چاپ شانزدهم

مؤسسه آموزش بانکداری ایران
Iran Banking Institute

عملیات بانکی داخلی - ۲

تخصیص منابع

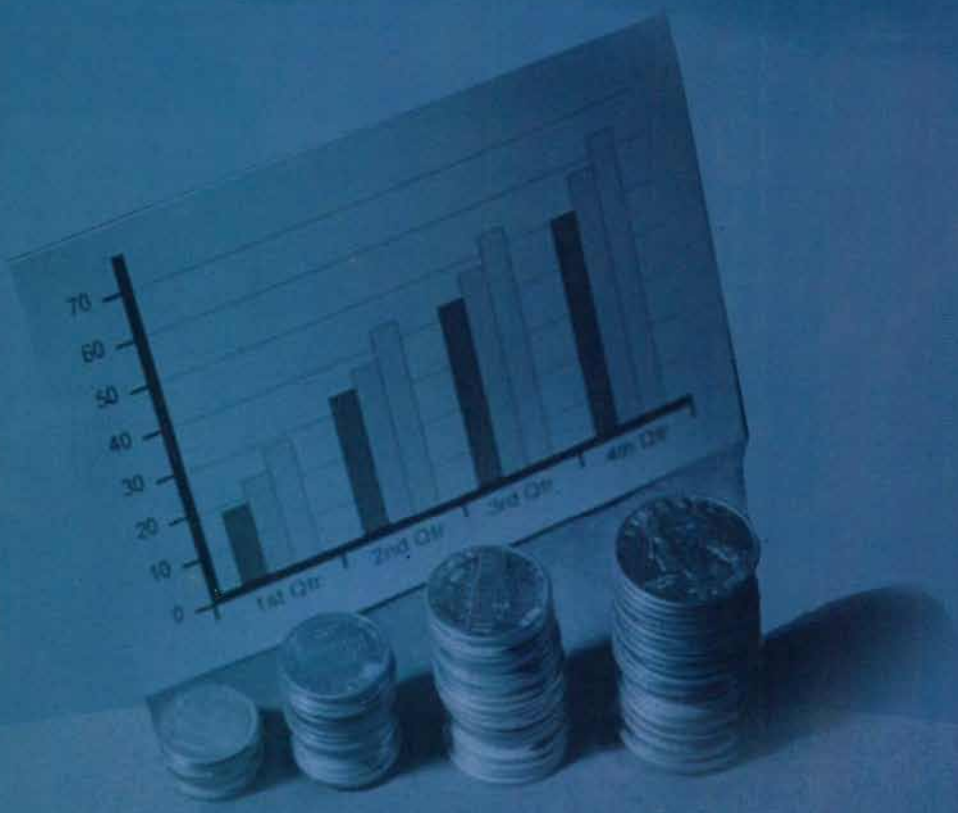

مؤلفان :
دکتر سیّد علی اصغر هدایتی
دکتر محمود بهمنی
علی اصغر سفری
حسن کلهر

عملیات بانکی داخلی ـ۲

(تخصیص منابع)

مؤلفان:

دکتر سیّد علی‌اصغر هدایتی

دکتر محمود بهمنی

علی اصغر سفری

حسن کلهر

بسم الله الرحمن الرحیم

عملیات بانکی داخلی-۲ (تخصیص منابع) / مؤلفان علی اصغر هدایتی ... [و دیگران]. ــ [ویرایش ۳]. ــ تهران: موسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۸.
پانزده ، ۴۵۱ ص (موسسه عالی بانکداری ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران؛ ۵)
ISBN: 978 - 964 - 6239 - 04 - 3

فهرستنویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
ویرایش قبلی این کتاب با سه نویسنده علی‌اصغر هدایتی، علی‌اصغر سفری، حسن کلهر منتشر شده است.
کتابنامه.
چاپ دهم: تابستان ۱۳۸۴
۱. بانک و بانکداری -- ایران. ۲. بانک و بانکداری -- قوانین و مقررات -- ایران.
الف. هدایتی، علی‌اصغر، ۱۳۱۱ ــ ب. موسسه عالی بانکداری ایران.
۸ ع ۶ آ / ۲ / HG ۳۲۷۰ ۳۳۲/۱۰۹۵۵
۱۳۷۸
کتابخانه ملی ایران ۱۵۵۷۱ - ۷۷ م *

عملیات بانکی داخلی ـ۲ (تخصیص منابع)

مؤلفان: دکتر علی‌اصغر هدایتی ـ دکتر محمود بهمنی ـ علی‌اصغر سفری ـ حسن کلهر
ناشر: مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

- چاپ شانزدهم ۱۳۸۹
- شمارگان ۵۰۰۰ جلد
- چاپخانه هما
- نظارت بر چاپ : انتشارات نخل‌دانش
- شابک: ۳ ـ ۰۴ ـ ۶۲۳۹ ـ ۹۶۴ ـ ۹۷۸

قیمت ۵۰۰۰۰ ریال

به نام خداوند جان و خرد

پیش‌گفتار

در چند دهۀ اخیر تحولات چشمگیری در صنعت بانکداری ایجاد شده است. نظام بانکداری بدون ربا که به بانکداری اسلامی شهرت یافته ، بی تردید یکی از مهمترین تحولاتی است که ابتدا در بانک های کشورهای اسلامی و سپس در بانکهای سایر کشورهای جهان به وقوع پیوسته است. این تحول که درنوشتارهای اخیر به تجدید حیات و تجلی ارزشهای بنیادین اسلامی و بازنگری فرهنگ و معارف اسلامی تعبیر شده، اگر درابتدا با شک و تردید نگریسته می شد، درحال حاضر به عنوان یک نظام بانکداری قابل اجرا در سطح جهان مورد پذیرش قرار گرفته و در بسیاری از کشورهای غیراسلامی نیز از این نظام، در کنار نظام بانکداری ربوی (بانکداری متعارف) به صورت گسترده استفاده می شود.

کشور ایران از معدود کشورهایی است که نظام بانکداری بدون ربا را از اوایل دهۀ ۱۹۸۰ به صورت یکپارچه به مورد اجرا گذاشت و با گذشت زمان نسبت به رفع کاستی ها و نارسایی های آن اقدام نمود.

مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران با درک اهمیت و ضرورت اشاعۀ نظام و فرهنگ بانکداری اسلامی، چه در داخل کشور و چه در سطح بین الملل، پیوسته کوشش نموده است که افزون بر آموزش و پرورش نیروی انسانی ماهر و متخصص برای بانک های کشور- با استفاده از اساتید و کارشناسان صاحب نظر در زمینه های مختلف بانکی، به ویژه در زمینه بانکداری بدون ربا- نسبت به تهیه و انتشار کتب و مقالات جدید علمی و متناسب با دانش روز اقدام نماید.

کتاب حاضر تحت عنوان "عملیات بانکی داخلی -۲ (تخصیص منابع)" که اینک چاپ پانزدهم آن انتشار می یابد، از جمله معدود کتابهایی است که در این زمینه به رشتۀ تحریر درآمده و مورد استقبال گستردۀ بانک ها و دانشجویان و دانش پژوهان قرار گرفته است. این کتاب به عنوان یک متن منحصر به فرد، مباحث مربوط به تخصیص منابع در بانکداری اسلامی را از دیدگاه نظری و کاربردی مورد بررسی قرار داده و با تکیه بر مثال های مشخص و ملموس و ارائه تمرین ها و کاربردهای عملی، سعی مؤلفان بر آن بوده است که دانشجویان را با مصادیق مباحث نظری در جریان عمل آشنا سازد.

مؤلفان محترم و گرانمایۀ این کتاب آقایان دکتر سید علی اصغر هدایتی، دکتر محمود بهمنی، علی اصغر سفری و حسن کلهر که از اساتید و کارشناسان صاحب نام در رشتۀ بانکداری هستند، هریک سال های متمادی در این رشته به تدریس، تحقیق و کار در بانک اشتغال داشته و به ویژه، در زمینه بانکداری بدون ربا صاحب نظر هستند.

مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران با سپاس از همکاری ارزشمند مؤلفان محترم، از اساتید، صاحب نظران، و مدرسان کتاب درخواست دارد با نقد مطالب و ارائه نظر، مباحث مطرح شده را تکمیل نموده و این مؤسسه را درتأمین نیاز های آموزشی در این زمینه یاری دهند. بی گمان، دقت و توجه منتقدانه علاقه مندان، دانشجویان و پژوهشگران رشته بانکداری است که منجر به تقویت و تکامل تألیفاتی از این دست می شود.

مرتضی اله داد

رئیس مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران

فهرست مطالب

بخش اول ـ اصول و مبانی

ضمائم

بخش اول

اصول و مبانی

فصل اول ــ چارچوب نظری

قبل از ورود به موضوع اصلی مورد بحث کتاب، «تخصیص منابع»، مناسب آن است که بر چارچوب نظری دو نظام بانکداری ربوی و اسلامی اشارتی داشته باشیم.

بدین منظور، تراز ساده‌ای از یک بانک ربوی و یک بانک اسلامی را مطمح نظر قرار می‌دهیم

همانطور که در نمودار (۱) نشان داده شده است، اقلام عمده بدهی در یک بانک ربوی عبارتند از:

سرمایه

سپرده‌ها:

جاری

پس انداز

ثابت (مدت دار)

از دیدگاه سرمایه، تفاوت عمده‌ای بین دو نظام وجود ندارد. به زبان فنی، در این خصوص با همان تعاریف، ویژگیها و نحوه عمل مواجه‌ایم. لکن، ذکر این نکته ضروری است که در پاره‌ای موارد که تجربه جمهوری اسلامی ایران را نیز متضمن است، به لحاظ برخی قوانین ناظر بر ملی کردن، مالکیت سرمایه تمامی بانکها به دولت منتقل گردیده و لذا، مالکیت و مدیریت کلیه بانکها از آنِ دولت است.[۱]

در نظام‌بانکداری ربوی، از دیدگاه سپرده گذاری، تمامی نظام بر رابطه حقوقی داین-مدیون استوار است. بدینگونه، در نظام مذکور، دو نوع متمایز سپرده قابل تشخیص

۱- قانون ملی شدن بانکها مصوب ۱۳۵۸/۳/۱۷ و لایحه قانونی اداره امور بانکها مصوب ۱۳۵۸/۷/۳ شورای انقلاب اسلامی.

است:

۱ ـ سپرده جاری که تقریباً دارای همان ماهیت و خصوصیت سپرده جاری در نظام بانکداری اسلامی است و طبق تعریف، در هر زمان بازپرداخت آن الزامی است. به عبارت دیگر، به عنوان یک سند بدهی عندالمطالبه قابل بازپرداخت می‌باشد.

۲ ـ سپرده پس انداز و مدت دار. در این مورد نیز، بانک به عنوان بدهکار، مکلف به بازپرداخت اصل و بهره متعلقه است. از دیدگاه تخصیص منابع (اعطای تسهیلات) نیز کل نظام، در شیوه بانکداری ربوی بر رابطه حقوقی داین ـ مدیون قرار دارد و لذا مشتری، به عنوان بدهکار، مکلف به بازپرداخت اصل و بهره‌های متعلقه به آنهاست.

به طور خلاصه، در یک تحلیل ساده حقوقی، عناصر تشکیل دهنده دین در این شیوه، از عناصر ذیل تشکیل می‌شود:

۱) دین که معرف اصل بدهی است.

۲) دوره بازپرداخت که زمان بازپرداخت اصل و بهره بدهی را در بر می‌گیرد.

۳) بهره که علاوه بر اصل بدهی، پرداخت آن الزامی است و جزو لاینفک نظام بانکداری ربوی به شمار می‌رود.

هنگامی که نظام بانکداری اسلامی مطرح می‌شود، چه از نظر شکل و چه از لحاظ محتوی با تصویر دیگری مواجه می‌گردیم.

در نظام بانکداری اسلامی، سپرده‌ها به دو نوع مشخص تقسیم می‌شوند (نمودار شماره ۲):

۱ ـ سپرده قرض‌الحسنه که در غالب کشورهای اسلامی که بانکداری اسلامی را به تجربه در آورده‌اند مورد استفاده قرار دارد.

در این کشورها، سپرده قرض‌الحسنه، منبع اصلی وام بدون بهره‌ای است که برای مقاصد خاص، و بیشتر برای گروههای فاقد بضاعت جامعه تخصیص می‌یابد.

از نظر حقوقی، این نوع خاص سپرده، علی‌الاصول مبتنی بر رابطه داین ـ مدیون می‌باشد و بنابراین، همانند سپرده جاری، در هر زمان قابل مطالبه است.

۲ ـ سپرده سرمایه گذاری که تقریباً مختص بانکداری اسلامی می‌باشد و بنیاد و شالوده آن از نظر حقوقی بر رابطه وکیل ـ موکل استوار است.

بر این اساس و بر مبنای اصل مشارکت در سود و زیان (اصطلاحاً PLS)[1]، بانکداری اسلامی، از دیدگاه سپرده سرمایه گذاری، به مثابه وکیل ـ امین از جانب تمامی مشتریان خود (سپرده گذاران سرمایه گذاری) در استفاده از سپرده‌های سرمایه گذاری برای مصارف خاص در چارچوب قراردادها و معاملات اسلامی اقدام می‌نماید.

از لحاظ نظری، این مطلب هسته مرکزی بانکداری اسلامی در مقایسه با نظام بانکداری ربوی را تشکیل می‌دهد.

در ستون دارائی یک بانک ربوی در مقایسه با نظام بانکداری اسلامی نیز تفاوتهایی از نظر شکل و محتوی ملاحظه می‌شود.

در بانکداری ربوی، متداولترین ابزار از این نظرگاه، عبارتند از وامها و اعتبارات اعطائی (نمودار شماره ۱).

چنانکه قبلاً اشاره شد، سه مشخصه مرتبط با یکدیگر یعنی دین، دوره بازپرداخت و بهره، در رابطه با اعطای تسهیلات بانکی نیز صادق است، لذا، از نظر حقوقی، از دیدگاه اعطای وام و اعتبار نیز، کل نظام بانکداری ربوی بر رابطه دائن ـ مدیون استوار است.

در بانکداری اسلامی، به عکس، اعطای وام ـ جز در مورد قرض الحسنه ـ کاملاً منسوخ و تسهیلات اعطائی در چارچوب قراردادها و معاملات اسلامی بر اساس موازین اسلامی این نقش را ایفا می‌نماید. (نمودار شماره ۲).[2]

1- PROFIT & LOSS SHARING

۲- ماده ۳ از فصل ۲ عملیات بانکی بدون ربا مقرر می‌دارد که تمامی معاملات بانکی می‌باید براساس موازین اسلامی انجام پذیرد. قراردادها و معاملات پیش‌بینی شده در ماده مذکور ناظر بر موارد ذیل می‌باشند:

۱ـ مشارکت ۲ـ مضاربه ۳ـ اجاره به شرط تملیک ۴ـ فروش اقساطی
۵ـ مزارعه ۶ـ مساقات ۷ـ سرمایه گذاری مستقیم ۸ـ معاملات سلف
۹ـ جعاله

نمودار شماره (۱)

تراز ساده یک بانک ربوی

مبتنی بر رابطه حقوقی دائن ـ مدیون: مشتری به عنوان بدهکار مکلف به بازپرداخت اصل وامها و اعتبارات دریافتی و بهره‌های متعلقه به آنها است.

دارائیها	بدهیها
مصارف:	منابع:
وامها	سرمایه
اعتبارات	سپرده‌های دریافتی:
سایر تسهیلات	الف ـ جاری
	ب ـ پس‌انداز
	ج ـ ثابت (مدت‌دار)

مبتنی بر رابطه حقوقی دائن ـ مدیون: بانک به عنوان بدهکار، مکلف به بازپرداخت اصل و بهره متعلقه به سپرده‌های پس‌انداز و ثابت دریافتی است.

علی‌الاصول مبتنی بر بهره ثابت و از قبل تعیین شده

نمودار شماره (۲)

تراز ساده

یک بانک اسلامی

بدهی	دارائی
منابع:	**مصارف:**
سرمایه	تسهیلات اعطائی:
سپرده‌های دریافتی:	قرض‌الحسنه اعطائی
جاری	مضاربه
قرض الحسنه	مشارکت
پس انداز	سرمایه‌گذاری مستقیم
کوتاه مدت	مزارعه
سرمایه‌گذاری	مساقات
بلند مدت	فروش اقساطی
	اجاره بشرط تملیک
	سلف
	خریددین
	جعاله

از لحاظ حقوقی، مبتنی بر رابطه دائن به مدیون، مشتری مکلف به بازپرداخت اصل تسهیلات اعطائی است.

از لحاظ حقوقی: مبتنی بر رابطه دائن - مدیون، بانک مکلف به استرداد اصل سپرده‌های دریافتی است.

از لحاظ حقوقی، مبتنی بر شراکت و آثار مترتب بر آن

مبتنی بر رابطه وکیل - موکل، بانک بر اساس وکالت تام‌الاختیار، سپرده‌های سرمایه گذاری راکه مشاعاً تجهیز شده است، در قالب عقود و معاملات اسلامی به مصارف مختلفه معینه می‌رساند و سود حاصل از عملیات را پس از کسر حق‌الوکاله مقرر بین سپرده گذاران تقسیم می‌نماید.

از لحاظ حقوقی مبتنی بر رابطه خریدار - فروشنده

از لحاظ حقوقی، مبتنی بر رابطه جاعل - عامل و آثار مترتب بر آن

ازلحاظ ساختارعلی الاصول مبتنی برمشارکت درسود و (زیان) PLS

بر این اساس، تسهیلات اعطائی یا ابزارهای مالی که در چارچوب قراردادها و معاملات اسلامی مورد استفاده قرار می‌گیرند، از نظر تقسیم بندی کلی به چهار گروه تقسیم می‌شوند:

۱ ـ تامین منابع مالی از طریق وام دهی (منحصراً در مورد قرض الحسنه).

۲ ـ تامین منابع مالی از طریق مشارکات.

۳ ـ تامین منابع مالی از طریق مبادلات.

۴ ـ تامین منابع مالی از طریق تعهدات.

چنانکه اشاره شد، قرض الحسنه تنها مورد اعطای وام در نظام بانکداری اسلامی را تشکیل می‌دهد که بدون دریافت بهره در زمینه‌های مشخص و به گروههای خاصی از افراد جامعه پرداخت می‌شود.

تسهیلات اعطائی ذیل عنوان مشارکت، در چارچوب مشارکت در سود و زیان (PLS) انجام می‌پذیرد و بازده حاصل از این نوع فعالیت، طبق توافق طرفین و براساس نسبتهای مورد توافق پرداخت می‌گردد

تسهیلات اعطائی ذیل عنوان مبادلات، ماهیتاً جنبه تجاری داشته و بازده حاصل از این نوع فعالیت، اصطلاحاً سود متعارف یا MARK UP بر قیمت تمام شده کالا افزوده شده و عملاً قسمتی از قیمت فروش را تشکیل می‌دهد که طبق تراضی طرفین توسط مشتری به تهیه کننده کالای مورد نیاز ـ بانک ـ پرداخت می‌گردد.

تسهیلات اعطائی ذیل عنوان تعهدات، تسهیلاتی را در بر می‌گیرد که پرداخت آن منوط به انجام کار یا ایفاء تعهدی مشخص می‌باشد. جعاله، که مختص نظام بانکداری اسلامی در جمهوری اسلامی ایران است، گشایش اعتبارات اسنادی و صدور ضمانتنامه، به یک تعبیر، از جمله اینگونه تسهیلات می‌باشد.

نمودار شماره (۳) گروه بندی تسهیلات اعطایی (ابزارهای) مورد استفاده در نظام بانکداری اسلامی را در جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد و نمودار شماره (۴) نمایانگر تسهیلات (ابزارهایی) است که در تجربه بانکداری، نظام جمهوری اسلامی ایران بر حسب نوع فعالیت اقتصاری مورد اسبفاده قرار می‌گیرد.

همانگونه که ملاحظه گردید، مشخصه اصلی نظام بانکداری اسلامی، تحریم ربا و تاکیدی است که در زمینه منع معاملات ربوی وجود دارد. به عبارت دیگر، آنچه از نظر

شریعت مقدس اسلام منع شده است، بازده ثابت و از قبل تعیین شده در معاملات مالی است و نه بازده غیر ثابت و نامشخصی که در قالب سود تبلور می‌یابد.

نمودار شماره (۳)

گروه‌بندی تسهیلات اعطایی (ابزارهای) مورد استفاده در نظام بانکداری اسلامی در جمهوری اسلامی ایران

گروه قرض‌الحسنه	گروه مشارکت	گروه مبادلات	گروه تعهدات
قرض‌الحسنه	مضاربه مشارکت مدنی مشارکت حقوقی سرمایه گذاری مستقیم مزارعه مساقات	فروش اقساطی اجاره به شرط تملیک سلف خرید دین	جعاله (گشایش اعتبار اسنادی و صدور ضمانتنامه و نظایر)

نمودار شماره (۴)

تسهیلات اعطایی (ابزارهای) مورد استفاده در نظام بانکداری اسلامی در جمهوری اسلامی ایران برحسب نوع فعالیت اقتصادی

نوع فعالیت اقتصادی		انواع روشهای اعطائی تسهیلات
۱ـ تولیدی:	صنعت کشاورزی معدن	۱ـ فروش اقساطی ۲ـ مشارکت مدنی ۳ـ مشارکت حقوقی ۴ـ اجاره به شرط تملیک ۵ـ سلف ۸ـ سرمایه گذاری مستقیم ۷ـ قرض‌الحسنه ۸ـ مزارعه ۹ـ مساقات ۱۰ـ جعاله
۲ـ بازرگانی:	واردات صادرات داخلی	۱ـ مضاربه ۳ـ مشارکت مدنی ۳ـ مشارکت حقوقی ۴ـ جعاله
۳ـ خدمات:		۱ـ مشارکت مدنی ۲ـ مشارکت حقوقی ۳ـ اجاره به شرط تملیک ۴ـ فروش اقساطی ۵ـ جعاله
۴ـ مسکن:	ساختمان و تعمیرات	۱ـ مشارکت مدنی ۲ـ فروش اقساطی ۳ـ اجاره به شرط تملیک ۴ـ قرض‌الحسنه ۵ـ جعاله ۶ـ سرمایه گذاری مستقیم
۵ـ احتیاجات شخصی:		قرض‌الحسنه

خلاصه و نتیجه:

۱ ـ به عنوان مقایسه‌ای کوتاه بین نظام بانکداری اسلامی و ربوی بر مبنای وجود تشابه و افتراق آنها، این نتیجه حاصل آمد که بانکداری بدون ربا ـ آنچه در غالب موارد و مسامحتاً بجای بانکداری اسلامی بکار می‌رود ـ علی‌الاصول مبتنی بر اصل **مشارکت در سود و زیان** می‌باشد و از طریق **رابطه حقوقی وکیل ـ موکل** بیان می‌شود. حال آنکه، نظام بانکداری ربوی، اساساً و تماماً مبتنی بر **بهره** است و **رابطه حقوقی داین ـ مدیون** بیانگر آن می‌باشد.

۲ ـ با عنایت به چارچوب نظری و حقوقی مذکور، منابع بانک اسلامی عمدتاً از دو منبع مشخص ذیل تشکیل می‌شود:

الف ـ «منابع سپرده گذار» که از لحاظ حقوقی بر «رابطه وکیل ـ موکل» مبتنی است و از سپرده‌های سرمایه گذاری که مشاعاً نزد بانک اسلامی تودیع می‌شود، تشکیل می‌گردد.

«منابع سپرده گذار» در تجربه جمهوری اسلامی ایران، براساس تبصره ماده ۳ قانون عملیات بانکی بدون ربا به موارد پیش بینی شده و مصرحه در تبصره یاد شده تخصیص می‌یابد.

ب ـ «منابع بانک» که عمدتاً از سپرده‌های قرض الحسنه تشکیل می‌شود و در مصارف معینه مذکور در آئین‌نامه و دستورالعمل ذیربط مورد استفاده قرار می‌گیرد

نکته شایان توجه در مورد سپرده‌های سرمایه گذاری این است که چنانچه جمع کل تسهیلات اعطائی (موضوع تبصره ماده ۳ قانون) از مجموع اینگونه سپرده‌ها (منهای سپرده‌های قانونی مربوط به آن) بیشتر باشد، سود حاصل از منافع موضوع این ماده متناسباً بین بانک و سپرده گذاران سرمایه گذاری تقسیم خواهد شد. در غیر این صورت، یعنی چنانچه مجموع تسهیلات اعطائی بانکها برای این امور، از مجموع این قبیل سپرده‌ها کمتر باشد، تمامی منافع موضوع این ماده بین سپرده گذاران سرمایه گذاری تقسیم خواهد گردید (موضوع ماده ۱۱ آئین‌نامه

مربوط به تجهیز منابع پولی).

۳ـ از نظر تکنیک و شیوه عمل، هر دو نظام نقش «واسطه وجوه» را بین بانک و مشتریانش ایفاء می‌کنند. این شیوه عمل، در عین حال که به عنوان یکی از وجوه تشابه دو نظام مورد بحث تلقی می‌گردد، معهذا، توجه بدین نکته اساسی ضرور می‌نماید که در بانکداری اسلامی، بر خلاف نظام بانکداری ربوی، تسهیلات اعطایی از محل سپرده‌های سرمایه گذاری به گونه‌ای با «فرایند انتقال مالکیت» همراه است. بدین مفهوم که بانک اسلامی، ابتدا از طریق تهیه و تدارک کالا، لوازم و وسائل مورد نیاز متقاضی، مالکیت آنها را در اختیار می‌گیرد و سپس در مراحل و مقاطع مختلف، بسته به ماهیت حقوقی عقود مورد استفاده، مالکیت موارد تهیه شده توسط بانک، به متقاضی (مشتری) منتقل می‌گردد. این فرایند که از جمله ویژگیهای بانکداری اسلامی بشمار می‌رود، به «فرایند انتقال مالکیت» تعبیر می‌شود.

۴ـ بر این اساس، در تغییر نظام بانکداری ربوی به بانکداری اسلامی، ضمن حذف ربا به عنوان جزو لاینفک وامها و اعتبارات اعطائی در نظام ربوی، ترتیبات مناسب دیگری پیش‌بینی شده است که ضمن تحقق سود حاصل از مشارکت عادلانه نیروی کار و سرمایه، در رفع نیازهای مالی متقاضیان در بخشهای تولیدی، بازرگانی و خدمات می‌تواند مفید فایده قرار گیرد.

۵ـ پیش بینی ابزارهای جدید سیاست پولی، از جمله وجوه تمایز دیگری است که در مقایسه دو نظام مذکور می‌توان مورد بحث قرار داد.

نیاز به تذکار نیست که با حذف ربا (بهره)، یکی از مهمترین ابزار کلاسیک سیاست پولی از حیطه اختیار مقامات پولی در یک نظام بانکداری اسلامی خارج شده است. در بانکداری ربوی، هر گونه تغییر در نرخ یا نرخهای بهره اعلام شده توسط مقامات پولی، متناسباً تغییرات مشابهی در نرخ بهره متداول به طور کلی و نرخ بهره بانکی به طور اخص ایجاد می‌نماید. با حذف ربا (بهره) از تمامی عملیات بانک ربوی، یکی از اساسی‌ترین ابزار سیاست پولی از کنترل مقامات پولی خارج و در عوض، ابزارهای جدیدی مانند «حداقل سود (بازدهی) مورد انتظار»، نسبت سهم «سود» و «سود متعارف» جایگزین آن شده است که به تشریح و تحلیل هر یک از آنها، در بحث مربوط اشاره شده است.

فصل دوم

آناتومی (کالبد شناسی) ربا (بهره)

در فصل گذشته، تفاوتهای اساسی نظام بانکداری ربوی و نظام بانکداری اسلامی، با تأکید بر وجوه تمایز دو نظام از دیدگاه تخصیص منابع به‌اختصار موردبحث قرارگرفت و این نتیجه حاصل آمد که مهمترین وجه تمایز دو نظام مورد بررسی، در حذف "ربا" و جایگزین ساختن آن با "سود" خلاصه می‌شود.

در این فصل، هدف این است که تحقیقی جامع‌الاطراف پیرامون ربا به‌عمل آوریم. در واقع سؤال اساسی این است که ربا چیست؟ چیست این پدیده‌ی پلید مشئوم که در کلام‌الله مجید در مقایسه با سایر محرّمات از همه سنگین‌تر و آلوده‌تر و به مثابه اعلان جنگ به ایزد منان و پیامبر گرامی اسلام تلقی گردیده است.

بدین منظور، بحث را با واژه‌شناسی، تعریف، انواع، مستندات ربا آغاز کرده و سپس وجوه اساسی تمایز ربا (بهره) را موردبحث قرار داده و در پایان فصل، مروری بر تحلیل ربا از ابعاد فقهی و اقتصادی خواهیم داشت.

۱ـ واژه شناسی (ترمینولژی)

ربا (ربوا) در لغت به معنی زیادتی و افزایش و به‌معنای نمو و رشد نیز آمده است.[۱]

در صدر اسلام، این واژه برای نشان دادن "مبلغ اضافی" که از طرف بدهکار در مهلتی مقرر می‌بایست به بستانکار پرداخت می‌شد، به کار می‌رفت[۲] و این همان است که امروزه از آن به "بهره‌بانکی" تعبیر می‌گردد.

انواع معاملات ربوی در صدر اسلام و زمان نزول قران کریم که اعراب آنرا "ربا"

می‌نامیدند، بدین شرح بود:

الف ـ شخصی، شیی معینی را به دیگری می‌فروخت، بدین شرط که خریدار ثمن معامله را در موعد مشخصی بپردازد. اگر خریدار از عهده پرداخت ثمن معامله در زمان تعیین شده برنمی‌آمد، مهلت دیگری به او داده می‌شد مشروط بر اینکه مبلغی اضافی بر آن را پردازد.

ب - شخصی، مبلغ معینی را به‌دیگری وام می‌داد با این شرط که وام‌گیرنده، پس از انقضاء زمان بازپرداخت وام، علاوه بر اصل، مبلغی اضافی به‌نام "ربا" به وام‌دهنده بپردازد.

ج - بستانکار و بدهکار در مورد نرخ ثابت ربا در زمانی معلوم توافق می‌نمودند. اگر بدهکار در مدت تعیین شده از عهده بازپرداخت وام برنمی‌آمد، می‌بایست برای مدت اضافی، ربای دیگری، افزون بر نرخ ربای تعیین شده قبلی بپردازد.[۳]

آیات قران کریم، در چهار سوره مرتبط با موضوع[۴]، روشن می‌سازد که افزایش بر اصل "ربا" نامیده می‌شود. اما مطمئناً، هر نوع افزایش به مفهوم ربا نیست. افزایشی که در کتاب آسمانی حرام اعلام شده است، نوع خاصی از افزایش است که با اجتماع شرایط مقرر، از آن به‌عنوان "ربا" تعبیر می‌شود.

۲ـ تعریف

ساده‌ترین تعریف، و در عین حال تعریفی جامع و مانع از ربا "هرگونه زیادتی بر دین واقعی است چنانچه از قبل شرط و تعیین شده باشد".[۵]

عناصر تشکیل دهنده این تعریف، در یک ارتباط مجموعه‌ای و به اصطلاح "ارگانیک" عبارتند از:

الف - استقرار دین واقعی

مفهوم آن این است که مالکیت "دین"، براساس رابطه حقوقی داین - مدیون، از مقرض (داین) به مقترض (مدیون) منتقل شود و این درصورتی است که "داین" مستقل از "مدیون" باشد.

ب - استقلال داین از مدیون

مفهوم آن این است که "داین" و "مدیون" کاملا" مستقل از یکدیگر باشند. در غیر این

صورت، هر چند از دیدگاه کلاسیک استقراض، صورت می‌پذیرد، لکن از دیدگاه شرعی - حقوقی، رابطه داین - مدیون به‌وجود نمی‌آید، به عبارت دیگر، به مفهوم شرعی - حقوقی، رابطه داین - مدیون، ماهیتاً تحقق نمی‌پذیرد.

به عنوان مثال، اعطای وام توسط یک شعبه موسسه بازرگانی متعلق به یک شخص، به شعبه دیگر همان موسسه، استقراض شعبه یک بانک از شعبه دیگر همان بانک از مصادیق بارز جدا نبودن داین از مدیون است. به بیان دیگر، در این‌گونه موارد، استقراض تنها به مفهوم نقل و انتقال وجوه در درون دو موسسه متعلق به یک شخصیت حقوقی صورت می‌پذیرد.

در تجربه کشور ما، نقل و انتقال وجوه درون بانکی INTER-BANK TRANSACTIONS از جمله‌ی مستثنیات ربا و از نظر کاربردی، مثال بارز استفاده از این ویژگی است.

ج - شرط دریافت زیادتی

شرط دریافت زیادتی نیز از عناصر اصلی تشکیل دهنده رباست. مفهوم آن این است که اگر شرطی برای دریافت زیادتی نشده باشد، به عبارت دیگر، مدیون با رضایت و خارج از مفاد قرارداد، رقمی را به صورت زیادتی بر اصل دین بپردازد، علاوه بر این که این عمل از لحاظ شرعی مستحسن است، مبلغ زیادتی به عنوان "ربا" تلقی نمی‌گردد.[۶]

۳ـ ماهیت

در قران کریم و به تبع آن در شریعت اسلام، اخذ ربا قاطعانه تحریم گردیده است و احکام و فرامین الهی هیچگونه تردیدی را در این زمینه بر جای نمی‌گذارد. سایر ادیان الهی نیز، معاملات مبتنی بر ربا را منع می‌نماید.

در کتاب آسمانی منسوب به حضرت موسی(ع)، ربا قاطعانه نهی گردیده است. در بند بیست و سوم از سِفر مهاجرت[۷] آمده است: "اگر به هر یک از امت فقیر من پول قرض دهی، نباید نسبت به او حالت طلبکارانه (رباخوارانه) داشته باشی و نباید از او بهره (ربا) مطالبه کنی».[۸]

در بند بیست و سوم از سِفر تثنیه[۹] نیز آمده است: "نباید به انگیزه بهره (ربا) به برادرت قرض دهی، اعم از اینکه بهره (ربا) بر پول باشد، یا بر مایحتاج و مواد غذایی و یا

هر چیز دیگر که به منظور بهره (ربا) قرض داده می‌شود». (۱۰)

انجیل، کتاب دینی مسیحیان نیز، از زبان حضرت مسیح (ع) اعطای وام به دیگران حتی دشمنان را بدون مطالبه هرگونه سودی توصیه نموده است. به عنوان نمونه در باب ۶ از بند ۲۶ انجیل لوقا آمده است: "دشمنان خود را هم محبت نمایید و احسان کنید و بدون امید عوض قرض دهید، زیرا اجر شما عظیم خواهد بود". (۱۱)

و اما شریعت اسلام، به‌عنوان یک نظام کامل و دربرگیرنده تمامی جوانب اقتصادی و اجتماعی، با نظام رباخوارانه برخوردی مستقیم و شدید دارد.

از دیدگاه اسلام، ماهیت معاملات مبتنی بر ربا به گونه‌ای است که بر وجدان آدمی، رفتار او نسبت به همنوعانش تأثیری شگرف و عمیق برجای می‌گذارد.

رباخوار، از مطلوبیتی که دیگران با کار و کوشش خود ایجاد می‌کنند تغذیه می‌نماید و بدین‌گونه، ربا وسیله‌ای برای تمرکز و تداول ثروت و تکاثر قدرت اقتصادی گردیده و با اشاعه آن در جامعه نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی شدید می‌شود که با منطق عدل و قسط قابل توجیه نمی‌باشد.

در مقابل ربا، اسلام ارزش فراوانی برای "کار و داد و ستد مشروع" قایل شده است و آن را حلال اعلام می‌کند زیرا در امر تولید و توزیع، کار و مهارت مورد بهره‌برداری قرار گرفته و طرفین معامله با مبادله ارزشهای برابر که عاری از استثمار دیگری می‌باشد، زمینه‌ی حرکات چرخهای اقتصادی جامعه را بیش از پیش فراهم می‌آورند.

بدین‌گونه، در اسلام، رابطه‌ی بین کار و سرمایه بر اساس مشارکت عادلانه دو عامل سود و زیان حاصله از مشارکت مذکور از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد و پرداخت "سود از پیش تعیین شده" و به‌عبارت دیگر "ربا" مؤکدا" منع شده است.

۴ـ انواع

ربایی که قبل از اسلام رایج بود و آیاتی در حرام بودن آن نازل شد، عمدتا" و مشخصا" "ربای نسیه" یا به‌اصطلاح امروز "ربای قرضی" را متضمن بود.

چنانکه در بحث واژه‌شناسی ربا اشاره شد، "هرنوع افزایشی به مفهوم ربا نیست، افزایشی که در کتاب آسمانی، حرام اعلام شده است، نوع خاصی از افزایش است که با اجتماع شرایط مقرر، از آن به‌عنوان "ربا" تعبیر می‌شود. به‌دیگر سخن، آنچه غیر مجاز

است ربای نسیه، آن نوع ربا یا زیادتی است که پرداخت آن موکول و مشروط به زمان موخّر گردد. مفهوم آن این است که زمان پرداخت موخّر، یکی از عناصر اصلی معاملات مبتنی بر ربا را تشکیل می‌دهد.

حدیث منسوب به پیامبر گرامی اسلام «لاربا الا فی‌النسیه»[۱۲] (ربایی نیست مگر در ربای نسیه) ناظر بر این نوع رباست: ربای مرسوم و متداول زمان جاهلیت که در قران کریم شدیداً از آن منع شده‌است.[۱۳]

نوع دیگر ربایی بود که در مبادله دو کالای هم‌نوع و هم‌جنس با زیاده تحقق می‌یافت. این نوع ربا، «ربای فضل» و به‌اصطلاح امروز «ربای معاملی» نامیده می‌شد.

"در ربای معاملی، جنسی به مثل خودش ولی با زیاده خرید و فروش می‌شود. اگر جنس با برابر خودش معامله شود جایز است ولی با زیاده اگر معامله شود، این البته قرض نیست، بیع و معامله است ولی معامله ربوی است و جایز نیست، حرام است".[۱۴]

مستند منع ربای معاملی احادیثی است منسوب به پیامبر گرامی اسلام از جمله حدیثی که در آن "اخذ زیادتی حاصل از مبادله‌ی کالاهای هم‌نوع و هم‌جنس: طلا با طلا، نقره با نقره، گندم با گندم، جو با جو، خرما با خرما، نمک با نمک و نظایر آن منع شده است"[۱۵] و بنا بر مضمون حدیث، "هرکس چیزی بر آن بیفزاید یا طلب افزایش کند، هر دو مرتکب ربا گردیده‌اند".[۱۶]

از احادیث مرتبط با موضوع موردبحث چنین نتیجه می‌شود که از دیدگاه فقهی، دو حالت در مبادله کالاها با یکدیگر وجود دارد:

نخست این که اشیاء مورد مبادله از یک جنس هستند: طلا با طلا، نقره با نقره و نظایر آن. جواز مبادله این کالاها این است که دارای یک کیفیت باشند و در جا به معامله درآیند. در موردی که معامله به‌صورت نسیه است یا در حالتی که مقدار اشیاء مورد مبادله با هم فرق دارد، معامله غیرمجاز و غیرمشروع است.

دوم این که کالاهای مورد مبادله با هم متفاوت باشد. مثلاً طلا با نقره و یا گندم با جو معاوضه می‌شوند. این معاملات در صورتی مجاز است که معامله درجا انجام گیرد. در غیراین‌صورت، معامله ربوی است.[۱۷]

نکته‌شایان توجه دیگر در زمینه موردبحث، سؤالی است که متفکر شهید استاد

مرتضی مطهری در کتاب «ربا، بانک ـ بیمه» بدین شرح مطرح نموده‌اند: «آیا ربای معاملی مثل ربای قرضی در مطلق اشیاء حرام است؟"

استاد مطهری در پاسخ بدین سؤال می‌فرمایند: " بعضی گفته‌اند بله در مطلق اشیاء حرام است. بعضی هم محدودش کرده‌اند. معروف در میان شیعه این است که در مورد مکیل و موزون حرام است، یعنی در مورد اجناسی که با کیل و وزن فروخته می‌شوند، ربای معاملی جاری است و درغیر اینها (معدودات) ربای معاملی جاری نیست. البته شک نیست که در بعضی چیزها اساساً" ربای معاملی معنی ندارد. مثل اسب، چون ارزش اسب به کمیت آن نیست و ربا به کمیت برمی‌گردد. بسا هست که ارزش یک اسب معادل است با ده اسب دیگر. در مورد چیزهایی که ارزش آنها تابع کمیتشان نیست، معنی ندارد که ربای معاملی حرام باشد.

نتیجه آنکه اجناسی که مورد معامله واقع می‌شود، دو قسم است: یا مکیل و موزون است و یا چنین نیست، و ربای معاملی در مکیل و موزون جایز نیست، در غیر مکیل و موزون جایز است". (۱۸)

۵ ـ مستندات

چنانکه اشاره شد، در قران کریم، اخذ ربا مؤکداً" تحریم گردیده است و سایر ادیان الهی نیز، معاملات مبتنی بر ربا را منع می‌نمایند.

در قران کریم، مسایل و احکام مربوط به ربا به‌ترتیب در چهار سوره مبارکه روم (آیه ۳۹)، بقره (آیات ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۸، ۲۷۹)، آل عمران (آیه ۱۳۰) و نساء (آیه ۱۶۱) آمده است. اسلام از بدو ظهور، رباخواری راکه در آن زمان رایج بود منع نمود و این برخورد با نزول آیه شریفه ۳۹ سوره روم که از جمله سوره‌های مکّی است با تقبیح و مذمت ربا و تشویق و ترغیب زکات شروع می‌شود:

"وَما آتَیتُم مِن رِبا لِیَربُوا فی اَموالِ النّاسِ فَلا یَربُوا عِندَاللّهِ وَما آتَیتُم مِن زَکوهٍ تُریدونَ وَجهَ اللّهِ فَاولَئِکَ هُمُ المُضعِفُون"

یعنی:

"و آن سودی که شما به‌رسم ربا دادید که بر اموال مردم بیفزائید نزد خدا هرگز نیفزاید (بلکه محو و نابود شود) و آن زکاتی که (بی‌ریب و ریا) از روی شوق و

اخلاص به خدا، به فقیران دادید ثوابش چندین برابر شود و همین زکات دهندگان هستند که دارائی خود افزون کنند". (۱۹)

در سوره بقره تحریم ربا با تعبیراتی کم‌نظیر مانند اعلان جنگ به خدا و رسول او، مورد تأکید قرار گرفته است:

"اَلَّذِینَ یَأْکُلُونَ اَلرِّبَوٰاْ لاَ یَقُومونَ إِلاَّ کَمَا یَقُومُ اَلَّذِی یَتَخَبَّطُهُ اَلشَّیْطٰنُ مِنَ اَلْمَسِّ ذٰلِکَ بِأَنَّهُمْ قَالُواْ إِنَّمَا اَلْبَیْعُ مِثْلُ اَلرِّبَوٰاْ وَ أَحَلَّ اَللَّهُ اَلْبَیْعَ وَ حَرَّمَ اَلرِّبَوٰاْ فَمَن جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَانْتَهَیٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَ أَمْرُهُ إِلَی اَللَّهِ وَ مَنْ عَادَ فَأُولَٰئِکَ أَصْحَٰبُ اَلنَّارِ هُمْ فِیهَا خَٰلِدُونَ (۲۷۵) یَمْحَقُ اَللَّهُ اَلرِّبَوٰاْ وَ یُرْبِی اَلصَّدَقَٰتِ وَ اَللَّهُ لاَ یُحِبُّ کُلَّ کَفَّارٍ أَثِیمٍ (۲۷۶) إِنَّ اَلَّذِینَ اٰمَنُوا وَ عَمِلُوا اَلصَّٰلِحَٰتِ وَ أَقَامُواْ اَلصَّلَوٰةَ وَ اٰتَوُا اَلزَّکَوٰةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَ لاَ خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَ لاَ هُمْ یَحْزَنُونَ (۲۷۷) یَٰأَیُّهَا اَلَّذِینَ ءَامَنُواْ اتَّقُواْ اَللَّهَ وَ ذَرُواْ مَا بَقِیَ مِنَ اَلرِّبَوٰاْ إِن کُنتُم مُّؤْمِنِینَ (۲۷۸) فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ اَللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ إِن تُبْتُمْ فَلَکُمْ رُؤُسُ أَمْوٰالِکُمْ لاَ تَظْلِمُونَ وَ لاَ تُظْلَمُونَ (۲۷۹)"

یعنی:

"آن کسانی که رباخوارند برنخیزند جز به مانند آنکه به وسوسه و فریب شیطان مخبّط و دیوانه شده و بدین سبب در این عمل زشت افتند که گویند هیچ فرقی میان معامله تجارت و ربا نیست و حال آنکه خداوند تجارت را حلال کرده و ربا را حرام، هرکس پس از آنکه پند و اندرز کتاب خدا بدو رسید از این عمل دست کشد خدا از گذشتهٔ او درگذرد و عاقبت کار او با خدای مهربان باشد. کسانیکه از این کار دست نکشند، آنان اهل جهنمند و در آن جاوید و معذّب خواهند بود(۲۷۵). خداوند سود ربا را نابود گرداند و صدقات را افزونی بخشد و خدا دوست ندارد مردم سخت بی‌ایمان گنه‌پیشه را(۲۷۶). ای کسانی که ایمان آورده‌اید از خدا بترسید و زیاده ربا مگیرید اگر براستی اهل ایمانید(۲۷۸). پس اگر ترک ربا نکردید آگاه باشید که به جنگ خدا و رسول او برخاسته‌اید و اگر از این کار پشیمان گشتید اصل مال شما برای شماست،به کسی ستم نکرده و ستمی نکشیده‌اید(۲۷۹)". (۲۰)

در آیه شریفه ۱۳۰ سوره آل عمران حکم قطعی ممنوعیت ربا صادر شده است:

«یَا أَیُّهَا اَلَّذِینَ اٰمَنُوا لاَ تَأْکُلُواْ اَلرِّبَوٰاْ أَضْعَافاً مُّضَاعَفَةً وَ اتَّقُواْ اَللَّهَ لَعَلَّکُمْ تُفْلِحُونَ" (۱۳۰)

یعنی:

ای کسانی که ایمان آورده‌اید ربا مخورید که دائم سود بر سرمایه افزائید تا چند برابر شود و از خدا بترسید و ترک این عمل زشت کنید، باشد که سعادت و رستگاری یابید". (۲۱)

و در آیه شریفه ۱۶۱ سوره نساء، عذابی دردناک برای کسانیکه علیرغم حکم صریح ممنوعیت ربا به رباخواری ادامه می‌دهند وعده داده شده است:

"وَ أَخذِهِمُ ٱلرِّبَوٰاْ وَقَدْ نُهُواْ عَنْهُ وَ أَكْلِهِمْ أَمْوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِالْبَٰطِلِ وَ أَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ مِنْهُمْ عَذَاباً أَلِيماً"(۱۶۱)

یعنی:

"و هم بدین جهت که ربا می‌گرفتند در صورتی که از ربا خوردن نهی شده بودند و هم از آن رو که اموال مردم را به باطل می‌خوردند و مابرای کافران عذابی دردناک مهیا ساخته‌ایم". (۲۲)

از آیات شریفه فوق، حرام بودن ربا و ارزشی که کار مشروع دارد کاملاً مشخص می‌شود.

روایات و احادیث نیز بر تحریم ربا و ارزش کار و تشویق خیرات دلالت دارند. از حضرت رسول اکرم(ص) نقل شده است:

"لَعَنَ اللّٰهُ الرِّبٰا وَ آكِلَهُ وَكَاتِبَهُ وَ شَاهِدَهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ."

یعنی:

"خداوند ربا و رباخوار را با نویسنده و شاهد معامله ربا اگر واقفند لعنت کند." (۲۳)

و همچنین نقل شده است که:

"اَلرِّبٰا وَ اِنْ كَثُرَ فَاِنَّ عَاقِبَتَهُ تَصِيرُ اِلٰى قُلٍّ".

یعنی:

"ربا اگرچه مال را بسیار کند، سرانجام آن به کمی (کاستی) است". (۲۴)

از مولای متقیان حضرت علی علیه‌السلام نقل شده است: روایتی است از رسول خدا(ص) به امیرالمؤمنین علی(ع):

"قٰالَ رَسُولُ اللّٰه(ص) يٰا عَلِى، اِنَّ الْقَوْمَ سَيُفْتَنُونَ بِاَمْوٰالِهِمْ وَ يَمُنُّونَ بِدِينِهِمْ عَلٰى رَبِّهِمْ وَ يَتَمَنَّوْنَ رَحْمَتَهُ وَ يَأْمَنُونَ سَطْوَتَهُ وَ يَسْتَحِلُّونَ حَرٰامَهُ بِالشُّبُهٰاتِ الْكٰاذِبَةِ وَالْاَهْوٰاءِ السٰاهِيَه فَيَسْتَحِلُّونَ

الْخَمْرَ بِالنَّبِيذِ وَالسُّحْتَ بِالْهَدِيَّةِ وَالرِّبَا بِالْبَيْعِ".

یعنی:

«مردم بزودی مفتون مال دنیا شده و با وجود این بر خدای خود منّت گذارند که دین او را پذیرفته‌اند، رحمت خدا را آرزومند و از خشم و صولت او خود را در امان دانند، حرام خدا را با پرده‌پوشی‌های دروغین و افکار نابجا روا شمرند، شراب را به‌نام نبیذ، رشوه را هدیه و ربا را به‌نام بیع حلال و مشروع دانند».

آنچه از آیات شریفه و احادیث و روایات فوق استنباط می‌شود این است که هدف از استقرار قسط اسلامی محو روابط استثماری در جامعه به هر شکل می‌باشد و چون «ربا» زیاده‌ای است که از طریق استثمار به‌دست می‌آید از دیدگاه شریعت مقدس اسلام مطرود بوده و حرام شمرده می‌شود.(۲۵)

۶ ـ وجوه تمایز ربا (بهره) و سود

۱۱) ربا (بهره) و سود، از دیدگاه تحلیل نظری، متضمن تفاوتهای متعددی می‌باشند که ذیلاً به چند مورد برجسته‌ی آن اشاره می‌شود:

(۱) نخستین ویژگی ربا (بهره) در این است که تعیین آن از قبل و در قالب ارقامی ثابت انجام می‌پذیرد. این تعیین بنا بر طبیعت ربا، یک طرفه و یک جانبه است و وام‌گیرنده (مدیون) در این امر هیچ‌گونه دخالت و مباشرتی ندارد.

در طرف مقابل، سود از این ویژگی قابل توجیه برخوردار است که با توافق طرفین پیش‌بینی و به نسبت‌های مورد توافق تسهیم می‌گردد.

بدین‌گونه، «پیش بینی» و «تسهیم» از جمله‌ی عناصر مهم تشکیل دهنده سود است، عناصری که در ساختار ربا، چنانکه تعریف و توصیف گردید، ملاحظه نمی‌شود.

(۲) ویژگی دیگر ربا (بهره) از لحاظ حقوقی، اشتغال «ذمّه» مدیون در قبال وام دریافتی است. به عبارت دیگر، ربا (بهره) بر ذمّه‌ی مدیون قرار دارد و پرداخت آن «الزامی» است، حال آنکه سود، قبل‌از تحقق حالت «التزام» داشته و پس‌از تحقق، پرداخت آن «الزامی» است.

(۳) سومین و شاید مهمترین ویژگی ربا (بهره) و تفاوت آن با سود در این است که ربا (بهره) حاصل بهره‌وری از دارائیهای نقدی است، بدون اینکه صاحب سرمایه در تحقق

آن مشارکت مستقیم داشته باشد، حال آنکه سود، بازده حاصل از ترکیب عوامل تولید با یکدیگر و مشخصاً ترکیب عامل «کار» و عامل «سرمایه» است.

این ویژگی، در واقع، پایه و اساس تحریم ربا را از دیدگاه اقتصادی بنیان‌گذاری می‌نماید؛ مسأله بسیار مهمی که در سالهای اخیر، تحقیقات وسیعی در زمینه‌های آن بالاخص از سوی اقتصاددانان اسلامی انجام پذیرفته است. ذیلاً این وجهه‌ی مهم سود و تفاوت آن را با ربا به‌تفصیل بیشتر مورد بررسی قرار می‌دهیم.

(۴) تحریم ربا از بعد اقتصادی

بهره عامل محرکه اقتصاد سرمایه‌داری است. به بیان دیگر، اقتصاد سرمایه‌داری بر یک نظام مالی که خود متشکل از شبکه عظیمی از بانکها و سازمانها و مؤسسات پولی و مالی می‌باشد استوار است. چنین نظام بانکداری از یک طرف پاداشها و تسهیلاتی برای پس‌اندازکنندگان فراهم می‌آورد و از طرف دیگر منابع فراوانی برای تأمین سرمایه مورد نیاز وام‌گیرندگان عرضه می‌دارد. پس‌اندازکنندگان یک نرخ بهره به عنوان پاداش پس‌انداز خود یا پاداش انصراف از پول نقد خود دریافت می‌دارند، و وام‌گیرندگان نرخ بهره دیگری به عنوان قیمت یا هزینه بابت مصرف منابع جدید پرداخت می‌کنند. تفاوت، این دو نرخ چیزی است که واسطه‌های پولی درقبال وقت و کار خود به‌دست می‌آورند. بدین‌ترتیب، آنچه تمامی ماشین نظام مالی را به جریان می‌اندازد بهره است و اگر بهره را از این بازار حذف نمائیم، کل نظام یکباره فرو می‌ریزد.

بنابراین، مناسب است ابتدا به اختصار اشارتی بر تعریف و ماهیت پول و متعاقباً نگرشی بر نظریات بهره در اقتصاد سرمایه‌داری داشته و سپس نحوه برخورد اقتصاددانان اسلامی با نقش پول و این نظریات را مورد بررسی قرار دهیم.

از لحاظ اقتصاد سرمایه‌داری، در بررسی پول، ابتدا تعریف و ماهیت پول مطرح است. در این خصوص سه نقش برای پول قائل شده‌اند:

۱- پول، وسیله مبادله است.

۲- پول، مقیاس یا واحد ارزش است.

۳- پول، وسیله پس‌انداز و ذخیره ارزش است.

اما نظریات بهره در اقتصاد سرمایه‌داری تحت سه عنوان قابل طرح است.

۱- نظریه کلاسیک‌ها (نظریه واقعی بهره)

۲ـ نظریه نئوکلاسیک‌ها (نظریه وجوه قابل استقراض)

۳- نظریه کینزین‌ها (نظریه رجحان نقدینگی)

الف - نظریه کلاسیک‌ها (نظریه واقعی بهره)(۲۶)

به‌نظر کلاسیک‌ها، بهره قیمت یا پاداشی است برای پس‌انداز و نرخ آن نیز بستگی دارد به‌نرخ بازدهی سرمایه. طبق این نظریه، پس‌انداز، تابعی از نرخ بهره است. در واقع کسی که پس‌انداز می‌کند، عدم مطلوبیتی را می‌پذیرد که این عدم مطلوبیت را نرخ بهره جبران می‌نماید. در این رابطه، هرچه نرخ بهره پائین‌تر باشد، صاحبان درآمد میزان کمتری را پس‌انداز می‌کنند و هر چه بهره بالا رود مقدار بیشتری را پس‌انداز می‌نمایند و به بازار عرضه می‌دارند. از سوی دیگر، تقاضای پول برای سرمایه گذاری نیز تابع نرخ بهره است، بدین ترتیب که در صورت افزایش نرخ بهره، تقاضای پول جهت سرمایه گذاری پائین می‌آید و درصورت کاهش نرخ بهره تقاضای پول برای سرمایه گذاری بالا می‌رود. در تحقق این امر، بازده سرمایه و به‌بیان دیگر بهره‌وری جهت سرمایه گذاری افزایش می‌یابد و چنانچه بازده سرمایه کمتر از نرخ بهره یا برابر آن باشد، سرمایه گذاری جدید انجام نمی‌گیرد و تقاضا برای پول جهت سرمایه گذاری وجود نخواهد داشت.

از آنجاکه نظریه مذکور، نرخ بهره را با توجه به عوامل واقعی ـ غیرپولی ـ مانند: خودداری از مصرف کنونی، انتظار و رجحان مصرف آتی و بازدهی (بهره‌وری) سرمایه تعیین می‌نماید، به‌نام نظریه واقعی بهره نیز مرسوم است.

ب - نظریه نئوکلاسیک‌ها (نظریه وجوه قابل استقراض)(۲۷)

طبق این نظریه، علاوه بر عوامل واقعی - غیرپولی (خودداری از مصرف کنونی، انتظار و رجحان مصرف آتی و بازدهی سرمایه)، عوامل و نیروهائی که اساساً منشاء پولی دارند مانند وجوه کَنز شده، اعتبارات اعطائی، وامهای مصرفی و همچنین سایر تقاضاهای سرمایه گذاری بر عرضه و تقاضای پول و مالاً در تعیین نرخ بهره دخالت می‌نمایند.

نظریه نئوکلاسیک بهره و یا نظریه وجوه قابل استقراض، در عین حال که اهمیت سایر عوامل را در تعیین نرخ بهره نفی می‌نماید اساساً به‌عنوان نظریه پولی بهره تلقی می‌شود چه همانطور که ملاحظه گردید، کل وجوه قابل استقراض را پایه ارائه نظریه خود قرار

می‌دهد.

ج - نظریه کینزین‌ها (نظریه رجحان نقدینگی)[۲۸]

بنابراین نظریه، سه‌نوع تقاضا و به‌بیان دیگر سه‌نوع انگیزه برای پول نقد وجود دارد: یکی تقاضا یا انگیزه پول نقد برای انجام معامله[۲۹] و دیگری تقاضا یا انگیزه احتیاطی پول[۳۰] که هر شخص برحسب سطح زندگی خود می‌تواند داشته باشد و این دو نوع تقاضا در مجموع تقاضای مبادلاتی نامیده می‌شود و تابعی از سطح درآمد هستند. نوع سوم تقاضای پول، تقاضا یا انگیزه سوداگرانه[۳۱] است. این تقاضا مربوط به شرایط و اوضاع و احوال جاری و یا پیش‌بینی تحولات آتی، کم و زیاد می‌شود. بدین‌ترتیب، حسب رجحانی که این افراد برای نقدینگی قائل‌اند تقاضای پول و بالطبع نرخ بهره تعیین می‌شود.

کینز معتقد است که بهره قیمتی است که به نقدینگی پرداخت می‌شود نه خودداری از مصرف، انتظار یا رجحان زمانی. بدینگونه، نظریه کینز، صرفاً یک نظریه پولی است و با این نگرش، نظریه او به‌نام نظریه "رجحان نقدینگی بهره" موسوم است.[۳۲]

۷ـ برخورد اقتصاددانان اسلامی با نظریه بهره

از دیدگاه اقتصاددانان اسلامی، نظریات بهره، در واقع کوششی است در توجیه فلسفه وجودی پدیده‌ای که هسته مرکزی اقتصاد سرمایه‌داری را تشکیل می‌دهد و بنابراین، به هیچیک از آنها، به‌مفهوم علمی کلمه، "نظریه"[۳۳] اطلاق نمی‌توان کرد.

۱- نقد نظریه واقعی بهره (نظریه کلاسیک‌ها)

الف - بهره به‌عنوان پاداش به پس‌انداز

به نظر اقتصاددانان اسلامی، این معنا که بهره پاداش به پس‌انداز است، توجیه منطقی ندارد، زیرا چنین توجیهی درصورت سرمایه گذاری پس‌انداز برای ایجاد سرمایه و ثروت اضافی مصداق می‌یابد، حال آنکه پس‌انداز هر فرد می‌تواند "کَنز" شده یا صرف خرید یک دارائی گردد، بدون اینکه همزمان، سبب سرمایه گذاری جدیدی گردد و از اینرو، صِرف خودداری از مصرف نباید فرد را مشمول دریافت پاداش نماید.

ب - بهره در ازاء بهره‌وری سرمایه

به نظر اقتصاددانان اسلامی، این بیان که بهره، قیمت و یا بازده سرمایه است نیز قابل توجیه نمی‌باشد. به اعتقاد این اقتصاددانان، بهره‌وری سرمایه، البته به صورت یک عامل در تعیین بهره دخالت دارد ولی این بهره‌ای است که به پول تعلق می‌گیرد و نه به سرمایه.

بنابراین، بین نقش پول به عنوان بهای استفاده از پول و نقش پول به عنوان بازده سرمایه باید قائل به تفکیک گردید.

به عقیده اقتصاددانان اسلامی، یکی از اشتباهات نظریه جدید اقتصادی در این است که بهره را با قیمت و یا بازده سرمایه مترادف می‌داند. در حالیکه، پول، سرمایه و حتی با آنچه نمایانگر سرمایه[۳۴] است تفاوت دارد و تنها به مفهوم سرمایه بالقوه[۳۵] قابل توجیه است، زیرا برای تبدیل سرمایه بالقوه به سرمایه بالفعل،[۳۶] خدمات کارفرما مورد نیاز است و وام دهنده‌ی پول در این تغییر و تبدیل سهمی ندارد.[۳۷]

۲- نقد نظریه پولی بهره (نظریه ننوکلاسیک‌ها و کینزین‌ها)

در نقد نظریه پولی بهره، اقتصاددانان اسلامی ابتدا می‌پردازند به تبیین نقش پول. در مطالعات محققان و اقتصاددانان اسلامی بررسی نقش پول از قدمت دیرینه‌ای برخوردار است. اقتصاددانان متأخر اسلامی، به تبع متفکران و محققان متقدم و بالأخص «ابوحامد امام محمد غزالی» بر این عقیده‌اند که پول به‌عنوان «واسطه‌ای» بین دارائیها محسوب شده و «نظیر یک آئینه، عمل می‌کند و صرفاً ارزش کالاها را منعکس می‌نماید... پول را نمی‌توان بدین خاطر ایجاد کرد که صِرف وجود آن مورد تقاضا قرار گیرد، بلکه در جهت بدست آوردن سایر کالاها باید بکار گرفته شود...»

«... پول برای این خلق شده (است) که مقیاس ارزشها و وسیله مبادله باشد. خود پول دارای ارزش واقعی نیست و اگر ارزش واقعی می‌داشت نمی‌توانست نقش پولی خود را بازی (ایفا) کند. مانند سایر کالاها می‌شد... هر کالائی می‌تواند مطلوب بالّذات باشد زیرا حاجتی از حوائج را رفع می‌کند ولی پول نباید مطلوب بالّذات باشد، باید همان نقش رابط را داشته باشد. ذخیره کردن پول و همچنین رباگرفتن از پول به معنی این است که انسان پول را مطلوب بالّذات خود قرار داده است. ربا این است که انسان می‌خواهد به وسیله پول، پول ایجاد کند، با پول کوچکتر پول بزرگتر به‌دست آورد. این، کفران نعمت و

استعمال شیئی در غیر ماخُلِقَ لِاجَلِهِ است. حال آنکه شکر، عبارتست از اینکه شیئی در آنچه به خاطر آن آفریده شده (است) استعمال گردد».

به اعتقاد این صاحبنظران، "پول نمایانگر حقوق مالکیت بر دارائیهائی است که بر اثر کار خلاّقه افراد یا بهره‌وری قانونی از منابع طبیعی به وجود آمده و یا از طریق واگذاری حقوق مالکیت به شکل مبادله، ارث و هبه تحقق می‌پذیرد. بنابر این، مالکیت بر مازاد مبادلات ربوی که خارج از ضوابط یاد شده قرار دارد و در آن، پول نشانگر هیچ دارائی واقعی نمی‌باشد، غیر عادلانه و نامشروع بوده و موجبات انحراف منابع اقتصادی از اهداف تولیدی را فراهم می‌نماید."(۳۸)

علاوه بر مراتب مذکور، این استدلال نیز ممکن است ارائه شود که "بهره جهت جبران کاهش قدرت خرید پول در طول زمان به دلیل وجود تورم و تفاوت قیمت حال و آینده کالاهاست. اما، این استدلال نیز برای توجیه بهره قابل قبول به نظر نمی‌رسد، زیرا در این حالت هم مبلغ اضافی نوعی پرداخت به بدهی می‌باشد تا بازده واقعی سرمایه و اگر تفاوت بین ارزش فعلی کالاها و ارزش آتی آنها ملاک قرار گیرد کیفیت استفاده از سرمایه و شرایط اقتصادی آینده است که میزان بازدهی و به عبارت دیگر بازدهی واقعی سرمایه را توجیه و تحلیل می‌نماید و نه صِرف تفاوت فعلی و ارزش آتی کالاها".(۳۹)

اقتصاددانان اسلامی، در خصوص سود واقعی حاصل از ترکیب کار و سرمایه نه تنها مخالفتی ابراز نمی‌دارند، بلکه آنرا تائید و ترغیب نیز می‌نمایند. تنها، درنظرگرفتن پول به عنوان سرمایه و توجیه بهره به عنوان پاداش خودداری از مصرف از نظر این محققان و صاحبنظران مردود و مطرود است.

وام‌دهنده‌ای که برای یک کار تجاری و یا تولیدی به اعطای وام می‌پردازد می‌تواند طی قراردادی قسمتی از سود حاصله را دریافت نماید زیرا بدین ترتیب او نیز شریک در سرمایه محسوب می‌شود نه یک بستانکار.

تفاوت اساسی بین یک بستانکار و سهامدار در این است که شریک، یکی از صاحبان سهام یا سهامداران بوده و مسؤول دیون شرکت به میزان سرمایه گذاری خویش است و در صورت سودآوربودن عملیات، سهم سود خود را دریافت می‌نماید. یک بستانکار، پولی رابه مؤسسه قرض می‌دهد بدون آنکه در مالکیت و عملیات مؤسسه سهیم باشد و فقط بهره‌ای ثابت و از قبل تعیین شده را دریافت می‌دارد، صرف نظر از اینکه نتیجه

عملیات سودآور بوده باشد یا خیر.

در اقتصاد اسلامی، و به تبع آن در بانکداری اسلامی، هرگونه قرارداد منطبق بر موازین شرع، مجاز است به ویژه آنکه این توافقها براساس رضایت طرفین بوده و سهم هر یک به طور مشاع، بدون آنکه مبتنی بر رقم ثابت و از پیش تعیین شده‌ای باشد، مشخص می‌گردد.

پی‌نوشت:

۱- راغب در مفردات (مفردات از بهترین کتب لغت است که لغات قران کریم را تفسیر کرده است) می‌گوید: ربا در لغت دارای دو معنی است ۱- زیادی ۲- علوّ و برتری، سپس برای هر یک از این دو معنی از آیات قران شاهد می‌آورد. آیه ۳۹ از سوره مبارکه فُصّلت «فَاذا اَنزلنا عَلَیها الماء اهتزت و ربت» وقتی که آب (باران) را بر زمین (مرده بی‌آب و علف) فرستادیم زمین به جنبش درمی‌آید و نمو می‌کند شاهد مثالی است از «ربا» به مفهوم دوم آن.

ر. ک. به سلسله مقالات «ربا» و «بانکداری اسلامی» از آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی مقاله دهم، اطلاعات مورخ یکشنبه ۱۳۷۶/۱۱/۵ و نیز:

نظام اقتصادی و اجتماعی اسلام، تألیف: انور اقبال قرشی ترجمه: دکتر سید علی‌اصغر هدایتی، انتشارات مرکز آموزش بانکداری، ۱۳۶۹، ص ۲۶.

۲- صد سؤال و صد جواب دربارهٔ بانکهای اسلامی، تألیف: دانشمند فقید دکتر احمد عبدالعزیز النّجار (وهمکاران) ترجمه: عباس خان‌محمد، انتشارات مرکز آموزش بانکداری، ۱۳۶۸، ص ۳۱.

۳- اسلام و نظریه بهره، تألیف: انور اقبال قرشی، ترجمه: گروه پژوهشهای اقتصاد اسلامی، انتشارات شهید، مطّهری ۱۳۶۱، ص ۴۱.

۴- سوره‌های مبارکه: روم (آیه ۳۹)، بقره (آیات ۲۷۵،۲۷۶،۲۷۸،۲۷۹)، آل عمران (آیه ۱۳۰)، نساء (آیه ۱۶۱)

۵- این تعریف که در واقع استنتاجی است از تعاریف به کار برده شده‌ی در مورد ربا، به مفهوم وسیع کلمه ربای قرضی و ربای معاملی را متضمن است. تعریفی که آقای دکتر سید حسین مهدوی، در مقاله‌ی "پایه‌های اساسی و خصوصیات ویژه بانکداری اسلامی در ایران" مندرج در شماره زمستان ۱۳۶۹ نشریه روند (ص ۲۲) بدست داده‌اند: "گرفتن مبلغ اضافه روی دین واقعی مشروط بر اینکه از قبل شرط شده باشد" تنها ناظر بر ربای قرضی است و به مفهوم وسیع کلمه تعریف ربا را دربر نمی‌گیرد.

۶- سلسله مقالات "ربا" و "بانکداری اسلامی" از آیت‌اله العظمی مکارم شیرازی، مقاله هفدهم، اطلاعات چهارشنبه ۱۳۷۶/۱۱/۱۵.

۷- EXODUS (سِفر مهاجرت) خروج قوم بنی‌اسرائیل از مصر به کنعان.

۸- صد سؤال و صد جواب دربارهٔ بانکهای اسلامی، صفحات ۲۷ و ۲۸.

۹- DEUTERONOMY (سِفر تثنیه)، کتاب دوم تورات.

۱۰- صد سؤال و صد جواب دربارهٔ بانکهای اسلامی، ص ۲۸.

۱۱- علی ماجدی و حسن گلریز، پول و بانک "از نظریه تا سیاست‌گذاری" انتشارات مرکز آموزش بانکداری، تابستان ۱۳۶۷، ص ۱۹۹.

۱۲- به روایت اسامه‌بن زید (ره)، سی دار رشید اسلام که پیامبر اکرم (ص) او را [illegible] آخرین روزهای حیات مبارکشان تعیین فرمودند.

۱۳- به روایت مجاهد، از محدثین و مفسرین عامه "در قبل از اسلام اگر شخصی به شخص دیگر مقروض بود، شخص طلبکار به شخص بدهکار می‌گفت: اگر می‌خواهی پرداخت بدهی‌ات را به تعویق اندازی، چنین و چنان کن، و بعد وام‌دهنده زمان پرداخت بدهی وی را به تعویق می‌انداخت".

به روایت ابوبکر الجصاص، از محدثین و مفسرین فقه عامه "معروف است که ربا قبل از اسلام یک وام معوقه بود که افزایش مشروطی را به همراه داشت و زمان بازپرداخت، مبلغ افزایش می‌یافت. در پیشگاه باریتعالی این کار غیرقانونی بود".

امام فخر رازی، از علماء و فقهاء اهل تسنن، در تفسیر خود (مفاتیح‌الغیب معروف به تفسیر کبیر) می‌نویسد «در واقع، ربای نسیه در قبل از اسلام رواج داشت، بدین معنی که شخصی پولش را به مدت معینی به دیگری قرض می‌داد، در عوض همه ماهه، مبلغ معینی از او دریافت می‌نمود. سرمایه اولیه به مبلغ اصلی خود باقی بود. هنگامی که تاریخ بازپرداخت فرا می‌رسید، وام‌دهنده پولش را از وام‌گیرنده مطالبه می‌کرد. اگر وام‌گیرنده قادر به بازپرداخت نبود، وام دهنده زمان بازپرداخت را تمدید می‌کرد ولی در عوض به مبلغ وام می‌افزود».

مأخذ: صد سؤال و صد جواب دربارهٔ بانکهای اسلامی، صص ۳۱ و ۳۲.

۱۴- متفکر شهید استاد مرتضی مطهری، "ربا، بانک - بیمه"، انتشارات صدرا، ۱۳۶۴، ص ۷۶.

۱۵ و ۱۶- عن ابی سعید الخدری، قال رسول‌الله (ص):

«الذهب بالذهب، والفضه بالفضه، والبر بالبر، والشعیر بالشعیر، والتمر بالتمر، والملح بالملح، مثلاً بمثل، یدا بید، فمن زاد او استزاد فقد اربی الاخذ و المعطی فیه سواء

(مائه سؤال و مائه جواب حول البنوک الاسلامیه، اعده: احمد عبدالعزیز النجار، محمد سمیر ابراهیم، محمود نعمان الانصاری، الاتحاد الدولی للبنوک الاسلامیه، القاهره، ۱۴۰۱ هـ (۱۹۸۱ م)، ص ۳۱.

به روایت ابوسعید الخدری از پیامبر اکرم (ص):

"طلا در مقابل طلا، نقره در مقابل نقره، گندم در مقابل گندم، جو در مقابل جو، خرما در مقابل خرما، نمک در مقابل نمک، هر کالای مشابه در مقابل کالای مشابه خود، که در یک زمان به مبادله درآیند، هر کس چیزی بر آن بیفزاید یا طلب افزایش نماید، هم دهنده و هم گیرنده مرتکب ربا می‌شوند".

صد سؤال و صد جواب دربارهٔ بانکداری اسلامی، ص ۳۳.

۱۷- اسلام و نظریه بهره، صص ۵۵ و ۵۶، و نیز جلد دوم التاج (ص ۲۱۳) متضمن روایتی به شرح ذیل:

«... عن ابی المنهال، قال سألت البرا عن الصرف، فقال: سل زیدبن ارقم فهو اعلم، فسالت زیدا، فقال: سل البرا فانه اعلم، ثم قالا: نهی رسول الله (ص) عن بیع الورق بالذهب دیناً، رواه مسلم والبخاری ولفظه: ان کان یداً بید فلاباس و ان کان نسیه فلا».

۱۸- ربا، بانک - بیمه، ص ۷۸.

۱۹- تفصیل آیات القران الحکیم، ترجمه‌ی دانشمند فقید مهدی الهی قمشه‌ای، انتشارات اسلامیه، ۱۳۴۳، ص ۸۵۷

۲۰- همان مأخذ، همان صفحه.

۲۱- همان.

۲۲- همان.

۲۳- نهج‌الفصاحه، حدیث ۲۲۳۱، ترجمه‌ی ابوالقاسم پاینده، سازمان چاپ و انتشارات جاویدان، چاپ پانزدهم، ۱۳۶۰، ص ۴۷۳.

۲۴- همان مأخذ، حدیث ۱۶۸۴، ص ۲۵۳.

۲۵- گفتنی است برخی از احادیث و روایات، مستثنیاتی در مورد ربا قایل گردیده‌اند که خلاصه و چکیده‌ی آن به گونه‌ای جامع در تحریرالوسیله اثر گرانقدر حضرت امام خمینی(ره) ملاحظه می‌شود:

مسأله ۹- "لاربا بین الوالد و ولده ولا بین الرجل و زوجته و لا بین المسلم و الحربی بمعنی انه یجوز اخذ الفضل للمسلم و یثبت بین‌المسلم و الذمی".

- بین پدر و فرزندش، و بین مرد و همسرش، و بین مسلمان و کافر حربی ربا نیست، به این معنی که گرفتن اضافی برای مسلمان جایز است ولی بین مسلمان و ذمی ربا هست.

(امام خمینی قدس سره، تحریرالوسیله، جلد دوم، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، تاریخ (؟)، ص ۴۲۶.

26- Classical Theory of Interest (Real Theory of Interest).

27- Loanable Funds Theory of Interest.

28- Liquidity Preference of Interest.

29- Transations Motive.

30- Precautionary Motive.

31- Speculative Motive.

32- H.L.Ahujo,"Advanced Micro Economics Theory" Chank Ram Nacar, New Dehli-55.1972 , PP 640-645. Co (LTK).

۳۳- نظریه، بیان رابطه علت و معلولی است بین دو یا چند پدیده مانند نظریه قیمت، نظریه مقداری پول، نظریه درآمد.

34- Representative Capital

35- Potential Capital

36- Actual Capital

37- Abbas Mirakhor, "Some Theoretical Aspects of Islamic Financial System, Presented at the International Seminar on Islamic Banking, Sponsored by Central Bank of the Islamic Republic of Iran, Tehran, June. 11-14 1986,P.3

۳۸- ابو حامد امام محمد غزالی، احیاء علوم‌الدین، باب‌الشکر، چاپ بیروت: دارالمعارف، قاهره: مکتبه‌التجاره، ۱۳۵۸ هـ.ق. و نیز:

متفکر شهید استاد مرتضی مطهری، "ربا، بانک - بیمه"، انتشارات صدرا، ۱۳۶۴، ص ۲۸.

ایضاً:

Islamic Banking, Zulbair Iqbal and Abbas Mirakhor, IMF Publication, Occasional Paper (49), 1987. P.2.

۳۹- همان‌مأخذ، ص ۳.

فصل سوم

مبانی نظام اعتباری

۱ ـ مفهوم نظام اعتباری

«نظام (SYSTEM)در لغت به معنی روش، طریقه، اسلوب، قاعده، رویّه» آمده است[۱] و در اصطلاح عبارتست از: «مجموعه‌ای از اصول، قواعد و ضوابط در ارتباط ارگانیک[۲] با یکدیگر و در راستای هدف یا اهداف مشخص».[۳]

آنچه از این تعریف استنباط می‌شود، تأکید بر روابط به‌هم پیوسته‌ای است که در هر نظام (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ...) بین عناصر اصلی تشکیل دهنده آن نظام: "اصول، قواعد و ضوابط" از یک سو و "هدف یا اهداف" نظام از سوی دیگر وجود دارد.

نظام اعتباری نیز از این قاعده کلی مستثنی نیست. مفهوم آن این است که در نظام اعتباری نیز رابطه‌ی ارگانیک و به‌هم پیوسته‌ی اصول، قواعد و ضوابط اعتباری و هدف یا اهداف اعتباری هر جامعه مطمح‌نظر قرار می‌گیرد.

بدین‌گونه، نظام اعتباری، بنا بر تعریف و ماهیتاً، نظام بانکی و مالاً نظام اقتصادی هر کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد و قدر مسلم این است که نظام اعتباری سالم و کارا، توان آن را دارد که نظام اقتصادی نابسامان و نامطلوبی را تحت تأثیر قرار داده آن را متحوّل سازد و به‌عکس نظام اعتباری ناسالم، نظام اقتصادی مطلوبی را به تباهی بکشاند.

نکته شایان توجه دیگر این است که نظام اقتصادی که ساختار اقتصادی هر کشور خطوط اساسی آن را ترسیم می‌نماید، متقابلاً نظام بانکی و اعتباری آن کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

از اینروست که اقتصادهای باگرایش مصرفی، نظام اعتباری را نیز به‌ورطه‌ی

گرایشهای مصرفی می‌کشانند[۴] و به‌عکس، اقتصادهای با گرایش تولیدی، نظام اعتباری را به جانب گرایش تولیدی[۵] سوق می‌دهند، و به‌همین گونه جمع‌آوری و جلب انواع سپرده‌ها (تجهیز منابع) و مهمتر از آن، اعطای تسهیلات (تخصیص منابع)، بر حجم و نوع فعالیت‌های اقتصادی، کمّاً و کیفاً، تأثیر قابل ملاحظه‌ای برجای می‌گذارند.

بدین‌گونه، بانکها با در اختیار داشتن قسمت عمده‌ای از وجوه در گردش جامعه و تخصیص آن وجوه به بخش‌های مختلف اقتصادی، نقش بسیار مهمی را در هر نظام اقتصادی ایفاء می‌نمایند و در تنظیم روابط و مناسبات اقتصاد جامعه، تأثیر بسزایی دارند.

اهمیت و حسّاسیت نظام اعتباری و بانکی، در کل نظام اقتصادی هر جامعه، دولتها را بر آن داشته است تا از طریق اتخاذ و اعمال مجموعه‌ی تدابیری که اصطلاحاً "سیاست‌های پولی و اعتباری" نامیده می‌شود، گردش پول را در جامعه تنظیم نموده و در تأمین این منظور، بانکها به‌صورت اهرم نیرومندی جهت نیل به اهداف، سیاستها و برنامه‌های اقتصادی که متّکی و مبتنی بر امکانات نیازها و ارزشهای هر جامعه است، انجام وظیفه نمایند.

۲ ـ مفهوم تخصیص منابع[۶]

"هر اقتصادی حدودی دارد و حداقل در کوتاه‌مدت، از مقادیر ثابت منابع اقتصادی برخوردار است. این منابع، یا به بیان دیگر، "عوامل تولید"، داده‌های فرآیند تولید را تشکیل می‌دهند، فرآیندی که از آن مقادیر وسیع کالاها و خدمات اقتصادی پدید می‌آید و در نهایت، این کالاها و خدمات به شکلی خواستهای مصرف‌کنندگان را ارضاء می‌کنند".[۷]

تخصیص منابع، در مقوله‌ی موردبحث این کتاب نیز از این تعریف وسیع مستثنی نیست و به مفهوم اخص کلمه روشها و شیوه‌های اعطای تسهیلات توسط بانکها را مورد بررسی قرار می‌دهد.

اعطای تسهیلات، بخش مهمی از عملیات هر بانک را تشکیل می‌دهد و این قسمت از فعالیتهای بانکی از لحاظ اقتصادی حائز کمال اهمیت است. در واقع، رشد و توسعه اقتصادی بدون افزایش کمّی عامل "سرمایه" به‌عنوان یکی از عوامل تولید ممکن نیست و چون برای تمامی اشخاص (حقیقی و یا حقوقی) به دلائل مختلف مقدور نیست که در

کلیه موارد و مراحل فعالیت خود بتوانند از امکانات و منابع پولی شخصی جهت تأمین نیازهای موجود استفاده نمایند و علاوه بر این، دریافتها و پرداختهای واحدهای اقتصادی نیز به ندرت با هم انطباق می‌یابند لذا ناگزیر برای استفاده از تسهیلات و منابع لازم به مؤسسات مالی و اعتباری که مهمترین آنها بانکها می‌باشند روی می‌آورند. بانکها با عملیات اعتباری خود موجبات انتقال منابع را از اشخاصی که مستقیماً مایل و یا قادر به مشارکت در فعالیتهای اقتصادی نمی‌باشند به آنان که جهت انجام امور اقتصادی نیازمند به سرمایه می‌باشند فراهم ساخته و بدین ترتیب باعث افزایش تولیدات کشور می‌شوند. با افزایش تولید، سطح اشتغال در جامعه ارتقاء یافته و از طرفی با ازدیاد کالاها و خدمات در یک اقتصاد متعادل، شرایط کاهش قیمتها فراهم می‌شود. بدین ترتیب اهمیت اعطای تسهیلات، چه از لحاظ دریافت‌کننده تسهیلات و چه از بابت اعطاءکننده تسهیلات و چه از نظر سپرده گذاران و در نهایت از جهت کل اقتصاد جامعه مشخص می‌شود.

۳ ـ نظام اعتباری در ایران

همانطور که اشاره شد، نظام بانکی بخشی از نظام اقتصادی است و بالطبع نحوه تخصیص منابع متأثر از شرایط و اوضاع و احوال عمومی و به‌ویژه اقتصادی بوده و در کل می‌باید تأمین‌کننده خواستها و ارزشهای اقتصادی جامعه باشد.

در ایران نیز تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی، نظام بانکی متناسب با خصوصیات نظام اقتصادی حاکم بود و در راستای اهداف و نیازهای آن نظام فعالیت داشت. پس‌از پیروزی انقلاب اسلامی، تغییر و تحولات بنیادی در کلیه شؤون اقتصادی و اجتماعی حاصل شد که به‌تبع آن دگرگونی‌های اساسی در نظام بانکی ایجاد گردید.

بنا به مراتب مذکور، به لحاظ تفاوت‌های ریشه‌ای در نظام‌های اعتباری قبل و بعد از انقلاب اسلامی لازم است در آغاز مروری بر شرایط پولی و اعتباری قبل‌از انقلاب اسلامی داشته و متعاقباً سیر تحولات نظام بانکی کشور بعد از انقلاب اسلامی و سپس مبانی اندیشه‌ای و اهداف، سیاستها، اصول و ویژگیهای نظام اعتباری فعلی ایران را بررسی نمائیم.

مبحث اول

شرایط پولی و اعتباری قبل از پیروزی انقلاب اسلامی

در سال ۱۳۵۳، با ترقی بی‌سابقه قیمت نفت در بازارهای جهانی، درآمدهای نفتی کشور افزایش سریعی یافت و دولت بر آن شد که با تجدیدنظر در بودجه و برنامه‌های اقتصادی به رشد و توسعه بسیار سریع اقتصادی نائل گردد. در این راستا، هزینه‌های جاری و سرمایه گذاری دولت افزایش شدیدی یافت و از آنجاکه منبع اصلی تأمین این هزینه‌ها، درآمدهای نفتی بود اثرات انبساطی وسیع و گسترده‌ای در اقتصاد کشور به‌وجود آمد.لکن، افزایش قابل‌ملاحظه حاصل از عواید نفت بیش‌از آنکه در توسعه رشته‌های اساسی تولید مؤثر واقع شود به رشد ناموزون رشته‌های خدماتی منجر گردید تا آنجاکه اقتصاد کشور عملاً خصوصیات یک اقتصاد وابسته و مصرفی را به‌خود گرفت. همگام با افزایش درآمد نفت و رشد فعالیتهای اقتصادی، عملیات بانکی نیز تحرک فوق‌العاده‌ای پیدا کرد، به‌ترتیبی که علاوه بر تأسیس تعدادی بانک جدید، شمار واحدهای بانکی در مدت زمان نسبتاً کوتاهی به‌تعداد زیادی افزایش یافت و حجم فعالیتهای اعتباری سیستم بانکی با رشد بسیار سریعی توسعه یافت.

در سال ۱۳۵۳، با افزایش منابع ارزی کشور و پائین بودن ظرفیت جذب این منابع در داخل کشور، از یک سو نرخ رسمی بهره کاهش داده شد و از سوی دیگر نسبتهای مربوط به سپرده قانونی و الزام بانکها به خرید اوراق قرضه دولتی تقلیل یافت و به این‌ترتیب به‌طور نسبی تسهیلات بیشتری در جهت گسترش اعتبارات اعطائی به بخش خصوصی فراهم آمد. این اقدامات در شرایطی انجام گرفت که رشد نقدینگی بخش خصوصی تحت تأثیر عوامل انبساطی روند فزاینده‌ای داشت. افزایش شدید نقدینگی در جامعه موجب رشد سریع سپرده‌ها نزد بانکها گردید و قدرت اعتباری آنها را به‌شدت بالا برد و با ازدیاد تقاضا برای استفاده از وام و اعتبارات، حجم اعتبارات بانکی نیز به‌طور تصاعدی افزایش یافت.

با وجود اینکه با بروز و تشدید عدم تعادل اقتصادی در سالهای بعد، تصمیمات محدودکننده پولی اتخاذ و به‌مورد اجرا گذارده شد، لکن به‌علت عوامل انبساطی متعدد

از رشد اعتبارات بانکها کاسته نشد. از اواسط سال ۱۳۵۶، کم‌کم نشانه‌های بحران اقتصادی به‌شکل "تورم توأم با رکود" در اقتصاد کشور بروز کرد و این روند با گسترش دامنه اعتصابات و مبارزات پیگیر مردم تشدید و از اواسط سال ۱۳۵۷ بسرعت وارد مرحله تازه‌ای شد که سرانجام به‌توقف اقتصادی منجر گردید. در این ایام، غالب بانکها با برداشت‌های غیرعادی روبرو شدند و علیرغم استرداد قسمت قابل توجهی از وجوه تودیعی بانکها نزد بانک مرکزی، عدم اعتماد و اطمینان سپرده گذاران، شبکه بانکی را در وضع متزلزل و بی‌ثباتی قرار داد و پاره‌ای از بانکها حتی تا مرحله توقف و ورشکستگی سقوط نمودند.

نظام بانکی در دوران قبل از انقلاب که بر پایه اصول نظام اقتصادی سرمایه‌داری و براساس هدفهای سودجویانه سرمایه گذاران خصوصی و خارجی پایه گذاری شده بود با اتکاء به‌منابع داخلی و خارجی موفق شد وامها و اعتبارات اعطائی خود به‌بخش خصوصی را با رشد چشمگیری افزایش دهد و چون حجم وامها و اعتبارات مذکور به‌مراتب بیش‌از ظرفیت تولیدی اقتصادی ایران بود عملاً صرف نیازهای واقعی و اساسی سرمایه گذاری نشد، لذا منابع اعتباری عمدتاً به واردات هرچه بیشتر کالاها و خدمات خارجی تخصیص یافت و بر مصرف‌گرائی و وابستگی که از ویژگیهای بارز اقتصاد این دوران‌است افزود.(۸)

مبحث دوم

سیر تحولات نظام بانکی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی

در آستانه پیروزی انقلاب اسلامی، در نتیجه عوامل متعدد منجمله انتقال سپرده‌ها به خارج توسط سرمایه گذاران وابسته، سلب اعتماد مردم به بانکها و هجوم آنان برای استرداد سپرده‌های خود و لاوصول ماندن مطالبات بانکها اغلب بانکهای خصوصی در وضعی قرارگرفته بودند که علیرغم کمکهای بانک مرکزی، عملیاتشان متوقف و یا خطر ورشکستگی آنها را تهدید می‌نمود. از این‌رو، شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۱۳۵۸/۳/۱۷ برای حفظ حقوق و سرمایه‌های ملی و به کار انداختن چرخهای

تولیدی کشور و تضمین سپرده‌ها و پس‌اندازهای مردم در بانکها، کلیه بانکهای خصوصی را ملی اعلام نمود.(۹)

براساس قانون مذکور، مالکیت ۲۸ بانک خصوصی از بخش خصوصی سلب و به دولت واگذار شد. با ملی شدن بانکها، اداره امور بانکها به‌طور مستقیم به‌عهده دولت قرار گرفت تا به‌این ترتیب ضمن تضمین سپرده‌های مردم، موجبات استقرار یک سیستم صحیح بانکداری که در خدمت پیشبرد هدفهای اقتصادی و اجتماعی قرار داشته باشد فراهم گردد. انتقال مالکیت بانکهای خصوصی به دولت با از بین‌بردن انگیزه سودجوئی شخصی در فعالیتهای بانکی و جایگزین نمودن نفع عمومی جامعه به‌جای آن، زمینه مناسبی برای هدایت پس‌اندازها در مسیر برنامه‌های اقتصادی دولت فراهم ساخت.

به‌دنبال ملی شدن بانکها، "لایحه قانونی اداره امور بانکها"،(۱۰) در جهت تعیین ارکان و سازمان جدید بانکها در تاریخ ۱۳۵۸/۷/۳ از تصویب شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران گذشت و سپس طرح "ادغام بانکها"(۱۱) به‌تصویب مجمع عمومی بانکها رسید. با اجرای این طرح تعداد بانکهای کشور به استثنای بانک مرکزی از ۳۶ بانک در پایان سال ۱۳۵۷ به ۹ بانک (به‌استثنای بانکهای استان) که شامل ۶ بانک تجاری و ۳ بانک تخصصی است، تقلیل یافت.

همزمان با اقداماتی که برای تغییر و اصلاح ساختار نظام بانکی به‌عمل می‌آمد، مطالعات پراکنده‌ای در زمینه اسلامی کردن بانکها در جریان بود. اقدامات اولیه در جهت حذف بهره، تنها به کاهش نرخ بهره و تغییر نام آنها به "کارمزد و حداقل سود تضمین شده" محدود گردید.(۱۲)

این روش به بانکها امکان می‌داد که برای جذب سپرده‌های مدت‌دار سودی تحت عنوان حداقل سود تضمین شده پرداخت نمایند و درصورت کسب سود اضافی نسبت به حداقل سود تضمین شده، در پایان هر سال مبلغی اضافه به سپرده گذاران بپردازند. علاوه بر پرداخت حداقل سود تضمین شده به سپرده‌ها، به‌منظور جبران هزینه بانکها نیز مقرر شد کارمزد و حداقل سود تضمین شده حسب انواع فعالیتهای اقتصادی بابت تسهیلات اعطائی اخذ شود.

از آنجاکه این اقدامات نمی‌توانست ماهیتاً تغییر اساسی در نظام بانکی گذشته ایجاد نماید، لازم بود تدابیر اصولی و اساسی دیگری اتخاذ شود. بدین‌منظور، پس‌از مطالعات

لازم نهایتاً" لایحه راجع به "حذف بهره و انطباق عملیات بانکی با موازین اسلامی" به مجلس شورای اسلامی تقدیم شد که در تاریخ ۱۳۶۲/۶/۸ تحت عنوان "قانون عملیات بانکی بدون‌ربا (بهره)"[۱۳] تصویب و در تاریخ ۱۳۶۲/۶/۱۰ به‌تأیید شورای نگهبان رسیده و از اول سال ۱۳۶۳ رسماً" در ایران به‌مورد اجرا گذارده‌شد.

مبحث سوم

اهداف، اصول و ویژگیهای نظام اعتباری جدید

در این فصل، با عنایت و در چارچوب مطالب موردبحث در فصول قبلی، اهداف و استراتژی‌ها، و سپس اصول و متعاقباً" ویژگیهای نظام اعتباری مبتنی بر قانون عملیات بانکی بدون‌ربا (بهره) را مورد بررسی قرار می‌دهیم:

الف - اهداف

براساس ماده اول قانون عملیات بانکی بدون‌ربا و مشخصاً" سه بند اول آن، اهداف و استراتژیهای اعتباری نظام بانکی جدید عبارتند از:

۱- استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدل (با ضوابط اسلامی) به‌منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در جهت سلامت و رشد اقتصاد کشور.

۲- فعالیت در جهت تحقق اهداف و سیاستها و برنامه‌های اقتصادی دولت جمهوری اسلامی با ابزارهای پولی و اعتباری.

۳- ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش تعاون عمومی و قرض‌الحسنه از طریق جذب و جلب وجوه و اندوخته‌ها و پس‌اندازها و سپرده‌ها و بسیج آنها در جهت تأمین شرایط و امکانات کار و سرمایه گذاری به‌منظور اجرای بندهای (۲) و (۹) اصل چهل و سوم قانون اساسی.[۱۴]

نیاز به تذکار نیست که با وضع اهداف مذکور، نظام بانکی به‌صورت وسیله‌ای جهت نیل به یک اقتصاد مبتنی بر قسط و عدل و عاملی برای سوق منابع مالی در راستای نیازهای اساسی جامعه درآمده و این امر خطیر از طریق انجام معاملات غیرربوی و

هماهنگی سیاستهای پولی و اعتباری با سیاستهای اقتصادی دولت تحقق می‌پذیرد.

تا قبل از تصویب قانون عملیات بانکی بدون‌ربا، نیاز پولی افراد (حقیقی و حقوقی) ضمن دریافت بهره به‌عنوان جزو لاینفک وامها و اعتبارات تأمین می‌گردید. اما، با حذف بهره، تأمین تسهیلات موردنیاز جامعه یا باید در قالب قرض‌الحسنه و یا در قالبهای مناسب دیگری صورت می‌گرفت. بدیهی است تأمین تمامی نیازهای اعتباری افراد از طریق قرض‌الحسنه، به‌معنای تأمین سرمایه ارزان‌قیمت برای انواع فعالیت‌های اقتصادی می‌بود، بدون آن که پس‌اندازکنندگان که ممکن است عمدتاً از طبقات کم درآمد جامعه باشند از مزایای آن منتفع گردند. اتخاذ این روش به‌تنهائی موجب افزایش تقاضا برای دریافت تسهیلات اعتباری از بانکها می‌گردید و چون بعید به‌نظر می‌رسید کلیه سپرده گذاران حاضر باشند وجوه خود را بدون کسب هیچگونه سودی نزد بانکها تودیع نمایند، لذا عملاً یا قسمت عمده‌ای از تقاضاهای اعتباری بلاجواب مانده و بدین ترتیب روند پیشرفت و توسعه اقتصادی مختل می‌گردید و یا اینکه تقاضاهای مورد اشاره می‌باید از منابع بانک مرکزی تأمین شود که این امر بروز و یا تشدید فشارهای اقتصادی در جامعه را به‌همراه می‌آورد.

از طرفی چون برخی از سپرده گذاران از اقشار کم‌درآمد و یا طبقات متوسط و گیرندگان تسهیلات معمولاً از قشر مرفه می‌باشند، این امر سبب توزیع نامتعادل ثروت و درآمد و تکاثر آن در جامعه می‌گردید که قطعاً با اصول عدالت اقتصادی و اجتماعی اسلام منافات داشت.

با توجه به مطالب عنوان شده و با درنظر داشتن اینکه، اسلام سود حاصل از مشارکت عادلانه کار و سرمایه در فعالیتهای اقتصادی را منع نکرده است لازم بود تدابیر مناسب دیگری جهت تأمین نیازهای متقاضیان تسهیلات، ضمن طرد عامل بهره اتخاذ گردد.

انجام عملیات بانکی در چارچوب معاملاتی که شرعاً مجاز شناخته شده‌اند مهمترین و مناسبترین روشی بود که می‌توانست در تأمین اهداف موردنظر وافی به مقصود باشد، لذا در نظام جدید بانکی، اعطای وام - جز در مورد قرض‌الحسنه - و همچنین اعطای اعتبار لغو و تسهیلات اعطائی کلاً بر پایه معاملات و عقود شرعی (۱۵) قرار گرفته است. بدین ترتیب، در نظام بانکی کنونی، تعداد و تنوع عملیات جدید از یکطرف قدرت انعطاف بیشتری را جهت نیل به اهداف بانکداری اسلامی به بانکها می‌دهند و از طرف

دیگر نیاز واحدهای مختلف اقتصادی را به نحو مطلوب تأمین می‌کند. از اینرو، در جهت رشد جامعه اسلامی و استقرار عدالت اجتماعی، ایجاد تسهیلات جهت گسترش تعاون عمومی و قرض‌الحسنه و همچنین تأمین شرایط امکانات کار و سرمایه گذاری نیز مورد تأکید و تشویق قرار گرفته‌اند. البته باید خاطرنشان ساخت که حذف ربا تنها قسمتی از سیستم کلی اقتصاد اسلامی است و فرایند اسلامی کردن اقتصاد باید براساس موازین ارزشمند اسلام با برنامه‌ریزی دقیق و حساب شده در کلیه شؤون زندگی ادامه یافته و با ایجاد آگاهیها و شناختهای لازم و کافی در افراد جامعه و به‌ویژه مجریان تحقّق یابد.

گفتنی است که به‌جز حذف ربا، در نظام جدید بانکی، هماهنگی و همگامی سیاست اعتباری بانکها با سیاستهای اقتصادی دولت از جهات گوناگون و در موارد مختلف، تقویت و نزدیکتر شده است که اهم آنها عبارتند از:

۱- برنامه سرمایه گذاری بانکها در امور و یا طرحهای تولیدی و عمرانی می‌باید هر سال در ضمن لایحه بودجه کل کشور به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد. برنامه احداث واحدهای مسکونی ارزان‌قیمت توسط بانکها نیز همه ساله با توجه به سیاستهای پولی از سوی بانک مرکزی تعیین و برای اجرا به بانکها ابلاغ می‌گردد.

۲- ضوابط تعیین سود و یا نرخ بازده مورد انتظار ناشی از تسهیلات اعطائی بانکها و حداقل و حداکثر سود و یا بازده مورد انتظار و همچنین ضوابط تعیین مدت و نحوه برگشت اصل و همچنین سود حاصل از تسهیلات اعطائی بانکها و نیز حد نصابهای فردی و جمعی اعطای تسهیلات، توسط مراجع بانکی کشور تعیین و به بانکها ابلاغ می‌گردد که دقیقاً چارچوب عملیاتی را مشخص ساخته و بانکها نمی‌توانند از آن فراتر روند.

۳- در حالیکه اولویت دادن به تعاونیهای قانونی در اعطای تسهیلات مضاربه مورد تأکید واقع شده است از مضاربه با بخش خصوصی در امور واردات جلوگیری به‌عمل آمده و از طرف دیگر بانکها موظف گردیده‌اند بخشی از منابع خود را از طریق قرض‌الحسنه در اختیار متقاضیان قرار دهند.

ب ـ اصول

علاوه بر حذف ربا، به‌عنوان یک اصل و شالوده اساسی، نظام اعتباری مبتنی بر قانون عملیات بانکی بدون‌ربا بر دو اصل مهم و عمده‌ی آتی‌الذکر نیز استوار است.

۱- اعطای تسهیلات توسط بانکها، باید به‌ترتیبی صورت گیرد که براساس پیش‌بینیهای مربوط، اصل منابع تأمین شده برای تسهیلات و همچنین سود مورد انتظار درصورت تحقق، در مدت معینی قابل برگشت باشد. در واقع، با درنظرگرفتن ماهیت سپرده‌هائی که بانک وکالت به کارگرفتن آنها را در انواع معاملات و عقود دارد لازم است در اعطای تسهیلات نهایت دقت به‌عمل آمده و تا حد نیاز بررسیهای کافی قبل‌از برقراری تسهیلات معمول و از بازگشت منابع اطمینان کامل حاصل شود تا از به مخاطره انداختن سپرده‌های مردم اجتناب شود.

اقداماتی که از جانب بانکها در این موارد معمول می‌گردد، بسته به میزان و نوع تسهیلات موضوعه، می‌باید براساس مطالعات جامع‌الاطراف کارشناسی و بررسی‌های فنی، مالی اقتصادی انجام پذیرد.

۲- در جهت حسن اجرای قراردادهای منعقده، بانکها می‌باید بر نحوه مصرف و بازگشت تسهیلات اعطائی نظارتهای لازم و کافی به‌عمل آورند. به‌عبارت دیگر، گرچه بانک در جریان برقراری روابط متنوع تجاری با متقاضیان، بنای کار را بر پایه امین شناختن آنان قرار می‌دهد معذلک مکلف است به‌منظور حصول اطمینان از کاربرد و مصرف به‌جای تسهیلات اعطائی و برگشت منابع تخصیصی، نظارتهای خاصی را اعمال نماید.

بدین‌منظور، پیش‌بینیهای کافی در دستورالعملهای اجرائی هر یک از تسهیلات اعطائی به‌عمل آمده و با رعایت دقیق ضوابط و مقررات مربوط به هر یک از معاملات و عقود، نظارتهای اساسی و دقیق مطمح‌نظر قرار گرفته است و درعین حال، نظارتهای بیشتر در موارد خاص، حسب مورد، انجام‌می‌پذیرد.

ج - ویژگیها

گرچه به‌نظر می‌رسد در معاملات غیرربوی بانکها نقش تاجر و طرف تجاری را ایفاء می‌نمایند ولی عملاً با ضوابط و دستورالعمل‌های صادره، خصیصه‌ی "واسطه‌ی وجوه‌بودن" بانکها حفظ گردیده و از مبادرت مستقیم بانکها به عملیات تجاری و بازرگانی جلوگیری شده است. لذا، با توجه به قانون عملیات بانکی بدون‌ربا و دستورالعمل‌های ذیربط اهم ویژگیهای نظام اعتباری جدید را به‌شرح ذیل می‌توان

خلاصه نمود:

۱- تخصیص بخشی [۱۶]

تسهیلات اعطایی با توجه به ماهیت و چگونگی هزینه‌ای [۱۷] هر بخش اقتصادی و در چارچوب اولویتهای تعیین شده برای هر بخش تخصیص می‌یابند، به‌طوریکه بخش تولید (صنعت، معدن و کشاورزی) به لحاظ دارا بودن اولویت کامل در سیاست اقتصادی کشور می‌تواند از انواع تسهیلات بانکی در رفع نیازهای سرمایه در گردش و همچنین هزینه‌های سرمایه‌ای خود استفاده نماید در حالیکه بخش بازرگانی به‌لحاظ ماهیت آن، از تسهیلات کوتاه‌مدت و بخش‌های خدمات و ساختمان که عمدتاً نیازمند تسهیلات سرمایه‌ای می‌باشند، از تسهیلات میان‌مدت و بلندمدت بانکی بهره‌مندمی‌شوند.

۲- تعدیل فرهنگ وثیقه

در نظام اعتباری جدید، نکته قابل توجه اختیاری است که عنداللزوم جهت اخذ تأمین کافی به بانکها تفویض شده است و این امر تحولی در فرهنگ اخذ وثیقه در نظام بانکی به‌وجود آورده‌است.

در واقع، به‌دلیل ساختار و ماهیت برخی معاملات و عقود، بانک از طریق مالکیت اموال موضوع معامله، دارایی کافی جهت پوشش تسهیلات اعطایی بدست می‌آورد. از سوی دیگر، در برخی معاملات، طبق مفاد و شرایط قرارداد، اموال موضوع معامله، خود به خود به رهن بانک درمی‌آید و از این رهگذر، تأمین کافی در قبال تسهیلات اعطایی تحقق می‌پذیرد. درعین حال، به‌علت لازم‌الاجرا بودن قراردادهای عقود اسلامی موضوع معاملات بانکی (مفاد ماده ۱۵ اصلاحی قانون عملیات بانکی بدون‌ربا) [۱۸] دریافت تضمین و وثیقه اضافی ضرورت نمی‌یابد که این امر، علاوه بر کاهش هزینه معاملات و سود بیشتر طرفین معامله، سرعت عمل بیشتری به‌انجام معاملات می‌بخشد و تحوّل قابل‌ملاحظه‌ای را در تعدیل فرهنگ وثیقه در نظام بانکی جدید به‌وجود می‌آورد.

بدیهی است در موردی که تسهیلات اعطایی در قبال دارایی خاصی قرار ندارد، بانک می‌تواند تأمین لازم مطالبه نماید.

۳- بازگشت روان و بدون وقفه پول و سرمایه

بازگشت روان و بدون وقفه پول و سرمایه‌ای که در اختیار مشتریان قرارداده می‌شود،

یکی دیگر از عمده‌ترین ویژگیهای نظام جدید اعتباری است. این خصیصه سیال بودن منابع، ناشی از مکانیسم درونی هر یک از معاملات و عقودی است که قالب تسهیلات اعطایی جدید بانکها را تشکیل می‌دهد. در واقع، مشخّص بودن مصرف نهایی و تناسب تسهیلات با مصارف، توجه به زمان بازگشت سرمایه و سود پیش‌بینی شده و نظارتهایی که بر استفاده و کاربرد مطلوب منابع به‌عمل می‌آید، مجموعه‌ی عواملی هستند که باعث گردش و میعان منابع بانکی گردیده و از رسوب و بلوکه شدن منابع به‌طور مؤثری جلوگیری می‌نماید. در نتیجه‌ی این ویژگی، نقدینگی و امکانات بانکها برای استفاده بهینه از منابع و تأمین نیازهای متقاضیان به‌طور گسترده‌تر فزونی می‌یابد.

۴- هدایت، کنترل و نظارت بر مصرف تسهیلات

معین بودن مصرف نهایی تسهیلات، با توجه به ماهیت عقود اسلامی، و اینکه تسهیلات اعطایی مشخصاً و متناسب با نیاز متقاضی برآورد و پرداخت می‌گردد، از جمله عوامل مهمی است که کنترل و هدایت پول را در مسیر تعیین شده فراهم می‌آورد. این ویژگی، می‌تواند به گونه مؤثری در جهت اعمال سیاستها و تحقق اهداف اقتصادی مؤثر باشد. از سوی دیگر، با عنایت به حق نظارتی که با ماهیت معاملات موردنظر در ارتباط است، می‌توان اطمینان داشت که سرمایه موردنیاز هر بخش اقتصادی به همان میزان و در همان بخش توسط بانکها تخصیص می‌یابد و از مصرف آن دربخش یا بخش‌های دیگر جلوگیری می‌شود.

۵- سودآوری مطلوب و کاهش ریسک سرمایه گذاری

اصولاً پرتفوی سرمایه گذاری بانکها در بانکداری اسلامی از تنوع قابل‌ملاحظه‌ای در رشته‌های مختلف (کشاورزی، صنعت و معدن، مسکن و ساختمان و خدمات و بازرگانی) برخوردار می‌باشد. این تنوع شایان توجه، از دیدگاه سودآوری، مشابه پرتفوی سرمایه گذاری بازار است.لذا، در چنین شرایط، ریسک سرمایه گذاری به حداقل و بازدهی آن به حداکثر تمایل می‌یابد. در نتیجه، این بازدهی مطمئن و کم‌ریسک می‌تواند درآمد مناسب و نسبتاً ثابتی را نصیب بانکها و نهایتاً سرمایه گذاران نماید.

ویژگی دیگر این پرتفوی، انتخاب و اولویت طرحهای با بازدهی بیشتر از طرف بانکها می‌باشد که این خود موجب افزایش سود عملیات بانکی و مالاً کارایی نظام اقتصادی کشور می‌گردد.

۶- احتمال زیان در بانکداری اسلامی به‌مراتب کمتر از بانکداری ربوی است

با امعان‌نظر بر اینکه، درآمد ناشی از عملیات بانکی بدون‌ربا با ریسک بسیار کم عاید بانکها می‌گردد، احتمال زیان بر اصل سپرده‌ها و سرمایه بانک بعید به‌نظر می‌رسد. از سوی دیگر، سود حاصل از عملیات بانکها، طبق ضوابط مقرر، بین بانک و سپرده گذاران تقسیم خواهد شد و در غیراینصورت سودی بین سپرده گذاران توزیع نخواهد گردید. حال آنکه در بانکداری ربوی سپرده گذاران به سود یا زیان بانک توجهی نداشته و در پایان مدت، سود از پیش تعیین شده را، به هر تقدیر، مطالبه می‌نمایند. در نتیجه، در بانکداری اسلامی، احتمال زیان به‌مراتب کمتر از احتمال همین زیان در بانکداری ربوی است.

۷- توزیع درآمد بانکها در گستره‌ی وسیعی از اقشار جامعه

در بانکداری بدون‌ربا، به‌دلیل ماهیت معاملات و با توجه به‌اینکه بانکها وکیل تام‌الاختیار سپرده گذاران می‌باشند و سود حاصل از عملیات را می‌باید پس‌از وضع ذخایر قانونی و حق‌الوکاله‌ی مقرر بین خود و سپرده گذاران توزیع نمایند، لذا برخلاف بانکداری ربوی که سود ثابتی به سپرده گذاران پرداخت می‌گردد، توزیع درآمد بانکها در گستره‌ی وسیعی از اقشار جامعه انجام‌می‌پذیرد. بدین توضیح که این حجم درآمد، در مرحله‌ی اول بین بانک و گیرندگان تسهیلات تقسیم و در مرحله بعد بین بانک و سپرده گذاران در سطح بسیار وسیع و قابل ملاحظه‌ای توزیع‌می‌گردد.

پی‌نوشت:

۱- دکتر عباس آریانپور کاشانی - دکتر منوچهر آریانپور کاشانی، فرهنگ فشرده انگلیسی به فارسی، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم ۱۳۵۷، ،ص ۱۱۰۰.

2- ORGANIC

3- WEBSTER'S NEW WORLD DICTIONARY, COLLEGE EDITION, THE WORLD 1960,P.1480. PUBLISHING CO.,

4- CONSUMPTION ORIENTED CREDIT SYSTEM

5- PRODUCTION ORIENTED CREDIT SYSTEM

6- RESOURCE ALLOCATION

۷- تخصیص منابع تألیف جرج - و - شوری GEORGE & J.SHOREY ترجمه‌ی دکتر عبداله جیروند، انتشارات پاپیروس، ۱۳۶۶، ص ۱۲.

۸- برای مزید اطلاع نگاه کنید به: "گزارش بررسی تحولات اقتصادی کشور بعداز انقلاب، انتشارات اداره بررسیهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، فصل هشتم، «بانکداری و سیاستهای پولی و اعتباری».

۹- «قانون ملی شدن بانکها و لایحه اصلاحی آن،» (پیوست شماره ۱).

۱۰- «لایحه قانونی اداره امور بانکها و متمم آن» (پیوست شماره ۲).

۱۱- «کلیات مربوط به ادغام بانکها» (پیوست شماره ۳).

۱۲- متن مصوبه مورخ ۱۳۵۸/۱۰/۳ شورای پول و اعتبار (پیوست شماره ۴).

۱۳- متن کامل قانون (پیوست شماره ۵).

۱۴- «تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به‌منظور رسیدن به اشتغال کامل و قراردادن وسایل کار در اختیار همه کسانیکه قادر به کارند ولی وسایل کار ندارند در شکل تعاونی، از راه وام بدون بهره یا هر راه مشروع دیگر».

۱۵- تبصره ماده ۳ قانون عملیات بانکی بدون‌ربا متضمن معاملات بر پایه عقودی است که می‌تواند مورد استفاده بانکها قرار گیرد. این معاملات و عقود عبارتند از: مشارکت، مضاربه، فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، مزارعه، مساقات، سرمایه گذاری مستقیم، معاملات سلف و جعاله.

16- SECTORAL ALLOCATION

۱۷- هزینه‌های هر واحد اقتصادی را می‌توان به هزینه‌های جاری و هزینه‌های ثابت تقسیم نمود.

هزینه‌های جاری برای تأمین سرمایه درگردش و نقدینگی واحدها بوده و این هزینه‌ها از محل درآمدهای جاری و حداکثر طی سال مالی مستهلک می‌شوند. هزینه‌های ثابت برای ایجاد دارایی ثابت بوده و در مدتی بیش‌از یکسال تسویه می‌شود.

۱۸- مفاد ماده ۱۵ اصلاحی قانون عملیات بانکی بدون‌ربا (مصوب هشتم اسفند ماه ۱۳۶۵ مجلس شورای اسلامی) و نیز ماده واحده ناظر بر ماده ۱۵ اصلاحی قانون عملیات بانکی بدون‌ربا (مصوب بیست و نهم بهمن ماه ۱۳۶۷)، (پیوست شماره ۶).

فصل چهارم

نظری بر اصول حقوقی حاکم بر معاملات

قانون عملیات بانکی بدون‌ربا مبتنی بر مبانی فقهی و به‌تبع آن مباحث مطروحه در حقوق مدنی است، از این رو در درجه نخست لازم است شرایط اساسی صحت معاملات، شناخت هویت طرفین معامله و آثار شخصیت حقوقی ارائه شود. در این فصل هر یک از موضوعات فوق به‌طور جداگانه موردبررسی قرار خواهد گرفت:

مبحث اول

شرایط اساسی صحت معاملات

از ویژگیهای اساسی صحت انجام معاملات، وجود شرایطی است که هنگام انجام هر معامله باید تحقّق یابد.

این شرایط طبق ماده ۱۹۰ قانون مدنی عبارتند از:

۱- قصد طرفین و رضای آنها

۲- اهلیّت طرفین

۳- معین بودن موضوع معامله

۴- مشروعیت جهت معامله

ذیلاً هر یک از شرایط مذکور را به تفکیک موردبررسی قرار می‌دهیم:

۱- شرط اولیه صحت معاملات این است که طرفین اراده بر انجام معامله بنمایند. اراده

متشکل از دو جزء است: قصد و رضا، قصد به‌معنای نیّت و رضا به‌مفهوم اختیار و قبول. قصد از شرایط لازمه‌ی صحت عقد است ولی باید با رضا توأم باشد. بنابر این اگر قصد وجود نداشته باشد عقد باطل است و اگر وجود داشته باشد باید رضای صحیح نیز حاصل شود تا عقد به صحت واقع گردد. قصد و رضای طرفین همین که حاصل شد و از طریق "ایجاب" و "قبول"[1] تحقّق یافت، این قصد و رضا نافذ است و منشاء آثار حقوقی می‌شود.

۲- اهلیت

اهلیت در اصطلاح فقهی و به‌تبع آن در مباحث حقوقی عبارتست از توانائی قانونی شخص برای دارا شدن حق و اعمال و اجرای آن.

توانائی شخص برای دارا شدن حق، اصطلاحا" "اهلیت تمتّع" و توانائی در اعمال و اجرای حق را "اهلیت استیفاء" می‌نامند.

با توجه به مراتب مذکور، شخص وقتی می‌تواند برای انجام معامله توانائی قانونی داشته باشد که دارای اهلیت تمتّع و استیفاء و به عبارت دیگر عاقل، بالغ و رشید باشد.

۳- معین بودن موضوع

معین و مشخص بودن مورد معامله از مختصّات فقه اسلامی است و معامله برای امر مبهم و نامعین باطل است. در مواد ۲۱۴ الی ۲۱۶ قانون مدنی نیز این امر تصریح شده است.

طبق مادهٔ ۲۱۴ قانون مدنی، مورد معامله باید مال یا عملی باشد که هر یک از متعاملین تعهد تسلیم یا امضاء آن را می‌کنند و طبق ماده ۲۱۶ همان قانون از جمله شرایط اساسی معاملات، مبهم نبودن موضوع معامله می‌باشد مگر در موارد خاصه که علم اجمالی به آن کافی است.

۴- مشروعیت معامله

این ضابطه نیز از جمله ویژگیهای فقه اسلامی است. بدین مفهوم که اگر جهت و هدف معامله غیرقانونی و غیرمشروع باشد معامله باطل خواهد بود. در ماده ۲۱۷ قانون مدنی مشروعیت معامله به "جهت معامله" تعبیر شده است و بنا بر مفاد آن، در معامله لازم نیست که جهت آن تصریح شود ولی اگر تصریح شده باشد باید مشروع باشد و الاّ معامله باطل است.

مبحث دوم

شخصیت و هویت متقاضیان

در معاملات بانکی، طرفین معامله عبارتند از: الف - مشتریان ب - بانک

ـ مشتریان:

اشخاص طرف معامله بانک یا اشخاص حقیقی هستند و یا اشخاص حقوقی. اشخاص حقیقی در ساده‌ترین تعریف، اشخاصی هستند قائم بر وجود خودشان و اشخاص حقوقی قائم بر یک شخصیت فرضی که از آن تعبیر می‌شود به شخصیت حقوقی.

وجود این اشخاص بین دو مقطع زمانی قرار می‌گیرد. آغاز و به‌اصطلاح "بدایت وجود"، پایان و به‌اصطلاح "نهایت وجود". بین این دو مقطع زمانی، مقطع دیگری در مورد اشخاص حقیقی وجود دارد که از آن به "غایب مفقودالاثر" تعبیر می‌شود. مقطعی که با شک و تردید نسبت به وجود یا عدم وجود اشخاص مذکور همراه است.(۲)

از آنجاکه فرض اخیر درمورد مشتریان بانک به‌ندرت امکان می‌پذیرد، اشخاص حقیقی و اشخاص حقوقی طرف معامله با بانک را ذیلاً به‌اختصار مورد بحث قرار می‌دهیم:

مبحث سوم

اشخاص حقیقی و حقوقی طرف معامله با بانک

۱ـ اشخاص حقیقی

آغاز زندگی اشخاص حقیقی، ولادت است و این معنی از مواد متعدد قانون مدنی(۳) به خوبی استنباط می‌شود. لکن باید توجه داشت که بر وجود انسان، قبل از تولد نیز آثاری مترتب است. طبق ماده ۹۶۷ قانون مدنی "(حمل، از حقوق مدنی متمتع می‌گردد، مشروط براینکه زنده متولد شود". در عین حال، صِرف ولادت مکفی برای وجود یافتن

نیست و انسان باید زنده متولد شود تا بتوان برای او وجودی قائل شد (مفاد ماده ۸۵۱ ق.م.)[۴]

هر فرد، اصالتاً یا از طریق نماینده و قائم‌مقام قانونی خود (ولایتاً، وصایتاً، وکالتاً) می‌تواند طرف معامله بانک قرار گیرد، همچنین چند تن که به‌طور غیرثبتی (مدنی) در انجام امری بایکدیگر مشارکت داشته باشند، می‌توانند مشترکاً به عنوان یک طرف معامله شناخته شوند.

درخصوص اهلیت متعاملین، اعم از اشخاص حقیقی یا نمایندگان اشخاص حقوقی، تذکار نکات و موارد ذیل ضرور می‌نماید:

الف - "برای اینکه متعاملین اهل محسوب شوند، باید بالغ و عاقل و رشید باشند (مفاد ماده ۲۱۱ قانون مدنی).

ب - با امعان‌نظر بر این که ماده ۱۲۰۹ قانون مدنی بدین مضمون "هرکس که دارای هیجده سال تمام نباشد، در حکم غیر رشید است"، به‌موجب مصوبه‌ی ۱۳۶۱/۱۰/۸ کمیسیون امور قضایی مجلس شورای اسلامی، از متن قانون مدنی حذف گردیده است، به‌علت نبود نصّ صریح قانون در تعیین "رشد"، تشخیص این منظور با مراجعه به مراجع ذیصلاح قضایی ضرورت می‌یابد و چون تحصیل این تائیدیه در تمامی موارد (تنظیم قرارداد، انجام معاملات، انجام عملیات‌بانکی) دشوار است، برای رفع مشکل از ماده واحده مصوبه ۱۳ شهریور ماه ۱۳۱۳ می‌توان استفاده نمود: "از تاریخ اجرای این قانون، در مورد کلیه معاملات و عقود و ایقاعات به استثناء نکاح و طلاق، محاکم عدلیه و ادارات دولتی و دفاتر اسناد رسمی باید کسانی راکه به سن ۱۸ سال تمام شمسی نرسیده‌اند، اعم از ذکور و اناث، غیررشید بشناسند..."

مدیریت نظارت بر امور بانکهای بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نیز طبق بخشنامه شماره نب/۵۲۳۴ مورخ ۱۳۶۱/۱۰/۲۱ شرط افتتاح حساب جاری برای اشخاص حقیقی را ۱۸ سال تمام اعلام نموده است.

درحال حاضر، با عنایت به مستندات مذکور:

۱) گشایش حساب جاری (قرض‌الحسنه)، در مواردی انجام می‌پذیرد که درخواست‌کنندگان آن هیجده سال تمام داشته و بالغ و عاقل باشند.

۲) هر شخص عاقل و بالغی که سن او به هیجده سال تمام رسیده باشد، نیز می‌تواند به

گشایش حساب پس‌انداز (قرض‌الحسنه) برای خود اقدام نماید.

۳) درمورد حساب اخیرالذکر، قرض‌الحسنه پس‌انداز، با توجه به ماده واحده "قانون اجازه افتتاح حساب پس‌انداز برای اطفال "مصوب ۱۳۵۸/۱/۲۸ مندرج در روزنامه رسمی مورخ ۱۳۵۸/۲/۱۶:

"اطفالی که به سن ۱۲ سال تمام رسیده باشند می‌توانند شخصاً" به‌نام خود حساب پس‌انداز افتتاح نمایند. حق برداشت از این حسابها منحصراً" با صاحب حساب می‌باشد. دارندگان این قبیل حسابها پس‌از رسیدن به سن ۱۵ سال می‌توانند از موجودی حساب برداشت نمایند".

۴) هر شخص حقیقی که دارای اهلیت قانونی باشد، می‌تواند به‌نام خود یاکسانی که تحت ولایت و قیمومت او باشند، در بانک حساب سپرده سرمایه گذاری مدت‌دار (کوتاه‌مدت و بلندمدت) افتتاح‌نماید. در این مورد نیز داشتن ۱۸ سال تمام شرط افتتاح حساب است.

۵) مستندات مذکور در بند ب فوق (۱۸ سال تمام) در انعقاد قراردادهای موردنظر برای طرفین قرارداد یا نمایندگان قانونی آنها لازم‌الرعایه است.

۲ـ اشخاص حقوقی

اشخاص حقوقی از اجتماع و تشکّل اشخاص حقیقی به‌وجود آمده و چنانکه اشاره شد قائم بر شخصیت فرضی مستقلی می‌باشند که از آن به شخصیت حقوقی تعبیر می‌شود.

شخص حقوقی می‌تواند دارای تمامی حقوق و وظایفی شود که قانون برای افراد قایل است مگر حقوق و وظایفی که مخصوص اشخاص حقیقی است، مانند: حقوق و وظایف ابّوت و بنّوت و امثال آن.

چنانکه مدیر یا مدیران اشخاص حقوقی مرتکب جرمی حتی به‌علت نمایندگی اشخاص حقوقی شوند، شخصاً" مورد تعقیب و مجازات قرار خواهند گرفت بدون‌اینکه به شخص حقوقی تسرّی‌یابد. درعمل، حقوق و وظایف اشخاص حقوقی، محدود به موضوعی می‌شود که در اساسنامه پیش‌بینی شده و از آن حدود تجاوز نمی‌کند.

درمورد وجود حقیقی یا فرضی اشخاص حقوقی، دو نظریه شایان ذکر است:

الف - وجود فرضی اشخاص حقوقی

براساس این نظریه، حق و تکلیف فرع بر وجود اراده است، پس شخصیت برای غیر انسان فرض صِرف است و حقیقتی ندارد و اگر قانون، برای بعضی جمعیت‌ها و مؤسسات عمومی حقوقی قایل می‌شود، این حقوق به آنها شخصیت نمی‌دهد.

بدین‌گونه، بر وجود فرضی شخص حقوقی دو نتیجه مترتب است:

اولاً، اشخاص حقوقی چون موجودات فرضی هستند، وجود یافتن آنها به اختیار و اراده دولت است و فقط دولت می‌تواند چنین اشخاصی را ایجاد کند.

ثانیاً، به همین دلیل، این اشخاص فقط برای اموری اهلیت دارند که قانون اهلیت آنها را برای آن امور شناخته باشد و بنابر این، درباره اشخاص حقوقی به‌عکس انسان، عدم اهلیت اصل و اهلیت استثنایی است.

ب - وجود حقیقی اشخاص حقوقی

براساس این نظریه، با توسعه‌ی زندگانی اجتماعی، وجود شخص حقوقی هم مثل وجود شخص طبیعی ضرورت می‌یابد و شخص حقوقی ابتدا به‌شکل دولت - شهر ظاهر می‌شود. به عبارت دیگر، با توسعه زندگانی اجتماعی، شخص حقوقی را ضرورت به وجود می‌آورد و نیازهای جامعه، قانونگذار را به شناختن آن وادار می‌کند.

به‌همین دلیل، امروز در حقوق تمام کشورها توجه مخصوصی به شخص حقوقی می‌شود و در قوانین، مقام مهمی برای آن قایل هستند.

در ایران، قانونگذار در ارتباط با "اهلیت تمتع"، وجود حقیقی شخصیت حقوقی را پذیرفته‌است. به‌موجب ماده ۵۸۸ قانون تجارت "شخص حقوقی می‌تواند دارای کلیه حقوق و تکالیفی شود که قانون برای افراد قایل است، مگر حقوق و وظایفی که بالطبیعه فقط انسان ممکن است دارای آن باشد، مانند حقوق و وظایف ابَوت، بنَوت و امثال ذلک.»

بنابراین، شخص حقوقی، در حدودی که با طبیعت او سازگار باشد، دارای اهلیت کامل است، النهایه، مستند بر ماده ۵۸۹ قانون تجارت «تصمیمات شخص حقوقی بوسیله مقاماتی که بموجب قانون با اساسنامه صلاحیت اتخاذ تصمیم دارند گرفته می‌شود» و از این حیث در ارتباط با اهلیت استیفاء، به‌نظر می‌رسد قانونگزار قایل به‌وجود فرضی اشخاص حقوقی می‌باشد.(۵)

مبحث چهارم

انواع اشخاص حقوقی

اشخاص حقوقی که تعداد قابل ملاحظه‌ای از طرفهای معامله بانک را تشکیل می‌دهند با عنایت به ماهیت و نوع مالکیت به دو دسته عمده تقسیم می‌شوند:

«اشخاص حقوقی ـ حقوق خصوصی»

«اشخاص حقوقی ـ حقوق عمومی»

«اشخاص حقوقی ـ حقوق خصوصی»

این عنوان دائر بر فعالیتهای غیردولتی و غیربلدی و اصطلاحا" "بخش خصوصی" است که به دودسته تقسیم می‌شوند:

الف - شرکت‌های تجاری:

این دسته از اشخاص حقوقی -که با عنوان "شرکت" متمایز از سایر انواع اشخاص حقوقی‌می‌باشند طبق مقررات قانون تجارت به قصد انتفاع به‌وجود آمده و به‌موجب ماده ۵۸۳ قانون تجارت، دارای شخصیت حقوقی می‌باشند. بنابراین کلیه شرکتهای مذکور در قانون تجارت که، عمدتا" به قصد انتفاع تشکیل می‌شوند از حین ایجاد، شخصیت حقوقی پیدا می‌کنند و پس از ثبت، وجود آنها کامل گردیده و رسمیت می‌یابند.

به‌موجب مادتین ۲ و ۴ "قانون راجع به ثبت شرکتها" کلیه شرکتهای ایرانی مشمول قانون تجارت و همچنین شرکتهای خارجی، لازم است مطابق قانون، تقاضای ثبت نمایند. به‌موجب نظامنامه‌های مربوط، کلیه شرکتهای مشمول قانون تجارت باید در تهران در اداره ثبت شرکتها و در خارج از تهران در اداره ثبت اسناد محل، به ثبت برسند.

در قانون تجارت ایران، شرکتهای تجاری به هفت دسته تقسیم شده است:

۱- شرکت سهامی

۲- شرکت با مسئولیت محدود

۳- شرکت تضامنی
۴- شرکت مختلط غیرسهامی
۵- شرکت مختلط سهامی
۶- شرکت نسبی
۷- شرکت تعاونی

ب - مؤسسات غیرتجاری:

این دسته از اشخاص حقوقی، تشکیلات و مؤسساتی هستند که برای مقاصد غیرتجاری از قبیل امور علمی یاادبی یا امور خیریه و امثال آن تشکیل می‌شوند اعم از آنکه مؤسسین و تشکیل‌دهندگان قصد انتفاع داشته یا نداشته باشند. اینگونه مؤسسات، مشمول مقررات راجع به شرکتهای قانون تجارت نبوده و اطلاق "مؤسسه" به آنها از همین روست.

به‌موجب ماده ۵۸۴ قانون تجارت «تشکیلات و مؤسساتی که برای مقاصد غیرتجاری تأسیس‌شده یا بشوند از تاریخ ثبت مخصوصی که وزارت عدلیه معین خواهد کرد، شخصیت حقوقی پیدامی‌کنند.» مؤسسات غیرتجاری دو قسم هستند: ۱- مؤسسه انتفاعی ۲- مؤسسه غیر انتفاعی

۱- مؤسسه انتفاعی

مؤسسه انتفاعی مؤسسه‌ای است که مقصود از تشکیل آن ممکن است جلب منافع مادی و تقسیم منافع مزبور بین اعضای خود یا غیر باشد مانند کانونهای فنی و حقوقی و مؤسسات حسابرسی، مؤسسات فنی، مؤسسات آموزشی ...

۲- مؤسسه غیر انتفاعی

مؤسسه غیرانتفاعی مؤسسه‌ای است که بدون قصد انتفاع توسط شخص یاگروهی از اشخاص حقیقی یا حقوقی در جهت پیشبرد هدف‌هائی که در راستای منافع جامعه تشکیل می‌شود و به فعالیت می‌پردازد. یک مؤسسه غیرانتفاعی تنها برای تأمین هزینه فعالیتهای مؤسسه به طرق مختلف، درآمد تحصیل می‌کند و درآمد حاصله را فقط برای

نیل به هدف‌های مؤسسه به مصرف می‌رساند. درآمد خالص و سود در اینگونه مؤسسات فاقد معنا است و عملیات مؤسسه نمی‌تواند وسیله انتفاع مادی مؤسس، مؤسسین و یا اداره کنندگان آن باشد.

ثبت مؤسسات غیرانتفاعی به‌موجب آئین‌نامه ثبت انجمنها و مؤسسات غیرتجاری، و از طریق جواز صلاحیت صادره از طرف وزارتخانه‌ها و سازمانهای دولتی ذیربط انجام می‌پذیرد.

نمونه این مؤسسات عبارتند از: مؤسسات خیریه، احزاب، انجمن‌های فرهنگی، جمعیت‌ها، سندیکاها، اتحادیه‌ها، صندوقهای قرض‌الحسنه ...

«اشخاص حقوقی ــ حقوق عمومی»

اشخاص حقوقی مربوط به حقوق عمومی، عبارت از مؤسسات و سازمانهایی هستند که وظیفه حفظ و تصدی منافع و مصالح عمومی جامعه را برعهده گرفته و اختیارات خود را از حاکمیت عمومی یا ملت کسب نموده‌اند. در رأس اشخاص حقوقی - حقوق عمومی، دولت است که نظارت بر مصالح عمومی را در سراسر کشور بر عهده دارد. بعد از دولت نیز تشکیلات و سازمانهای دیگری هستند که هر کدام نظارت بر مصالح عمومی را در قسمتی و در حوزه معینی از کشور متعهدند و هم از این قبیل‌اند مؤسسات و تشکیلاتی که به‌منظور اجرای قسمتی از وظائف دولت در زمینه‌ی عمومی ایجاد گردیده ولی این وظائف را به‌طور مستقل و مجزا از دولت انجام‌می‌دهند. به‌موجب مقررات ماده ۵۸۷ قانون تجارت "مؤسسات و تشکیلات دولتی[۷] و بلدی به محض ایجاد بدون احتیاج به ثبت، دارای شخصیت حقوقی می‌شوند."

از ویژگیهای اینگونه مؤسسات آن است که ایجاد یا اِشراف بر آنها توسط دولت، مستلزم قانون خاص می‌باشد و وابستگی آنها به دولت، صرفاً به‌لحاظ استفاده از بودجه عمومی یا مالکیت دولتی آنها نبوده بلکه به‌طور اعم ناشی از لزوم تصدی کنترل و نظارت بر مالکیت عمومی جامعه می‌باشد و هم از این رو است که به "بخش عمومی" معروفند. اداره اینگونه مؤسسات ممکن‌است تابع قوانین خاص مانند قانون محاسبات عمومی، قانون استخدام کشوری و غیره و یا قوانین عمومی نظیر قانون تجارت و یا تلفیقی از آنها باشد.

هدف از تشکیلات و مؤسسات دولتی و بلدی، تأمین خدمات عمومی جامعه بوده و اینگونه مؤسسات عمدتاً جنبه خدماتی و غیر انتفاعی دارند.[۸]

انواع اشخاص حقوقی - حقوق عمومی عبارتند از:

۱- وزارتخانه‌ها

۲- مؤسسات دولتی

۳- شرکتهای دولتی

۴- مؤسسات و نهادهای عمومی (غیردولتی)

۱- وزارتخانه‌ها: به‌موجب ماده ۲ قانون محاسبات عمومی[۹] "وزارتخانه، واحد سازمانی مشخصی‌است که به‌موجب قانون، با این عنوان شناخته شده است." مانند وزارت نفت، وزارت جهاد، وزارت بازرگانی...

۲- مؤسسات دولتی: به‌موجب ماده ۳ همان قانون: "مؤسسه دولتی، واحد سازمانی مشخصی است که به‌موجب قانون ایجاد و زیرنظر یکی‌از قوای سه گانه اداره می‌شود و عنوان وزارتخانه ندارد." مانند سازمان اوقاف، حج و زیارت، سازمان تأمین اجتماعی، مؤسسه سموم و سازمان دفع آفات نباتی...

۳- شرکتهای دولتی: به‌موجب ماده ۴ همان قانون: "شرکت دولتی، واحد سازمانی مشخصی است که با اجازه قانون به‌صورت شرکت ایجاد شود و یا به حکم قانون و یا دادگاه صالح، ملی شده و یا مصادره‌شده و به‌عنوان شرکت دولتی شناخته شده باشد و بیش‌از ۵۰٪ سرمایه آن متعلق به دولت‌باشد. درضمن، هر شرکت تجارتی که از طریق سرمایه گذاری شرکت‌های دولتی ایجاد شود، مادام‌که بیش‌از ۵۰٪ سهام آن متعلق به شرکت‌های دولتی است، شرکت دولتی تلقّی می‌شود. مانند شرکت ملی صنایع مس ایران، شرکت دخانیات ایران، شرکت شیلات...

باید توجه داشت شرکتهائی که از طریق مضاربه و مزارعه و امثال اینها به‌منظور به کار انداختن سپرده‌های اشخاص نزد بانکها و مؤسسات اعتباری و شرکت‌های بیمه ایجاد شده یا می‌شوند شرکت دولتی شناخته نمی‌شوند.

۴- مؤسسات و نهادهای عمومی (غیردولتی) اینگونه مؤسسات یا نهادها، واحدهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی می‌باشند که با حاکمیت یا مالکیت ملی به موازات وظایف

وزارتخانه‌ها، مؤسسات و شرکتهای دولتی به فعالیت مشغولند ولی از نظر قانون محاسبات عمومی، اطلاق "وزارتخانه"، "مؤسسه دولتی" یا "شرکت دولتی" ندارند.*

بسیاری از مؤسسات و نهادهای عمومی، بنا بر مقتضیات و مصالح خاص انقلاب اسلامی ایجاد یا به مالکیت عمومی درآمده و به‌منظور وظائف خاص انقلابی، به موازات وظائف مؤسسات دولتی به فعالیت مشغولند.

نهادها، براساس مستفاد ماده ۵۸۷ قانون تجارت، مؤسسات و تشکیلات دولتی و بلدی تلقی و به‌محض ایجاد، دارای شخصیت حقوقی می‌گردند، معذلک، هر یک، دارای اساسنامه مدوّن بوده و در مواردی مشمول قانون خاصی می‌باشند. نمونه این اشخاص (حقوق عمومی) عبارتند از سازمان صنایع ملی، بانکها، بیمه‌ها، بنیاد مستضعفان، بنیاد شهید، ستاد بسیج اقتصادی.(۱۰)

بانک (به‌عنوان طرف دیگر معامله):

بانکها ازنظر حقوقی ماهیتاً به صورت شرکت سهامی تأسیس و براساس قوانین خاص خود اداره‌می‌شوند و جز در مواردی که قانون صراحت دارد، مشمول قوانین و مقررات عمومی مربوط به سازمانها و مؤسسات دولتی نخواهند بود.

قبل‌از تصویب قانون ملی شدن بانکها، برخی از آنها به‌صورت شرکتهای دولتی(۱۱) (بخش عمومی) و بقیه به‌صورت شرکتهای خصوصی(۱۲) (بخش خصوصی) اداره می‌شدند.

با ملی شدن بانکها و مؤسسات اعتباری(۱۳)، کلیه سهام این واحدها به مالکیت دولت درآمده و از تاریخ تصویب لایحه قانونی اداره امور بانکها، کلیه بانکها اعم از تخصصی و تجارتی و دولتی سابق و ملی شده بعدی طبق مقررات مربوط به لایحه قانونی مذکور اداره می‌شوند و نظر به‌اینکه‌بانکها به‌موجب قانون خاص ایجاد گردیده‌اند طبیعتاً تابع مقررات مربوط به قانون موصوف بوده‌و در مواردی که ذکری از بعضی موضوعات در قوانین و اساسنامه آنها نشده باشد به استناد ماده ۳۰۰ قانون تجارت تابع مقررات مربوط به قانون تجارت که از قوانین آمره می‌باشد خواهند بود.

---

*- انتخاب "واژه‌ی غیردولتی" در نامگذاری قانون محاسبات عمومی که در بادی امر با واژه‌شناسی (ترمینولژی) مؤسسات "عمومی" (دولتی) مغایر به‌نظر می‌آید به‌همین مناسبت بوده است.

بدین ترتیب کلیه بانک‌های دولتی و ملّی شده کشور در بخش عمومی و بانک‌های خصوصی در بخش خصوصی قرار می‌گیرند.

مبحث پنجم
آثار شخصیت حقوقی

از نظر قانون، شخصیت حقوقی دارای اسم و شخصیت فرضی مستقلی است و وظایف آن از حقوق و وظایف تشکیل دهندگان آن جداست. نظر به اینکه شرکتهای تجاری عمده‌ترین نوع اشخاص حقوقی طرف معامله با بانک هستند، لذا با امعان نظر بر این که شرکتهای تجاری دارای کلیه حقوق و وظایفی هستند که قانون تجارت برای این اشخاص حقوقی معین کرده است، شخصیت شرکت به کلی از شخصیت شرکاء متمایز است و در نتیجه:

الف ـ شرکت دارای اسم مخصوصی می‌شود که ممکن است غیر از اسم شرکاء باشد.

ب ـ دارائی شرکت متعلق به شخص حقوقی است و از دارائی شرکاء جدا و مستقل است و از این امر نتایج ذیل حاصل می‌شود:

۱ـ دارایی شرکت وثیقه تعهدات شرکت است و در موقع انحلال منحصراً تضمین بدهی شرکت به طلبکاران است.

۲ـ مسئولیت مدنی اشخاص حقوقی جدا و منفک از اشخاص حقیقی تشکیل دهنده آن است و طلبکاران شرکت حق مراجعه به شرکاء شرکت را ندارند (جر در مورد شرکتهایی که شرکاء شخصاً ضامن تعهدات شرکت هستند و آن هم بعد از مراجعه به شرکت و عدم وصول مطالبات).

۳ـ حق شرکاء بر شرکت حق دینی است که به‌سهام و دارائی شرکت‌دارند و نه حق عینی، بنابراین از مزایای سهم‌الشرکه و سهام خود در حدود و اساسنامه می‌توانند استفاده کنند ولی اشخاص حقوقی نسبت به اموال و دارایی حق عینی دارند.(۱۴)

ج ـ ورشکستگی شرکت لازمه قانونی با ورشکستگی شرکاء و ورشکستگی بعضی از شرکاء ملازمه قانونی با ورشکستگی شرکت ندارد.

هـ ـ شرکت در صورت ورشکستگی تابع مقررات راجع به ورشکستگی در قانون تجارت

خواهد بود.

و - شرکت دارای اقامتگاه مخصوصی است که ممکن است غیراز اقامتگاه شرکاء باشد.

طبق ماده ۱۰۰۲ قانون مدنی "اقامتگاه هر شخص عبارتست از محلی است که شخص در آن سکونت دارد و مرکز مهم امور او نیز در آنجاست. اگر محل سکونت شخص غیراز مرکز امور او باشد، مرکز امور او اقامتگاه محسوب است. اقامتگاه اشخاص حقوقی مرکز عملیات آنها خواهد بود."

چنانکه ملاحظه می‌شود، اشخاص حقوقی دارای اقامتگاه مستقلی غیراز اقامتگاه شرکاء می‌باشند. قانون تجارت و قانون مدنی این موضوع را صراحتاً تائید می‌نمایند. به‌موجب ماده ۵۹۰ قانون تجارت "اقامتگاه شخص حقوقی محلی است که اداره شخص حقوقی در آنجا است" و همانگونه که اشاره شد، طبق قسمت اخیر ماده ۱۰۰۲ قانون مدنی نیز "اقامتگاه اشخاص حقوقی مرکز عملیات آنهاست."

آئین دادرسی مدنی در ماده ۳۶ مقرر می‌دارد "دعاوی مربوط به اصل شرکت، دعاوی بین شرکت و شرکاء و اختلاف حاصله بین شرکاء و همچنین دعاوی اشخاص خارج نسبت به شرکت، مادام که شرکت باقی است و درصورت برچیدگی تا وقتی که تصفیه امور شرکت در جریان است در مرکز اصلی شرکت اقامه می‌شود."

اگرچه در تعیین اقامتگاه بین قانون تجارت و قانون مدنی در لفظ اختلاف وجود دارد ولی در معنی و مفهوم مغایرتی وجود ندارد و منظور مقنن از "مرکز عملیات" مندرج در قانون مدنی همان مرکز اصلی و یا مرکز عملیات اداری شرکت می‌باشد که معمولاً جلسات هیأت مدیره و مجامع در آنجا تشکیل می‌شود و مدیران و بازرسان در آنجا انجام‌وظیفه می‌کنند و تصمیمات راجع به شرکت نیز در آنجا اتخاذ می‌گردد.

مرکز اصلی شرکت که در واقع اقامتگاه شرکتهای تجاری است همان محلی است که در اساسنامه تعیین شده و از حیث ابلاغ اخطاریه‌ها و دادخواستها و اوراق رسمی اهمیت دارد.

طبق ماده ۵۹۱ قانون تجارت، اشخاص حقوقی تابعیت مملکتی را دارند که اقامتگاه آنها در آن مملکت است و از این‌رو هر شرکتی که در ایران تشکیل و مرکز اصلی آن در ایران باشد شرکت ایرانی محسوب می‌شود.

طبق ماده ۱۰۰۳ قانون مدنی هیچ‌کس نمی‌تواند بیش از یک اقامتگاه داشته باشد.

اگر ضمن معامله یا قراردادی طرفین معامله یا یکی از آنها برای اجرای تعهدات حاصل از آن معامله محلی غیراز اقامتگاه حقیقی خود را انتخاب کرده باشند، نسبت به دعاوی راجع به آن معامله همان محلی که انتخاب شده است اقامتگاه او محسوب خواهد شد و همچنین است درصورتی که برای ابلاغ اوراق دعوی و اخطار، محلی را غیراز اقامتگاه خود تعیین کنند.

ز- شرکت دارای تابعیت مخصوصی است که ممکن است با تابعیت شرکاء متفاوت باشد.

تابعیت رابطه‌ای است سیاسی که فردی یا چیزی را به دولتی مرتبط می‌سازد به‌طوری که حقوق و تکالیف اصلی وی از همین رابطه ناشی می‌شود مانند: تابعیت افراد نسبت به دولت متبوع و تابعیت کشتی و هواپیما.

با قبول شخصیت حقوقی برای شرکتها، همانطور که شرکت دارای اقامتگاه مخصوصی غیراز اقامتگاه شرکاء است، تابعیت شرکت نیز مستقل از تابعیت شرکاء خواهد بود. ماده یک قانون ثبت‌شرکتها تابعیت شرکت را تابع تشکیل آن در ایران و انتخاب مرکز اصلی آن در ایران می‌داند و به هیچوجه از لحاظ صاحبان سهام آنها و تابعیت شرکاء شرطی قائل نشده است.(۱۵)

پی‌نوشت:

۱- اعلام قصد طرفی که پیشنهاد انجام معامله را می‌کند، "ایجاب" و اعلام قصد طرف مقابل «قبول» نامیده می‌شود.

۲- «غایب مفقودالاثر، کسی است که از غیبت او مدت بالنسبه مدیدی گذشته و از او به هیچ وجه خبری نباشد (ماده ۱۰۱۱ ق.م.)، بنابراین، «غیبت مستلزم دور افتادن شخص است از محیط اجتماعی او، به شرط اینکه نتوان گفت آن شخص زنده یا مرده است» برای مزید اطلاع نگاه کنید به: دکتر سید علی شایگان، حقوق مدنی ایران، صص ۸-۱۵۷.

۳- ماده ۸۷۵ ق.م. «شرط وراثت زنده بودن درحین فوت مورث است و اگر حملی باشد در صورتی ارث می‌برد که نطفه او حین‌الموت منعقد بوده و زنده هم متولد شود اگر چه فوراً پس‌از تولد بمیرد».

ماده ۸۵۱ ق.م. «وصیت برای حمل صحیح است، لیکن تملک او منوط است بر این که زنده متولد شود».

۴- در حقوق مدنی برخی کشورها از جمله آلمان و ایتالیا نیز فقط متولد شدن برای وجود یافتن کافی‌است، حال آنکه حقوق فرانسه (بند دوم ماده ۷۲۵ و بند سوم ماده ۹۰۶ قانون مدنی فرانسه) می‌گوید علاوه بر زنده متولد شدن، طفل باید قابل زندگانی هم باشد. بنابراین، در حقوق فرانسه اگر بچه زنده متولد شود و پس‌از چند ساعت یا چند روز بمیرد، نمی‌تواند وارث یا موصی‌له واقع گردد، مگر اینکه ثابت شود که قابل بقا بوده است (دکتر سید علی شایگان، حقوق مدنی ایران، ص ۱۵۱).

۵- برای مزید اطلاع ر. ک: «دکتر سید علی شایگان، حقوق مدنی، صص ۲۷۲-۲۵۸.

۶- برای کسب اطلاعات اجمالی نگاه کنید به: محمد بهمند و محمود بهمنی، بانکداری داخلی -۱، چاپ ششم، تابستان ۱۳۷۶، انتشارات مؤسسه عالی بانکداری ایران، صص ۵۰-۴۹ و برای کسب اطلاعات تفصیلی مراجعه شود به: دکتر حسینقلی کاتبی، حقوق تجارت، انتشارات آبان، چاپ ششم، ۱۳۵۶.

۷- دولت به معنی عام کلمه، منحصر به قوه‌ی مجریه نبوده و به‌مفهوم حاکمیت ملی می‌باشد.

۸- شرکتهای دولتی، از این قاعده مستثنی بوده و با هدف انتفاع عمومی، به صورت شرکت سهامی تأسیس می‌یابند.

۹- قانون محاسبات عمومی، مصوب ۱۳۶۶/۶/۱۰ مجلس شورای اسلامی.

۱۰- هر یک از مؤسسات و نهادها ممکن است اداره یا سرپرستی تعدادی از شرکتهای مشمول قانون تجارت را به‌عهده داشته باشند. شرکتهای مذکور، یا طبق قانون خاص مانند «قانون حفاظت و توسعه صنایع»، «ملی شدن بانکها» و... "ملی" شده یا به حکم محاکم انقلاب اسلامی «مصادره» گردیده و به «مالکیت» یا «سرپرستی» سازمان متبوع خود درآمده باشند. این شرکتها، اصطلاحاً به شرکتهای «تحت پوشش» یا «وابسته» معروف می‌باشند. این‌گونه شرکتها، جز در مواردی که قانوناً تابع مقررات سازمان یا نهاد متبوع خود هستند، از قانون تجارت تبعیت نموده و به شکل شرکتهای مستقل مشمول قانون مذکور اداره می‌گردند.

با توجه به تعاریف قانون محاسبات عمومی درمورد «وزارتخانه‌ها»، «مؤسسات دولتی» و «شرکتهای دولتی»، شرکتهای تحت اداره مؤسسات و نهادهای عمومی، از دیدگاه این قانون، لزوماً مؤسسه یا شرکت دولتی شناخته نمی‌شوند ولواینکه اداره یا مالکیت صد درصد آنها با دولت «حاکمیت ملی» باشد.

۱۱- بانکهای ملی ایران، رهنی ایران، سپه، رفاه کارگران، بیمه ایران، تعاون کشاورزی، توسعه کشاورزی و اعتبارات صنعتی.

۱۲- شامل ۲۸ بانک خصوصی سابق.

۱۳- شامل ۲۸ بانک خصوصی، ۱۶ شرکت پس‌انداز و وام مسکن، و ۲ شرکت سرمایه گذاری.

۱۴- حق عینی در رابطه با دارائیهای عینی (نوعاً اموال غیرمنقول) مطرح است. حال آنکه حق دینی در ارتباط با دارائیهای ذمّی. صاحب حق دینی می‌تواند از کسی که این حق به زیان اوست، انتقال مال یا انجام فعل معین یا ترک فعل معین را بخواهد. حق دینی در اصطلاح حقوق مدنی، به تبع فقه اسلامی، دین نامیده می‌شود. دین غالباً جنبه منفی تعهد و طلب جنبه مثبت تعهد است. مأخذ: دکتر محمد جعفر جعفری لنگرودی، حقوق اموال، تقریرات درس حقوق مدنی در مدرسه عالی قضایی قم، جلد اول، دوره متوسط شرح قانون مدنی، ۱۳۵۶، ص ۱۰۱.

۱۵- مآخذ:

- گزینه‌ای از قوانین و مقررات تجاری، مالی و عمومی برای مدیران و حسابداران. بخش اول: قوانین و مقررات راجع به شرکتها، نشریه مرکز تحقیقات تخصصی حسابداری و حسابرسی، مؤسسه حسابرسی سازمان صنایع و سازمان برنامه، شماره ۵۹، آذر ۱۳۶۴.
- دکتر حسینقلی کاتبی، حقوق تجارت، انتشارات آبان، چاپ ششم، ۱۳۵۶.

فصل پنجم

ضوابط و معیارهای اساسی اعطای تسهیلات

مقدمه:

اصولاً، امر بررسی و اعطای تسهیلات، موضوعی "نظری" بوده و لذا خصیصه "غیر کمّی بودن" آن، "اندازه گیری دقیق"، "اثبات یا نفی قطعی" در تصمیم‌گیریهای اعتباری را دشوار می‌سازد و این دشواری زمانی بیشتر نمایان می‌گردد که با مسائل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ... پیوند یابد. لکن، علیرغم آنکه امر اعطای تسهیلات در قالب و فرمول خاصی قرار نمی‌گیرد، در عمل، معمولاً از عناصر کمّی و تجربی (به‌شرح آتی) برای اندازه گیری، پذیرش یا ردّ موضوعات و تصمیم‌گیریهای اعتباری استفاده می‌شود.

در تصمیم‌گیریهای اعتباری نیز مانند همه فنون و معیارهای اساسی و بنیانی که توسط کارشناسان و دست‌اندرکاران یا انجمن‌های حرفه‌ای ارائه گردیده و به‌تدریج مقبولیت یافته سود می‌جویند. این ضوابط و معیارها، قواعد مسلّم و ثابت علمی [1] نبوده و همانند همه فنون محصول فکر و نظر انسانی و عنداللزوم قابل تغییر، تعدیل و تصحیح می‌باشد.

به کارگیری این ضوابط و معیارها، متضمن سلامت و استحکام بنای اعتباری یعنی تحقق اصل "حصول اطمینان از بازگشت اصل منابع تخصیص یافته و سود مورد انتظار آن در مدت معین" [2] می‌باشد.

درواقع برای نیل به اصل بازگشت منابع، در درجه اول، باید به هنگام اعطای تسهیلات دقت و هشیاری مبتنی بر ضوابط و معیارهای لازم به‌عمل آورد زیرا مهمتر از آنچه در مقوله‌ی اعتباری گفته‌می‌شود که "اعطای اعتبار آسان و نگهداری و وصول آن مشکل است"، واقعیت این است که "همانا تساهل و سهل‌انگاری در اعطای تسهیلات،

خود موجد بروز اشکال در وصول آنست".

شایان توجه اینکه اتکاء و توجه مجرّد به هر یک از ضوابط و معیارهای اعتباری موضوع این فصل، در تصمیم‌گیریهای اعتباری موردنظر نبوده، بلکه مجموعه‌ی ضوابط و نگرش کلی است که می‌تواند مبنای صحیح و قابل اتکائی را برای اظهارنظر، پیشنهاد یا اتخاذ تصمیمات اعتباری، ارایه نماید. ازطرفی اعطای تسهیلات همانند سایر فنون، به‌رغم شناخت ضوابط و قواعد مربوط، نیازمند مهارت و تجربه کافی است و بدون تجربه و حتی استعداد و علاقه‌ی لازم، لزوماً نمی‌توان به این مهم دست‌یافت.

در نظام اعتباری مبتنی بر قانون عملیات بانکی بدون‌ربا، چون منابع بانک عمدتاً متعلق به سپرده گذاران بوده و بانک به‌عنوان وکیل و امین مردم منابع مزبور را در اختیار متقاضیان قرار می‌دهد، لذا به‌منظور رعایت حق و عدل اسلامی، شایسته است کارگزاران اعتباری در استفاده هرچه اصولی‌تر از منابع و کاستن خطرات احتمالی کوشا باشند.

به‌همین منظور، ضوابط و معیارهای اعتباری که ملهم و نشأت یافته از ارزشهای حاکم بر جامعه و اهداف نظام بانکداری است، به‌شرح ذیل معرفی و تحلیل می‌گردد.

ضوابط و معیارهای اساسی اعطای تسهیلات:

۱- قابلیت اعتماد و اطمینان (۳)

۲- قابلیت و صلاحیت فنی (۴)

۳- ظرفیت مالی و کشش اعتباری (۵)

۴- وثیقه یا تأمین اعتباری (۶)

ذیلاً به تشریح هر یک از ضوابط و معیارهای فوق‌الذکر خواهیم پرداخت.

۱ ـ قابلیت اعتماد و اطمینان

امین و معتمد بودن متقاضی یکی از شرایط اساسی و اولیه جهت تخصیص و برقراری تسهیلات‌می‌باشد و برای بانک ضرورت دارد که از پایبندی متقاضی به ایفای تعهدات اطمینان حاصل گردد، زیراکه تسهیلات اعتباری معمولاً به اشخاصی اعطاء می‌گردد که خوش‌نام و خوش‌سابقه و اشتهار به فساد اخلاق و بدحسابی نداشته و متعهد و مقیّد به بازپرداخت تعهداتشان باشند.

در واقع، در این زمینه خصایص فردی و ویژگیهای اخلاقی متقاضی موردنظر بوده و

منظور این‌است که صرف‌نظر از "قدرت و توانائی او در بازپرداخت"، "دیدگاه و تمایل وی به بازپرداخت" اعتبار محرز و معلوم شود. به‌عبارت دیگر، بانک مایل است بداند که تا چه حد متقاضی تسهیلات به تعهدات خود پایبند بوده و به قراردادهای خود احترام می‌گذارد.

"در این ارتباط، بانک علاقمند به آگاهی از وضع روابط تجاری متقاضی در گذشته و طرز رفتار و تمایلات و روابط اجتماعی او در گذشته و حال است. بانک مایل است بداند عادات و فعالیت‌های خصوصی و روابط اجتماعی متقاضی چگونه است. همکاران او چه کسانی هستند و روش زندگی او از چه قرار است. به‌طور خلاصه، کلیه خصایص فردی و شرایطی که ممکن است بر تمایل وی در بازپرداخت و ایفای تعهدات تأثیر داشته باشد، در این مرحله مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد". (۷)

شناخت خصوصیات فردی، عمدتاً از مراجعات و برخوردهای متقاضی با بانک به‌طور نسبی حاصل می‌شود و آنچه به‌عنوان قابلیت اعتماد و اطمینان مطرح است، خصوصیات فردی (اخلاقی و معنوی) و به‌طور کلی سیرت و باطن مشتری است که در برخوردهای وی با بانک باید موردتوجه و دقت قرار گیرد.

به‌طور کلی قابلیت اعتماد و اطمینان شامل: حسن شهرت، طرز پرداخت، شؤون اجتماعی، نظم و انضباط، طرز رفتار، میزان پایبندی به ایفای تعهدات، منش، نوع برخورد، کلام، رفتار، اعتقادات، سن، تقوای اخلاقی، تحصیلات، وضعیت کلی خانوادگی، همکاران، فضیلت معنوی متقاضی مجموعاً می‌تواند موردتوجه قرار گیرد و با بررسیهای کلی و روانشناسانه، این اصل اساسی برای تصمیم‌گیرنده مسلّم گردد که آیا متقاضی صرف‌نظر از سایر جهات و عوامل اعتباردهی، اساساً خود را متعهد و معتقد به بازپرداخت طلب بانک می‌داند یا بالعکس به‌رغم برخورداری از وضع نسبتاً خوب مالی، لاقید و بی‌انضباط بوده و وقعی به تعهدات خود ندارد.

چه‌بسا ممکن است یک متقاضی از "قابلیت و صلاحیت فنی" و "ظرفیت مالی و کشش اعتباری" مطلوب و حتی "وثیقه" ارزنده و مطمئن برخوردار بوده، لکن عدم اطمینان از "متعهد بودن" وی تمامی عوامل دیگر را تحت‌الشعاع قرار داده و مسخ نماید.

شایان ذکر اینکه منظور از معیارهای "قابلیت اعتماد و اطمینان" نظام اخلاقی ملهم از ارزشهای والای اسلامی بوده و منظور شخصیت معنوی و باطنی متقاضی است نه صرفاً

وضعیت ظاهری، آراستگی و تشخّص مادی وی.

۲ ـ قابلیت و صلاحیت فنی

آنچه از دیدگاه "قابلیت و صلاحیت فنی و تجربه" مطرح است، عامل "امکان تداوم فعالیت اقتصادی متقاضی" و "توان فنی وی در بهره‌برداری صحیح و بیشتر از منابع و تحصیل درآمد" است. درواقع کارآئی فنی، قدرت مدیریت، تجربه حرفه‌ای و اصطلاحاً عقل معاش وی در اداره امور سازمان از عوامل تعیین ظرفیت فنی مؤسسه به‌شمار می‌رود. آن اندازه که فن و تجربه در اداره امور سازمان نقش ایفاء می‌کند، منابع مالی (پول و سرمایه)، به‌تنهائی قادر به پیشبرد مؤسسه نمی‌باشد و هم از اینروست که در بسیاری از مؤسسات، تزریق وجوه به‌تنهائی و بدون اصلاح شیوه‌های مدیریت، بهبود سیستمهای فنی، اداری و مالی و همچنین کنترل داخلی و ... بیفایده می‌باشد.

بنابراین در بررسیهای اعتباری، این نکته برای بانک حایز کمال اهمیت است که آیا مشتری دارای مجوّزهای کسبی و پروانه‌های صنفی بوده و قدرت جذب و به کارگیری صحیح وجوه درخواستی و استرداد آنرا در مدت معین و در چارچوب امکانات فنی خود دارد یا خیر؟ در بسیاری از موارد، آنچه بانکها و حتی مشتریان را دچار مشکل می‌کند، عدم بررسی "امکانات فنی مؤسسه"، "قدرت مدیریت"، "تجربه مدیران"، "ملاحظات اقتصادی" و ... در بررسی اعتبار می‌باشد. از آنجاکه بانک همواره دوست و مشاور مشتری است، لازم است از همان ابتدا، از تحمیل بار مالی خارج از ظرفیت فنی و بهره‌برداری متقاضی، خودداری نماید. چه در غیراینصورت بانک خود عامل اصلی ایجاد مشکل برای متقاضی بوده و در مقابل وی و جامعه مسؤول است.

توجه به عامل «قابلیت و صلاحیت فنی و تجربی» از آن جهت حائز اهمیت است که امکانات فنی و تجربه متقاضی، ضامن کسب درآمد و بازگشت منابع بانک و یا بازپرداخت اقساط است. درواقع تسهیلات اعطائی می‌باید از محل درآمد متقاضی و به‌نوبه خود از محل عرضه‌ی محصولات و ارایه خدمات، استمرار فعالیت مشتری و دوام واحد اقتصادی وی حاصل شود.

اعطای تسهیلات به افراد غیرکاردان و بی‌صلاحیت موجد مخاطره‌ی جدی منابع بانکی است، عامل قابلیت فنی حتی آن اندازه مهم است که توأم با "قابلیت اعتماد"

می‌تواند، مجموعه‌ی نسبتاً قابل قبول و موجّهی را برای اعطای تسهیلات فراهم آورد.

توضیح اینکه منظور از عامل "قابلیت و صلاحیت فنی"، توانائیهای بالفعل و عملی مشتری در رشته‌ی فعالیت و موضوع معامله‌ی پیشنهادی است نه تجربه و تخصص موجود در رشته‌های دیگر، فی‌المثل واردکننده مواد شیمیائی نمی‌تواند در پرورش طیور نیز ذیصلاح باشد و همچنین مهندس راه و ساختمان در رشته صادرات خشکبار! از این رو ارتباط تسهیلات درخواستی با زمینه فعالیت جاری متقاضی باید همواره مدّنظر باشد.

۳ ـ ظرفیت مالی و کشش اعتباری

خصیصه نظام نوین بانکی و همچنین مکانیزم ذاتی اکثر ابزارهای جدید اعتباری به گونه‌ای است که به‌صورت خودگردان، پاسخگوی بار مالی تسهیلات اعطائی و بازگشت منابع بانک می‌باشند و از این‌رو، لازم است ماهیّت و توجیهات مالی تسهیلات درخواستی بررسی شده و وضعیت و بافت مالی متقاضی مدّنظر قرار گیرد تا براساس نیاز واقعی و متناسب با ظرفیت مالی او تسهیلات لازم برقرارشده و بازگشت منابع بانک دچار اختلال و احیاناً مخاطره نگردد. درضمن بروز شرایط غیرعادی اقتصادی یا مشکلات غیرمترقبه برای متقاضی تسهیلات و همچنین سایر عوامل گوناگون نباید دور از چشم باقی بماند. در این قبیل موارد، متقاضی اعتبار باید از آنچنان بنیه مالی و یا اشتهار و اعتبار تجاری برخوردار باشد که بتواند عنداللزوم از منابع داخلی و یا تأمین اعتبار از منابع خارجی، منابع بانک را مسترد نماید. در واقع از دیدگاه "ظرفیت مالی و کشش اعتباری"، بانک مایل است بداند که شخص یا مؤسسه متقاضی تسهیلات یا طرف معامله، از چه وضعیت مالی برخوردار می‌باشد و آیا بضاعت مالی نسبی در مؤسسه برای مواجهه با اتفاقات پیش‌بینی نشده وجود دارد یا خیر؟ و همچنین عامل دیگری راکه بانک مورد مداقه قرار می‌دهد تناسب اعتبار یا تسهیلات مورد تقاضا با وضعیت مالی مشتری است.

بانکها می‌باید به طریق اطمینان‌بخشی از وضعیت مالی و اعتبار تجاری متقاضیان تسهیلات مطلع‌گردند. این اطمینان از آن جهت حاصل می‌گردد که توانائی و استقامت مؤسسه در مقابله با تنگناها و فشارهای مالی ناشی از اعمال سیاستهای خاص دولت، رکود اقتصادی، از دست دادن موقت بازار محصول، فشار رقبا، کمبود مواد و ... محک زده شود و به‌عبارت دیگر مؤسسه از یک "حاشیه ایمنی مالی" برخوردار باشد.

استیصال مالی شدید مشتری و اتکاء صرف به بانک طرف معامله به‌عنوان تنها مرجع و ملجاء تأمین اعتبار زنگ خطری است برای بانکها. وقتی متقاضی تأمین مالی جز بانک راه به جایی ندارد، این امر به معنی عدم اعتبار تجاری یا عدم قابلیت اعتماد به وی در صحنه فعالیت اقتصادی و کسب و کار تلقی می‌گردد و این عدم برخورداری از اعتبار و اشتهار تجاری در حقیقت نوعی ضعف مالی محسوب می‌گردد و نشان می‌دهد که متقاضی درصورت بروز شرایط نامساعد تجاری و مواجهه با مشکلات مالی، به هنگام بازپرداخت اقساط یا دیون خود در مقابل بانک، حتی در کوتاه‌مدت از هیچ امکانات جنبی و محور اتکائی برخوردار نیست و نتیجتاً این عدم اتکاء در شرایط غیرمترقبه، موجب تعویق برگشت منابع مالی بانک خواهد شد.

معمولاً بانکها به هنگام مشارکت یا اعطای تسهیلات به یک فرد یا مؤسسه مایلند بدانند متقاضی تسهیلات، برای فعالیت یا طرح موردنظر، خود شخصاً چه مقدار منابع در اختیار دارد و یا چه سهمی از سرمایه موضوع مشارکت را تقبّل می‌نماید.

آیا متقاضی می‌خواهد تمام سرمایه لازم را از طریق تسهیلات بانکی تأمین نماید یا فقط قسمتی از آنرا برای مدت محدود؟ بدیهی است موافقت بانک در مورد اول تقریباً غیرممکن است چه در آن‌صورت درواقع بانک صاحب و مالک مؤسسه است نه شریک و طلبکار آن!

اعمال سیاست فوق به‌خصوص ازنظر "بازگشت وجوه و سرمایه بانک" از آنرو قابل اهمیت است که طبیعتاً مشارکت هرچه بیشتر متقاضی در طرح، عامل و انگیزه‌ای برای توفیق و تعالی بیشتر طرح خواهد بود و بالعکس در مواردی که متقاضی مشارکت چندانی در طرح یا معامله‌ای ندارد، ممکن‌است به‌دلیل عدم احساس مسؤولیت کافی، طرح از توفیق مورد انتظار برخوردار نگردد و درواقع چنین اعتبارگیرنده‌ای، درصورت بروز خطرات احتمالی و مواجهه با نوسانات اقتصادی، چیزی از دست نخواهد داد!

قانون عملیات بانکی بدون‌ربا،[۸] آئین‌نامه اجرائی قانون[۹] و دستورالعملهای مصوبه،[۱۰] لزوماً یا عنداللزوم مبلغی را به‌عنوان سهم‌الشرکه یا پیش‌دریافت برای مشارکت مشتری در موضوع معامله یا طرح پیش‌بینی نموده‌اند و همچنین لزوم بررسیهای فنی، مالی و اقتصادی ولو درحد مختصر، تصریح و تکلیف گردیده است.

«متأسفانه در بسیاری موارد، ملاحظه می‌شود که قسمت اعظم منابع مالی مؤسسات را

منابع خارجی تشکیل می‌دهند و طبیعتاً اعطای تسهیلات بانکی به این‌گونه مؤسسات خالی از اشکال نخواهد بود.

برخی اشخاص سعی دارند واحد اقتصادی خود را با هر مقدار قرض که ممکن است راه بیندازند. این حالت به‌خصوص برای صنایع بی‌ثبات به‌ویژه در اقتصادهای مواجه با کسادی و رکود بسیار خطرناک است.»[۱۱]

مؤسسات باید سرمایه خود را از آنچنان ترکیب مناسب (از منابع داخلی یا خارجی) تأمین و تهیه‌نمایند که قدرت مقابله نسبی (ولو در کوتاه‌مدت) با نوسانات اقتصادی و تجاری را داشته باشند.

البته سیاست بانکها نباید به‌عنوان یک قاعده کلی و خشک، وسیله‌ای برای ایجاد فشار، عدم پذیرش تقاضا و طرد متقاضیان اعتبار درآید. بلکه شایسته است موضوع در چارچوب سیاستهای اعتباری و با درنظرگرفتن امکانات مالی واقعی و موجود مشتری و خاصه ویژگی و کیفیت طرح یا معامله پیشنهادی انجام پذیرد.

در مورد طرحهائی که از دیدگاههای مختلف به‌ویژه ازنظر اقتصادی مفید، ضروری و موجّه تشخیص داده شوند، به‌دلیل آنکه خصیصه ذاتی طرح، به گونه‌ای خودگردان و خودجوش پاسخگوی تعهدات سرمایه‌ای خود خواهد بود، بانکها بنابر وظیفه و سیاست حرفه‌ای و تشخیص اولویت‌ها، می‌باید بیشترین سهم را در مشارکت، سرمایه گذاری و راه‌اندازی آن داشته باشند.[۱۲]

وثیقه (تأمین)

وثیقه در لغت عمدتاً به معنی:

ـ "محکم، استوار... و آنچه عهد و پیمان را استوار می‌سازد."[۱۳]

ـ "تأمین یا پوششهایی که برای حسن اجرای تعهدات داده می‌شود."[۱۴]

ـ "... اطمینانی که برای ایفای تعهدات داده می‌شود."[۱۵]

می‌باشد.

در عرف بانکداری گذشته، معمولاً استنباط از وثیقه (مترادف کلمه Collateral به‌معنی "سپرده یا ترهین یک دارائی قابل‌قبول به‌منظور گروگان وام و اعتبار"[۱۶] بوده است و با توجه به عدم ملاحظاتی از قبیل "نحوه مصرف اعتبار" و "نظارت"، بانکها کم و

بیش به اتکاء وثائق محکم و سهل‌الاقباض[۱۷] (و در عین حال صوری و کاغذی) مبادرت به‌اعطای اعتبار می‌نمودند.

با تغییر و تحولات اقتصادی و اجتماعی و عنایت به روح قانون عملیات بانکی بدون‌ربا، نظام ارزشی حاکم بر اعطای تسهیلات متحول گردیده و امروز وثیقه به‌مفهوم "حصول اطمینان و تأمین برای استحکام معامله و حسن ایفای تعهدات و بالمآل کاهش ریسک ناشی از عدم وصول تسهیلات اعطائی تعبیر می‌شود. به‌همین جهت در مقررات بانکی (آئین‌نامه اجرایی فصل سوم - قانون عملیات بانکی) عمدتاً به‌جای "وثیقه" از عبارت "تأمین کافی" نام برده شده است.

به‌عبارتی مقصود از "وثیقه" را می‌توان وثوق به قابلیت اجرای طرح یا فعالیت و همچنین شخصیت مشتری و مآلاً بازیافت منابع بانکی تعبیر نمود. به‌طوریکه منظور از اخذ وثیقه (تأمین)، صرفاً به رهن گرفتن اموال منقول و یا غیرمنقول یا اوراق بهادار نبوده، بلکه ماهیت طرح یا فعالیت و نیز هر نوع اسناد تعهدآور، قرارداد و درعین حال اموال موضوع تسهیلات اعطائی، می‌تواند به‌عنوان وثیقه قلمداد گردد. به‌همین جهت، به‌موجب ماه ۱۵ اصلاحی از فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون‌ربا[۱۸] و ماده‌ی واحده‌ی مربوط، کلیه قراردادهای موضوع تسهیلات اعطایی بانکها در حکم اسناد لازم‌الاجرا و تابع مفاد آئین‌نامه اجرایی اسناد رسمی قلمداد می‌گردند.

به‌طوریکه ملاحظه می‌شود در برخی از عقود مانند فروش اقساطی، به وثیقه گرفتن عین اموال موضوع معاملات تا وصول منابع بانک، می‌تواند به‌عنوان یکی از طرق اخذ تأمین کافی محسوب گردد.

با توجه به ویژگی "معاملاتی بودن" برخی تسهیلات مانند مضاربه و مشارکت مدنی و خصیصه "نظارت"، درصورت تخلف مشتری، اموال موضوع معامله، قابل اقباض و تصرف است که این خود نوعی توثیق یا تأمین تلقی می‌گردد.

درعین حال بانکها عندالاقتضاء و درصورت تشخیص نیاز به اخذ وثایق محکم و سهل‌الاقباض، به‌این امر مبادرت می‌ورزند. منشاء این تصمیم ممکن است ناشی از یک یا چند مورد از موارد ذیل باشد:

۱- بانکها خود را "عامل امین" در به کارگیری وجوه سپرده گذاران دانسته و از اینرو نگران بروز شرایط نامساعد اقتصادی و حوادث غیرمترقبه برای مشتری و درنتیجه عدم

امکان بازپرداخت تسهیلات اعطایی و بالمآل عدم امکان بازپرداخت وجوه سپرده گذاران و نهایتاً ایجاد بی‌اعتمادی حاصله نسبت به سیستم بانکی می‌دانند.

۲- بانکها ماهیتاً شرکتهایی بازرگانی و انتفاعی‌اند نه صرفاً عام‌المنفعه، بنابراین در نهایت، سعی بانکها درعین بازگشت اصل منابع، تحصیل سود متعارف طبق سیاستهای متخذه می‌باشد.

۳- وضع خاص یک متقاضی تسهیلات ازنظر عدم اطمینان در احراز یکی از ضوابط و معیارهای اعطای تسهیلات. به‌طوریکه قبلاً اشاره شد، بهترین و مطمئن‌ترین وثیقه، کیفیت مطلوب و نفس طرح اقتصادی یا موضوع معامله می‌باشد. بنابراین به‌هنگام اعطای تسهیلات، بررسیهای اعتباری باید حاکی از برخورداری طرح یا معامله از توجیهات کافی (فنی، مالی و اقتصادی) بوده و ماهیت فعالیت اقتصادی مشتری یا طرح خاص، نفساً و طبیعتاً به گونه‌ای باشد که به‌صورت خودگردان، پاسخگوی بازپرداخت تسهیلات یا تسویه تعهدات حاصله باشد.

هرآینه پرونده‌ای از بُعد سایر ضوابط و معیارهای اعتباری (قابلیت اعتماد، قابلیت فنی و ظرفیت مالی) دارای توجیهات کافی فوق باشد، شاید نیازی به‌اخذ وثیقه آنچنانی نباشد. اخذ وثیقه محکم و ... صرفاً به‌منظور کاهش و جلوگیری از خطرات احتمالی در بازیافت و تسویه‌ی تسهیلات اعطائی به‌هنگام وقوع شرایط خاص اقتصادی و یا بروز حوادث غیرمترقبه برای مشتری است. بنابراین در شرایط عادی و وجود توجیهات کافی، سیاست اخذ وثیقه نباید جنبه‌ی افراطی و سنتی داشته باشد بلکه کافیست ما را به هدفمان که همانا اطمینان خاطر در بازگشت منابع و سود موردانتظار می‌باشد برساند.

«ظاهراً چنین به‌نظر می‌رسد که وجود وثیقه کافی، به‌تنهائی می‌تواند ملاک تعیین و تصویب اعتبار باشد، زیرا درصورت عدم بازیافت تسهیلات اعطائی، با تصرف و فروش وثیقه، منابع بانک محفوظ و منابع آن نیز تأمین می‌گردد. لکن با وجودی که اهمیت وثیقه را لااقل در برخی از شرایط نمی‌توان نادیده گرفت، معذلک به تنهائی نباید در برقراری اعتبار مشتریان، کافی و کامل به‌شمار آید. زیرا علاوه بر اینکه در بعضی موارد تبدیل وثیقه به وجه نقد بر اثر مشکلات قانونی، فقط با صرف وقت و هزینه زیاد در یک زمان نسبتاً طولانی امکان‌پذیر است، اعتبارات متکی به چنین شرایطی (وجود وثیقه صِرف)، هیچ منظور مفیدی را از لحاظ اعتبارگیرنده، بانک و اجتماع دربر ندارد.»

بانک باید بتواند بازیافت اعتبار را در زمان ادامه فعالیت و از محل درآمد جاری و فروش عادی اعتبارگیرنده تأمین نماید نه از محل تصرف و فروش اموال مشتری و انهدام وسائل فعالیت او.

در حقیقت هر وقت بانکی مجبور به تصرف و فروش وثیقه‌ای می‌شود بدینوسیله نشان می‌دهد که اعتبار اعطایی براساس صحیحی استوار نبوده و رعایت ضوابط و معیارهای اساسی نشده است. در این مورد باید توجه داشت که ممکن است ظاهراً ضرری متوجه بانک نشود، ولی ضررهای اعتبارگیرنده و اجتماع را نمی‌توان نادیده گرفت.

بنابراین نقش اساسی وثیقه این است که میزان خطرات احتمالی راکه طبیعتاً در هر فعالیت اقتصادی و بالاخص در فعالیتهای اعتباری موجود است، به حداقل برساند و درصورتی که به‌دلایل غیرقابل پیش‌بینی چه ازنظر اعتبارگیرنده و چه ازنظر بانک، درآمد و منافع به میزان کافی تحصیل نشد به‌منظور حفظ منافع بانک، اجتماع و حتی اعتبارگیرنده از وثیقه استفاده گردد.

پی‌نوشت:

۱- علم "SCIENCE" عبارتست از: دانستن قابل اثبات به‌روش تجربی EXPERIMENTAL و قابل اعتماد مبتنی بر مشاهده و آزمایش.

۲- در ماده ۱ از فصل سوم تصویب‌نامه هیأت وزیران مورخ ۱۳۶۲/۱۰/۱۲ در ارتباط با «تسهیلات اعطایی»، لزوم برگشت اصل منابع و سود مورد انتظار آن به‌شرح ذیل تصریح شده است:
«اعطای تسهیلات توسط بانکها باید به‌ترتیبی صورت گیرد که براساس پیش‌بینی‌های مربوط اصل منابع تأمین شده برای تسهیلات و همچنین سود مورد انتظار درصورت تحقق، درمدت معینی قابل برگشت باشد».

3- Character

4- Capacity

5- Creditworthiness

6- Collateral

۷- دکتر صدقی، عباس، اصول بانکداری، انتشارات دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی، دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۴۶.

۸- ماده ۷ فصل سوم از قانون عملیات بانکی بدون‌ربا:
«بانکها، می‌توانند به‌منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش فعالیت بخش‌های تولیدی و بازرگانی و خدماتی، قسمتی از سرمایه و یا منابع مورد نیاز این بخش‌ها رابه‌صورت مشارکت تأمین نمایند».

۹- ماده ۵ فصل سوم از تصویب‌نامه هیأت وزیران مورخ ۱۳۶۲/۱۰/۱۲:
«اعطای تسهیلات، منوط به دریافت مبلغی به‌عنوان (پیش دریافت)، خواهد بود...».

۱۰- دستورالعمل‌های مصوب شورای پول و اعتبار مانند مشارکت مدنی، فروش اقساطی، اجاره به‌شرط تملیک و ... عمدتاً صراحت به مشارک متقاضی در تأمین قسمتی از هزینه‌های مالی طرح یا معامله دارد.

۱۱- همان مأخذ شماره ۷.

۱۲- بنابر مصوبه‌ی شورای پول و اعتبار درمورد طرحهای موجّه و مفید مخترعین و مکتشفین، بانکها تا میزان ۹۹٪ مجاز به مشارکت و سرمایه گذاری می‌باشند.

13- WEBSTER, NEW AMERICANA DICTIONARY, 1968

14- KOHLER'S DICTIONARY FOR ACCOUNTANT'S, RENTICE- HALL,INC, ENGLEWOOD-CLIFFS, N.J.6TH EDITION.

۱۵- ملک‌زاده، سیروس، فرهنگ علوم بازرگانی، مرداد ۱۳۵۳.

۱۶- دکتر معین، محمد، فرهنگ فارسی، انتشارات امیرکبیر، چاپ ششم، ۱۳۶۳.

۱۷- وثایق سهل‌الاقباض، وثایقی می‌باشند که درصورت عدم ایفای تعهدات مشتریان استفاده کننده‌ی از اعتبار، به سهولت قابلیت اقباض و تصرف داشته باشند. مانند اوراق سپرده‌سرمایه گذاری، وجه نقد، تضمین بانکی، غیرمنقول...

۱۸- «کلیه قراردادهائی که در اجرای این قانون مبادله می‌گردد، به‌موجب قراردادی که بین طرفین منعقد می‌شود، در حکم اسناد رسمی بوده و در صورتیکه در مفاد آن طرفین اختلافی نداشته باشند، لازم‌الاجراء بوده و تابع مفاد آئین‌نامه اجرایی اسناد رسمی می‌باشد».

(برگرفته از قانون اصلاح ماده ۱۵ قانون عملیات بانکی بدون‌ربا و الحاق دو تبصره به‌آن - مصوب ۱۳۶۵/۱۲/۲۸ مجلس شورای اسلامی).

۱۹- همان مأخذ شماره ۷.

بخش دوم

شناخت و کاربرد ابزار

فصل اول

کلیات

مبحث اول

ویژگیها

ابزارهای اعتباری، وسائل متنوعی می‌باشند که تسهیلات اعتباری در قالب آنها و با ویژگیهای مختلف اعطاء می‌گردند. این ابزارها عمدتاً[1] در تبصره ماده ۳ قانون عملیات بانکی بدون‌ربا ذکر و در آئین‌نامه اجرائی قانون مذکور و همچنین دستورالعملهای مربوط تشریح گردیده‌اند.

ماهیت اساسی ابزارها در نظام نوین بانکداری، مبتنی بر عقود، معاملات و قراردادهای شرعی و نتیجتاً محو ربا (بهره) از سیستم بانکی است که این امر، مهمترین خصیصه ابزارهای جدید و محور اصلی تغییر نظام را تشکیل می‌دهد. ابزارهای جدید سیستم بانکی، علاوه بر تأمین نیازهای مالی (پولی) متقاضیان، عمدتاً تأمین‌کننده نیازهای مالی (فیزیکی) آنان بوده که مآلاً موجب تثبیت و پایداری بیشتر منابع مالی (به‌صورت دارائیهای فیزیکی) در سازمان مالی مؤسسات ذیربط می‌باشند.

از دیگر ویژگیهای ابزارهای جدید، همانطور که قبلاً بیان شد، خصیصه سیال بودن منابع بانکی‌است، به‌طوری که با معین‌بودن مورد مصرف و تناسب میزان تسهیلات با مصرف و نظارتهائی که بر استفاده از منابع به‌عمل می‌آید، از "بلوکه" شدن و توقف گردش منابع جلوگیری می‌نماید.

تنوّع و تعدّد ابزارهای جدید اعتباری موجب گردیده که هر یک از ابزارها در بخش یا بخشهای اقتصادی خاص کاربرد داشته و از نظر مدت برگشت منابع، متغیّر و متنوع باشند به‌طوری که برای زمانهای کوتاه، متوسط و بلندمدت، به کار گرفته شوند.

ابزارهای اعتباری عمدتاً مستند به مبانی فقهی و قانون مدنی (قرض‌الحسنه، سلف، مضاربه...) و در مواردی قانون تجارت (مشارکت حقوقی، سرمایه‌گذاری مستقیم) است و به دلیل ماهیت "معاملاتی" اغلب آنها (مانند مضاربه، مشارکت مدنی، سلف، خرید دین) و همچنین خاصیت "خودنظارتی" و "خودوصولی" این ابزارها، منابع بانک در سررسید قراردادها، آزاد می‌گردد.

ابزارهای اعتباری جدید، هر یک از ویژگی خاصی برخوردار بوده و هر کدام به‌مثابه کلیدی می‌باشند که برای گشایش باب معینی از حوائج اقتصادی متقاضیان به کار گرفته می‌شوند. بدین معنی که ابزارها جز در موارد تعیین شده و مرتبط با نوع فعالیت متقاضی، کاربرد بی‌منظور و بی‌هدفی نداشته و نتیجتاً اعطای تسهیلات در نظام جدید و با ابزارهای جدید، بدون وجود توجیهات لازم و ملاحظاتی چون توجه به نیاز متقاضی، نوع فعالیت، نوع مصرف، آثار اقتصادی، مدت برگشت و لزوم برگشت منابع و... اصولاً میسر نمی‌باشد.

طبقه‌بندی ابزارها

با توجه به خصوصیت مشترک ابزارها، آنها را به صور مختلف طبقه‌بندی می‌کنند.

بر اساس مدت: ۱ـ کوتاه مدت: مانند قرض‌الحسنه، مضاربه، مشارکت مدنی (بازرگانی داخلی)، مزارعه، مساقات، جعاله، ضمان، خریددین، سلف، فروش اقساطی مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزار کار.

۲ـ میان مدت: قرض‌الحسنه، مشارکت مدنی (تولیدی و خدماتی)، فروش اقساطی وسایل تولید، ماشین آلات و تأسیسات، اجاره به شرط تملیک.

۳ـ بلند مدت: فروش اقساطی (وسایل تولید، ماشین آلات و تأسیسات)، اجاره بشرط تملیک.

بر اساس بخشهای اقتصادی: ۱ـ بخش بازرگانی: مضاربه، مشارکت مدنی، خرید دین، ضمان، جعاله.

۲ـ تولیدی صنعتی: فروش اقساطی مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزار کار، فروش اقساطی وسایل تولید، ماشین آلات و تأسیسات، سلف، خرید دین، مشارکت مدنی، اجاره به شرط تملیک، جعاله، قرض‌الحسنه، ضمان، مشارکت حقوقی، سرمایه‌گذاری مستقیم.

۳ـ تولیدی کشاورزی: فروش اقساطی مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزار کار، فروش اقساطی وسایل تولید، ماشین‌آلات، تأسیسات، سلف، خرید دین، مشارکت مدنی، اجاره به شرط تملیک، جعاله، مزارعه، مساقات، قرض‌الحسنه، ضمان، مشارکت حقوقی، سرمایه‌گذاری مستقیم.

۴ـ مسکن و ساختمان: مشارکت مدنی، فروش اقساطی مسکن، اجاره به‌شرط تملیک.

۵ـ خدمات: فروش اقساطی وسایل کار، ماشین‌آلات و تأسیسات، اجاره به‌شرط تملیک، جعاله، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، ضمان.

۶ـ متفرقه: قرض‌الحسنه‌های انفرادی. فروش اقساطی خرید کالای مصرفی بادوام، جعاله تعمیرات، اجاره به‌شرط تملیک کالاهای مصرفی بادوام.

بر اساس وجه اشتراک در کاربرد:

گروه اول: در ارتباط با وام‌دهی (قرض‌الحسنه اعطائی).

گروه دوم: در ارتباط با مشارکت (مضاربه، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، سرمایه‌گذاری مستقیم، مزارعه و مساقات).

گروه سوم: در ارتباط با مبادلات تجاری (فروش اقساطی، اجاره به‌شرط تملیک، سلف، خرید دین).

گروه چهارم: در ارتباط با تعهدات (جعاله، ضمان).[۲]

مبحث دوم
برخی تعاریف، مفاهیم و اصطلاحات

از آنجا که شناخت و کاربرد ابزارهای اعتباری، مستلزم آنست که تعاریف، مفاهیم و اصطلاحات مورد استفاده به اختصار مورد بررسی قرار گیرند، در این مبحث پیرامون تعاریف و اصطلاحات مرتبط با تخصیص منابع، توضیح مختصری ارائه خواهد شد.

اعتبار

اعتبار به‌معنی "اعتماد داشتن و باور کردن" مترادف کلمه CREDIT و واژهٔ اخیر مأخوذ از ریشه لاتین CREDERE به‌معنی "اعتماد کردن" و CREDO به‌معنی "اعتماد می‌کنم" می‌باشد.(۳)

اعتبار، در مفهوم عام آن، حسن شهرتی است که شخص نسبت به قابلیت ایفای تعهداتش دارد، یعنی اعتماد به انجام تعهدات یک شخص در طول انجام معامله یا معاملاتش.

براین اساس، واژه "اعتبار" در عرف بانکداری، مترادف با "ایجاد تسهیلات مالی برای مشتریان"، "اعتبارات بانکی"، "تسهیلات اعتباری" و "تسهیلات اعطائی" می‌باشد.

تسهیلات اعطائی

از دیدگاه قانون عملیات بانکی بدون‌ربا، هر یک از طرق مختلف تأمین مالی یا تضمین تعهدات واحدهای اقتصادی، گونه‌ای از تسهیلات اعطائی محسوب می‌گردد. بنابراین تسهیلات اعطائی را می‌توان یک یا ترکیبی از موارد ذیل دانست:

۱- تأمین تمام یا قسمتی از هزینه‌های مالی (جاری و ثابت) یک فعالیت اقتصادی.

۲- قبول تعهد یا تضمین آثار مالی تمام یا قسمتی از تعهدات مشتریان بانک.(۴)

قبول تعهد یا تضمین آثار مالی تمام یا قسمتی از تعهدات مشتریان، برخلاف تأمین مستقیم مالی که در بسیاری موارد مستلزم خارج شدن وجوه نقد از صندوق بانک و به‌طورکلی تبدیل یک دارائی به دارائی دیگر می‌باشد، در شرایط عادی هیچگونه اثر در دارائیها یا بدهیهای بانک ایجاد نمی‌کند و صرفاً به‌عنوان "حسابهای تعهدی" ذیل ترازنامه منعکس می‌شوند.(۵)

انواع تسهیلات

تسهیلات اعطائی را می‌توان از جهات مختلف موردبررسی قرارداد، برخی طبقه‌بندی‌های عمده به‌شرح ذیل می‌باشد:

۱- از لحاظ مدت:

تسهیلات اعطائی از لحاظ مدت به سه گروه تقسیم می‌شوند: کوتاه‌مدت، میان‌مدت

و بلندمدت.

ـ کوتاه‌مدت: تسهیلات اعطائی کوتاه‌مدت، به آن دسته تسهیلات بانکی اطلاق می‌گردد که حداکثر مدت استهلاک آن یکسال بوده و برای مقاصد مصرفی، جبران هزینه‌های جاری و تأمین سرمایه درگردش مؤسسات مختلف اقتصادی به کار می‌رود.

ـ میان‌مدت: اینگونه تسهیلات اعطائی که مدت استهلاک آنها بیش از یکسال و کمتر از ۵ سال (متوسط ۳ سال) است، بیشتر به‌منظور تأمین هزینه‌های ناشی از جایگزین کردن ماشین آلات و تجهیزات مؤسسات و یا تکمیل و توسعه طرحهای سرمایه گذاری کوچک مورد استفاده قرارمی‌گیرد.

ـ بلندمدت: تسهیلات اعطائی بلندمدت، تسهیلاتی هستند که مدت استهلاک آنها معمولاً بیش از ۵ سال بوده و به‌منظور تأمین تمام یا قسمتی از هزینه و طرحهای سرمایه گذاری ثابت (عمدتاً تولیدی که به‌صورت ایجاد و تأسیس بنا می‌گردند)، به کار می‌رود.

۲- از لحاظ موارد استفاده

الف - تأمین نیازهای جاری: این دسته از تسهیلات، برای تأمین هزینه جاری یا سرمایه درگردش مؤسسات اقتصادی مورد استفاده قرار می‌گیرند و به دو نوع تقسیم می‌شوند:

ـ تأمین مواد اولیه، موجودی کالا...

این نوع تسهیلات که عمدتاً برای تأمین مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزارکار واحدهای تولیدی و یا تأمین موجودی کالای ساخته شده واحدهای تجاری به کار می‌روند با توجه به ماهیتشان، جنبه فیزیکی داشته و فاقد خاصیت نقدینگی و جریان وجوه می‌باشند. نمونه این تسهیلات، فروش اقساطی مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزارکار می‌باشد.

ـ تأمین نقدینگی

این نوع تسهیلات، تأمین‌کننده نیازهای پولی و نقدینگی مشتریان می‌باشند که هزینه‌های جاری پولی مؤسسات نظیر حقوق و دستمزد، هزینه‌های نقدی اداری، فروش ... را تأمین می‌نماید. نمونه این تسهیلات، "سلف" را می‌توان نام برد.

ب - تأمین نیازهای سرمایه‌ای: تسهیلات اعطایی سرمایه‌ای برای تأمین هزینه‌های سرمایه‌ای و یا طرحهای سرمایه گذاری ثابت مانند زمین، ساختمان، ماشین آلات و

تأسیسات واحدهای تولیدی به کار گرفته می‌شوند. اینگونه تسهیلات شامل موارد ذیل می‌باشند:

ـ تأمین هزینه طرحهای ایجاد (تأسیس): در اینگونه طرحها، هدف بنیانگذاری و تأسیس یک واحد اقتصادی جدید می‌باشد که اعطای تسهیلات به آن، موکول به بررسیهای دقیق کارشناسی از ابعاد فنی، اقتصادی و مالی است.

ـ تأمین هزینه طرحهای تکمیلی و توسعه: در اینگونه طرح‌ها، مؤسسه‌ی دایر و در حال بهره‌برداری به‌منظور تکمیل یک خط تولید و یا توسعه واحد تولیدی از بانک درخواست تسهیلات می‌نماید.

ـ تأمین هزینه طرحهای جایگزینی: از آنجا که طول عمر ماشین آلات و تأسیسات واحدهای تولیدی محدود بوده و به مرور زمان فرسوده، مستهلک و یا ناباب می‌گردند، نیازمند جایگزین کردن وسایل مورد نیاز و نتیجتاً تسهیلات اعطایی خواهند بود.

ج ـ تأمین نیازهای شخصی: این قبیل تسهیلات به‌منظور تأمین هزینه‌های مصرفی ناشی از حوایج شخصی و ضروری اشخاص حقیقی اعطاء می‌گردند و مانند هزینه ازدواج، هزینه درمان و...

از لحاظ مصرف

تسهیلات اعطایی از حیث مورد مصرف در انواع بخش‌های اقتصادی[1] نیز طبقه‌بندی و مورد استفاده آماری قرار می‌گیرند.

الف ـ تسهیلات اعطائی تجاری: اینگونه تسهیلات در بخشهای مختلف تجاری (تجارت داخلی و تجارت خارجی مانند صادرات و واردات) مصرف می‌گردند.

ب ـ تسهیلات اعطایی تولیدی: اینگونه تسهیلات در بخش تولید (صنعت و معدن و کشاورزی) مورد مصرف دارند.

ج ـ تسهیلات اعطائی مسکن و ساختمان: اینگونه تسهیلات در زمینه‌های تأمین مسکن و ساختمان کاربرد و مصرف دارد.

د ـ تسهیلات اعطائی خدمات: در زمینه بخش خدمات مورد استفاده قرار می‌گیرند.

هـ ـ تسهیلات اعطائی متفرقه: که به‌صورت متفرقه کانالیزه و به مصرف می‌رسند.

۱- بخش‌های اقتصادی متعاقباً در همین فصل تعریف و تشریح گردیده است.

سررسید تسهیلات:

سررسید تسهیلات اعطایی، تاریخ مشخصی است که در آن تاریخ، دین یا تعهد موردنظر می‌باید ایفاء گردد.

حد (سقف) تسهیلات:

منظور از حدّ یا سقف تسهیلات، حداکثر مبلغی است که بانک حاضر است به‌عنوان تأمین مالی یا قبول تعهد در قالب ابزار مشخصی در یک زمان معین در اختیار یک مشتری قرار داده یا برای او تعهد نماید. در صورتی که بانک حدّی بر حسب چند ابزار مختلف برای یک مشتری برقرار سازد، حدّ تسهیلات معمولاً برای مدت یک سال و یا یک دوره تولیدی برقرار می‌گردد و دارنده حدّ تسهیلات می‌تواند به‌طور کلی و یا به تدریج از تسهیلات مربوطه تا سقف تعیین شده استفاده نموده و به ازاء هر واریزی مجدداً از تسهیلات جدید برخوردار گردد.

معمولاً حدّ تسهیلات در سررسید مورد تجدیدنظر قرار گرفته و حسب شرایط زمانی و عملکرد متقاضی، میزان آن تأئید، کاهش یا افزایش داده شده یا کلاً باطل می‌شود. بنابراین حدّ تسهیلات هیچگاه ثابت نبوده و با تغییر شرایط مخصوصاً وضعیت مشتری تغییر می‌کند.(۶)

حدّ مجاز قانونی

حدّ مجاز قانونی، یکی از ابزارهای اعمال سیاستهای پولی و برنامه‌ریزیهای اعتباری است که توسط شورای پول و اعتبار و به‌منظور کنترل حجم و سمت‌گیری تسهیلات اعطائی وضع می‌گردد.

سقف تعیین شده برای اعطای هر یک از انواع تسهیلات اعطایی به یک متقاضی حد مجاز فردی و سقف تعیین شده جهت برقراری مجموعه‌ای از تسهیلات اعطائی برای یک بانک، حد مجاز جمعی نامیده می‌شود.(۶)

مراجع یا ارکان اقتصادی

افراد یا واحدهایی که دارای اختیار مسؤولیت اتخاذ تصمیمات اعتباری می‌باشند، مراجع یا ارکان اعتباری نامیده می‌شوند. ترکیب ارکان اعتباری و چگونگی اتخاذ تصمیم

آنها تابع سیاستهای اعتباری هر بانک می‌باشد.

بخش اقتصادی

هر یک از تقسیمات فعالیت‌های اقتصادی [۷] را به مقتضای نوع کلی فعالیتهای متجانس، یک بخش اقتصادی می‌نامند. بخشهای اقتصادی عبارتند از:

۱ـ بخش صنعت ومعدن: هرنوع فعالیت اقتصادی که بااستفاده از نیروی‌انسانی، وسائل تولید و ماشین آلات، مواد اولیه یا نیم‌ساخته را با تغییر شکل فیزیکی یا شیمیایی به محصول ساخته شده مصرفی یا واسطه‌ای تبدیل نماید، فعالیت صنعتی و معدنی نامیده می‌شود مانند صنعت شیشه، صنعت کاغذ، صنعت نساجی...

۲ـ بخش کشاورزی: عبارتست از به کارگیری عوامل طبیعی و محیط زیست به‌عنوان مواد اولیه و استفاده از نیروی انسانی و یا وسایل تولید و ماشین آلات و تولید محصولات کشاورزی مانند کشت و زرع، باغبانی، دامپروری، پرورش زنبور عسل، ماهیگیری، شکار...

۳ـ بخش بازرگانی: عبارتست از خرید، توزیع و فروش کالا بدون ایجاد ارزش افزوده قابل توجه در آن مانند تجارت و بنکداری، خرده‌فروشی، تهیه و پخش کالا و...

۴ـ بخش مسکن و ساختمان: عبارتست از تولید و ساخت هر نوع ابنیه و تأسیسات شهری و روستایی به‌عنوان ایجاد یا توسعه تشکیلات مدنی و رفاه عامه مانند ساختمانهای مسکونی انفرادی یا مجتمع‌های مسکونی، فعالیت‌های راهسازی، ساختمان‌سازی، ساختن اسکله، تأسیسات برق، نیروگاه...

۵ـ بخش خدمات: هر نوع فعالیت اقتصادی که عمدتاً با استفاده از نیروی انسانی و وسایل کار و بدون به کارگیری مواد اولیه قابل ملاحظه انجام می‌گیرد مانند هتلداری، حمل و نقل، انبارداری، خدمات بهداشتی و درمانی، خدمات فرهنگی...

(به لحاظ اهمیت موضوع، فعالیت‌ها وزیربخش‌های اقتصاد در ضمائم کتاب درج گردیده است.)

عقد

عقد عبارتست از اینکه یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر، تعهد بر امری

بنمایند و موردقبول آنها باشد.

براساس تقسیم‌بندی قانون مدنی، عقود بر دو گونه‌اند: عقود معینه و عقود غیرمعینه.

عقود معینه: عقودی هستند که دارای آثار و احکام مخصوص به‌خود بوده و هریک به‌نام خاصی موسومند مانند: نکاح، بیع، اجاره، سلف ...

عقود غیرمعینه: عقودی هستند که در قالب هیچیک از عقود معینه قرار نمی‌گیرند و طرفین عقد مقتضا و شروط (غیرمعین) خود را درضمن عقد تعیین می‌نمایند، این نوع عقود عمدتاً شامل "قراردادها" می‌شوند.

به‌علاوه طبق ماده ۱۸۴ قانون مدنی، عقود به‌اقسام ذیل تقسیم می‌شوند: لازم، جایز، خیاری، منجّز و معلّق.

عقد لازم: عقدی است که هیچیک از طرفین معامله (متعاقدین) حق فسخ آنرا نداشته باشند مگر در موارد معینه.

موارد معینه‌ای که عقد لازم را می‌توان برهم زد، سه مورد است:

اول: موردی که طرفین، درضمن عقد شرط کرده و اختیار فسخ را به کسی داده باشند (عقدخیاری).[۸]

دوم: موردی که حق فسخ معامله به‌موجب حکم قانون، برای یکی‌از طرفین پیدا شود (خیارات).[۹]

سوم: موردی که هر دوطرف تصمیم بگیرند و با توافق یکدیگر معامله را برهم زنند (اقاله).[۱۰]

ایقاع

ایقاع در مقابل عقد قرار دارد و با قصد انشاء یک تن، بدون‌آنکه موافقت شخص دیگری را لازم داشته باشد حاصل می‌گردد و حقی را ایجاد یا اسقاط می‌کند. (ایجاد حق: مانند تملک در حیازت مباحات، اسقاط حق: مانند ابراء حق دین).

قرارداد

عبارتست از توافق اراده دوطرف که در نتیجه آن رابطه حقوقی جدیدی به‌وجود می‌آید یا رابطه حقوقی موجود را تغییر می‌دهد و یا به خاتمه آن رابطه می‌انجامد. عمل

موضوع قرارداد، لازم نیست که حتماً فیزیکی باشد. عمل، اعم است از فعل یا ترک فعل. درمورد وجه تمایز عقد و قرارداد کافیست اشاره شود که هر عقدی، قرارداد است ولی هر قراردادی، عقد نیست.(۱۲)

معامله

معامله مترادف است با عقد با این تفاوت که معامله اخص از عقد یا قرارداد است که بیشتر آثار مالی و تجاری را دربرمی‌گیرد مانند مضاربه، سلف، بیع، اجاره ... (معاملات تجاری) طرفین معامله را "متعاملین" نامند.

رهن

رهن، عقدی است که به‌موجب آن، مدیون مالی را برای وثیقه به دائن می‌دهد. عمل رهن را "ارتهان"، رهن‌دهنده را "راهن"، طرف دیگر را "مرتهن"، مال موضوع رهن را "رهنیه" و خروج مال مورد رهن از حالت وثیقه را "فکّ رهن" می‌نامند. (مفاد مادتین ۷۷۱ و ۷۷۴ ق.م.)

صلح

صلح، عقدی است که در آن طرفین توافق بر امری از امور کنند بدون‌اینکه توافق آنها عنوان یکی‌از عناوین معروف عقود (مانند رهن، بیع، اجاره و ...) را داشته باشد، عمل صلح را "مصالحه"، پیشنهاددهنده را "مصالح" و قبول‌کننده را "متصالح" و طرفین عقد را "متصالحین" نامند.(۱۳)

ضمان

ضمان، عبارتست از این‌که شخصی مالی راکه بر ذمّه دیگری است به‌عهده بگیرد. متعهد را "ضامن"، طرف دیگر را "مضمون‌له" و شخص ثالث را "مضمون‌عنه" یا "مدیون اصلی" می‌گویند. (مفاد ماده ۶۸۴ ق.م.)(۱۴)

هبه

عقدی است که به‌موجب آن، یک نفر مالی را، مجّاناً به‌دیگری تملیک می‌کند،

تـملیک کـننده را "واهب"، طـرف دیگـر را "مـتّهب" و مـالی راکـه مـورد هـبه است، "عین موهوبه" می‌گویند. (مفاد ماده ۷۹۵ ق.م.)

بیع

تملیک عین است به‌عوض معلوم. مال موضوع بیع را "مبیع"، خریدار را "بایع"، عوض را «ثمن» و معوض را «مثمن» گویند. (مفاد ماده ۳۳۸ ق.م.)

تعهد

تعهد، رابطه حقوقی است که به‌موجب آن، شخص یا اشخاصی ملتزم به دادن چیزی یا متعهد به‌انجام فعل یا ترک فعل معینی به نفع شخص یا اشخاص معینی می‌شوند، تعهد کننده را «متعهد» و تعهد شونده (ذینفع) را «مـتعهدله» مـی‌نامند. تـعهد مـترادف التـزام می‌باشد.(۱۵)

وجه التزام

مبلغ مقطوع و معینی است که در قرارداد به تراضی طرفین مقرر می‌شود. وجه التـزام گاهی فقط به‌منظور تأمین خسارت عدم انجام تعهد یا تأخیر آن مقرر می‌شود و گـاهی طبیعت آن، طبیعت تأمین خسارت نبوده بلکه برای توثیق و استواری انـجام قـراردادی می‌باشد و گاهی هر دو کیفیت در آن دیده‌می‌شود.(۱۶)

جریمه تأخیر

خسارتی است که از بابت دیر پرداخت وجه نقد از طرف مدیون باید به دائـن داده شود.

دین حال

دینی که موعد داشته و موعدش رسیده و یا به‌علت قانونی یا سایر موارد (مانند عدم ایفای تعهدات طبق قرارداد)، تـبدیل بـه دیـن حـال شـده بـاشد مـانند دیـون شـخصی متوفی.(۱۷)

اشاعه

عبارتست از اجتماع حقوق مالکین متعدد در شیئی واحد به‌نحوی که از هر قسمت و هر ذره آن سهمی به‌صورت مشاع متعلق به یک تن و سهمی متعلق به دیگری یا دیگران باشد.

افزار

افزار مقابل اشاعه می‌باشد و منظور تقسیم مال بین دارندگان آنست به‌طور مستقل. مال افزار شده را "مفروز" می‌نامند.

وکالت

وکالت عبارتست از تفویض یا واگذاری و در اصطلاح عقدی است که به‌موجب آن یکی‌از طرفین، طرف دیگر را برای انجام امری، نایب خود می‌نماید. کسی راکه وکالت می‌دهد «موکل» و شخصی راکه وکالت به او تفویض می‌شود «وکیل» و موضوعی راکه وکالت بابت آن انجام می‌شود «مورد وکالت» می نامند.

وکیل در توکیل

وکیلی است که از جانب خود، اختیار یکی‌از دو امر ذیل را دارد:

الف - وکیلی دیگر برای موکل خود معین کند. در این‌صورت وکیل انتخابی، وکیل وکیل اول نخواهد بود.

ب - وکیلی برای خود معین کند. در این‌صورت وکیل انتخابی، منحصراً وکیل وکیل اول‌است.(۱۸)

فصل دوم

تحلیلی بر تسهیلات اعطایی مورد استفاده در نظام بانکی جدید

اینک که با کلیات مرتبط با ابزارهای مورد استفاده در نظام بانکی جدید متضمن ویژگیهای ابزار موصوف و برخی تعاریف، مفاهیم و اصطلاحات مطروحه در این زمینه، آشنایی اجمالی به‌عمل آمد، مناسب آن است که مبانی و مستندات قانونی آنها به گونه‌ای منسجم و به‌شرح ذیل مورد تحلیل قرارگیرد:

۱ـ نکته اول این است که این تحلیل علی‌الاصول مبتنی و متمرکز است بر تبصره ماده ۳ قانون عملیات بانکی بدون‌ربا.

به موجب تبصره مذکور: «سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار که بانک در به کار گرفتن آنها وکیل می‌باشد، در امور مشارکت، مضاربه، اجاره به‌شرط تملیک، معاملات اقساطی، مزارعه، مساقات، سرمایه گذاری مستقیم، معاملات سلف و جعاله مورد استفاده قرار می‌گیرد».

۲ـ چنانکه ملاحظه می‌شود، ابزارهای مالی (۱۹) و به‌عبارت دیگر تسهیلات اعطایی پیش‌بینی شده در تبصره فوق‌الذکر، جمعاً ۹ مورد را برمی‌شمارد که در مقایسه با «لایحه قانونی حذف ربا و انطباق عملیات بانکی بر موازین شرعی» (۲۰) فزونِ بر شش مورد: «مشارکت، مضاربه، معاملات اقساطی، اجاره به‌شرط تملیک، مزارعه و مساقات»، «معاملات سلف، جعاله و سرمایه گذاری» را بر موارد مندرج در لایحه یاد شده منظور نموده است.

۳ـ نکته سوم که در واقع به صورت یک سؤال اساسی مطرح می‌شود، این است که چرا ابزار قرض‌الحسنه اعطایی و نیز خرید دین در این مجموعه منظور نگردیده‌اند.

همانگونه که درچارچوب نظری (فصل اول کتاب) اشاره شد، ابزارها و به‌عبارت دیگر تسهیلات مذکور از محل «منابع بانک» اعطاء می‌گردند و نه «منابع سپرده گذار» و لذا درج تسهیلات مذکور در تبصره ماده ۳ قانون عملیات بانکی بدون‌ربا، قابل توجیه نمی‌باشد.

۴ـ با احتساب قرض‌الحسنه اعطایی و خرید دین و با توجه به‌اینکه مشارکت پیش‌بینی شده در متن قانون دو نوع مشارکت مدنی و مشارکت حقوقی را متضمن است و نیز با عنایت به‌اینکه فروش اقساطی نیز در نظام بانکی جدید مشتمل بر سه نوع فروش اقساطی مواد اولیه، وسایل و لوازم‌و مسکن می‌باشد، لذا در نظام جدید مجموعه‌ی تسهیلات اعطایی مستند بر قانون عملیات بانکی بدون‌ربا ۱۴ ابزار را دربر می‌گیرد.

۵ـ از ۱۴ ابزار مذکور، تنها ۲ ابزار مشارکت حقوقی و سرمایه گذاری مستقیم در ارتباط با قانون تجارت است، و ۱۲ ابزار دیگر در ارتباط و مستند بر قانون مدنی می‌باشد.

۶ـ ۱۲ ابزار برشمرده‌ی فوق، هریک به گونه‌ای با یکی از عقود مذکور در باب سوم از کتاب دوم جلد اول قانون مدنی در ارتباط می‌باشند: برخی مشخصاً با ذکر همان نام و به‌اصطلاح وجه تسمیه قانون مدنی مانند مشارکت، مضاربه، سلف و جعاله و برخی با تغییر نام مانند فروش اقساطی درارتباط با عقد بیع (نسیه).

۷ـ ۲ مورد مذکور در بند ۵ فوق: «مشارکت حقوقی» و «سرمایه گذاری مستقیم» نیز، همانگونه که اشاره‌شد، در ارتباط با قانون تجارت می‌باشند و احکام عقد شرکت بر آنها مترتب است. بنابراین، به‌منظور اجتناب از هرگونه سوءتعبیر لازم است این اصطلاحات را صحیح به کار برد. به‌عنوان مثال توجه داشت که چیزی به‌نام عقد فروش اقساطی و یا عقد سرمایه گذاری مستقیم در نامگذاری عقود اسلامی وجود ندارد.

۸ـ چنانکه اشاره شد، عقود اسلامی مورد استفاده در نظام بانکی جدید، از مجموعه عقود مندرج در باب سوم از کتاب دوم جلد اول قانون مدنی تحت عنوان «عقود مختلفه معینه» متناسب با عملیات موردنظر در نظام جدید: فعالیت‌های تولیدی، خدماتی و بازرگانی، به شرح مندرج در نمودار پیوست این فصل که در واقع نمایانگر

ساختار قانون مدنی ایران است، برگزیده شده‌اند.

۹ـ از مجموعه‌ی ۹ عقد برگزیده که ۱۴ ابزار پیش‌بینی شده درمتن قانون عملیات بانکی بدون ربا را متضمن است، درحال حاضر، ۱۱ ابزار عملاً مورد استفاده سیستم بانکی، قرار دارد که عبارتند از: قرض‌الحسنه، مشارکت (مدنی، حقوقی)، مضاربه، فروش اقساطی (مواد اولیه، وسایل و لوازم و مسکن)، اجاره به‌شرط تملیک، سلف، جعاله و سرمایه گذاری مستقیم. از دو ابزار مزارعه و مساقات تا کنون استفاده نشده است و ابزار خرید دین نیز به‌لحاظ مشکلات مترتب بر آن، در نظام بانکی جدید، مورد کمترین استفاده است.

۱۰ـ تسهیلات اعطایی (ابزارهای مالی مورد استفاده در نظام بانکی جدید) جز در مورد قرض‌الحسنه و خرید دین، چنانکه سابقاً در بحث چارچوب نظری نظام جدید اشاره شد، در مراحل و مقاطع مختلف، حقوق مالکیت کالا و مواد تهیه شده توسط بانکها را به مشتریان انتقال می‌دهند. به عنوان مثال، در فروش اقساطی پس از امضای قرارداد و به‌عکس در اجاره به‌شرط تملیک پس‌از بازپرداخت آخرین قسط، مالکیت کالا و مواد تهیه شده توسط بانک به مشتری منتقل می‌شود.

۱۱ـ تسهیلات اعطایی در نظام بانکی جدید، در قالب عقود اسلامی در اختیار متقاضیان قرارمی‌گیرند. لذا، از این اشتباه رایج که نیازهای مالی مشتریان بانک با استفاده از عقد مضاربه و یا عقد جعاله تأمین می‌شود، باید احتراز نمود، چراکه تسهیلات اعطایی در قالب عقود اسلامی با توجه به شرایط و ضوابط مندرج در آئین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های ذیربط تأمین‌کننده نیازهای مالی متقاضیان می‌باشند و نه‌اینکه عقود منتخب، فی‌نفسه، از این دیدگاه مورد استفاده قرار گیرند.

۱۲ـ از دیدگاه قانون عملیات بانکی بدون‌ربا، تسهیلات اعطایی در قالب عقود منتخب و یا ترکیبی از آنها، قادر به تأمین نیازهای تولیدی، خدماتی و بازرگانی مشتریان بانک می‌باشند، به‌عبارت دیگر، عقود اسلامی مورد استفاده در نظام بانکی جدید چنان برگزیده شده‌اند که قادر به تأمین تمامی نیازهای مالی جامعه باشند.

۱۳ـ براساس مفاد ماده ۱۵ اصلاحی قانون عملیات بانکی بدون ربا، قراردادهای مربوط به هر یک از تسهیلات اعطایی، در حکم سند لازم‌الاجراء تلقی گردیده و نیاز به طرح و اقامه دعوی قبلی درمحاکم صالحه ندارد.

۱۴ـ چنانکه سابقاً اشاره شد (بخش دوم، فصل اول -کلیات)، از دیدگاه قانون عملیات بانکی بدون‌ربا، تسهیلات اعطایی را می‌توان یک یا ترکیبی از موارد ذیل دانست:

الف - تأمین تمام یا قسمتی از هزینه‌های مالی (ثابت - جاری) یک فعالیت اقتصادی.

ب ـ قبول تعهد یا تضمین آثار مالی تمام یا قسمتی از تعهدات مشتریان بانک. نکته‌ای که در ارتباط با این تعریف همواره باید مطمح‌نظر قرارگیرد، همانا انطباق هرگونه تسهیلات اعطایی بر موازین و ضوابط لازم‌الرعایه شرعی و قانونی است که در آئین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های ذیربط به تفصیل آمده‌است.

۱۵ـ درعین حال که سابقه و تجربه همکاران بانکی، در رعایت و اجرای دقیق موازین و ضوابط مذکور، پشتوانه‌ای بس گرانقدر و شایان توجه است، لکن این بدان مفهوم نیست که حل مسایل مربوط به نظام بانکی جدید و بالاخص اعطای تسهیلات متّکی بر برداشت‌ها و سلایق شخصی، مقطعی و موردی باشد و هرکس «از ظنّ خود» مورد یا مواردی را تحلیل و تفسیر نماید و فراتر از آن پای در وادی «اجتهاد» گذارد!

نظام بانکی جدید درکشور ما مانند هر پدیده‌ی نوین، احتمالاً با کاستی‌ها و نارساییهایی مواجه‌است. قدر مسلم این است که نمی‌توان یک شبه راه صد ساله را طی نمود. هر پدیده‌ی اصیل و بنیادین در مسیر تاریخی خود، لامحاله مراحلی را در نیل به کمال مطلوب می‌پیماید و نظام نوپا و بالنده‌ی بانکداری اسلامی نیز از این حکم کلی مستثنی نیست.

پی‌نوشت:

۱ـ ابزارهایی چون «خرید دین» و «ضمان» که در سیستم بانکی سابق هم وجود داشته‌اند، به‌دلیل ماهیت مشروع و مقبول آنها در عداد ابزارهای موضوع تبصره ۳ قانون عملیات بانکی بدون ربا، منظور شده‌اند.

۲ـ اینک که شناختی از ابزارهای جدید در سیستم بانکی حاصل شد، به منظور مقایسه و همچنین بازنگری ابزارهای قدیم، مروری اجمالی بر آنها بی‌مناسبت نخواهد بود.

الف ـ «وام» در نظام بانکداری ربوی، نوعی ابزار یا روش اعطای تسهیلات است که به‌واسطه‌ی آن، وجوهی نقد در مقابل تضمینات قابل قبول بانک (عمدتاً رهن غیرمنقول)، به صورت یکجا و یا مرحله‌ای، در اختیار متقاضی قرار می‌گیرد و بازیافت اصل و بهره‌ی متعلقه نیز تدریجی (به‌اقساط) یا دفعةً واحدةً صورت می‌گیرد. مدت این تسهیلات معمولاً ۲ سال به بالا (میان و بلندمدت) بوده و بیشتر به‌منظور تأمین هزینه‌های سرمایه‌ای و در مواردی نیز برای مصارف به کار می‌رود.

ب ـ «اعتبار در حساب جاری»، به عنوان ابزاری جهت تأمین سرمایه در گردش واحدهای اقتصادی به کار گرفته می‌شود. این ابزار وجوه نقدی را به صورت اعتبار قابل استفاده در حساب اعتباری (با ماهیت بدهکار)، در اختیار مشتری قرار می‌گیرد، بدین معنی که وی تا میزان معینی (حد اعتبار)، مجاز است، حساب مذکور (حساب جاری مخصوص اعتباری) را معمولاً در مقابل تضمین سفته یا غیرمنقول یا توأماً از طریق صدور چک، بدهکار نماید. اعتبار در حساب جاری از تسهیلات کوتاه‌مدت سیستم بانکی به‌شمار می‌رود و علی‌القاعده می‌باید ظرف یکسال تسویه و یا تمدید گردد.

ج ـ «اضافه برداشت» (OVER-DRAFT)، این ابزار نیز همانند اعتبار در حساب جاری به‌شرح فوق، لکن، در حساب جاری معمولی مشتری (با ماهیت بستانکار)، در اختیار استفاده کننده قرار می‌گیرد، بدین معنی که بانک به مشتری اجازه می‌دهد در صورتی که موجودی حساب جاری او برای صدور چک به مبلغ معین (بیش از موجودی)، کافی نباشد، تا مبلغ معینی، حساب جاری، موقتاً بدهکار گردد. معمولاً، این تسهیلات صرفاً به اعتبار شخص مشتری (بدون تضمین) و یا در مقابل سفته‌های وصولی و یا تضمین انجام می‌پذیرد.

د ـ «نزولی و خریداری»، این ابزار که با ابزار «خرید دین» در نظام بانکداری بدون ربا مشابه است، در سیستم بانکی ربوی، با همین خصوصیت ولی اغلب بدون حساسیت در مورد واقعی بودن دین و مشروعیت معامله، به عنوان ابزاری کوتاه مدت، جهت رفع حوایج جاری مشتریان و در همه بخش‌های مختلف اقتصادی به کار می‌رود.

۳ـ لودویک اچ مای، «آشنایی با علم اقتصاد»، ترجمه‌ی دکتر سید علی اصغر هدایتی، انتشارات شرکت

سهامی کتابهای جیبی، چاپ چهارم، ۱۳۵۶، ص ۴۸، همچنین نگاه کنید به: سوره، آ «فرهنگ اصطلاحات اقتصادی و اجتماعی»، ترجمه م. آزاده ـ انتشارات مازیار، چاپ اول، ۱۳۵۴.

۴ـ صدور انواع ضمانتنامه و گشایش اعتبارات اسنادی، در عین حال که در عداد تسهیلات اعطایی مذکور در قانون عملیات بانکی بدون ربا قلمداد نگردیده‌اند، عملاً قسمتی از تسهیلات اعطایی را در نظام بانکی جدید تشکل می‌دهند.

۵ـ «حسابهای تعهدی»، در حسابداری بانکی، عبارتست از حسابهایی که نماینده‌ی تعهدات پذیرفته شده بانک می‌باشد. این حسابها، ماهیتاً، جنبه‌ی مالی (تغییرپذیری دارائیها یا بدهیهای بانک) را نداشته ولی در عین حال متضمن نوعی بدهی احتمالی در آینده می‌باشند این حسابها از نظر ارزش مالی، حد وسط «حسابهای مؤثر» و «حسابهای انتظامی» قرار دارند.

«حسابهای مؤثر»، حسابهایی هستند که هر گونه افزایش یا کاهش (بدهکار و بستانکار شدن) آنها، تأثیر مستقیم در میزان دارائیها و بدهیهای بانک (ترازنامه) دارد.

«حسابهای انتظامی»، حسابهایی هستند که هرگونه افزایش یا کاهش (بدهکار و بستانکار شدن) آنها هیچگونه تأثیری در دارائیها و بدهیهای بانک نداشته و صرفاً به منظور نظم و انتظام حساب‌ها و نگهداری اوراق بهادار یا تضمینات یا برخی اشیاء و غیره می‌باشند.

برای مزید اطلاع ر ک:

دکتر دلقندی، سید ابوالفضل، کلهر، حسن، «اصول حسابداری ـ ۲» (بانک و معاملات ریالی)، انتشارات اداره آموزش و مطالعات نیروی انسانی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۰.

۶ـ تعیین حد تسهیلات اعطایی برای هر بانک همواره این فرصت را به بانک می‌دهد که مشتری اعتباری خود را با مطالعه کافی و در شرایط کاملاً عادی انتخاب کند، به عبارت دیگر، تعیین حد تسهیلات لااقل این اطمینان را به مشتری می‌دهد که در صورت عدم تغییر شرایط، بدون تأخیر و نیاز به انجام تشریفات خاص، در کوتاه‌ترین زمان ممکن، از تسهیلات مصوبه، تا حد معینی استفاده نماید.

جهت کسب اطلاعات بیشتر، رجوع شود به «آئین‌نامه تسهیلات و تعهدات کلان بانکها» موضوع بخشنامهٔ شماره مب ۱۹۶۸ مورخ ۱۳۸۲/۱۱/۲۹ و همچنین «بسته سیاستی ـ نظارتی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران ـ سال ۱۳۸۷»

۷ـ آخرین طبقه بندی فعالیت‌های اقتصادی که تحت عنوان:

INTERNATIONAL STANDARD OF INDUSTRIAL CLASSIFICATION (ISIC)

از سوی سازمان ملل انجام گرفته است، فعالیت‌های اقتصادی را به ۵ بخش: کشاورزی، بازرگانی، ساختمان، خدمات و صنعت و معدن تقسیم نموده است.

این طبقه‌بندی، مشروح‌تر و جامع‌تر از طبقه‌بندی کلی فعالیت‌های اقتصادی مندرج در قانون

عملیات بانکی بدون‌ربا، آئین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های ذیربط تحت عناوین: تولیدی، بازرگانی و خدماتی می‌باشد. در طبقه‌بندی اخیر، بخش ساختمان در بخش خدمات منظور گردیده است.

۸- «عقد خیاری آن است که در ضمن آن، برای هر دو طرف یا یکی از آنها یا برای شخص ثالثی اختیار فسخ پیش‌بینی شده باشد، این حق باید مدت داشته باشد و پس‌از سررسید حق، به خودی خود از بین می‌رود (مفاد ماده ۱۸۸ قانون مدنی).

۹- منظور از خیارات، حق فسخی است که غالباً به حکم قانون و در نتیجه‌ی وجود عیب و نقص یا ضرر و زیان و ... برای یکی‌از طرفین حادث شود مانند: خیار عین، خیار عیب و ...

۱۰- اقاله، تراضی و توافق طرفین عقد است برای فسخ آن، یعنی همانطور که دو طرف می‌توانند آزادانه هر عقدی را ایجاد نمایند، می‌توانند عقدی راکه خود به‌وجود آورده‌اند از میان بردارند. اقاله ممکن است شامل کل عقد باشد یا جزئی از آن.

۱۱- برای مزید اطلاع از سایر اقسام عقد، به متون حقوقی و بالاخص «ترمینولژی حقوق» اثر استاد دکتر محمد جعفر جعفری لنگرودی مراجعه شود.

۱۲- در مورد تفاوت عقد و قرارداد و نظرات فقهی و حقوقی در این زمینه رک: مأخذ مذکور در بند ۱۱، صفحات ۴۵۴ (در تعریف عقد) و ۵۳۲ (در تعریف قرارداد) و نیز مراجعه فرمائید به: هاشم معروف‌الحسنی، نظریه العقد فی‌الفقه الجعفری، «عرض و استدلال و مقارنات»، منشورات مکتبه هاشم، بیروت، لبنان، تاریخ (؟)

۱۳- برای مزید اطلاع رک: همان مأخذ شماره ۱۱، ص ۴۰۸.

۱۴- «ضمان» در فقه اهل تسنّن به‌معنی «ضمّ» ذمّه به ذمّه است، یعنی چیزی است به نفع داین یا طلبکار، بدین معنی که عهده، کنار عهده‌ای قرار می‌گیرد یعنی دو نفر متعهد می‌شوند، هم مدیون اولی و هم ضامن.

در فقه شیعه، فقط یک نفر با داین طرف است. نفع داین به این نیست که دو طرف داشته باشد و اگر کسی ضامن شد، ذمّه منتقل می‌شود به ضامن.، برگرفته از کتاب «ربا، بانک - بیمه» اثر متفکر شهید استاد مرتضی مطهری، انتشارات صدرا، ۱۳۶۴، چاپ اول، ص ۸۲

۱۵- برای مزید آگاهی رک: مأخذ شماره ۱۱، ص ۱۶۶.

۱۶- ربحی است که در قرارداد به تراضی طرفین مقرر می‌شود (تبصره دوم ماده ۳۴ قانون ثبت).

وجه التزام، گاهی فقط به‌منظور تأمین خسارت عدم انجام تعهد یا تأخیر آن مقرر می‌شود و گاهی طبیعت آن، طبیعت خسارت نبوده بلکه برای توثیق و دستورهای انجام قرارداد می‌باشد و گاهی هر دو حیثیت در آن دیده می‌شود (ماده ۷۱۹ آئین دادرسی مدنی).

برای مزید اطلاع رک: همان مأخذ شماره ۱۱، ص ۷۶.

۱۷- برابر ماده ۲۳۱ قانون امور حسبی، "دیون موجّل - مدت‌دار - متوفّی، حال تلقی و بانک می‌تواند مطالبات موجّل خود را از حساب متوفّی برداشت نماید.

۱۸- علاوه بر «ترمینولژی حقوقی» استاد دکتر محمد جعفر جعفری لنگرودی، در تهیه و تدوین این فصل از کتاب «مختصر حقوق مدنی» اثر دکتر محمد علی موحد، از انتشارات دانشکده حسابداری و علوم مالی شرکت نفت نیز استفاده شده است.

۱۹- ابزارهای مالی Financial Instruments که به شیوه‌های تأمین مالی Modes of Financing نیز مصطلح است، در واقع همان تسهیلات اعتباری Credit Facilities (در بانکداری ربوی) و Facilities Granted (در بانکداری بدون ربا) را تشکیل می‌دهند.

۲۰- «لایحه قانونی حذف ربا و انطباق عملیات بانکی بر موازین شرعی»، اول بار تحت همین عنوان در تاریخ ۱۳۶۱/۲/۱۵ از سوی وزارت امور اقتصادی و دارائی به هیأت وزیران تقدیم گردید. این لایحه در تاریخ ۱۳۶۱/۲/۱۹ از تصویب هیأت وزیران گذشت و در تاریخ ۱۳۶۱/۲/۲۱ مصوبه‌ی هیأت وزیران تقدیم مجلس شورای اسلامی گردید.

لایحه مذکور پس از حدود ده ماه در تاریخ ۱۳۶۱/۱۱/۱۸ در شور اول و در تاریخ ۱۳۶۲/۶/۸ در شور دوم و تحت عنوان «قانون عملیات بانکی بدون ربا» به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و در تاریخ ۱۳۶۲/۶/۱۰ از سوی شورای نگهبان مورد تأیید قرار گرفت.

به لحاظ اهمیت موضوع و آشنایی بیشتر دانشجویان و خوانندگان کتاب ـ سیر مراحل تکوینی، زیربنای فکری و فلسفه‌ی تدوین و نیز روش تحقیق در تهیه و تنظیم لایحه‌ی تقدیمی دولت، به اختصار ذیلاً درج می‌گردد:

تکمله:

سیر مراحل تکوینی (CHRONOLOGY قانون)

۱ ـ مطالعات پراکنده و غالباً نامنسجم در سالهای قبل از انقلاب و سالهای اول انقلاب در زمینه حذف بهره از عملیات بانکی مطالعات پراکنده‌ای انجام پذیرفته است. لکن این مطالعات به دلیل پراکندگی و عدم انسجام و فزون بر این، به علت برخوردار نبودن از غنای محتوای لازم، به هیچ‌روی وافی به مقصود نمی‌توانست باشد.

۲ ـ مصوبه مورخ ۱۳۵۸/۱۰/۳ شورای پول و اعتبار که تنها به کاهش نرخ بهره و تغییر نام آن به «کارمزد» و «حداقل سود تضمین شده» به شرح ذیل منتهی گردید:

ـــ حداقل سود تضمین شده برای سپرده‌ها:

سپرده‌های ثابت ۸/۵٪

سپرده‌های پس‌انداز ۷٪

ـــ کارمزد اعطایی وامها و تسهیلات اعطایی از اول ۱۳۵۸ چهار (۴) درصد نسبت به مانده وامها به صورت ساده از اول سال ۱۳۵۸.

بدیهی است که این به اصطلاح تغییرات، ماهیتاً نمی‌توانست تغییر اساسی در سیستم بانکی بوجود

آورد.

۳ـ تکلیف قانونی دولت در تدوین قانونی ناظر بر حذف ربا از عملیات بانکی.

در سال ۱۳۶۰، براساس تکلیف مقرر در تبصره ۵۴ قانون برنامه و بودجه سال ۱۳۶۰، دولت موظف گردید اقدامات اساسی در این زمینه انجام دهد (دولت موظف است از تاریخ تصویب این قانون ـ قانون برنامه و بودجه ـ برای حذف ربا از سیستم بانکی و اصلاح سیستم بانکی در اسرع وقت مطالعات لازم را انجام داده و لایحه مربوط را به مجلس شورای اسلامی تقدیم نماید و به هر حال این مطالعه نباید از ۶ ماه تجاوز نماید.

۴ـ اقدامات انجام شده

برای آماده شدن طرح ذیربط، ابتدا موضوع در جلسات متعددی در شورای پول و اعتبار با حضور تعدادی از کارشناسان و یکی از اعضاء شورای نگهبان، حضرت آیت‌اله رضوانی و در همان زمان جلساتی در وزارت امور اقتصادی و دارائی با شرکت جمعی از صاحبنظران و کارشناسان و حضرت آیت‌اله مهدوی کنی تشکیل گردید و متعاقباً کلیات و خطوط اساسی طرح ـ تلفیقی از نظرات ارائه شده در بانک مرکزی و وزارت امور اقتصادی و دارائی ـ جهت استحضار و کسب نظر به شورای نگهبان ارسال شد.

هر چند جواب رسمی در این زمینه دریافت نگردید ولی شورای نگهبان کلیات طرح را مخالف موازین اسلامی ندانست.

سرانجام طرح تهیه شده در جلسات مشترک شورای عالی بانکها و شورای پول و اعتبار مورد بررسی قرارگرفت و تحت عنوان لایحه قانون حذف ربا و انطباق عملیات بانکی بر موازین اسلامی مراحل ذیل را طی نمود:

۱ـ تاریخ تقدیم لایحه از وزارت امور اقتصادی و دارائی به هیأت دولت ۱۳۶۱/۲/۱۵

۲ـ تایخ تصویب در هیات دولت ۱۳۶۱/۲/۱۹

۳ـ تاریخ تقدیم لایحه از هیأت دولت به مجلس شورای اسلامی ۱۳۶۱/۲/۲۱

۴ـ تاریخ تصویب لایحه در شور اول در مجلس شورای اسلامی ۱۳۶۱/۱۱/۱۸ (۱۰ ماه پس از تقدیم لایحه)

۵ـ تاریخ تصویب لایحه در شور دوم در مجلس شورای اسلامی تحت عنوان قانون عملیات بانکی بدون ربا ـ ۱۳۶۲/۶/۸ و تائید شورای نگهبان ۱۳۶۲/۶/۱۰

زیر بنای فکری و فلسفی (IDEOLOGY تهیه و تدوین قانون)

به طور کلی زیر بنای فکری و فلسفی تهیه و تدوین قانون عملیات بانکی بدون ربا بر اصول و خطوط اساسی ذیل استوار بوده است:

۱ـ حذف ربا ـ عملیات ربوی ـ از سیستم بانکی

۲ ـ جایگزین کردن عملیات جدید بانکی به جای عملیات حذف شده ـ انطباق عملیات بانکی بر موازین شرعی. عنوان لایحه تقدیمی دولت به مجلس شورای اسلامی «لایحه راجع به حذف ربا و انطباق عملیات بانکی بر موازین اسلامی» حاکی از توجه دقیق تهیه کنندگان لایحه بر انعکاس این طرز تفکر در متن لایحه تقدیمی بوده است.

افزون بر این، به منظور تاکید هر چه بیشتر بر این دو خط مشی اساسی، ضمن طرح لایحه دولت در کمیسیون ویژه و نیز در جلسات متعدد مجلس شورای اسلامی فصل جدیدی بر چهار فصل پیشنهادی در لایحه تقدیمی دولت تحت عنوان «اهداف و وظایف نظام بانکی در جمهوری اسلامی ایران» افزوده شد که به موجب بند ۱ ماده اول قانون ـ اهداف نظام بانکی ـ بر «استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدل (با ضوابط اسلامی) به منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در جهت سلامت و رشد اقتصاد کشور، تاکید شده است.

روش تحقیق (متدولژی METHODOLOGY تدوین قانون)

در متدولژی تدوین قانون از روش استقرایی INDUCTIVE REASONING استفاده گردید. بدین توضیح که نخست تمامی نیازهای مالی جامعه مورد بررسی و احصاء قرار گرفت و سپس نیازهای مالی مورد بررسی در سه گروه اصلی: تولیدی، بازرگانی و خدماتی طبقه‌بندی گردید. تغییر شکل نظام ربوی به نظام بانکداری بدون ربا می‌باید به گونه‌ای انجام می‌پذیرفت که ضمن حذف ربا، در عملیات مربوط به تجهیز و تخصیص منابع، اختلالی به وجود نیاید.

در بخش تجهیز منابع، فکر وکالتی کردن سپرده‌ها با الهام از اندیشه‌های تابناک فقیه عالیقدر جهان اسلام شهید سید محمد باقر صدر، بهترین شیوه‌ای بود که می‌توانست در تأمین این منظور وافی به مقصود بوده باشد.

بر این اساس، در تجربه‌ی کشور ما، تمامی سپرده‌های سرمایه گذاری که حدوداً نزدیک به $\frac{3}{4}$ سپرده‌های سیستم بانکی را تشکیل می‌دهد، از نظر حقوقی مبتنی بر رابطه وکیل ـ موکل است، بدین معنی که بانکها به وکالت از جانب تمامی سپرده گذاران سرمایه گذاری، سپرده‌های آنان را مشاعاً جذب نموده و طبق مقررات ذیربط به مصارف مختلفه معیّنه مصرّحه در قانون عملیات بانکی بدون ربا می‌رسانند و سود حاصل از به کارگیری سپرده‌های مذکور در عقود اسلامی منتخب را بین خود و سپرده گذاران تقسیم (تسهیم) می‌کنند.

در بخش تخصیص منابع نیز ترتیبی می‌باید اتخاذ می‌گردید که عقود اسلامی منتخب به جای وام و اعتبار که بهره جزء لاینفک آنها به شمار می‌رود، جایگزین شود.

بر این مبنا، در حال حاضر، در نظام بانکداری بدون ربا در کشور ما، به موجب تبصره ماده ۳ قانون عملیات بانکی بدون ربا، سپرده‌های سرمایه گذاری عملاً در یازده ابزار که به طور مستقیم و غیر مستقیم در ارتباط با عقود اسلامی منتخب می‌باشند به کار گرفته می‌شوند.

۲۱ ـ ساختار قانون مدنی ایران

جلد اول - در اموال
جلد دوم - در اشخاص
جلد سوم - در ادله اثبات دعوی

جلد اول - در اموال:

کتاب اول - در بیان اموال و مالکیت به‌طورکلی
کتاب دوم - در اسباب مالکیت

کتاب اول ـ در بیان اموال و مالکیت به‌طورکلی

باب اول - در بیان انواع اموال	فصل اول - در اموال غیرمنقول فصل دوم - در اموال منقول فصل سوم - در اموالی که مالک خاص ندارند
باب دوم - در حقوق مختلفه که برای اشخاص نسبت به اموال حاصل می‌شود	فصل اول - مالکیت فصل دوم - در حق انتفاع فصل سوم - در حق ارتفاق

کتاب دوم ـ در اسباب تملک:

قسمت اول - در احیاء اراضی موات و حیازت اشیاء مباحه	باب اول - در احیاء اراضی باب دوم - در حیازت مباحات باب سوم - در اشیاء مباحه و حیوانات ضاله

قسمت دوم - در عقود و معاملات و الزامات	باب اول - در عقود و تعهدات بطورکلی	فصل اول - در اقسام عقود و معاملات فصل دوم - در شرایط اساسی صحت معامله فصل سوم - در اثر معاملات فصل چهارم - در بیان شرایطی که در ضمن عقد می‌شود فصل پنجم - در معاملاتی که موضوع مال غیر است یا معاملات فصل ششم - در سقوط تعهدات
	باب دوم - در الزاماتی که بدون قرارداد حاصل می‌شود	فصل اول - کلیات فصل دوم - در ضمان قهری: غصب، اتلاف، تسبیب، استیفاء
	باب سوم - در باب عقود مختلفه معینه	بیع، بیع شرط، معاوضه، اجاره، مزارعه و مساقات، مضاربه، جعاله، شرکت، ودیعه، عاریه، قرض، قمار و گروبندی، وکالت، ضمان عقدی، حواله، کفالت، صلح، رهن، هبه.

فصل سوم

قرض‌الحسنه

مقدمه

در قرآن کریم، در آیات متعددی[۱] راجع به قرض‌الحسنه اشاره شده است که مشهورترین آن آیه شریفه ۱۱ از سوره مبارکه حدید می‌باشد که می‌فرماید:

"مَنْ ذَاالَّذی یُقرِضُ اللّهَ قَرْضاً حَسَناً فَیُضاعِفَهُ لَهُ وَ لَهُ اَجْرٌ کَریمٌ"

کیست که به خدا قرض نیکو دهد تا خدا بر او چندین برابر گرداند و پاداشی با لطف و کرامت او را عطا فرماید.[۲]

قرض برعکس ربا - روح عطوفت و ایثار، احسان، مردم‌داری و قسط و عدل را در جامعه زنده کرده و ربا را از صحنه اقتصادی خارج می‌نماید. در روایات آمده است که ثواب «قرض» از «صدقات» نیز به‌مراتب فزون‌تر است.[۳]

قرض ازنظر لغوی به‌معنی جداکردن و بریدن است یعنی فرد با قرض‌دادن مقداری از پول خود را جداکرده و به دیگری می‌دهد.[۴] در قرآن کریم کلمه قرض با صفت "حَسَنه" به‌صورت قَرْضاً حَسَناً آمده‌است.[۵] که در دستورالعمل‌های بانک از کلمه "قرض‌الحسنه" استفاده شده است.

تعریف و ماهیت

به‌موجب ماده ۶۴۸ قانون مدنی:

قرض‌الحسنه: عقدی است که به‌موجب آن «احد از طرفین مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر تملیک می‌کند که طرف مزبور مثل آنرا از حیث مقدار و جنس و وصف

رد نماید و در صورت تعذّر رد مثل، قیمت یوم‌الرّد را بدهد.»

ازنظر حقوقی، عنصر اصلی قرض‌الحسنه را «قرض» یا «دین» تشکیل می‌دهد که هر دو یک مطلب را بیان می‌نمایند. بدین توضیح که دین جنبه‌ی منفی تعهد و قائم است به‌مدیون، متعهد و قرض (طلب) جنبه‌ی مثبت تعهد و قائم است به دآین یا متعهدله. لذا، قرض‌الحسنه با «اعانه» یا «صدقه» یا «انفاق» مفهوم مشابهی ندارد و چون در تحلیل نهایی، ماهیتاً «قرض» است، بازپرداخت وام دریافتی از عناصر اصلی تشکیل‌دهنده آن است.

به عبارت دیگر، چنانکه دربحث چارچوب نظری (فصل اول از بخش نخست کتاب) اشاره شد، رابطه بین مقرض و مقترض رابطه داین و مدیون است و دین، به هر صورت، بر ذمّه‌ی مقترض قراردارد. به‌عبارت دیگر، قرض‌الحسنه، عقدی است لازم و از این‌رو، مقرض جز در شرایط مصرّحه‌ی در قانون مدنی نمی‌تواند قبل‌از انقضاء مدت، طلب خود را مطالبه نماید.

طبق ماده ۱۵ آئین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا:

«قرض‌الحسنه عقدی است که به موجب آن یکی‌از طرفین (قرض دهنده) مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر (قرض‌گیرنده) تملیک می‌کند که قرض‌گیرنده مثل و یا درصورت عدم امکان قیمت آن را به قرض دهنده رد نماید.»

این تعریف و نیز تعریف مندرج در دستورالعمل اجرایی قرض‌الحسنه اعطایی بانکها مشعر براینکه «قرض‌الحسنه اعطایی، عقدی است که به‌موجب آن بانکها (به عنوان قرض دهنده) مبلغ معینی را طبق ضوابط مقرر در این دستورالعمل به اشخاص حقیقی یا حقوقی (به‌عنوان قرض‌گیرنده)، به قرض واگذار نمایند» در چارچوب ماده ۶۴۸ ق.م. قرار دارد و مستفاد از آن استقرار رابطه حقوقی داین - مدیون و الزام طرفین به تمامی شرایطی است که درمتن قرارداد ذکر می‌شود.

برجسته‌ترین مشخّصه نظام بانکداری بدون‌ربا اعطای قرض‌الحسنه با الهام از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد، ابزاری که هدف غایی آن در تأمین نیازهای ضروری و عمومی افراد جامعه بدون انتظار و دریافت سود خلاصه می‌شود، ابزاری که فارغ از دیدگاههای محض اقتصادی، ازکرامت و اعتبار معنوی خاص انسانی و اجتماعی برخوردار است، در واقع اعطای قرض‌الحسنه می‌تواند برای آن دسته از افراد جامعه که

بضاعت کافی برای تأمین نیازهای عمومی و ضروری خود ندارند، قدرت مالی موردانتظار را ایجاد نماید.

منبع قرض‌الحسنه اعطایی توسط بانکها، قسمتی از سپرده‌های مردم می‌باشد که به‌صورت پس‌انداز قرض‌الحسنه نزد بانکها تودیع شده است. بنابراین، توانایی بانکها برای اعطای قرض‌الحسنه به‌میزان سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز مردم نزد بانکها بستگی خواهد داشت.

از این‌رو کلیه اشخاصی که وجوه مازاد بر نیازهای فوری خود را در بانکها به‌صورت سپرده قرض‌الحسنه پس‌انداز نگهداری می‌کنند، می‌توانند، به روشنی ملاحظه نمایند که بانکها این وجوه را در جهات و مواردی از نیازهای جامعه به مصرف می‌رسانند که عمدتاً زمینه‌ساز رفع مشکلات مالی، ایجاد اشتغال، رفع نیازهای حقیقتاً ضروری و بهبود وضع فعالیتهای آن دسته از هم‌میهنان شاغل در ابعاد کوچک و عمدتاً مقیم نقاط دوردست و شهرها و روستاهای کوچک می‌باشند که شرایط دریافت تسهیلات مالی را حائز می‌گردند. درعین حال نحوه‌ی ارایه این‌گونه تسهیلات بر پایه‌ای استوار است که لااقل به خاطر نوع مصرفی که وجوه قرض‌الحسنه پیدا می‌کند، بازپرداخت و برگشت اصل وجوه را از اطمینان قابل ملاحظه‌ای برخوردار می‌نماید.

به علاوه ذکر این نکته ضروری است که اعطای قرض‌الحسنه، یکی‌از مشخص‌ترین موارد توصیه‌شده در شریعت مقدس اسلام است. هرچند که در نهایت باید گفت که هرگونه ثواب و اجر اخروی ناشی از این امر توسط بانکها متعلق به کسانی است که حساب قرض‌الحسنه پس‌انداز نزد بانکها تودیع کرده‌اند و بانک عملاً نقش واسطه را به اقتضای مسؤولیتی که قبول کرده است دارا می‌باشد ولی همچنان به حکم احادیث و تعالیم دین مبین اسلام، بسیار پسندیده است که خارج از شرایط کاملاً ضروری و بن‌بست‌های لاینحل مالی، اقدام به استفاده از قرض‌الحسنه اعطائی بانکهانشود تا امکانات سیستم بانکی کشور، فقط در اختیار کسانی قرارگیرد که از جمیع جهات سزاوارتر و نیازمندترند.

موارد اعطای قرض‌الحسنه

طبق ماده ۱۶ آیین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون‌ربا قرض‌الحسنه در

موارد ذیل پرداخت می‌گردد:

الف - تأمین وسائل و ابزار و سایر امکانات لازم برای ایجاد کار جهت کسانی که فاقد این‌گونه امکانات می‌باشند در شکل تعاونی.

ب - کمک به امر افزایش تولید با تأکید بر تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی.

ج - رفع احتیاجات ضروری.

اعطای قرض‌الحسنه درخصوص بند الف، طبق ماده ۲ دستورالعمل اجرائی، به شرکت‌های تعاونی تولیدی و خدماتی به‌منظور ایجاد کار (غیربازرگانی و معدنی) اختصاص یافته است.

در این مورد، لازم است شرکت تعاونی تمام یا قسمتی از فعالیت خود را در جهت فراهم آوردن تسهیلات برای تأمین وسایل و ابزار و یا سایر امکانات ضروری جهت ایجاد کار برای اعضاء، درشرایطی که این اعضاء خود امکانات لازم را نداشته باشند، مصرف دارد. لازم به توضیح است که شرکتهای تعاونی که حداقل با ۷ تن عضو فاقد وسایل و ابزار یا امکانات کاری برای انجام امور تولیدی و یا خدماتی مشخصی تشکیل شده باشند، می‌توانند از تسهیلات قرض‌الحسنه بانکها موضوع بند الف استفاده نمایند.

اعطای قرض‌الحسنه مذکور در بند ب، به کارگاهها و واحدهای تولیدی متعلق به اشخاص حقیقی و حقوقی به‌منظور کمک به افزایش تولید، در موارد ذیل، اختصاص یافته است:

۱- جلوگیری از توقف کارگاهها و واحدهای تولیدی موجود.

۲- راه‌اندازی کارگاهها و واحدهای تولیدی راکد.

۳- توسعه کارگاهها و واحدهای تولیدی کوچک در شهرهای کوچک و روستاها.

۴- ایجاد کارگاهها و واحدهای تولیدی کوچک در شهرهای کوچک و روستاها.

۵- در مواردی که تأمین نیاز کارگاه یا واحد تولیدی از طریق سایر تسهیلات امکان‌پذیر نباشد.

۶- ایجاد تسهیلات برای اشخاصی که در بخش کشاورزی به‌فعالیت اشتغال دارند و به‌علت بروز عوامل نامساعد طبیعی، نظیر سیل، زلزله، یخ‌بندان، گرما، آفات‌نباتی و سایر موارد اضطراری مشابه دچار ضرر و زیان شده باشند. لازم به ذکر است که در این بخش واحدهای تولیدی کشاورزی و صنعتی در اولویت قرار دارند.

اعطای قرض‌الحسنه، درخصوص بند ج، «رفع احتیاجات اشخاص حقیقی»، موارد ذیل را متضمّن است:

۱- هزینه‌های ازدواج

۲- تهیه جهیزیه

۳- درمان بیماری

۴- تعمیر و تأمین مسکن

۵-کمک هزینه تحصیلی

۶-کمک برای ایجاد مسکن در روستا

۷- رفع نیازهای متفرقه مشروط به‌اینکه کل تسهیلات اعطائی در قالب این بند از ۲۵٪ مجموع تسهیلات قرض‌الحسنه اعطائی برای رفع احتیاجات ضروری (بند ج) تجاوز ننماید.

ضوابط اعطای قرض‌الحسنه

۱- حصول اطمینان از نیاز متقاضی.

۲- حصول اطمینان از ایجاد کار درمورد بند الف.

۳- حصول اطمینان از افزایش تولید درمورد بند ب.

۴- حصول اطمینان از مصرف قرض‌الحسنه توسط متقاضی.

۵- حصول اطمینان از سکونت متقاضی در محدوده‌ی فعالیت واحد بانکی پرداخت‌کننده‌ی قرض‌الحسنه.

۶- حصول اطمینان از عدم بدهی قرض‌الحسنه به سایر بانکها.

باید توجه داشت که اعطای قرض‌الحسنه به کارکنان شاغل بانکها طبق ضوابط این دستورالعمل ممنوع است. اعطای قرض‌الحسنه جهت رفع احتیاجات ضروری کارکنان بانکها طبق ضوابط و مقررات مربوط به‌خود بلامانع است.

ضمناً واحدهای صنعتی که کالاهای غیرضروری تولید می‌نمایند مشمول دریافت قرض‌الحسنه‌نمی‌گردند.

سقف تسهیلات اعطایی

۱ـ حداکثر جمع کل قرض‌الحسنه اعطایی توسط بانکها ده درصد جمع کل تسهیلات اعطایی در هر سال می‌باشد مشروط بر اینکه از جمع کل سپرده‌های پس‌انداز قرض‌الحسنه تجاوز ننماید. ضمناً حداکثر سقف تخصیصی جهت رفع حوائج ضروری اشخاص (موضوع بند ج) نباید از ۲۵٪ کل تسهیلات قرض‌الحسنه تجاوز نماید.

۲ـ حداکثر سقف تسهیلات اعطایی قرض الحسنه به شرکتهای تعاونی و واحدهای تولیدی پنج میلیون ریال و اشخاص حقیقی جهت رفع حوائج شخصی مبلغ دو میلیون ریال تعیین گردیده است.

مدت بازپرداخت

۱ـ زمان بازپرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه در خصوص واحدهای تولیدی و تعاونی حداکثر ۵ سال، و

۲ـ زمان بازپرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه رفع احتیاجات ضروری در مورد اشخاص حقیقی ۳ سال تعیین گردیده است.

اقساط تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه حسب نظر مرجع تصویب کننده به صورت ماهانه، سه ماهه، شش ماهه، سالانه و یا دفعةً واحدةً خواهد بود.

کارمزد

۱ـ کارمزد تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه موضوع این دستورالعمل در حال حاضر ۴٪ می‌باشد مشروط بر اینکه از هزینه‌های تجهیز منابع قرض‌الحسنه و نیز هزینه‌های اعطای آن تجاوز ننماید. ضمناً نحوه محاسبه آن بدین گونه است که کارمزد قرض‌الحسنه براساس نامه شماره نب ۹۱۴ / مورخ ۱۳۸۳/۶/۱۹ اداره مطالعات و مقررات بانکی، به روش تعهدی صورت می‌گیرد. لذا ملاک شناسایی درآمد زمان دریافت کارمزد نبوده و صرفاً کارمزد هر سال به میزان مدت مربوط به همان سال به حساب درآمد منظور می‌شود و کارمزد مربوط به سال آینده در حسابی واسطه نگهداری می‌شود تا در سال آتی از حساب فوق خارج و به حساب درآمد قطعی بانک منظور گردد.

۲ـ کارمزد قرض‌الحسنه اعطایی بانک‌ها به کارکنان خود که برای رفع احتیاجات

ضروری آنان، طبق دستورالعمل مربوط پرداخت می‌شود، ۱٪ در سال می‌باشد مشروط بر اینکه از هزینه تجهیز منابع و نیز هزینه‌های پرداخت قرض‌الحسنه تجاوز ننماید و نحوه‌ی وصول حسب بند ۱ می‌باشد.

وثایق و تضمینات

اگر چه براساس ماده ۱۵ قانون عملیات بانکی بدون ربا قراردادهای قرض‌الحسنه، بنابر توافق طرفین، در حکم اسناد لازم‌الاجراء و تابع آئین‌نامه اجرائی اسناد رسمی می‌باشند و نیازی به دریافت وثایق و تضمینات دیگری نمی‌باشد، معهذا بانکها می‌توانند به منظور حصول اطمینان بیشتر از وصول مطالبات خود در قبال قرض‌الحسنه اعطایی، تأمین کافی از بین انواع وثایق و تضمینات قابل قبول خود اخذ نمایند.

نحوه‌ی محاسبه‌ی کارمزد قرض‌الحسنه پرداختی

$$\text{کارمزد قابل دریافت هنگام پرداخت قرض‌الحسنه} = \frac{\text{تعداد ماههای سال (۱۲)} \times \text{نرخ کارمزد} \times \text{میزان قرض‌الحسنه اعطایی در بدو امر}}{۱۰۰ \times ۱۲}$$

سهم کارمزد سال آتی ـ کل کارمزد دریافتی = کارمزد مربوط به سال جاری

$$\text{محاسبه کارمزد در سررسید سال بعد} = \frac{\text{تعداد ماههای سال (۱۲)} \times \text{نرخ کارمزد} \times \text{مانده قرض‌الحسنه اعطایی}}{۱۰۰ \times ۱۲}$$

جهت سهولت محاسبه، بازپرداخت اقساط به‌صورت ماهانه درنظر گرفته شده است. قابل توجه است چنانچه قرض‌الحسنه در نیمه اول ماه پرداخت گردد ماه مزبور به‌طور کامل در محاسبه کارمزد منظور می‌شود و در غیر این‌صورت کسر ماه از محاسبه حذف می‌گردد. اگر مدت قرض‌الحسنه در نیمه اول ماه خاتمه یابد آن ماه در محاسبه کارمزد به‌حساب نمی‌آید و در صورتی که در نیمه دوم باشد، یک ماه کامل منظور خواهد شد.

عملیات حسابداری قرض‌الحسنه

پس از بررسی و تأیید پرداخت قرض‌الحسنه و اخذ وثایق و تضمینات لازم عملیات حسابداری به شرح ذیل انجام می‌گردد.

۱ـ ثبت حساب انتظامی قراردادها:

بدهکار ـ حساب انتظامی قراردادها (قرض‌الحسنه اعطایی) به مبلغ ۱ ریال
بستانکار ـ طرف حسابهای انتظامی به مبلغ ۱ ریال

۲ـ ثبت وثایق و تضمینات:

بدهکار ـ حساب انتظامی وثایق و تضمینات مربوط به مبلغ ترهین / اسمی
بستانکار ـ طرف حساب انتظامی به مبلغ ترهین اسمی ریال

۳ـ پرداخت قرض‌الحسنه و اخذ کارمزد:

بدهکار ـ حساب قرض‌الحسنه اعطایی به مبلغ پرداختی
بستانکار ـ حساب قرض‌الحسنه جاری / قرض‌الحسنه پس‌انداز / صندوق
به مبلغ پرداختی

بدهکار ـ حساب قرض‌الحسنه جاری / پس‌انداز به مبلغ کارمزد مقرر
بستانکار ـ حساب کارمزد دریافتی به میزان کارمزد تا پایان سال)
بستانکار ـ حساب کارمزد سال آتی (قسمتی از کارمزد سال آتی تا سررسید یکسال)

حساب قرض الحسنه اعطایی به ترتیب شماره قرض‌الحسنه در دفاتر معین ثبت و نگهداری می‌شود و جمع مانده قرض‌الحسنه اعطایی در دفاتر معین با مانده‌ی همین حساب در دفتر کل باید مطابقت داشته باشد.

۴ـ دریافت اقساط :

بدهکار ـ حساب صندوق / قرض‌الحسنه جاری / قرض‌الحسنه پس‌انداز
به مبلغ اقساط دریافتی
بستانکار ـ حساب قرض‌الحسنه اعطایی به مبلغ اقساط دریافتی

سند صادره در حساب قرض‌الحسنه مربوط در دفتر معین و جمع این‌گونه دریافتها در دفتر کل ثبت می‌شود. بدیهی است اسناد فوق در هر مرحله تکرار می‌شود تا مطالبات*

بانک تسویه گردد.

۵ـ تسویه حساب کارمزد آتی که در ابتدای هر سال صورت می‌گیرد.

بدهکار ـ حساب کارمزد سال آتی (قسمتی از کارمزد سال آتی تا سررسید)

بستانکار ـ حساب کارمزد سال جاری (قسمتی از کارمزد سال آتی تا سررسید)

۶ـ وصول خسارت تأخیر تأدیه:

در صورتی که اقساط با تأخیر وصول شود براساس ضوابط مربوط، مبلغی نیز بابت تأخیر در انجام تعهد محاسبه و هم‌زمان با وصول اقساط از بدهکار دریافت و به حساب درآمد بانک منظور خواهد شد.

۷ـ خاتمه عملیات و تسویه حسابهای مربوط :

پس از وصول کلیه مطالبات بانک طبق قراردادهای منعقده، ضمن فک رهن وثایق یا استرداد تضمینات، اسناد انتظامی صادره در خصوص قرارداد و تضمینات برگشت و حسابهای مربوط تسویه می‌گردد.

بدهکار ـ طرف حسابهای انتظامی وثایق و تضمینات به مبلغ اسمی / ترهین

بستانکار ـ حساب انتظامی وثایق و تضمینات به مبلغ اسمی / ترهین

بدهکار ـ طرف حسابهای انتظامی قراردادها به مبلغ ۱ ریال

بستانکار ـ حساب انتظامی قراردادها (قرض‌الحسنه اعطایی)

در خاتمه یادآور می‌شود در صورتی که قرض گیرنده از پرداخت اقساط تعیین شده خودداری نماید و برای تسویه بدهی خود اقدامی به عمل نیاورد واحدهای بانک می‌باید مانده بدهی را به حساب مطالبات سررسید گذشته یا معوق قرض‌الحسنه اعطایی منتقل و اقدامات لازم جهت وصول مطالبات بانک معمول دارند.

یک مثال و ارایه راه حل

شرکت تعاونی تولیدی الف جهت توسعه و افزایش تولید درخواست مبلغ ۵/۰۰۰/۰۰۰ ریال قرض‌الحسنه برای مدت ۵ سال به اقساط مساوی ماهانه می‌نماید. شعبه پس از بررسی‌های لازم با درخواست شرکت موافقت می‌کند. چنانچه کارمزد قرض‌الحسنه اعطایی ۴٪ در سال و تاریخ پرداخت سی‌ام شهریور ماه باشد و اقساط به موقع وصول شود و تضمین قرض‌الحسنه فوق، به مبلغ قرض‌الحسنه، سفته با تضمین

شخص قابل قبول بانک باشد مطلوبست:

۱ـ محاسبه کارمزد سال اول

۲ـ کلیه عملیات حسابداری لازم از ابتدا تا تسویه حساب کامل

حل

۱ـ ثبت قرارداد:

بدهکار ـ حساب انتظامی قراردادها (قراردادهای قرض الحسنه) ۱ ریال

بستانکار ـ طرف حسابهای انتظامی... ۱ ریال

۲ـ اخذ وثیقه

بدهکار ـ حساب انتظامی اسناد تضمینی ۵/۰۰۰۰۰۰ ریال

بستانکار ـ طرف حسابهای انتظامی ۵/۰۰۰۰۰۰ ریال

۳ـ پراخت قرض‌الحسنه و دریافت کارمزد:

بدهکار ـ حساب قرض الحسنه اعطایی ۵/۰۰۰۰۰۰ ریال

بستانکار ـ حساب قرض‌الحسنه جاری یا پس انداز ۵/۰۰۰۰۰۰ ریال

کارمزد سال اول = $\frac{۵۰۰۰۰۰۰ \times ۴ \times ۱۲}{۱۰۰ \times ۱۲}$ = ۲۰۰/۰۰۰ ریال

بدهکار ـ حساب صندوق / قرض‌الحسنه پس انداز یا جاری شرکت ۲۰۰/۰۰۰ ریال

بستانکار ـ حساب کارمزد دریافتی مربوط به سال جاری ۱۰۰/۰۰۰ ریال

بستانکار ـ حساب کارمزد سال آتی ۱۰۰/۰۰۰ ریال

۴ـ وصول اقساط:

$\frac{۵/۰۰۰/۰۰۰ \text{ ریال}}{۶۰}$ = ۸۳/۳۳۳ ریال

بدهکار ـ حساب صندوق یا قرض‌الحسنه جاری / پس انداز شرکت ۸۳/۳۳۳ ریال

بستانکار ـ حساب قرض‌الحسنه اعطایی ۸۳/۳۳۳ ریال

این سند برای ۶۰ بار تکرار می‌شود.

۵ـ در ابتدای هر سال سند کارمزد سالهای آتی برگشت می‌شود

بدهکار ـ حساب کارمزد سال آتی	۱۰۰/۰۰۰ ریال
بستانکار ـ حساب کارمزد سال جاری	۱۰۰/۰۰۰ ریال

۶ـ تسویه حساب و برگشت حسابهای انتظامی:

پس از وصول کلیه اقساط حساب انتظامی تضمینات و قراردادهای مربوط برگشت می‌شود.

بدهکار ـ طرف حسابهای انتظامی اسناد تضمینی	۵/۰۰۰/۰۰۰ ریال
بستانکار ـ حساب انتظامی اسناد تضمینی	۵/۰۰۰/۰۰۰ ریال
بدهکار ـ طرف حسابهای انتظامی قراردادها	۱ ریال
بستانکار ـ حساب انتظامی	۱ ریال

تمرین و پرسش

۱-کدام‌یک از آیات شریفه‌ی قرآن کریم درخصوص قرض‌الحسنه اشاراتی دارد؟

۲- تعریف قرض‌الحسنه چیست؟

۳- مجوّز اعطای قرض‌الحسنه توسط بانکها چیست؟

۴- امکاناتی که جهت جذب منابع قرض‌الحسنه جهت بانکها درنظر گرفته شده است را نام برید.

۵- قرض‌الحسنه از کدام‌یک از منابع بانک تأمین می‌شودو رابطه بین قرض‌گیرنده و قرض دهنده از لحاظ حقوقی، برچه رابطه‌ای استوار است؟

۶- موارد اعطای قرض‌الحسنه را نام برید؟

۷- موارد اعطای قرض‌الحسنه جهت رفع احتیاجات ضروری افراد را ذکر نمائید.

۸- ضوابط اعطای قرض‌الحسنه را نام برید.

۹- چگونگی دریافت کارمزد و نحوه محاسبه آن را توضیح دهید.

۱۰- آقای محمد احمدی جهت تأمین هزینه‌های ازدواج از شعبه بانک الف درخواست ۲،۰۰۰،۰۰۰ ریال تسهیلات قرض‌الحسنه می‌نماید شعبه پس‌از بررسی‌های لازم با درخواست نامبرده با شرایط ذیل موافقت می‌نماید:

۱-کارمزد قرض‌الحسنه اعطائی ۴ درصد در سال.

۲- مدت بازپرداخت ۳ سال به اقساط مساوی ماهانه.

۳- تضمین تسهیلات پرداختی قرض‌الحسنه سفته متقاضی با ظهرنویسی یک نفر ضامن قابل‌قبول بانک.

- چنانچه تاریخ پرداخت قرض‌الحسنه فوق دهم مرداد ماه باشد وکلیه اقساط در سررسید وصول شود مطلوبست:

الف - محاسبه کارمزد سال اول، دوم و سوم.

ب - اسناد حسابداری لازم را از ابتدا تا تسویه حساب کامل صادر فرمائید.

۱۱- شرکت تولیدی مفید جهت افزایش ظرفیت تولیدی از شعبه الف درخواست مبلغ ۵،۰۰۰،۰۰۰ ریال قرض‌الحسنه برای ۵ سال به اقساط مساوی سالانه می‌نماید.

شعبه پس‌از بررسی‌های لازم با درخواست متقاضی با کارمزد ۳٪ در سال در مقابل سفته شرکت موافقت می‌نماید. چنانچه قرض‌الحسنه فوق در تاریخ دهم اردیبهشت ماه پرداخت شود و اقساط کلاً به‌موقع وصول گردد مطلوبست:

۱- محاسبه کارمزد سال اول و آخر.

۲- اسناد حسابداری لازم از ابتدا تا تسویه حساب کامل.

پی‌نوشت:

۱ـ مستندات شرعی قرض‌الحسنه عبارتند از آیه ۲۴۵ از سوره بقره، قسمتی از آیه ۱۲ سوره مائده، آیه ۱۷ سوره تغابن، قسمتی از آیه ۲۰ سوره مُزمّل و آیه ۱۸ از سوره حدید.

۲ـ قرآن مجید، ترجمه و تفسیر دانشمند فقید مهدی الهی قمشه‌ای، مؤسسه چاپ و انتشارات صالحی، ۱۳۵۴، ص ۸۳۹.

۳ـ در «مستدرک الوسایل» از کتب معتبر فقه شیعه (جلد دوم، ابواب‌الدین و القرض، باب ۶، حدیث ۳)، به نقل از مفسّر بزرگ ابوالفتوح رازی آمده است: «حضرت رسول (ص) فرمودند: بر روی درب بهشت این جمله را دیدم، صدقه ۱۰ و قرض ۱۸ حسنه دارد. از جبرئیل سؤال کردم علت این امر چیست؟ در حالی که صدقه دهنده پول خود را بازپس نمی‌گیرد ولی قرض دهنده بازپس می‌گیرد. جبرئیل عرض کرد: آری، همین‌طور است. ولی تمام صدقات به مستحقین حقیقی نمی‌رسد، ولی کسی که قرض می‌گیرد واقعاً

مستحق است و احتیاج دارد، به همین جهت ثواب قرض‌الحسنه از صدقه بیشتر است.»

(ربا و بانکداری اسلامی، سلسله مقالات آیت‌اله العظمی ناصر مکارم شیرازی، قسمت هفتم، اطلاعات، دوشنبه ۱۳۷۶/۱۰/۲۹، ص ۶).

۴ـ «... قرض یعنی قطع و جدا نمودن، بدین لحاظ که گویی صاحب مال قطعه‌ای از مال خویش را جدا می‌کند و به وام‌گیرنده می‌دهد» فرهنگ و اصطلاحات فقه اسلامی، (در باب معاملات)، تحقیق و گزارش محسن جابری عربلو، استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۲، ص ۱۶۴.

۵ـ در وجه تسمیه «قرض‌الحسنه»، برخی را عقیده بر این است که «اگر کلمه حسنه، را صفت برای قرض بدانیم، باید بدون تاء آورده شود یعنی در این صورت القرض‌الحسن یا قرض حسن صحیح است و تمام آیاتی که در قرآن مجید در مورد وام وارد شده است به همین شکل است. ولی اگر کلمه حسنه، را مضاف‌الیه قرض و قرض را مضاف بدانیم به شکل مرسوم صحیح است و مفهومش این است که قرضی است که حسناتی را به همراه دارد. (آیت‌اله العظمی ناصر مکارم شیرازی، سلسله مقالات «ربا و بانکداری اسلامی، مقاله‌ی بیست ویکم، اطلاعات، سه شنبه ۱۳۷۶/۱۱/۲۱، ص ۶).

برخی دیگر را عقیده بر این است که «اصطلاح قرض‌الحسنه»، نادرست است. واژه قرض در زبان عرب، مذکّر و الحسنه مؤنث و صفت آن است که با موصوف مطابقت ندارد. در قرآن کریم نیز در آیه ۱۲ ترکیب قرضا حسناً به کار رفته است (برای نمونه آیه ۲۴۵ از سوره بقره). در یک متن قانونی به‌کار بردن ترکیب‌های نادرست موجّه نیست.»

(دکتر سید محمود کاشانی، «بررسی حقوقی، چارچوب قانون عملیات بانکی بدون‌ربا مصوب شهریور ۱۳۶۲، مجموعه سخنرانیها و مقالات هشتمین سمینار بانکداری اسلامی: منابع و مصارف در بانکداری اسلامی ـ ابزارها، نوآوری‌ها، مشکلات و راه‌حل‌ها ـ ۱۰ و ۱۱ شهریور ماه ۱۳۷۶، برگزار کننده: مؤسسه

عالی بانکداری ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ص ۱۰۰».

۶ـ بر اساس مادهٔ ۵۶ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی ـ اجتماعی و فرهنگی تسهیلاتی تحت عنوان «قرض‌الحسنه کارفرما» به ازای بکارگیری هر نفر نیروی کار به مبلغ ۳۰ میلیون ریال تعیین گردیده بود.

منتخبی از منابع خارج از متن کتاب: OUTSIDE REAADING

ـ آثار اقتصادی رفتار و عقد قرض‌الحسنه

مقاله‌ی ارایه شده به ششمین سمینار بانکداری اسلامی، شهریور ماه ۱۳۷۴، برگزار کننده: مؤسسه عالی بانکداری ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ارایه دهنده: دکتر سید کاظم صدر، دانشیار دانشکده اقتصاد دانشگاه شهید بهشتی.

ـ نقش آموزش در حصول اهداف نظام بانکداری، مطالعه موردی: قرض‌الحسنه، مقاله‌ی ارایه شده به همان سمینار، ارایه دهنده: مهدی درویش دماوندی، عضو هیأت علمی مرکز بررسیها و مطالعات استراتژیک اداری، سازمان امور اداری و استخدامی کشور.

ـ نظرسنجی از مردم تهران درباره «فرهنگ قرض‌الحسنه»، پژوهشی از مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌های صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، واحد افکار عمومی، پژوهشگران: حسن

دلخوش و معصومه حیدری

ـ مطلوبیت و هزینه قرارداد قرض‌الحسنه برای تأمین مالی فعالیتهای اقتصادی، مقاله‌ی ارایه شده به نهمین سمینار بانکداری اسلامی، شهریور ماه ۱۳۷۷، ارایه دهنده، دکتر سید کاظم صدر.

ـ بررسی عملکرد سپرده‌ها و تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه در سیستم بانکی و صندوقهای قرالحسنه طی دوره ۷۳ ـ ۱۳۶۸، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مؤسسه عالی بانکداری ایران، دانشجو: خانم زهرا اسلامی، ۱۳۷۵ استاد راهنما: دکتر سید علی اصغر هدایتی، استاد مشاور: دکتر سید ابوالفضل دلقندی، داور محمود بهمنی.

ـ جایگاه قرض‌الحسنه در نظام اقتصادی اسلام، نوشته‌ی: حجة‌الاسلام والمسلمین علی اصغر هادوی‌نیا، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۷۷.

فصل چهارم

مضاربه

تاریخچه

در عربستان قبل از اسلام، مضاربه در میان مردم با همین نام رایج بود و شغل غالب مردم، در آن روزگار را، خصوصاً آنان که در مکه زندگی می‌کردند، تجارت تشکیل می‌داد. مضاربه در میان آنان بدین‌گونه بود که یک تن سرمایه خود را به دیگری می‌داد تا با آن به تجارت بپردازد و سود آن‌را بین خود تقسیم می‌کردند و خسارات احتمالی هم متوجه صاحب مال می‌گردید.[۱]

در کتاب وسائل‌الشیعه از امام صادق(ع) روایت شده است که عباس‌ابن عبدالمطلب عموی پیامبر(ص) اموالش را با مضاربه به جریان می‌انداخت و با عاملین شرط می‌کرد که از راههای خطرناک مثل دره‌ها، دریاها عبور نکنند تا از سرقت و غرق شدن اموال موضوع مضاربه جلوگیری شود. چون نوع شرط به محضر رسول خدا(ص) عرض شد، آن حضرت فرمودند اشکال ندارد[۲].

در روایات نیز آمده است که پیش از بعثت رسول اکرم(ص) حضرت خدیجه(س)، همسر رسول گرامی اسلام شنیده بود که محمدبن عبداله، امین، است او را خواست و پیشنهاد کرد که سرمایه‌اش را تحویل بگیرد و به تجارت (مضاربه) بپردازد و مسیر تجارت خویش را هم شامات قرار دهد، محمدبن عبداله پیشنهاد وی را قبول کرد و با توجه به درایت و مدیریتی که داشت به تجارت سودمندی دست یافت.

در فرهنگ اصطلاحات فقه اسلامی آمده است:

مضاربه مشتق است از «ضرب در ارض» یعنی راه رفتن و سفر کردن در زمین

بدین‌لحاظ که در مضاربه شخص عامل به‌منظور تجارت و تحصیل ربح (سود) به‌مسافرت مبادرت می‌نماید و چون سفر به سرمایه مالک و اقدام عامل انجام می‌گیرد یعنی هر یک از آنها در این عمل مدخلیت و تأثیردارند بدین‌جهت معنی مفاعله (مضاربه) تحقّق دارد. از مضاربه به "قراض" نیز تعبیر شده‌است و لفظ قراض مأخوذ است از قرض یعنی قطع و جدا نمودن بدین‌لحاظ که گویی صاحب مال قطعه‌ای از مال خویش را جدا ساخته و در مقابل عمل به وی می‌دهد. بدین‌ترتیب، مضاربه یا قراض این است که شخصی مالی را به‌دیگری دهد تا با آن تجارت نماید و در مقابل حصه‌ای از ربح مانند نصف یا ثلث مثلاً" از آن وی باشد و به‌عبارت دیگر، مضاربه عقدی است شرعی که غرض از آن تجارت به مال غیر درمقابل مقداری از ربح می‌باشد. در چنین معامله‌ای که مال از یک تن و عمل از دیگری است و ربح مشترک می‌باشد، مالک یا صاحب مال را مُقارَض (مضارَب) می‌گویند و عامل را مُقارِض و نیز مضارِب می‌نامند.(۳)

تعریف

مضاربه «عقدی است که به‌موجب آن احد از متعاملین سرمایه می‌دهد با قید این‌که طرف دیگر با آن تجارت کرده و در سود آن شریک باشد. صاحب سرمایه مالک و عامل مضارِب نامیده می‌شود. سرمایه مضاربه باید وجه نقد باشد» (مفاد مادتین ۵۴۶ و ۵۴۷ ق.م.)

مجوز انجام معاملات مضاربه در بانکها ماده ۹ قانون عملیات بانکی بدون‌ربا و تبصره آن می‌باشد.

طبق ماده ۹ قانون عملیات بانکی بدون‌ربا "بانکها می‌توانند، به‌منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور بازرگانی، در چهارچوب سیاستهای بازرگانی دولت منابع مالی لازم را براساس قرارداد مضاربه در اختیار مشتریان با اولویت دادن به تعاونیهای قانونی قرار دهند".

تبصره - بانکها در امر واردات مجاز به مضاربه با بخش خصوصی نمی‌باشند.

در آئین‌نامه قانون عملیات بانکی بدون‌ربا و همچنین دستورالعمل اجرایی، از مضاربه به‌شرح ذیل تعریف شده است:

«مضاربه قراردادی است که به‌موجب آن یکی از طرفین (مالک) عهده‌دار تأمین

سرمایه (نقدی) می‌گردد با قید این‌که طرف دیگر (عامل) با آن تجارت کرده و در سود حاصله شریک باشند».

برای صحت عقد مضاربه باید شرایط اساسی صحت معامله موضوع ماده ۱۹۰ قانون مدنی، به شرح مذکور در فصل چهارم بخش نخست کتاب، ملحوظ‌نظر قرار گیرد.

لذا عدم وجود هر یک از شرایط صحت عقد موجب بطلان عقد مضاربه خواهد بود.

عقد مضاربه از عقود معینه بوده و شرایط و احکام خاصی بر آن مترتب است که به‌اعتبار آن شرایط و احکام، عقد مخصوصی به‌نام مضاربه تکوین می‌یابد.

عقد مضاربه ممکن است بین یک عامل و یک مالک و یا یک عامل و چند مالک و یا یک مالک و چند عامل برقرار گردد و سهم آنان از سود، مساوی و یا متفاوت قرار داده شود.

ویژگی‌های مضاربه

عقد مضاربه دارای ویژگی‌های ذیل می‌باشد:

۱ـ سرمایه مضاربه «رأس‌المال» حتماً باید نقد و عین باشد، بنابراین با منفعت یا دین نمی‌توان مضاربه نمود.

۲ـ مضاربه از جمله عقود جایز است و از این‌رو هر یک از طرفین حق فسخ قرارداد را دارند. مگراینکه شرط دیگری در قرارداد تعیین شده باشد. در قراردادهای بانکی متن قرارداد مضاربه را طوری تنظیم نموده‌اند که عامل با امضاء قرارداد، شرط «ترک فسخ» قرارداد را تا زمان تسویه کامل از جانب خود بپذیرد.

۳ـ مضاربه از جمله تسهیلات کوتاه‌مدت است و نباید از یک دوره خرید و فروش، حداکثر یک سال، تجاوز نماید.

۴ـ مضاربه صرفاً در بخش بازرگانی کاربرد دارد و بانک می‌تواند به‌عنوان مالک، سرمایه نقدی لازم را برای انجام یک معامله تجاری در اختیار عامل، اعم از اشخاص حقیقی یا حقوقی قرار دهد تا سودحاصل را به‌نسبت از پیش توافق شده بین هم تقسیم نمایند.

۵ـ در مضاربه نقش مالک و عامل کاملاً از یکدیگر جداست یعنی مالک فقط تأمین کننده تمام سرمایه لازم است و عامل صرفاً کار عاملیت خود را انجام می‌دهد.

۶ـ هزینه‌های مضاربه کلاً به‌عهده مالک است و از محل سرمایه مضاربه تأمین می‌شود. این هزینه‌ها در بانک شامل قیمت خرید کالا و هزینه‌های بسته‌بندی، حمل و نقل. حقوق گمرکی، سود بازرگانی، بیمه، حق ثبت سفارش بانکی و هزینه‌های انبارداری می‌باشد و سایر هزینه‌ها با مصالحه طرفین به‌عهده عامل خواهد بود.

۷ـ مسؤولیت عامل در حفظ سرمایه مضاربه همان مسؤولیتی است که قانوناً برعهده امین گذاشته شده است، مگر عامل در سرمایه مضاربه، تعدی و تفریط نموده باشد. در غیر این صورت، عامل ضامن سرمایه و یا مسؤولیت خسارات حاصله از تجارت را نخواهد داشت مگر این‌که به‌طور لزوم در قرارداد شرط شده باشد که عامل قسمتی از مال خود را، به میزان خسارت یا زیان، به رایگان به مالک تملیک کند.

انواع مضاربه (۴)

مضاربه بر دو نوع است:

۱ـ مضاربه خاص (مقید)

۲ـ مضاربه عام یا مطلق (آزاد)

۱ـ مضاربه خاص

مضاربه خاص یا مقید آن است که نوع کار و محل آن، زمان و چگونگی کار و کسانی‌که همکاری‌دارند و همچنین کالای خاصی که مورد خرید و فروش واقع می‌شود مشخص باشد، مثلاً صاحب سرمایه قرار می‌گذارد که عامل فقط در شهر معین و در زمان معین مثلاً ۶ ماه حق خرید و فروش کالای معینی (مثلاً برنج) را دارد.

۲ـ مضاربه عام یا مطلق (آزاد)

این نوع مضاربه از قیود عنوان شده در مضاربه خاص آزاد بوده، بدین ترتیب که مثلاً صاحب سرمایه بگوید این ده‌میلیون ریال را بگیر و با آن مضاربه کن و از هر نوع عمل مشروع تجاری سودی که حاصل شد به نسبتی که تعیین گردیده است ملاک تقسیم قرار گیرد. در این‌صورت، عامل حق دارد سرمایه مضاربه را در جهت خرید و فروش انواع کالاهای بازرگانی به کار برد.

باید توجه داشت که در مضاربه آزاد، عامل حق ندارد سرمایه مضاربه را در غیر عمل تجاری به کاربرد زیرا قراض یا مضاربه فعالیت با سرمایه از طریق تجارت است و نمی‌توان آن را در تولید یا موارد دیگر به کار برد.

قابل توجه است که بانکها در حال حاضر صرفاً قرارداد مضاربه خاص با عامل منعقد می‌نمایند. دراین خصوص عامل می‌باید سرمایه مضاربه را در امر تجارت (خرید و فروش کالای معین) برای مدت زمان مشخصی به کار گیرد. ضمناً عامل باید در این خصوص علاوه بر داشتن اهلیت عام (اهلیت قانونی) دارای اهلیت خاص (تجربه و تخصص درمورد خرید و فروش کالای مورد نظر) نیز باشد.

موضوع مضاربه

موضوع مضاربه همان خرید و فروش کالایی است که بین صاحب سرمایه (مالک) و عامل توافق‌گردیده‌است. موضوع مضاربه می‌تواند:

۱- خرید و فروش کالا در داخل کشور (بازرگانی داخلی) باشد.

۲- خرید کالا از داخل کشور به قصد صدور و فروش در خارج از کشور (صادرات) باشد.

۳- ورود کالا از خارج کشور به قصد فروش در داخل (واردات) باشد.

بانکها موظفند قبل از انعقاد قرارداد مضاربه، عملیات موضوع مضاربه را درحد نیاز، بررسی و اطمینان حاصل نمایند که اصل سرمایه و سود موردانتظار بانک در طول مدت مضاربه قابل برگشت‌می‌باشد. فزون براین، موضوع مضاربه در بانکها نباید به خرید و فروش کالاهای لوکس و تجملی اختصاص یابد. کالای موضوع مضاربه لازم است ازنظر نوع، مشخصات، مقدار، قیمت و شرایط خرید و ترتیب تحویل کالای مورد مضاربه معین و معلوم باشد و مشخّص شود که کالا، از بازار فروش خوبی برخوردار است و حداکثر ظرف مدت تعیین شده به فروش خواهد رسید. اعطای تسهیلات مضاربه جهت تعاونی‌های قانونی و همچنین خرید و فروش کالاهای اساسی و ضروری در اولویت قرار دارد. ضمناً کالای موضوع مضاربه می‌تواند عنداللزوم بیمه گردد.

سرمایه مضاربه

سرمایه مضاربه «رأس‌المال» می‌تواند توسط صاحب سرمایه (مالک) به صورت دفعتاً واحدةً یا به‌دفعات مختلف تأمین گردد. میزان سرمایه مضاربه که برای داد و ستد کالای موضوع مضاربه تخصیص می‌یابد می‌باید قبلاً بررسی و مشخص گردد. سرمایه مضاربه شامل اقلام ذیل می‌باشد:

۱- قیمت خرید کالا

۲- هزینه بیمه و حق ثبت سفارش

۳- هزینه حمل و نقل

۴- هزینه انبارداری

۵- حقوق گمرکی و سود بازرگانی

۶- هزینه‌های بانکی

۷- هزینه بسته‌بندی

۸- هزینه‌های توقف و انتظار نوبت کشتی (دموراژ) در مضاربه وارداتی

پرداخت هرگونه وجه دیگری منجمله هزینه‌های متفرقه، جرایم گمرکی و ... از محل سرمایه مجازنبوده و تأمین این‌گونه هزینه‌ها و همچنین هزینه‌هایی که در سرمایه مضاربه منظور نشده باشد با مصالحه طرفین به‌عهده عامل خواهد بود، برهمین اساس در قرارداد مضاربه ضمن عقد صلح، عامل تقبّل می‌نماید که کلیه هزینه‌های غیرقابل تأمین از محل سرمایه مضاربه و هزینه‌های احتمالی دیگر را از اموال خود تأدیه و درقبال حق صلح به بانک صلح نماید.

سرمایه مضاربه طبق قرارداد و با درنظرگرفتن شرایط معامله به‌طور یکجا و یا بسته به‌مورد به‌تدریج قابل پرداخت می‌باشد.

واحدها مکلفند بر مصرف سرمایه و برگشت آن و همچنین عملیات اجرایی مضاربه نظارت لازم و کافی معمول دارند. بدیهی است حساب عملیات بانکی ناشی از اجرای معاملات مضاربه، نزد واحد تأمین‌کننده‌ی سرمایه متمرکز خواهد بود.

سرمایه در مضاربه باید وجه نقد و معین و معلوم باشد زیرا معین بودن سرمایه یکی‌از شرایط عمومی صحّت مضاربه است. در ماده ۵۴۷ قانون مدنی آمده است که «سرمایه باید وجه نقد باشد».

طبق ماده ۵۵۸ ق.م «در عقد مضاربه نمی‌توان شرط نمود که خسارت حاصله از تجارت متوجه عامل باشد و چنانچه چنین شرطی ذکر شود عقد باطل است مگر این‌که به‌طور لزوم شرط شود که عامل از مال خود به مقدار خسارت مجاناً به مالک تملیک کند» ، منظور از کلمه «به طور لزوم» در این ماده آن است که امر مزبور ضمن عقد لازم شرط قرار داده شود. بعضی از فقها، این شرط را صحیح نمی‌دانند و معتقدند اقتضای عقد مضاربه ایجاب می‌نماید که در مضاربه خسارت وارده متوجه صاحب سرمایه باشد.

مدت قرارداد

مدت قرارداد مضاربه از زمان انعقاد قرارداد مضاربه و پرداخت وجه تا تسویه حساب کامل می‌باشد، که بستگی به وضعیت کالای مورد معامله با امکانات و توان عامل و شرایط بازار دارد و این مدت باید طوری تعیین گردد که در آن زمان، معامله مورد نظر قابل انجام و قرارداد منعقده قابلیت تسویه داشته باشد. درهر صورت مدت قرارداد مضاربه متناسب با یک دوره خرید و فروش مشروط براین‌که از یک سال تجاوز ننماید تعیین می‌گردد. مدت قرارداد مضاربه صادراتی با توجه به سررسید اعتبار اسنادی مربوط یا سررسید قرارداد صدور کالا تعیین می‌گردد که درهرحال نباید از سقف مدت تعیین شده (یک سال) تجاوز نماید.

سود (بازدهی) مضاربه

اعطای تسهیلات مضاربه درصورتی مجاز است که معاملات فوق قبلاً بررسی و نتیجه امر حاکی از بازگشت سرمایه و سود موردانتظار باشد. از این‌رو در هنگام عقد قرارداد باید میزان یا نرخ سود مجاز یا قیمت فروش تعیین شود به‌طوری‌که کسر مجموع هزینه‌های موردقبول مضاربه از مبلغ کل فروش مبین بازدهی کافی معامله باشد.

در عقد مضاربه سهم سود هر یک از طرفین می‌باید به‌نحو مشاع و به‌صورت نسبت یا درصدی از کل سود معامله تعیین و توافق گردد. بنابراین به‌هیچ‌وجه نمی‌توان مبلغ معینی از سود یا درصد معینی از سرمایه مضاربه را به‌عنوان سهم سود طرفین قرار داد. از آنجاکه نرخ سود تسهیلات مضاربه در تعرفه عمومی معاملات به صورت «حداقل پیش‌بینی» منعکس گردیده است بنابراین تقسیم منافع بین بانک و مشتری به‌ترتیبی توافق می‌شود که

حداقل سود موردانتظار برای بانک حاصل شود. بانک با درنظر گرفتن عواملی بعضاً بدین حداقل اکتفا نموده و در مواردی درصد سهم سود خود را افزایش می‌دهد.

تعیین نسبت و سهم سود بانک در مضاربه

عواملی که در تعیین نسبت و درصد سهم سود بانک تأثیر دارند شامل ارزش کار و تخصص، تجربه و سابقه کار، درجه خطرات احتمالی مستتر در معامله، نوع کالا و اثرات اقتصادی و شخصیت عامل و مدیریت و همچنین منابع سپرده گذاران و ... می‌باشد. به‌هرحال با توجه به جمیع موارد مذکور، نسبت سهم سود بانک می‌باید به‌نحوی تعیین گردد که پیش‌بینی حداقل سود موردانتظار را عاید بانک نماید.

در مواردی که‌به هنگام تسویه‌حساب، سهم سود بانک کمتر از میزان پیش‌بینی شده می‌باشد لازم‌است عامل با ارائه ادله مثبته بانک را متقاعد نماید که نقصان سود تحت تأثیر و دخالت عوامل خارج از کنترل وی بوده است.

در صورتی‌که به‌نحوی از انحاء به بانک ثابت گردد که عامل در زمان انعقاد قرارداد مضاربه تمامی بررسی‌های لازم را پیرامون وقوع معامله به‌انجام رسانده و نیز اطلاعاتی که به بانک ارائه نموده با واقعیت مطابقت داشته است و همچنین مشخص گردد که عامل از زمان عقد قرارداد تا زمان تسویه، بانهایت کوشش در جهت انجام موضوع مضاربه اقدام نموده است در این‌صورت عامل طبق قرارداد از پرداخت هر نوع وجهی مازاد بر خسارت وارده بر اصل سرمایه مبرا است.

حداقل سود موردانتظار بانک در مضاربه با توجه به تعرفه‌های بانک، و همچنین نسبت تسهیم سود بین بانک و عامل با توجه به‌میزان سرمایه، مدت قرارداد و نرخ سود مورد انتظار بانک پیش‌بینی و به‌شرح ذیل تعیین می‌گردد.

۱- ابتدا سود موردنظر را در مرحله فروش پیش‌بینی می‌نمائیم.

۲- حداقل سود موردانتظار بانک را در مدت تعیین شده محاسبه می‌نمائیم.

۳- با یک تناسب حداقل نسبت سهم سود بانک را به‌دست می‌آوریم.

به‌عنوان مثال: در یک معامله مضاربه با سرمایه ۵۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال، که طبق بررسی‌های به‌عمل آمده، پیش‌بینی می‌شود کالای موضوع مضاربه با سود ۱۰٪ ظرف ۳ ماه به فروش برسد و پیش‌بینی حداقل سود موردانتظار بانک ۲۴٪ در سال باشد، نسبت

تقسیم سود بین بانک و عامل به‌شرح ذیل خواهد بود.

پیش‌بینی سود کل در مرحله فروش کالا $۵۰،۰۰۰،۰۰۰ \times \frac{۱۰}{۱۰۰} = ۵،۰۰۰،۰۰۰$

حداقل سود موردانتظار بانک $\frac{۵۰،۰۰۰،۰۰۰ \times ۲۴ \times ۳}{۱۰۰ \times ۱۲} = ۳،۰۰۰،۰۰۰$

حداقل نسبت سهم سود بانک	نسبت کل سود	پیش‌بینی کل سود در مرحله فروش
	۱۰۰	۵،۰۰۰،۰۰۰
$= \frac{۱۰۰ \times ۳،۰۰۰،۰۰۰}{۵،۰۰۰،۰۰۰} = ٪۶۰$	X	۳،۰۰۰،۰۰۰
نسبت سهم سود عامل	٪۱۰۰ − ٪۶۰ = ٪۴۰	

اصلح است جهت احتیاط نسبت سود بیشتری از رقم محاسبه شده در قرارداد برای بانک درنظر گرفته شود.

باید توجه داشت که سهم سود بانک پس‌از فروش براساس نسبت فوق که ممکن است خیلی بیشتر از پیش‌بینی زمان انعقاد قرارداد باشد اخذ می‌گردد نه براساس حداقل پیش‌بینی شده در ابتدای قرارداد.

وثایق و تضمینات

طبق ماده ۱۵ قانون عملیات بانکی بدون‌ربا، قراردادهای مضاربه، طبق توافق طرفین در حکم اسناد لازم‌الاجراء و تابع مفاد آئین‌نامه اجرائی اسناد رسمی می‌باشند. بنابراین، در مضاربه به‌منظور جلوگیری از هزینه‌های اضافی می‌توان خود قرارداد را به‌عنوان تضمین قلمداد نمود. معهذا در دستورالعمل‌های صادره پیش‌بینی شده است که واحدها مکلفند به‌منظور حصول اطمینان از حسن اجرای قرارداد مضاربه و برای جبران خسارت احتمالی وارده بر اصل سرمایه از عامل، وثیقه یا تضمین کافی اخذ نمایند.

اجرای عملیات مضاربه

انجام کار و اجرای عملیات مضاربه کلاً به‌عهده عامل است و وی ملزم می‌باشد اقدامات خود را به‌نحوی تنظیم و اعمال نماید که خرید و فروش کالای موضوع مضاربه

در طول مدت قرارداد عملی گردد و قرارداد حداکثر در سررسید قابل تسویه باشد. عامل، از سرمایه مضاربه می‌تواند منحصراً برای خرید کالای موضوع معامله و پرداخت هزینه‌های توافق شده استفاده نماید و طبعاً در این راستا باید دارای کلیه مجوزهای لازم بوده و ضوابط و مقررات موضوعه را به‌طور کامل رعایت‌نماید و کلیه امور بانکی موردنیاز برای اجرای مفاد قرارداد مضاربه را در شعبه‌ای که تسهیلات مضاربه را پرداخت کرده است متمرکز نماید.

در معاملات مضاربه، بانک بر مصرف سرمایه و برگشت آن و همچنین عملیات اجرائی نظارت خواهد داشت و در این رابطه، عامل موظف است کلیه اسناد مدارک مربوط به خرید و فروش و موجودی کالای موضوع مضاربه را به‌نحو قابل‌قبولی نگهداری و درصورت مطالبه بانک ارائه نماید.

عامل باید کالای موضوع مضاربه را نقداً به فروش رسانده و کلیه وجوه حاصله را در اسرع‌وقت، مستقیماً و بدون هرگونه دخل و تصرف در حساب مضاربه - وجوه دریافتی نزد بانک بابت تسهیلات استفاده شده - واریز نماید.

عامل نمی‌تواند بدون موافقت بانک کالای موضوع مضاربه را به‌طور نسیه به‌فروش برساند و چنانچه برای فروش کالا ناگزیر به تنظیم قرارداد فروش خاصی باشد باید متن قرارداد را قبلاً به تائید بانک برساند. در این موارد، بنا به تقاضای کتبی عامل، بانک می‌تواند با رعایت نکات ذیل با فروش نسیه کالا و یا عقد قراردادهای خاص فروش موافقت نماید.

۱- زمان مجاز در فروش نسیه نباید از مدت قرارداد مضاربه تجاوز نماید.

۲- مطالبات عامل از بابت فروش نسیه تا زمانی که به حیطه وصول درنیاید نمی‌تواند وسیله واریز سرمایه و سهم سود بانک در سررسید قرارداد واقع شود.

۳- مفاد قرارداد فروش می‌باید در چارچوب شرایط مضاربه تنظیم گردد و متضمن منافع و مصالح بانک باشد.

چنانچه تمام یا بخشی از سرمایه مضاربه بعداز پرداخت، بدون انجام معامله به بانک مسترد گردد و عامل اسناد و مدارک کتبی مستدل و معتبر دال بر عدم انجام معامله موضوع قرارداد به بانک تسلیم نماید و از طرفی بررسی این مدارک با توجه به سوابق مشتری، برای بانک مسلّم و محرز گردد که عدم انجام معامله بازرگانی، تحت تأثیر و

دخالت عوامل خارج از کنترل مشتری صورت گرفته‌است در این‌صورت اخذ هرگونه وجه اضافی تحت هر عنوان مازاد بر سرمایه مسترد شده مجازنمی‌باشد.

ضمنا واحدها مکلفند در قرارداد مضاربه قید نمایند که قرارداد مذکور براساس توافق طرفین درحکم اسناد لازم‌اجراء و تابع آئین‌نامه اجرائی اسناد رسمی می‌باشد.

نکات قابل توجه در مضاربه

الف ـ با توجه به‌اینکه کلیه امور لازم برای انجام عملیات مضاربه می‌باید طبق قرارداد توسط عامل صورت گیرد بنابراین امضاء قرارداد و استفاده از سرمایه مضاربه نیز شخصاً بدون تفویض وکالت به غیر باید توسط عامل صورت پذیرد.

ب ـ سرمایه مضاربه صرفاً به مصرف خرید کالا و سایر هزینه‌های قابل‌قبول معامله موضوع مضاربه برسد.

پ ـ حاصل فروش کالای موضوع مضاربه در هر مرحله از فروش به حساب مضاربه ـ وجوه دریافتی نزد بانک واریز گردد.

ت ـ عامل بلافاصله بعداز خرید کالای موضوع مضاربه، بانک را از محل نگهداری آن مطلع نماید.

ث ـ در صورت بروز هرگونه وقفه، تخلف، سلب صلاحیت عامل و یا هر اشکال دیگری، واحدهای بانک باید موضوع را مورد رسیدگی قرار داده و عنداللزوم، حسب مورد، از کالا و محل کار عامل بازدید به‌عمل آورده و اقدامات مقتضی جهت حفظ مصالح و منافع بانک معمول دارند.

ج ـ با توجه به ماهیت معامله مضاربه که سرمایه یا کالا، کلاً و در هر شرایطی متعلق و در مالکیت بانک قرار دارد، لذا درصورت اطلاع از توقف یا ورشکستگی عامل، فوراً صورت کالای خریداری از محل سرمایه مضاربه را به هیأت تصفیه اعلام و ضرورت تحویل آن کالا به بانک را متذکر و تا تحویل آن مراتب را پی‌گیری نماید.

چ ـ پس‌از اطلاع از فوت عامل، به‌منظور حفظ حقوق بانک نسبت به کالای موضوع مضاربه، مراتب کتباً به وراث اعلام و از وراث درخواست می‌گردد که اموال موضوع مضاربه را سریعاً به بانک تحویل نموده و یا با موافقت بانک با انعقاد قرارداد جدیدی (در صورت حائز شرایط بودن وراث به تشخیص بانک) با نظر اداره حقوقی

بانک، مسؤولیت فروش و انجام بقیه کارهای مضاربه را قبول نمایند.

ح ـ براساس ماده ۱۵ آئین‌نامه اجرائی معاملات مضاربه مصوب شورای پول و اعتبار، واحدها می‌باید ترتیبی اتخاذ نمایند تا عنداللزوم اموال موضوع معامله مضاربه و یا وثیقه آن در طول مدت مضاربه حداقل به میزان سرمایه مضاربه به‌نام و به‌نفع بانک بیمه شود.

خ ـ بانکها مکلفند بر مصرف سرمایه نقدی (منابع) و برگشت آن و همچنین بر عملیات اجرائی مضاربه نظارت لازم و کافی به‌عمل آورند.

د ـ بانکها موظفند برای جبران خسارت وارده بر اصل سرمایه، ضمن عقد صلح در مورد «موضوع سایر هزینه‌ها» از عامل تعهد و تأمین کافی اخذ نمایند.

ذ ـ بانکها مکلفند در قرارداد مضاربه قید نمایند که قرارداد مذکور براساس توافق طرفین در حکم اسناد لازم‌الاجراء و تابع آیین‌نامه اجرائی اسناد رسمی می‌باشد.

تغییرات در قرارداد مضاربه

قرارداد مضاربه از جمله قراردادهای لازم‌الاجراء (طبق توافق) و تابع آئین‌نامه اجرائی اسناد رسمی می‌باشد. در مواردی که می‌تواند تغییرات در قرارداد قابل‌قبول باشد ازجمله:

۱- تغییرات در سرمایه به‌صورت کاهش یا افزایش سرمایه.

۲- تغییرات در مدت قرارداد به‌صورت کاهش یا افزایش و بدون هیچ‌گونه تغییر در نسبت تقسیم سود، می‌باید نسبت به تهیه و تنظیم قرارداد الحاقی و امضاء آن اقدام گردد.

چنانچه قسمتی از کالای موضوع مضاربه در مدت تعیین شده فروش نرفته باشد و برای عامل نیز مقدور باشد که بقیه کالا را از اموال خود به‌قیمت فروش خریداری نماید، بانک می‌تواند اقدام به فروش تتمه کالا به عامل نموده و قرارداد را مختومه و حساب را تسویه نماید. چنانچه خرید کالای احتمالی باقیمانده در پایان مدت قرارداد به قیمت فروش توسط عامل شرط اولیه اعطای تسهیلات تعیین شده باشد، عامل ملزم به ایفای تعهدات خود می‌باشد.

در صورتی‌که، امکان اختتام قرارداد و تسویه‌حساب از طریق فروش کالای باقیمانده به قیمت فروش به عامل وجود نداشته باشد، بانک می‌تواند با بررسی‌های همه‌جانبه بقیه

کالا را به‌قیمت کمتر از فروش روز به عامل یا هر شخص ثالث دیگر به‌طور نقدی به فروش رساند و یا اینکه قرارداد الحاقی برای افزایش مدت قرارداد جهت فروش کالا به‌نحوی که مدت از یک سال تجوز ننموده و با افزایش مدت، بدون تغییر نسبت سهم سود، حداقل سود مورد انتظار بانک حاصل گردد تنظیم نماید.

فسخ قرارداد مضاربه

طبق ماده ۵۵۱ قانون مدنی «عقد مضاربه» به‌یکی از علل ذیل منفسخ می‌شود.

۱- درصورت موت یا جنون یا سفه احد طرفین.

۲- درصورت تلف شدن تمام سرمایه.

۳- درصورت مفلس شدن مالک.

۴- درصورت عدم امکان تجارتی که منظور طرفین بوده است.

۱ـ درصورت موت یا جنون یا سفه احد طرفین

از آنجاکه مضاربه از عقود جایز است و طبق ماده ۹۵۴ قانون مدنی "کلیه عقود جایز[۵] به موت و جنون احد طرفین منفسخ می‌شود و همچنین به سفه در موردی که رشد معتبر است ، فسخ مضاربه درصورت فوت عامل از آن نظر است که تصرف در سرمایه از طرف مالک به شخص عامل داده‌شده‌است و با فوت او اذن ازبین می‌رود و در صورت فوت مالک از آن نظر است که در صورت فوت مالک سرمایه به شخص دیگری (وراث) تعلق می‌گیرد و اذن مالک با فوت او زائل و به شخص دیگری مربوط می‌گردد. برای ادامه عمل مضاربه وراث می‌توانند عقد مضاربه جدیدی با عامل منعقد نمایند. جنون (دائم یا ادواری) مالک و عامل نیز موجب فسخ عقد مضاربه می‌گردد.

۲ـ درصورت تلف شدن تمام سرمایه

سرمایه رکن اساسی مضاربه است و چنانچه تمامی سرمایه و ربح به جهات مختلف از بین برود، دیگر مالی باقی نمی‌ماند تا بتوان با آن معاملات تجاری انجام داد. لذا موضوع مضاربه نیز منتفی می‌شود.

۳ـ در صورت مفلس شدن مالک

امروزه در حقوق، کلمه مفلس جای خود را به دو واژه «معسر» و «ورشکسته» داده است. اعسار مالک، باعث انفساخ مضاربه نمی‌شود زیرا معسر از تصرف در اموال خود ممنوع نیست و طلبکاران حق‌ندارند فعالیت‌های اقتصادی او را محدود سازند اما در ورشکستگی که خاص تجار است اعمال تجاری از تاریخ ورشکستگی متوقف و اموال ورشکسته مورد وثیقه طلبکاران قرار می‌گیرد و به این لحاظ عامل نمی‌تواند به اعمال خود نسبت به سرمایه ادامه دهد، حتی اگر مالک رضایت داشته باشد؛ مگرآنکه مورد موافقت تمامی طلبکاران قرار گیرد. چرا که تصرف در هر مالی منوط به اجازه کسانی می‌باشد که در آن حقی دارند.

۴ـ در صورت عدم امکان تجارتی که منظور طرفین بوده است

چنانچه تجارتی که در عقد مضاربه مقرر شده به هر ترتیب و جهت مقدور نباشد موضوع منتفی و عقد مضاربه منفسخ می‌گردد. چنانچه فسخ مضاربه قبل‌از شروع به‌عمل باشد چون هیچ‌گونه عملی‌انجام نشده عامل حقی بر مالک ندارد. اما چنانچه فسخ پس‌از اتمام عملیات تجاری و نقدشدن کالای موضوع مضاربه باشد چنانچه سودی عاید شده باشد وفق قرارداد قابل تقسیم خواهد بود و اگر سودی عاید نشده باشد عامل حقی بر مالک نخواهد داشت. لکن، اگر زیانی متوجه سرمایه شود از بابت کسری سرمایه و اجرت عامل هیچ‌یک حقی بر دیگری ندارند، مگراین‌که عامل تعهد پرداخت مقداری از مال خود را در مقابل زیانی که متوجه مالک شده نموده باشد و یا به مالک وکالت داده‌باشد که به مقدار زیان وارده از اموال او تملیک نماید (مفاد ماده ۵۵۸ قانون مدنی). چنانچه عقد مضاربه به‌هر جهت باطل شود، عامل مستحق اجرت‌المثل خود خواهد بود، اگرچه کالای موضوع مضاربه به‌فروش نرفته و سودی عاید نشده باشد.

اما در موضوع فسخ، چون عقد صحیح است (مفاد ماده ۲۱۹ قانون مدنی) عامل هیچ‌گونه حقی بر مالک نخواهد داشت.

عملیات حسابداری مضاربه

پس‌از بررسی‌های همه‌جانبه و تعیین وثائق و تضمینات و تنظیم قرارداد، اسناد حسابداری به‌شرح ذیل صادر می‌گردد:

۱ــ ثبت قرارداد مضاربه

بدهکار ــ حساب انتظامی قراردادها (قراردادهای مضاربه) ۱ ریال

بستانکار ــ طرف حساب‌های انتظامی قراردادها (قراردادهای مضاربه) ۱ ریال

ثبت این سند صرفاً جهت نشان دادن تعداد قراردادهای منعقده مضاربه می‌باشد.

۲ــ ثبت وثائق و تضمینات

وثیقه غیرمنقول و کالا به‌مبلغ ارزیابی و اسناد تجاری به‌مبلغ اسمی در حساب‌های انتظامی ثبت خواهد شد.

بدهکار ــ حساب انتظامی وثائق و تضمینات به‌مبلغ ترهین یا اسمی

بستانکار ــ طرف حساب‌های انتظامی وثائق و تضمینات به‌مبلغ ترهین یا اسمی

۳ــ ثبت حق صلح هزینه‌های احتمالی

چنانچه عامل علاوه بر هزینه‌های قابل‌قبول با صلح هزینه‌هایی که انجام می‌دهد موافقت نماید، اسناد ذیل (به‌مبلغ حق صلح) معمولاً به‌مبلغ ۱،۰۰۰ ریال صادر می‌گردد.

بدهکار ــ حساب هزینه‌های متفرقه (حق صلح قراردادهای مضاربه)

۱،۰۰۰ ریال

بستانکار - حساب جاری عامل ۱،۰۰۰ ریال

۴ـ ثبت تعهدات بانک

چنانچه مقرر باشد سرمایه مضاربه دفعةً واحدةً پرداخت گردد و بانک تعهدی از بابت معامله انجام شده نداشته باشد ثبت تعهدات لزومی نخواهد داشت، ولی چنانچه پرداخت سرمایه مضاربه به‌دفعات صورت پذیرد آن میزان از سرمایه که در تعهد بانک می‌باشد در حساب تعهدات به‌شرح ذیل ثبت می‌گردد:

بدهکار - طرف حساب تعهدات بانک بابت مضاربه به‌میزان مانده سرمایه پرداخت نشده

بستانکار - حساب تعهدات " " " " " " "

۵ـ پرداخت سرمایه مضاربه

پرداخت سرمایه مضاربه که با توجه به قیمت کالا و هزینه‌های مربوط خواهد بود به‌شرح ذیل انجام می‌شود:

بدهکار ـ حساب مضاربه - تسهیلات اعطائی به‌میزان سرمایه پرداخت شده

بستانکار ـ حساب صندوق یا جاری عامل " " " "

حال چنانچه سرمایه مضاربه قرار باشد به‌دفعات پرداخت گردد اسناد حسابداری بالا تکرار شده و به‌همان میزان از حساب تعهدات بانک برگشت می‌شود.

بدهکار ـ حساب تعهدات بانک بابت مضاربه به‌میزان انجام تعهد

بستانکار ـ طرف حساب تعهدات بانک بابت مضاربه " " "

۶ـ فروش کالای موضوع مضاربه

با عنایت به‌این‌که عامل طبق قرارداد موظف است ماحصل فروش را به‌تدریج و هم‌زمان با فروش کالا بلافاصله به‌حساب بانک واریز نماید، لذا وجوه حاصل از فروش کالا (به‌تدریج یا یک‌جا) به‌حساب مضاربه - وجوه دریافتی بابت تسهیلات پرداختی به‌شرح ذیل واریز می‌گردد:

بدهکار ـ حساب صندوق یا جاری عامل معادل مبلغ واریز شده

بستانکار ـ حساب مضاربه - وجوه دریافتی " " "

۷ـ محاسبه سود و تسویه‌حساب مضاربه

پس‌از فروش کالای موضوع مضاربه و وصول کلیه وجوه حاصل از عملیات مضاربه اسناد حسابداری به‌شرح ذیل صادر می‌گردد:

بدهکار ــ حساب مضاربه - وجوه دریافتی به‌میزان سرمایه پرداخت شده

بستانکار ــ حساب مضاربه - تسهیلات اعطائی . . . .

با صدور سند فوق چنانچه حساب مضاربه - وجوه دریافتی دارای مانده بستانکار باشد نمایانگرسود بوده و اسناد حسابداری به‌شرح ذیل صادر می‌گردد:

بدهکار ــ حساب مضاربه - وجوه دریافتی به‌میزان کل سود مضاربه

بستانکار ــ حساب جاری عامل به‌میزان سهم سود عامل طبق قرارداد

بستانکار ــ حساب درآمد معاملات مضاربه به‌میزان سهم سود بانک . .

حال چنانچه معاملات مضاربه با زیان مواجه بوده و در قرارداد زیان وارده به‌اصل سرمایه را عامل از اموال خود تعهد نموده باشد اسناد ذیل صادر می‌گردد:

بدهکار ــ حساب جاری عامل به‌میزان خسارت وارده بر اصل سرمایه

بستانکار ــ حساب مضاربه - وجوه دریافتی . . . . .

بدین‌ترتیب عملیات موضوع مضاربه خاتمه یافته و اسناد انتظامی به‌شرح ذیل برگشت می‌شود:

۱ ـ بدهکار ــ طرف حساب انتظامی قراردادها (قراردادهای مضاربه) ۱ ریال

۲ ـ بستانکار ــ حساب انتظامی قراردادها (قراردادهای مضاربه) ۱ ریال

بدهکار ــ طرف حساب انتظامی وثائق و تضمینات مربوط به‌مبلغ ترهین یا اسمی

بستانکار - حساب انتظامی . . . . .

مثال: آقای علی احمدی از شعبه مرکزی بانک الف درخواست ۶۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال تسهیلات مضاربه جهت خرید و فروش چای با هزینه‌های مربوط از تعاون کشور را برای مدت ۳ ماه می‌نماید شعبه پس‌از بررسی‌های لازم با درخواست نامبرده در مقابل اخذ سفته با تضمین شخص معتبر با مارژ ۳۰٪ موافقت می‌نماید. چنانچه فروش کالای موضوع مضاربه با ۱۰٪ بیش‌از قیمت خرید دفعةً واحدةً صورت گیرد و نسبت تقسیم سود بین بانک و عامل به‌ترتیب ۶۵٪ و ۳۵٪ باشد کلیه اسناد حسابداری لازم را از ابتدا تا

تسویه‌حساب کامل صادر فرمائید.

حل

۱- ثبت قرارداد

بدهکار ـ حساب انتظامی قراردادها (قراردادهای مضاربه)	۱ ریال
بستانکار ـ طرف حساب‌های انتظامی	۱ ریال

۲- ثبت وثائق و تضمینات

بدهکار ـ حساب انتظامی اسناد تضمینی	۷۸،۰۰۰،۰۰۰ ریال
بسانکار ـ طرف حسابهای انتظامی اسناد تضمینی	۷۸،۰۰۰،۰۰۰ ریال

۳- پرداخت حق صلح

بدهکار ـ حساب هزینه‌های متفرقه (حق صلح)	۱،۰۰۰ ریال
بستانکار ـ حساب جاری عامل (بابت حق صلح)	۱،۰۰۰ ریال

۴- پرداخت سرمایه مضاربه

بدهکار ـ حساب مضاربه - تسهیلات اعطائی	۶۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال
بستانکار ـ حساب جاری عامل یا بستانکاران متفرقه	۶۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال

۵- فروش کالای موضوع مضاربه

بدهکار ـ حساب صندوق یا جاری عامل یا جاری خریدار	۶۶،۰۰۰،۰۰۰ ریال
بستانکار ـ حساب مضاربه - وجوه دریافتی	۶۶،۰۰۰،۰۰۰ ریال

۶- محاسبه سود و تسویه‌حساب مضاربه

الف - برگشت سرمایه

بدهکار ـ حساب مضاربه - وجوه دریافتی	۶۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال
بستانکار ـ حساب مضاربه - تسهیلات اعطایی	۶۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال

ب - تقسیم سود

بدهکار ـ حساب مضاربه - وجوه دریافتی	۶،۰۰۰،۰۰۰ ریال
بستانکار ـ حساب درآمد معاملات حاصل از مضاربه	۳،۹۰۰،۰۰۰ ریال
بستانکار ـ حساب جاری عامل سهم سود عامل	۲،۱۰۰،۰۰۰ ریال

۷- برگشت حساب‌های انتظامی

الف - قراردادها

بدهکار ـ طرف حساب‌های انتظامی قراردادها	۱ ریال
بستانکار - حساب انتظامی قراردادها	۱ ریال

ب - وثائق

بدهکار ـ طرف حساب‌های انتظامی اسناد تضمینی	۷۸،۰۰۰،۰۰۰ ریال
بستانکار ـ حساب انتظامی اسناد تضمینی	۷۸،۰۰۰،۰۰۰ ریال

مسائل و تمرینات

۱- مضاربه را تعریف کرده و هزینه‌های قابل‌قبول در مضاربه را نام برید.

۲- مضاربه چه نوع عقدی است و از چه عقودی تشکیل شده است.

۳- چهار مورد از ویژگی‌های قابل توجه مضاربه را نام برید.

۴- انواع مضاربه را نام برده و مضاربه خاص را بیان نمائید.

۵- تأثیر تعیین مدت بیش‌از زمان مورد نیاز جهت انجام معاملات مضاربه را توضیح دهید.

۶- نحوه تعیین حداقل نسبت سهم سود بانک و عامل را در قرارداد توضیح دهید.

۷- موارد فسخ قرارداد مضاربه را توضیح دهید.

۸- کاهش یا افزایش حداقل پیش‌بینی سود در مضاربه چه اثرات اقتصادی می‌تواند داشته باشد.

۹- شرکت تجاری مفید جهت خرید و فروش برنج از شعبه پاسداران بانک الف درخواست ۳۰۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال تسهیلات مضاربه برای مدت ۲ ماه در مقابل ارائه ۳۵۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال سفته با تضمین شخص معتبر می‌نماید. شعبه پس‌از بررسی‌های لازم با درخواست شرکت با پیش‌بینی حداقل ۲۵٪ سود در سال موافقت می‌نماید.

چنانچه سود حاصل از فروش کالای موضوع مضاربه ۲۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال باشد مطلوبست:

الف - آیا بانک با توجه به پیش‌بینی حداقل ۲۵٪ سود در سال اقدام به انعقاد قرارداد می‌نماید؟ درصورت اقدام حداقل نسبت سهم سود بانک را محاسبه نمائید.

ب - کلیه اسناد حسابداری لازم را از ابتدا تا تسویه‌حساب کامل صادر فرمائید.

۱۰- شرکت بازرگانی حسینی جهت خرید و فروش ۵۰۰ دستگاه یخچال از شعبه مرکزی بانک الف، درخواست تسهیلات مضاربه به‌میزان هر دستگاه یخچال ۵۰۰،۰۰۰ ریال و هزینه‌های قابل‌قبول جمعاً ۵،۰۰۰،۰۰۰ ریال برای مدت ۴ ماه می‌نماید، شعبه پس‌از بررسی‌های لازم با درخواست شرکت در مقابل اخذ ۶۰،۰۰۰،۰۰۰ غیرمنقول موافقت

می‌نماید.

چنانچه حداقل پیش‌بینی سود بانک ۲۵٪ و سود حاصل از فروش کالای موضوع مضاربه ۱۵٪ بیشتر از قیمت تمام شده باشد و نسبت سهم سود بانک ۶۰٪ از کل سود تعیین گردد مطلوبست:

الف - مقایسه حداقل سود پیش‌بینی شده بانک و سود حاصل از انجام معامله مضاربه.

ب -کلیه اسناد حسابداری لازم را از ابتدا تا تسویه‌حساب کامل صادر فرمائید.

فصل پنجم

مشارکت مدنی

مقدمه

مشارکت مدنی در واقع یک تأسیس حقوقی است که برای نخستین بار در نظام بانکداری بدون ربا در ایران به کار رفته است. مجوز انجام معاملات مشارکت مدنی در بانکها ماده ۷ قانون عملیات بانکی بدون ربا می‌باشد. طبق این ماده بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش فعالیت بخشهای مختلف تولیدی، بازرگانی و خدماتی قسمتی از سرمایه و یا منابع مورد نیاز این بخشها را به‌صورت مشارکت تامین نمایند.

برای تبیین نقش مشارکت مدنی لازم است قبلاً مفهوم شرکت مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد.

در اصطلاح قانون مدنی، شرکت به مفهوم عام کلمه «شرکت غیر عقدی» و به مفهوم اخص کلمه «شرکت عقدی» نامیده می‌شود.[1] شرکت به مفهوم وسیع کلمه در قانون مدنی چنین تعریف شده است.

تعریف شرکت طبق ماده ۵۷۱ قانون مدنی:

"شرکت عبارت است از اجتماع حقوق مالکین متعدد در شیئی واحد به نحو اشاعه"

ارکان تشکیل دهنده این تعریف عبارتند از:

۱ـ اجتماع حقوق مالکین متعدد:

بدین مفهوم که شرکت به‌طور کلی به اعتبار حقوق مالکیت شرکاء تشکیل می‌شود و

پی‌نوشت:

۱- ابراهیمی، محمدحسین، مضاربه در اسلام، انتشارات دفتر تبلیغاتی اسلامی، قم، ۱۳۷۱، ص ۹.

۲- وسائل‌الشیعه، جلد ۱۳، ص ۱۸۳.

۳- جابری عربلو، محسن، فرهنگ اصطلاحات فقه اسلامی (درباب معاملات)، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۲، ص ۱۶۴.

۴- بهمنی، محمود، بررسی عقد مضاربه و عملکرد آن در بانک‌های تجاری کشور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، صفحات ۵۰ و ۵۱.

۵- کاتوزیان، دکتر ناصر، حقوق مدنی (مشارکت‌ها، صلح، عطایا)، ۱۳۶۳، ص ۱۳۷.

منتخبی از منابع خارج از متن کتاب: OUTSIDE READING

ـ تحلیل فقهی و حقوقی عقد مضاربه در نظام بانکداری اسلامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد محمود خرسندیان، مدرسه عالی شهید مطهری، گروه فقه و حقوق اسلامی، ۱۳۶۹، استاد راهنما: آیت‌الله سید محمدحسن مرعشی ـ استاد مشاور: آیت‌الله سید محمد موسوی بجنوردی

ـ بررسی عقد مضاربه و عملکرد آن در بانکهای تجاری کشور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد محمود بهمنی، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۴، استاد راهنما: دکتر ایرج توتونچیان، استاد مشاور: دکتر سیدعلی اصغر هدایتی

نه خود شرکاء؛ به عبارت دیگر، شرکت به مفهوم وسیع کلمه مبتنی بر رابطه حقوقی شرکاء با یکدیگر است و نه رابطه شخصی آنان. نکته دیگر تعدّد مالکین است که معمولاً از دو به بالا را در بر می‌گیرد.

۲ـ شیء واحد

موضوع مشارکت می‌تواند عین (خانه و ملک مشترک) و یا دین (طلب مشترک، طلبی که به دو تن منتقل می‌شود) و یا منفعت (مانند منفعت مورد اجاره که بر اثر فوت مستاجر به ورثه منتقل می‌شود) و یا حق (مانند حق خیار و حق شفعه که در نتیجهٔ فوت مورث به وارث منتقل می‌شود) باشد. به این ترتیب مشارکت باید دارای موضوع معینی بوده و هر یک از شرکاء نسبت به آن مالکیت داشته باشند.

۳ـ اشاعه

منظور از اشاعه آن است که مالکیت هر یک از شرکاء محدود به جزء خاص و معینی از شیئی مورد مشارکت نبوده و بلکه به کل آن تسری داشته باشد.

مالکیت مشاع و به عبارت دیگر شراکت از لحاظ قانون مدنی یا به صورت اختیاری است و یا قهری. شراکت اختیاری می‌تواند در نتیجه عقدی از عقود باشد، مانند اینکه چند نفر ملکی را با هم خریداری نمایند (عقد بیع)، یا اجاره نمایند(عقد اجاره)، یا به آنها هبه شود (عقد هبه) یا قبول رهن نمایند (عقد رهن) و یا به آنان مصالحه شود (عقد صلح). همچنین در نتیجه‌ی عمل شرکاء مانند انبار کردن گندم در یک انبار مشترک و یا قبول مالی مشاع در ازاء عمل چند تن مانند قبول یک توپ پارچه به ازاء دستمزد، و حیازت مباحات در مورد یک اصله درخت.

شرکت به مفهوم اخص کلمه، چنانکه اشاره شد "شرکت عقدی" نامیده می‌شود. این نوع شرکت را با استنباط از مواد راجع به شرکت در قانون مدنی، می‌توان چنین تعریف نمود. "مشارکت بین دو یا چند تن بر معامله نمودن اموال مورد اشتراک چه نقدی باشد یا جنسی"

با توجه به مطالب بیان شده فوق، «شرکت مدنی» مترادف است با «شرکت عقدیه یا اکتسابیه» در فقه اسلامی.

تعریف مشارکت مدنی طبق دستورالعمل اجرایی قانون عملیات بانکی بدون ربا:

«مشارکت مدنی عبارتست از در آمیختن سهم‌الشرکه نقدی و یا غیر نقدی متعلق به اشخاص حقیقی و یا حقوقی متعدد، به نحو مشاع، به منظور انتفاع، طبق قرارداد»

کاربرد مشارکت مدنی

از ماده ۷ قانون عملیات بانکی بدون ربا استنباط می‌شود که مشارکت مدنی در بخشهای تولیدی (صنعتی، معدنی، کشاورزی و مسکن) بازرگانی (داخلی، صادرات و واردات) و خدماتی کاربرد دارد.

موضوع مشارکت

موضوع مشارکت می‌باید در قراردادهای منعقده کاملاً مشخص بوده و واحدها موظفند قبل از مبادرت به انعقاد قرارداد مشارکت مدنی، عملیات موضوع مشارکت را بررسی و اطمینان حاصل نمایند که اصل سهم الشرکه و سود مورد انتظار ناشی از مشارکت مدنی، در طول مدت قرارداد قابل برگشت و مشارکت قابل تسویه است.

سرمایه مشارکت مدنی

شرکت مدنی در صورتی تشکیل و تحقق خواهد یافت که شرکاء طبق قرارداد سهم‌الشرکه نقدی خود را به حساب مخصوص که در بانک برای شرکت افتتاح می‌گردد و اریز نمایند و در صورتیکه تمام یا قسمتی از سهم‌الشرکه غیر نقدی باشد طبق مقررات مشارکت مدنی این سهم‌الشرکه پس از تقویم به مدیر یا مدیران شرکت تحویل گردد. ضمناً پرداخت سهم‌الشرکه شرکاء در مشارکت مدنی می‌تواند طبق قرارداد همزمان توسط شرکاء نسبت به سهم‌الشرکه خود یا به دفعات صورت گیرد. مضافاً

ـ تامین وجوه مورد نیاز بیش از سرمایه پیش بینی شده در ارتباط با انجام موضوع مشارکت مدنی طبق قرارداد به عهده شریک خواهد بود.

ـ بانکها مکلفند در قرارداد مشارکت مدنی تصریح نمایند که مدیر یا مدیران شرکتهای مدنی بیش از مال الشرکه واریز شده به حساب و یا تحویل شده به مدیران شرکت مجاز به انجام معامله و قبول تعهدات مالی نمی‌باشند.

مدت

بانکها در صورتی مجاز به مشارکت مدنی می‌باشند که موضوع این قبیل مشارکتها ظرف یکسال خاتمه پذیرفته و ظرف همین مدت قابل تسویه باشد. در مواردی که مشارکت مدنی برای امور تولیدی، صنعتی، معدنی، کشاورزی، احداث مسکن و ساختمان و همچنین برای طرحهای جدید خدماتی صورت می‌پذیرد حداکثر مدت سه سال تعیین می‌گردد. در موارد استثنایی، مدت براساس تبصره ماده ۱۰ دستورالعمل اجرایی مشارکت مدنی (بند یکم مصوبه یکهزار و سی و دومین جلسه مورخ ۱۳۸۳/۸/۲ شورای پول و اعتبار در خصوص تغییر ماده ۱۰ و تبصره یک دستورالعمل اجرایی مشارکت مدنی) به شرح ذیل تعیین می‌گردد.

«ماده ۱۰ ـ مدت قرارداد مشارکت مدنی با توجه به اقتضای فعالیت و موضوع قرارداد به تشخیص بانکها و موافقت شریک، در ابتدای قرارداد تعیین می‌گردد.

تبصره ۱ـ در صورت لزوم و وجود توجیهات کافی و در صورتی که طرح در پایان مدت قرارداد به اتمام نرسیده باشد، قرارداد مشارکت مدنی، مشروط به تصویب هیأت مدیره بانک ذیربط قابل تمدید است.»

نظارت و کنترل عملیات

بانکها موظفند بر حسن اجرای قراردادهای منعقده موضوع مشارکت مدنی تا خاتمه موضوع مشارکت و تسویه حساب کامل، کنترل و نظارت لازم و کافی به عمل آورند. عملیات بانکی ناشی از معاملات موضوع مشارکت مدنی در بانک طرف قرارداد متمرکز خواهد شد و در صورتی که طرف قرارداد بیش از یک بانک باشد، عملیات بانکی موصوف نزد یکی از بانکهای شریک به انتخاب بانکهای ذیربط متمرکز می‌گردد و اداره امور شرکت مدنی طبق قرارداد، بر عهده بانک (بانکها) و یا شرکاء دیگر خواهد بود.

سود مشارکت مدنی

بانکها زمانی اقدام به مشارکت مدنی می‌نمایند که سهم سود بانک از سود پیش‌بینی شده ناشی از معاملات مشارکت مدنی یا سرمایه‌گذاری مربوط، از سود مورد انتظار که طبق حداقل نرخ تعیین شده توسط شورای پول و اعتبار برآورد می‌گردد کمتر نباشد. حداقل یا حداکثر نسبت سهم سود بانکها در عملیات مشارکت مدنی با توجه به نوع بخش اقتصادی هر ساله توسط شورای پول و اعتبار تعیین می‌گردد.

وثایق و تضمینات

بانکها می‌توانند جهت حصول اطمینان از حسن اجرای قرارداد مشارکت مدنی از طرف مقابل تامین کافی اخذ نمایند.

ضمناً بانکها باید توجه داشته باشند که اموال مشارکت مدنی و یا اموال منقول یا غیر منقول موضوع و ثائق در طول مدت مشارکت و حداقل به مبلغ سهم‌الشرکه بانک، به نام و به نفع بانک بیمه شود.

نکات قابل توجه در مشارکت مدنی

۱ ـ بانکها مکلفند در قرارداد مشارکت مدنی نحوه‌ی تسویه‌ی مشارکت را قید نمایند.

۲ ـ در مواردی که مشارکت مدنی جهت امور تولیدی (صنعتی، معدنی، کشاورزی، احداث مسکن و ساختمان) و همچنین برای امور طرحهای جدید خدماتی صورت می‌پذیرد فروش اقساطی سهم‌الشرکه بانک در خاتمه قرارداد با رعایت ضوابط و مقررات مربوط مجاز می‌باشد. ضمناً در این موارد اخذ پیش دریافت الزامی نمی‌باشد.

۳ ـ اعطای تسهیلات مشارکت مدنی در مواردی که موضوع آنها کالاهای لوکس و تجملی و غیر ضروری است مجاز نمی‌باشد.

۴ ـ بانکها موظفند ترتیبی اتخاذ نمایند که تعهدات مالی و انجام معاملات توسط شریک از حد سهم‌الشرکه واریز و تحویل شده به شریک بیشتر نباشد و جهت جلوگیری از افزایش تعهدات، لازم است علاوه بر نظارت مستمر بر مصرف و برگشت وجوه سرمایه، از خرید نسیه توسط شریک ممانعت به عمل آورده و در صورت فروش نسیه کالای موضوع مشارکت مدنی توسط شریک، مدت فروش نسیه از مدت قرارداد مشارکت مدنی تجاوز ننموده و میزان فروش نسیه شریک از مبلغ «قدرالسهم» وی در مشارکت مدنی تجاوز ننماید.

۵ ـ هزینه‌های انجام شده توسط شریک را در طرحها و همچنین امور ساختمانی می‌توان به عنوان آورده غیر نقدی شریک پذیرفت.

ویژگیهای مشارکت مدنی

۱ ـ مشارکت مدنی ماهیتاً از عقود جایز است، یعنی هر یک از شرکاء هر وقت بخواهند می‌توانند آنرا فسخ نمایند مگر آنکه ضمن عقد لازمی اختیار فسخ از طرفین سلب شود.

۲ـ سرمایه مشارکت مدنی بر خلاف مضاربه که تماماً و نقداً توسط مالک تامین می‌گردد، اعم است از نقدی و غیر نقدی و می‌تواند به دفعات پرداخت گردد.

۳ـ درآمیختن سهم‌الشرکه نقدی طرفین به نحو مشاع از مشخصات اصلی مشارکت مدنی است.

۴ـ مشارکت مدنی به عکس قرض‌الحسنه، به قصد انتفاع انجام می‌پذیرد.

۵ـ مشارکت مدنی زمانی تحقق خواهد یافت که شرکاء طبق قرارداد سهم‌الشرکه نقدی خود را به حساب مخصوصی که در بانک برای شرکت افتتاح می‌گردد، واریز نمایند و چنانچه تمام یا قسمتی از سهم‌الشرکه غیر نقدی باشد، باید با توافق شرکاء تقویم و ارزش ریالی آن در شرکت منظور گردد.

۶ـ مشارکت مدنی در تامین منابع مالی مورد نیاز در امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۷ـ در مشارکت مدنی نحوه تسویه مشارکت باید مشخص شود. در این خصوص، می‌توان یکی از ترتیبات ذیل را مشخص داشت:

الف ـ شریک، کالای احتمالی باقیمانده در پایان مدت قرارداد را به قیمت فروش روز از اموال خود خریداری و قرارداد را تسویه نماید.

ب ـ شریک کالای احتمالی باقیمانده در پایان مدت قرارداد را به قیمتی که بنابر توافق تعیین خواهد شد خریداری نماید.

۸ـ مشارکت مدنی از تسهیلات کوتاه مدت بوده و می‌باید ظرف مدت یکسال خاتمه پذیرد و قرارداد مشارکت مدنی ظرف همین مدت قابل تسویه باشد. در مواردی که مشارکت مدنی برای امور تولیدی صورت می‌پذیرد حداکثر مدت ۳ سال می‌باشد.

۹ـ فروش اقساطی سهم‌الشرکه بانک در مشارکت مدنی تولیدی (صنعتی، معدنی، کشاورزی و احداث مسکن و ساختمان) و همچنین طرحهای جدید خدماتی در زمان خاتمه قرارداد امکان پذیر است.

۱۰ـ در مشارکت مدنی بر خلاف مضاربه هزینه‌های قابل قبول منحصر به هزینه‌های خاص نبوده بلکه هر نوع هزینه دیگر با توافق طرفین می‌تواند در قرارداد قید شود.

وجوه تمایز شرکت مدنی و شرکت تجاری

۱ـ شرکت مدنی در چارچوب ضوابط و مقررات قانون مدنی و شرکت تجاری در قالب ضوابط و مقررات قانون تجارت تأسیس و فعالیت می‌نماید.

۲ـ شرکت تجاری، شرکتی است که منحصراً به امور مذکور در قانون تجارت که ماهیتاً جنبه تجاری دارد می‌پردازد در صورتیکه شرکت مدنی می‌تواند انواع فعالیتهای مجاز منجمله معاملات غیرمنقول که شرکتهای تجاری از آن منع گردیده‌اند انجام دهد.

۳ـ شرکت تجاری دارای شخصیت مستقل از شرکاء می‌باشد، حال آنکه شرکت مدنی دارای شخصیت مستقلی نیست. دارائی آن مال مشاع شرکاء و دیون آن مستقیماً بر عهده شرکاء قرار دارد.

۴ـ در شرکت مدنی، اگر شرکاة از عهده پرداخت بدهی خود برنیایند مقررات راجع به افلاس و اعسار اجراء می‌گردد، در صورتیکه در شرکت تجاری مقررات ورشکستگی حاکم خواهد بود.

عملیات حسابداری مشارکت مدنی

پس از بررسی در خواست متقاضی و تصویب تسهیلات اعطائی عملیات حسابداری به شرح ذیل انجام می‌گیرد.

۱ـ ثبت قرارداد

قرارداد مشارکت مدنی که با توافق طرفین تنظیم و مورد قبول واقع گردیده به مبلغ یک ریال در حسابهای انتظامی قراردادها ثبت می‌گردد.

بدهکار ـ حساب انتظامی قراردادها قراردادهای مشارکت مدنی ۱ریال

بستانکار ـ طرف حسابهای انتظامی قراردادها - - - ۱ریال

۲ـ اخذ وثایق و تضمینات

غیر منقول اخذ شده به مبلغ ترهین و اسناد دریافتی به عنوان تضمین به مبلغ اسمی در حسابهای انتظامی ثبت می‌گردد.

بدهکار ـ حساب انتظامی و ثایق و تضمینات مربوط به مبلغ ترهین یااسمی

بستانکار ـ طرف حسابهای انتظامی و ثایق و تضمینات مربوط - - -

۳ـ واریز سرمایه مشارکت

سرمایه شرکت مدنی باید توسط بانک و شریک تامین و به حساب مشترک مشارکت مدنی که برای این منظور در بانک افتتاح می‌شود واریز و به شرح ذیل در حسابها ثبت گردد.

بدهکار ـ حساب سپرده قرض‌الحسنه جاری / پس‌انداز شریک یا شرکاء

به مبلغ سهم‌الشرکه شریک یا شرکاء

بستانکار ـ حساب مشترک مشارکت مدنی " " " "
بدهکار ـ حساب تسهیلات اعطائی ـ مشارکت مدنی به مبلغ سهم‌الشرکه بانک
بستانکار ـ حساب مشترک مشارکت مدنی " " " "

چنانچه تسهیلات اعطایی مشارکت مدنی مصوب دفعةً واحدةً پرداخت نگردد لازم است حساب تعهدات نگهداری و به هر میزان که از سهم بانک پرداخت می‌شود از حساب مربوط برگشت شود. حال چنانچه تمام یا قسمتی از سهم‌الشرکه شریک غیر نقدی باشد، پس از تقویم به شرح ذیل در حسابهای مربوط ثبت می‌گردد.

بدهکار ـ حساب بدهکاران موقت به مبلغ تقویم شده سهم شریک
بستانکار ـ حساب مشترک مشارکت مدنی " " " "

پس از تحویل سرمایه غیر نقدی و ثبت بالا عملیات حسابداری به شرح ذیل انجام می‌گیرد.

بدهکار ـ حساب مشترک مشارکت مدنی به مبلغ تقویم شده سهم شریک
بستانکار ـ حساب بدهکاران موقت " " " "

در صورتیکه آورده بانک نیز غیر نقدی باشد اسناد ذیل صادر می‌گردد.

بدهکار ـ حساب تسهیلات اعطائی ـ مشارکت مدنی به مبلغ تقویم شده سهم بانک
بستانکار ـ حساب مشترک مشارکت مدنی " " " "

همزمان اسناد ذیل نیز صادر می‌گردد:

۱ ـ بدهکار ـ حساب مشترک مشارکت مدنی به مبلغ تقویم شده سهم بانک
۲ ـ بستانکار ـ حساب اموال یا دارائی بانک " " " "

بدین ترتیب تحویل و تحوّل اموال به شرکت مدنی توسط شریک یا شرکاء تحقّق می‌پذیرد.

۴ ـ استفاده از سرمایه مشارکت مدنی

هنگام استفاده از حساب مشترک مدنی، براساس قرارداد، به‌منظور خرید یا پرداخت هزینه‌های مربوط به شرکت مدنی ثبت حسابها به میزان مبلغ استفاده شده به شرح ذیل

صورت می‌گیرد.

بدهکار ـ حساب مشترک مشارکت مدنی به مبلغ هزینه‌های لازم جهت انجام کار

بستانکار ـ حساب سپرده قرض الحسنه /پس انداز/ جاری ذینفع

۵ ـ دریافت وجوه حاصل از فروش کالا یا اموال موضوع مشارکت

بدهکار ـ حساب سپرده قرض‌الحسنه جاری / پس انداز خریدار

به مبلغ فروخته شده.

بستانکار ـ حساب مشترک مشارکت مدنی

این سند ممکن است چندین بار تکرار شود تا کلیه کالای موضوع مشارکت به فروش رسد.

٦ ـ محاسبه سود و تسویه حساب مشارکت مدنی

پس از واریز ماحصل فروش تمام اموال یا کالای موضوع مشارکت مدنی و منظور نمودن هزینه‌های قابل قبول مربوط به موضوع مشارکت مدنی، شرکت مدنی خاتمه یافته و اسناد حسابداری به شرح ذیل صادر می‌گردد.

بدهکار ـ حساب مشترک مشارکت مدنی به‌مبلغ کل سرمایه مشارکت (بانک و شریک)

بستانکار ـ حساب تسهیلات اعطائی ـ مشارکت مدنی

به مبلغ سهم سرمایه بانک در مشارکت مدنی

بستانکار ـ حساب سپرده قرض الحسنه جاری / پس انداز شریک

به مبلغ سهم سرمایه شریک

بدین ترتیب پس از ثبت اسناد فوق، مانده‌ی حساب مشترک مشارکت مدنی نشان دهنده سود یا زیان حاصل از مشارکت مدنی است.

در صورتیکه مانده‌ی حساب فوق بستانکار باشد نمایانگر سود و اگر بدهکار باشد بیانگر زیان مشارکت مدنی می‌باشد.

الف: در صورتیکه نتیجه حاکی از سود باشد:

بدهکار ـ حساب مشترک مشارکت مدنی معادل کل سود

بستانکار ـ حساب درآمد معاملات (مشارکت مدنی)

به مبلغ سهم سود بانک طبق قرارداد

بستانکار ـ حساب قرض الحسنه جاری/ پس انداز شریک

به مبلغ سهم سود شریک طبق قرارداد

با ثبت سند فوق، حساب مشترک مشارکت مدنی و حساب مشارکت مدنی در دفاتر بانک تسویه و مشارکت مدنی خاتمه می‌یابد.

ب: در صورتیکه نتیجه حاکی از زیان باشد:

با عنایت به قرارداد منعقده و اینکه برگشت سرمایه بانک توسط شریک تضمین شده است لذا:

۱ ـ در صورتیکه مانده بستانکار حساب مشترک مشارکت مدنی بیش از سرمایه سهم بانک باشد اسناد ذیل صادر می‌گردد.

بدهکار ـ حساب مشترک مشارکت مدنی به مبلغ مانده حساب

بستانکار ـ حساب تسهیلات اعطائی ـ مشارکت مدنی

به مبلغ سهم سرمایه پرداختی بانک

بستانکار ـ حساب سپرده قرض الحسنه جاری/ پس انداز شریک

به مبلغ باقیماندهٔ حساب مشترک مشارکت مدنی بابت قسمتی از سرمایه پرداختی شریک

۲ ـ در صورتیکه مانده‌ی حساب مشترک مشارکت مدنی تکافوی سهم سرمایه بانک را ننماید اسناد حسابداری به شرح ذیل صادر خواهد شد:

بدهکار ـ حساب مشترک مشارکت مدنی معادل سهم سرمایه بانک

بستانکار ـ حساب تسهیلات اعطائی ـ مشارکت مدنی " " " "

در این حالت، مانده‌ی حساب مشترک مشارکت مدنی بدهکار خواهد شد. ولی از آنجاکه تامین زیان حاصل از اصل سرمایه بانک از اموال شریک تعهد شده است

مانده‌ی حساب فوق از حساب جاری شریک برداشت می‌گردد.

بدهکار ــ حساب قرض الحسنه / پس انداز / جاری شریک به میزان زیان حاصل

بستانکار ــ حساب مشترک مشارکت مدنی " " " "

پس از ثبت حسابهای فوق حساب مشارکت مدنی تسویه و اسناد انتظامی به شرح ذیل برگشت می‌شود.

۷ ـ خاتمه عملیات و برگشت حسابهای انتظامی

بدهکار ــ طرف حسابهای انتظامی قراردادها (مشارکت مدنی) ۱ ریال

بستانکار ــ حساب انتظامی قراردادها (مشارکت مدنی) ۱ ریال

بدهکار ــ طرف حساب انتظامی و ثایق و تضمینات به مبلغ ترهین یا اسمی

بستانکار ــ حساب انتظامی و ثایق و تضمینات به مبلغ ترهین یا اسمی

توضیح آنکه چنانچه سهم الشرکه بانک در مشارکت مدنی به صورت فروش اقساطی قابل واگذاری باشد اسناد حسابداری ذیل صادر می‌گردد.

بدهکار ــ حساب تسهیلات اعطائی فروش اقساطی

به قیمت فروش نسیه سهم الشرکه بانک

بستانکار ــ حساب تسهیلات اعطائی ـ مشارکت مدنی به قیمت تمام شده سهم‌الشرکه

بستانکار ــ حساب درآمد معاملات ـ مشارکت مدنی به میزان سود دوران مشارکت

بستانکار ــ در آمد سالهای آتی ـ فروش اقساطی به میزان سود دوران تقسیط

منتخبی از منابع خارج از متن کتاب: OUTSIDE READING

ــ بررسی امکان جایگزینی مشارکت مدنی با سایر عقود، پایان‌نامه کارشناسی ارشد سید یونس صادقی، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۱، استاد راهنما: دکتر سید علی اصغر هدایتی، اساتید مشاور: دکتر مهدی ایران‌نژاد پاریزی، دکتر ایرج توتونچیان.

ــ بررسی و تحلیلی از جایگاه مشارکت مدنی در بانکداری اسلامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد سعید جمشیدی، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۲، استاد راهنما: دکتر سید علی‌اصغر هدایتی، استاد مشاور: علی‌اصغر سفری.

فصل ششم

مشارکت حقوقی

مقدمه

مشارکت حقوقی در چارچوب تعریف کلی «شراکت» و در اصطلاح آئین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، عبارت است از:

«تامین قسمتی از سرمایه شرکتهای سهامی جدید و یا خرید قسمتی از سهام شرکتهای سهامی موجود»

طبق آئین‌نامه فوق، بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش بخشهای مختلف تولیدی، بازرگانی و خدماتی، قسمتی از سرمایه مورد نیاز شرکتهای سهامی راکه برای امور مذکور تشکیل شده یا می‌شوند، تامین نمایند.

بانکها موظفند قبل از مشارکت وضعیت شرکتهای سهامی راکه سهام آنها موضوع خرید است و یا طرح ارائه شده برای مشارکت را از لحاظ اقتصادی، فنی و مالی (در حد نیاز بانک) بررسی و ارزیابی نمایند. مشارکت هر بانک از محل منابع بانک و سپرده‌های سرمایه گذاری در صورتی مجاز است که نتیجهٔ بررسی و ارزیابی حاکم از پیش‌بینی عدم زیان دهی مشارکت باشد. ضمناً مشارکت حقوقی در بخش خدمات برای بانکها در صورتی مجاز است که ضرورت آن در هر مورد توسط بانک مرکزی تائید شده باشد.

نکات قابل توجه در مشارکت حقوقی:

۱- مشارکت حقوقی منحصراً در شرکتهای سهامی (عام و خاص) انجام می‌پذیرد.

۲- واحدهائی که بانکها در آنها مشارکت و یا سرمایه گذاری نموده باشند تابع قانون

تجارت خواهند بود، مگر اینکه مشمول قانون دیگری باشند.

۳- مشارکت یک یا چند بانک با اشخاص حقیقی یا حقوقی در یک شرکت سهامی بلامانع است.

۴- مشارکت حقوقی برای تأمین تسهیلات بلندمدّت مورد نیاز واحدهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۵- میزان مشارکت یک یا چند بانک در هر شرکت سهامی جدید نباید از ۴۹ درصد کل سرمایه شرکت و میزان خرید سهام شرکتهای سهامی موجود توسط یک یا چند بانک از ۲۰ درصد کل سرمایه شرکت تجاوز نماید.

قابل ذکر است خرید سهام شرکتهای سهامی موجود برای امر تکمیل، توسعه و یا تبدیل مطالبات بانک به سرمایه تا ۴۹ درصد سرمایه جدید مجاز می‌باشد. در هر صورت، تجاوز از حد فوق مستلزم اخذ مجوز از بانک مرکزی می‌باشد.

۶- بانکها به مشارکت در شرکتهای سهامی که نسبت سرمایه آنها (با احتساب سهم مشارکت بانکها) در بدو مشارکت، به کل منابع مالی شرکت کمتر از ۳۰ درصد در مورد شرکتهای تولیدی، و کمتر از ۲۰ درصد در مورد شرکتهای بازرگانی و خدماتی باشد مجاز نخواهند بود.

۷- بانکها مکلفند بر نحوه‌ی مصرف منابع موضوع مشارکت در طرحهای جدید و همچنین توسعه و تکمیل طرحها، نظارت لازم و کافی به عمل آورند.

۸- بانکها می‌توانند سهام خود در شرکتهای سهامی موضوع این دستورالعمل را به فروش رسانند.

ضوابط اجرایی

مشارکت حقوقی بانک مستلزم تحقیقات و بررسیهای همه جانبه می‌باشد و نتایج این بررسیها می‌باید حاکی از توجیهات لازم از ابعاد مختلف باشد.

قبل از اقدام به مشارکت لازم است نکات ذیل مورد توجه قرار گیرد.

۱- بررسی و تطبیق با اولویت‌ها

طرحهای مورد نظر باید با اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های اقتصادی دولت هماهنگی

داشته و متناسب با اولویت‌های تعیین شده باشد.

۲- بررسی طرح

قبل از مبادرت به قبول طرح و مشارکت در آن اصولاً طرح می‌باید از ابعاد مختلف اقتصادی، فنی و مالی مورد بررسی قرار گیرد:

الف: بررسیهای اقتصادی

بررسی اقتصادی شامل بررسی آثار کلی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ناشی از اجرای طرحهای ملی و عمرانی و اثرات جنبی آن بر سطح اقتصاد کشور و منطقه می‌باشد. تاثیر اجرای طرح بر بازار، سطح اشتغال، افزایش محصولات تولیدی کشور، کاهش قیمتها، اعتلاء سطح فرهنگ و بهداشت و به طور کلی رفاه جامعه و ایجاد صنایع جنبی و بسیاری نکات دیگر از عمده هدفهای بررسی‌های اقتصادی است.

ب- بررسی فنی

این بررسیها عموماً مربوط است به تعیین حدود و مشخصات طرح، امکانات عملی طرح، وسائل اجرای طرح، انتخاب بهترین روش اجرائی با توجه به تخصص لازم، ماشین آلات و تاسیسات مورد نیاز، محل طرح، امکانات مربوط به آب، برق، تلفن، گاز، جاده و غیره، مقررات و قوانین مربوط به اجرای طرح، امتیازات خاص برای تشویق سرمایه گذاری در منطقه و موارد بسیار دیگری که در قابل اجراء بودن طرح تاثیر مستقیم یا غیرمستقیم دارد.

ج- بررسی و پیش‌بینی‌های مالی

بررسیهای مالی اغلب ارتباط با مفید و موجّه بودن طرح از لحاظ برگشت سرمایه و سودآوری آن دارد. این بررسیها عموماً در رابطه با اطلاعات و ارقام مربوط به عرضه‌ی محصولات اعم از تولیدات داخلی و واردات و تقاضا برای آن اعم از تقاضای داخلی و یا صادرات، هزینه‌های سرمایه گذاری، میزان سرمایه در گردش، میزان فروش محصولات طرح (داخلی و صادرات)، میزان پرداختهای مربوط به دستمزد و حقوق،

اجاره، بیمه، مالیات، امتیازهای مالیاتی، مواد اولیه پرداختهای ارزی و بسیاری موارد دیگر می‌باشد.

نتیجه بررسی طرح

پس از انجام بررسیهای فنی و اقتصادی و مالی، نتایج حاصل باید مورد تحلیل قرار گرفته و در صورتی که طرح مفید و موجّه باشد پذیرفته شود.

این تحلیل عمدتاً نسبت به عوامل و دست‌آوردهای ذیل صورت خواهد گرفت:

(۱) قابل اجراء بودن طرح از لحاظ فنی.

(۲) پیش‌بینی کل سرمایه گذاری لازم برای اجرای طرح.

(۳) پیش‌بینی میزان سرمایه گذاری ثابت مورد نیاز برای اجرای طرح.

(۴) برآورد میزان سرمایه لازم برای تاسیس شرکت به صورت:

الف- سهم سرمایه بانک

ب- سهم سرمایه شرکاء

(۵) برآورد میزان بقیه منابع بلندمدت (به استثنای سرمایه) مورد نیاز طرح.

(۶) برآورد میزان کل سرمایه در گردش لازم.

(۷) مدت برگشت سرمایه.

(۸) قیمت تمام شده در مراحل مختلف تولید و عنداللزوم در ظرفیتهای مختلف تولیدی.

(۹) قیمت فروش (داخلی و خارجی).

(۱۰) میزان سود قابل تحصیل.

(۱۱) میزان ارز قابل تحصیل.

(۱۲) میزان صرفه‌جوئی ارزی.

(۱۳) میزان وابستگی به خارج.

(۱۴) میزان اشتغالی که با اجرای طرح ایجاد خواهد شد.

(۱۵) پیش‌بینی نقطه سر به سر.

(۱۶) پیش‌بینی ترازنامه و سود و زیان.

(۱۷) هر نوع عامل مؤثر دیگر.

۳ـ برنامه زمانبندی اجرای طرح

پس از قبول و تصویب طرح، باید جدول زمانبندی پرداخت در طول دوره تاسیس و راه اندازی و همچنین جدول پرداختها و دریافتها برای زمان بهره‌برداری تهیه و تنظیم گردد. به علاوه جدول و برنامه زمانبندی اجرای پروژه در مراحل مختلف تهیه و براساس آن اقدامات لازم برای اجرای طرح معمول گردد. پیشرفت این برنامه زمانبندی باید همواره بررسی و کنترل شده و موارد انحراف از پیش‌بینی دریافتها و پرداختها و همچنین انحراف عملکرد از برنامه پیش‌بینی شده مورد بررسی و مداقّه قرارگرفته و اصلاحات و تعدیلات لازم عنداللزوم تصمیمات تکمیلی برای پیشرفت به موقع طرح و اجرای آن گرفته شود.

۴ـ تاسیس شرکت سهامی

همزمان با تهیه جدول زمانبندی اجرای طرح، بانک و شرکاء باید ترتیب ثبت شرکت و شروع عملیات اجرائی تاسیس و راه‌اندازی طرح را بدهند.

بدیهی است تشریفات ثبت شرکت بر اساس موازین قانون تجارت و دیگر قوانین و مقررات مربوط خواهد بود.

نظرات بانک و مقرراتی که باید توسط بانک در امر مشارکت رعایت گردد باید در اساسنامه و شرکت‌نامه ملحوظ گردد. عمده‌ترین نکات عبارتند از:

- کنترل بانک در مدیریت شرکت.
- نظارت.
- نحوه تقسیط سود و سهم سود.
- نحوه سرمایه گذاری مجدد.
- توسعه و تکمیل.
- داشتن سیستم حسابداری صنعتی و غیره.
- نحوه بیمه دارائیها.
- تمرکز عملیات نزد بانک.
- نحوه مصرف وجوه طرح.
- تهیه و ارسال گزارش عملکرد طرح: ماهانه، سه ماهه، شش ماهه و غیره.

- سیاست فروش، خرید و خط مشی‌های اساسی دیگر.
- نحوه تدوین بودجه و غیره.
- هر موضوع دیگری که بانک ضروری می‌داند.

۵- اجرای طرح و نظارت

طرح مصوب، پس از به ثبت رسیدن شرکت باید طبق مفاد اساسنامه و شرکت‌نامه و همچنین بر اساس برنامه زمانبندی اجراء گردد. بانک بر اجرای طرح در طول مدت تاسیس و راه‌اندازی نظارت خواهد نمود. بدیهی است، نظارت بانک در مرحله بهره‌برداری به صور مختلف منجمله به شکل مشارکت در تصمیم‌گیریها به عنوان شریک امکان‌پذیر است.

٦- کسب مجوزهای لازم

موافقتها و مجوّزهای دیگر برای اجرای طرحهائی که بانک در آنها قصد مشارکت دارد باید قبلاً از دستگاههای اجرائی مسؤول، در مواردی که ضروری باشد، کسب گردد.

حسابداری مشارکت حقوقی

عملیات حسابداری مربوط به تامین قسمتی از سرمایه شرکتهای سهامی جدید و یا خرید قسمتی از سهام شرکتهای سهامی موجود تحت عنوان مشارکت حقوقی توسط بانک اعم از اینکه این مشارکت در امور تولیدی، بازرگانی و یا خدماتی[۲] باشد به صورت ذیل در دفاتر بانک ثبت خواهد گردید.

الف- تامین سرمایه شرکتهای سهامی جدید (در حال تاسیس)

(۱) پس از انجام تشریفات مربوط به تاسیس شرکت جدید و تعهد سرمایه توسط شرکاء سهم سرمایه تعهد شده بانک در حساب انتظامی به شرح ذیل ثبت خواهد گردید:

بدهکار: طرف حساب تعهدات بانک بابت سرمایه مشارکت حقوقی

بستانکار: حساب تعهدات بانک بابت مشارکت حقوقی

(۲) در صورتی که قبل از ثبت شرکت، مبالغی بابت تعهد خرید سهام پرداخت گردد اسناد مربوط در حسابها به شرح ذیل ثبت می‌گردد:

بدهکار: حساب بدهکاران موقت

بستانکار: حساب صندوق و یا حساب گیرنده وجه

(۳) زمانی که شرکت سهامی به ثبت رسید، مبلغی که در حساب بدهکاران موقتی بابت پیش پرداخت خرید سهام ثبت شده بود از این حساب به شرح ذیل برگشت می‌شود:

بدهکار: حساب مشارکت حقوقی

بستانکار: حساب بدهکاران موقت

(۴) پرداخت سرمایه تعهد شده توسط بانک دفعةً واحدةً و یا به تدریج که صورت می‌گیرد با صدور اسناد حسابداری لازم به شرح ذیل در حسابها ثبت خواهد شد:

بدهکار: حساب مشارکت حقوقی

بستانکار: جساب صندوق و یا حساب گیرنده وجه

(۵) همزمان با صدور و ثبت اسناد ردیفهای ۳ و ۴ فوق اسناد لازم برای بازگشت معادل مبلغ مذکور از تعهدات بانک به شرح ذیل صادر و در دفاتر منعکس می‌گردد.

بدهکار: حساب تعهدات بانک بابت مشارکت حقوقی

بستانکار: طرف حساب تعهدات بانک بابت سرمایه مشارکت حقوقی

ب- تامین منابع برای خرید سهام شرکتهای سهامی «موجود»

(۱) پس از خرید سهام، مبلغ سهام به میزان پرداخت شده در حسابهای ذیربط به شرح ذیل ثبت می‌گردد:

بدهکار: حساب مشارکت حقوقی

بستانکار: حساب صندوق و یا حساب گیرنده وجه

(۲) در صورتی که تمام قیمت سهام فوق پرداخت نشده باشد، به شرح ردیف (۱) بند الف، قسمت اول در حسابهای انتظامی عمل خواهد شد. در صورت مطالبه سرمایه تعهد شده توسط شرکت از بانک و پرداخت آن توسط بانک اسناد مربوط به شرح ردیف (۴) بند الف قسمت اول، ثبت و اسناد انتظامی آن برگشت خواهد شد.

دوم ـ تغییرات سرمایه شرکتهای سهامی که بانک در آنها مشارکت دارد

ثبت حسابهای مربوط به تغییرات سرمایه شرکتهای سهامی که سهام آنها خریداری شده به شرح ذیل می‌باشد.

الف- انتشار سهام جدید

در صورتی که شرکتهای سهامی که سهام آنها توسط بانک خریداری شده سهام جدیدی برای افزایش سرمایه منتشر نمایند و بانک این سهام را خریداری نماید، سهام خریداری شده به قیمت تمام شده به شرح ذیل در حسابها منعکس خواهد شد:

بدهکار: حساب مشارکت حقوقی

بستانکار: حساب صندوق یا حساب جاری گیرنده وجه

چنانچه قسمتی از قیمت سهام به صورت تعهد به بانک منتقل گردد ثبت حسابهای مربوط به شرح مندرج در ردیف (۱) بند الف قسمت اول خواهد بود و درصورت مطالبه سرمایه تعهد شده توسط شرکت از بانک و پرداخت تعهدات بانک اسناد مربوط به شرح ردیفهای (۴) و (۵) بند الف ثبت و اسناد انتظامی آن نیز برگشت خواهد شد.

ب- انتشار سهام جایزه

در شرکتهای سهامی معمولاً قسمتی از سود حاصل از عملیات سال جاری و یا اندوخته‌های سنوات قبل، برای افزایش سرمایه شرکت تخصیص می‌یابد که به صورت سهام جایزه به سهامداران تعلق می‌گیرد. باید توجه داشت که انعکاس این سهام در دفاتر بانک فقط جنبه آماری داشته و فقط تعداد سهام را بدون ذکر مبلغ در حسابهای مربوط نشان می‌دهد.

سوم ـ دریافت سود سهام

هنگام دریافت سود سهام اسناد ذیل صادر و در دفاتر بانک ثبت می‌گردد:

بدهکار: حساب صندوق و یا حساب جاری شرکت سهامی

بستانکار: حساب درآمد مشارکت حقوقی

چهارم - فروش سهام

پس از فروش سهام هر شرکت، ثبت حسابهای مربوط در دفاتر به شرح ذیل صورت خواهد گرفت:

بدهکار: حساب صندوق یا حسابجاری خریدار

بستانکار: حساب فروش سهام

به منظور تعیین سود و یا زیان سهام فروخته شده، معادل متوسط قیمت سهام خریداری بابت قیمت این سهام از حساب مشارکت حقوقی خارج و به حساب فروش سهام به شرح ذیل منتقل می‌گردد:

بدهکار: حساب فروش سهام (به قیمت متوسط تمام شده)[۳]

بستانکار: حساب مشارکت حقوقی

ضمناً در صورتی که ذخیره‌ای از بابت کاهش ارزش این سهام قبلاً در نظر گرفته شده باشد باید ذخیره مذکور به حساب فروش سهام به شرح ذیل منتقل گردد:

بدهکار: حساب ذخیره کاهش ارزش مشارکت حقوقی

بستانکار: حساب فروش سهام

پس از ثبت سه فقره اسناد فوق در حساب فروش سهام، در صورتی که مانده حساب فروش سهام بستانکار باشد حاصل فروش سود بوده و در حسابهای ذیربط به شرح ذیل ثبت می‌گردد:

بدهکار: حساب فروش سهام

بستانکار: حساب درآمد مشارکت حقوقی

لکن، چنانچه مانده حساب فروش سهام بدهکار باشد حاصل فروش زیان بوده و در حسابهای مربوط به شرح ذیل ثبت می‌گردد:

بدهکار: حساب هزینه (زیان) فروش سهام

بستانکار: حساب فروش سهام

در صورتی که قسمتی از مبلغ اسمی سهام فروخته شده کماکان به صورت تعهد باقی مانده باشد، طبعاً این تعهد به خریدار منتقل و مبلغ تعهد به میزان رقم منتقل شده از حساب انتظامی مربوط، به شرح ذیل، برگشت خواهد شد:

بدهکار: طرف حساب انتظامی

بستانکار: حساب انتظامی تعهدات سرمایه مشارکت حقوقی

ارزیابی سهام مشارکت حقوقی

در پایان سال به منظور تهیه ترازنامه می‌باید مجموع سهام خریداری شده توسط بانک بابت مشارکت بررسی و در صورتی که امکان ارزیابی وجود داشته باشد سهام ارزیابی گردد. چنانچه قیمت ارزیابی شده از قیمت دفتری کمتر باشد ذخیره لازم برآورد و به شرح ذیل در حسابها ثبت می‌شود:

بدهکار: حساب سود و زیان

بستانکار: حساب ذخیره کاهش ارزش مشارکت حقوقی

ششم ـ انعکاس مشارکت حقوقی در ترازنامه

در پایان سال و هنگام تهیه ترازنامه، مجموع مشارکتهای حقوقی و سرمایه گذاریهای مستقیم به شکل ذیل در ترازنامه منعکس می‌گردد:

مشارکتها و سرمایه گذاری مستقیم:

مشارکت حقوقی ××

سرمایه گذاری مستقیم ××

—— ××

کسر می‌شود:

ذخیره کاهش دارائیهای مزبور××

—— ××

منتخبی از منابع خارج از متن کتاب OUTSIDE READING

ـ بررسی نقش تسهیلات مشارکت حقوقی و سرمایه گذاری مستقیم و تأثیر آن بر تولید صنایع منتخب (نمونه موردی: بانک ملت ـ صنعت سیمان طی دوره ۷۴ ـ ۱۳۶۴)، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد سید مرتضی، باطنی، موسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۶، استاد راهنما: دکتر سید ابوالفضل دلقندی، استاد مشاور: دکتر سید علی‌اصغر هدایتی، استاد داور: دکتر احمد مجتهد.

فصل هفتم

سرمایه گذاری مستقیم

نخست، تبیین تفاوت اصطلاح «سرمایه گذاری» به مفهوم «تامین سرمایه» از اصطلاح «تشکیل سرمایه» ضرور می‌نماید.

تشکیل سرمایه از نظر محاسبات اقتصادی، ایجاد کالاهای سرمایه‌ای است که در نتیجه آن، بر کالاهای سرمایه‌ای موجود در اقتصاد جامعه افزوده می‌شود. کالاهای سرمایه‌ای، بدین مفهوم، سهام و اوراق قرضه و نظایر آنها را دربر نمی‌گیرد و لذا تشکیل سرمایه بیشتر در ارتباط با دارائیهای عینی است تا دارائیهای ذهنی.

اما، سرمایه گذاری اصطلاحاً خرید سهام، اوراق قرضه و نظایر آن را دربر می‌گیرد و بدین تعبیر، موضوع بحث آن بیشتر دارائیهای ذهنی است تا دارائیهای عینی. بدین ترتیب، سرمایه گذاری مستقیم آن نوع سرمایه گذاری به مفهوم «تامین سرمایه» است که مستقیماً توسط یک یا چند بانک از طریق شرکتهای سهامی که مستقل از بانکها تشکیل می‌گردد انجام می‌شود.

به عبارت دیگر، سرمایه گذاری بدین مفهوم نوعی مشارکت حقوقی است که در اجرای طرحهای تولیدی و عمرانی از طریق خرید سهام و یا مشارکت «بانکها» به مرحله اجرا گذارده می‌شود.

طبق ماده ۲۸ آئین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا:

«سرمایه گذاری مستقیم عبارت است از تامین سرمایه لازم جهت اجرای طرحهای تولیدی و طرحهای عمرانی انتفاعی [۴] توسط بانکها»

نکات قابل توجه در سرمایه گذاری مستقیم

۱- اجرای طرحهای موضوع سرمایه گذاری مستقیم فقط از طریق شرکتهای سهامی[۵] مجاز می‌باشد و از آنجاکه تشکیل و انحلال این نوع شرکتها تابع ضوابط و مقررات پیش‌بینی شده در قانون تجارت است، جز در موارد مصرّح برای انحلال شرکتهای سهامی، امکان فسخ آن وجود ندارد.

۲- صد درصد سرمایه گذاری ثابت[۶] برای اجرای طرحهای موضوع سرمایه گذاری مستقیم باید به صورت منابع مالی بلندمدت تامین شود.

۳- برنامه اینگونه سرمایه گذاریها، باید ضمن لایحه بودجه سالانه کشور به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد.

۴- تاسیس و راه‌اندازی واحدهای جدید تولیدی و عمرانی از طریق اینگونه سرمایه گذاریها در مواردی که مشارکت حقوقی امکان‌پذیر نبوده ولی امکان سرمایه گذاری مستقیم بانکها با توجه به اولویتهای برنامه توسعه اقتصادی و عمرانی کشور وجود داشته باشد مجاز است. لذا، طرحهای جدیدکه از طریق مشارکت حقوقی به صورت مشارکت با اشخاص حقیقی یا حقوقی امکان‌پذیر است می‌باید از همان طریق انجام پذیرد. به عبارت دیگر، سرمایه گذاری مستقیم، اولاً در مواردی است که اشخاص حقیقی و حقوقی راغب به مشارکت با بانک نباشند و ثانیاً سرمایه گذاری مورد نظر با اولویتهای برنامه توسعه اقتصادی تطبیق نماید.

۵- فروش تمام یا قسمتی از سرمایه گذاریها و به عبارت دیگر تمام یا قسمتی از سهام بانکها در شرکتهایی که از طریق سرمایه گذاری تشکیل شده‌اند در صورتی مجاز است که پس از رسیدن طرح به مرحله بهره‌برداری، با هماهنگی شورای عالی بانکها انجام پذیرد. باید توجه داشت چنانچه بر اثر فروش قسمتی از سهام بانکها، نسبت سهام بانکها در این قبیل شرکتها به ۴۹ درصد و یا کمتر تقلیل یابد، سرمایه گذاری ذیربط، تابع ضوابط مشارکت حقوقی خواهد بود.

۶- سرمایه گذاری بانکها فقط در مورد طرحهائی مجاز است که نتیجه ارزیابی حاکی از عدم زیان‌دهی باشد. در ضمن بانکها به هیچ وجه حق ندارند در تولید اشیاء تجمّلی و مصرفی غیرضروری سرمایه گذاری نمایند.

ضوابط اجرائی

قبل از اقدام به سرمایه گذرای مستقیم، طرح موضوع سرمایه گذاری می‌باید در حد نیاز از لحاظ فنی، اقتصادی و مالی بررسی و ارزیابی شده و نتیجه‌ی این مطالعات بیانگر موجّه بودن طرح باشد. این بررسی و ارزیابی به این دلیل اهمیت خاصی که دارد قبول و اجرای هر طرح، در نهایت منجر به مصرف مبالغ معتنابهی از منابع مالی بانک در طرح می‌گردد که برگشت آن در کوتاه مدت امکان‌پذیر نمی‌باشد و از این رو، منافع بانک ایجاب می‌نماید که:

اولاً - اطمینان حاصل نماید که طرح مورد نظر از جمیع جهات موجّه و قابل اجرا باشد.

ثانیاً - برا ثر اجرای طرح، تمام منابع مالی بانک و سود مورد نظر از بدو دوران بهره‌برداری تا پایان عمر اقتصادی طرح، قابل برگشت باشد.

مطالعات راجع به قابلیت اجرا، مقرون به صرفه بودن و بازدهی هر طرح تماماً در قالب بررسیهای فنی، اقتصادی و مالی صورت می‌گیرد که شرح آن در مبحث «مشارکت حقوقی» گذشت. در سرمایه گذاری مستقیم، بانکها باید ترتیبی اتخاذ نمایند که دارائیهای شرکت مورد سرمایه گذاری، همه ساله بیمه شوند.

حسابداری سرمایه گذاری مستقیم

عملیات حسابداری مربوط به تامین سرمایه لازم برای اجرای طرحهای سرمایه گذاری مستقیم (اعم از اینکه این سرمایه گذاری در امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی باشد) که منحصراً در قالب شرکت سهامی و مستقل از بانک تأسیس شده‌اند، به ترتیب ذیل در دفاتر بانک منعکس می‌شود:

اول: ثبت سرمایه شرکت سهامی

۱- درصورتی که قبل از ثبت شرکت، مبالغی به منظور تاسیس شرکت پرداخت گردد اسناد مربوط به شرح ذیل در حسابها ثبت می‌گردد:

بدهکار: حساب بدهکاران موقت (شرکت در حال تاسیس)

بستانکار: حساب صندوق یا حساب گیرنده وجه

۲- پس از انجام تشریفات مربوط به تاسیس شرکت و ثبت آن، تعهد بانک بابت سرمایه شرکت در حساب تعهدات به صورت ذیل ثبت می‌گردد:

بدهکار: طرف حساب تعهدات بانک بابت سرمایه گذاری مستقیم

بستانکار: تعهدات بانک بابت سرمایه گذاری مستقیم

۳- پس از تشکیل شرکت، مبلغی که در حساب بدهکاران موقت به منظور تاسیس شرکت ثبت شده بود، به شرح ذیل برگشت می‌شود:

بدهکار: حساب سرمایه گذاری مستقیم

بستانکار: حساب بدهکاران موقت (شرکت در حال تاسیس)

همزمان با صدور و ثبت سند مذکور، اسناد لازم برای برگشت تعهد بانک، معادل مبلغ پرداخت شده از حساب انتظامی تعهدات بانک به شرح ذیل صادر و در دفاتر بانک منعکس می‌گردد:

بدهکار: طرف حساب انتظامی

بستانکار: حساب انتظامی تعهدات بانک بابت سرمایه گذاری مستقیم

۴- پرداخت سرمایه تعهد شده توسط بانک اعم از اینکه دفعةً واحدةً و یا به تدریج باشد با صدور اسناد حسابداری لازم به شرح ذیل در حسابها ثبت خواهد شد:

بدهکار: حساب سرمایه گذاری مستقیم

بستانکار: حساب صندوق و یا گیرنده وجه

همزمان با این سند، تعهد بانک به میزان مبلغ پرداخت شده فوق، طبق قسمت اخیر بند ۳ از حسابهای انتظامی مربوط برگشت می‌شود.

دوم: تغییرات سرمایه شرکت سهامی

ثبت حسابهای مربوط به تغییرات سرمایه شرکت سهامی، به ترتیب ذیل، صورت می‌گیرد:

۱- افزایش سرمایه

در صورتی که سرمایه شرکت سهامی افزایش یابد دو حالت متصور است یا اینکه

افزایش نقدی است و یا اینکه از محل اندوخته‌های شرکت صورت می‌گیرد که ثبت عملیات حسابداری آن به ترتیبی است که ذیلاً بیان می‌شود.

الف- افزایش نقدی سرمایه

بدهکار: حساب سرمایه گذاری مستقیم

بستانکار: حساب صندوق و یا حساب جاری شرکت

چنانچه قسمتی از این افزایش تعهد شود، اسناد انتظامی مربوط به شرح ردیف ۲ قسمت اول می‌باید صادر و در دفاتر بانک ثبت گردد.

ب- افزایش سرمایه از محل اندوخته‌های شرکت

در صورتی که شرکت تصمیم به افزایش سرمایه خود از محل اندوخته‌ها بگیرد (در واقع اعطاء سهام جایزه به سهامداران)، عملاً بدون هیچ نقل و انتقال نقدی، حساب اندوخته‌های آن کاهش و حساب سرمایه افزایش می‌یابد که اصولاً در حقوق صاحبان سهام تغییری ایجاد نمی‌کند. انعکاس این تصمیم شرکت در دفاتر بانک به صورت ذیل می باشد:

بدهکار: حساب سرمایه گذاری مستقیم

بستانکار: حساب اندوخته‌های سرمایه‌ای

۲-کاهش سرمایه

در صورتی که سرمایه شرکت سهامی کاهش یابد دو حالت متصور است:

حالت اول، بر اثر زیانهای وارده وضع شرکت طوری می‌شود که ادامه حیات شرکت ایجاب می‌کند سرمایه تثبیت شده کاهش یابد.

حالت دوم، سرمایه مازاد بر احتیاج بوده و می‌باید کاهش لازم در سرمایه صورت گیرد. در هر حال، عملیات حسابداری مربوط به شرح ذیل خواهد بود.

الف -کاهش سرمایه بر اثر زیانهای وارده

بدهکار: حساب هزینه (زیان سرمایه گذاری مستقیم)

بستانکار: حساب سرمایه گذاری مستقیم

در صورتی که بابت سرمایه گذاری مستقیم قبلاً ذخیره‌ای در دفاتر بانک ایجاد شده باشد، حداکثر معادل زیان مذکور از حساب ذخیره مربوط برداشت و به شرح ذیل در

حسابها منعکس می‌گردد:

بدهکار: حساب ذخیره سرمایه گذاری مستقیم

بستانکار: حساب هزینه (زیان سرمایه گذاری مستقیم)

ب-کاهش سرمایه به علت مازاد بر احتیاج

چنانچه، به هر دلیل، سرمایه پرداخت شده بیش از میزان پیش‌بینی شده باشد و شرکت طبق مقررات، تقلیل سرمایه دهد، اثر این تصمیم به شرح ذیل در دفاتر بانک منعکس می‌گردد:

بدهکار: حساب صندوق یا حساب جاری شرکت

بستانکار: حساب سرمایه گذاری مستقیم

سوم: دریافت سود حاصل از سرمایه گذاری

هنگام دریافت سود حاصل از سرمایه گذاری مستقیم، اسناد ذیل صادر و در دفاتر بانک ثبت می‌گردد:

بدهکار: حساب صندوق یا حساب جاری شرکت سهامی

بستانکار: حساب درآمد (سود سرمایه گذاری مستقیم)

چهارم: فروش سهام شرکت

۱- انعکاس فروش

در صورتی که تمام و یا قسمتی از سهام شرکت توسط بانک فروخته شود، ثبت حسابهای مربوط در دفاتر بانک به شرح ذیل می‌باشد:

بدهکار: حساب صندوق و یا حساب جاری خریدار

بستانکار: حساب فروش سهام (به قیمت فروش)

۲- تعدیل حساب سرمایه گذاری

به منظور تعیین سود و یا زیان سهام فروخته شده معادل قیمت دفتری این سهام از حساب سرمایه گذاری مستقیم خارج به حساب فروش سهام به شرح ذیل منتقل می‌گردد:

بدهکار: حساب فروش سهام

بستانکار: حساب سرمایه گذاری مستقیم

۳- تعدیل ذخیره کاهش ارزش سرمایه گذاری

در صورتی که ذخیره‌ای بابت کاهش ارزش سرمایه گذاری قبلاً در نظر گرفته شده باشد باید ذخیره مذکور (به تناسب سهام فروخته شده به مجموع سرمایه گذاری) به حساب فروش سهام به شرح ذیل منتقل گردد:

بدهکار: حساب ذخیره کاهش ارزش سرمایه گذاری مستقیم

بستانکار: حساب فروش سهام

الف- پس از ثبت سه فقره اسناد فوق در حساب فروش سهام، در صورتی که مانده‌ی حساب فروش سهام بستانکار باشد حاصل فروش سود بوده و در حسابهای ذیربط به شرح ذیل ثبت می‌گردد:

بدهکار: حساب فروش سهام

بستانکار: حساب درآمد (سود سرمایه گذاری مستقیم)

ب -لکن چنانچه مانده‌ی حساب فروش سهام بدهکار باشد حاصل فروش زیان بوده و در حسابهای مربوط به شرح ذیل ثبت می‌گردد:

بدهکار: حساب هزینه (زیان سرمایه گذاری مستقیم)

بستانکار: حساب فروش سهام

۵- برگشت تعهدات بانک

در صورتی که قسمتی از مبلغ اسمی سهام فروخته شده کماکان به صورت تعهد باقیمانده باشد این تعهد به خریدار منتقل و مبلغ تعهد به میزان رقم منتقل شده از تعهدات مربوط، به شرح ذیل برگشت خواهد شد:

بدهکار: تعهدات بانک بابت سرمایه گذاری مستقیم

بستانکار: طرف تعهدات بانک بابت سرمایه گذاری مستقیم

پنجم: ارزیابی سرمایه گذاری مستقیم

به منظور تهیه ترازنامه، می‌باید سرمایه گذاری مستقیم ارزیابی و چنانچه قیمت ارزیابی از قیمت دفتری کمتر باشد ذخیره لازم به شرح ذیل در حسابها منظور می‌گردد:

بدهکار: حساب سود و زیان

بستانکار: حساب ذخیره کاهش ارزش سرمایه گذاری مستقیم

انعکاس سرمایه گذاری مستقیم در ترازنامه

سرمایه گذاری مستقیم در ترازنامه به شکل ذیل منعکس می‌گردد:

مشارکت و سرمایه گذاری مستقیم:

مشارکت حقوقی ××

سرمایه گذاری مستقیم ××

—

کسر می‌شود:

ذخیره کاهش دارائیهای مزبور ××—

××

پی‌نوشت: (مربوط به فصلهای پنجم و ششم و هفتم)

۱- انواع دیگر شرکت در فقه اسلامی عبارتند از:

الف- شرکت ابدان یا اعمال: یعنی دو یا چند تن با یکدیگر قرار بگذارند که هر کدام هرچه به وسیله عمل خود به دست آورند همگی در آن شریک باشند. این نوع شرکت از نظر فقه امامیه باطل است.

ب- شرکت وجوه: یعنی دو یا چند تن قرار بگذارند که هر یک اموالی راکه به اعتبار خود در ذمّه (نسیه) خریداری می‌کنند و می‌فروشند، در سود حاصله شریک باشند. این نوع شرکت نیز از نظر فقه امامیه باطل است، مگر اینکه هر یک دیگری را وکیل نماید که در آن مالی که می‌خرد برای هر دو بخرد. در این صورت، آنچه نسیه خریده و متعلق به هر دو می‌باشد، در سود و زیان به همان نسبت که خریداری شده است شریک خواهند بود.

ج- شرکت مفاوضه: یعنی دو یا چند تن قرار بگذارند که آنچه از طریق تجارت، زراعت یا کسب، هرگونه غرامات و التزامات و نیز آنچه از طریق ارث به دست می‌آورند و همچنین هرگونه زیانی که متوجه هر یک از آنان گردد، همگی در آن شریک و سهیم باشند. این نوع شرکت نیز از نظر فقه امامیه باطل است.

۲- مشارکت در امور خدماتی منوط به کسب مجوز قبلی از بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد.

۳- قیمت تمام شده سهام عبارت است از تقسیم کل مبلغ سهام خریداری شده و سهام دریافتی بابت جایزه به تعداد آن.

۴- طرح عمرانی انتفاعی، طرحی است که در مدت معقول پس از شروع بهره‌برداری علاوه بر تامین هزینه‌های جاری و استهلاک سرمایه، سود متناسبی به تبعیت از سیاست دولت را عاید نماید.

۵- شرکتهای سهامی که بدین ترتیب به صورت مستقل از بانکها تشکیل می‌گردند، تابع اساسنامه، مقررات و آیین‌نامه‌های ناظر به خود می‌باشند. البته بانکها موظفند ترتیبی اتخاذ نمایند تا حسابها و عملیات مالی این شرکتها همه ساله توسط موسسات حسابرسی مورد تایید بانک مرکزی حسابرسی گردد.

۶- نسبت سرمایه به کل منابع مالی لازم برای اجرای طرح تا مرحله بهره‌برداری نباید از ۴۰٪ کمتر باشد.

تمرین و پرسش

۱- مشارکت مدنی را تعریف نموده اجزاء متشکله آن را تحلیل نمائید.

۲-کاربرد مشارکت مدنی را توضیح دهید.

۳-نحوه عمل بانک و عملیات حسابداری مربوط به مشارکت مدنی را هنگامی که قسمتی از آورده بانک و شریک غیرنقدی باشد توضیح دهید.

۴- وجوه تمایز شرکت مدنی و شرکت تجاری را بیان نمائید.

۵- وظیفه بانک قبل از اقدام به مشارکت حقوقی در طرحهای جدید را توضیح دهید.

۶- مشارکت حقوقی را تعریف کرده و حداکثر مشارکت بانک در موارد مختلف در خصوص شرکتهای سهامی جدید و موجود را بیان نمائید.

۷- تفاوت سرمایه گذاری مستقیم را با مشارکت حقوقی توضیح دهید.

۸- شرکت بازرگانی مفید به منظور خرید و فروش ۵۰ تن برنج به قرار کیلوئی ۸۰۰۰ ریال از شعبه مرکزی بانک الف درخواست تسهیلات مشارکت مدنی می‌نماید، شعبه پس از بررسیهای لازم با درخواست شرکت موافقت می‌نماید.

چنانچه نسبت پرداخت سرمایه شرکت ۶۰٪ بانک و ۴۰٪ شریک و دوره خرید و فروش ۴ ماه و نسبت تقسیم سود با توجه به میزان تامین سرمایه در نظر گرفته شده باشد و به منظور حسن اجرای قرارداد، معادل ۱۳۰٪ سهم‌الشرکه بانک از شریک سفته با تضمین شخص معتبر اخذ گردد و شرکت کالای موضوع مشارکت را با منظور نمودن ۱۰٪ سود به فروش برساند مطلوب است کلیه عملیات حسابداری لازم از ابتدا تا تسویه حساب کامل.

۹- شرکت تجارت پیشه به شعبه بازار بانک الف مراجعه جهت خرید و فروش قطعات یدکی جمعاً به مبلغ ۳۰۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال درخواست تسهیلات مشارکت مدنی می‌نماید. شعبه پس از بررسیهای لازم با درخواست شرکت به شرح و شرایط ذیل موافقت می‌نماید.

۱- مدت انجام معامله ۳ ماه تعیین می‌گردد.

۲- ۷۰٪ سرمایه توسط بانک و ۳۰٪ توسط شرکت تامین می‌شود.

۳- قیمت فروش ۱۵٪ بیشتر از قیمت خرید درنظر گرفته شده است.

۴- به منظور حسن اجرای قرارداد از شریک معادل ۱۳۰٪ سهم‌الشرکه بانک سفته با امضاء ضامن معتبر اخذ می‌گردد.

۵- حاصل فروش در هر مرحله به حساب مربوط نزد بانک واریز می‌گردد.

۶- سود به نسبت ۶۰٪ بانک و ۴۰٪ شرکت قابل تقسیم است.

مطلوب است کلیه‌ی عملیات حسابداری لازم از ابتدا تا تسویه حساب کامل.

۱۰- شرکت تعاونی مصرف کارکنان بانک به منظور تامین لوازم التحریر اعضاء از شعبه فردوسی بانک الف در خواست ۸۰٪ از کل سرمایه مورد نیاز را برای مدت یک ماه می‌نماید. شعبه پس از بررسیهای لازم با درخواست تعاونی در مقابل اخذ سفته به میزان ۱۳۰٪ سهم‌الشرکه بانک موافقت می‌نماید. چنانچه کل سرمایه مورد نیاز ۱۰۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال و هزینه‌های حمل و نقل و انبارداری که مورد قبول بانک می‌باشد ۲،۰۰۰،۰۰۰ ریال باشد و کالا با سود ۴٪ بین اعضاء توزیع گردد و نسبت تقسیم سود متناسب با سرمایه تامین شده باشد مطلوب است کلیه اسناد حسابداری لازم از ابتدا تا تسویه حساب کامل.

منتخبی از منابع خارج از متن کتاب OUTSIDE READING

ـ بررسی نقش تسهیلات مشارکت حقوقی و سرمایه گذاری مستقیم و تأثیر آن بر تولید صنایع منتخب (نمونه موردی: بانک ملت ـ صنعت سیمان طی دوره ۷۴ ـ ۱۳۶۴)، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد سید مرتضی باطنی، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۶، استاد راهنما: دکتر سید ابوالفضل دلقندی، استاد مشاور: دکتر سید علی‌اصغر هدایتی، استاد داور: دکتر احمد مجتهد.

فصل هشتم

فروش اقساطی

خرید و فروش که اصطلاحاً (بیع) نامیده می‌شود یکی از صور مشروع معاملات بوده و عبارت است از اینکه شخصی (فروشنده) در مقابل مالی (ثمن) که از دیگری (خریدار) می‌گیرد مال خود (مبیع) را به دیگری تملیک کند و او نیز به تملیک خود درآورد.

از نظر فقه اسلامی، بیع به اعتبار موعد تسلیم مبیع و تادیه ثمن بر چهار قسم است:

۱- بیع نقد، بیعی است که موعدی برای تسلیم مبیع و تادیه ثمن در عقد، قرارداده نشده است.

۲- بیع سلف یا سلم، بیعی است که مبیع آن در ذمّه و برای تسلیم آن موعدی در عقد مقرر شده است.

۳- بیع نسیه، بیعی است که ثمن آن در ذمّه و برای تادیه آن مدتی معیّن شده است.

۴- بیع کالی به کالی، بیعی است که مبیع و ثمن در ذمّه می‌باشد و برای تسلیم مبیع و تادیه ثمن موعدی مقرر شده است که این نوع بیع به اجماع فقهای امامیه باطل بوده و الزام‌آور نمی‌باشد.

قابل توجه است که مجوّز بانکها جهت انجام معاملات فروش اقساطی ماده ۱۰ و ۱۱ و بند الف ماده ۱۳ قانون عملیات بانکی بدون ربا می‌باشد. طبق ماده ۱۰ قانون عملیات بانکی بدون ربا «بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم در گسترش امر مسکن با هماهنگی وزارت مسکن و شهرسازی، واحدهای مسکونی ارزان قیمت به منظور فروش اقساطی و یا اجاره به شرط تملیک احداث نمایند.»

تبصره - تملک زمین جهت احداث واحدهای مسکونی ارزان قیمت موضوع ماده ۱۰ توسط بانکها با رعایت قانون اراضی شهری بلامانع است.

طبق ماده ۱۱ بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور صنعت و معدن، کشاورزی و خدمات اموال منقول را بنا به درخواست مشتری و تعهد او مبنی بر خرید و مصرف و یا استفاده مستقیم مال و یا اموال مورد درخواست خریداری نموده و با اخذ تامین به صورت اقساطی به مشتری بفروشند.

بر اساس بند الف ماده ۱۳ قانون فوق «بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت تامین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی مواد اولیه و لوازم یدکی مورد نیاز واحدهای تولیدی را بنا به درخواست این واحدها و تعهد آنها مبنی بر خرید و مصرف مواد اولیه و لوازم یدکی مورد درخواست، خریداری و به صورت نسیه به واحدهای مذکور بفروشند.»

طبق ماده ۳۳۸ قانون مدنی:

«بیع عبارت است از تملیک عین به عوض معلوم» به موجب ماده ۳۴۱ همان قانون:

«بیع ممکن است مطلق باشد یا مشروط و نیز ممکن است برای تسلیم تمام یا قسمتی از مبیع یا برای تادیه تمام یا قسمتی از ثمن اجل قرار داده شود».

علیهذا، واضح است که از لحاظ قانون مدنی، هر یک از اقسام بیع (نقد، نسیه و همچنین سلف یا سلم) بدون آنکه قبض ثمن و مبیع در مجلس عقد لازم باشد، صحیح است زیرا متعاملین اجازه دارند برای تسلیم مبیع یا تادیه ثمن، اجلی قرار دهند و قیدی در لزوم تادیه دین و تسلیم مبیع در مجلس عقد تعیین نشده است.

بنابر مطالب بیان شده، فروش اقساطی به ترتیب مصطلح در نظام بانکداری بدون ربا در ایران متخذ از «بیع نسیه» می‌باشد و تعریف مندرج در ماده ۴۷ آئین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا همین مفهوم را متضمّن است:

«فروش اقساطی عبارت است از واگذاری عین به بهای معلوم به غیر به ترتیبی که تمام یا قسمتی از بهای مزبور به اقساط مساوی یا غیرمساوی در سررسید یا سررسیدهای معینی دریافت گردد.»

با توجه به قانون عملیات بانکی بدون ربا فروش اقساطی را می‌توان به سه دسته تقسیم نمود:

الف- فروش اقساطی مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزارکار

همانطور که بیان شد بانکها می توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت تامین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزارکار مصرفی و سایر نیازهای اولیه مورد احتیاج این واحدها را منحصراً بنا به درخواست کتبی و تعهد متقاضیان، مبنی بر خرید و مصرف عوامل مذکور خریداری و به صورت اقساطی به متقاضی به فروش برسانند. در برآورد میزان نیاز واحدهای تولیدی، حجم مواد اولیه متناسب با تولید برای نیاز یک دوره تولید باید درنظر گرفته شود.

قیمت فروش اقساطی مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزارکار با توجه به قیمت تمام شده و سود مورد نظر بانک طبق ضوابط تعیین می‌گردد.

مدت وصول قیمت فروش کالاهای موضوع مواد اولیه نباید از یک دوره تولید و حداکثر از یک سال تجاوز نماید. این مدت در موارد استثنائی با موافقت بانک مرکزی قابل افزایش خواهد بود.

در صورتی که فروش اقساطی به منظور تامین سرمایه در گردش طرحهای تولیدی جدید صورت گیرد مدت وصول برای بیش از یک سال حسب مورد توسط بانک ذیربط تعیین و مشخص خواهد شد.

بنا به تعریف و توضیحات داده شده «مواد اولیه» عبارت است از هر نوع مواد خام، نیمه ساخت، ساخته شده واسطه‌ای و مواد بسته‌بندی که در تولید یک محصول معین به کار می‌روند.

قطعات و وسایلی که برای جایگزینی قسمتی از ماشین آلات تولیدی به کار می‌رود، «لوازم یدکی»، و ادوات و وسایلی نیز که عمر مفید آنها حدود یک سال و با دست غیرمجهز قابل حمل بوده و به عنوان وسایل کمکی در تولید به کار گرفته می‌شوند «ابزار کار» محسوب می‌گردند.

ضوابط خرید و فروش مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزارکار:

بانک فقط بنا بر تقاضای کتبی یک واحد تولیدی اقدام به خرید مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزارکار می‌نماید. لذا متقاضی می‌باید خود مصرف کننده اموال درخواستی باشد و در تقاضای خود نوع، مقدار، مشخصات، فروشنده، قیمت و شرایط پرداخت و

تحویل اموال مورد درخواست را تعیین نموده و مسؤولیت مستقیم هرگونه فسادی را که ممکن است در جریان معامله بروز نماید و همچنین مسؤولیت هر نقص و اشکالی در کیفیت یا کمیت کالا را به عهده گیرد. موجود و آماده تحویل بودن اموال مورد معامله شرط اساسی عقد قرارداد فروش اقساطی است و در مواردی که اموال مورد نظر موجود و قابل تحویل نباشد، بانک باید بدواً مبادرت به خرید آن نموده و پس از آماده شدن اموال آن را به متقاضی واگذار نماید.

در بررسی تقاضاهای مشتریان باید دقت شود که کالای مورد نظر متناسب با حجم یک دوره تولید و یا حداکثر معادل مصرف یک سال مشتری باشد. منظور از دوره تولید، مدت زمان لازم برای طی مراحل مختلف تولید، فروش و برگشت وجه اقلام مورد معامله است. خرید اموال موضوع فروش اقساطی توسط بانک می‌باید از منابع معتبر و در مقابل اخذ فاکتور صادره و یا از افرادی که عرفاً در خصوص فروش کالای مورد معامله شناخته شده‌اند باشد.

در خریدهای داخلی، بانک معمولاً فقط بهای کالای خریداری را پرداخت می‌نماید و بقیه هزینه‌ها شامل بسته‌بندی، بارگیری، حمل، بیمه و تخلیه به عهده مشتری می‌باشد، مگر اینکه مصوبه پرداخت تسهیلات شرط دیگری را پذیرفته باشد.

خریدهای خارجی بانک از طریق گشایش اعتبارات اسنادی صورت می‌گیرد و اخذ کلیه مجوزها و تائیدیه‌های لازم برای ورود کالای مورد نظر به عهده خود متقاضی است.

در خریدهای خارجی، بانک معمولاً فقط بهای اسناد وارداتی کالا (ارزش سیف) را پرداخت و بقیه هزینه‌ها به‌عهده متقاضی است مگر اینکه ترتیب دیگری مقرر شده باشد.

در معاملات فروش اقساطی اعلام قیمت فروش نقدی و نسیه به خریدار الزامی بوده و از این رو لازم است عقد قرارداد قطعی فروش اقساطی موکول به زمانی گردد که قیمت‌های مربوط تعیین شده باشند.

قیمت فروش نسیه بانک برابر است با مجموع وجوه پرداختی جهت ابتیاع و تهیه کالای مورد نظر (قیمت تمام شده) به علاوه سود دوران بازگشت سرمایه طبق ضوابط مربوط. بدیهی است مبلغ پیش‌پرداخت از میزان بدهی مشتری کسر خواهد شد.

لازم به یادآوری است دریافت پیش‌پرداخت در خصوص فروش مواد اولیه، لوازم

یدکی و ابزار کار از متقاضی ضرورتی ندارد.

در معاملات فروش اقساطی، لازم است به میزان مطالبات بانک هنگام عقد قرارداد از متقاضی وثایق و تضمینات قابل قبول اخذ گردد.

وصول قیمت فروش نسیه بانک از مشتری دفعةً واحدةً یا به اقساط مساوی و یا غیرمساوی در سررسیدهای متوالی یا غیرمتوالی مجاز می‌باشد و مدت بازپرداخت قسط یا اقساط نباید از یک دوره تولید و حداکثر از یک سال تجاوز نماید.(۱)

در ضمن، چنانچه در بازپرداخت هر یک از اقساط وقفه‌ای حاصل شود باید چگونگی امر بلافاصله از طریق بانک مورد بررسی و پیگیری لازم قرار گرفته و حسب نیاز از محل کار مشتری و نحوه‌ی استفاده از کالای مورد معامله بازدید به عمل آمده و تدابیر مقتضی جهت حفظ مصالح بانک اتخاذ شود.

ب ـ فروش اقساطی وسایل تولید، ماشین آلات، وسایل حمل ونقل، کالای مصرفی ساخت داخل و تأسیسات

به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور صنعت و معدن، کشاورزی و خدمات، بانک می‌تواند اموال منقول را بنابر درخواست متقاضی و تعهد او مبنی بر خرید و مصرف و یا استفاده مستقیم مال و یا اموال مورد درخواست خریداری نموده و با اخذ تأمین به صورت اقساطی به مشتری بفروشد. اموال موضوع این تسهیلات شامل وسایل تولید، ماشین آلات و تأسیساتی می‌باشد که عمر مفید آنها بیش از یک سال باشد. منظور از طول عمر مفید ماشین‌آلات، تأسیسات و وسایل کار عبارت است از حداقل مدت زمان بازدهی اقتصادی از آنها و به عبارت دیگر حداقل مدت زمانی که طی آن استفاده مطلوب از موارد مذکور به عمل آید.

بدیهی است که داراییهای مورد اشاره به مرور فرسوده گردیده و از ارزش اقتصادی آنها کاسته می‌شود. لذا تسهیلات اعطایی که جهت تهیه و تدارک آنها در اختیار متقاضیان قرار می‌گیرد، باید به گونه‌ای بازپرداخت شوند که حداکثر از طول عمر مفید آنها به شرح مذکور در «جدول عمر مفید ماشین آلات، تأسیسات و وسایل کار» که به لحاظ اهمیت موضوع، در ضمائم کتاب آمده است، تجاوز ننماید.

بنا به تعریف تجهیزاتی که از آنها در تولید انواع محصولات استفاده می‌شود، «وسایل تولید» و دستگاهها و ابزاری که به وسیله نیروی محرکه کار می‌کنند

«ماشین آلات» و وسایلی راکه برای استفاده مطلوب از ماشین آلات و یا انجام فعالیتهای خدماتی مورد نیاز می‌باشند، به عنوان «تاسیسات» در نظر گرفته می‌شوند.

ضوابط خرید و فروش وسایل تولید، ماشین آلات و تاسیسات

شرایط این نوع از معاملات عیناً مانند فروش اقساطی مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزار کار بوده و سایر شرایط به شرح ذیل می‌باشد.

۱- مدت وصول قیمت فروش اقساطی وسایل تولید، ماشین آلات تاسیسات نباید از طول عمر مفید این قبیل اموال به شرح جدول مربوط تجاوز نماید. مبداء محاسبه طول عمر مفید تاریخ شروع بهره‌برداری به تشخیص بانک خواهد بود.(۲)

۲- جهت اعطای تسهیلات از طریق فروش اقساطی وسایل تولید، ماشین آلات و تاسیسات برای طرحهای تولیدی کشاورزی، صنعتی، معدنی و خدمات لازم است طرح مزبور از لحاظ فنی، مالی و اقتصادی در حد نیاز بررسی و ارزیابی شده و در صورت موجّه بودن نتیجه امر، مبادرت به عقد قرارداد شود.

۳- هنگام انجام معامله فروش اقساطی موضوع این بند، دریافت قسمتی از بهای مورد معامله از مشتری به عنوان پیش‌پرداخت نقدی حداقل به میزان ۱۰٪ برای بخش کشاورزی و ۱۵٪ برای بخش صنعت و معدن و ۲۰٪ برای بخش خدمات الزامی است.

۴- به منظور حصول اطمینان از حسن اجرای قرارداد و وصول مطالبات، اموال موضوع این معاملات می‌باید در وثیقه بانک قرار گیرد. لذا نظر به لازم‌الاجراء بودن قراردادهای فروش اقساطی، امضاء قراردادهای مزبور به منزله ترهین اموال مورد معامله محسوب شده و نیازی به انجام تشریفات خاص نمی‌باشد مگر در مورد فروش اقساطی وسایط نقلیه موتوری و یا مواردی که قانوناً ترهین آنها به موجب قوانین جاری فقط از طریق تنظیم سند رسمی ممکن است.

۵- درصورتی که خریدار قبل از سررسید و یا سررسیدهای مقرر مبادرت به واریز تمام و یا قسمتی از بدهی خود نماید، بانکها مکلفند تخفیف لازم را از محل سود متعلقه، متناسب با مدت باقیمانده تا سررسید قسط یا اقساط واریز شده، به خریدار اعطاء نمایند. تخفیف مذکور لزوماً متناسب با سود دریافتی نبوده بلکه می‌تواند کمتر از آن نیز باشد.

۶- بانکها می‌باید ترتیبی اتخاذ نمایند تا عنداللزوم اموال موضوع فروش اقساطی (وسایل تولید، ماشین‌آلات و تاسیسات) و وثایق متعلقه، همه ساله و در طول مدت اجرای قراردادهای مربوط حداقل به میزان مانده طلب بانک به نفع بانک بیمه شود.

۷- بانکها لازم است برحسن اجرای قراردادهای منعقده موضوع فروش اقساطی، در طول مدت قرارداد، نظارت لازم و کافی معمول نمایند.

۸- بانکها مکلفند در قراردادهای منعقده فروش اقساطی قید نمایند که قرارداد مذکور، بر اساس توافق طرفین، در حکم اسناد لازم الاجراء و تابع آئین‌نامه اجرائی اسناد رسمی می‌باشد.

ج- فروش اقساطی مسکن

بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امر مسکن، واحدهای مسکونی ارزان قیمت راکه مستقیماً یا از طریق اعطای هر یک از انواع تسهیلات بانکی توسط آنها احداث شده باشد، منحصراً بنا به درخواست کتبی و تعهد متقاضیان مبنی بر خرید اینگونه واحدها، به صورت اقساطی به آنان بفروش رسانند. ضمناً بانکها موظفند قبل از اقدام به احداث طرحهای ساختمانی، طرحهای مذکور را از لحاظ فنی، مالی و اقتصادی (در حد نیاز بانک) بررسی و ارزیابی نمایند. اجرای طرحهای مزبور از محل منابع بانک و سپرده‌های سرمایه گذاری در این قبیل طرحها در صورتی مجاز است که نتیجه بررسی و ارزیابی طرح، قابل توجیه باشد.

رئوس ضوابط و نکاتی که در مورد معاملات فروش اقساطی مسکن باید مدّنظر باشد، اساساً همان ضوابط عمومی معاملات فروش اقساطی بوده و صرفاً نکاتی به شرح ذیل به آن افزوده می‌گردد.

۱- بانکها مکلفند قبل از انعقاد قرارداد فروش اقساطی مسکن، مبلغی از متقاضیان واحدهای مسکونی به عنوان «پیش دریافت» نقداً دریافت نمایند.

۲- وصول قیمت فروش اقساطی واحدهای مسکونی توسط بانکها به اقساط مساوی، در سررسیدهای معین، صورت خواهد گرفت.

۳- حداقل یا حداکثر نرخ سود واگذاری واحدهای مسکونی توسط شورای پول و اعتبار تعیین می‌گردد.

۴- بانکها مکلفند، به منظور اخذ تامین کافی جهت ایفای تعهدات خریدار، شش دانگ واحد مسکونی را تا وصول کلیه مطالبات بانک در این مورد به وثیقه بگیرند.

۵- بانکها مکلفند ترتیبی اتخاذ نمایند تا واحدهای مسکونی فروخته شده همه ساله حداقل به میزان مانده مطالبات به نفع بانک بیمه شود.

۶- در صورتی که خریدار قبل از سررسیدهای مقرر مبادرت به واریز تمام یا قسمتی از بدهی خود نماید، بانکها مکلفند تخفیف لازم را از محل سود متعلقه متناسب با مدت باقیمانده تا سررسید قسط یا اقساط واریز شده، به خریدار اعطاء نمایند.

ویژگیهای فروش اقساطی

۱- فروش اقساطی جزو عقود لازم و تابع احکام و مقررات مربوط به عقود لازم می‌باشد.

۲- در معاملات فروش اقساطی، تمدید سررسید قرارداد مجاز نبوده و اقساط مقرر می‌باید طبق قرارداد وصول شود.

۳- از نظر ماهیت حقوقی، بر اساس ماده ۳۴۴ قانون مدنی «اگر در عقد بیع، شرطی ذکر نشده یا برای تسلیم مبیع و تادیه ثمن موعدی معین نشده باشد، بیع قطعی و ثمن حال محسوب است مگر اینکه حسب عرف و عادت محل یا عرف و عادت تجارت در معاملاتی تجارتی، وجود شرطی یا موعدی معهود باشد، اگرچه در قرارداد بیع ذکر نشده باشد.» بنابراین جز در موارد مصرحه معینه در قانون، عقد بیع قابل فسخ نخواهد بود و از این رو قرارداد فروش اقساطی ماهیتاً قراردادی است لازم الاجراء و تابع احکام و مقررات مربوط به عقود لازمه.

۴- در معاملات فروش اقساطی، عامل مهم، تعهد متقاضی بر خرید و مصرف اموال مورد تقاضا می‌باشد و بانکها مطلقاً از خرید اموال بدون وجود متقاضی و تعهد او، به قصد فروش و یا نگهداری آنها منع شده‌اند. لذا، بلافاصله پس از خرید، باید اموال خریداری شده در اختیار متقاضی قرار گرد تا نقش اصلی بانک به عنوان «واسطه وجوه بودن» محفوظ بماند.

۵- فروش اقساطی، ابزاری کوتاه مدت جهت رفع نیازهای سرمایه‌ی در گردش واحدهای تولیدی از لحاظ مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزار کار بوده و به صورت ابزاری

میان‌مدت و بلندمدت برای رفع نیازهای سرمایه‌ای واحدهای تولیدی و خدماتی از لحاظ وسایل تولید، ماشین‌آلات و تاسیسات، ابزاری بلندمدت جهت رفع نیاز متقاضیان در زمینه مسکن می‌باشد.

۶ـ مورد استفاده و یا به عبارتی کاربرد فروش اقساطی در امور تولیدی (صنعتی، معدنی و کشاورزی) و خدماتی است و استفاده آن در امور بازرگانی و شخصی و نظایر آن مجاز نمی‌باشد.

۷ـ در فروش اقساطی، مالکیت کالا بلافاصله پس از انعقاد قرارداد به مالکیت خریدار درمی‌آید.

نحوه‌ی تعیین سود معاملات فروش اقساطی

سود بانک براساس نرخهای مصوب و با توجه به شرایط معامله از نظر مدت و میزان پیش‌دریافت به شرح ذیل تعیین می‌گردد.

الف: چنانچه وصول قیمت فروش اقساطی اموال مورد نظر دفعةً واحدةً و در یک قسط در پایان مدت قرارداد باشد. در این حالت محاسبه سود به روش ذیل خواهد بود:

$$\text{سود فروش اقساطی} = \frac{\text{مدت} \times \text{نرخ} \times (\text{پیش‌پرداخت مشتری} - \text{قیمت تمام شده اموال خریداری})}{\text{واحد زمان} \times ۱۰۰}$$

منظور از واحد زمان، این است که، چنانچه مدت به سال باشد به جای واحد زمان، عدد ۱ و چنانچه به ماه باشد ۱۲ و در صورتی که مدت به روز باشد به جای واحد زمان، عدد ۳۶۰ قرار خواهد گرفت.

ب ـ چنانچه وصول اقساط به صورت مساوی و متوالی مثلاً ماهانه باشد برای محاسبه سود از فرمول ذیل استفاده می‌شود.

$$\text{سود مدت فروش اقساطی} = \frac{(\text{تعداد اقساط} + ۱) \times \text{نرخ} \times (\text{پیش‌پرداخت مشتری} - \text{قیمت تمام شده اموال})}{\text{تعداد اقساط در سال} \times ۲ \times ۱۰۰}$$

ج ـ چنانچه وصول اقساط پس از یک دوره انتظار به صورت مساوی مثلاً ماهانه در نظر گرفته شود برای محاسبه سود در دوره انتظار از فرمول بند «الف» و برای دوره بازپرداخت از فرمول بند «ب» استفاده شده و مجموع سود این دو قسمت سود کل فروش اقساطی را تشکیل خواهد داد.

د ـ چنانچه وصول اقساط به صورت ناهماهنگ (مثلاً ۳ یا ۴ یا ۶ ماهه) باشد، در این

حالت با استفاده از فرمول بند الف» سود هر قسط به‌طور مجزا محاسبه و مجموع این سودها، سود فروش اقساطی را تشکیل می‌دهد.

قابل توجه است که مبلغ پیش‌پرداخت مشتری، در محاسبه سود منظور نخواهد شد.

نحوه‌ی محاسبه‌ی سود اقساط یک دوره مالی:

با عنایت به اینکه سود مستتر در اقساط وصول شده در پایان سال می‌باید به حساب قطعی بانک منظور شود، لذا چنانچه مبلغ قرارداد فروش اقساطی در فواصل زمانی مشخص و مساوی تقسیط شده باشد، با استفاده از فرمول ذیل سود مربوط به یک دوره مالی، به‌طور یکجا محاسبه می‌گردد.

به‌طور کلی براساس بخشنامه بانک مرکزی (شماره مب ۱۵۲۱ / مورخ ۱۳۸۶/۳/۱۸) نحوه محاسبه اقساط در تسهیلات اقساطی با استفاده از فرمول زیر انجام می‌گردد.

$$A = C \times \frac{r}{1 - \frac{1}{(1 + r)^n}}$$

که در آن :

A : مبلغ هر قسط

C : اصل مبلغ تسهیلات

r : نرخ تسهیلات (هر قسط)

n : تعداد اقساط

تعیین قیمت فروش اموال و کالاهای موضوع فروش اقساطی

سود دوران بازپرداخت اقساط + قیمت تمام شده اموال = قیمت فروش

$$\frac{\text{قیمت فروش}}{\text{تعداد اقساط در طول مدت قرارداد}} = \text{مبلغ هر قسط}$$

در پایان هر سال سود اقساط وصول شده می‌باید محاسبه و از حساب درآمد سالهای آتی برگشت و به حساب درآمد قطعی (سود سال جاری) منظور گردد.

عملیات حسابداری فروش اقساطی

عملیات حسابداری مربوط به تامین قسمتی از نیازهای مالی اشخاص حقیقی و حقوقی مبنی بر فروش اقساطی ماشین‌آلات، وسایل تاسیسات، مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزار کار برای امور تولیدی و خدماتی به شرح ذیل می‌باشد:

۱ـ ثبت قرارداد:

پس از انعقاد قرارداد فروش اموال مورد لزوم، قرارداد مربوط در حساب انتظامی قراردادها به مبلغ ۱ ریال به شرح ذیل ثبت می‌گردد:

بدهکار ـ حساب انتظامی قراردادها قراردادهای فروش اقساطی به مبلغ ۱ ریال

بستانکار ـ طرف حسابهای انتظامی قراردادها قراردادهای فروش اقساطی به مبلغ ۱ ریال

۲ـ واحد وثایق و تضمینات:

به منظور حصول اطمینان از انجام تعهدات مشتریان، وثایق و تضمینات اخذ شده در مورد غیرمنقول به مبلغ ترهین و در مورد اسناد تضمینی به مبلغ اسمی در حسابهای انتظامی ثبت می‌گردد:

بدهکار ـ حساب انتظامی و وثایق و تضمینات مربوط به مبلغ ترهین یا اسمی

بستانکار ـ طرف حسابهای انتظامی وثایق و تضمینات به مبلغ ترهین یا اسمی

۳ـ پیش پرداخت فروش اقساطی:

مبلغ پیش دریافت بابت فروش اقساطی به شرح ذیل در حسابها منعکس می‌گردد:

بدهکار ـ حساب صندوق/ قرض‌الحسنه جاری/ پس‌انداز متقاضی به مبلغ پیش پرداخت

بستانکار ـ حساب پیش پرداخت مشتریان ـ فروش اقساطی به مبلغ پیش پرداخت

۴ـ ثبت تعهدات بانک:

همزمان با انعکاس قرارداد و اخذ پیش دریافت، تعهدات بانک به میزان کل مبلغ قرارداد پس از کسر رقم پیش دریافت به شرح ذیل در حسابها ثبت می‌گردد:

بدهکار ـ طرف حساب تعهدات بانک بابت فروش اقساطی به مبلغ باقیمانده قیمت اموال مورد خرید

بستانکار ـ حساب تعهدات بانک بابت فروش اقساطی به‌مبلغ باقیمانده قیمت اموال مورد خرید

۵ـ خرید اموال موضوع فروش اقساطی:

هنگام خرید وتحویل اموال، اسناد ذیل صادر می‌گردد:

بدهکار ـ حساب اموال ـ فروش اقساطی به مبلغ خرید اموال موضوع فروش اقساطی

بستانکار ـ حساب صندوق / سپرده قرض‌الحسنه جاری / پس‌انداز فروشنده کالا به مبلغ خرید اموال موضوع فروش اقساطی

همزمان با پرداخت قیمت اموال خریداری به فروشنده، حساب تعهدات به شرح ذیل برگشت می‌شود:

بدهکار ـ حساب تعهدات بانک بابت فروش اقساطی به مبلغ پرداخت شده

بستانکار ـ طرف حساب تعهدات بانک بابت فروش اقساطی به مبلغ پرداخت شده

با پرداخت تمام بهای کالای خریداری، حساب تعهدات بانک باید تسویه و واریز شد.

۶ـ واگذاری یا فروش کالا به متقاضی:

هنگام تحویل و یا در اختیار قراردادن کالای موضوع فروش اقساطی به متقاضی اسناد ذیل صادر می‌گردد:

بدهکار ـ حساب تسهیلات اعطایی ـ فروش اقساطی به قیمت فروش

بستانکار ـ حساب اموال ـ فروش اقساطی به قیمت تمام شده

بستانکار ـ حساب درآمد سالهای آینده معادل مابه‌التفاوت فروش و قیمت تمام شده

۷ـ تعدیل پیش پرداخت فروش اقساطی:

با واگذاری اموال پیش‌پرداخت مشتریان از حساب تسهیلات اعطایی ـ فروش اقساطی به شرح ذیل کسر تا مانده بدهی مشتری مشخص گردد:

بدهکار ـ حساب پیش پرداخت مشتریان ـ فروش اقساطی به مبلغ پیش پرداخت

بستانکار ـ حساب تسهیلات اعطایی ـ فروش اقساطی به مبلغ پیش پرداخت

۸ـ دریافت اقساط:

مبلغ هر قسط که از تقسیم تسهیلات اعطایی (پس از کسر پیش‌پرداخت) بر تعداد اقساط حاصل می‌شود، به شرح ذیل در حسابهای مربوط ثبت می‌گردد:

بدهکار حساب صندوق / جاری / پس‌انداز خریدار — به مبلغ قسط

بستانکار حساب تسهیلات اعطایی ــ فروش اقساطی — به مبلغ قسط

چنانچه اقساط با تأخیر وصول شود، خسارت تأخیر تأدیه بر اساس ضوابط مربوط محاسبه و دریافت و به حساب درآمد بانک منظور می‌گردد و در صورت عدم وصول به موقع اقساط، مبالغ وصول نشده طبق ضوابط از حساب تسهیلات اعطایی فروش اقساطی برگشت و پس از گذشت موعد [۳] مقرر بدواً به حساب مطالبات سررسید گذشته ــ فروش اقساطی و سپس به حساب مطالبات معوق ــ فروش اقساطی به شرح ذیل منظور می‌گردد.

بدهکار ــ حساب مطالبات سررسید گذشته ــ فروش اقساطی — به مبلغ اقساط وصول نشده

بستانکار ــ حساب تسهیلات اعطایی ــ فروش اقساطی — به مبلغ اقساط وصول نشده

بدهکار ــ حساب مطالبات معوق ــ فروش اقساطی — به مبلغ اقساط وصول نشده

بستانکار ــ حساب مطالبات سررسید گذشته ــ فروش اقساطی — به مبلغ اقساط وصول نشده

در صورت وصول اقساط سررسید گذشته یا معوق به هر طریق ممکن مراتب در حسابها به شرح ذیل ثبت می‌شود:

بدهکار ــ حساب صندوق / جاری / پس‌انداز مشتری — به مبلغ بدهی معوق یا سررسید گذشته

بستانکار ـ حساب مطالبات سررسید گذشته یا معوق — به مبلغ بدهی معوق یا سررسید گذشته

۹ـ تعدیل حساب درآمد سالهای آینده در پایان هر دوره مالی بر اساس روش تعهدی

درآمدهای فروش اقساطی مربوط به هر دوره مالی (با توجه به مدت زمان سپری شده از مدت قرارداد و بدون درنظر گرفتن زمان وصول اقساط مربوطه) باید در پایان همان دوره به درآمدهای آن دوره منظور گردد. به منظور تبیین موضوع حالات زیر در نظر گرفته می‌شود:

براین اساس چنانچه فرض شود فروش اقساطی دقیقاً در پایان هر ماه سررسید گردد، لذا در پایان هر سال، سود دوازده قسط شناسایی می‌گردد (یا سود قسط‌های ۲، ۳، ۴ و... ماهه) لذا در زمان دریافت هر قسط ثبت‌های زیر انجام می‌شود:

(۱) بد ـ حساب صندوق (به میزان مبلغ قسط دریافتی)
بس ـ حساب تسهیلات‌اعطایی / فروش‌اقساطی (به‌میزان مبلغ قسط دریافتی)

(۲) بد ـ حساب سود سالهای آینده تسهیلات (به میزان مبلغ سود هر قسط)
بس ـ حساب سود دریافتی تسهیلات (به میزان مبلغ سود هر قسط)

در صورتی که زمان سررسید اقساط در خلال ماه و یا اقساط چند ماه یکبار باشد به گونه‌ای که بخشی از سود یک قسط مربوط به یک دوره (سال الف) و بخشی دیگر مربوط به دوره آینده (سال ب) باشد، در این صورت ثبتهای زیر در تاریخ پایان سال «الف» صورت می‌پذیرد.

(۳) بد ـ حساب سود سالهای آینده تسهیلات (به میزان سود مربوط به سال «الف» آن قسط)
بس ـ حساب سود دریافتی تسهیلات (به میزان سود مربوط به سال «الف» آن قسط

(۴) بد ـ حساب سود دریافتنی تسهیلات / فروش اقساطی (به میزان سود مربوط به سال «الف»
بس ـ حساب تسهیلات‌اعطایی/فروش‌اقساطی (به‌میزان سود مربوط به سال الف» آن قسط

در زمان سررسید که در سال آینده (سال ب) خواهد بود دو حالت محتمل است:

حالت اول: در صورتی که قسط وصول شود، ثبت‌های زیر صورت می‌گیرد:

(۵) بد ـ حساب صندوق (به میزان مبلغ قسط دریافتی)
بس ـ حساب سود دریافتی تسهیلات / فروش اقساطی (به‌میزان سود دریافتی مندرج در بند ۴ فوق)
بس ـ حساب تسهیلات اعطایی / فروش اقساطی (به‌میزان مابه‌التفاوت مبلغ قسط دریافتی و مبلغ سود دریافتی فوق)

(۶) بد ـ حساب سود سالهای آینده تسهیلات (به‌میزان سود مربوط به سال «ب» آن قسط)
بس ـ حساب سود دریافتی تسهیلات (به میزان سود مربوط به سال «ب» آن قسط)

حالت دوم: در صورت عدم وصول قسط با توجه به بخشنامه‌های شماره نب / ۵۱۷۴ مورخ ۱۳۸۰/۱۲/۲ اداره نظارت بر امور بانکهای تجاری و شماره نص / ۱۶۰۰ مورخ ۱۳۸۰/۱۲/۲ اداره نظارت بر امور بانکهای تخصصی، در سررسید ثبت‌ها به شرح زیر خواهد بود:

(۷) بد ـ حساب مطالبات سررسید گذشته تسهیلات (به میزان مبالغ اقساط تاخیر شده)
بس ـ حساب تسهیلات اعطایی / فروش اقساطی (به میزان مبالغ اقساط تاخیر شده و بدون سود دریافتی در بند ۴ فوق)
بس ـ حساب سود دریافتی تسهیلات / فروش اقساطی (به میزان سود دریافتی مندرج در شماره ۴)

(۸) بد ــ حساب سود سالهای آینده تسهیلات (به میزان سود مربوط به اقساط تأخیری در سال «ب»)
بس ــ حساب سود معوق تسهیلات (به میزان سود مربوط به اقساط تأخیری سال «ب»)

چنانچه پس از انتقال به مطالبات سررسید گذشته و قبل از موعد انتقال به مطالبات معوق قسط وصول گردد ثبت‌های زیر صورت می‌پذیرد.

(۹) بد ــ حساب صندوق (به میزان مبالغ جمع اقساط تأخیر شده دریافتی)
بس ـ حساب مطالبات سررسید گذشته تسهیلات به میزان مبالغ جمع اقساط تأخیر شده دریافتی)

(۱۰) بد ــ حساب سود معوق تسهیلات (به میزان سود مربوط به اقساط تأخیری سال «ب»)
بس ــ حساب سود دریافتی تسهیلات (به میزان سود مربوط به اقساط تأخیری سال «ب»)

۱۰ـ تسویه حساب‌های فروش اقساطی:

پس از ایفای کامل تعهدات خریدار طبق مفاد قرارداد و وصول کلیه مطالبات بانک بابت معامله فروش اقساطی وثایق مورد رهن بانک فک و تضمینات مأخوذه به مشتری مسترد و از حسابهای مربوط به شرح ذیل برگشت می‌شود:

بدهکار ــ طرف حساب‌های انتظامی ـ قراردادها (به مبلغ ۱ ریال)
بستانکار ــ حساب انتظامی قراردادها (به مبلغ ۱ ریال)
بدهکار ــ طرف حساب انتظامی وثایق و تضمینات مربوط به مبلغ ترهین یا اسمی
بستانکار ــ حساب انتظامی وثایق و تضمینات مربوط به مبلغ ترهین یا اسمی

توضیح: بر اساس بخشنامه مب ۲۰۴۰ مورخ ۸۲/۱۲/۱۳، تسهیلات اقساطی که قسمتی از اقساط آن مربوط به سال جاری و قسمتی مربوط به سال آتی است، باید در پایان سال با استفاده از «حساب سود دریافتنی» سود مربوط به قسط، بصورت تعهدی ثبت گردد.

انعکاس عملیات فروش اقساطی در ترازنامه بانک:

نتیجه عملیات فروش اقساطی به شرح ذیل در ترازنامه منعکس می‌گردد:

مانده حساب فروش اقساطی ــ تسهیلات
اعطایی (پس از کسر اقساط وصول شده) ××× .
کسر می‌شود:
حساب درآمد سال‌های آینده ×××

×××

بدیهی است حساب مطالبات سررسید گذشته و معوق که بقیه بدهی مشتریان بابت معاملات فروش اقساطی را تعیین می‌کند و همچنین درآمدهای معوق از این بابت نیز در ردیفهای مربوط به خود در ترازنامه منعکس خواهد شد.

تمرین و پرسش

۱- بیع را تعریف کرده، انواع آن را نام برده و مختصراً توضیح دهید.

۲- انواع فروش اقساطی بر اساس دستورالعملهای صادره رانام برده مختصراً شرح دهید.

۳- ضوابط خرید و فروش وسایل تولید، ماشین‌آلات و تاسیسات را به اختصار بنویسید.

۴- پنج مورد از ویژگیهای اساسی فروش اقساطی را مختصراً توضیح دهید.

۵- نحوه تعیین سود معاملات فروش اقساطی را در حالتهای مختلف توضیح دهید.

۶- قیمت فروش اموال و کالاهای موضوع فروش اقساطی چگونه تعیین می‌شود؟

۷- نحوه محاسبه سود اقساط یک دوره مالی را با فرمول توضیح دهید.

۸- شرکت تولیدی پارس از شعبه بازار بانک الف - درخواست تسهیلات جهت خرید مواد اولیه به مبلغ ۳۰۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال در قالب فروش اقساطی به مدت یک سال به اقساط مساوی ماهانه می‌نماید. شعبه پس از بررسیهای لازم با درخواست نامبرده موافقت می‌نماید. چنانچه تضمین تسهیلات اعطائی سفته به امضاء شرکت با ظهرنویسی شخص معتبر به میزان ۲۰٪ بیش از قیمت خرید هنگام انعقاد قرارداد اخذ گردد و نرخ سود مورد نظر بانک ۱۹٪ در سال در نظر گرفته شود، مطلوب است:

کلیه عملیات حسابداری از ابتدا تا تسویه حساب کامل.

۹- شرکت تولیدی مفید از شعبه مرکزی بانک الف درخواست خرید یک دستگاه پرس از کارخانجات داخلی به قیمت ۱۵۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال می‌نماید. شعبه پس از بررسیهای لازم، با درخواست شرکت با شرایط ذیل موافقت می‌نماید:

۱- پیش دریافت ۲۰٪ قیمت خرید

۲- مدت بازپرداخت اقساط سه سال به اقساط مساوی ماهانه

۳- وثیقه حسن انجام قرارداد غیرمنقول به ارزش ۲۵۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال

۴- سود معامله مورد نظر ۱۷٪ در سال

۵- تاریخ انعقاد قرارداد و پرداخت وجه به فروشنده ۱۳۷۷/۳/۱ مطلوب است:

۱- محاسبه سود دوره مالی منتهی به ۱۳۷۷/۱۲/۲۹

۲- صدور کلیه اسناد حسابداری لازم از ابتدا تا تسویه حساب کامل.

۱۰- آقای علی احمدی جهت تامین مواد اولیه مورد نیاز کارگاه خود از شعبه پاسداران بانک الف درخواست ۵۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال تسهیلات در قالب فروش اقساطی می‌نماید. شعبه پس از بررسیهای لازم با درخواست نامبرده با شرایط ذیل موافقت می‌نماید:

۱- پیش پرداخت ۱۰٪ قیمت خرید مواد اولیه

۲- وثیقه حسن انجام قرارداد سفته به امضاء متقاضی و ظهرنویسی شخص معتبر به مبلغ ۵۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال

۳- نرخ سود مورد نظر معامله ۱۹٪ در سال

۴- نحوه پرداخت اقساط ۶ ماه پس از انعقاد قرارداد به مدت ۶ ماه به اقساط مساوی ماهانه

مطلوب است:

۱- محاسبه سود معاملات اقساطی

۲- صدور کلیه اسناد حسابداری لازم از ابتدا تا تسویه حساب کامل.

پی‌نوشت:

۱ـ حیوانات زنده غیرمولد (نظیر گوسفند پرواری) نیز از جمله نیازهای اولیه واحدهای تولید کشاورزی محسوب می‌شوند.

۲ـ حیوانات مولد، نظیر گاو شیرده، گوسفند داشتی، مرغ تخمگذار، زنبور عسل و نظایر آن از جمله وسایل تولید محسوب شده و طول عمر مفید آنها به تشخیص بانک اعطاء کننده تسهیلات تعیین می‌گردد. در هر حال، این مدت از ۵ سال تجاوز نخواهد نمود.

۳ـ به موجب آئین‌نامه وصول مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول مؤسسات اعتباری (ریالی ـ ارزی) موضوع مصوبهٔ شمارهٔ / ت ۴۳۷ هـ مورخ ۸۶/۱۰/۳۰ هیأت محترم وزیران، مواعد انتقال تسهیلات معوقه به سرفصلهای «سررسید گذشته»، «معوق» و «مشکوک‌الوصول» تعیین گردیده است.

منتخبی از منابع خارج از متن کتاب OUTSIDE READING

ـ بررسی و تحلیل جایگاه معاملات اقساطی در نظام بانکداری بدون ربا در ایران، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد خانم حمیرا سلطانی، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۲، استاد راهنما: دکتر ایرج توتونچیان، استاد مشاور: دکتر سید علی‌اصغر هدایتی

ـ بررسی مالی تسهیلات فروش اقساطی و نقش آن در بهبود ساختار مالی دریافت کنندگان تسهیلات (مطالعه موردی بانک صادرات ایران)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد غلامحسین پاک خو، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۷ (در مرحله‌ی دفاع نهایی)، استاد راهنما: دکتر اکبر کرباسیان، اساتید مشاور: دکتر سید ابوالفضل دلقندی، دکتر سید علی‌اصغر هدایتی، استاد داور دکتر یوسف فرجی.

فصل نهم

اجاره به شرط تملیک

مقدمه

اجاره به شرط تملیک، عقد اجاره‌ای است که در آن شرط شود مستاجر در پایان مدت اجاره، در صورت عمل به شرایط قرارداد، عین مستاجره را مالک گردد.

به طوری که ملاحظه می‌شود، اجاره به شرط تملیک از سه عقد به شرح ذیل تشکیل می‌گردد.

۱- خرید

۲- اجاره

۳- واگذاری یا فروش

مراحل ۱ و ۳ در قالب عقد بیع و مرحله ۲ در چارچوب عقد اجاره انجام می‌پذیرد. می‌توان اجاره به شرط تملیک را تلفیقی از دو عقد بیع و اجاره دانست.

اجاره، در لغت به معنی «پاداش عمل، اجرت و مزد» و در اصطلاح عبارت است از «تملیک منفعت معلوم به عوض معلوم»[۱]

اجاره دهنده را «موجر» و اجاره کننده را «مستاجر» و مورد اجاره را «عین مستاجره» و عوض را «مال الاجاره» نامند. لذا انجام اجاره به شرط تملیک عمدتاً مستلزم آن است که مؤجر بر مال مورد اجاره تملک یافته و قدرت تسلیم آن به مستاجر را داشته باشد و درعین حال عین مستاجره با استیفاء منفعت از آن باقی بماند. مستند قانونی انجام معاملات اجاره به شرط تملیک توسط بانکها ماده ۱۲ و قسمتی از ماده ۱۰ قانون عملیات بانکی بدون ربا می‌باشد.

ماده ۱۰- «بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم در گسترش امر مسکن با هماهنگی وزارت مسکن و شهرسازی، واحدهای مسکونی ارزان قیمت به منظور فروش اقساطی و یا اجاره به شرط تملیک احداث نمایند.»

ماده ۱۲- «بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور خدماتی، کشاورزی، صنعتی و معدنی، اموال منقول و غیرمنقول را بنا به درخواست مشتری و تعهد او مبنی بر انجام اجاره به شرط تملیک و استفاده خود، خریداری و به صورت اجاره به شرط تمیلک به مشتری واگذار نمایند.»

طبق آئین‌نامه قانون عملیات بانکی بدون ربا:

اجاره به شرط ملکیت، عقد اجاره‌ای است که در آن شرط شود مستاجردر پایان مدت اجاره و در صورت عمل به شرایط مندرج در قرارداد، عین مستاجره را مالک گردد.

بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور خدماتی، کشاورزی، صنعتی و معدنی، به عنوان موجر، مبادرت به معاملات اجاره به شرط تملیک نمایند. بنابراین بانکها منحصراً بنا به درخواست کتبی و تعهد متقاضی مبنی بر انجام اجاره به شرط تملیک و استفاده خود، اموال منقول و غیرمنقول مورد نظر را خریداری و به صورت اجاره به شرط تملیک در اختیار متقاضی قرار می‌دهند.

ویژگیهای اجاره به شرط تملیک:

خصوصیات و ویژگیهای اجاره به شرط تملیک را می‌توان به شرح ذیل برشمرد:

۱- اجاره به شرط تملیک عقدی است لازم و طرفین، متعهد به انجام تعهدات خود طبق قرارداد می‌باشند و حق فسخ قرارداد را ندارند مگر در موارد خیارات و یا به شرط ضمن عقد که اختیار فسخ قرارداد برای یک و یا هر دو طرف پیش‌بینی شده باشد.

۲- اجاره به شرط تملیک از تسهیلات میان و بلندمدت بانکها بوده که جهت گسترش امور تولیدی، خدماتی و مسکن کاربرد دارد.

۳- مدت اجاره به شرط تملیک نباید از طول عمر مفید[۲] اموال موضوع معامله تجاوز نماید و انجام این معاملات در مورد اموالی که طول عمر مفید آنها کمتر از دو سال

باشد برای بانکها مجاز نمی‌باشد.

۴- در اجاره به شرط تملیک مستاجر نقش امین را ایفا نموده ضامن تلف شدن مورد اجاره نخواهد بود. مگر در صورت تفریط و تعدی و یا در صورتی که ضمن عقد شرط ضمان منظور شده باشد.

۵- در اجاره به شرط تملیک می‌توان هر شرطی راکه مخالف ماهیت و مقتضای عقد و نیز مغایر شرع مقدس اسلام نباشد و در صورتی که مورد قبول و رضایت طرفین باشد در قرارداد منظور نمود. اهمّ شرایط ضمن عقد که علاوه بر شرط ضمان و شرط اختیار فسخ برای بانک طبق قانون عملیات بانکی بدون ربا و آئین نامه و دستورالعملهای اجرایی مربوط توسط بانکها در قراردادهای اجاره به شرط تملیک منظور می‌شود، عبارتند از:

الف- شرط مباشرت: یعنی اینکه مستاجر راساً در استیفاء منافع از عین مستاجره (مگر در موارد قهری و اضطراری به تشخیص بانک) مباشرت نماید.

ب ـ شرط بیمه: بدین ترتیب که در طول مدت اجاره، عین مستاجره به هزینه مستاجر به نفع موجر بیمه شود.

ج- شرط نگهداری و کاربرد صحیح اموال، پرداخت هرگونه هزینه تعمیرات، عدم ایجاد هرگونه تغییر، پرداخت کلیه مالیاتها و عوارض متعلقه.

۶- بانکها فقط به عنوان مؤجر و منحصراً بنابر درخواست کتبی و تعهد متقاضی مبنی بر انجام اجاره به شرط تملیک و استفاده خود، اموال منقول و غیرمنقول را خریداری و به صورت اجاره به شرط تملیک در اختیار متقاضی قرار می‌دهند. خرید اموالی که به تشخیص بانک مصرف انحصاری و یا محدود داشته و یا بر اثر نصب و بهره‌برداری، استفاده مجدد از آن مقرون به صرفه نباشد مجاز نخواهد بود مگر در صورت اخذ تامینات اضافی.

۷- در اجاره به شرط تملیک، چون مالکیت مورد اجاره تا پایان مدت قرارداد و پرداخت کلیه مال‌الاجاره همچنان به نام بانک بوده و به مستاجرمنتقل نمی‌گردد و بانک از بازگشت منابع اطمینان کامل دارد لذا اخذ وثیقه یا تضمین اضافی خصوصاً در مورداموال غیرمنقول ضرورتی ندارد.

مورد اجاره (عین مستأجره):

مورد اجاره می‌تواند انواع اموال منقول و غیرمنقول باشد مشروط بر اینکه عمر مفید آنها کمتر از دو سال نباشد. خرید اموالی که مصرف انحصاری داشته و یا بر اثر نصب و بهره‌برداری استفاده مجدد از آن امکان‌پذیر نباشد به منظور اجاره به شرط تملیک مجاز نمی‌باشد، مگر در صورت اخذ تأمینات اضافی.

مدت اجاره به شرط تملیک:

مدت اجاره به شرط تملیک اموال منقول و غیرمنقول نباید از طول عمر مفید عین مستأجره وفق جدول تعیین شده تجاوز نماید. در مورد ساختمانها این مدت نباید از باقیمانده عمر مفید آنها به تشخیص بانک بیشتر باشد.

نحوه‌ی تعیین مال الاجاره و تقسیط آن:

مبلغ مال‌الاجاره با توجه به قیمت تمام شده و سود مورد انتظار بانک با توجه به مدت اجاره تعیین می‌گردد و دریافت این مبلغ توسط بانک‌ها می‌تواند به اقساط مساوی و یا غیرمساوی در سررسیدهای معین باشد. ضمناً سود مورد نظر بانک در موارد اجاره به‌شرط تملیک تولیدی (صنعتی، معدنی، کشاورزی و ساختمانی) و خدماتی طبق نظر شورای پول و اعتبار تعیین می‌گردد.

سود مورد انتظار بانک + قیمت تمام شده اموال = کل مبلغ مال‌الاجاره

به‌طور کلی براساس بخشنامه بانک مرکزی (شماره مب ۱۵۲۱ / مورخ ۱۳۸۶/۳/۱۸) نحوه محاسبه اقساط در تسهیلات اقساطی با استفاده از فرمول زیر انجام می‌گردد.

$$A = C \times \frac{r}{1 - \frac{1}{(1 + r)^n}}$$

که در آن :

A : مبلغ هر قسط

C : اصل مبلغ تسهیلات

r : نرخ تسهیلات (هر قسط)

n : تعداد اقساط

سود از قیمت تمام شده کسر گردد.

انتقال عین مستاجره (موضوع اجاره):

چنانچه کلیه اقساط مال‌الاجاره طبق قرارداد پرداخت شده باشد و یا مستاجر قبل از پایان مدت قرارداد مبادرت به پرداخت و یا تسویه کامل مال‌الاجاره نماید بانک می‌تواند عین مستاجره را به مستاجر انتقال دهد. ضمناً به مستاجرینی که قبل از موعد مقرر نسبت به تسویه بدهی خود اقدام نمایند متناسب با مدت باقیمانده تا سررسید، تخفیف لازم در مبلغ مال‌الاجاره زودپرداخت داده خواهد شد.

وثیقه یا تضمین معاملات اجاره به شرط تملیک:

با عنایت به اینکه عین مستاجره تا تسویه حساب کامل در مالکیت بانک قرار دارد و خود، وثیقه محسوب می‌گردد لذا در مواردی که مورد اجاره غیرمنقول می‌باشد اخذ تضمین اضافی ضرورتی ندارد مگر در مواردی که بانک لزوم اخذ تامین اضافی را ضروری بداند. ضمناً لازم است اموال موضوع اجاره همه ساله به هزینه مستاجر حداقل به میزان مانده‌ی مال‌الاجاره به نفع بانک بیمه شود.

نکات قابل توجه در عملیات اجاره به شرط تملیک:

نکاتی را که لازم است بانکها هنگام انعقاد قرارداد و در طول مدت اجاره رعایت نمایند به شرح ذیل است:

۱- انجام اجاره به شرط تملیک صرفاً با تقاضای کتبی متقاضی در خصوص اموال منقول و غیرمنقول و منحصراً جهت امور تولیدی و خدماتی صورت می‌گیرد.

۲- نام فروشنده اموال و همچنین شرایط و مشخصات کامل مورد اجاره قبلاً به طور دقیق تعیین و اعلام گردد.

۳- چنانچه موضوع اجاره، ماشین‌آلات و تاسیسات باشد متقاضی مسؤولیت کلیه امور اجرائی مربوط به انتخاب، تحویل، نصب و راه‌اندازی را راساً بپذیرد.

۴- از اموال موضوع اجاره منحصراً متقاضی قصد استفاده داشته و جهت واگذاری یا اجاره به غیر درخواست ننموده باشد.

۵- بانک اطمینان حاصل نماید که پرداخت اقساط مال الاجاره متناسب با قدرت مالی و توان متقاضی بوده و در طول مدت اجاره سرمایه بانک و سود ناشی از عمل اجاره به شرط تملیک قابل برگشت می‌باشد.

۶- پرداخت حدقال ۲۰٪ قیمت اموال مورد اجاره را به عنوان قسمتی از مال‌الاجاره تقبّل نموده و قبل از تهیه اموال به بانک پرداخت و تعهد اجاره‌ی اموال موضوع اجاره به شرط تملیک راکتباً به بانک ارائه نماید.

۷- قبل از انعقاد قرارداد و به منظور حسن اجرای تعهدات متقاضی عنداللزوم وثیقه و تضمین لازم ارئه نماید.

۸- اگرچه قراردادهای اجاره به شرط تملیک از جمله اسناد لازم الاجراء و تابع آئین‌نامه اجرائی اسناد رسمی می‌باشد، معهذا معاملاتی که طبق قوانین و مقررات موضوعه باید در دفاتر اسناد رسمی انجام شود، کما کان طبق تشریفات مربوط انجام خواهد شد.

۹- لازم است بانکها، حسب مورد، در طول مدت اجاره از عین مستاجره بازدید به عمل آورده و نظارت‌های لازم و کافی اعمال نمایند.

۱۰- لازم است عدم واگذاری عین یا منافع عین مستاجره به اشخاص و همچنین نحوه‌ی انتقال مورد اجاره قبل از پایان مدت اجاره در قرارداد ذکر و مستاجر مکلف به حفظ و نگهداری و کاربرد صحیح اموال و پرداخت هزینه‌های مربوط به مورد اجاره در طول مدت اجاره گردد.

عملیات حسابداری اجاره به شرط تملیک

مراحل و ترتیب عملیات صدور اسناد حسابداری معاملات اجاره به شرط تملیک با توجه به نامه شماره نب/۷۷۱۳ مورخ ۷۶/۱۰/۱۶ اداره نظارت بر بانکهای بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به شرح ذیل می‌باشد:

۱- ثبت قرارداد

پس از انعقاد قرارداد با متقاضی تسهیلات اجاره به شرط تملیک، قرارداد مربوط به

مبلغ یک ریال در حسابهای انتظامی ثبت می‌گردد.

بدهکار - حساب انتظامی قراردادها - قراردادهای اجاره به شرط تملیک ۱ ریال

بستانکار - طرف حسابهای انتظامی قراردادها - قراردادهای اجاره به شرط تملیک ۱ ریال

۲- ثبت وثائق و تضمینات

چنانچه به تشخیص بانک و به منظور حصول اطمینان از حسن انجام قرارداد و جلوگیری از هرگونه ضرر و زیان احتمالی از متقاضی وثیقه یا تضمن اخذ گردد وثیقه دریافتی به مبلغ رهینه و اسناد به مبلغ اسمی در حسابهای انتظامی ثبت می‌گردد.

بدهکار - حساب انتظامی وثائق و تضمینات - اجاره به شرط تملیک معادل رهینه یا مبلغ اسمی

بستانکار - طرف حسابهای انتظامی وثائق و تضمینات - اجاره به شرط تملیک معادل رهینه یا مبلغ اسمی اجاره به شرط تملیک

۳- وصول پیش دریافت از مشتری

معادل مبلغ پیش دریافت بابت اجاره به شرط تملیک، اسناد ذیل صادر می‌گردد:

بدهکار - حساب‌صندوق یا قرض‌الحسنه جاری/ پس‌اندازمشتری به‌مبلغ‌پیش دریافت

بستانکار - حساب پیش دریافت از مشتریان بابت تسهیلات

اجاره به شرط تملیک به مبلغ پیش دریافت

۴- پیش پرداخت به فروشنده /سازنده

اگر در جریان خرید اموال موضوع قرارداد لازم باشد تا مبلغی به عنوان پیش‌پرداخت به تولیدکننده یا فروشنده اموال پرداخت گردد، ثبت ذیل صورت می‌گیرد.

بدهکار - حساب پیش پرداخت بابت خرید اموال معاملات

اجاره به شرط تملیک (خصوص/دولتی) به مبلغ پیش پرداخت

بستانکار - حساب صندوق/حساب جاری فروشنده یا سازنده به مبلغ پیش پرداخت

بدیهی است به منظور حفظ منافع بانک میزان پیش پرداخت مذکور نباید از میزان

پیش دریافت از مشتری بابت تسهیلات اجاره به شرط تملیک تجاوز نماید.

۵- خرید اموال اجاره به شرط تملیک

اموال اجاره به شرط تملیک به صورت منقول یا غیرمنقول در سرفصلی تحت عنوان «اموال خریداری شده جهت اجاره به شرط تملیک» ثبت می‌گردد.

بدهکار - حساب اموال خریداری شده برای اجاره به شرط تملیک (خصوص/دولتی)

بستانکار - حساب پیش پرداخت بابت خرید اموال معاملات (خصوصی/دولتی)

بستانکار - حساب صندوق/حساب جاری فروشنده یا سازنده

چنانچه بانک به فروشنده یا سازنده‌ی اموال پیش پرداخت نکرده باشد، حساب مربوط در ثبت فوق وجود نخواهد داشت.

٦- واگذاری اموال اجاره به شرط تملیک

به مجرد واگذاری اموال به مستاجر، اموال خریداری شده برای اجاره به شرط تملیک و پیش دریافت از مشتری به حسابهای تسهیلات اعطائی و سود سالهای آینده انتقال خواهد یافت و حساب اموال خریداری شده برای اجاره به شرط تملیک تسویه خواهد شد.

بدهکار - حساب تسهیلات اعطایی - اجاره به شرط تملیک (خصوصی/دولتی)

بدهکار - حساب پیش دریافت از مشتریان بابت تسهیلات اجاره به شرط تملیک (خصوصی/دولتی)

بستانکار - حساب اموال خریداری شده برای اجاره به شرط تملیک (خصوصی/دولتی)

بستانکار - حساب سود سالهای آینده - تسهیلات اجاره به شرط تملیک (خصوصی/دولتی)

بدین ترتیب در هر مورد، با اعطای تسهیلات، مانده حساب اموال و پیش دریافت تسویه خواهد شد.

۷ـ انعکاس اموال اجاره به شرط تملیک در حسابهای انتظامی ذیربط

به منظور ثبت آماری مالکیت بانک بر «اموال موضوع قرارداد»، ثبت ذیل (به قیمت اموال) در زیر خط صورت می‌گیرد.

بدهکار - حساب انتظامی - اموال اجاره به شرط تملیک به قیمت اموال

بستانکار - طرف حسابهای انتظامی - اموال اجاره به شرط تملیک به قیمت اموال

۸ـ تغییرات قرارداد

افزایش یا کاهش قرارداد به هر دلیل مستلزم ثبت تغییرات ذیربط در حسابهای فوق حسب مورد خواهد بود.

۹ـ دریافت مال الاجاره

به مبلغ دریافت اقساط اجاره عملیات حسابدای ذیل صورت می‌گیرد.

بدهکار - حساب صندوق/جاری متقاضی به مبلغ اقساط مال الاجاره

بستانکار - حساب تسهیلات اعطائی - اجاره به شرط تملیک

به مبلغ اقساط مال الاجاره

۱۰ـ تعدیل حساب سود سالهای آینده

به منظور شفاف نمودن مانده حسابها لازم است پس از دریافت هر قسط حساب سود سالهای آینده به ترتیب ذیل تعدیل گردد.

بدهکار - حساب سود سالهای آینده - تسهیلات اجاره

به شرط تملیک (خصوصی/دولتی) به مبلغ سود هر قسط

بستانکار - سود دریافتی تسهیلات اجاره به شرط تملیک به مبلغ سود هر قسط

برای دسترسی به خالص پرداختی بانک بابت تسهیلات اجاره به شرط تملیک ضروری است که با دریافت هر قسط، حساب سود سالهای آینده نیز تعدیل گردد.

۱۱ـ عدم وصول به موقع اقساط اجاره

در صورتی که اقساط مال الاجاره در زمانهای تعیین شده از طرف مشتری پرداخت

نشود معادل مبلغ وصول نشده از حساب تسهیلات اعطائی برگشت شده و طبق مقررات ابتدا به حساب مطالبات سررسید گذشته و سپس به حساب مطالبات معوق تسهیلات به شرح ذیل منتقل می‌گردد.

بدهکار - حساب مطالبات سررسید گذشته/معوق تسهیلات به مبلغ اقساط اجاره معوق

بستانکار - حساب تسهیلات اعطائی - اجاره به شرط تملیک به مبلغ اقساط اجاره معوق

با منظور نمودن هر قسط اجاره به حساب مطالبات معوق، تسهیلات می‌باید به میزان مربوط به هر قسط از حساب سود سالهای آینده خارج و به حساب سود معوق تسهیلات منتقل شود، پس در این مرحله سند ذیل می‌باید صادر گردد.

بدهکار - حساب سود سالهای آینده - اجاره به شرط تملیک به میزان سود اقساط

بستانکار - سود معوق تسهیلات - اجاره به شرط تملیک

(دولتی/خصوصی) به میزان سود اقساط

۱۲- وصول اقساط سررسید گذشته /معوق

بدهکار - حساب صندوق/حساب جاری متقاضی

به مبلغ وصولی اقساط سررسید گذشته

بستانکار - حساب مطالبات سررسید گذشته/معوق تسهیلات

به مبلغ وصولی اقساط سررسید گذشته

چون با وصول اقساط معوق، سود هر قسط معوق نیز وصول می‌شود، لذا سود معوقه تسهیلات نیز که قبلاً منظور شده است می‌باید برگشت شود.

بدهکار - حساب سود معوق تسهیلات - اجاره به شرط تملیک

به مبلغ سود معوق وصول شده

بستانکار - حساب سود دریافتی تسهیلات اجاره به شرط تملیک

به مبلغ سود معوق وصول شده

۱۳ ـ تسویه حسابهای اجاره به شرط تملیک در پایان قرارداد

بدیهی است در این روش پس از خاتمه قرارداد مانده مربوط به حساب تسهیلات اعطایی اجاره به شرط تملیک و همچنین سود سالهای آینده صفر خواهد شد، ضمناً پس از انتقال رسمی اموال به مشتری، حسابهای انتظامی قبلی شامل قراردادهای مربوط و اموال اجاره به شرط تملیک به شرح ذیل برگشت داده می‌شود.

بدهکار ــ طرف حسابهای انتظامی قراردادها ــ قراردادهای اجاره به شرط تملیک	۱ ریال
بستانکار ــ حساب انتظامی قراردادها ــ قراردهای اجاره به شرط تملیک	۱ ریال
بدهکار ــ طرف حسابهای انتظامی وثایق و تضمینات مربوط	به مبلغ رهینه یا اسمی
بستانکار ـ حساب انتظامی وثایق و تضمینات مربوط	به مبلغ رهینه یا اسمی
بدهکار ــ طرف حسابهای انتظامی ــ اموال اجاره به شرط تملیک	به قیمت اموال
بستانکار ـ انتظامی اموال اجاره به شرط تملیک	به قیمت اموال

قابل توجه است که ثبت‌های روش تعهدی در عقد اجاره به شرط تملیک طبق بخشنامه شماره نب / ۲۰۴۰ مورخ ۱۳۸۲/۱۲/۱۳ مدیریت کل نظارت بر بانکها و مؤسسات اعتباری مانند ثبت‌های تعدیل حسابهای سود سالهای آینده فروش اقساطی خواهد بود.

تمرین و پرسش

۱- مستندات قانونی انجام عملیات اجاره به شرط تملیک توسط بانکها چیست؟

۲- اجاره به شرط تملیک را تعریف کرده، کاربرد آنرا در بخشهای اقتصادی توضیح دهید.

۳- ۵ مورد از ویژگیهای اجاره به شرط تملیک را نام برده و توضیح دهید.

۴- نحوه تعیین مال الاجاره و تقسیط آنرا با فرمول توضیح دهید.

۵- نقش وثیقه یا تضمین را در معاملات اجاره به شرط تملیک شرح دهید.

۶- تفاوت اجاره به شرط تملیک و فروش اقساطی را حداقل در چهار مورد بنویسید.

۷- شرط مباشرت در اجاره به شرط تملیک را توضیح دهید.

۸- شرکت تولیدی فلزکار در تاریخ ۱۳۷۷/۶/۱ به منظور خرید یک دستگاه پرس هیدرولیک به مبلغ ۳۰۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال از شعبه کریمخان بانک م درخواست تسهیلات از طریق اجاره به شرط تملیک می‌نماید، شعبه پس از بررسیهای لازم با درخواست متقاضی به شرح و شرایط ذیل موافقت می‌نماید:

۱- ۲۰٪ از قیمت خرید به عنوان پیش پرداخت اجاره نقداً توسط متقاضی پرداخت می‌شود.

۲- مدت بازپرداخت اجاره ۸سال به اقساط مساوی ماهانه و یک ماه پس از تاریخ پرداخت تسهیلات (از ۱۳۷۷/۷/۱) خواهد بود.

۳- نرخ سود مورد انتظار بانک در مدت بازپرداخت اقساط مال الاجاره ۱۷٪ در سال منظور می‌شود.

۴- به منظور حسن اجرای قرارداد متقاضی ۱۲۰٪ کل مال الاجاره سفته با تضمین شخص معتبر ارائه می‌نماید.

با فرض اینکه قیمت خرید کالای موضوع اجاره به شرط تملیک در یک مرحله پرداخت و اقساط کلاً به موقع وصول شود مطلوب است:

۱- محاسبه کل مبلغ مال الاجاره در طول مدت قرارداد.

۲- محاسبه و تعدیل سود بانک در پایان سال اول.

۳- ثبت کلیه اسناد حسابداری از ابتدا تا تسویه حساب کامل.

۹- آقای علی احمدی راننده تعاونی اتوبوسرانی غرب تهران از شعبه میدان آزادی بانک - م درخواست استفاده از تسهیلات بانک جهت خرید یک دستگاه اتوبوس به ارزش ۲۰۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال از طریق اجاره به شرط تملیک می‌نماید. شعبه پس ازبررسی‌های لازم با درخواست متقاضی با شرایط ذیل موافقت می‌نماید:

۱- پیش دریافت مال الاجاره توسط بانک ۴۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال

۲- تضمین حسن اجرای قرارداد سفته با تضمین شخص معتبر معادل ۱۲۰٪ کل مال الاجاره، تاریخ انعقاد قرارداد (۱۳۷۷/۳/۱)

۴- نرخ سود تسهیلات ۲۵٪ در سال

در صورتی که کل اقساط مال الاجاره در سررسید وصول شوند مطلوب است:

۱- تعیین کل مبلغ مال الاجاره

۲- محاسبه و صدور اسناد سود در پایان سال اول

۳- ثبت کلیه اسناد حسابداری لازم از ابتدا تا تسویه حساب کامل

پی‌نوشت:

۱- فرهنگ اصطلاحات فقه اسلامی (در باب معاملات)، تحقیق و نگارش محسن جابری عربلو، انتشارات امیرکبیر سال ۱۳۶۲ صفحه ۳۲ و ۳۳.

۲- مبداء محاسبه طول عمر مفید، تاریخ شروع بهره‌برداری به تشخیص بانک طبق جدول ضمیمه می‌باشد.

منتخبی از منابع خارج از متن کتاب **OUTSIDE READING**

ـ بررسی نارساییهای اجرایی ابزار تأمین مالی اجاره به شرط تملیک و ارایه طریق برطرف نمودن آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد فرید ضیاءالملکی، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۴، استاد راهنما: دکتر سید حسین مهدوی نجم‌آبادی، اساتید مشاور: دکتر سیدعلی‌اصغر هدایتی، محمد ابراهیم قربانی ـ فرید، استاد داور: علی‌اصغر سفری

فصل دهم

معاملات سلف

مقدمه:

در فقه، «سلف» مترادف است با «سلم» و هر دو یک مفهوم را بیان می‌نمایند. بدینگونه، معامله سلف یا سلم، بیعی است که در آن ثمن نقد و حاضر و مبیع در ذمه و موجل باشد.[1]

مستند قانونی انجام معاملات سلف توسط بانکها ماده ۱۳ قانون عملیات بانکی بدون ربا می‌باشد که بر اساس ماده مذکور «بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت تامین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی، آن قسم از تولیدات این واحدها راکه سهل‌البیع باشد بنا به درخواست آنها پیش خرید نمایند.»

ماده ۳۴۱ قانون مدنی که قبلاً در مبحث فروش اقساطی مورد بررسی قرار گرفت و همچنین ماده ۳۵۰ قانون مذکور حالات مختلف مبیع را تبیین می‌نماید، که به موجب این ماده اخیرالذکر، «مبیع ممکن است مفروز باشد یا مشاع یا مقدار معین به طور کلی از شیئی متساوی الاجزاء و همچنین ممکن است کلّی و فی‌الذمه باشد»

تعریف سلف

طبق مادهٔ ۴۰ آئین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، معامله سلف عبارت است از «پیش خرید نقدی محصولات تولیدی به قیمت معین» (با توجه به ضوابط شرعی).

به موجب ماده ۴۱ همین آئین‌نامه، «بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم

جهت تامین قسمتی از سرمایه در گردش واحدهای تولیدی، اعم از اینکه مالکیت این واحدها متعلق به شخص حقیقی یا حقوقی باشد، منحصراً بنا به درخواست اینگونه واحدها مبادرت به پیش خرید محصولات تولیدی آنها نمایند.»

موضوع معامله سلف

موضوع معامله سلف عبارت است از پیش خرید نقدی محصولات واحدهای تولیدی در بخشهای صنعتی، معدنی و کشاورزی.

شرایط محصولات موضوع پیش خرید (سلف)

محصولات تولیدی موضوع معاملات سلف می‌باید شرایط ذیل را دارا باشد:

۱-کالای موضوع معامله سلف باید از کیفیت مناسب و مطلوب و همچنین بازار فروش خوبی برخوردار باشد.

۲-کالای موضوع معامله سلف باید هنگام تحویل سهل‌البیع بوده و فاسد شدنی نباشد مگر اینکه اقدامات لازم جهت جلوگیری از فسادپذیری در فواصل تحویل و فروش کالای مورد معامله معمول شده باشد.

منظور از سهل‌البیع بودن کالا آن است که هنگام تحویل با توجه به قیمت خرید و سود مورد انتظار به راحتی قابل فروش باشد.

شرایط متقاضی معاملات سلف

متقاضی معاملات سلف باید حائز شرایط ذیل باشد:

۱- راساً تولیدکننده کالای مورد معامله باشد.

۲- وسایل و امکانات تولید کالای موضوع معامله را داشته باشد.

۳- مقدار کالای مورد معامله در توان و ظرفیت تولیدی متقاضی در مدت قرارداد بوده و امکان تحویل کالای پیش فروش شده را در مهلت تعیین شده دارا باشد.

۴- تسهیلات دریافتی را به مصرف تولید همان کالای مورد معامله سلف برساند.

مدت معامله سلف

مدت تحویل کالای موضوع معامله سلف می‌باید دقیقاً معین بوده و از یک دوره تولید حداکثر یک سال تجاوز ننماید. ضمناً مدت قرارداد معاملات سلف قابل تمدید نمی‌باشد.

نحوه‌ی تعیین قیمت پیش خرید کالای مورد معامله

قیمت پیش خرید محصولات تولیدی با توجه به قیمت نقدی عمده فروشی در زمان انعقاد قرارداد و با در نظر گرفتن هزینه‌های احتمالی، سود مورد انتظار بانک و مدت قرارداد تعیین می‌گردد. در هر صورت، قیمت پیش خرید نباید از قیمت نقدی اینگونه محصولات در زمان انجام معامله سلف تجاوز نماید.

ضمناً قیمت کل معامله سلف می‌باید به هنگام قرارداد نقداً و یکجا به فروشنده پرداخت گردد.

(هزینه‌های احتمالی + سود مورد نظر بانک) - قیمت پیش‌بینی فروش در زمان تحویل = قیمت پیش خرید

فروش کالای موضوع معاملات سلف

۱- واحدها مجاز به فروش کالاهای پیش خرید شده قبل از تاریخ تحویل نمی‌باشند، مگر اینکه کالای مورد معامله قبل از سررسید آماده تحویل باشد.

۲- واحدها می‌توانند پس از انقضای تاریخ تحویل، حتی قبل از تحویل، محصولات تولیدی پیش خرید شده را به فروش برسانند. درهر حال این محصولات می‌باید پس از تحویل، در کوتاه‌ترین زمان به فروش برسد.

۳- فروش اقساطی کالای پیش خرید شده هنگام تحویل با رعایت ضوابط مربوط بلامانع است.

نکات قابل توجه در معاملات سلف

۱- تعیین مشخصات اصلی محصولات پیش خرید شده به نحوی که مشخص کننده قیمت باشد.

۲- پرداخت تمامی قیمت پیش خرید محصولات مورد معامله به فروشنده در زمان

انجام معامله.

۳- تعیین تاریخ تحویل محصولات پیش خرید شده.

۴- تعیین مقدار، تعداد، وزن و سایر مشخصات متعارف محصولات مورد معامله.

۵- تعیین محل تحویل کالای پیش خرید شده.

۶- اخذ تامین کافی توسط بانکها از فروشنده کالا به منظور حسن اجرای قرارداد.

۷- تولیدات متقاضی قبلاً به شخص دیگری پیش فروش نشده باشد.

ویژگیهای معاملات سلف

۱- معامله سلف، با عنایت به ماهیت حقوقی آن، عقدی است لازم و بنابراین فسخ آن جزدر موارد مصرّحه در قانون مدنی امکان پذیر نیست.

۲- ویژگی اصلی معامله سلف یا سلم تامین سرمایه در گردش (نقدی) مورد نیاز واحدهای تولیدی (صنعتی، معدنی و کشاورزی) اعم از حقیقی و حقوقی است. مفهوم آن این است که وقتی که در جریان تولید کالا، تولید کننده دچار کمبودهایی در تامین قسمتی از سرمایه در گردش مورد نیاز باشد، پیش خرید محصولات اینگونه واحدها، به قیمت معین، مشکل تولیدکننده را برطرف نماید. بنابراین، خرید کالای موجود متقاضی که بنابر دلایلی در شرایط روز قابل عرضه در بازارهای داخلی یا خارجی نمی‌باشد، مشمول معامله سلف نخواهد بود؛ به عبارت دیگر، معامله سلف در مورد محصولاتی است که نیاز مالی متقاضی الزاماً برای تولید همان کالای موضوع معامله سلف مطرح بوده باشد. بدین معنی که قسمتی از هزینه تولید کالا توسط متقاضی انجام و تنها بخشی از سرمایه در گردش برای تولید محصول نهایی به صورت معامله سلف در اختیار او قرار می‌گیرد که در این مورد با بررسی‌هایی که انجام می‌شود باید نیاز واقعی متقاضی به انجام معامله سلف مشخّص گردد.

۳- واحد تولیدکننده کالای مورد معامله سلف می‌باید دایر و در مرحله بهره‌برداری قرار داشته باشد.

۴- معاملات سلف از جمله تسهیلات کوتاه مدت بوده و مدت آن نباید از یک دوره تولید و حداکثر یک سال تجاوز نماید.

۵- بهای کالای مورد معامله می‌باید یکجا و نقداً هنگام قرارداد، تحویل فروشنده گردد.

سود معاملات سلف

حداقل سود مورد انتظار بانک در پیش خرید محصولات واحدهای تولیدی (صنعتی، معدنی و کشاورزی) با توجه به پیش‌بینی فروش آنها در سررسید قرارداد طبق نرخهای تعیین شده توسط شورای پول و اعتبار از فرمول ذیل به دست می‌آید.

a = قیمت پیش خرید محصول (تسهیلات قابل پرداخت)

r = نرخ سود مورد انتظار

n = مدت به سال

S = ارزش آتی محصول (پیش‌بینی قیمت فروش محصول)

$$a = \frac{S}{۱ + r.n}$$

قیمت پیش خرید محصول = ارزش آتی محصول (پیش‌بینی قیمت فروش) / ۱ + (نرخ × مدت به سال)

مثال:

شرکت تولیدی اجاق گاز مفید در تاریخ ۱۳۷۷/۵/۱ جهت تأمین سرمایه در گردش مورد نیاز خود (حقوق، دستمزد و سایر هزینه‌های تولید) از شعبه پاسداران بانک «الف» درخواست ۴۰۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال تسهیلات سلف می‌نماید. شعبه پس از بررسی‌های لازم با شرایط ذیل با درخواست متقاضی موافقت می‌نماید:

۱ـ مدت تحویل کالا از تاریخ قرارداد ۶ ماه

۲ـ پیش‌بینی نرخ سود مورد انتظار بانک ۱۹ ٪ در سال

۳ـ اخذ غیرمنقول از شرکت جهت حسن اجرای قرارداد ۴۵۰/۰۰۰/۰۰۰ ریال

چنانچه قیمت نقدی عمده‌فروشی هر دستگاه اجاق گاز مورد نظر ۴۰۰/۰۰۰ ریال باشد، مطلوب است تعداد اجاق گاز مورد معامله.

حل:

$$a = \frac{S}{۱ + r.n} = \frac{۴۰۰/۰۰۰}{۱ + \frac{۱۹}{۱۰۰} \times \frac{۶}{۱۲}} = ۳۶۵۲۹۷$$

ریال قیمت پیش خرید هر واحد کالا (اجاق گاز)

تعداد اجاق گاز پیش خرید شده ۴۰۰/۰۰۰/۰۰۰ : ۳۶۵۲۹۷ = ۱۰۹۵

حال چنانچه بخواهیم جهت جلوگیری از نوسانات احتمالی قیمت کالا و هزینه‌های پیش‌بینی نشده مثلاً ۵٪ در طول مدت قرارداد کاهش قیمت را هنگام خرید ملحوظ نماییم تعداد اجاق گاز قابل پیش خرید به شرح ذیل است:

قیمت پیش خرید هر واحد ۳۴۷،۰۳۳ = ۹۵٪ × ۳۶۵،۲۹۷

تعداد اجاق گاز موضوع پیش خرید ۱۱۵۳ = ۳۴۷،۰۳۳ : ۴۰۰،۰۰۰،۰۰۰

ضمناً می‌توان قرارداد پیش خرید را به نحوی تنظیم نمود که کالای موضوع معامله سلف به دفعات مختلف در طول مدت قرارداد تحویل گردد که در این صورت پیش‌بینی سود و قیمت پیش خرید بر اساس مدت زمان تحویل کالا محاسبه می‌گردد.

ضوابط اجرایی معاملات سلف

طبق دستورالعمل اجرائی معاملات سلف، بانک می‌تواند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت تامین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی، اعم از اینکه مالکیت این واحدها متعلق به اشخاص حقیقی و یا حقوقی باشد منحصراً به درخواست اینگونه واحدها مبادرت به پیش خرید نقدی محصولات تولیدی آنها نماید.

پیش خرید محصولات واحدهای تولیدی در صورت مجاز است که مقدار، نوع، قیمت و سایر مشخصات متعارف محصولات مورد معامله معین و معلوم باشد و بهای آن نقداً از طرف بانک پرداخت گردد و از طرفی محصول مورد معامله باید:

۱- توسط خود شخص متقاضی تسهیلات سلف تولید شود.

۲- سریع‌الفساد نباشد مگر اینکه امکان اقدامات احتیاطی لازم جهت جلوگیری از فساد در فاصله تحویل و فروش وجود داشته باشد.

۳- سهل‌البیع باشد، یعنی آنکه هنگام پیش خرید این اطمینان وجود داشته باشد که محصولات تولیدی مورد معامله در سرسید تحویل به سهولت قابل فروش است.

مدت معامله سلف حداکثر معادل یک دوره تولید می‌باشد مشروط بر اینکه از یک سال تجاوز ننماید و منظور از آن، زمانی است که از تاریخ انجام معامله تا تاریخ تحویل که محصول پیش خرید شده به طول می‌انجامد.

ترتیب، محل و زمان تحویل کالای پیش خرید شده نیز باید به دقت معلوم و معین شده و بهای پیش خرید محصول به جزء و کل مشخص شود. بهای پیش خرید

محصولات در هر حال و هر صورتی که باشد، به هیچ وجه نباید از بهای نقدی فروش آن محصولات در زمان انجام معامله سلف بیشتر باشد. در محاسبات پیش خرید محصولات واحدهای تولیدی، حداقل بهای فروش تولیدکننده در محل تولید (قیمت فروش درب کارخانه در واحدهای صنعتی و قیمت فروش سر جالیز در واحدهای کشاورزی) باید ملاک و مبنای کار قرار گرفته و پس از تعیین بهای فروش کل محصولات با استفاده از فرمول مرابحه ساده بهای پیش خرید محصولات تعیین گردد. بهای پیش خرید محصول مورد معامله، پس از امضاء قرارداد و اخذ تضمینات لازم یکجا به حساب مشتری منظور می‌شود.

در پیش خرید محصولات باید توجه داشت که منظور از معامله سلف، خرید محصول معین موجود در خارج نیست، بلکه محصولی است که وصف و مقدار آن از قبل معین است ولی خود آن هنوز ایجاد نگردیده است.

فروش محصولات تولیدی پیش خرید شده قبل از سررسید تحویل ممنوع می‌باشد مگر اینکه مبیع قبل از سررسید به بانک تحویل شده باشد. فروش این قبیل محصولات پس از سررسید تحویل حتی قبل از تحویل مجاز می‌باشد.

کالای پیش خرید شده می‌باید پس از تحویل در اسرع وقت به فروش برسد و در این رابطه این امکان وجود دارد که خود مشتری به عنوان امین بانک در فروش محصولات مورد معامله با بانک همکاری نماید. در هنگام عقد قرارداد، نمی‌توان خود مشتری را به عنوان وکیل ملزم نمود که کالای مورد معامله را در سررسید به وکالت از طرف بانک به فروش برساند.

در مواردی که فروش محصولات پیش خرید شده به طور نقدی و بلافاصله پس از تحویل کالا و در محل تحویل آنها مقدور نباشد، فروش آنها به سایر طرق ممکن منجمله به طور اقساطی امکان‌پذیر است.

در بررسی تقاضاهای مشتریان برای پیش خرید محصولاتشان لازم است موارد ذیل مورد توجه قرار گیرند:

۱- مورد مصرف تسهیلات درخواستی معین و اطمینان حاصل شود که صرفاً جهت تامین بخشی از سرمایه در گردش (نقدی) متقاضی بوده و امکان تامین نیازهای مزبور به استفاده از سایر عقود به سهولت مقدور نمی‌باشد.

۲ـ مقدار کالای مورد معامله از توان و ظرفیت تولیدی متقاضی در مدت قرارداد خارج نبوده و از لحاظ فنی تولید و تحویل کالای پیش خرید شده در مواعد مقرر ممکن باشد.

۳ـ حتی‌الامکان کنترل گردد مشتری بابت محصول پیش خرید شده توسط بانک وجوه دیگری از سایر خریداران به عنوان خرید اخذ ننموده و یا از تسهیلات دیگری جهت تولید آنها استفاده نکرده و قادر باشد در سررسید کالا را تحویل داده و بانک با وجوه حاصل از فروش کالا، مطالبات خود را وصول نماید.

در معاملات سلف، به منظور حصول اطمینان از انجام تعهدات مشتری و جلوگیری از زیان احتمالی اخذ تأمین کافی الزامی است.

عملیات حسابداری

مراحل و عملیات صدور اسناد حسابداری در معاملات سلف به شرح ذیل است:

۱ـ ثبت قرارداد:

قرارداد معاملات سلف به مبلغ ۱ ریال در حسابهای انتظامی ثبت می‌گردد.

بدهکار ـ حساب انتظامی قراردادها　　قراردادهای معاملات سلف ۱ ریال

بستانکار ـ طرف حسابهای انتظامی قراردادها　　قراردادهای معاملات سلف ۱ ریال

۲ـ ثبت وثایق و تضمینات:

وثایق و تضمینات دریافتی از متقاضی به مبلغ ارزیابی یا اسمی در حسابها ثبت می‌گردد.

بدهکار ـ حساب انتظامی وثایق و تضمینات مربوط

غیرمنقول به مبلغ ترهین اسناد به مبلغ اسمی

بستانکار ـ طرف حساب‌های انتظامی وثایق و تضمینات

غیرمنقول به مبلغ ترهین اسناد به مبلغ اسمی

۳ـ پرداخت بهای کالای موضوع معامله سلف:

مبلغ پرداختی بابت بهای پیش خرید محصولات مورد معامله به شرح ذیل در حسابها ثبت می‌شود.

بدهکار ـ حساب تسهیلات اعطائی ـ معاملات سلف

به مبلغ پیش خرید (مندرج در قرارداد)

بستانکار ـ حساب قرض‌الحسنه جاری / پس‌انداز متقاضی

به مبلغ پیش خرید (مندرج در قرارداد)

۴ـ تحویل کالای مورد معامله سلف:

پس از تحویل کالا عملیات حسابداری به شرح ذیل انجام می‌شود:

بدهکار ـ حساب کالا ـ معاملات سلف به مبلغ کل معامله (مندرج در قرارداد)

بستانکار ـ حساب تسهیلات اعطایی ـ معاملات سلف

به مبلغ کل معامله (مندرج در قرارداد)

چنانچه بانک برای محصولات تولیدی خریداری شده به هر عنوان هزینه‌هایی از قبیل حمل و نقل و انبارداری، بیمه و غیره پرداخت نماید به شرح ذیل در حسابها ثبت می‌گردد:

بدهکار ـ حساب کالا ـ معاملات سلف به مبلغ هزینه‌های متعلقه تا پایان فروش کالا

بستانکار ـ حساب گیرنده وجه یا صندوق

به مبلغ هزینه‌های متعلقه تا پایان فروش کالا

۵ـ برگشت حساب‌های انتظامی:

پس از تحویل کالا به بانک توسط مشتری حسابهای انتظامی قراردادها و وثایق مربوط برگشت می‌شود.

بدهکار ـ طرف حساب‌های انتظامی قراردادها قراردادهای سلف ۱ ریال

بستانکار ـ حساب انتظامی قراردادها قراردادهای سلف ۱ ریال

بدهکار ـ طرف حساب‌های انتظامی وثایق و تضمینات مربوط به مبلغ ترهین یا اسمی

بستانکار ـ حساب انتظامی وثایق و تضمینات مربوط به مبلغ ترهین یا اسمی

۶ـ فروش کالا:

پس از فروش محصولات تولیدی به صورت نقد اسناد حسابداری به شرح ذیل صادر می‌گردد:

بدهکار - حساب صندوق/حساب جاری خریدار کالا به مبلغ فروش کالا

بستانکار - حساب کالا - معاملات سلف به مبلغ فروش کالا

درصورتی که مانده حساب کالا بستانکار باشد نمایانگر سود بوده و اسناد به شرح ذیل صادر می‌گردد.

بدهکار - حساب کالا - معاملات سلف به مبلغ سود حاصل

بستانکار - حساب درآمد معاملات سلف به مبلغ سود حاصل

چنانچه مانده حساب کالا بدهکار باشد ماحصل زیان بوده و اسناد ذیل صادر می‌گردد.

بدهکار - حساب زیان معاملات سلف به مبلغ زیان

بستانکار - حساب کالا - معاملات سلف به مبلغ زیان

در صورتی که در موارد استثنائی محصولات مورد معامله سلف به صورت اقساطی به فروش برسد نحوه عملیات حسابداری از بدو انعقاد قرارداد فروش اقساطی تا تسویه حساب کامل طبق دستورالعمل اجرایی فروش اقساطی خواهد بود و حساب کالا- معاملات سلف از محل حساب تسهیلات اعطائی - فروش اقساطی تسویه خواهد شد.

۷ـ عدم تحویل کالا:

در صورت عدم تحویل کالا در مهلت مقرر حساب تسهیلات اعطائی - معاملات سلف ابتدا به حساب مطالبات سررسید گذشته و سپس به حساب مطالبات معوق منتقل می‌گردد. در این صورت شعبه مکلف است از محل وثایق و تضمینات ماخوذه و طبق دستورالعملهای صادره مطالبات بانک را وصول نماید.

مسایل و تمرینات:

۱- مستند قانونی انجام معاملات سلف توسط بانکها را توضیح دهید.

۲- سلف (سلم) را تعریف کرده و شرایط کالای موضوع معاملات سلف را توضیح دهید.

۳- شرایط متقاضی پیش فروش محصولات تولیدی را مشروحاً توضیح دهید.

۴- نحوه تعیین قیمت کالای موضوع پیش خرید چگونه محاسبه می‌شود.

۵- ۵ مورد از نکات قابل توجه در معاملات سلف را ذکر نمائید.

۶- ویژگیهای معاملات سلف را توضیح دهید.

۷- چگونگی تعیین سود یک واحد کالای موضوع پیش خرید را با فرمول توضیح دهید.

۸- چنانچه در سررسید قرارداد کالای موضوع پیش خرید تحویل بانک نگردد وظیفه بانک چیست و چه اسنادی صادر می‌گردد؟

۹- شرکت تولیدی اندیشه به منظور تامین قسمتی از سرمایه درگردش خود پیشنهاد پیش فروش ۵۰۰ عدد یخچال خانگی ۹ فوت تولیدی خود را به مدت ۴ ماه به قیمت هر واحد ۱،۰۰۰۰۰۰ ریال به شعبه بازار بانک - م می‌نماید شعبه پس از بررسیهای لازم با درخواست متقاضی با قیمت پیشنهاد در مقابل اخذ سفته به میزان ۱۲۰٪ تسهیلات اعطائی موافقت می‌نماید. چنانچه کالای موضوع پیش خرید با ۱۰٪ سود به فروش برسد کلیه اسناد حسابداری لازم از ابتداء تا تسویه حساب کامل را صادر فرمائید.

۱۰- شرکت تولیدی چرخ خیاطی امیر در تاریخ ۱۳۷۷/۷/۱ جهت تامین قسمتی از سرمایه درگردش خود از شعبه انقلاب بانک «ب» درخواست ۶۰۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال تسهیلات سلف می‌نماید. شعبه پس از بررسیهای لازم با پیش‌بینی نرخ سود ۱۹ درصد در سال و شرایط ذیل با درخواست متقاضی موافقت می‌نماید.

۱- مدت تحویل کالا از تاریخ انعقاد قرارداد ۴ ماه

۲- اخذ سفته با تضمین شخص معتبر به مبلغ ۶۵۰،۰۰،۰۰۰ ریال چنانچه قیمت عمده-

فروشی هر دستگاه چرخ خیاطی ۳،۰۰۰،۰۰۰ ریال و هزینه‌های متفرقه فروش هر واحد ۱۰۰۰ ریال باشد مطلوب است:

۱- تعداد چرخ خیاطی موضوع پیش خرید

۲- قیمت پیش خرید هر واحد

۳- سود کل مامعله

۴- صدور کلیه اسناد حسابداری لازم از ابتدا تا تسویه حساب کامل

۱۱- شرکت تولیدی پارس در تاریخ ۱۳۷۷/۹/۱ جهت تامین قسمتی از سرمایه در گردش خود به شعبه خیابان آزادی بانک الف مراجعه و پیشنهاد پیش فروش ۲۵۰۰ دستگاه تلویزیون رنگی ۲۸ اینچ را می‌نماید شعبه پس از بررسیهای لازم با درخواست شرکت به شرح ذیل:

۱- زمان تحویل کالا سه ماه پس از انعقاد قرارداد در محل کارخانه.

۲- تضمین تسهیلات اعطائی سفته با ظهرنویسی شخص معتبر به میزان ۱۲۰٪ قیمت پیش خرید.

۳- قیمت نقدی عمده فروشی در محل کارخانه ۲،۷۰۰،۰۰۰ ریال هنگام انعقاد قرارداد.

۴- قیمت پیش خرید با منظور نمودن ۱۹ درصد سود در سال و ۷۵۶ ریال هزینه حمل برای هر دستگاه به فروشنده پرداخت می‌گردد.

موافقت می‌نماید چنانچه بانک در سررسید کالا را تحویل و هر دستگاه را در همان روز به مبلغ عمده فروشی در زمان انعقاد قرارداد به فروش رساند مطلوب است:

۱- قیمت پیش خرید هر دستگاه تلویزیون

۲- سود معامله هنگام فروش

۳- کلیه اسناد حسابداری لازم از ابتدا تا تسویه حساب کامل

پی‌نوشت:

۱- فرهنگ اصطلاحات فقه اسلامی (در باب معاملات)، تحقیق و نگارش محسن جابری عربلو انتشارات امیرکبیر ۱۳۶۲ ص ۱۱۲.

منتخبی از منابع خارج از متن کتاب OUTSIDE READING

ـ پژوهشی پیرامون شناخت و معرفی عوامل مشکلات اجرایی عقد سلف در بانکهای منطقه مرکزی استان مازندران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد فرزاد باوند، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قائم‌شهر، ۱۳۷۴، استاد راهنما: دکتر محمد آهنچی، اساتید مشاور: دکتر سید علی‌اصغر هدایتی، دکتر اسماعیل ابونوری

ـ بررسی نارساییهای اجرایی ابزار تامین‌مالی سلف و ارایه راه‌حلهای پیشنهادی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد عبدالکریم قوامی‌فر، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۶، استاد راهنما: دکتر سید حسین مهدوی نجم‌آبادی، استاد مشاور، علی‌اصغر سفری، استاد داور: محمود بهمنی

فصل یازدهم

جعاله

مقدمه

جعاله در لغت عبارت است از آنچه در مقابل انجام عملی قرار داده شود و اصطلاحاً به عقدی گفته می‌شود که ثمره‌ی آن تحصیل منفعت در مقابل انجام عملی است که مورد تعهد قرار می‌گیرد.(۱)

طبق ماده ۵۶۱ قانون مدنی:

«جعاله عبارت است از التزام شخصی به اداء اجرت معلوم در مقابل عملی اعم از اینکه طرف معین باشد یا غیرمعین.»

ملتزم را «جاعل» و طرف را «عامل» و اجرت را «جُعل» می‌گویند (ماده ۵۶۲ ق.م)

مستند قانونی انجام معاملات جعاله توسط بانکها ماده ۱۶ قانون عملیات بانکی بدون ربا می‌باشد، که بر اساس ماده فوق:

«بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی مبادرت به جعاله نمایند.»

تعریف جعاله طبق دستورالعمل اجرایی

جعاله عبارت است از التزام شخص (جاعل) یا (کارفرما) به ادای مبلغ یا اجرت معلوم (جُعل) در مقابل انجام عملی معین «طبق قرارداد» طرفی که عمل را انجام می‌دهد «عامل» یا «پیمانکار» نامیده می‌شود.

بانکها می‌توانند در امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی با تنظیم قرارداد به عنوان

«عامل» یا عنداقتضاء به عنوان «جاعل» مبادرت به جعاله نمایند.

با توجه به توضیحات فوق جعاله دارای دو جزء می‌باشد:

۱- طرفین

۲- عوضین

ذیلاً هر یک از اجزاء جعاله را از دیدگاه قانون مدنی مورد بررسی قرار می‌دهیم:

الف - طرفین معامله

طرفین جعاله عبارتند از:

۱- ملتزم یا جاعل که علی‌القاعده باید شخص معینی باشد.

۲- عامل که ممکن است شخص معینی باشد که در این صورت آن را جعاله خاص می‌نامند.

اگر عمل توسط شخص دیگری انجام شود، عامل مستحق اجرت نخواهد بود زیرا مقصود جاعل از عقد تامین نگردیده است.

عامل ممکن است غیرمعین باشد، مثل اینکه گفته شود هرکس اتومبیل مرا پیدا کند مستحق دریافت مژدگانی خواهد بود. این نوع جعاله را جعاله عام گویند و در صورت تعدّد عاملین، هر عامل به نسبت عمل مستحق دریافت جعل خواهد بود.

ب - عوضین

عوضین در عقد جعاله عبارتند از:

۱- عمل، که عامل عهده‌دار انجام آن می‌گردد. در جعاله ممکن است، عمل مردّد و کیفیّات آن معلوم نباشد.

چنانچه کسی بگوید هرکس قلم یا کتاب مرا پیدا کند هزار ریال به او می‌دهم. در این مثال، علاوه بر آنکه عمل مردّد بین دو یا چند امر است، کیفیات عمل برای پیدا کردن قلم و کتاب، نیز معلوم نیست.

عمل مورد جعاله باید متضمّن منفعت عقلائی و مشروع باشد.

۲- جعل، در جعاله معلوم بودن اجرت من جمیع الجهات لازم نیست، بنابراین اگر کسی ملتزم شود هرکس گمشده کسی را پیدا کند حصه‌ی مشاع معینی از آن، مال او

خواهد بود جعاله صحیح است.

ویژگی‌ها

خصوصیات عقد جعاله عبارتند از:

۱ـ طبق قانون مدنی، جعاله عقدی است جایز و مادام که عمل به اتمام نرسیده است، هریک از طرفین می‌توانند رجوع کنند.

۲ـ جعاله از جمله تسهیلات کوتاه و میان‌مدت جهت گسترش امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی و مسکن است.

۳ـ بانک می‌تواند به عنوان عامل یا عندالاقتضاء به عنوان جاعل اقدام به جعاله نماید. در مواردی که بانک عامل جعاله می‌باشد، در قرارداد جعاله اختیار بانک برای واگذاری قسمتی از عمل معین به غیر، تحت عنوان جعاله ثانوی و یا هر عنوان دیگر بلااشکال است.

۴ـ در مواردی که بانک جاعل جعاله می‌باشد، عامل می‌تواند با موافقت بانک انجام قسمتی از کار را به دیگری واگذار نماید. به عبارت دیگر، حق استفاده از جعاله ثانوی برای طرف قرارداد بانک، در مواردی که بانک جاعل جعاله است به‌طور مطلق وجود ندارد.

۵ـ هزینه‌هایی که برای انجام عمل جعاله لازم است، علی الاصول، برعهده عامل می‌باشد مگر آنکه عرف، خلاف آن را اقتضاء نماید یا طرفین خلاف آن را شرط کنند، زیرا عامل تعهد انجام عمل مورد جعاله را نموده و تعهد بر هر امری تعهد بر لوازم آن نیز هست.

ضوابط اجرایی عملیات جعاله

۱ـ بانک می‌تواند به عنوان عامل و یا عندالاقتضاء به عنوان جاعل مبادرت به جعاله نماید و در هر صورت، لازم است عملیات موضوع جعاله در حد نیاز بررسی و از اجرای قرارداد و برگشت تسهیلات اعطایی اطمینان حاصل شود.

۲ـ در جعاله، عامل می‌تواند با کسب رضایت جاعل، انجام قسمتی از عمل موضوع قرارداد را به شخص ثالثی واگذار نماید و چنانچه بانک به عنوان عامل اولیه قصد واگذاری

قسمتی از عمل جعاله را به شخص دیگری داشته باشد باید قرارداد جعاله ثانوی بین بانک به عنوان جاعل ثانوی و شخص ثالث به عنوان عامل ثانوی منعقد شود. در این رابطه باید توجه داشت که بانک نمی‌تواند قرارداد جعاله ثانوی را با جاعل یا کارفرمای اصلی منعقد نموده و او را در جعاله ثانوی، عامل قرار دهد.

۳ـ در مواردی که بانک به عنوان جاعل عمل می‌نماید لازم است صلاحیت فنی و مالی عامل را در حد نیاز بررسی و اطمینان حاصل نماید که عامل می‌تواند کار مورد قرارداد را با کیفیت و دقت لازم تحت نظارت بانک و جاعل اولیه به خوبی انجام دهد.

۴ـ تدارک مقدمات و خرید مواد و مصالح و سایر لوازم مورد نیاز برای انجام عمل موضوع جعاله می‌تواند بنابر قرارداد به عهده جاعل و یا عامل باشد و در صورتی که عامل این امور را تقبل نموده باشد باید قبلاً کلیه هزینه‌های اجرای عملیات موضوع جعاله را با توجه به قیمت مواد و مصالح و لوازم مورد نیاز و اجرت‌های پرداختنی و میزان و ترتیبی که برای دریافت حق‌الزحمه خود مدّ نظر دارد برآورد نموده و مبلغ معین و مقطوعی را به عنوان «جعل» مورد قبول خود اعلام نماید تا در صورت توافق جاعل، مبادرت به انعقاد قرارداد جعاله شود. بنابراین، هرگونه هزینه‌ای که پرداخت آن در قرارداد جعاله ثانوی مورد نظر باشد باید قبلاً مشخص و برآورد شده و در تعیین میزان جُعل در قرارداد جعاله اولیه منظور گردد. در این موارد، بانک در طول اجرای عملیات موضوع قرارداد، کلیه هزینه‌های پذیرفته شده در قرارداد جعاله را پرداخت خواهد نمود و هر گونه تغییرات احتمالی در نرخ‌ها و یا زمان و ترتیب پرداخت متوجه بانک خواهد بود بدون اینکه امکان تغییر مبلغ جعل وجود داشته باشد.

۵ـ در قراردادهای جعاله اخذ قسمتی از جُعل به عنوان پیش پرداخت از جاعل طبق مصوبه شورای پول و اعتبار ضرورت دارد.

تبصره: به موجب بخشنامه شماره نب / ۶۱۹۵ مورخ ۷۸/۹/۲۲، مدت بازپرداخت تسهیلات جعاله مسکن متناسب با مبلغ پرداختی، به بیش از ۲ سال افزایش یافته است.

۶ـ مدت انجام و تسویه مطالبات ناشی از جعاله حداکثر ۲ سال بوده و این مدت در مورد طرحهای تولیدی و خدماتی و با تشخیص بانک قابل افزایش می‌باشد.

۷ـ دریافت و پرداخت جعل دفعةً واحدةً و یا به دفعات به اقساط مساوی و یا غیرمساوی در سررسید و یا سررسیدهای معین بلامانع بوده و لازم است در مواردی که

بانک عامل واقع می‌شود، تأمین کافی از جاعل جهت حصول اطمینان از انجام تعهدات او اخذ شده و عنداللزوم نیز ترتیبی اتخاذ شود که اموال موضوع عملیات جعاله بیمه شود.

۸ـ در مواردی که بانک در نظر دارد از طریق جعاله ثانوی عملی برای جاعل (متقاضی) انجام دهد، ضرورت دارد که از وجود پیمانکار (عامل ثانوی) مناسب برای اجرای عملیات موضوع قرارداد اطمینان داشته باشد.

۹ـ در قراردادهای جعاله، عامل نسبت به مالی که جعاله بر آن واقع می‌شود امین محسوب می‌شود و بنابراین اگر از وقتی که مال به دست او می‌رسد تا موقعی که آن را به جاعل رد می‌کند نسبت به آن مرتکب تفریط یا تعدی گردد ضامن خواهد بود.

۱۰ـ جعاله عقدی جائز است و مادام که عمل به اتمام نرسیده است هریک از طرفین می‌توانند رجوع کنند و به عبارت دیگر انجام عمل، شرط لزوم جعاله بوده و همین که عمل انجام یافت، دیگر جاعل نمی‌تواند از جعاله رجوع کرده و به این استناد از تادیه جُعل خودداری کند و حتی اگر جاعل بعد از اقدام عامل و در اثناء عمل رجوع نماید باید اجرت‌المثل عمل عامل را بدهد. اگر فسخ قرارداد از طرف خود عامل باشد عامل حق مطالبه اجرت‌المثل را نخواهد داشت زیرا که خود اقدام به ضرر خود کرده است. باید توجه داشت که در متن قراردادهای جعاله که بانک منعقد می‌نماید شرط ترک فسخ قرارداد از ناحیه‌ی طرف بانک (متقاضی) منظور شده و با امضای قرارداد حق فسخ قرارداد از شخص طرف بانک سلب می‌گردد.

۱۱ـ بانک‌ها موظفند، قبل از اقدام به انعقاد قرارداد، عملیات موضوع جعاله را در حد نیاز بررسی و از اجرای قرارداد و برگشت جعل بانک در طول مدت قرارداد اطمینان حاصل نمایند. ضمناً در صورتی که اعطای تسهیلات از طریق جعاله برای اجرای طرحهای تولیدی و یا خدماتی صورت می‌گیرد، بانکها مکلفند طرح مورد نظر را از لحاظ فنی، مالی و اقتصادی (در حد نیاز بانک) بررسی و ارزیابی نمایند.

۱۲ـ جعل دریافتی توسط بانکها شامل هزینه‌های انجام شده و سود مورد انتظار در دوران برگشت سرمایه می‌باشد که حداقل میزان سود توسط شورای پول و اعتبار تعیین می‌گردد.

۱۳ـ بانکها می‌توانند در مواردی که عامل هستند، جهت حصول اطمینان از انجام تعهدات جاعل ناشی از قرارداد جعاله تأمین کافی اخذ نمایند.

۱۴ـ بانکها ترتیبی اتخاذ خواهند نمود تا عنداللزوم اموال موضوع عملیات ناشی از قرارداد جعاله بیمه شود.

نحوه‌ی محاسبه جُعل و تعیین اقساط بازپرداخت:

به‌طور کلی بر اساس بخشنامه بانک مرکزی (شماره مب / ۱۵۲۱ مورخ ۱۳۸۶/۳/۱۸) نحوه محاسبه اقساط در تسهیلات اقساطی با استفاده از فرمول زیر انجام می‌گردد.

$$A = C \times \frac{r}{1 - \frac{1}{(1+r)^n}}$$

که در آن :

A : مبلغ هر قسط

C : اصل مبلغ تسهیلات

r : نرخ تسهیلات (هر قسط)

n : تعداد اقساط

۲ـ اخذ وثیقه یا تضمین

وثایق و تضمینات مربوط در خصوص غیرمنقول به مبلغ ترهین و در مورد اسناد به مبلغ اسمی در حسابها ثبت می‌شود.

بدهکار ـ حساب انتظامی وثایق و تضمینات مربوط به مبلغ ترهین یا اسمی

بستانکار ـ طرف حسابهای انتظامی وثایق و تضمینات مربوط به مبلغ ترهین یا اسمی

۳ـ اخذ پیش دریافت

بدهکار ـ حساب صندوق قرض‌الحسنه جاری / پس انداز مشتری به مبلغ پیش پرداخت

بستانکار ـ حساب پیش پرداخت مشتریان بابت عملیات جعاله به مبلغ پیش پرداخت

۴ـ ثبت تعهدات بانک و پرداخت به پیمانکار

حساب تعهدات بانک بابت قرارداد جعاله ثانوی در حسابها به شرح ذیل ثبت می‌گردد:

بدهکار - طرف حساب تعهدات بانک بابت جعاله معادل مبلغ پرداخت نشده به پیمانکار

بستانکار - حساب تعهدات بانک بابت جعاله معادل مبلغ پرداخت نشده به پیمانکار

در هر مرحله از پرداخت به پیمانکار اسناد ذیل صادر می‌شود:

بدهکار - حساب بدهکاران موقتی - جعاله معادل مبلغ پرداخت شده به پیمانکار

بستانکار - حساب قرض الحسنه جاری/پس‌انداز پیمانکار

معادل مبلغ پرداخت شده به پیمانکار

همزمان با هر پرداخت به پیمانکار مبلغ مذکور از حساب تعهدات بانک برگشت می‌شود.

بدهکار - حساب تعهدات بانک بابت جعاله معادل مبلغ پرداخت شده به پیمانکار

بستانکار - طرف حساب تعهدات بانک بابت جعاله

معادل مبلغ پرداخت شده به پیمانکار

۵ـ اسناد مربوط به اتمام کار توسط پیمانکار (عامل ثانوی)

پس از اتمام کار توسط پیمانکار، حساب بدهکاران موقتی جعاله به شرح ذیل تسویه می‌گردد:

بدهکار - حساب تسهیلات اعطائی - جعاله معادل هزینه‌های پرداختی به پیمانکار و سود مربوط

بستانکار - حساب بدهکاران موقتی - جعاله کل مبلغ پرداختی به پیمانکار

بستانکار - درآمد سالهای آینده - جعاله معادل تفاوت دو رقم فوق

ضمناً پیش پرداخت مشتریان بابت عملیات جعاله به شرح ذیل برگشت می‌شود:

بدهکار - حساب پیش پرداخت مشتریان بابت عملیات جعاله به مبلغ پیش پرداخت

بستانکار - حساب تسهیلات اعطائی - جعاله به مبلغ پیش پرداخت

۶ـ وصول اقساط جعاله

در هر مرحله از وصول، اقساط اسناد به مبلغ قسط وصول شده به شرح ذیل صادر می‌گردد:

بدهکار - حساب قرض‌الحسنه جاری/پس‌انداز مشتری به مبلغ اقساط جعاله

بستانکار - حساب تسهیلات اعطائی - جعاله به مبلغ اقساط جعاله

چنانچه اقساط با تاخیر وصول شوند خسارت تاخیر تادیه وصول و به حساب درآمد بانک منظور می‌گردد.

۷ـ تعدیل حساب درآمد سالهای آینده

بدهکار - حساب درآمد سالهای آینده معادل سود هر دوره

بستانکار - حساب درآمد سال جاری معادل سود هر دوره

با تکرار سند فوق در پایان هر سال نهایتاً در پایان مدت قرارداد حساب درآمد سالهای آینده کلاً تسویه می‌گردد.

۸ـ خاتمه عملیات و برگشت حسابهای انتظامی

بدهکار - طرف حساب انتظامی قراردادها - قراردادهای جعاله به مبلغ ۱ ریال

بستانکار - حساب انتظامی قراردادها - قراردادهای جعاله به مبلغ ۱ ریال

بدهکار - طرف حساب انتظامی وثایق و تضمینات مربوط به مبلغ ترهین یا اسمی

بستانکار - حساب انتظامی وثایق و تضمینات مربوط به مبلغ ترهین یا اسمی

ضمناً چنانچه اقساط جعاله وصول نگردد بانکها مکلفند ابتدا مانده بدهی را به حساب مطالبات سررسید گذشته و سپس به حساب مطالبات معوق برده و از محل وثایق و تضمینات خود، اقدامات قانونی جهت وصول مطالبات خود معمول نمایند.

مسایل و تمرینات

۱- جعاله را تعریف کرده و مستندات قانونی انجام عملیات جعاله توسط بانکها را توضیح دهید.

۲- اجزاء جعاله از دیدگاه قانونی مدنی را توضیح دهید.

۳- چهار مورد از ویژگیهای جعاله را شرح دهید.

۴- ضوابط اجرائی عملیات جعاله را مختصراً بیان نمائید.

۵- نحوه محاسبه جُعل و تعیین اقساط را از طریق فرمول توضیح دهید.

۶- چنانچه اقساط جعاله در سررسید وصول نشود وظیفه بانک چیست؟ توضیح دهید.

۷- سازمان غله به منظور احداث ۳ واحد سیلو و یک واحد انبار از شعبه مرکزی بانک «الف» درخواست مبلغ ۱۰ میلیارد ریال تسهیلات جعاله برای مدت ۲ سال دوران ساخت و ۵ سال دوران بازپرداخت به اقساط مساوی ماهانه از زمان بهره‌برداری اقدام می‌نماید. شعبه پس از بررسیهای لازم با درخواست سازمان در مقابل قرارداد لازم الاجراء و ۲۰ میلیارد ریال سفته سازمان با تعهد سازمان برنامه و بودجه و با شرایط ذیل موافقت می‌نماید.

۱- تسهیلات در دو مرحله و هر مرحله ۵ میلیارد ریال در ابتدای هر سال با تائید سازمان غله به پیمانکار پرداخت می‌شود.

۲- سود دوران اجرای پروژه و همچنین بازگشت سرمایه ۱۷٪ در سال.

۳- پیش پرداخت سازمان بابت عملیات جعاله ۲۰٪ از کل مبلغ ۱۰ میلیارد ریال می‌باشد.

مطلوب است:

۱- محاسبه سود دوران ساخت و بازپرداخت اقساط به تفکیک

۲- میزان جُعل بانک

۳- مبلغ هر قسط

۴- کل اسناد حسابداری لازم از ابتدا تا تسویه حساب کامل

پی‌نوشت:

۱- فرهنگ اصطلاحات فقهی اسلامی (در بابت معاملات)، تحقیق و نگارش محسن جابری عربلو، انتشارات امیرکبیر، سال ۱۳۶۲، صفحه ۸۱

فصل دوازدهم

مزارعه

مقدمه

مزارعه مشتق از «زرع» و مفهوم آن کشت و زرع دو یا چند شریک با یکدیگر است. در متون فقه اسلامی آمده است:[1]

«مزارعه قراردادی است بین صاحب زمین و کشاورز که به موجب آن کشاورز زمین را کشت می‌نماید و محصول به سهم معینی که مورد توافق طرفین قرار گرفته بین آنان تقسیم می‌شود.»

اصطلاحاً طرفی که زمین را تامین می‌کند «مزارع» و یا «مالک» و طرفی که زراعت می‌نماید «زارع» و یا «عامل» نامیده می‌شود.

مجوّز اعطای تسهیلات مزارعه توسط بانکها ماده ۱۷ قانون عملیات بانکی بدون ربا و دستورالعملهای مربوط می‌باشد.

ماده ۱۷ «بانکها می‌توانند، اراضی مزروعی و یا باغات راکه در اختیار و تصرّف خود دارند به مزارعه و یا مساقات بدهند.»

بانکها می‌توانند به منظور افزایش بهره‌برداری و تولید محصولات کشاورزی، به عنوان مزارع، اراضی مزروعی راکه ملک آنها بوده و یا ملکی باشد که به هر عنوان، مجاز در تصرف و بهره‌برداری از آن باشند، طبق قرارداد به مزارعه واگذار نمایند. مضافاً بانکها می‌توانند علاوه بر زمین عوامل لازم دیگر نظیر آب، بذر، کود، سم، وسایل و ابزار تولید و وسایل حمل و نقل را طبق قرارداد تامین نمایند. بانکها موظفند قبل از اقدام به انعقاد قرارداد، ضمن پیش‌بینی‌های لازم از انجام مزارعه توسط عامل و دریافت

محصول اطمینان حاصل نمایند.

در قانون مدنی، مزارعه به شرح ذیل تعریف شده است:

«مزارعه عقدی است که به موجب آن احد طرفین زمینی را برای مدت معینی به طرف دیگر می‌دهد که آن را زراعت کرده و حاصل را تقسیم کنند.» بر اساس این تعریف، اجزاء تشکیل دهنده مزارعه عبارتند از:

۱- زمین

۲- کار

۳- محصول

۴- مدت

ذیلاً هر یک از موارد فوق‌الذکر به اختصار مورد بررسی قرار می‌گیرند:

۱- زمین:

اراضی مزروعی واگذاری جهت مزارعه می‌باید دارای چند شرط اساسی از قرار ذیل باشند:

الف- طرفی که زمین را تامین می‌نماید باید مالک عین و یا مالک منافع آن بوده و مجاز به استفاده و بهره‌برداری از آن باشد و یا به نحوی از انحاء طبق قانون حق تصرف در آن را داشته باشد. بنابراین زمین‌هائی راکه شخص نسبت به آنها حقی ندارد و یا برای استفاده و بهره‌برداری از آنها محدودیتی دارد که مغایر با اصول مزارعه می‌باشد، نمی‌توان به مزارعه گذارد.

ب- مشخصات، حدود و مساحت زمین باید دقیقاً معین و معلوم باشد.

ج- زمین مزارعه باید برای کشت محصول مورد نظر قابلیت داشته باشد و اگر زراعت در آن ممکن نباشد اما بتوانند کاری کنند که زراعت ممکن شود امکان انجام مزارعه وجود خواهد داشت.(۲)

۲- کار:

حدود وظایف، مسؤولیت‌ها و تعهدات عامل باید در قرارداد مزارعه معین گردد. مسؤولیت عامل نسبت به مورد مزارعه مانند یک امین بوده و وی فقط در صورتی که به

طور متعارف در زراعت مواظبت نکند و یا در ایفای تعهدات خود قصور ورزد و در نتیجه این امر نقصانی در حاصل ایجاد شده و یا زیانی متوجه مزارع گردد، مسؤول جبران تفاوت یا زیان وارده خواهد بود.

عامل می‌تواند برای زراعت اجیر گرفته و یا با دیگری شریک شود ولی نمی‌تواند بدون کسب رضایت مزارع، معامله یا زمین را به دیگری انتقال دهد.

در قرارداد مزارعه باید معین شود که تامین سایر عوامل مورد نیاز مانند آب، بذر، کود، سم، وسایل و ابزار تولید و وسایل حمل و نقل به عهده کدامیک از طرفین می‌باشد. اینکه عامل یا مزارع و یا افراد دیگری عهده‌دار تامین سایر عوامل لازم باشند تفاوتی نداشته و حتی این امکان وجود دارد که چند نفر مبادرت به مزارعه‌ای بنمایند که در آن یکی عهده‌دار زمین، دیگری کشت، بعدی بذر و نفر چهارم عهده‌دار سایر کارها گردد. در ضمن می‌توان شرط نمود که زمین و کشت به عهده یکی و بذر و سایر کارها به عهده دیگری باشد.

۳ـ محصول:

در هنگام انعقاد قرارداد مزارعه، لازم است نوع زراعت معین و معلوم گردد. اگر زراعت در محلی باشد که فقط یک نوع معیّن محصول کاشته می‌شود، حتی در صورتی که در قرارداد هم ذکر نشود، نوع زراعت معیّن خواهد بود لکن چنانچه امکان کشت محصولات مختلف وجود داشته باشد باید نوع زرع مشخص شود چه در غیر اینصورت زراعت مطلق محسوب شده و عامل در انتخاب نوع زراعت مختار خواهد بود. از طرف دیگر، چنانچه علیرغم تعیین نوع زراعت، عامل محصول دیگری را به عمل آورد سبب ابطال قرارداد خواهد شد.

در زمان انعقاد قرارداد باید نحوه‌ی تقسیم ثمره یا حاصل با توجه به سهم عواملی که از سوی هر یک از طرفین معامله تامین شده به صورت مشاع تعیین گردد و اینکه سرط شود تمام ثمره، مال یکی از طرفین شده و یا حاصل یک قطعه‌ی معین عاید طرفی و ثمره‌ی قطعه زمین دیگری نصیب طرف دیگر گردد صحیح نبوده و موجب ابطال قرارداد خواهد بود.

۴ـ مدت:

مدت زمانی که زمین در اختیار عامل قرار خواهد داشت می‌باید در قرارداد مزارعه معین شود و آن مدت به قدری باشد که در آن فاصله، به دست آمدن حاصل، ممکن باشد.

ویژگی‌ها:

خصوصیات مزارعه را می‌توان به ترتیب ذیل برشمرد:

۱ـ مزارعه عقدی است لازم و از این رو برای هر دو طرف لازم الاجرا بوده و با فسخ یک طرفه باطل نمی‌گردد.

باید توجه داشت که عقد مزارعه به فوت یک و یا هر دو طرف قرارداد باطل نمی‌شود مگر اینکه مباشرت عامل شرط شده و یا اینکه مزارع به مدت عمر خود مالک منافع زمین بوده باشد.

اگر مزارعه به علتی باطل شود، تمام حاصل، مال صاحب بذر خواهد بود و طرف دیگر که مالک زمین یا آب و یا صاحب عمل بوده است به نسبت آنچه مالک بوده مستحق دریافت اجرت المثل خواهد گردید.

۲ـ مزارعه یکی از روش‌های تامین نیازهای مالی کوتاه مدت در بخش کشاورزی محسوب می‌شود زیرا حداکثر مدت مزارعه یک سال می باشد مگر اینکه دوره زراعی زراعت موضوع قرارداد بیش از یک سال باشد که در این صورت مدت مزارعه معادل یک دوره زراعی تعیین خواهد شد تا امکان برداشت حاصل فراهم گردد.

۳ـ به موجب قانون عملیات بانکی بدون ربا و دستورالعمل اجرایی مزارعه بانکها می‌توانند فقط به عنوان مزارع، اراضی مزروعی راکه مالک آن بوده و یا ملکی باشد که به هر عنوان، مجاز در تصرف و بهره‌برداری از آن باشند به مزارعه واگذار نموده و علاوه بر آن عوامل لازم دیگر نظیر آب، بذر، کود، سم، وسایل و ابزار تولید و وسایل حمل و نقل را طبق قرارداد تامین نمایند. در این رابطه، بانکها مجاز به تحصیل زمین‌های مزروعی از طریق خرید، صلح، اجاره و نظایر آن نمی‌باشند مگر با موافقت شورای پول و اعتبار.

ضوابط اجرایی

همانطور که بیان شد، مزارعه یکی از تسهیلات اعتباری برای رفع نیازهای مالی کوتاه مدت در بخش کشاورزی بوده و کاربرد صحیح و اصولی آن می‌تواند در افزایش بهره‌وری تولید محصولات کشاورزی موثر باشد. برای نیل بدین مقصود، لازم است بانک امکانات و ابزار لازم را دارا بوده و قبل از اقدام به انعقاد قرارداد مزارعه، مورد مزارعه را دقیقاً مطالعه و ارزیابی نماید و حتی المقدور نتایج اقدام به مزارعه را از نظر نوع، کیفیت، مقدار و سایر مشخصات هر محصول کشاورزی پیش‌بینی و از وجود کلیه شرایط لازم برای تحقق این امر اطمینان حاصل نماید.

طبق دستورالعمل اجرایی مزارعه، عامل نباید مورد مزارعه را با عقد مزارعه جدیدی به دیگری واگذار نماید و از این رو، در بررسی‌های اولیه باید قابلیت و صلاحیت عامل برای اجرای اموری که به عهده او گذاشته خواهد شد احراز گردد.

در قرارداد مزارعه، مشخصات زمین، حدود وظایف و مسؤولیت‌ها و تعهدات هر یک از طرفین و نسبت سهم مشاع آنها از محصول و یا محصولات تولیدی، نوع زراعت، مدت مزارعه، چگونگی تامین سایر عوامل مورد نیاز برای انجام زراعت می‌باید معین و مشخص شود.

به منظور حسن اجرای قرارداد و حصول نتیجه مطلوب می‌توان:

۱- عنداللزوم از عامل تامین کافی اخذ نمود.

۲- در طول مدت قرارداد با انجام بازدیدها و بررسی و ارزیابی چگونگی کار زارع نظارت کافی و لازم در تمام مراحل کاشت، داشت و برداشت محصول و به ویژه فروش آن اعمال نمود.

۳- در صورت لزوم، سهم بانک از محصول را پس از برداشت محصول و تا زمان فروش آن در مقابل خطرات احتمالی بیمه کرد.

۴- بانکها می‌توانند در موارد ضروری، با توجه به نسبت سهم طرفین از محصول، مبلغی به صورت نقد طی دوره تولید به عامل پرداخت نمایند.

حسابداری مزارعه

مراحل و عملیات صدور اسناد حسابداری مزارعه به قرار ذیل است:

۱ـ ثبت قرارداد

قرارداد مزارعه به مبلغ یک ریال به شرح ذیل در دفاتر ثبت می‌گردد:

بدهکار - حساب انتظامی قراردادها - قراردادهای مزارعه به مبلغ ۱ ریال

بستانکار - طرف حسابهای انتظامی قراردادها - قراردادهای مزارعه به مبلغ ۱ ریال

۲ـ ثبت وثایق و تضمینات

در صورت اخذ وثیقه یا تضمین، اسناد ذیل صادر می‌گردد.

بدهکار - حساب انتظامی وثایق و تضمینات مربوط

غیرمنقول به مبلغ ترهین/اسناد به مبلغ اسمی

بستانکار - طرف حسابهای انتظامی وثایق مربوط

غیرمنقول به مبلغ ترهین/اسناد به مبلغ اسمی

۳ـ پرداخت بابت مزارعه

هر نوع وجهی که بابت تامین و تحویل عوامل تولید طبق قرارداد توسط بانک پرداخت شود به صورت ذیل در دفاتر بانک ثبت می‌گردد:

بدهکار - حساب تسهیلات اعطایی - مزارعه به مبلغ تسهیلات پرداختی

بستانکار - حساب صندوق ـ جاری قرض‌الحسنه متقاضی به مبلغ تسهیلات پرداختی

۴ـ دریافت سهم بانک

پس از تولید محصول و تعیین سهم بانک طبق قرارداد و فروش آن، ماحصل فروش می‌باید به بانک پرداخت گردد، در این صورت اسناد ذیل صادر و در حساب‌ها ثبت می‌گردد:

بدهکار - حساب صندوق یا حساب جاری خریدار به مبلغ فروش

بستانکار - حساب تسهیلات اعطائی - مزارعه به مبلغ فروش

۵ـ تسویه حساب مزارعه

چنانچه حساب مزارعه دارای مانده بستانکار باشد حاصل سود بوده و آن مانده به

شرح ذیل به حساب درآمد بانک منظور شده و حساب مزارعه تسویه می‌گردد:

بدهکار - حساب تسهیلات اعطائی - مزارعه به مبلغ سود

بستانکار - حساب درآمد معاملات - مزارعه به مبلغ سود

و در صورتی که مانده حساب مزارعه بدهکار باشد، نتیجه عملیات مزارعه زیان بوده و مانده مزبور به شرح ذیل به حساب زیان بانک منظور شده و حساب مزارعه تسویه می‌گردد:

بدهکار - حساب زیان حاصل از مزارعه به مبلغ زیان

بستانکار - حساب تسهیلات اعطائی - مزارعه به مبلغ زیان

چنانچه در سررسید قرارداد، عامل سهم بانک را پرداخت ننماید میزان سهم بانک بدواً به حساب مطالبات سررسید گذشته سپس به حساب مطالبات معوق به شرح ذیل منتقل می‌شود:

بدهکار - حساب مطالبات معوق - مزارعه به مبلغ مطالبات

بستانکار - حساب تسهیلات اعطائی - مزارعه به مبلغ مطالبات

بدیهی است مانده حساب تسهیلات اعطائی - مزارعه حسب مورد چنانچه بستانکار باشد به حساب درآمد معوق و چنانکه بدهکار باشد به حساب زیان عملیات منظور خواهد شد.

۶- برگشت حساب‌های انتظامی

پس ازتسویه حساب تسهیلات اعطائی - مزارعه، حساب‌های انتظامی قراردادها و وثایق و تضمینات برگشت می‌شود.

بدهکار - طرف حساب انتظامی قراردادها - قراردادهای مزارعه به مبلغ ۱ ریال

بستانکار - حساب انتظامی قراردادها - قراردادهای مزارعه به مبلغ ۱ ریال

بدهکار: طرف حساب انتظامی وثایق و تضمینات مربوط (غیرمنقول به مبلغ ترهین اسناد به مبلغ اسمی)

بستانکار: حساب انتظامی وثایق و تضمینات مربوط (غیرمنقول به مبلغ ترهین اسناد به مبلغ اسمی)

تمرین و پرسش

۱- مزارعه را تعریف کرده و مجوز بانکها جهت انجام مزارعه را بنویسید.

۲- اجزاء تشکیل دهنده مزارعه را نام برده مختصراً توضیح دهید.

۳- ویژگیهای مزارعه را بنویسید.

۴- ضوابط اجرایی مزارعه را مختصراً توضیح دهید.

۵- عملیات حسابداری مزارعه را از ابتدا تا تسویه حساب کامل بنویسید.

پی‌نوشت:

۱- تذکره الفقهاء جلد ۴ صفحه ۳۳۶ و تحریرالوسیله جلد ۱ - صفحه ۶۳۲.

۲- طبق ماده ۵۳۷ قانون مدنی «هرگاه زمین به واسطه فقدان آب یا علل دیگر از این قبیل از قابلیت انتفاع خارج شود و رفع مانع ممکن نباشد عقد مزارعه منفسخ می‌شود.»

فصل سیزدهم

مساقات

مقدمه

مساقات مشتق از «سقی» به معنی «آب دادن» است و مستفاد از متون فقهی این است که «شخص درختان خویش را به دیگری دهد تا وی آنها را آبیاری و اصلاح و حفاظت و حراست نماید و محصول بین آنان مشترک باشد.»(۱)

اصطلاحاً، طرفی که باغ را تأمین می‌کند «باغدار» و یا «مالک» و طرفی که آبیاری و نگهداری می‌نماید «باغبان» و یا «عامل» می‌نامند.

مجوز اعطای تسهیلات مساقات توسط بانکها ماده ۱۷ قانون عملیات بانکی بدون ربا و دستورالعملهای مربوط می‌باشد.

ماده ۱۷ «بانکها می‌توانند، اراضی مزروعی و یا باغات راکه در اختیار و تصرف خود دارند به مزارعه و یا مساقات بدهند.»

بانکها می‌توانند به منظور افزایش بهره‌وری و تولید محصولات کشاورزی، باغات و درختان مثمری راکه مالک عین و یا منفعت آنها باشند و یا به هر عنوان، اجازه تصرف و بهره‌برداری از آنها راکسب نمایند به مساقات دهند. مضافاً بانکها می‌توانند عوامل لازم دیگر، نظیر آب، کود، سم و وسیله حمل و نقل را طبق قرارداد تامین نمایند.

بانکها موظفند قبل از اقدام به انعقاد قرارداد مساقات، پیش‌بینی‌های لازم در خصوص انجام عمل مساقات توسط عامل را انجام داده و از دریافت ثمره تا سررسید قرارداد اطمینان حاصل نمایند.

طبق ماده ۵۴۳ قانون مدنی:

«مساقات معامله‌ای است که بین صاحب درخت و امثال آن با عامل در مقابل حصه مشاع معین از ثمره واقع می‌شود و ثمره اعم است از میوه و برگ گل و غیر آن.»

بدین گونه، عناصر تشکیل دهنده مساقات را می‌توان به ترتیب ذیل از یکدیگر تفکیک نمود:

۱- درخت

۲-کار

۳- ثمره

۴- مدت

هر یک از عوامل فوق‌الذکر را ذیلاً مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱- درخت

درخت و امثال آن که موضوع قرارداد مساقات واقع می‌شوند لازم است خصوصیات ذیل را دارا باشند:

الف- اشجار و بوته‌هایی باشند که به طور ثابت در زمین روئیده و بتوانند بیش از یک سال در زمین باقی بمانند. بنابراین گیاهانی که بوته‌ای و فصلی هستند و طبیعتاً اقتضای دوام بیش از یک سال را ندارند نمی‌توانند موضوع مساقات قرار گیرند.

ب- درختان بی‌ثمر که میوه نمی‌دهند نمی‌توانند موضوع مساقات قرار گیرند مگر آنکه برگ و یا گل آنها قابل استفاده باشد.

ج- باغدار باید صاحب درختان یا منافع آنها بوده و یا اجازه تصرف داشته باشد.

۲-کار

عامل، عهده‌دار انجام کلیه اموری است که طبق قرارداد به او محول می‌گردد. مسؤولیت عامل نسبت به مورد مساقات مانند امین است و جز در صورت تفریط و یا تعدی، ضامن جبران خسارت و یا نقصان ثمره نخواهد بود.

معمولاً، عملیات مربوط به حفاظت و پرورش درختان و اقداماتی که سبب فزونی یا رشد و مرغوبیت ثمره می‌شود به عهده‌ی عامل است و تدارک و تمهید سایر عوامل

مورد نیاز مانند آب، کود، سم و وسیله حمل و نقل بر عهده مالک قرار دارد.

در مساقات، عامل نمی‌تواند بدون اجازه مالک معامله را به دیگری واگذار و یا با دیگری شرکت نماید.

۳- ثمره

مشخصات و حدود باغ یا بوستان و همچنین نوع و تعداد درختان مورد مساقات باید معین و مشخص شده و سهم هر یک از طرفین به طور مشاع از ثمره کلیه درختان مورد مساقات تعیین شود و چنانچه سهم طرفین شامل مقدار معینی از ثمره تعیین شده و یا اینکه ثمره برخی از درختان برای یکی و بقیه برای دیگری در نظر گرفته شده باشد معامله باطل خواهد بود. به همین نحو، جایز نیست که تمام ثمره به یکی از طرفین تعلق گیرد.

۴- مدت

مدت قرارداد برای آبیاری می‌باید معلوم باشد و معمولاً این مدت به گونه‌ای تعیین می‌شود که ثمره درختان موضوع مساقات حاصل گردد.

ویژگیها

عقد مساقات دارای خصوصیات ذیل است:

۱- مساقات عقدی است لازم و بدین ترتیب از هر دو طرف لازم الاجراست و قابل فسخ نمی‌باشد مگر با توافق طرفین و یا شرط در قرارداد و یا طبق ضوابط قانونی.

قرارداد مساقات با مرگ هر یک از طرفین باطل نمی‌شود و ورّاث جایگزین هر یک از آنان می‌گردند مگر اینکه در قرارداد، تنها مباشرت خود شخص باغبان قید شده باشد.

در هر مورد که مساقات باطل باشد و یا فسخ گردد تمام ثمره از آنِ مالک و عامل مستحق اجرت المثل خواهد بود.

۲- مساقات از جمله تسهیلات کوتاه مدت اعتباری برای تامین نیازهای مالی در بخش کشاورزی محسوب می‌شود. حداکثر مدت قرارداد مساقات یک سال می‌باشد مگر اینکه مدت یک سال کافی برای برداشت ثمره نباشد که در این صورت مدت قرارداد به نحوی تعیین می‌گردد که ثمره حاصل شود.

۳- به موجب قانون عملیات بانکی بدون ربا و دستورالعمل اجرایی مساقات، بانکها می‌توانند فقط به عنوان مالک (باغدار)، باغات و درختان مثمری راکه مالک عین و یا منفعت آنها و یا به هر عنوان مجاز در تصرف و بهره‌برداری از آنها باشند به منظور افزایش بهره‌وری و تولید محصولات کشاورزی به مساقات داده و عنداللزوم نیز سایر عوامل لازم نظیر آب، کود، سم و وسیله حمل و نقل راتامین نمایند.

باید توجه داشت که تحصیل باغات و درختان مثمر از طریق خرید، صلح، اجاره و نظایر آن توسط بانکها به منظور مساقات بدون موافقت شورای پول و اعتبار مجاز نبوده و تبدیل اراضی ملکی بانکها به باغهای مشجّر مثمر در صورتی مجاز شمرده می‌شود که نتیجه بررسیهای فنی و مالی حاکی از سودآور بودن این اقدام باشد.

ضوابط اجرائی

مساقات از جمله تسهیلاتی است که کاربرد صحیح آن می‌تواند نقش به سزائی در فزونی بهره‌وری و تولید محصولات کشاورزی داشته باشد. انجام معاملات مساقات مستلزم فراهم ساختن امکانات و ابزار مورد نیاز می‌باشد و قبل از اقدام به انعقاد قرارداد، مورد مساقات باید دقیقاً مطالعه و ارزیابی شده و نتایج اقدام به مساقات از نظر نوع، کیفیت، مقدار و سایر مشخصات هر محصول پیش‌بینی و از وجودکلیه شرایط لازم برای تحقق این پیش‌بینی اطمینان حاصل شود.

طبق دستورالعمل اجرائی مساقات، عامل نباید مورد مساقات را با عقد مساقات جدیدی به دیگری واگذار نماید و از این رو، در بررسیهای اولیه باید قابلیت و صلاحیت عامل برای اجرای اموری که به عهده اوگذاشته خواهد شد احراز گردد.

در قرارداد مساقات مشخصات درختان مثمر، حدود وظایف و مسؤولیتها و تعهدات هر یک از طرفین، نسبت سهم مشاع هر یک از طرفین از ثمره، مدت قرارداد و نحوه‌ی تامین سایرعوامل مورد نیاز برای انجام موضوع مورد قرارداد می‌باید معین و مشخص شود.

به منظور حسن اجرای قرارداد و حصول نتیجه مطلوب می‌توان:

۱- عنداللزوم، از عامل تامین کافی اخذ نمود.

۲- در طول مدت قرارداد، با انجام بازدیدها و بررسیها و ارزیابی‌های لازم در

عملکرد عامل، نظارت کافی و مناسب معمول نمود.

۳- در صورت لزوم، سهم بانک از ثمره‌ی موضوع مساقات پس از برداشت محصول و تا زمان فروش آن در مقابل خطرات احتمالی بیمه گردد.

۴- بانکها می‌توانند در موارد ضروری، با توجه به نسبت سهم طرفین از ثمره، مبلغی به صورت نقد طی دوره تولید به عامل پرداخت نمایند.

حسابداری مساقات

مراحل و عملیات صدور اسناد حسابداری مساقات به شرح ذیل می‌باشد:

۱- ثبت قرارداد

قرارداد مساقات به مبلغ یک ریال به شرح ذیل در دفاتر ثبت می‌شود:

بدهکار - حساب انتظامی قراردادها - قراردادهای مساقات به مبلغ ۱ ریال

بستانکار - طرف حسابهای انتظامی قراردادها - قراردادهای مساقات به مبلغ ۱ ریال

۲- ثبت وثیقه یا تضمین

در صورت اخذ وثیقه یا تضمین از عامل، اسناد ذیل صادر می‌گردد:

بدهکار - حساب انتظامی وثائق وتضمینات به مبلغ ترهین یا اسمی

بستانکار - طرف حسابهای انتظامی وثائق و تضمینات

۳- پرداخت بابت مساقات

هر نوع وجهی که بابت تامین و تهیه عوامل لازم طبق قرارداد توسط بانک پرداخت می‌شود به شرح ذیل در دفاتر ثبت می‌شود:

بدهکار - حساب تسهیلات اعطائی - مساقات به مبلغ پرداختی

بستانکار - حساب صندوق/جاری گیرنده وجه به مبلغ پرداختی

۴- دریافت حاصل فروش (سهم بانک)

پس از حاصل شدن ثمره و فروش آن، ماحصل فروش سهم بانک از ثمره می‌باید به

شرح ذیل در دفاتر ثبت گردد:

بدهکار - حساب صندوق و یا حساب جاری عامل و یا خریدار به مبلغ سهم بانک

بستانکار - تسهیلات اعطائی - مساقات به مبلغ سهم بانک

۵- تسویه حساب مساقات

در پایان مدت قرارداد، چنانچه مانده حساب تسهیلات اعطائی مساقات بستانکار باشد، این امر به معنی تحصیل سود برای بانک است و سود حاصله می‌باید به شرح ذیل به حساب درآمد بانک منظور و حساب مساقات تسویه گردد:

بدهکار - حساب تسهیلات اعطائی - مساقات به مبلغ سهم سود بانک

بستانکار - حساب درآمد معاملات ناشی از مساقات به مبلغ سهم سود بانک

در صورتی که مانده حساب تسهیلات اعطائی - مساقات بدهکار باشد مبین زیان برای بانک است و زیان مذکور می‌باید به شرح ذیل در دفاتر بانک ثبت شود:

بدهکار - حساب زیان ناشی از قرارداد مساقات به مبلغ زیان سهم بانک

بستانکار - حساب تسهیلات اعطائی - مساقات به مبلغ زیان سهم بانک

چنانچه در سررسید قرارداد، عامل سهم بانک را پرداخت ننماید میزان سهم بانک بدواً به حساب مطالبات سررسید گذشته سپس به حساب مطالبات معوق به شرح ذیل منتقل می‌شود:

بدهکار - حساب مطالبات سررسید گذشته به مبلغ مطالبات بانک

بستانکار - حساب تسهیلات اعطائی - مساقات به مبلغ مطالبات بانک

بدهکار - حساب مطالبات معوق مساقات به مبلغ مطالبات بانک

بستانکار - حساب مطالبات سررسید گذشته مساقات به مبلغ مطالبات بانک

پس از انجام ثبت فوق، حسب مورد چنانچه مانده حساب تسهیلات اعطائی - مساقات بستانکار باشد به حساب درآمد معوق و چنانچه بدهکار باشد به حساب زیان عملیات مساقات منظور خواهد شد.

۶- برگشت حسابهای انتظامی

پس از تسویه قرارداد، اسناد انتظامی قراردادها و وثائق برگشت می‌شود.

بدهکار ـ طرف حسابهای انتظامی قراردادها ـ قراردادهای مساقات به مبلغ ۱ ریال
بستانکار ـ حساب انتظامی قرارداد ـ قراردادهای مساقات به مبلغ ۱ ریال
بدهکار ـ طرف حسابهای انتظامی وثایق و تضمینات به مبلغ ترهین یا اسمی
بستانکار ـ حساب انتظامی وثایق و تضمینات به مبلغ ترهین یا اسمی

* * * * *

تمرین و پرسش

۱ـ مساقات را تعریف کرده وعناصر تشکیل دهنده آن را مشروحاً توضیح دهید.
۲ـ در مورد چه نوع درختانی بانکها می‌توانند قرارداد مساقات منعقد نماید؟
۳ـ ویژگیهای مساقات را مختصراً توضیح دهید.
۴ـ ضوابط اجرائی مساقات را به اختصار توضیح دهید.
۵ـ کلیه اسناد حسابداری لازم را در مساقات هنگام اعطای تسهیلات به منظور تهیه نهاده‌های کشاورزی از ابتدا تا تسویه حساب کامل صادر نمائید.
۶ـ اسناد حسابداری مساقات را در صورت عدم واریز بدهی در سررسید ثبت نمائید.

پی‌نوشت:

۱ـ فرهنگ اصطلاحات فقه اسلامی (در باب معاملات)، تحقیق و نگارش محسن جابری عربلو، موسسه انتشارات امیرکبیر، سال ۱۳۶۲ صفحه ۱۵۸.

فصل چهاردهم

خرید دین (خرید اسناد تجاری)

مقدمه:

خرید دین به مفهوم وسیع و مصطلح در متون فقه اسلامی «بیع دین»، از جمله ابزارهائی است که در نظام بانکداری جهت تأمین منابع مالی مورد نیاز واحدهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی از طریق تنزیل اسناد و اوراق تجاری متعلق به این قبیل واحدها طبق ضوابط مربوط مورد استفاده قرار می‌گیرد. مجوّز خرید دین توسط بانکها آیین‌نامه موقت تنزیل اسناد و اوراق تجاری (خرید دین) و مقررات اجرائی آن است که در چهارصد وهفتاد ویکمین جلسه مورخ ۱۳۶۱/۸/۲۶ شورای پول و اعتبار به‌تصویب رسیده و متعاقباً در شورای نگهبان نیز مطرح و با اکثریت آراء مغایر با موازین شرعی و قانون اساسی شناخته نشده است.

تعریف اسناد تجاری:

اسناد تجاری به آن دسته از اسناد و اوراق بهادار اطلاق می‌گردد که مفاد آن حاکی از بدهی ناشی از معاملات تجاری باشد. بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت واحدهای تولیدی و بازرگانی و خدماتی اسناد و اوراق تجاری متعلق به این قبیل واحدها را طبق ضوابط این آیین‌نامه تنزیل نمایند.

ویژگیهای خرید دین:

۱ـ خرید دین از جمله تسهیلات اعطائی کوتاه مدت جهت تأمین نیازهای مالی واحدهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی می‌باشد و سررسید این نوع تسهیلات نمی‌تواند

بیش از یک سال باشد.

۲ـ فقط آن دسته از اسناد و اوراق بهادار که مفاد آن حاکی از بدهی حقیقی ناشی از معاملات تجاری باشد می‌تواند موضوع معاملات خرید دین قرار گیرد.

۳ـ معتبر بودن متعهدین اسناد تجارتی از جمله شرایط اساسی این قبیل معاملات می‌باشد.

نکاتی که هنگام خرید دین می‌باید رعایت گردد:

۱ـ بانکها مکلفند قبل از تنزیل اسناد و اوراق تجاری، از حقیقی بودن دین و همچنین معتبر بودن متعهد اطمینان حاصل نمایند.

۲ـ از آنجا که در شرایط عادی در جریان خرید دین امکان مراجعه به واگذارنده، در صورتی که متعهد نسبت به پرداخت دین خود اقدام نکند، وجود ندارد، لذا لازم است در ضمن معامله و خرید دین از طلبکار، با او شرط شود هرگاه مدیون در سررسید نسبت به پرداخت بدهی خود اقدام ننمود فروشنده سند اقدام نماید.(۱)

۳ـ بانکها می‌توانند اوراق و اسناد تجاری را به قیمتی کمتر از مبلغ اسمی آنها خریداری نمایند، در هر حال این تفاوت قیمت نمی‌تواند بیش از نرخ تعیین شده توسط شورای پول و اعتبار باشد.

۴ـ میزان تعهدات هر شخص حقیقی یا حقوقی ناشی از تنزیل اسناد و اوراق تجاری براساس مصوبه شورای پول و اعتبار خواهد بود.

۵ـ خرید اسناد و اوراق تجاری، براساس آیین‌نامه موقت مربوط، از هر یک از واحدهای اقتصادی، اعم از اینکه واحد مذکور تولیدی، خدماتی، و بازرگانی باشد، اعطای تسهیلات به بخش بازرگانی تلقی می‌گردد.

۶ـ منابع خرید دین از محل خود بانکها تأمین می‌گردد ونه از محل سپرده‌های مدت‌دار.

۷ـ آن دسته از برواتی قابل خریداری هستند که بدواً به قبولی براتگیر رسیده باشند.

۸ـ بانکها باید مراقبت نمایند که اسناد تجاری موضوع خریداری صوری نباشد و به صورت متقابل، متعهدین آنها اقدام به امضاء اسناد نکرده باشند، و قبل از انجام معامله از حقیقی بودن اسناد تجاری مورد معامله و معتبر بودن متعهد اطمینان حاصل نمایند.

۹- فعالیت تجاری فروشنده اوراق و اسناد و متعهد پرداخت آنها می‌باید مرتبط باشد به نحوی که برقراری رابطه تجاری بین آنها معقول و منطقی جلوه نماید.

نحوه‌ی تعیین سود خرید دین:

با توجه به نرخ تعیین شده، میزان سود از فرمول ذیل به دست می‌آید.

$$\text{سود اسناد مورد معامله} = \frac{\text{مدت} \times \text{نرخ} \times \text{مبلغ اسمی اسناد}}{\text{واحد زمان} \times ۱۰۰}$$

سود اسناد مربوط ـ مبلغ اسمی اسناد مورد معامله + مبلغ خرید اسناد مورد معامله

عملیات حسابداری خرید دین

الف هنگام خرید اسناد تجاری ثبت ذیل صورت می‌گیرد:

بدهکار ـ حساب تسهیلات اعطایی / خرید دین	به مبلغ اسمی اسناد
بستانکار ـ حساب سود معاملات خرید دین	به مبلغ سود متعلقه
بستانکار حساب جاری واگذارنده یا صندوق	به مبلغ خالص خریداری

ب ـ هنگام وصول وجه اسناد تجاری:

بدهکار حساب جاری متعهد یا صندوق	به مبلغ اسمی اسناد
بستانکار ـ حساب تسهیلات اعطایی / خرید دین	به مبلغ اسمی اسناد

چنانچه اسناد تجاری در سررسید وصول نشود بدواً به حساب مطالبات سررسید گذشته سپس در صورت عدم وصول به حساب مطالبات معوق منظور و اقدامات لازم جهت وصول اسناد از طریق مراجع قانونی معمول خواهد شد.

بر اساس دستورالعمل نب / ۲۰۴۰ مورخ ۱۳۸۲/۱۲/۱۳ عملیات حسابداری خرید دین بر اساس روش تعهدی به شرح زیر اصلاح گردیده است.

در خصوص اعطای تسهیلات در قالب خرید دین باید متناسب با مدت زمان سپری شد تا زمان سررسید، درآمد حاصله شناسایی و به حساب سود و زیان منظور گردد.

با فرض این که زمان سررسید اسناد خریداری شده در سال «ب» باشد، ابتدا ثبت زیر در زمان انعقاد قرارداد (سال الف) صورت می‌پذیرد:

(۱۱) بد ـ حساب خرید دین (به میزان اسمی سند)
بس ـ حساب صندوق (به میزان خالص معامله)
بس ـ حساب سود سالهای آینده تسهیلات (به میزان مابه‌التفاوت)

(در پایان سال «الف» ثبت‌های زیر انجام خواهد شد:

(۱۲) بد ـ حساب سود سالهای آینده تسهیلات (به میزان سود مربوط به سال «الف»)
بس ـ حساب سود دریافتی تسهیلات (به میزان سود مربوط به سال «الف»)

(۱۳) بد ـ حساب سوددریافتنی تسهیلات/خریددین (به میزان‌سود مربوط به سال «الف»
بس ـ حساب خرید دین (به میزان سود مربوط به سال «الف»

● در زمان سررسید که در سال آینده (سال «ب») است دو حالت محتمل است:

حالت اول: در صورتی که خرید دین وصول شود، ثبت‌های زیر صورت می‌گیرد:

(۱۴) بد ـ حساب صندوق (به میزان مبلغ اسمی سند)
بس ـ حساب خرید دین (به میزان کل مانده)
بس ـ حساب سود دریافتنی تسهیلات / خرید دین (به میزان سود دریافتنی مندرج در شماره ۱۳)

(۱۵) بد ـ حساب سود سالهای آینده تسهیلات (به میزان مربوط به سال «ب»)
بس ـ حساب سود دریافتنی تسهیلات (به میزان سود مربوط به سال «ب»)

حالت دوم: در صورت عدم وصول خرید دین با توجه به بخشنامه‌های مندرج در صفحه ۳ (ذیل بند ۶)، ثبت‌ها به شرح زیر خواهد بود.

(۱۶) بد ـ حساب اسناد و بروات ریالی واخواست شده (به مبلغ اسمی سند)
بس ـ حساب خرید دین (به میزان کل مانده)
بس ـ حساب سود دریافتنی تسهیلات / خرید دین (به مبلغ مندرج در ثبت ۱۳)

(۱۷) بد ـ سود سالهای آینده تسهیلات (به مبلغ مندرج در ثبت ۱۵)
بس ـ سود معوق تسهیلات (به مبلغ مندرج در ثبت ۱۵)

چنانچه پس از انتقال به حساب اسناد و بروات ریالی واخواست شده و قبل از انتقال به‌حساب مطالبات معوق، مبلغ اسناد خرید دین وصول گردد، ثبت‌های زیر صورت می‌پذیرد:

(۱۸) بد ـ حساب صندوق (به میزان مبلغ اسمی و مبلغ جریمه تاخیر)
بس ـ حساب اسناد و بروات ریالی واخواست شده (به مبلغ اسمی)
بس ـ وجه التزام دریافتی بابت تسهیلات اعطایی (به مبلغ جریمه تاخیر)

(۱۹) بد ـ حساب سود معوق تسهیلات (به میزان سود مربوط به سال «ب»)
بس ـ حساب سود دریافتی تسهیلات (به میزان سود مربوط به سال «ب»)

تمرین و پرسش

۱ـ اسناد تجاری را تعریف نموده ومجوز بانکها در خصوص خرید این اسناد را توضیح دهید.
۲ـ منابع تأمین خرید اسناد تجاری توسط بانکها را توضیح دهید.
۳ـ ضوابط و شرایط اسناد تجاری قابل خرید را بنویسید.
۴ـ ویژگیهای خرید دین را توضیح دهید.
۵ـ نحوه‌ی تعیین سود خرید را با فرمول بیان نمائید.
۶ـ اسناد تجارتی متقابل و صوری را توضیح دهید.
۷ـ آقای محمد احمدی ۵ فقره سفته هر یک به مبلغ ۳۰۰/۰۰۰ ریال که ۴ ماه به سررسید آنها باقی مانده عهده آقای یوسف ابراهیمی مقیم تهران را به شعبه مرکزی بانک «الف» جهت فروش ارائه می‌نماید. شعبه پس از بررسیهای لازم با درخواست فروشنده موافقت می‌نماید. چنانچه نرخ خرید اسناد تجاری ۲۵٪ و اسناد فوق در سررسید وصول شوند عملیات حسابداری از ابتدا تا تسویه حساب کامل را ثبت نمائید.
۸ـ شرکت تجاری اندیشه جهت استفاده از تسهیلات خرید دین ۷ فقره سفته جمعاً به مبلغ ۸/۹۰۰/۰۰۰ ریال ناشی از معاملات بازرگانی را برای فروش عهده شرکت‌ت تجارتی برقکار به بانک ارائه نموده است. شعبه پس از بررسیهای لازم با درخواست فروشنده اسناد موافقت می‌نماید. چنانچه نرخ خرید اسناد فوق ۲۵٪ در سال باشد مطلوب است کلیه اسناد حسابداری لازم از ابتدا تا تسویه کامل.

پی‌نوشت:

۱- مراتب پرداخت بهای اسناد در سررسید توسط واگذارنده از محضر حضرت آیت‌الله رضوانی استعلام و مشارالیه مقرر فرمودند «در صورتی که ضمن معامله خرید دین، با طلبکار شرط شود هرگاه مدیون در سررسید نپردازد شما متعهد باشید بپردازید، بی‌اشکال است.»

منتخبی از منابع خارج از متن کتاب OUTSIDE READING

ـ «کتاب‌البیع»، نوشته‌ی حضرت امام خمینی(ره)، انتشارات مؤسسه اسماعیلیان، جلد اول، صفحات ۳۴ و ۳۵، چاپ اول ۱۳۶۴.

ـ «ربا، بانک، بیمه»، نوشته‌ی متفکر شهید استاد مرتضی مطهری، مبحث «بیع دین»، انتشارات صدرا، صفحات ۸۰ و ۸۱، چاپ اول، ۱۳۶۴.

ـ بیع‌الدین و سندات‌القرض و بدائلها الشرعیه فی مجال القطاع العام والخاص، بحث مقدّم الی مجمع الفقه‌الاسلامی فی دورة‌المجلس الحادیة عشرة، المنعقده فی البحرین، ۳۰ ـ ۲۵ رجب ۱۴۱۹، ۱۹ ـ ۱۴ نوامبر ۱۹۹۸، اعداد: الدکتور سامی حسن حمود، نایب رئیس شعبة‌البنوک والتمویل الاسلامی، المعهد الاسلامی للبحوث و التدریب، البنک الاسلامی للتنمیه ـ جده

فصل پانزدهم

ضمان

مقدمه:

در قانون مدنی طبق ماده ۶۸۴ عقد ضمان (ضمانت) چنین تعریف شده است:

«عقد ضمان عبارت است از اینکه شخصی مالی راکه بر ذمه دیگری است، به عهده بگیرد. متعهد را ضامن، طرف دیگر را مضمون له و شخص ثالث را مضمون عنه یا مدیون اصلی می‌گویند.»

مالی راکه موضوع ضمانت‌نامه واقعی می‌شود ممکن است عین یا منفعت و یا انجام عملی معین باشد. چون ضمانت عقد است ضامن باید طبق ماده ۲۱۰ قانون مدنی برای معامله اهلیت داشته باشد. در مورد ضمانت‌نامه‌های بانکی چون ضامن بانک است و شخصیت حقوقی دارد، قهراً دارای اهلیت لازم می‌باشد.

ضمانت‌نامه‌های بانکی:

بانکها می‌توانند بنا به درخواست متقاضیان در مواردی که منع قانونی نداشته باشد نسبت به صدور ضمانت‌نامه مثلاً ترخیص کالا از گمرک، پرداخت دیون، حُسن انجام تعهدات، تعهدات در مقابل مقامات قضائی و اجرایی، شرکت در مزایده و مناقصه، پیش‌پرداخت و استرداد کسور وجه‌الضمان به نفع سازمانها و موسسات دولتی و دستگاههای اجرایی با رعایت آیین‌نامه صدور ضمانتنامه و ظهرنویسی از طرف بانکها و نیز دستورالعمل صدور ضمانت‌نامه‌ها اقدام نمایند.

بانک به موجب ضمانت‌نامه‌هایی که در مقابل وثایق ذمّه‌ای (سفته و برات) و یا وثائق

عینی (کالا، اموال غیرمنقول و...) صادر می‌نماید متعهد می‌گردد که اگر ضمانت‌خواه (مضمون عنه یا بدهکار اصلی) طبق تعهدات و شرایط مندرج در ضمانت‌نامه، عمل ننماید معادل وجه‌الضمان ذکر شده در ضمانت‌نامه بدون اقامه دلیل و اثبات مدعا به محض اولین مطالبه کتبی ذینفع به وی (مضمون له) پرداخت نماید.

ضمان، در حقوق مدنی ایران نقل «ذمّه به ذمّه» است که در ماده ۶۹۸ به شرح ذیل بیان شده است:

«بعد از اینکه ضمان به طور صحیح واقع شد، ذمّه مضمون عنه بری و ذمّه ضامن به مضمون له مشغول می‌شود.»

در حقوق تجارت طبق ماده ۴۰۳ و ۴۰۴ در ضمان، ضم ذمّه به ذمّه نیز پذیرفته شده است.

در ماده ۴۰۳ قانون تجارت در کلیه مواردی که به موجب قوانین یا موافق قراردادهای خصوصی، ضمانت، تضامنی باشد، طلبکار می‌تواند به ضامن و مدیون اصلی مجتمعاً رجوع کرده و یا پس از رجوع به یکی از آنها و عدم وصول طلب خود برای تمام یا بقیه طلب به دیگری رجوع نماید.

و نیز در ماده ۴۰۴ حکم فوق در مواردی نیز جاری است که چند نفر به موجب قرارداد یا قانون متضامناً مسؤول انجام تعهدی باشند.

به موجب ماده ۴۰۵ قانون تجارت قبل از رسیدن اجل دین اصلی، ضامن ملزم به تادیه نیست ولو اینکه به واسطه ورشکستگی یا فوت مدیون اصلی، دین موجّل او حال شده باشد.

آئین‌نامه صدور ضمانت‌نامه و ظهرنویسی از طرف بانکها:

آئین‌نامه صدور ضمانت‌نامه و ظهرنویسی از طرف بانکها به موجب مصوبه چهارصد و هشتاد و دومین جلسه مورخ ۶۱/۱۲/۸ شورای پول و اعتبار موارد ذیل را متضمن است:

ماده ۱ ـ صدور ضمانت‌نامه و ظهرنویسی بانکها از طرف بانکها موکول به اخذ وثیقه از مضمون عنه طبق شرایط مندرج در این آیین‌نامه می‌باشد.

ماده ۲ـ انواع وثایق قابل قبول برای صدور ضمانت‌نامه و ظهرنویسی به شرح ذیل می‌باشد:

الف ـ وجه نقد یا طلا یا اسناد خزانه، یا اوراق قرضه دولتی یا سپرده‌های سرمایه‌گذاری نزد بانک صادرکننده ضمانت‌نامه یا اوراق قرض‌الحسنه.

ب ـ تضمین بانکهای معتبر خارجی.

پ ـ سفته با دو امضاء قابل قبول بانک، اموال منقول، برگ وثیقه انبارهای عمومی مربوط به کالا، سهام شرکتهایی که در بورس پذیرفته شده باشد، کشتی و هواپیما.

تبصره ـ در مورد شرکتهای تحت مدیریت دولتی، بانک می‌تواند سفته شرکت در وجه بانک را قبول نماید.

ماده ۳ـ حداقل میزان وثایق به شرح ذیل خواهد بود:

الف ـ حداقل معادل ده درصد مبلغ ضمانت‌نامه و یا ظهرنویسی به صورت وجه نقد و بابت بقیه آن از یک و یا ترکیبی از انواع وثایق که به شرح ذیل خواهد بود:

۱ـ معادل بقیه مبلغ ضمانت‌نامه یا ظهرنویسی از یک یا ترکیبی از انواع وثایق مذکور در بند الف و ب ماده ۲.

۲ـ سفته طبق بند پ ماده ۲ و تبصره ذیل آن حداقل معادل ۱۲۰ درصد بقیه مبلغ ضمانت‌نامه یا ظهرنویسی.

۳ـ اموال غیرمنقول یا برگ وثیقه انبارهای عموم یا سهام شرکتهایی که در بورس پذیرفته شده باشند یا کشتی یا هواپیما حداقل معادل ۱۵۰ درصد بقیه مبلغ ضمانت‌نامه یا ظهرنویسی.

تبصره ۱: ضمانت‌نامه‌های مربوط به شرکت در مناقصه و مزایده از پرداخت وثیقه نقدی مذکور در ماده ۳ معاف می‌باشند و درصدهای مذکور در ردیفهای (۲) و (۳) نسبت به کل مبلغ ضمانت‌نامه محاسبه خواهد شد.

تبصره ۲: بانکها می‌توانند از اخذ وثیقه نقدی مذکور در ماده ۳ بابت ضمانت‌نامه‌های صادره منحصراً برای امور کشاورزی، احداث، تکمیل و یا تعمیر واحدهای مسکونی خودداری کنند مشروط بر اینکه وثیقه منحصراً غیرمنقول بوده و حداقل ۱۶۰ درصد مبلغ ضمانت‌نامه ارزش داشته باشد.

تبصره ۳: ضمانت‌نامه‌های مربوط به کارخانه‌های تولیدی بابت خرید مواد اولیه از خارج یا هزینه‌های ارزی اجرای طرحهای تأسیس یا توسعه کارخانه‌هایی که مورد تأیید و توصیه وزارتخانه‌های مربوط باشد و وام خارجی برای منظورهای فوق در صورت

موافقت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مشمول تبصره (۱) این ماده می‌باشند.

ماده ۴ـ تعهدات هریک از مشتریان بانک بابت ظهرنویسی و ضمانت‌نامه‌های صادره نباید از ۲۵ درصد مجموع سرمایه و اندوخته‌های بانک تجاوز نماید مشروط بر اینکه جمع تعهدات هر مشتری اعم از ضمانت‌نامه و ظهرنویسی و وام و اعتبار از ۳۰ درصد مجموع سرمایه و اندوخته‌های بانک تجاوز نکند. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران می‌تواند در موارد استثنایی نصاب ۳۰ درصد اخیرالذکر را به ۴۰ درصد افزایش دهد.

تبصره: ضمانت‌نامه و ظهرنویسی‌هایی که در مقابل وجه نقد یا اسناد خزانه یا اوراق قرضه دولتی یا سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار یا اوراق قرض‌الحسنه و یا تضمین بانک‌های معتبر خارجی صادر می‌شود و همچنین آن قسمت از ظهرنویسی‌ها و ضمانت‌نامه‌های صادره در مقابل وثایق مذکور در فوق مشمول محدودیت مذکور در این ماده نخواهد بود.

ماده ۵ ـ مجموع تعهدات ناشی از ظهرنویسی و صدور ضمانت‌نامه‌های هر بانکی نباید از مجموع سرمایه و اندوخته‌ها و ۳۰ درصد کل سپرده‌های پایان ماه پیش بانک که قسمتی از آنها طبق بند ۳ ماده ۱۴ قانون پولی وبانکی کشور نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نگاهداری می‌شود تجاوز نماید.

تبصره: ضمانت‌نامه‌های مربوط به شرکت در مناقصه و مزایده و ظهرنویسی و ضمانت‌نامه‌هایی که در مقابل وجه نقد یا اسناد خزانه یا اوراق قرضه دولتی یا سپرده سرمایه‌گذاری مدت دار یا اوراق قرض الحسنه و یا تضمین بانک‌های معتبر خارجی صادر می‌شود و همچنین آن قسمت از ظهرنویسی‌ها و ضمانت‌نامه‌های صادره در مقابل وثایق مذکور در فوق مشمول محدودیت مذکور در این ماده نخواهد بود.

ماده ۶ـ صدور ضمانت‌نامه‌های ریالی در برابر تضمین بانک‌های خارجی و همچنین صدور ضمانت‌نامه ارزی منوط به موافقت قبلی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد.

ماده ۷ـ در ضمانت‌نامه‌ها باید موضوع ضمانت‌نامه ـ نام مضمون‌له و مضمون‌عنه و مدت اعتبار ضمانت‌نامه و مبلغ آن به‌طور صریح قید شود.

ماده ۸ـ بانکها باید برای حساب ضمانت‌نامه‌ها و ظهرنویسی‌ها و وثایق نقدی و

وثایق غیرنقدی ضمانت‌نامه‌ها و ظهرنویسی‌ها حساب جداگانه نگهداری نمایند. به غیر از وجه نقد و سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار نزد خود بانک بقیه وثایق باید در حساب انتظامی نگهداری شود.

ماده ۹ـ بانکها باید صورت ریز کلیه ضمانت‌نامه‌های صادره و تعهدات ناشی از ظهرنویسی‌ها را در پایان ماههای شهریور و اسفند ماه هر سال منتهی ظرف ۲۵ روز مطابق نمونه‌ای که از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برای آنها فرستاده شده است تهیه و به بانک مرکزی ج.ا.ا. اداره نظارت بر امور بانکها ارسال نمایند.

ماده ۱۰ـ هرگونه ظهرنویسی و یا صدور ضمانت‌نامه توسط بانکها از این تاریخ منوط به رعایت کامل مقررات این آئین‌نامه می‌باشد. ضمانت‌نامه‌ها و ظهرنویسی‌های موجود که بر اساس مقررات قبل صادر شده‌اند، در صورت ضرورت تمدید و به تشخیص بانک می‌توانند کماکان با شرایط قبلی تمدید شوند.

با توجه به بخشنامه شماره مب / ۱۹۶۱ مورخ ۸۲/۱۱/۲۹ بانک مرکزی در خصوص اعطای تسهیلات و ایجاد تعهدات بر مبنای سرمایه پایه بانکها، ماده ۴ و ۵ موضوع این آئین‌نامه نسخ می‌گردد.

وثایق و تضمینات قابل قبول جهت صدور ضمانت‌نامه:

ضمانت‌نامه در مقابل یک یا ترکیبی از انواع وثایق به شرح ذیل و با رعایت مقررات این دستورالعمل صادر می‌شود:

۱ـ وجه نقد

۲ـ سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار

۳ـ سفته دو امضایی معتبر

۴ـ غیرمنقول

۵ـ ضمانت‌نامه بانکهای معتبر داخلی

۶ـ برگ وثیقه انبارهای عمومی و سهام شرکتهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار

۷ـ ضمانت‌نامه بانکهای معتبر خارجی با اجازه بانک مرکزی

۸ـ اوراق مشارکت دولتی

توضیح اینکه اخذ ۱۰ درصد سپرده نقدی در مورد ضمانت‌نامه‌های شرکت در مناقصه و مزایده الزامی نمی‌باشد.

انواع ضمانت‌نامه‌های بانکی:

ضمانت‌نامه‌های بانکی انواع مختلف دارند ولی رایج‌ترین آنها عبارتند از:

۱ـ ضمانت‌نامه شرکت در مناقصه یا مزایده

۲ـ ضمانت‌نامه حسن انجام کار

۳ـ ضمانت‌نامه استرداد پیش پرداخت

۴ـ ضمانت‌نامه استرداد کسور وجه الضمان

۵ـ ضمانت‌نامه گمرکی

۶ـ ضمانت‌نامه تعهد پرداخت

۷ـ ضمانت‌نامه متفرقه

ضمانت‌نامه شرکت در مناقصه یا مزایده:

شرکتها به خصوص سازمانها و مؤسسات دولتی معمولاً اجرای هر گونه طرح و یا پروژه‌ای مثل راهسازی، پل‌سازی، ساختمان، استفاده از تسهیلات، انجام هر خدمت و یا فروش اموال غیرضروری خود را بین اشخاص معتبر به مسابقه می‌گذارند.

برای این منظور ابتداء مراتب در روزنامه‌های کثیرالانتشار جهت آگاهی عمومی به چاپ ریسده و از اشخاص و سازمانهای واجد شرایط برای شرکت در مزایده یا مناقصه دعوت به عمل می‌آید. سپس پیشنهادات مورد اشاره بررسی شده و از بین آنها ۲ و یا ۳ پیشنهاد را که نسبت به سایر پیشنهادات از شرایط بهتری از لحاظ قیمت و سایر شرایط برخوردار می‌باشد، انتخاب می‌نماید. انتخاب ۲ یا ۳ پیشنهاد از آن جهت است که در صورتی که برنده اصلی مناقصه، یا مزایده به هر دلیل از پیشنهاد خود عدول نماید، بلافاصله از برنده دوم و یا سوم دعوت به عمل آید، تا به این ترتیب در اجرای طرح و مقدمات انجام آن وقفه ایجاد نگردد.

اشخاص شرکت کننده در مناقصه‌ها و یا مزایده‌ها می‌باید همراه با پیشنهاد خود ضمانت‌نامه‌ای هم به کارفرما تسلیم نمایند. این نوع ضمانت‌نامه‌ها را «ضمانت‌نامه‌های شرکت در مناقصه یا مزایده» گویند.

پس از تعیین و اعلام برنده‌های موضوع ضمانت‌نامه، اصل ضمانت‌نامه اشخاصی که پیشنهاد آنها مورد قبول قرار نگرفته، جهت ابطال به بانک مسترد می‌گردد. ولی ضمانت‌نامه شخص برنده تا عقد قرارداد نهایی و تسلیم ضمانت‌نامه دیگری با عنوان

«ضمانت‌نامه حسن انجام تعهد»، همچنان نزد کارفرما باقی می‌ماند و در صورت امتناع برنده از انعقاد قرارداد و یا تسلیم ضمانت‌نامه حسن انجام تعهد، ضمانت‌نامه شرکت در مناقصه یا مزایده مورد مطالبه واقع می‌شود.

ضمانت‌نامه حسن انجام تعهد:

این نوع ضمانت‌نامه برای تضمین انجام صحیح و به موقع تعهدات مضمون عنه در مقابل مضمون له صادر می‌گردد. متداولترین این نوع ضمانت‌نامه‌ها، تضمین حسن انجام تعهدات ناشی از امضاء پیمان است که به درخواست متقاضی (پیمانکار) و به نفع کارفرما به منظور تضمین انجام تعهدات قبول شده توسط پیمانکار، طبق مفاد قرارداد صادر می‌گردد.

تحویل این نوع ضمانت‌نامه توسط پیمانکار جهت انعقاد قرارداد با کارفرما الزامی است، و مبلغ آن درحال حاضر معادل ۵ تا ۱۰ درصد مبلغ پیمان است و بنا به تایید کارفرما پس از تصویب صورت مجلس تحویل موقت، باطل می‌گردد.

ضمانت‌نامه حسن انجام کار:

این نوع ضمانت‌نامه هم به منظور اطمینان خاطر ذینفع (کارفرما) از صحت عمل پیمانکار و بازدهی پیش‌بینی شده کار در مدتی معین پس از انجام طرح و بهره‌برداری از آن از پیمانکار مطالبه و به درخواست وی توسط بانکها صادر و تا مدت معینی پس از اتمام پروژه اعتبار دارد.

ضمانت‌نامه پیش پرداخت:

موضوع این نوع ضمانت‌نامه معمولاً درباره پرداخت وجوهی است که پیش از شروع کار و یا در جریان اجرای پیمان توسط کارفرما جهت تقویت بنیه مالی و تکمیل تجهیزات، تجهیز کارگاه و تسریع در پیشبرد کار در اختیار پیمانکار قرار گرفته و در صورت عدم ایفای تعهدات وی در قبال کارفرما مورد مطالبه قرار می‌گیرد. این نوع ضمانت‌نامه طبق تقاضای مضمون عنه (پیمانکار) و به نفع مضمون له (کارفرما) توسط بانکها صادر می‌گردد و مبلغ آن معادل است با درصد معینی از مبلغ کل پیمان که قرار

است به صورت پیش پرداخت توسط کارفرما به پیمانکار پرداخت شود.

وجوه پرداخت شده به پیمانکار توسط کارفرما از محل صورت وضعیت‌های مراحل مختلف به طریقی کسر می‌گردد که قبل از آخرین صورت وضعیت موقت، مبلغ مزبور مستهلک شده باشد.

طبق شرایط عمومی پیمان، مبلغ ضمانت‌نامه نیز معادل مبلغ کسر شده طبق اعلام کارفرما در هر نوبت تقلیل و حداکثر تا تاریخ تحویل موقت با تایید کارفرما آزاد گردد.

ضمانت‌نامه استرداد کسور وجه‌الضمان:

با وجود نظارت و آزمایشهای مختلفی که در طول مدت پیمان و در مقاطع مختلف اجرای کار توسط کارفرما به عمل می آید معهذا کارفرما برای اطمینان از صحت انجام کار پس از تحویل قطعی و تا مدت تعیین شده مبالغی به عنوان تضمین حسن اجرای کار معادل ۱۰٪ از مبلغ ناخالص صورت وضعیت‌های پیمانکار کسر و در حسابی نزد خود نگهداری می‌نماید، و بنابر تقاضای پیمانکار و در مقابل ضمانت‌نامه بانکی مبلغ تضمین حسن اجرای کار را می‌تواند به پیمانکار مسترد دارد.

این قبیل ضمانت‌نامه که طبق تقاضای پیمانکار و به نفع کارفرما توسط بانک صادر می‌گردد به «ضمانت‌نامه‌های استرداد کسور وجه‌الضمان» معروف می‌باشند.

به موجب شرایط عمومی پیمان معادل ۵۰٪ مبلغ این نوع ضمانت‌نامه‌ها به محض تصویب صورت وضعیت قطعی توسط کارفرما آزاد شده و نصف باقیمانده وجه‌الضمان تا تصویب صورت مجلس تحویل قطعی، کما کان معتبر می‌باشد.

پیمانکار در پایان هر ماه طبق شرایط پیمان، صورت کلیه کارهایی که تا آن تاریخ انجام داده است و همچنین وضعیت مصالح پای کار را با تائید دستگاه نظارت (که از طرف کارفرما تعیین و معرفی گردیده است)، تنظیم و به کارفرما تسلیم می‌نماید که به این اسناد اصطلاحاً «صورت وضعیت» گفته می‌شود.

دوره تضمین عبارت است از مدت معینی که پس از تاریخ تحویل موقت بابت تضمین رفع معایب و نقایصی که به دلیل عدم رعایت مشخصات پیمان و یا به کار بردن مصالح بد و نامرغوب در کار مشاهده می‌شود و پیمانکار موظف به رفع آن است.

ضمانت‌نامه گمرکی:

صاحبان کالاهای وارداتی برای ترخیص کالای خود در صورتی که نتوانند حقوق گمرکی مربوطه را نقداً پرداخت نمایند می‌باید معادل آن را ضمانت‌نامه بانکی به گمرک بسپارند.

این ضمانت‌نامه‌ها ممکن است به سررسید معین مثلاً ۶ ماه، ۹ ماه و یا به صورت اقساطی صادر شوند. با صدور ضمانت‌نامه فوق که «ضمانت‌نامه گمرکی» نامیده می‌شود یک نوع تعهد پرداخت برای بانک به وجود می‌آید و بانک در سررسید معین یا در تاریخ اقساط تعیین شده می‌باید بدون تاخیر وجه آن را به اداره گمرک پرداخت نماید.

ضمانت‌نامه تعهد پرداخت:

این نوع ضمانت‌نامه‌ها به منظور قبول پرداخت دیونی در سررسید معین از طرف بانک صادر می‌گردند مثل ضمانت‌نامه‌های پرداخت مالیات.

ضمانت‌نامه‌های متفرقه:

علاوه بر انواع ضمانت‌نامه‌هایی که فوقاً به آنها اشاره گردید، ممکن است برای مقاصد و منظورهای مختلف دیگری تقاضای صدور ضمانت‌نامه بانکی گردد که معمولاً متن این نوع ضمانت‌نامه‌ها توسط مضمون له تعیین و دیکته می‌شود، مانند ضمانت‌نامه برای مشمولین خدمت نظام وظیفه که بخواهند به خارج از کشور مسافرت نمایند و ضمانت‌نامه به نفع دادگستری و نظایر آن.

ضوابط صدور ضمانت‌نامه‌ها:

برای صدور هر ضمانت‌نامه باید مقررات مندرج در آیین‌نامه صدور ضمانت‌نامه‌ها و ظهرنویسی و نکات مشروحه ذیل رعایت گردد.

۱- با دریافت تقاضای صدور ضمانت‌نامه، نهایت دقت و توجه نسبت به شخصیت متقاضی، صلاحیت فنی و توانایی مالی و مناسبتی که این عوامل با موضوع و مبلغ ضمانت‌نامه دارند مبذول شده و در صورت ملاحظه هرگونه عدم تناسبی، از صدور ضمانت‌نامه درخواستی خودداری شود.

۲- از قبول درخواست یک مشتری جهت صدور ضمانت‌نامه به نام یک شخص دیگر خودداری شده و تقاضای صدور ضمانت‌نامه فقط به نام خود ضمانت‌خواه پذیرفته شده و مورد بررسی و اتخاذ تصمیم واقع می‌گردد.

۳- ضمانت‌نامه بانکی برای اشخاص حقیقی در مقابل اشخاص حقیقی دیگر و یا برای اشخاص حقیقی و حقوقی در مقابل اشخاص حقوقی خصوصی دیگر صادر نمی‌شود.

۴- میزان سپرده نقدی و انواع وثائق لازم جهت صدور ضمانت‌نامه در چارچوب آئین‌نامه صدور ضمانت‌نامه‌ها توسط مراجع اعتباری بانک و بر اساس میزان شناخت و اطمینانی که نسبت به مشتریان مختلف وجود دارد، تعیین می‌گردد که باید قبل از صدور ضمانت‌نامه توسط متقاضی تامین گردد.

ضوابط تمدید ضمانت‌نامه‌ها:

هر ضمانت‌نامه دارای سررسید معین است که طبق نظر کارفرما با توجه به موضوع مورد ضمانت و طرح مربوط به آن مشخص می‌گرد صدور ضمانت‌نامه‌های با سررسید بیش از یک سال چندان معمول نبوده و چنانچه مدت اجرای طرح و یا برنامه‌ای بیش از یک سال به طول انجامد، ضمانت‌نامه را یک ساله صادر نموده و در سررسید و در مدت اعتبار آن به مدتهای ۳ یا ۶ ماه و یا حداکثر یک سال می‌توان تمدید کرد. البته در صورت درخواست کارفرما و تامین هزینه کارمزد، صدور ضمانت‌نامه با سررسید بیش از یک سال مانعی نخواهد داشت. اختیار تمدید ضمانت‌نامه با کارفرما و اطلاع مضمون‌عنه می‌باشد.

تقلیل مبلغ ضمانت‌نامه:

مبلغ ضمانت‌نامه طبق درخواست مضمون له قابل تقلیل می‌باشد و بانک به محض دریافت درخواست کتبی مضمون له دایر بر تقلیل ضمانت‌نامه، نسبت به صدور اسناد تقلیل و ارسال تقلیل نامه جهت اطلاع ذینفع و ضمانت خواه اقدام می‌نماید.

ابطال ضمانت‌نامه:

ابطال ضمانت‌نامه در حالتهای ذیل به عمل می‌آید:

۱- انقضاء سررسید ضمانت‌نامه و عدم درخواست تمدید آن توسط مضمون‌له.

۲- ارائه لاشه ضمانت‌نامه به انضمام نامه کتبی مضمون له مبنی بر ابطال.

در هر حال پس از ابطال ضمانت‌نامه، موضوع کتباً به اطلاع طرفین ضمانت‌نامه رسیده و سپرده نقدی و وثایق آن به مشتری مسترد می‌گردد.

عملیات حسابداری صدور ضمانت‌نامه‌های ریالی

۱- در مقابل اخذ صد درصد وجه نقد

اینگونه ضمانت‌نامه‌ها در مقابل اخذ صد درصد وجه نقد به هر میزان و مدتی که متقاضی درخواست نماید (حداکثر یک سال) به شرح ذیل صادر می‌گردد:

بدهکار - حساب صندوق یا جاری/پس‌انداز قرض‌الحسنه متقاضی

به مبلغ ضمانتنامه + کارمزد

بستانکار - حساب سپرده ضمانت‌های ریالی به مبلغ ضمانت‌نامه

بستانکار - حساب کارمزد دریافتی به مبلغ کارمزد

بدهکار - حساب تعهدات مشتریان بابت ضمانت‌نامه‌های ریالی به مبلغ ضمانت‌نامه

بستانکار - حساب ضمانت‌نامه‌های ریالی به مبلغ ضمانت‌نامه

تمدید اینگونه ضمانت‌نامه‌ها به درخواست کتبی ضمانت‌خواه و موافقت ذینفع و با اخذ کارمزد تمدید طبق تعرفه صورت خواهد گرفت.

۲- صدور ضمانت‌نامه در مقابل دریافت درصدی به صورت نقد و بقیه ترکیبی از وثائق و تضمینات قابل قبول به شرح ذیل:

در مورد سفته حداقل ۱۰٪ نقد و ۱۲۰٪ بقیه سفته به امضاء متقاضی (مضمون عنه) و تضمین شخص معتبر و در مورد غیرمنقول وکالا حداقل ۱۰٪ نقد و ۱۵۰٪ بقیه غیرمنقول و یا کالا ضمانت‌نامه صادر خواهد شد.

بدهکار - حساب صندوق یا جاری/پس‌انداز قرض‌الحسنه متقاضی

به مبلغ ۱۰٪ نقد + کارمزد

بستانکار - حساب سپرده ضمانت‌نامه‌های ریالی به مبلغ ۱۰٪ نقد
بستانکار - حساب کارمزد دریافتی به مبلغ کارمزد
بدهکار - حساب تعهدات مشتریان بابت ضمانت‌های ریالی به مبلغ ضمانت‌نامه
بستانکار - حساب ضمانت‌نامه‌های ریالی به مبلغ ضمانت‌نامه
بدهکار - حساب انتظامی وثایق تضمینات اسناد
به مبلغ اسمی و غیرمنقول به مبلغ ترهین
بستانکار - طرف حسابهای انتظامی وثایق و تضمینات اسناد
به مبلغ اسمی و غیرمنقول به مبلغ ترهین

در صورت مطالبه وجه‌الضمان توسط ذینفع مبلغ فوق از محل سپرده ضمانت‌نامه و بدهکاران به حساب وی منظور سپس نسبت به وصول مطالبات بانک از ضمانت‌خواه اقدام خواهد شد و در صورت ابطال مبلغ سپرده ضمانت‌نامه به ضمانت‌خواه مسترد و حسابهای مربوط برگشت می‌شود.

منتخبی از منابع خارج از متن کتاب OUTSIDE READING

ـ ضمانت‌نامه بانکی، نوشته‌ی: دکتر سید محمود کاشانی استاد دانشکدهٔ حقوق دانشگاه شهید بهشتی، انتشارات مؤسسه عالی بانکداری ایران، چاپ اول، پائیز ۱۳۷۷.

ـ ضمانتنامه‌های ریالی بانکی (یک بررسی حقوقی و کاربردی)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد ارسلان امیری، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۷، استاد راهنما: دکتر سید مهدی عمرانی، استاد مشاور: محمود بهمنی، استاد داور: دکتر سید علی‌اصغر هدایتی.

بخش سوم:

تکنیکها و روشهای عمومی اعطای تسهیلات

فصل اول

اطلاعات اعتباری

مقدمه:

با عنایت به اینکه اعطای هر نوع تسهلات به مشتریان بانک بر اساس اطلاعات اخذ شده، مدارک و مستندات و همچنین اعتماد و اطمینان و حسن شهرت و طرز پرداخت آنها صورت می‌گیرد لذا تهیه گزارش «اطلاعات اعتباری» قبل از هرگونه تصمیم‌گیری و اعطای تسهیلات ضروری می‌باشد. هرقدر اطلاعات مکتسبه جامع و دقیق‌تر باشد. تصمیم‌گیری اعتباری سهل‌تر و اطمینان بازگشت منابع بانک بیشتر خواهد بود.

بانکها معمولاً به عنوان یک روال متداول، قبل از اعطای تسهلات بانکی اقدام به تهیه گزارش اطلاعاتی متناسب با درخواست متقاضیان می‌نمایند که این گزارش جهت تعیین هویت دقیق متقاضی و ارزیابی اعتماد و اطمینان و همچنین ظرفیت مالی و کشش اعتباری و فنی متقاضیان و چگونگی امکان بازپرداخت منابع بانک ملاک عمل قرار می‌گیرد.

گزارشهای اطلاعاتی معمولاً به دو صورت و در موارد ذیل کسب می‌گردد.

۱- اخذ اطلاعات جهت اعطای تسهیلات به مشتریان دایمی و اعتباری بانک:

این نوع اطلاعات در خصوص مشتریانی اخذ می‌گردد که در بلندمدت با بانک معاملات متفاوتی داشته و معمولاً در بخشهای مختلف اقتصادی، بازرگانی، خدماتی و تولیدی (کشاورزی، صنعت و معدن، مسکن و ساختمان) فعالیت می‌نمایند. لذا لازم است برای اینگونه مشتریان یک پرونده دایمی تشکیل داده و اطلاعات دقیق و جامع و

کامل از آنان کسب و همچنین مدارک و مستندات لازم منجمله پرسشنامه تکمیل شده، کپی کامل صفحات شناسنامه، کپی کارت بازرگانی و مشخصات اموال منقول و غیرمنقول و چنانچه شخصیت متقاضی حقوقی باشد، کپی اساسنامه و شرکت‌نامه و روزنامه رسمی مبنی بر ثبت شرکت و آخرین تغییرات در اساسنامه و سرمایه شرکت و همچنین انتخاب هیأت مدیره و مدیرعامل و صاحبان امضاء مجاز شرکت و کپی لیست سهامداران عمده و... اخذ و در سوابق نگهداری تا هنگام لزوم از آنها استفاده گردد.

ضمناً در هر مورد که تسهیلات متناسب با نیاز و مورد مصرف مشتریان پرداخت می‌گردد اطلاعات لازم نیز اخذ می‌شود.

۲ـ اخذ اطلاعات در خصوص مشتریان غیراعتباری بانک:

مشتریان غیراعتباری، مشتریانی هستند که غالباً جهت رفع نیازهای مقطعی خود از تسهیلات بانک استفاده می‌نمایند مانند متقاضیان واحدهای مسکونی انفرادی و خریداران وسائط نقلیه عمومی به صورت اقساطی و همچنین اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه جهت رفع حوایج ضروری شخصی، به کسب حداقل اطلاعات که بیانگر مشخصات شناسنامه متقاضی و شغلی و میزان درآمد و امکان بازپرداخت، تضمینات و وثائق و ضامن وی می‌باشد اکتفا می‌گردد.

در هر صورت گزارش اطلاعاتی تهیه شده در مورد متقاضیان کاملاً جنبهٔ محرمانه داشته و به هیچ وجه نباید در اختیار غیر، خصوصاً سایر مشتریان، قرار گیرد.

موارد تهیه گزارش اطلاعاتی

گزارش اطلاعاتی در موارد ذیل تهیه می‌گردد.

۱- جهت متقاضیانی که برای اولین بار درخواست تسهیلات نموده‌اند و بانک هیچگونه اطلاعات و شناختی از آنان ندارد.

۲- در مورد متقاضیانی که اطلاعات آنان به روز نبوده و بانک از وضعیت عمومی و آخرین تغییرات و تحولات متقاضی بی‌اطلاع بوده و تصمیم گیرندگان اعتباری نیازمند اطلاعات جدید می‌باشند.

۳- در مورد متقاضیانی که زمان آخرین گزارش اطلاعاتی آنان برابر ضوابط داخلی

بانک منقضی شده باشد (این مدت معمولاً بین ۶ تا ۱۲ ماه می‌باشد).

۴- در مورد اشخاص ثالثی که به عنوان ضامن یا متعهد تقبل تعهد می‌نمایند.

۵- در مورد متعهدین اسناد تجاری

۶- در صورت استعلام توسط بانکهای خارجی (با کسب موافقت قبلی شخص ذینفع)

منابع اخذ اطلاعات:

اطلاعات معمولاً از منابع ذیل اخذ می‌گردد:

۱- از خود متقاضی به صورت شفاهی یا از طریق پرسشنامه و همچنین از شریک یا شرکاء وی

۲- از معرّف یا معرّفینی که هنگام افتتاح حساب جاری یا تکمیل پرسشنامه اعتباری اسامی آنان ذکر شده است.

۳- از همکاران و افراد مورد وثوق مشتری که دارای شناخت کافی از چگونگی فعالیت متقاضی می‌باشند.

۴- از بانکها و موسسات اعتباری

۵- از همسایگان و افراد مورد اعتماد محلی

۶- از اشخاص طرف معامله با متقاضی

روش اخذ اطلاعات:

اخذ اطلاعات در بانکها تابع سیاست و سازمان اعتباری هر بانک و عمدتاً متکی بر روشهای ذیل است:

۱- روش مستند یا مراجعه مستقیم: در این روش، از طریق مراجعه مستقیم به متقاضی و انجام مصاحبه، نسبت به مطالبه مدارک مثبته از قبیل اسناد مالکیت اموال، اجاره، فاکتورها، دفاتر حسابداری، صورتهای مالی... اقدام خواهد شد.

۲- روش غیرمستند یا مراجعه به مطلعین: در این روش با مراجعه به مطلعین نظیر همکاران، معرفین، همسایگان اشخاص طرف معامله و.... نسبت به اخذ اطلاعاتی که معمولاً غیرمستند است (مانند میزان برآوردی سرمایه، سرقفلی، حجم معاملات و نیز

تشخیص حسن شهرت، طرز پرداخت....) اقدام خواهد شد.

۳- روش تلفیقی: در این روش که تلفیقی از روشهای ۱ و ۲ فوق می‌باشد، ابتدائاً اطلاعات مستند و مستقیم از شخص متقاضی اخذ و سپس اطلاعات مذکور از طریق انجام تحقیقات جنبی و بررسی صحت و سقم، تصحیح و تکمیل خواهد شد.

این روش به لحاظ اینکه اطلاعات نسبتاً جامع و اطمینان بخش‌تر در اختیار تصمیم‌گیرندگان قرار خواهد گرفت بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرد.

مبحث اول

چگونگی تهیه گزارش اطلاعاتی متقاضیان تسهیلات:

گزارش اطلاعاتی می‌تواند توسط شعبه و یا واحد اطلاعات اعتباری بانک و یا تلفیقی از دو واحد یاد شده تهیه شود. نحوه تقسیم کار و تعیین وظیفه در این زمینه، بستگی تام به سازمان و سیاست اعتباری هر بانک دارد. برای تهیه گزارش اطلاعاتی، در برخی از بانکها از فرمهای استاندارد استفاده می‌شود و شخص تهیه کننده گزارش می‌یابد اطلاعات لازم را در قسمتهای پیش‌بینی شده در فرم اطلاعاتی درج و تا حد امکان آن را به طور کامل و دقیق تکیمل نماید.

کسب اطلاعات

گزارشگر اطلاعاتی قبل از اقدام به جمع آوری اطلاعات حسب اینکه اطلاعات مربوط برای اولین بار تهیه می‌شود و یا دارای سوابق قبلی می‌باشد، می‌باید پرسشنامه اعتباری (برگ تقاضای اعتبار) راکه توسط متقاضی تکمیل و ارائه شده (یا سوابق اطلاعاتی قبلی) دقیقاً مطالعه نموده و تا حد امکان شناخت اولیه‌ای (ولو به طور سطحی) در مورد موضوع گزارش حاصل و سپس مبادرت به جمع آوری اطلاعات مورد نیاز با توجه به ملاحظات آتی‌الذکر نماید:

الف - هویت و تاریخچه:

مشخصات سجلی (نام، نام خانوادگی، شماره شناسنامه و محل صدور و هرگونه اطلاعات سجلی دیگر) اشخاص حقیقی از شناسنامه و یا کارت شناسائی معتبر و اطلاعات ثبتی اشخاص حقوقی از قبیل نام و نوع شرکت، شماره و محل ثبت، تاریخ تاسیس، اقامتگاه قانونی، موضوع فعالیت، سرمایه ثبتی و پرداختی، سهامداران/ شرکاء و نام اعضای هیئت مدیره، از بررسی آگهی‌های روزنامه رسمی (تاسیس و تغییرات شرکت) قابل استخراج می‌باشند.

ضمناً می‌توان در مورد میزان سهام/ سهم‌الشرکه سرمایه گذاران شرکت و تعیین وضعیت مالکیت آن از نظر خصوصی و یا دولتی بودن و همچنین ارگان انتخاب کننده مدیران شرکتهای تحت پوشش، اطلاعات لازم را اخذ نمود.

تاریخچه فعالیت اشخاص حقیقی عمدتاً از خود اشخاص و با بررسی اسناد مثبته مرتبطی که تهیه می‌شود و در مورد اشخاص حقوقی از بررسی تغییرات[1] منعکس در آگهی‌های روزنامه رسمی به دست می‌آید.

از جمله نکات مورد توجه در زمینه تجارت و یا نام تجارتی یا نام مشهور اشخاص حقیقی در زمینه تجارت و یا نام تجارتی موسسه (غیرثبتی) مشتری است. در موارد لازم، اطلاع از نام تجارتی کالا یا محصول مشتریان نیز بسیار سودمند خواهد بود.

ب - نشانی:

مشخصات محل اقامت وکار اشخاص حقیقی از اسناد مالکیت و/ یا اجاره‌نامه تعیین می‌شود و در این رابطه لازم است نوع اسناد از لحاظ رسمی یا غیررسمی بودن مورد توجه قرارگرفته شود. اقامتگاه قانونی اشخاص حقوقی از طریق ملاحظه اسناد و مدارک ثبتی آنها از جمله روزنامه رسمی تعیین می‌گردد.

ج - زمینه فعالیت:

زمینه فعالیت اشخاص حقیقی از طریق ملاحظه نوع محصولات یا خدمات و یا اسناد و مدارک مربوط و موضوع فعالیت اشخاص حقوقی از طریق مشاهده اسناد و مدارک ثبتی شرکت تعیین می‌گردد.

در مورد اشخاص حقیقی لازم است که فعالیت اصلی و بالفعل وی تعیین گردد. در مورد اشخاص حقوقی نیز علاوه بر موضوع فعالیت ثبتی و رسمی موسسه، فعالیت جاری و اصلی واحد مذکور درج گردد.

د- مجوزات کسبی:

معمولاً هر فرد و یا هر واحد اقتصادی برحسب موضوع فعالیت خود، دارای پروانه و یا مدارک خاصی می‌باشد که به نوعی بیانگر امکان تداوم فعالیت شخص در هر زمینه می‌باشد. مرسوم‌ترین مدارکی که معمولاً برحسب انواع فعالیت‌ها مورد استفاده قرار دارد عبارتند از:

۱- جواز کسب برای صنوف و کسبه جزء.

۲- کارت بازرگانی برای تجار و اشخاصی که در رابطه با شغل خود به امر تجارت داخلی و یا خارجی (صادرات و واردات) مبادرت می‌ورزند.

۳- موافقت اصولی، پروانه تاسیس، پروانه بهره‌برداری در مورد واحدهای تولیدی با توجه به گستردگی فعالیتها و حاکمیت قوانین و مقررات مختلف، هرگونه اسناد مثبته دیگری که در ارتباط با موضوع فعالیت متقاضی ارائه شود قابل استفاده و استناد می‌باشد. شماره و تاریخ صدور و تاریخ اعتبار و مرجع صادرکننده مجوّزات فوق عواملی هستند که درگزارش اطلاعاتی می‌باید درج گردند.

هـ- کارکنان:

اطلاعات راجع به تعداد و میزان حقوق و دستمزد پرداختی به کارکنان حسب نوع فعالیت متقاضی متضمن توجه به نکاتی به شرح ذیل می‌باشد:

۱- در واحدهای تولیدی، تعداد کارکنان به تفکیک کارمندان دفتر مرکزی و کارگاه/ کارخانه مشخص شده و تعداد و میزان حقوق و دستمزد پرداختی به آنان از آخرین لیست ماهانه حقوق و دستمزد پراختی [۲] معین شود.

۲- در واحدهای بازرگانی نیز تعداد و میزان حقوق و دستمزد از آخرین لیست ماهانه حقوق و دستمزد پرداختی قابل تعیین ست.

۳- در واحدهای ساختمانی چون تعداد کارکنان حسب پروژه‌های در دست اجرا و

عوامل فصلی و همچنین نسبت به پیشرفت کار متغیر است قاعدتاً کادر کارکنان ثابت شرکت ملاک قرار می‌گیرد. در سایر موارد نیز مدارک مثبته موجود در این زمینه سندیت خواهند داشت.

و - حجم فعالیت:

مسایلی که جهت تعیین و تبیین حجم فعالیت و میزان داد و ستد و عواید متقاضیان وجود دارد، فوق‌العاده متعدد و متنوع می‌باشند. ذیلاً رئوس نکاتی که حسب انواع فعالیتها به طور معمول در تهیه گزارشهای اطلاعاتی مورد توجه قرار می‌گیرد ارائه می‌گردد:

۱- واحدهای تولیدی:

در این موارد، ظرفیت و میزان تولید واقعی و نوع و میزان تولیدات باید مشخص گردیده و حتی‌الامکان روند تغییرات نسبت به دوره یا دوره‌های قبل با ذکر دلائل مربوط معین شود.

در این راستا نوع و میزان موجودی مواد اولیه، کالای نیمه ساخته و کالای ساخته شده و منابع و امکانات تهیه آنها نیز می‌باید مورد بررسی واقع شده و برای سندیت مطلب تا حد امکان از گزارشها و آمارهای داخلی و همچنین دفاتر مالی - به ویژه کارتها یا دفاتر معینی که در آنها ارقام مربوطه درج شده باشند و از اسناد معاملات، قبوض انبار و خصوصاً از مشاهدات عینی و بازدید محل تولید و تحلیل منطقی داده‌ها حداکثر استفاده به عمل آید.

ارایه اطلاعات در مورد نوع و ارزش ماشین‌آلات خط تولید و واحدهای جانبی و کیفیت نگهداری آنها از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد و خصوصاً باید دقت شود که وضعیت مالکیت آنها نیز دقیقاً معین شود. سیاست، میزان و روند فروش تولیدات از ملاحظات اساسی بوده و دفاتر معین مربوط می‌تواند مرجعی برای تهیه این اطلاعات باشد و به ویژه در سرفصل بدهکاران تجاری و اسناد دریافتی می‌توان در مورد فروش نسیه محصولات اطلاعاتی کافی به دست آورد.

۲- واحدهای پیمانکاری (راه، ساختمان، تاسیسات)

در مورد این واحدها لازم است مشخصات پروژه‌های مهم تحویل موقت و پروژه‌های در دست اجرا با ذکر تاریخ انعقاد، مدت، مبلغ اولیه و مبلغ نهایی قرار داد مشخص گردیده و درصد پیشرفت کار و نام کارفرما معلوم شود. آخرین صورت وضعیت ارایه شده کار و نام کارفرما معلوم گردد. آخرین صورت وضعیت ارائه شده در مورد هر پروژه می‌تواند به عنوان سندی جهت کسب اطلاعات لازم مورد استفاده قرار گرفته و به ویژه در مورد پروژه‌هائی که به عللی ناتمام مانده و یا اجرای آنها به عهده تعویق افتاده یا از پیمانکار خلع ید شده، توضیحات کافی اخذ شود.

نوع و ارزش ماشین آلات و تعداد کارگران مربوط به هر پروژه نیز باید معین شده و احیاناً اگر ماشین آلات به صورت اجاره‌ای در اختیار متقاضی می‌باشد، این امر مورد مداقه قرار گیرد. مطالبه اسناد مالکیت اموال مذکور و یا اسناد اجاره می‌تواند وسیله‌ای برای رسیدن به این هدف باشد.

میزان درجه‌بندی سازمان برنامه و ظرفیت ارجاع کار به مشتری نیز از عوامل مهم تعیین و تشخیص ظرفیت و قابلیتهای فنی مشتری است.

۳- واحدهای بازرگانی

در این واحدها ضروری است حجم خرید و فروش و روند تغییرات آنها نسبت به دوره یا دوره‌های قبل و نیز منابع مربوط و همچنین طرفهای معامله متقاضی مشخص گردیده و سیاست و نیز روش خرید و فروش (جزئی، کلی، نقد، نسیه، تهران، شهرستانها)، انبارداری و توزیع کالا و همچنین حجم موجودی کالا از نظر فیزیکی و ریالی تا حد امکان معین شود. دفاتر قانونی و بازدید عینی از انبارها و نمایشگاه متقاضی می‌تواند منبع موثری برای کسب اطلاعات مربوطه به شمار آید.

در خصوص حجم بازرگانی خارجی متقاضی، سوابق مربوط به مستندات مورد نیاز مانند پیمان نامه‌های ارزی، برگ سبز گمرکی و اظهارنامه کالای خروجی و... اخذ شود.

۴- واحدهای خدماتی

در مورد اینگونه فعالیتها، لازم است نوع و ویژگیهای خدمات ارایه شده و همچنین

مشخصات قراردادهای انجام یافته یا در دست اجراء با ذکر تاریخ انعقاد، مدت، مبلغ اولیه، مبلغ نهائی، نام کارفرما و همچنین نوع و میزان درآمد حاصل از خدمات انجام شده در دوره یا دوره‌های قبل تعیین گردد.

به علاوه به لحاظ اهمیت وسایل کار و ماشین آلات در این بخش از فعالیت، لازم است نوع و ارزش آنها با تصریح بر موضوع مالکیت یا استیجاری بودن اموال مذکور از طریق مطالبه اسناد مثبته تعیین شود.

کسب اطلاعاتی در مورد تعداد پرسنل (کارگر، کارمند و....) میزان هزینه کل در دوره یا دوره‌های قبل و سایر اطلاعات ذیربط در انواع فعالیتهای هر رشته نیز بسیار مفید خواهد بود.

ز - سایر دارائیها

اطلاعات در خصوص سایر دارائیهای متقاضی از قبیل مشخصات اموال غیرمنقول به خصوص آزادی یا در رهن بودن آنها و مبلغ رهن، سرقفلی و یا سهام در سایر شرکتها نیز از خود متقاضی و بر مبنای کسب اطلاعات جنبی و اسناد مثبته‌ای که از ناحیه وی ارائه می‌گردد دریافت خواهد شد.[۳]

ح - سایر اطلاعات:

هرگونه اطلاعات بیشتر نظیر اشخاص طرف معامله، بانکهای طرف معامله، میزان تحصیلات، سوابق فعالیت و تجارب مدیران، نمایندگی، امتیازات خاص و غیره می‌تواند حسب مورد از منابع مختلف کسب و در گزارش اطلاعایت منعکس شود.

ط - صورتهای مالی:

اگرچه اخذ صورتهای مالی (ترازنامه، صورت سود و زیان) اشخاص حقوقی در مرحله جمع آوری اطلاعات در تمامی بانکها مرسوم نمی‌باشد، لکن در پاره‌ای از بانکها این صورتها جنبه تکمیلی داشته و با کمک آنها اطلاعات مکتسبه را مورد کنترلهای بیشتری قرار می‌دهند. انعکاس وضعیت مالی یک شرکت بر مبنای صورتهای حسابرسی شده موجب سندیت بیشتر گزارش اطلاعاتی و افزایش درجه اتکا و استناد تصمیم-

گیرندگان اعتباری به گزارشهای اطلاعاتی بوده و در مواردی که صورتهای مالی حسابرسی شده موجود نباشد اظهارنامه‌های مالیاتی ارائه شده می‌تواند به عنوان کلیدی جهت احراز حدود صحت و سقم مطالب ارائه شده در گزارش مورد استفاده قرار گیرد.

ی - اظهارنامه تعهدات

میزان تسهیلات اعطائی به مشتریان از هر نوع در بانکهای مختلف در چارچوب ضوابط و دستورالعملهای معینی به طور مرتب به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران منعکس می‌گردد. بانکها می‌توانند عنداللزوم در مورد هر یک از متقاضیان که نیاز به داشتن اطلاعات راجع به تعداد بانکهای طرف معامله و حجم معاملات بانکی آنها باشد از اطلاعات جمع آوری شده در آن بانک استفاده نمایند.

ک - طرز پرداخت

مشخصات اشخاصی که دارای چکهای برگشتی یا سفته‌های واخواستی در سیستم بانکی می‌باشند از سوی بانکها به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران اعلام و آن بانک اطلاعات واصله از هر بانک را جمع آوری نموده و در اختیار کلیه بانکها قرا می‌دهد. از طرف دیگر، بعضاً، مشخصات پیمانکارانی که کار آنان مورد رضایت کارفرمایان قرار نداشته از طرف وزارت برنامه و بودجه منتشر شده و یا به انحاء مختلف اسامی اشخاصی که دارای سوابق سوءاعتباری می‌باشند منتشر می‌گردد. این قبیل اطلاعات جمع آوری و معمولاً در مرکزی به صورت آرشیو نگهداری شده و به هنگام تهیه گزارشهای اطلاعاتی مورد مراجعه قرار می‌گیرد تا به عنوان وسیله جهت قضاوت در مورد طرز پرداخت متقاضی استفاده شود.

ل - حسن شهرت

به طور کلی، حسن شهرت، عبارت است از ارزیابی و شناخت شخصیت مشتری در زمینه‌های مختلف فردی، اجتماعی و تجارتی از قبیل داشتن تقوای اخلاقی، قابلیت اعتماد، شؤون اجتماعی، شهرت تجاری و غیره که این عوامل از طریق مصاحبه و نظرخواهی غیرمستقیم و ضمنی از همکاران و سایر تجار و نیز قضاوت عادلانه شخص گزارشگر میسر خواهد بود.

مبحث دوم

چگونگی تهیه گزارش اطلاعاتی ضامنین یا متعهدین

در ارتباط با جمع آوری اطلاعات در مورد متعهدین و ضامنین با توجه به ثانوی بودن موضوع و اینکه در برقراری تسهیلات در درجه نخست خود متقاضی مطرح است لذا معمولاً اطلاعات مختصرتری کسب می‌شود خاصه آنکه امکان دارد متعهد و یا ضامن معرفی شده اصولاً مشتری بانک نبوده و تمایلی به ارایه اطلاعات مورد نظر بانک نداشته باشد.

در اطلاعات متعهدین /ضامنین، احراز هویت شخصی /سجلی و کسب اطلاعات کلی در مورد محل اقامت و محل کار، حجم داد و ستد، وضعیت شغلی و مالی آنان و نهایتاً تعیین نوع رابطه متعهد /ضامن با متقاضی تسهیلات اعتباری از اهمیت برخوردار است.

در زمینه نوع رابطه باید توجه داشت که رابطه می‌تواند پا تجای و یا دوستانه باشد.

برای تشخیص اینکه رابطه از نوع تجاری می‌باشد، جمیع جهات ذیل می‌باید مطمح نظر واقع گردد.

۱- طبیعت کار متقاضی تسهیلات حاکی از فروش و یا خرید نسیه کالا باشد و در عرف روز بازار، کالای مورد معامله نسیه خرید و فروش گردد.

۲- برای فروش کالایی که ادعا شده است بابت بهای آن سفته دریافت گردیده حتی‌الامکان صورتحساب فروش (فاکتور) صادر گردیده باشد.

۳- مراتب انجام معامله حتی‌الامکان در کارت کالای مورد معامله ثبت و یا حواله‌های خروج از انبار و تحویل آن به خریدار وجود داشته باشد.

۴- دفاتر حسابداری متقاضی تسهیلات حاکی از ثبت عملیات خرید و فروش و تبادل اسناد تجاری مربوط باشد.

در مورد متعهدین /ضامنین انجام تحقیقات جنبی جهت اطمینان از حسن شهرت و طرز پرداخت ضرورت داشته و به این منظور می‌توان از همکاران و هم صنفان مشتری و یا از بانک دارنده حساب و حتی همسایگان متعهد تحقیق به عمل آورد.

مبحث سوم

ویژگیهای گزارشگر اطلاعاتی

از آنجاکه تصمیم‌گیریهای اعتباری، عمدتاً متکی بر گزارش اطلاعاتی و گزارش مذکور نیز مستند به ملاحظاتی از قبیل دانش فنی، تقوای اخلاقی و شخصیت گزارشگر اطلاعاتی است، لذا بی‌مناسبت نیست که از ویژگیهای گزارشگر اطلاعاتی ذکری به عمل آید:

۱- امین بوده و به حساسیت و اهمیت وظیفه خود کاملاً واقف باشد.

۲- از اعتماد به نفس، صبر و شکیبائی و فضیلت اخلاقی مناسب برخوردار بوده و با متقاضی برخورد محترمانه داشته باشد.

۳- نسبت به حِرَف و مسایل اقتصادی آگاهی کلی داشته و گزارش خود را به نحوی تنظیم و ارایه نماید که حداکثر استفاده برای تصمیم‌گیرندگان اعتباری را فراهم آورد.

۴- هشیار بوده و توانایی تشخیص حقایق را از مجموعه اسناد و اظهارات ارایه شده و نیز مشاهدات خود داشته باشد و تحت تاثیر وضعیت ظاهر متقاضی و یا محل کار وی واقع نگردد.

فصل دوم

تشکیل پرونده و جمع‌آوری مدارک اعتباری

موضوع این فصل به عنوان مراحل تشکیل پرونده به چهار مرحله: «پذیرش»، «جمع‌آوری اطلاعات و مدارک اعتباری»، «استخراج تعهدات»، «پیشنهاد اعتبار» تقسیم می‌شود که ذیلاً هر یک از مراحل فوق را مورد بحث قرار می‌دهیم.

الف - مرحله‌ی پذیرش:

معمولاً مشتری پس از گذشت یک دوره آزمایشی (دوره شناخت و ارزیابی)[۴] که طی آن از سایر خدمات بانکی از قبیل: افتتاح حسابجاری، واگذاری چکها و بروات وصولی و... استفاده می‌نماید، می‌تواند با توجه به نیازهای خود درخواست تسهیلات اعتباری نماید.

از آنجاکه تشکیل پرونده و جمع‌آوری اطلاعات و مدارک اعتباری مستلزم صرف وقت و هزینه هم برای بانک و هم برای متقاضی می‌باشد لازم است که پس از طرح وقت و هزینه از سوی مشتری، ابتدا رئیس شعبه با یک ارزیابی کلی بررسی نماید که آیا می‌تواند تقاضای مشتری را به عنوان «درخواست اعتبار» جهت تشکیل پرونده قبول نماید؟

اگرچه عوامل تشخیص اعتبار بسیار متعدد بوده و نیازمند بررسیهای کافی و در عین‌حال اتکاء بر مدارک و سوابق لازم است، لکن واحد اجرائی می‌تواند با یک نظر کلی به موقعیت متقاضی و مقایسه آن با شرایط اصلی اعطاء اعتبار، درخواست وی را قبول یا رد نماید. چه در صورت پذیرش سطحی و بدون مطالعه و انجام مراحل

جمع آوری اطلاعات، علاوه بر صرف هزینه و اتلاف وقت، برای مشتری ایجاد توقع نموده و در صورت اعلام عدم موافقت بانک با اعطای اعتبار، موجبات اعتراض وی را فراهم می آورد.

مهمترین ضوابطی که می تواند معیار و مبنای پذیرش درخواست اعتبار قرار گیرد قبلاً تحت عنوان «ضبواط و معیارهای اساسی اعطای تسهیلات» بیان گردید.

این ضوابط و معیارها عبارت بودند از:

۱- قابلیت اعتماد و اطمینان.

۲- قابلیت و صلاحیت فنی.

۳- ظرفیت مالی و کشش اعتباری.

۴- وثیقه یا پوشش اعتباری.

هرگونه تقاضایی با درنظر گرفتن ضوابط کلی فوق و رعایت دستورالعملهای داخلی و نیز با توجه به سیاستهای اعتباری هر بانک (مانند نوع فعالیت متقاضی و نوع مصرف تسهیلات) مورد بررسی قرار می‌گیرد و لذا این عوامل از شرایط اصلی پذیرش درخواست و ازنکات اولیه و پارامترهای مهم بررسی و اعطای اعتبار محسوب می‌گردند.

بنابراین اولین رکن اعتبار (واحد اجرایی) می تواند با تشخیص اولیه خود مبنی بر عدم تطبیق موقعیت مشتری با شرایط اساسی اعطای اعتبار، حتی از پذیرش درخواست متقاضی خودداری نموده و با ادلّه کافی مشتری را متقاعد نماید که بانک به علت عدم احراز شرایط اصلی از پذیرش درخواست وی معذور است تا مبادا عدم موافقت بانک که از ابتدا مشخص و محرز بوده پس از طی مراحل و تشریفات طولانی و صرف وقت و هزینه، به متقاضی اعلام شود.

ب - جمع آوری اطلاعات و مدارک اعتباری

مدارک اعتباری عبارت از اوراق و اسنادی است که مراجع اعتباری برای بررسی و اتخاذ تصمیم در مورد یک پرونده اعتباری به آنها نیاز دارند. جمع آوری این اوراق و اسناد به صورت یک مجموعه «تشکیل پرونده اعتباری» نامیده می‌شود و در هر تصمیم‌گیری اعتباری نیاز به آن به عنوان «سجل اعتبار» اجتناب‌ناپذیر است. این مدارک در دو مرحله جمع آوری می‌شود.

مرحله اول ـ قبل از اعطای تسهیلات

۱- اساسنامه/شناسنامه:

همانطور که در مورد اشخاص حقیقی، شناسنامه، سند احراز هویت شخص می‌باشد در مورد اشخاص حقوقی نیز اساسنامه که مجموعه‌ای است از: مشخصات سجلی شرکت از قبیل نام، موضوع، مدت، نشانی، سرمایه و نیز سایر مشخصات از قبیل نحوه‌ی اداره و خط مشی شرکت، اختیارات و وظایف مدیران و نحوه‌ی انحلال و... به منزله‌ی شناسنامه‌ی اشخاص حقوقی بوده و لذا باید در مورد اشخاص حقیقی یک نسخه از تصویر شناسنامه(۵) و در مورد اشخاص حقوقی نیز یک نسخه برگ مصدق از اساسنامه در پرونده اعتباری متقاضی ضبط گردد.

معمولاً اساسنامه شرکتها حاوی مشخصات و اطلاعاتی است که کمتر دستخوش تغییر می‌گردد و بیشتر از لحاظ ارایه مشی قانونی و کلّی و نحوه‌ی اداره‌ی امور شرکت قابل اهمیت است.

نکات قابل ملاحظه در اساسنامه

۱-کلیه اوراق اساسنامه باید به امضای شرکاء یا مدیران رسیده و همچنین به مُهر اداره ثبت شرکتها ممهور شده باشد.

۲- نسخه ارائه شده اساسنامه با نسخه اصلی مطابقت گردیده و مراتب توسط متصدی مربوط در ذیل نسخه‌ی ارایه شده تصدیق گردد.

۳- موضوع استقراض از بانکها و میزان آن که معمولاً در موارد مربوط به اختیارات مدیران پیش‌بینی می‌شود مورد توجه قرار گیرد و نیز انجام معاملاتی از قبیل: رهن و ارتهان، توکیل، قبول وکالت یا نمایندگی یا واگذاری وثیقه نزد بانکها منع و یا محدود نشده باشد.

۲- شرکت‌نامه:

شرکت‌نامه عبارت از ورقه‌ای است رسمی و ثبتی که به هنگام تاسیس شرکت تنظیم گردیده و جزو اوراق ثبتی شرکت محسوب می‌شود. مفاد شرکتنامه، علاوه بر مشخصات عمومی شرکت نظیر نام، موضوع، مدت، نشانی، حاوی میزان سهم‌الشرکه‌ی هر یک از

شرکاء در شرکت است. به عبارت دیگر سهم هریک از شرکاء نسبت به سرمایه ثبتی شرکت با قید مشخصات کامل در شرکت‌نامه ثبت و به امضای کلیه شرکاء می‌رسد و ضمناً به مُهر اداره ثبت شرکتها ممهور می‌گردد. از خصوصیت شرکت‌نامه چنین بر می آید که این سند مخصوص شرکتهایی است که سرمایه‌ی آنها به صورت سهم‌الشرکه و غیرسهامی تقسیم گردیده، مانند شرکتهای :با مسئولیت محدود، تضامنی و نسبی.

۳ـ روزنامه رسمی

روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران که وابسته به قوه قضائیه بوده و از رسمیت قانونی برخوردار است، منعکس کننده‌ی مصوبات دولتی از قبیل: لوایح، آیین‌نامه‌ها، تصویب‌نامه‌ها و ابلاغیه‌ها و نیز متضمن آگهی‌های مربوط به شرکتهای تجاری از قبیل تأسیس و تغییرات، انحلال، بطلان، معرفی آرمهای تجاری، مزایده‌ها، مناقصه‌ها و... می‌باشد.

آنچه در مورد روزنامه رسمی قابل توجه است «آگهی تأسیس» و «آگهی تغییرات» شرکت می‌باشد. آگهی تأسیس، پس از ثبت شرکت (اداره ثبت شرکتها) از طریق روزنامه‌ی رسمی به اطلاع عموم می‌رسد. این آگهی حاوی اطلاعات اولیه از قبیل نام، موضوع، مدت، مرکز اصلی، سرمایه، اسامی شرکاء و سهامداران و میزان سهم‌الشرکه یا سهام هریک از آنان، اسامی اعضاء هیأت مدیره و دارندگان حق امضاء با ترتیب امضای آنان می‌باشد.

آگهی تغییرات حاوی تغییراتی است که از طرف شرکت به اداره ثبت شرکتها اعلام و براساس آگهی رسمی اداره مذکور در روزنامه رسمی اداره مذکور در روزنامه رسمی کشور منتشر می‌شود. نظیر: افزایش یا کاهش سرمایه، تغییر شرکاء یا مدیران، تغییر حق امضاء و... بنابر توضیحات فوق، روزنامه رسمی (متضمن آگهی شرکتها) از اوراق رسمی و ثبتی مشتریان بوده و از جمله مدارک اصلی تشکیل پرونده محسوب می‌گردد.

نکات قابل ملاحظه در روزنامه رسمی

۱ـ نسخه ارائه شده از روزنامه رسمی، اصیل باشد و یا حتی‌الامکان با اصل آن مطابقت داده شود.

۲- نسخه ارائه شده، لزوماً نسخه‌ای از «روزنامه جمهوری اسلامی ایران» باشد نه روزنامه‌های دیگر.

۳- اعلامیه‌ی رسمی اداره ثبت شرکتها مشعر بر مفاد ثبت و یا تغییرات شرکت موقتاً می‌تواند به جای روزنامه رسمی مورد قبول واقع گردد مشروط بر اینکه اولاً این اعلامیه به مهر اداره ثبت شرکتها ممهور باشد و ثانیاً فاصله زمانی بین تاریخ اطلاعیه‌ی اداره ثبت شرکتها با تاریخ ارایه آن به بانک نزدیک باشد، به طوری که آماده نبودن روزنامه و یا در نوبت بودن چاپ آگهی در روزنامه رسمی از لحاظ زمانی بتواند مورد قبول واقع گردد.(۶)

۴- برگ درخواست اعتبار (پرسشنامه اعتباری)

به منظور اطلاع از نوع و میزان تسهیلات مورد تقاضای مشتری، مدت و نوع وثایق پیشنهادی، معرفی متعهدین یا ضامنین سفته‌های قابل ارایه، میزان دیون و تعهدات احتمالی متقاضی در بانکهای مختلف و همچنین چگونگی وضعیت کلی شرکت از دیدگاه مالی، فرمی بنابر سلیقه و نیاز و روشهای اداری و اعتباری هر بانک تهیه می‌گردد که به نام «برگ درخواست اعتبار» یا «پرسشنامه اعتباری» معروف است. همانطور که توضیح داده شد این برگ فرم استاندارد نبوده و ممکن است شکل و محتوای آن در هر بانک متفاوت با بانکهای دیگر باشد.

در مورد تنظیم و دریافت فرم مذکور نکات ذیل می‌باید مراعات شود:

۱- توضیحات و راهنماییهای لازم برای تنظیم و تکمیل فرم توسط مسؤول مربوط در اختیار متقاضی اعتبار قرار گیرد.

۲- امضاء متقاضی در ذیل فرم توسط شعبه گواهی گردد.

۵- گزارش اطلاعات اعتباری(۷)

به طوری که قبلاً در فصل مربوط بحث شد، اگرچه شناخت استحقاق مشتری و نتایج حاصل از بررسی وضعیت متقاضی، توسط شعبه (واحد پیشنهاد دهنده) مبنای اصلی اعطاء اعتبار می‌باشد، لزوم یک سری اطلاعات مهم و اساسی در مورد وضعیت کلی متقاضی، چه از لحاظ مالی و چه از نظر موقعیت تجاری و فنی و سابقه و طرز پرداخت

تعهدات به صورت کتبی و مستند در پرونده اعتباری مشتری اجتناب‌ناپذیر است.

بدیهی است که بررسی و اتخاذ تصمیم در مورد یک پرونده اعتباری، بدون گزارش اعتباری جامع و کامل که توسط گزارشگر ذیصلاح تهیه شده باشد، میسر نمی‌گردد. اهمیت این گزارش از آن جهت است که توسط واحد دیگری غیر از واحد پیشنهاد دهنده تهیه و تنظیم می‌شود.

همزمان با ارایه هر پیشنهاد اعتبار، علاوه بر گزارش اعتباری شخص متقاضی، گزارش اعتباری شخص و یا اشخاص دیگری هم که سفته‌های مشتری را امضاء نموده‌اند/خواهند نمود نیز ارسال می‌گردد، لذا به منظور جلوگیری از ایجاد وقفه در کار مشتری و تسریع در سیر مراحل و تشریفات مربوط لازم است که از متقاضی خواسته شود که همزمان با طرح تقاضای خود، نام و نشانی متعهد/متعهدین سفته‌های وا گذاری خود را در فرم برگ درخواست اعتبار معرفی نماید.

ممکن است گزارش جامع دیگری تحت عنوان «گزارش کارشناسی» که توسط کارشناسان و متخصصین بانک تهیه می‌گردد، ضمیمه پرونده شود.

۶- برگ استعلام تعهدات (اظهارنامه تعهدات مشتریان)

از آنجاکه بررسی هر پرونده اعتباری، ظرفیت اعتبارپذیری و قدرت جذب مشتری در استفاده از منابع خارجی مطمح نظر قرار می‌گیرد، لذا بانکها معمولاً از دو منبع «داخی» و «خارجی» نسبت به استعلام تعهدات مشتری اقدام می‌نمایند.

الف - منبع داخلی (مرکز تعهدات بانک)

معمولاً به هنگام اعطای تسهیلات، شعبه به عنوان اولین رکن اعتباری از «مرکز تعهدات بانک»[۸] که محل و مرکز نگهداری و تبادل تعهدات مشتریان (در قلمرو بانک) است، نسبت به اخذ وضعیت دیون و تعهدات مشتری در سطح بانک مربوط اقدام می‌نماید.

لازم به توضیح است که یکی از موازین اعتباری، تمرکز و تجمّع کل تعهدات هر مشتری (یک شعبه) است و هر مشتری نباید بیش از یک شعبه هر بانک، تسهیلات اعتباری داشته باشد مگر با ارایه توجیهات کافی و مستدل.

در بانکهایی که فاقد مرکز مذکور باشند، استعلام تعهدات از طریق ارتباط واحدها با یکدیگر انجام می‌پذیرد. در چنین مواردی بنابر رویه معمول بانک، شعبه استعلام‌کننده از طریق ارتباط با سایر واحدها از وجود تعهدات مشتری خود نزد سایر شعب مطلع می‌گردد.

ب - منبع خارجی (بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران)[۹]

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران برای کسب اطلاعات لازم از نحوه‌ی تخصص منابع، نحوه‌ی توزیع اعتبارات بانکی، تمرکز، پراکندگی، تعیین سهم هر یک از بخشهای اقتصادی از اعتبارات بانکی، شناخت نقاط اشباع شده و نقاط محروم و.... به منظور اعمال سیاستهای مقتضی در جهت هدایت بخشهای مختلف اقتصادی و اتخاذ تدابیر لازم جهت هماهنگ نمودن اقتصاد با سیاستهای دولت و نیز به لحاظ تامین نیاز بانکها در جهت کسب اطلاع از میزان و نوع تعهدات مشتریان در سطح شبکی بانکی کشور، دارای یک سیستم مکانیزه جمع‌آوری و تبادل اطلاعات اعتباری می‌باشد.

بر اساس این سیستم تمام شعب بانکها اطلاعات لازم را در مورد یکایک تسهیلات اعتباری به ترتیب هر نوع عقد یا قرارداد در پایان هر ماه روی فرم مخصوصی تحت عنوان «فرم درخواست تسهیلات بانکی»[۱۰] مطابق دستورالعمل مربوطه تهیه و به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (اداره امور اعتبارات) ارسال می‌دارد. بانک مرکزی نیز نوع و میزان تعهدات و بدهیهای هر مشتری را از روی کد مخصوص هر مشتری بر اساس اطلاعات دریافتی (ورودی) از بانکهای مختلف توسط سیستم کامپیوتری تلفیق نموده و به صورت اطلاعات خروجی (داده‌های پرداختی) در اختیار بانکهای مربوط قرار می‌دهد.[۱۱]

۷- فاکتور/پیش فاکتور/حواله خرید و هزینه‌ها

از آنجاکه نظام جدید بانکداری مبتنی بر انعقاد قرارداد به صورت مشارکت یا انجام معامله می‌باشد لذا در اکثر معاملات و قراردادهای منعقده لازم است که اسناد مثبته و معتبر ناشی از معاملات تجاری از قبیل فاکتور و پیش فاکتور و یا حواله‌های فروشنده که حاوی مشخصات کامل معامله باشد برای ملاحظه ارکان اعتباری ارایه تا از صحت و

سلامت معاملات و عقود و شرایط آن تا حدودی اطمینان حاصل شود. لازم به توضیح است که اسناد مذکور می‌باید اصیل بوده و پس از ملاحظه ارکان اعتباری و تصویر اعتبار ممهور به مُهر بانک شده اصل آنها به مشتری مرجوع و تصویری از اسناد در پرونده‌های اعتباری ضبط گردد.

۸- صورتهای مالی (تراز آزمایشی - ترازنامه و حساب سود یا زیان گزارش حسابرسان)

نظر به اینکه بر اساس «تکنیکهای عمومی بررسی اعتبار»، توجه و مراجعه به صورتهای مالی موسسات ممکن است عندالاقتضاء ضرورت پیدا کند، علیهذا، با توجه به نوع و حجم تسهیلات مورد درخواست در صورت لزوم از مشتریان، صورتهای مالی فوق خواسته و در پرونده نگهداری می‌شود. خاطرنشان می‌سازد که مطالبه و مطالعه صورتهای مالی، عمدتاً و اختصاصاً موضوع بحث «بررسیهای تفصیلی (کارشناسی) اعتباری» است که در عین حال در «بررسیهای عمومی اعتبار» نیز در استفاده از صورتهای مالی، امری قابل پیش‌بینی می‌باشد.

مرحله دوم - پس از اعطای تسهیلات

۱- مصوبه یا مجوز اعطای تسهیلات:

مصوبه یا مجوز اعطای تسهیلات که حاوی نوع، مبلغ، سررسید، وثیقه، شرایط اعتبار و غیره می‌باشد توسط مراجع ذیصلاح به مجریان امر ابلاغ می‌گردد.

۲- مدارک تعهدی و توثیقی به شرح ذیل:

- قرارداد عقود
- تعهدات تضامنی تعهدات
- سایر تعهدنامه‌ها

از آنجاکه این مدارک جنبه تعهدی و توثیقی دارد و موضوعاً در مبحث «وثایق» به تفصیل پیرامون آنها بحث خواهد شد، از شرح آنها در این فصل خودداری می‌شود.

در برخی از بانکها این مدارک پس از تکمیل و امضاء و انجام تشریفات لازم از قبیل صدور سند انتظامی و الصاق تمبر، در پرونده‌ی اعتباری ضبط می‌گردد و پرونده‌ی

اعتباری به همین لحاظ و نیز به دلیل دربر داشتن مصوّبات، مجوّزات و سایر مدارک برشمرده قبلی از اهمیت خاصی برخوردار است و معمولاً زیرنظر مستقیم رئیس شعبه یا رئیس اعتبارات در پرتفوی نگهداری می‌گردد.[۱۲]

در بعضی از بانکها نیز مدارک تعهدی و توثیقی پس از صدور سند انتظامی و تشریفات لازم مستقل از پرونده اعتباری و به صورت جداگانه در «فایل» وثایق در پرتفوی نگهداری می‌شود.

ج - استخراج تعهدات و وثایق

بانکها به ترتیبی که متعاقباً خواهد آمد جهت تمرکز اطلاعات و تسهیل در تصمیم‌گیری، از فرمی موسوم به «فرم پیشنهاد اعتبار» که حاوی مجموع اطلاعات سجلی، فنی و مالی با بانک است، استفاده می‌نمایند. از جمله اطلاعات مورد نیاز جهت درج و انعکاس روی فرم مذکور، «تعهدات مشتریان»[۱۳] و «وثایق واگذاری» آنان به بانک می‌باشد و از آنجاکه لازمه‌ی دستیابی به اطلاعات مذکور و انعکاس آنها روی فرم، شناخت و آگاهی از چگونگی عمل و نحوه‌ی نگاهداری و استخراج اطلاعات فوق‌الاشعار می‌باشد، لذا ذیلاً به شرح موضوع مبادرت می‌گردد.

توضیح آنکه لزوم دستیابی به اطلاعات مذکور، عمدتاً در مواردی که مشتریان دارای سوابق اعتباری بوده و موضوع تصمیم‌گیری جنبه «تمدید»، «تجدید» و «افزایش یا کاهش» دارد مورد پیدا می‌کند.

بانکها برای نگاهداری حساب تعهدات مشتریان خود از دفاتر و یا کارتهای مخصوصی تحت عنوان «کارت تعهدات مشتریان» استفاده می‌نمایند. هر مشتری که به نحوی از تسهیلات استفاده نموده و یا به بانک بدهکار باشد، نوعی کارت و یا دفتر «معین» با مانده بدهکار در حسابهای بانک دارد که مانده‌ی این قبیل حسابها به عنوان «تعهدات مشتریان» و یا «اعتبارات استفاده شده مشتریان» شناخته می‌شود. هر یک از انواع تسهیلات بانکی کارت (دفتر) معین خاص خود دارد.

به طور مثال: تسهیلات خرید دین لزوماً درکارت تعهدات مستقیم (به نام واگذارنده) و در صورت نیاز درکارت تعهدات غیرمستقیم[۱۴] (به نام متعهد) و تسهیلات فروش اقساطی، درکارت معین فروش اقساطی (تحت هر شماره قرارداد جداگانه) ثبت می‌شود.

در این سیستم، تسهیلات اعطایی در حسابهای بانک (دفتر کل)، «کلاً» (به میزان کل معاملات) و در کارت تعهدات مشتریان یعنی حسابهای معین، «جزاً» (به نام هر یک از مشتریان) ثبت می‌گردد.

بدین ترتیب، هم میزان کل تسهیلات اعطایی بانک (از طریق استخراج از دفتر کل) و هم میزان تسهیلات استفاده شده‌ی هر مشتری (از طریق استخراج از کارت تعهدات یا دفتر معین) مشخص می‌گردد.

هر یک از انواع کارتهای تعهدات مشتریان، با توجه به نوع تسهیلات و یا عقد و نیز بنا به کاربرد و سلیقه بانکها تهیه می‌شود، اما معمولاً هر کارت معین (تعهدات) سه نوع اطلاعات را دربر می‌گیرد:

الف- مشخصات مشتری

ب- مشخصات اعتبار

ج- مشخصات سند

الف- مشخصات مشتری: شامل: نام، نام خانوادگی /نام شرکت، شماره حسابجاری.

ب- مشخصات اعتبار: شامل: شماره اعتبار (قرارداد)، مبلغ اعتبار، سررسید، تعداد اقساط، شرایط و...

ج- مشخصات سند: که با توجه به «نوع تسهیلات»، در کارت مربوطه درج می‌گردد. مثلاً: اگر کارت تعهدات مستقیم باشد: تاریخ سند، شماره برات/ سفته، نام متعهد/ براتگیر، سررسید، مبلغ، محل پرداخت، تاریخ خروج و یا اگر کارت معین فروش اقساطی باشد: یک قسمت مربوط به مشخصات خرید کالا و مبالغ پرداختی و مانده گیری و غیره، یک قسمت مربوط به تسهیلات اعطائی، ستونهای بدهکار و بستانکار، مانده و غیره و یک قسمت مربوط به وصول اقساط و یا وجوه دریافتی با مشخصات مربوط خواهد بود.

در کارتهای تعهدات مربوطه به «اعتبارات اسنادی» و «ضمانت‌نامه‌ها» علاوه بر ثبت تعهد، قسمتهای دیگری جهت ثبت «بدهی» و «سپرده» در نظر گرفته شده که اگر در آینده تعهدات مربوط، به صورت بدهی قطعی درآمد از حساب «تعهد مشتری» خارج و به حساب «بدهی مشتری» (دین حال شده) منتقل گردد.

ضمناً سپرده‌های مربوط از قبیل پیش پرداخت اعبارات اسنادی و یا سپرده نقدی

ضمانت نامه‌ها نیز، در محل مخصوص به خود در کارتهای تعهدات ثبت می‌شود که هم سپرده مشتری به صورت معین نگاهداری شود و هم به هنگام استخراج تعهدات مشتریان وضعیت کامل هر مشتری در دسترس باشد، معمولاً «وثایق مشتریان» نیز در کارتها و یا دفاتر انتظامی جداگانه ثبت می‌شود و اعم از اینکه نوع وثیقه سفته و برات یا اوراق بهادار یا غیرمنقول باشد نوع دفتر و کارت انتظامی مربوط متفاوت خواهد بود. اما به هر حال، مشخصات وثایق مشتریان در دفاتر و یا کارتهای مخصوصی جداگانه و به نام هر مشتری (با توجه به نوع وثیقه) ثبت و اطلاعات لازمه از آنها استخراج می‌گردد.

د - پیشنهاد اعتبار

پس از تشکیل پرونده‌ی اعتباری و بررسی اسناد و مدارک موجود و بعد از اینکه استحقاق مشتری به استفاده از تسهیلات (به شرح آتی) مسلم گردید، پیشنهاد اعتباری متناسب با وضعیت مشتری تنظیم می‌گردد. هر یک از بانکها بنا به سلیقه و نیاز خود، فرم مخصوصی موسوم به «پیشنهاد اعتبار» برای این کار دارند. اطلاعات مورد نیاز جهت تنظیم فرم پیشنهاد اعتبار را می‌توان به ۴ دسته به شرح ذیل تقسیم نمود:

۱- مشخصات مشتری: شامل نام، نام خانوادگی (شخص)/ نام کل شرکت/ موسسه، شماره شناسنامه/ شماره ثبت، محل صدور، رشته فعالیت، شماره حساب نزد بانک، تاریخ افتتاح حساب و... (این مشخصات از پرونده اعتباری مشتری، استخراج و در قسمتهای مربوطه درج می‌گردد).

۲- سپرده‌های مشتری: شامل سپرده‌های قرض‌الحسنه (جاری، پس‌انداز) و سپرده‌های (کوتاه و بلندمدت) و گردش عملیات حساب جاری که از دفاتر معین استخراج می‌شود.

۳- مانده تسهیلات استفاده شده مشتری: از کارتهای معین تعهدات به شرحی که گذشت استخراج و هر یک در محل مربوط به خود درج می‌شود.

۴- وثایق: از حسابهای انتظامی یا پرونده اعتباری و یا با بررسی عینی اصل اوراق و اسناد وثیقه و سایر اسناد تعهدآور استخراج و در قسمتهای مربوط نوشته می‌شود.

پس از تکمیل قسمتهای مربوط به اطلاعات درخواستی نوبت به اظهارنامه شعبه (واحد پیشنهاد دهنده) می‌رسد. این قسمت مهمترین و حساسترین قسمت در تنظیم هر

پیشنهاد اعتباری است که باید با دقت و آگاهی و تشخیص کامل تنظیم و ارسال شود. شعبه برای اظهارنظر صحیح و صریح باید علاوه بر درک و شناخت نیاز مشتری از اطلاعات مستندی هم که در اختیار دارد، حداکثر استفاده را نموده باشد.

هر نظریه یا پیشنهاد اعتباری که از طرف مراجع اعتباری اظهار می‌گردد باید حاوی شرایط کامل معامله، از قبیل نوع عقد مورد کاربرد، نوع و مشخصات کالا یا اموال، نام فروشنده، مبلغ معامله، پیش پرداخت مشتری، مدت، شرایط واریز و بازپرداخت، نوع وثیقه و.... باشد.

فصل سوم

وثایق و تضمینات

مقدمه

در فصل مربوط، از وثیقه، به عنوان یکی از ضوابط و معیارهای اساسی اعتبار و همچنین تحول آن در نظام نوین بانکداری بحث گردید. در حقیقت، شناخت مفهوم «وثیقه» و درک آن، یکی از موارد مهم تصمیم‌گیریهای اعتباری محسوب می‌گردد.

در این فصل، عمدتاً به بحث پیرامون جنبه‌های کاربردی وثیقه یعنی شناخت انواع و چگونگی توثیق آنها بحث خواهد شد.

به منظور یادآوری و برداشت صحیح‌تر از مفهوم وثیقه، ذیلاً به تحلیل آن مبادرت می‌گردد:

وثیقه به مفهوم عام (تامین کافی): به طور کلی عبارت است از حصول اطمینان نسبی از حسن ایفای تعهدات مشتری از طریق وثوق (اطمینان) به قابلیت اجرای طرح یا فعالیت اقتصادی و همچنین شخصیت مشتری و مالاً بازیافت منابع بانکی.

بنابراین، منظور از وثیقه (تامین)، صرفاً ترهین اموال عینی و مادی (منقول و غیرمنقول) نبوده بلکه ماهیت طرح یا فعالیت اقتصادی و نیز هر نوع اسناد تعهدآور، قراردادها و عین اموال موضوع معاملات می‌تواند به عنوان تضمین اجرای قراردادها، قلمداد گردد. در حقیقت منظور بانکها از اخذ وثایق عینی و مادی آن است که تمایل دارند علاوه بر اطمینان ماهوی به اجرای صحیح طرح یا فعالیت اقتصادی، تامین و پوشش بیشتر در مقابل مسایل غیرمترقبه داشته باشند.

به موجب ماده ۷۷۱ قانون مدنی «رهن، عقدی است که به موجب آن، مدیون مالی را

برای وثیقه به داین می‌دهد، رهن دهنده را راهن و طرف دیگر را مرتهن می‌گویند.»

به موجب ماده ۷۸۷ قانون مدنی «عقد رهن، نسبت به مرتهن جایز و نسبت به راهن، لازم است....»

الزامات قانونی و اختیارات بانکها در اخذ وثیقه

بر اساس ماده ۶ آیین‌نامه اجرایی فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، اعطای تسهیلات، عنداللزوم به تشخیص بانک، منوط به اخذ تامین کافی برای حفظ منافع بانک و حسن اجرای قراردادها و مالاً بازگشت منابع و سود مورد انتظار می‌باشد.

در مواردی که تسهیلات اعطایی بانکها در رابطه با اموالی باشد که به تشخیص بانک مصرف انحصاری و یا محدود داشته و یا بر اثر نصب و بهره‌برداری، استفاده مجدد آن مقرون به صرفه نباشد، بانکها با اخذ تامین اضافی لازم (محکم و مورد اطمینان) مبادرت به اعطای تسهیلات خواهند نمود.

به موجب دستورالعملهای اجرایی مصوب شورای پول و اعتبار، اخذ تامین کافی توسط بانکها به جهت اطمینان به ایفای تعهدات مشتری به صورت ذیل پیش‌بینی شده است:

الف- مکلف بودن بانکها: در تعدادی از معاملات از جمله فروش اقساطی مسکن، فروش اقساطی وسایل تولید، ماشین‌آلات و تاسیسات، بانکها مکلفند که اموال موضوع معاملات مذکور را تا وصول کلیه‌ی مطالبات بانک به وثیقه (رهن) خود درآورند، در نتیجه، در این گروه از معاملات، عین معامله یعنی مال موضوع معاملات، به رهن بانک درخواهد آمد.(۱۵)

در معاملات سلف، به دلیل ماهیت خاص آن، بانکها مکلف به اخذ وثیقه از فروشنده کالا می‌باشند.

ب- مخیر بودن بانکها: در برخی از معاملات مانند مشارکت مدنی، مضاربه، فروش اقساطی مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزار کار، اجاره به شرط تملیک، جعاله، مزارعه و مساقات، به منظور اطمینان از انجام تعهدات و یا حسن اجرای قراردادها، بانکها می‌توانند تامین کافی اخذ نمایند. در این صورت اخذ تصمیم راجع به نوع و چگونگی اخذ تامین کافی، بستگی به وضعیت مشتری و نتایج حاصل از بررسی طرح یا فعالیت و

سایر عوامل برشمرده خواهد داشت.

در هر حال، عامل اختیار برای بانکها در این مورد، هرگز موجب اطمینان کامل آنها از تامین کافی (وجود توجیهات کافی در مورد معاملات) نخواهد بود و تصمیم‌گیرندگان اعتباری، عندالاقتضاء مبادرت به اخذ تامین کافی، به صورت مختلف با توجه به ملاحظات برشمرده قبلی خواهند نمود.

عوامل مؤثر در اخذ وثیقه

تصمیم‌گیری در مورد چگونگی اخذ وثیقه، مانند سایر تکنیکهای اعتباری، تابع عوامل مختلف می‌باشد که این عوامل، عمدتاً به شرح ذیل می‌باشند:

الف- قابلیت اجرای طرحها: قابلیت اجرای طرحها و معاملات، از عمده‌ترین عوامل دخیل در تصمیم‌گیری برای اخذ وثیقه می‌باشد، هر آینه طرح یا فعالیتی دارای توجیهات کافی از نظر فنی، اقتصادی و مالی باشد، در حقیقت ماهیت طرح یا معامله می‌تواند بهترین وثیقه تسهیلات قلمداد گردد و بدین وسیله، عملاً صحت و سلامت تسهیلات، تضمین و زمینه قطعی برگشت به موقع منابع و سود مورد انتظار آن فراهم گردیده است.

ب- نظارت بر معاملات: عامل نظارت نیز نقش موثر در چگونگی اخذ وثیقه ایفاء می‌نماید، به طوری که اِعمال آن خود موجب کنترل طرحها و معاملات و نتیجتاً کاهش ریسک آنها و بالمال کاهش تمایل بانکها به اخذ وثایق محکم و سهل الاقباض خواهد شد. معمولاً چنانچه بانک به هر دلیل، نتواند نظارتهای لازم را به طور مطلوب و موثر معمول دارد، به وسیله دیگر، یعنی اخذ وثایق عینی و مادی (سهل‌الاقباض)، متوسل خواهد شد.

ج- شرایط اقتصادی: شرایط اقتصادی (رونق، رکود، بحران....)، می‌تواند اثرات قابل توجّهی در چگونگی اخذ وثیقه داشته باشد و بانکها در این دوران ضمن در نظر گرفتن این شرایط، باید من جمیع جهات و با در نظر گرفتن ابعاد مختلف فنی، اقتصادی، سیاسی... اتخاذ تصمیم نمایند.

د- شخصیت متقاضی: عامل شخصیت معنوی و مادّی متقاضی می‌تواند در تعیین نوع وثیقه موثر باشد، به طوری که شخصیت معنوی یا اجتماعی یا.... موجب حصول اطمینان به ایفای تعهدات اخلاقی و شخصیت مادّی (تمکّن مشتری) موجب اطمینان‌های مالی برای بانک باشد.

انواع وثایق

در قانون عملیات بانکی بدون ربا و آئین‌نامه اجرائی آن و همچنین دستورالعملهای اجرایی هر یک از عقود، به انواع وثایق قابل قبول برای پوشش یا تضمین تسهیلات اعطایی، اشاره‌ای نشده است، تنها در ماده ۲ آیین‌نامه صدور ضمانت‌نامه و ظهرنویسی از طرف بانکها، به موضوع وثایق قابل قبول در مورد ضمانت‌نامه‌ها و ظهرنویسی‌ها اشاره گردیده است.(۱۶)

به طور کلی، همانطور که قبلاً اشاره شد، وثیقه (از نظر نوع)، عبارت است از «کلیه اموال، اعم از املاک، اشیاء، اجناس (کالا) و اسبابی که دارای ارزش مادی فعل و آینده بوده و همچنین اسناد، اعم از رسمی، تجاری و عادی که مبین قبول تعهد و تنفیذ حقوق بانک از طرف مشتری یا اشخاص ثالث باشد».

- انواع وثایق
  - اموال
    - منقول
    - غیر منقول (املاک)
  - اسناد
    - رسمی
    - تجاری
    - عادی

به طوری که تشریح گردید، وثایق فوق به عنوان وثایق مادی و تعهدی تسهیلات اعتباری شناخته می‌شوند و طبیعتاً لازم است قبل از توثیق آنها، مسئوولان اعتباری، از وثایق توجیهی (تامین کافی) مشتریان که همانا وجود توجیهات لازم و کافی در مورد قابلیت اجرای طرحها یا انجام معاملات می‌باشد اطمینان حاصل نمایند. چه از نظر ماهوی، مادام که تامین و توجیهی از جهت کیفی و ذاتی در مورد معاملات، وجود نداشته باشد، اخذ وثایق مادی و اسناد تعهدآور، امری غیراصولی و بی‌اساس خواهد بود.

تبصره: ارزش و استحکام یا کاربرد هر یک از وثایق مذکور، با توجه به شرایط و ملاحظات اقتصادی، اجتماعی.... و همچنین ماهیت معاملات، متفاوت بوده و لازم است به هنگام اخذ وثایق به این مهم توجه کافی مبذول گردد.

ذیلاً، انواع، ویژگیها و کاربرد هر یک از وثایق تشریح می‌گردد.

انواع، ویژگیها و کاربرد وثایق

الف - اموال:

منظور از اموال، به طور کلی عبارت است از «چیزی است (عینی و مادی) که بتواند جزو دارائی کسی به شمار آید و قابل ارزیابی به پول باشد.»[۱۷]

منظور از اموال از نظر وثیقه، امال مادی، عینی و مشهود می‌باشد مانند خانه، کالا، ماشین آلات و اموال غیرمادی یا نامشهود مانند حق‌الاختراع، حق‌الامتیاز، موضوعاً به عنوان وثیقه مورد نظر نمی‌باشند.

۱- منقول: عبارت از کلیه اموالی است که به سهولت قابلیت انتقال جابجائی داشته و عیناً قابل قبض و اقباض باشند مانند وجه نقد یا اوراق بهادار سریع النقد (سپرده سرمایه گذاری بلندمدت)، کالا، جواهرات، وسایل کار، ماشین آلات، کشتی، هواپیما و...[۱۸]

۲- غیرمنقول: عبارت از اموال مادی است که به دلیل جنبه ذاتی و بنیانی آنها که عمدتاً ناشی از وابستگی آن به زمین می‌باشد، عملاً قابل انتقال بوده و یا انتقال آنها موجب تضییع ارزش یا کیفیت آنها می‌گردد. انواع غیرمنقول عبارتند از املاک (خانه، دفترکار، کارگاه) و مستحدثات و منصوبات (تاسیسات، ماشین آلات و...)

ویژگیهای عمومی و کاربرد اموال:

توثیق اموال از طریق عقد «رهن» انجام می‌گیرد[۱۹]: عمل راهن را «ارتهان» یا «ترهین» می‌گویدن و رهن دهنده را راهن و طرف دیگر را مرتهن و مال مورد رهن را «رهینه» یا گروگان می‌نامند.

نکات و ویژگیهای عمومی:

۱- به هنگام قبول این قبیل وثایق، باید توجه شود که مشتری در موقعیت مناسب و عادی مالی قرار داشته و وضع ناسالم و تعهدات خارج از حدود توانائی نداشته باشد زیرا در صورت اعلام توقف یا ورشکستگی از طرف خود مشتری و یا طلبکاران او، معاملات بعد از زمان توقف (ارتهان، فروش...) از درجه اعتبار ساقط است.

۲- به هنگام ترهین اموال، می‌باید توجه داشت که عمل مذکور مستند و دارای مصوبه

اعتباری متضمن نوع، مدت، مبلغ و شرایط اعتبار باشد. چه ترهین اموال (بدواً)، علاوه بر عدم وجاهت قانونی، ممکن است با عدم موافقت و تصویب اعتبار، موجب ایجاد هزینه و اعتراض از ناحیه مشتری گردد.

۳- رهینه، می‌تواند متعلق به مدیون یا اشخاص ثالث باشد که در گرو بانک قرار می‌گیرد. در این صورت لازم است، مدیون و مالک هر دو مراتب را امضاء نمایند.

۴- به طور کلی، عقد رهن، منحصر به تنظیم اسناد رسمی در دفترخانه نبوده بلکه صرف امضاء آن از طرف مالک و داین و قبول ارتهان آن به نفع مرتهن (بانک)، مبیّن شرایط احراز قانونی عقد رهن می‌باشد.(۲۰)

تبصره: به موجب آئین‌نامه اسناد رسمی، رهن اموال غیرمنقول و همچنین خودروها که دارای سند مالکیت دولتی می‌باشند در دفتر اسناد رسمی الزامی است.

۵- «اگر مال مرهون، به قیمتی بیش از طلب مرتهن (بانک) فروخته شود مازاد مال، مال مالک آن است و اگر برعکس، حاصل فروش کمتر باشد، مرتهن باید برای تسویه به راهن، رجوع کند.»(۲۱)

۶- «ممکن است یک نفر مالی را در مقابل دو یا چند دین که به دو یا چند نفر دارد، رهن بدهد و همچنین ممکن است دو نفر یک مال (مشاع) را به یک نفر در مقابل طلبی که از آنها دارد، رهن بدهند.»(۲۲)

تبصره: بدیهی است که مفاد پایانی ماده قانونی بالا در مواردی که مال مشاع (متعلق به دو یا چند نفر) در مقابل بدهی یک نفر به رهن گذاشته می‌شود، مصداق ندارد زیرا به هنگام اقامه دعوی به دلیل حصه مشاع مالکین از مال، نمی‌توان علیه یکی از آنها اقدام قانونی نمود.

۷- اخذ وثایق مضاعف، اعم از توثیق یا ترهین (در صورت تشخیص نیاز) بلااشکال بوده لکن همواره باید توجه داشت که بانک قانوناً فقط می‌تواند علیه یکی از آنها (معادل طلب خود)اقامه دعوی نموده و همزمان اقدام قانونی روی چند وثیقه، ممکن نیست.

۸- برای ترهین اموال، لازم است قیمت آنها از طرف ارزیابان بانک یا کارشناسان رسمی دادگستری ارزیابی گردد، اموال موضوع رهن باید دارای مشخصات کامل بوده، سهل‌البیع و دارای قیمت مناسب برای زمان حال و آینده باشند. به طوری که شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی.... اثرات کمتری روی قیمت آنها داشته برجای گذارد.

نکات لازم‌الرعایه به هنگام ارزیابی و مالاً ترهین اموال به شرح ذیل می‌باشد

الف- مال موضوع رهن، مرغوب، سهل‌البیع، مفروز [۲۳]، بلامعارض [۲۴]، در داخل محدوده شهری بوده و در مسیر جاده و خیابان و مسیل رودخانه نباشد (عمدتاً در مورد غیرمنقول).

تبصره: زمینهای بایر داخل و خارج محدوده، ولو اینکه محصور باشد، به عنوان وثیقه پذیرفته نمی‌شود و قابل معامله نیست. قبول املاک مزروعی در صورتی که تشخیص داده شود مشمول قانون اصلاحات ارضی نبوده و در مسیر جاده واقع نخواهد شد و سهل‌البیع باشد و همچنین باغهای محصور که دارای ارزش کافی باشد بلامانع است. در مورد واحدهای تولیدی می‌توان زمین و ساختمان و ماشین‌آلات کارخانه را به عنوان پوشش کلی و عمومی ولو اینکه کارخانه در خارج از شهر باشد، قبول نمود.

ب- انحصاری نبوده و مورد مصرف خاص نداشته باشد (عمدتاً در مورد کالا و ماشین‌آلات).

ج- عمر مفید آن از مدت تسهیلات اعطایی بیشتر باشد (عمدتاً در مورد املاک و ماشین‌آلات).

د- با توجه به نوع آنها، فسادپذیر نبوده و بر اثر مرور زمان کیفیت آن از نظر ذاتی و ارزش مادی کاسته نگردد مانند زنگ زدگی، بیدزدگی، رنگ پریدگی (عمدتاً در مورد کالا و اشیاء).

هـ- متاثر از شرایط فعلی نبوده یا بر اثر مرور زمان «از مد افتاده» و «ناباب» نگردد.

۹- ممکن است دو یا چند بانک، اموالی را اعم از زمین و ساختمان و مستحدثات مشترکاً به صورت «رهن مشترک» به گروگان گیرند. این امر با رعایت کامل و دقیق موازین حقوقی و با موافقت مرتهن اول انجام می‌گیرد.

۱۰- ممکن است بانک، مازاد رهنی را نسبت به مبلغ رهینه مشروط بر موافقت مرتهن (بانک) اول به رهن بگیرد. این امر فقط در موارد نادر و با صلاحدید مسؤولان اعتباری و رعایت جوانب امر انجام می‌گیرد.

۱۱- مدت رهن اموال، بستگی به مدت تسهیلات و عمرمفید آنها دارد، در عین حال برخی بانکها، مدت مذکور راکوتاهتر از مدت تسهیلات تعیین می‌کنند تا هر آینه در صورت عدم ایفای تعهدات از جانب مشتری مبادرت به اقدام قانونی نمایند.

۱۲ـ به هنگام ارزیابی اموال اعم از منقول و غیرمنقول، ضمن رعایت نکات دقیق برشمرده قبلی، می‌باید از اموال به ویژه کالاها بازدید حضوری، مشاهده عینی و شمارش به عمل آمده و مشخصات کامل آنها ثبت گردد. تقویم[۲۵] اموال موضوع ترهین می‌باید به اقل قیمت بازار (با رعایت جوانب احتیاط ناشی از نوسانات فصلی، رکود و بحرانهای احتمالی اقتصادی، اجتماعی...) صورت پذیرد تا مبادا کاهش ارزش آتی موجب تضییع حقوق بانک گردد.

۱۳ـ مبلغ ترهین معمولاً بین ۵۰ تا ۷۰٪ مبلغ ارزیابی است که در مورد اموال مختلف و شرایط خاص معامله ممکن است درصد آن متفاوت باشد. کاهش ترهین در مقایسه با مبلغ ارزیابی، به دلیل لزوم ایجاد حاشیه ایمنی به منظور تأمین هزینه‌های قضایی ناشی از اقدام قانونی احتمالی روی وثیقه است.

۱۴ـ بیمه گروگان‌ها از مسایل مهم لازم الرعایه در مورد وثایق است چه وثایق مالی تنها محل اتکاء بانک برای وصول طلب است. اموال موضوع رهن می‌باید به مبلغ ارزیابی به هزینه مشتری در برابر آتش سوزی، سرقت، فساد احتمالی، آبدیدگی و... به نفع بانک بیمه شده و بیمه‌نامه مربوط پس از صدور سند انتظامی، در محل محفوظ (پرتفوی) نگهداری گردد.

تبصره ـ در برخی از بانکها، علاوه بر بیمه آتش سوزی، متقاضی را تا سررسید تسهیلات (معمولاً بلندمدت) بیمه عمر نموده تا در صورت بروز حوادث ناگوار، بقیه بدهی از شرکت بیمه وصول گردد.

۱۵ـ به لحاظ اهمیت و حساسیت قراردادهای رهنی (اسناد رسمی لازم‌الاجرا) که متضمن حفظ حقوق بانک و تنفیذ تعهدات مشتری است، معمولاً ادارات حقوقی بانکها نهایت دقت را در تنظیم آنها از لحاظ لزوم شمول آن در مقابل کلیه بدهیهای فعلی و آتی و همچنین مدت و غیره مبذول خواهند نمود.

از نظر انعکاس ارزش وثیقه در دفاتر بانک، باید معادل ارزش ارزیابی شده اموال سند انتظامی (به شرح ذیل) صادر و روی سند رهنی، شماره انتظامی یادداشت و در محل محفوظ (پرتفوی) نگهداری شود.

بدهکار: انتظامی غیرمنقول /کالا / ... در گرو بانک

بستانکار: طرف حسابهای انتظامی.

کالای زیرکلید

کالای زیرکلید کالاهایی است که در اصل متعلق به مشتری بوده و بنا بر ملاحظاتی به عنوان وثیقه تسهیلات اعطایی زیرکلید و تحت نظارت بانک قرار می‌گیرد. این کالاها در انبارهای مطمئن از قبیل: انبارهای عمومی، انبارهای مورد وثوق بانک یا انبار مشتریان (به صورت امانی در صورت موافقت بانک)، نگهداری و هر آینه در صورت نیاز مشتریان به استفاده از آنها به عنوان مواد یا جهت فروش، منحصراً با اجازه بانک و رعایت مقررات، مقادیر معینی از آنها طبق صورت مجلس در اختیار مشتری قرار گرفته و مشتری ملزم است معادل کالاهای دریافتی از انبار، به طریقی تعهدات خود را کاسته و یا کالاها یا وثایق جدید به بانک تسلیم نماید، در مورد کالاهای زیرکلید بانک رعایت دقیق مقررات ایمنی، حفاظتی، کنترل، شمارش و.... ضروری است.

ب- اسناد

برخلاف اموال که جنبه ترهین دارند، اسناد صرفاً جنبه توثیق و تضمین تعهدات از طریق امضاء اسناد مختلف دارند و وثیقه به مفهوم مال عینی نبوده بلکه جنبه اسناد تعهد یا تضمین دارد.

به طوری که قبلاً اشاره شد، اسناد عمدتاً به سه دسته اصلی (رسمی، تجاری و عادی) تقسیم می‌گردند.

۱- اسناد رسمی لازم‌الاجرا: به آن دسته از اسنادی اطلاق می‌گردد که وفق قانون مفاد آن در دفاتر اسناد رسمی و یا نزد مقامات دولتی به ثبت رسیده و بدون مراجعه به محاکم صالحه قابلیت اجرا داشته باشند.[۲۶] اسناد رسمی از نظر سهولت و سرعت اقدام قانونی نسبت به سایر اسناد ارجحیت دارند چه آنکه این اسناد، قابل انکار و تردید نیستند.

۲- اسناد تجاری: به آن دسته از اسناد گفته می‌شود که طبق قانون تجارت تنظیم شده و امتیازات خاصی بر آنها مترتب می‌باشد، این امتیازات موجب رجحان اسناد تجاری نسبت به اسناد عادی از جهت وصول آنها از طریق مراجع قضایی است، به طوری که بلافاصله قابلیت صدور قرار تامین دارند.

۳- اسناد عادی: عنوان اسنادی است که امضاءکننده آن بر اساس ماده ۱۰ قانون مدنی و سایر مواد مربوط به آن متعهد به پرداخت مبلغ مورد تعهد یا انجام تعهدات می‌باشد.

از نظر مطالبه طلب اینگونه اسناد یا انجام عمل مورد تعهد، لازم است دارنده سند به مراجع صالحه قضایی مراجعه و اقامه دعوی نماید. بدیهی است که رسیدگی به اینگونه اسناد سرعت و سهولت اسناد رسمی و تجاری را نخواهد داشت.

ویژگیهای اسناد رسمی

۱- اسناد ذمّه‌ای: اسناد رسمی و لازم‌الاجرایی می‌باشند که در دفاتر اسناد رسمی تنظیم و با تشریفات لازم حاکی از وجود دین برای متعهد خواهد بود. این اسناد، دربردارنده تعهدات شخص ثالثی که ملتزم (ضامن) می‌شود نیز می‌باشد.

در رابطه با اسناد ذمّه‌ای، اقساط ماهانه را «قبوض ثبتی» تعیین می‌کند تا چنانچه متعهد نسبت به ادای دین اقدام ننمود، بر اساس قبوض مذکور، اقدام به صدور اجراییه خواهد شد (قبوض ثبتی در زمره اسناد لازم‌الاجراء است).

۲- قراردادهای موضوع قانون عملیات بانکی: هر یک از قراردادهای موضوع معاملات قانون عملیات بانکی که طبق دستورالعملهای مربوط لزوماً می‌باید در رابطه با هر یک از معاملات منعقد گردد، به موجب ماده ۱۵ قانون عملیات بانکی بدون ربا و ماده واحده مربوط، در حکم اسناد رسمی لازم‌الاجراء است و نیازی به تنظیم و ثبت آنها توسط دفاتر اسناد رسمی نمی‌باشد.

از نظر کنترل قراردادها (به طور کلی)، باید برای هر قرارداد به مبلغ یک ریال سند انتظامی به شرح ذیل صادر و نسخه اصلی آن در پرتفوی نگهداری گردد.

بدهکار: حساب انتظامی - قراردادها.

بستانکار: طرف حسابهای انتظامی.

۳- اوراق قرضه دولتی: عبارت است از اسنادی که دولت، شهرداری‌ها یا موسسات تابعه دولت برای تامین هزینه‌های مشخص مانند هزینه‌های جاری، عمرانی یا دفاعی صادر و برای فروش عرضه می‌کنند و غالباً برای اینکه نقل و انتقال آنها به آسانی صورت پذیرد به صورت «سند در وجه حامل» صادر گردیده و در بازار سهام اوراق بهادار خرید و فروش می‌شود و برای استرداد اقساط اصل و یا پرداخت بهره‌ی آنها،[۲۷] معمولاً کوپنهایی به آن ملحق می‌شود که در تاریخهای مشخصی به تعهدکننده داده و وجه دریافت می‌شود.

اوراق قرضه قابلیت انتقال داشته و می‌تواند از طرف دارندگان آنها (عمدتاً بخش خصوصی)، به وثیقه تسهیلات گذاشته شود. این اوراق از نظر مدت، میان و بلندمدت (۳ تا ۷ ساله) منتشر می‌گردد.

۴ـ اسناد خزانه: اسناد خزانه که معمولاً دولت در اجرای مقررات ماده ۲۲ قانون بانکی و پولی کشور و یا به عنوان پشتوانه اعتبارات دریافتی صادر و به بانک مرکزی واگذار می‌نماید، اوراق قرضه‌ای است که توسط خزانه‌داری کشور صادر می‌گردد. طبق قانون، به این اسناد، هیچگونه سودی تعلق نمی‌گیرد.

اسناد خزانه قابلیت انتقال و توثیق داشته و منحصراً از طرف دولت به عنوان پشتوانه اعتبارات دریافتی به بانک مرکزی واگذار می‌گردد.

برای اوراق قرضه و اسناد خزانه نیز اسناد انتظامی معادل مبلغ اسمی آنها به شرح ذیل صادر و اصل اسناد در پرتفوی نگهداری می‌گردد:

بدهکار: حساب انتظامی ـ اوراق و اسناد بهادار.

بستانکار: طرف حسابهای انتظامی.

توضیح: با توجه به ممنوعیت انتشار اوراق قرضه، ابزار مالی مشابهی تحت عنوان «اوراق مشارکت» طراحی و به کار گرفته شده که بموجب قانون و مقررات دولتی دارای سود علی‌الحساب می‌باشد.

انواع و ویژگیهای اسناد تجاری

سفته: سفته یا «فته طلب» سندی است که به موجب آن، امضاء کننده تعهد می‌کند مبلغی را در موعد معین یا عندالمطالبه در وجه حامل یا شخص معین و یا به حواله کرد آن شخص کارسازی می‌نماید.[۲۸]

سفته، متداولترین نوع اسناد دریافتی است. اخذ سفته به عنوان وثیقه (تضمین)، ممکن است به صورت یک امضایی و یا دو امضاء مدّنظر باشد.

سفته یک امضایی: که سفته تعهدی هم گفته می‌شود، سفته‌ای است که متعهد آن شخص گیرنده اعتبار بوده و به حواله کرد بانک صادر شده است. اعتبار این گونه سفته‌ها از نظر وثیقه نسبت به سفته‌های دو امضایی ضعیف‌تر است مگر در مواردی که از شرکتهای تحت مدیریت دولتی یا نهادها اخذ گردد.

سفته دو امضایی: سفته‌ای است که شخص / اشخاص به عنوان متعهد و شخص یا اشخاص دیگری به عنوان ضامن و یا واگذارنده آن را امضاء کرده باشند و به همین جهت

سفته‌های دو امضائی نسبت به سفته‌های یک امضائی از اعتبار وثیقه‌ای بیشتر برخوردار است و می‌تواند به یکی از دو حالت ذیل باشد:

الف ـ شخص ثالثی به عنوان متعهد، سفته را به حواله کرد شخص گیرنده اعتبار، امضاء نموده و وی آن را با ظهرنویسی (تضمین پرداخت) به بانک انتقال می‌دهد.

علی‌القاعده، این قبیل سفته‌ها در واقع ناشی از معاملات بین اشخاص بوده و شاخص‌ترین نوع آنها سفته‌های جنسی یا تجاری است که از معاملات نسیه (تجاری) حاصل می‌گردند.

ب ـ شخص گیرنده اعتبار به عنوان متعهد، سفته را به حواله کرد بانک امضاء نموده و شخص یا اشخاص ثالثی به عنوان ضامن آن را تضمین پرداخت نمایند. این قبیل سفته‌ها، سفته‌های تضمینی نامیده می‌شوند. معمول است که بانکها سفته‌های تضمینی را به صورت عندالمطالبه دریافت می‌نمایند.

هریک از انواع سفته‌های دریافتی از مشتریان باید معتبر باشد.(۲۹)

سفته معتبر: به سفته‌ای اطلاق می‌گردد که هریک از امضاء کنندگان آن بنابر اطلاعات مکتسبه از لحاظ مالی، قدرت کافی جهت پرداخت تعهدات ناشیه داشته باشند.

سفته مدیران: گونه‌ای از سفته‌های تضمینی معتبر می‌باشند که شرکت یا مؤسسه استفاده کننده از تسهیلات بانکی به عنوان «متعهد» و مدیران شرکت یا مؤسسه مربوط، ظهر آن را به عنوان «ظهرنویس» امضا و تضمین پرداخت نمایند.(۳۰)

در خصوص سفته به‌طور کلی لازم است به نکات ذیل توجه شود:

۱ـ سفته‌های مأخوذه باید از لحاظ صدور کامل، بدون ایراد بوده و امضای واگذارنده طبق نمونه‌ی امضاء موجود در بانک گواهی گردد.

۲ـ متعهد یا ضامن شناخته شده و به طریق مقتضی امضای آنان به عنوان امضای «مسلّم الصدور» تصدیق گردد.

۳ـ در صورت وصول هریک از سفته‌ها «وصولی تضمینی»، لازم است وجه آن به حساب «بستانکاران موقت» (در مورد ضمانت‌نامه به حساب سپرده ضمانت‌نامه‌ها) منظور و عنداللزوم از مشتری اسناد جدید مطالبه و جایگزین گردد.

۴ـ به هنگام قبول سفته، می‌باید به تناسب وضعیت مالی و تجاری وی، از نامبرده سفته، خریداری شود تا مبادا از یک متعهد یا ضامن، بیش از ظرفیت و توان مالی وی سفته خریداری گردد. در هر حال هرچه سفته‌ها از نظر متعهدین، متعددتر و متنوع‌تر

باشند، حاشیه ایمنی بیشتری برای بانک فراهم خواهد شد.

۵- در برخی از بانکها، ضمانت یک نفر برای چند نفر، پذیرفته نمی‌شود.لکن در صورتی که وضع مالی و کسبی متعهد (به نسبت تعهدات ناشیه)، قابل قبول باشد، ضمانت یک نفر برای چند نفر در حد متعادل، مانعی نخواهد داشت ولی تضمین متقابل معمولاً پذیرفته نمی‌شود (مگر در صورت شناخت کافی).

۶-از آنجاکه سفته و سایر اسناد تعهدآور متکی و معتبر به اموال و دارایی متعهد بوده و به خودی خود فاقد ارزشند، لذا لازم است به هنگام قبول اسناد تجاری از وضعیت مالی وکسبی متعهد یا ظهرنویس (ضامن)، اطلاعات اخذ نموده و به تناسب وضعیت مالی وی از مشارالیه، سفته قبول نمود.

۷- بانکها معمولاً از اخذ سفته‌های قرابتی که متضمن رابطه نزدیک بوده و در حکم «شخصیت مالی واحد» (از نظر متعهد و واگذارنده) می‌باشد خودداری می‌نمایند.

۸- مدت سفته‌ها، بستگی به مدت تسهیلات دارد که معمولاً به سررسید ۱۰ روز قبل از سررسید تسهیلات (یا عندالمطالبه) اخذ می‌گردد.

۹- سفته، قابلیت واخواست داشته و طبق مقررات می‌توان راجع به آن اقامه دعوی نموده و قرار تامین صادر نمود.

۱۰-کلیه کسانی که سفته یا اسناد تجاری را امضاء می‌نمایند اعم از متعهد و ظهرنویس در مقابل دارنده آنها، مسؤولیت تضامنی دارند و در صورت عدم پرداخت در سررسید، دارنده سند می‌تواند بدون رعایت تقدم و تاخر، به هر کدام از آنها برای وصول (حتی کل طلب)، رجوع نماید.

۱۱- سفته و به طور کلی اسناد تجاری، قابلیت تضمین ازطریق ظهرنویسی توسط اشخاص ثالث داشته که اصطلاحاً به این عمل «تضمین پرداخت» یا «جیرو»[۳۱] می‌گویند. جیروکننده (ضامن) می‌تواند یک یا چند شخص باشد.

۱۲-برای سفته و به طور کلی اسناد تجاری از نظر کنترل نگهداری، به مبلغ اسمی آنها (به شرح ذیل)، سند انتظامی صادر و اصل اسناد در محل محفوظ (پرتفوی) نگاهداری می‌گردند.

بدهکار: حساب انتظامی بروات تضمینی.

بستانکار: طرف حسابهای انتظامی.

تبصره: به جهت اهمیت سررسید در اینگونه اسناد و عدم انقضای مهلت واخواست، لازم است دقت لازم در مورد کنترل سررسید آنها صورت گیرد.

برات

برات دستوری است که طلبکار یا کشنده برات (براتکش) به بدهکار (براتگیر) می‌دهد که مبلغ معینی را در سررسید قید شده در برات به حواله کرد او یا دیگری بپردازد.

برخلاف سفته، در برات سه شخصیت مطرح می‌باشند، برات را باید قبلاً به قبولی براتگیر رسانید، به عبارت دیگر در برات پس از اعلام و موافقت کتبی براتگیر، بدهی قبول و تعهد می‌شود. بنابراین برواتی که به عنوان تضمین یا تنزیل دریافت می‌گردند باید قبولی آنها قبلاً از براتگیر اخذ گردد. چه در غیر اینصورت برات مذکور به عنوان وثیقه، تامین کننده حقوق و مطالبات بانک نخواهد بود.

ویژگیها و نکات لازم‌الرعایه در مورد برات (به عنوان اسناد تجاری)، همان است که در مورد سفته ذکر گردید.

انواع ویژگیهای اسناد عادی

۱- تعهدنامه تضامن تعهدات (فرم ۸۰): این تعهدنامه متضمن قبول تعهدات از ناحیه شرکاء/ مدیران/ سهامداران شرکتهاست. با امضاء آن، متعهدین، به صورت تضامنی مانند بدهکار اصلی، ضامن ایفای تعهدات خواهند بود و مسؤولیت تضامنی در مقابل بدهی دارند.

معمولاً بانکها جز در موارد استثناء از اغلب مشتریان، فرم مذکور را دریافت می‌دارند.

باید توجه داشت که تعهدنامه مذکور، معمولاً به تنهائی به عنوان وثیقه تلقی نمی‌شود بلکه به عنوان وثایق عمومی یا مکمّل محسوب می‌گردد.

از آنجاکه تعهدنامه‌ها نیز از اسناد تعهدآور و مهم می‌باشند، برای آنها نیز معادل یک ریال سند انتظامی به شرح ذیل صادر و اصل آنها در پرتفوی نگهداری می‌گردد.

بدهکار: حساب انتظامی - تعهدنامه‌های مشتریان

بستانکار: طرف حسابهای انتظامی

۲- ضمانت‌نامه‌های بانکی: ضمانت‌نامه‌های بانکی عبارتند از اسناد تعهدآور بدون قید و شرطی که توسط بانکهای داخلی و بانکهای معتبر خارجی (ضامن)، به دستور اشخاص معیّن (مضمون عنه)، به نفع اشخاص دیگر از جمله بانکها (مضمون له) صادر می‌گردند.

در واقع در این قبیل وثایق، یک بانک در مقابل بانک دیگر ضامن می‌شود که مبلغ معینی را در سررسید (بدون قید و شرط و...) در وجه یا به حواله کرد بانک دیگر بپرازد.

باید توجه داشت که ضمانت‌نامه‌های بانکی از وثایق کاملاً معتبر و مورد قبول بوده و به تنهائی می‌توانند به عنوان وثیقه مستقل محسوب گردند.

معمولاً در این قبیل وثائق، سررسید تسهیلات اعطائی، نباید از سررسید ضمانت‌نامه تجاوز نماید. بانک ذینفع به محض دریافت ضمانت‌نامه معمولاً مراتب را به بانک صادرکننده (ضامن) اطلاع و ضمن درخواست تاییدیه صدور، تقاضا می‌نماید، در سررسید، وجه‌الضمان را به حساب وی کارسازی نماید. این طرز عمل موجب می‌شود که بانک ضامن بدون اطلاع بانک ذینفع، از ابطال ضمانت‌نامه در سررسید، خودداری و ضمانت‌نامه به قوت خود باقی بماند.

از آنجا که ضمانت‌نامه‌های بانکی (به ویژه ضمانت‌نامه‌های صادره توسط بانکهای خارجی)، هم از لحاظ نوع وثیقه، هم از لحاظ مفاد و نیز از نظر سررسید، دارای حساسیت و اهمیت زیادی می‌باشند، لازم است در مورد قبول و نگهداری و به ویژه سرسید آنها دقت لازم معمول گردد.

برای ضمانت‌نامه‌ها نیز معادل مبلغ آنها، سند انتظامی صادر و اصل آنها در پرتفوی و همچنین کپی آنها در سررسیدنامه نگهداری می‌گردد.

بدهکار: حساب انتظامی - ضمانت‌نامه‌های دریافتی (به عنوان وثیقه).

بستانکار: طرف حسابهای انتظامی.

۳- سهام پذیرفته شده در بورس: اینگونه سهام متعلق به شرکتهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار بوده و چنانچه بانک دریافت کننده اینگونه اسناد، مطالعه کافی در مورد ارزش سهام و وضعیت مالی و اقتصادی شرکتهای صادرکننده آنها به عمل آورد به طوری که قیمت آتی آنها نسبتاً ثابت یا فزاینده باشد، می‌تواند طبق قرارداد به عنوان وثیقه قبول شود.

برای سهام نیز مانند سایر اسناد سند انتظامی (به قیمت اسمی) صادر و اصل آنها در

پرتفوی نگهداری می‌گردد.

تبصره: قبول سهام شرکتها تابع شرایط اقتصادی، اجتماعی و... بوده و معمولاً بانکها با رعایت شرایط ثبات قیمت بازار مبادرت به قبول آنها می‌نمایند.

منتخبی از منابع خارج از متن کتاب OUTSIDE READING

ـ بررسی نقش وثایق در اعطاء تسهیلات در نظام بانکداری بدون ربا (نمونه موردی بانک ملت)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد احمد درخشنده، موسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۷، استاد راهنما: دکتر سید ابوالفضل دلقندی، استاد مشاور: دکتر سید علی‌اصغر هدایتی، استاد داور: دکتر سید مهدی عمرانی

فصل چهارم

نظارت

نظارت در لغت به معنای «مراقبت در اجرای امور»[۳۲] تعریف شده است. نظارت و کنترل که بخش مهمی از هر برنامه مالی، اقتصادی، اداری و... را تشکیل می‌دهد، عاملی جهت نیل به اهداف از پیش تعیین شده محسوب می‌گردد. بنابراین در عمل نظارت یا کنترل عبارت است از: اِعمال مجموعه‌ای از اقدامات و تصمیمات از پیش تعیین شده به منظور اجرای هر چه بهتر امور و حصول اطمینان از مطابقت نتایج عملیات با هدفهای موردنظر و اقدامات اصلاحی جهت جلوگیری از تکرار احتمالی انحرافات و حصول نتایج مطلوب می‌باشد.

امروزه نظارت و کنترل کاربرد وسیعی داشته و ممکن است مفهوم و نحوه‌ی اجرای آن در مؤسسات و رشته‌های مختلف متفاوت باشد. اهمیت نظارت به حدی است که در مواردی نیز الزام قانونی پیدا کرده است.[۳۳]

از نظر اداری، عمل نظارت به عنوان یکی از وظایف اصلی مدیریت مورد تأکید واقع شده و شامل اقداماتی می‌شود که مدیران را از تطابق بازده واقعی فعالیتها نسبت به بازده مورد انتظار در برنامه‌های مصوّب مطمئن می‌سازد.

نظارت در نظام بانکی

در نظام بانکی ایران، به موجب قانون پولی و بانکی کشور، لایحه قانونی اداره امور بانکها و قانون عملیات بانکی بدون ربا، به امر نظارت در کلیه امور بانکی به‌طور اعم و در امر تسهیلات اعطایی به‌طور اخص، تأکید شده است. در این رابطه می‌توان مفهوم و

قلمرو نظارت را از سه دیدگاه به شرح ذیل مورد توجه قرار داد:

۱- نظارت عمومی یا نظارت از لحاظ اعمال سیاستهای پولی - نظارت عمومی سیستم بانکی که ناظر بر اعمال سیاستهای پولی (اعتباری) است، از وظائف خاص بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد.

۲- نظارت اداری یا نظارت از لحاظ حسن اداره امور بانک - نظارت عمومی ناظر بر حصول اطمینان نسبت به حسن اداره کلی واحدهای بانکی است که توسط مدیران بانکها اعمال می‌شود.

۳- نظارت عملیاتی یا نظارت بر نحوه‌ی مصرف و بازگشت منابع - نظارت عملیاتی عبارت از: اعمال نظارت بر چگونگی مصرف و بازگشت تسهیلات اعطایی است که توسط واحدهای اجرایی بانکها انجام می‌شود.

از آنجاکه بحث راجع به «نظارت عمومی» و «نظارت اداری» از حیطه مباحث این فصل خارج است، ذیلاً به تشریح «نظارت عملیاتی» در نظام جدید بانکی مبادرت می‌گردد:

نظارت عملیاتی

در قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) و آیین‌نامه‌ها و دستورالعملهای اجرایی مربوط، تعریف مشخصی از چگونگی وظیفه‌ی نظارت بانکی ارایه نشده است. جز اینکه هدف از نظارت، به صورت «حصول اطمینان از حسن اجرای قراردادهای منعقده بین بانک و مشتریان»، به کرّات مورد تاکید قرار گرفته است.

به موجب مفاد ماده ۴ آئین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره)، «بانکها برحسن اجرای قراردادهای منعقده در ارتباط با تسهیلات اعطایی اعم از نحوه مصرف و بازگشت تسهیلات اعطائی، نظارت لازم و کافی به عمل خواهند آورد.» همچنین بر اساس مفاد دستورالعملهای اجرایی معاملات بانکی مصوب شورای پول و اعتبار «بانکها مکلفند که به منظور اطمینان از حسن اجرای قراردادهای منعقده موضوع معاملات هر یک از دستورالعملهای مذکور، نظارت لازم و کافی به عمل آورند.»

بنابراین در نظام جدید بانکداری، درکلیه مراحل اجرایی تسهیلات اعطائی، به عنوان یک اصل لاینفک ابزارهای اعتباری از ابتدای انعقاد قراردادها تا مراحل پایانی آنها که

برگشت منابع بانک خواهد بود، اعمال نظارتهای لازم مورد تاکید قرارگرفته است.

به علاوه به موجب دستورالعملهای اجرایی و همچنین قراردادهای عقود اسلامی، اِعمال نظارت به عنوان اختیارات قانونی بانکها تعیین گردیده، به طوری که بانکها مجازند در مواقع ضروری از کالا، اموال، محل کالا، کارگاه و یا دفاتر قانونی و اسناد حسابداری مشتریانی که به عنوان عامل قرارداد می‌باشند، به منظور اطمینان از مصرف صحیح تسهیلات اعطایی و نیز مباشرت مشتری در کار موضوع قرارداد از طریق اعزام ناظر، نظارت و بازدید به عمل آورند.

نکته شایان توجه اینکه «نظارت بر تسهیلات اعطایی» در نظام اعتباری جدید به هیچ‌روی به مفهوم بازرسی امور اجرایی و حسابرسی و کشف و رفع اشتباهات و انحرافات که از وظایف واحدهای بازرسی و حسابرسی بانکهاست نبوده و همانطور که قبلاً اعلام شد منظور، حصول اطمینان از «مصرف منابع» و «بازگشت منابع» بانکی است که به موجب آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های بانکی، برای بانکها تکلیف گردیده است.

مضافاً خاطرنشان می‌نماید که «نظارت» به منزله «دخالت» در اداره امور سازمان مشتری و امور اجرایی عامل یا طرف قرارداد نبوده بلکه با توجه به ماهیّت «خود نظارتی» اغلب ابزارهای جدید اعتباری، در غالب موارد، عمل نظارت از طریق اخذ مدارک لازم است و مستندات مثبته و توجه به ماهیت عقد مربوط و سایر تکنیکهای معمول، انجام یافته تلقی خواهد شد و از طریق این نوع نظارت، مشتری نیز با اعتماد و امنیت بیشتری نسبت به اجرای قرارداد موضوع عاملیت اقدام خواهد نمود.

لازم به توضیح است که معمولاً در سیستمهای اداری، «عمل نظارت» جدا از «مراقبت‌های اجرایی» بوده و غالباً عمل نظارت (بازرسی)، پس از گذشت یک یا چند دوره مالی توسط ناظر یا بازرس انجام می‌گیرد، به طوری که عمل ناظر، اشراف بر عمل مجری دارد، در حالی که در سیستم نظارتی نظام اعتباری جدید، به موجب مقررات و دستورالعملها و همچنین با عنایت به مکانیزم ذاتی هر یک از ابزارها، «وظایف اجرایی» یا «نظارت» به‌هم آمیخته و تفکیک ناپذیر گردیده‌اند. گرچه در آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های اجرایی، نظارت مشتمل بر «نحوه مصرف» و «بازگشت» تسهیلات اعتبار می‌باشد. لکن از آنجاکه «نحوه مصرف» و «بازگشت منابع» بر اساس ضوابط و معیارهای اعتباری، ریشه در «نحوه بررسی و تخصیص منابع» دارد، عملاً قلمرو نظارت

از دو مرحله «مصرف» و «بازگشت منابع» وسیع‌تر گردیده و شامل نظارت در کلیه‌ی مراحل اعطای تسهیلات از مرحله «بررسی تقاضا و تخصیص منابع»، «نحوه مصرف منابع» و بالاخره «بازگشت منابع» می‌باشد.

چگونگی اجرای نظارت

با توجه به تعدد و تنوع ابزارهای بانکی، اعمال نظارتهای مختلف در سیستم بانکی نیز همانند ابزارهای نظام، هر یک دارای تکنیکهای خاصی است لکن از آنجاکه این نظارتها عمدتاً مبتنی بر رعایت برخی اصول کلی است، در این مبحث به ذکر برخی از نظارتهای عمومی و مشترک عقود اشاره شده است.

بنابراین آنچه گفته شد، نظارت در سیستم نوین اعتباری مشتمل بر سه مرحله به شرح ذیل است:

الف- نظارت به هنگام بررسی تقاضا و تخصیص منابع.

ب- نظارت بر نحوه مصرف منابع.

ج- نظارت بر بازگشت منابع.

الف- نظارت به هنگام بررسی تقاضا و تخصیص منابع:

در این مرحله، نیاز متقاضی و شرایط معامله از لحاظ فروشنده، تعداد، نوع، مشخصات و قیمت کالا و ترتیب تحویل آن، نیز تناسب موضوع معامله با فعالیت مشتری می‌باید مدّ نظر قرار گرفته، بنابر اسناد مثبته و بررسی‌های لازم در حد نیاز از واقعی و متعارف بودن معامله پیشنهادی اطمینان حاصل شود.

ب - نظارت بر نحوه مصرف منابع:

در این مرحله، چگونگی استفاده و کاربرد تسهیلات تصویبی می‌باید مدّنظر قرار گیرد و حسب مورد و به تناسب شرایط و نوع معامله تدابیر لازم ضمن حصول اطمینان از مصرف منابع تخصیصی صرفاً برای امور در نظر گرفته شده اتخاذ گردد.

ج- نظارت بر بازگشت منابع و سود مورد انتظار:

از این پس، نحوه‌ی ایفای تعهدات از سوی متقاضی و بازگشت به موقع منابع اعطایی بانک می‌باید مدّنظر قرار گرفته و در صورت مشاهده هرگونه وقفه یا اشکال، چگونگی امر مورد بررسی واقع و تصمیمات لازم برای حفظ حقوق بانک گرفته شود.

آثار و نتائج نظارت

اِعمال نظارت به صورت اصولی و منطقی متضمن آثار و نتایج ذیل می‌باشد:

۱)فراهم آوردن زمینه مناسب برای توفیق هرچه مطلوب‌تر انجام معاملات و طرحهای مختلف صنعتی، کشاورزی، خدماتی و.... و مالاً افزایش تولیدات در جامعه.

۲) امکان درک بیشتر کمبودهای مالی و همچنین سایر مشکلات متقاضیان و ایجاد تسهیلات بیشتر اعتباری از ناحیه بانک توام با اطمینان خاطر.

۳) ایجاد حسن علاقه، وظیفه و مسؤولیت متقابل برای متقاضیان طرف قرارداد و انجام کوششها و ابتکارات آنان در جهت موفقیت هرچه بهتر طرحها و فعالیتهای اقتصادی.

۴) امکان کشف انحرافات و تخلفات و در نتیجه کاهش یا جلوگیری از خطرات مالی از ناحیه مشتریان که ممکن است منشاء سودجویانه یا فریبکارانه داشته باشد.

۵) هدایت و کانالیزه نمودن جریان منابع بانکی در مسیرهای مشخص از قبل تعیین شده (بخشهای مختلف اقتصادی) و نتیجتاً اعمال هرچه مطلوب‌تر سیاستهای اعتباری و در نهایت سیاستهای پولی و اقتصادی در نظام.

۶) دستیابی مستقیم بانک به داراییهای مشهود و عینی حاصل از تسهیلات اعطایی توام با نظارت و عملاً زیرکلید قراردادن داراییهای موضوع تسهیلات اعطائی و طرح که خود عاملی برای حسن اجرای قرارداد می‌باشد.

۷)کاهش تضییقات و فشارهای احتمالی ناشی از محافظه کاریهای بانکها برای مطالبه وثایق مضاعف و ارزنده به منظور پشتوانه‌ی تسهیلات و در واقع وثوق به ماهیت معاملات و طرحها و کوشش برای نیل به حصول نتیجه و توفیق آنها.

پی‌نوشت بخش سوم:

۱- تغییرات به وقوع پیوسته در شرکتها از لحاظ میزان سرمایه، موضوع فعالیت، سهامداران، مدیران و هرگونه تغییرات اساسی دیگر با دقت کافی مورد بررسی قرار گرفت و چنانچه تغییرات مزبور نقش اساسی و سرنوشت‌ساز در وضعیت شرکت داشته باشند مورد تحلیل قرارگرفته و توضیحات لازم و کافی در هر مورد ارائه گردد.

۲- دستمزد پرداختی به کارگران و عوامل فنی ممکن است در هزینه تولید منظور شده باشد. در مورد کارگران روزمزد نیز می‌باید اسناد و مدارک لازم مورد ملاحظه قرارگیرد.

۳- لازم به ذکر است که هنگام رویت مدارک مثبته از قبیل مدارک سجلی، مجوزات شغلی، اسناد مالکیت (اموال منقول و غیرمنقول) و غیره می‌باید کپی مدارک مذکور با اصل آنها مطابقت و یک نسخه از آنها جهت ضبط در پرونده اطلاعاتی اخذ شود.

۴- این رویه شامل مشتریان معتبر و شناخته شده از جمله موسسات دولتی، شرکتهای تحت پوشش و واحدهای بزرگ تولیدی و صنعتی نبوده و همچنین اشخاصی که طبیعت ایجاد رابطه آنها با بانک بر اساس استفاده از تسهیلات اعتباری استوار گردیده (از قبیل طرحهای تولیدی، خدماتی و ساختمانی، قرض‌الحسنه اعطائی و...) مشمول مراتب فوق نمی‌گردند و به طور کلی بانکها بر اساس سیاست جذب مشتری ممکن است در این موارد با انعطاف بیشتری برخورد نمایند.

۵- ضبط یک نسخه از تصویر شناسنامه اشخاص حقیقی به عنوان متقاضی اصلی و یا مدیر شرکت از آن جهت ضروری است که اگر متقاضی به هنگام افتاح حساب، مشخصات جعلی و یا غیرواقعی ارایه نموده و متصدی مربوطه سهواً متوجه امر نشده و یا اشتباهاً مشخصات غیرواقعی ثبت کرده باشد، بانک به هنگام مبادرت به اقدامات قانونی جهت دستیابی به هویت متقاضی دچار اشکال نگردد.

۶- با اینکه اساسنامه، شرکتنامه و روزنامه رسمی به عنوان مدارک احراز هویت و خط مشی به هنگام افتتاح حساب جاری اخذ و در پرونده مربوط ضبط می‌گردد، اخذ مجدد مدارک مذکور، جهت ضبط در پرونده اعتباری به منظور سهولت دستیابی به مدارک ذیربط می‌باشد. در عین حال این رویه در همه بانکها یکسان نبوده و بانکها معمولاً روشهای متفاوتی اعمال می‌نمایند. در برخی از بانکها فقط به یک نسخه از مدارک مذکور منحصراً در پرونده حسابجاری اکتفا می‌گردد.

۷- به لحاظ اهمیتی که اطلاعات اعتباری به عنوان یکی از تکنیکهای مهم اعتباری دارد. این مقوله قبلاً طی یک فصل جداگانه مورد بحث قرارگرفت و در این مبحث، «گزارش اطلاعات اعتباری»، صرفاً به عنوان یکی از مدارک مهم پرونده اعتباری مورد توجه قرارگرفته است.

۸- این واحد با این نام و یا عناوین دیگر از واحدهای مستقر در اداره اعتبارات کل یا اداره اطلاعات اعتباری است که متاسفانه به دلیل عدم فراهم آوردن امکانات لازم، در همه بانکها وجود ندارد.

۹- در بعضی از کشورها که از سیستم بانکی خصوصی برخوردارند و شبکه بانکی در آنها بسیار گسترده و اغلب خارج از کنترل بانک مرکزی است، موسسات و شرکتهای اطلاعات اعتباری این خدمت را

در قبال اخذ کارمزد به عهده می‌گیرند.

۱۰- این فرم جایگزین فرم «اظهارنامه تعهدات مشتریان» می‌باشد که قبلاً در سیستم بانکی رایج بوده است.

۱۱- متاسفانه به دلائل:

- عدم دقت و حساسیت لازم در تهیه و تنظیم اطلاعات
- عدم ارایه به موقع اطلاعات به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
- عدم پردازش به موقع اطلاعات و ارسال سریع آن به بانکها

سیستم مبادله اطلاعات مذکور تا کنون از کارآیی کافی و مورد انتظار برخوردار نبوده و بدین لحاظ لزوم انجام بررسیهای دقیقتر و ایجاد یک برنامه نوین و جامع در جهت رفع نارساییهای فوق احساس می‌شود.

۱۲- Portfolio (موجودی اوراق بهادار، کیف کاغذی، کیف چرمی بزرگ، اوراق بهاداری که بانک یا بنگاهی برای گرو نزد خود دارد و در محل محفوظ نگهداری می‌کند). ملک‌زاده، سیروس، فرهنگ علوم بازگانی، مرداد سال ۱۳۵۳، تهران.

۱۳- منظور از «تعهدات مشتریان»، مانده استفاده شده آنان از تسهیلات اعتباری مصوب می‌باشد.

۱۴- رجوع شود به: عملیات بانکی داخلی-۱، انتشارات مؤسسه عالی بانکداری ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تابستان ۱۳۷۶ تهران.

۱۵- اینگونه رهن‌ها، لزوماً نیازی به تنظیم اسناد رسمی جداگانه در دفاتر اسناد رسمی نداشته بلکه به دلیل لازم‌الاجراء بودن قراردادهای مشمول قانون عملیات بانکی، قید موضوع ترهین اموال معامله در قرارداد مربوطه و امضاء مشتری، در حکم اسناد لازم الاجراء است.

۱۶- ماده ۲ آئین‌نامه صدور ضمانتنامه و ظهرنویسی از طرف بانکها: «انواع وثائق قابل قبول برای صدور ضمانت‌نامه و ظهرنویسی به شرح ذیل می‌باشد:

الف ـ وجه نقد یا طلا یا اسناد خزانه یا اوراق قرضه دولتی یا سپرده‌های سرمایه گذاری نزد بانک صادرکنندهٔ ضمانت‌نامه یا اوراق قرض‌الحسنه.

ب- تضمین بانکهای معتبر خارجی.

پ- سفته با دو امضاء قابل قبول بانک، اموال غیرمنقول، برگ وثیقه انبارهای عمومی مربوط به کالا، سهام شرکتهایی که در بورس پذیرفته شده باشند، کشتی و هواپیما.

تبصره: در مورد شرکتهای تحت پوشش مدیریت دولتی، بانک می‌تواند سفته شرکت در وجه بانک را قبول نماید.

۱۷- کاتبی، دکتر حسینقلی، مختصر حقوق مدنی، انتشارات مدرسه عالی حسابداری شرکت نفت، چاپ دوم، تهران ۱۳۵۲.

۱۸- ماده ۲ آیین‌نامه صدور ضمانتنامه (به شرحی که گذشت).

۱۹- رهن عقدی است که به موجب آن، مدیون، مالی را برای وثیقه به داین می‌دهد... «قانون مدنی ماده ۷۷۱». لذا با توجه به ماهیت عقد رهن که شرط اساسی تنفیذ آن، وقوع دین و مدیون بودن راهن می‌باشد رهنی که سبب دین آن ایجاد نشده باطل است، شایان ذکر است که لزوماً تمامی عقود رایج در سیستم بانکی حالت «دین» نداشته و طبیعتاً اطلاق مدیون یا مقروض به مشتریان وجاهت قانونی ندارد، چرا که بانکها به منظور پوشش خود در مقابل آن دسته از مشتریانی که با آنها رابطه «دینی»

نداشته بلکه رابطه «شراکتی و معاملاتی» دارند، دینی را بدایتاً به صورت اعطای قرض‌الحسنه برای آنها ایجاد و سپس رهینه را بابت دین حاصله و کلیه دیون احتمالی آتی، به رهن می‌گیرند.

۲۰- بانکها معمولاً اموال موضوع معاملات مانند فروش اقساطی... را با همین ترتیب و با قید موضوع رهن در قراردادهای موضوع معاملات (لازم‌الاجراء)، به رهن درمی‌آورند.

۲۱ و ۲۲- قانون مدنی، ماده ۷۸۱ و ماده ۷۷۶.

۲۳- غیرمشاع بوده و ششدانگ آن متعلق به مدیون باشد.

۲۴- فاقد مدعی و اشکال قانونی.

۲۵- قیمت‌گذاری.

۲۶- چک سندی است که ذاتاً تجاری نبوده و تنظیم آن نیز تابع اسناد رسمی (ثبت در مکان خاص) نمی‌باشد، لکن این سند به موجب قانون خاصی رسمی و لازم الاجراء شناخته شده است. از آنجا که به موجب بند ۳ و ۴ از ماده ۱۲ قانون صدور چک (مصوب ۱۳۵۵) چک نمی‌تواند بابت تضمین انجام معامله یا تعهدی به کار گرفته شود، موضوعیت آن به عنوان وثیقه (تضمین)، قانوناً منتفی است.

۲۷- ازابتدای سال ۱۳۶۰، اوراق قرضه دولتی در ایران، به صورت «بدون بهره» (جایزه) صادر می‌گردد.

۲۸- قانون تجارت (مصوب ۱۳۱۱)، ماده ۳۰۷.

۲۹- سفته عندالمطالبه به سفته‌هائی گفته می‌شود که تاریخ پرداخت آنها عندالمطالبه باشد. مطالبه وجه سفته‌های عندالمطالبه زمانی تحقق می‌یابد که متعهد سفته از نیت دارنده‌ی آن برای مطالبه وجه سفته، مطلع شود. این اطلاع، زمانی محقق می‌گردد که مراتب از طریق اظهارنامه رسمی با انجام تشریفات لازم به متعهد ابلاغ شده باشد.

۳۰- با توجه به مفاد ۱۳۲ و ۱۳۳ قانون تجارت (شرتکهای سهامی)، مدیرعامل و اعضاء هیأت مدیره نمی‌توانند با شرکت معاملاتی داشته یا شرکت بدهی آنها را تضمین نماید. بنابراین اصلح است بانکها از اخذ اینگونه سفته‌ها خودداری نمایند.

۳۱- کلمه ایتالیائی (فرهنگ معین).

۳۲- معین - دکترمحمد، فرهنگ فارسی، انتشارات امیرکبیر، چاپ ششم، سال ۱۳۶۳، تهران.

۳۳- قانون محاسبات عمومی مصوب ۱۳۶۶ (حسابهای درآمد و هزینه دولت) و قانون برنامه و بودجه مصوب ۱۳۵۱/۱۲/۱۰ (راجع به نظارت بر اجرای طرحهای عمرانی).

منتخبی از منابع خارج از متن کتاب OUTSIDE READING

ـ نظارت در بانکداری مرکزی و بررسی عملکرد ده ساله آن در بانکداری اسلامی در ایران، مقاله‌ی ارایه شده توسط دکتر حسین مهدوی نجم‌آبادی، چهارمین سمینار بانکداری اسلامی، شهریور ۱۳۷۲، برگزارکننده: مؤسسه عالی بانکداری ایران.

ـ ضرورت نحوه‌ی نظارت بانک مرکزی بر بانکها در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد خانم مهناز بهرامی، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۳، استاد راهنما: دکتر محمدرضا شجاع‌الدینی، اساتید مشاور: دکتر سید ابوالفضل دلقندی و محمد حاجیان، استاد داور: دکتر سید حسین مهدوی نجم‌آبادی.

ضمائم

پیوست شماره (۱)

روزنامه رسمی شماره ۱۰۰۱۲ - ۱۳۵۸/۴/۱۷

۱۳۵۸/۳/۲۱

قانون ملی شدن بانکها

مصوب ۱۳۵۸/۳/۱۷ شورای انقلاب اسلامی

ماده ۱- برای حفظ حقوق و سرمایه‌های ملی و به‌کار انداختن چرخهای تولیدی کشور و تضمین سپرده‌هاو پس‌اندازهای مردم در بانکها ضمن قبول اصل مالکیت مشروع مشروط و با توجه به:

- نحوه تحصیل درآمد بانکها و انتقال غیرمشروع سرمایه‌ها به خارج.
- نقش اساسی بانکها در اقتصاد کشور و ارتباط طبیعی اقتصاد کشور با مؤسسات بانکی.
- مدیون بودن بانکها به دولت و احتیاج آنها به سرپرستی دولت.
- لزوم هم‌آهنگی فعالیت بانکها با سایر سازمانهای کشور.
- لزوم سوق دادن فعالیت بانکها در جهت اداری و انتفاعی اسلامی.

از تاریخ تصویب این قانون کلیه بانکها ملی اعلام می‌گردد و دولت مکلف است بلافاصله نسبت به تعیین مدیران بانکها اقدام نماید.

ماده ۲- از این تاریخ تنها امضای مدیرانی که از طرف دولت برای بانکها معین می‌گردند دارای اعتبار قانونی می‌باشد.

نخست‌وزیر

روزنامه رسمی شماره ۱۰۰۲۵ - ۱۳۵۸/۵/۲

۱۳۵۸/۴/۱۶

لایحه قانونی اصلاح قانون ملی شدن بانکها

مصوب ۱۳۵۸/۴/۷ شورای انقلاب اسلامی

ماده واحده: بانکهای ملی شده مشمول قانون مصوب ۱۳۵۸/۳/۱۷ از شمول ماده ۱۱۶ قانون تجارت مستثنی می‌گردند.

نخست‌وزیر

ماده ۱۱۶ قانون تجارت:

«تصویب ترازنامه و حساب سود و زیان هر دوره مالی شرکت به منزله مفاصا حساب مدیران برای همان دوره مالی می‌باشد و پس ازتصویب ترازنامه و حساب سود و زیان دوره مالی که طی همین مدت مدیریت مدیران منقضی یا به هر نحو دیگری از آنان سلب سمت شده است، سهام مورد وثیقه اینگونه مدیران خودبخود از قید وثیقه آزاد خواهد شد».

پیوست شماره (۲)

لایحه قانونی اداره امور بانکها

مصوب ۱۳۵۸/۷/۳

ماده ۱- در اجرای قانون ملی شدن بانکها و مؤسسات اعتباری از تاریخ تصویب این قانون کلیه بانکهای کشور اعم از بانکهای تخصصی و تجاری و بانکهای دولتی سابق و ملی شده بعدی طبق این مقررات اداره خواهد شد.

ماده ۲- ارکان بانکها عبارتند از:

۲-۱ مجمع عمومی بانکها

۲-۲ شورایعالی بانکها

۲-۳ هیأت مدیره هر بانک

۲-۴ مدیرعامل هر بانک

۲-۵ بازرسان قانونی هر بانک

قسمت اول - مجمع عمومی بانکها

ماده ۳- مجمع عمومی بانکها از وزیر امور اقتصادی و دارایی، وزیر صنایع و معادن، وزیربازرگانی، وزیرکشاورزی و عمران روستائی، وزیرمسکن و شهرسازی، وزیرمشاور و رئیس سازمان برنامه و بودجه تشکیل می‌شود.

ریاست مجمع بانکها با وزیر اموراقتصادی و دارایی است و در غیاب وی با وزیر بازرگانی است.

ماده ۴- مجمع عمومی بانکها به دو صورت تشکیل می‌شود.

۴-۱ مجمع عمومی عادی.

۴-۲ مجمع عمومی فوق‌العاده.

ماده ۵- مجمع عمومی عادی و فوق‌العاده بانکها به دعوت وزیراموراقتصادی و دارائی و در غیاب وی به دعوت وزیربازرگانی تشکیل می‌شود.

ماده ۶- وظایف مجمع عمومی عادی.

۶-۱ استماع گزارش سالانه هر بانک و رسیدگی به ترازنامه و حساب سود و زیان سال مالی قبل و صورت دارائی و دیون و صورت حساب دوره عمل سالانه و تصویب ترازنامه و بودجه آن.

۶-۲ رسیدگی و اتخاذ تصمیم درباره اندوخته هر یک از بانکها و تصویب سود ویژه.

۶-۳ انتخاب اعضای هیأت مدیره بانکها بنا به پیشنهاد شورایعالی بانکها.

۶-۴ انتخاب مدیران عامل بانکهای تخصصی به پیشنهاد وزیر مربوط و انتخاب مدیران عامل بانکهای تجاری به پیشنهاد وزیربازرگانی با نظر مشورتی شورای عالی بانکها.

۶-۵ احکام مدیران عامل و اعضای هیأت مدیره بانکها به امضای وزیرامور اقتصادی و دارایی صادر خواهد شد.

۶-۶ انتخاب بازرسان قانونی هر یک از بانکها.

۶-۷ تصویب اساسنامه هر یک از بانکها.

۶-۸ تصویب آیین‌نامه‌های استخدامی، مالی، اداری و معاملاتی.

۶-۹ اتخاذ تصمیم نسبت به هرگونه مسایل دیگر مربوط به عملیات بانکی که از طرف شورایعالی بانکها به مجمع عمومی پیشنهاد می‌شود.

ماده ۷- جلسات مجمع عمومی عادی بانکها حداقل سالی یک مرتبه تا پایان تیرماه هر سال تشکیل خواهد شد.

ماده ۸- برای مذاکره و اخذ تصمیم در جلسات مجامع عمومی عادی و فوق‌العاده بانکها حضور ۵ نفر از اعضاء ضروری خواهد بود و مصوبات مجمع حداقل با رأی موافق چهار نفر معتبر می‌باشد.

ماده ۹- وظایف مجمع عمومی فوق‌العاده ـ هرگونه تغییر در مواد اساسنامه هر یک از بانکها، کاهش یا افزایش سرمایه هر یک از آنها، تأسیس، انحلال یا ادغام آنها منحصراً در صلاحیت مجمع عمومی فوق‌العاده بانکها خواهد بود.

قسمت دوم ـ شورایعالی بانکها

ماده ۱۰- شورایعالی بانکها از ۸ نفر عضو به شرح زیر تشکیل می‌شود:

۱- رئیس کل بانک مرکزی ایران
۲- مدیرکل بانک ملی ایران
۳- نماینده وزارت امور اقتصادی و دارائی
۴- نماینده وزیر مشاور و رئیس سازمان برنامه و بودجه
۵- نماینده وزارت مسکن و شهرسازی
۶- نماینده وزارت کشاورزی و عمران روستائی
۷- نماینده وزارت بازرگانی
۸- نماینده وزارت صنایع و معادن

در انتخاب نمایندگان فوق جنبه‌های صلاحیت و تخصص در امور اقتصادی و امور بانکی و مدیریت باید رعایت شود.

تبصره ۱- ریاست شورایعالی بانکها با رییس کل بانک مرکزی ایران خواهد بود.

تبصره ۲- مدت عضویت افراد مذکور در ردیفهای ۳ تا ۸ در شورایعالی بانکها ۲ سال می‌باشد و انتخاب مجدد آنان بلامانع است.

ماده ۱۱- جلسات شورایعالی بانکها حداقل هر هفته یک مرتبه به تقاضای رییس شورایعالی و یا سه نفر از اعضاء شورا تشکیل خواهد شد.

ماده ۱۲- جلسات شورایعالی بانکها وقتی رسمیت خواهد داشت که حداقل ۶ نفر از اعضاء در جلسه حضور داشته باشند و مصوبات شورا با ۵ رأی موافق خواهد بود.

ماده ۱۳- وظایف و اختیارات شورایعالی بانکها به شرح زیر می‌باشد:

۱۳-۱ پیشنهاد اعضای هیأت مدیره بانکها به مجمع عمومی.

تبصره: در صورتی که تعداد اعضاء هیأت مدیره بانک بیش از سه باشد یک تن از اعضاء هیأت مدیره از طرف شورای کارکنان بانک منصوب خواهد شد.

۱۳-۲ اظهارنظر مشورتی در مورد انتخاب مدیران عامل بانکها.

۱۳-۳ ایجاد هماهنگی در امور بانکها.

۱۳-۴ تهیه آیین‌نامه استخدامی و سایر آیین‌نامه‌های مالی، اداری و معاملاتی مربوط به امور بانکها برای تصویب مجمع عمومی.

۱۳-۵ رسیدگی به بودجه هر یک از بانکها برای تصویب مجمع عمومی.

۱۳-۶ اظهارنظر نسبت به ترازنامه و حساب سود وزیان و گزارش سالانه هر یک از

بانکها برای تقدیم به مجمع عمومی.

۱۳-۷ اظهارنظر نسبت به افزایش یا کاهش سرمایه هر یک از بانکها.

۱۳-۸ کسب اطلاعات لازم در امور بانکها از بانکها و بررسی گزارشهایی که هیأت مدیره هر یک از بانکها به شورایعالی ارسال می‌دارد.

۱۳-۹ اتخاذ سیاست کلی در مورد تأسیس و تعطیل شعبه یا هر واحد بانکی دیگر در هر نقطه از ایران یا خارج از کشور.

۱۳-۱۰ اظهارنظر نسبت به تغییر مواد اساسنامه هر یک از بانکها و پیشنهاد آن به مجمع عمومی بانکها.

۱۳-۱۱ اتخاذ تصمیم درباره سیاستهای کلی اقتصادی و اعتباری و اداری بانکها و سایر مسایل مربوط به اداره امور بانکها.

۱۳-۱۲ کوشش و ابتکار در حسن اداره و بهره (بهره‌وری) بانکها و بهبود مستمر وضع آنها درجهت خدمت‌به‌مردم و به اقتصاد کشور و افزایش درآمدها بر طبق موازین اسلام.

قسمت سوم - هیات مدیره هر بانک

ماده ۱۴- تعداد اعضاء و وظایف هیأت مدیره هر بانک طبق اساسنامه هر بانک خواهد بود.

قسمت چهارم - مدیرعامل

ماده ۱۵- مدیرعامل بالاترین مقام اجرایی و اداری بانک است که حسب پیشنهاد شورایعالی بانکها از طرف مجمع عمومی بانکها انتخاب می‌شود.

قسمت پنجم - بازرسان قانونی

ماده ۱۶- تعداد اعضاء، وظایف و نحوه انتخاب بازرسان قانونی طبق اساسنامه هر بانک خواهد بود.

قسمت ششم - گروه‌بندی بانکها

ماده ۱۷- مجمع عمومی بانکها می‌تواند نسبت به گروه‌بندی و ادغام بانکها اعم از بانکهای تخصصی و تجاری و همچنین تأسیس بانکهای جدید حسب ضرورت اقدام نماید.

ماده ۱۸- مجموع سهام بانکهای ادغام شده سرمایه بانک جدید را تشکیل می‌دهد. سهام بانکهای ادغام شده پس از محاسبات فنی و حقوقی به سهام بانک جدید تبدیل خواهد شد.

۱۹- هر یک از بانکها دارای اساسنامه‌ای خواهد بود که پس از تایید شورایعالی بانکا به تصویب مجمع عموی می‌رسد و شامل هدف و موضوع بانک، نحوه اداره آن و سایر وظایف و اختیارات قانونی خواهد بود.

ماده ۲۰-کلیه دارائیها و بدهیهای بانکهای ادغام شده در یک گروه جزو دارائی و بدهی مشترک بانک مزبور محسوب می‌شود و بانک مذکور در مقابل اشخاص ثالث از هر جهت قایم مقام بانکهای ادغام شده می‌باشد.

ماده ۲۱-کارکنان بانکهای ادغام شده تابع آئین‌نامه استخدامی مشترک می‌باشند که به پیشنهاد شورایعالی بانکها و سازمان امور اداری و استخدامی کشور و تصویب مجمع عمومی بانکها خواهد رسید.

ماده ۲۲- شورایعالی بانکها موظف است مطالعات لازم را به منظور انطباق معاملات بانکها با موازین اسلامی انجام داده و به تصویب مجمع عمومی برساند.

لایحه قانونی متمم لایحه قانونی اداره امور بانکها

مصوب ۵۸/۹/۲۸

ماده ۱- بانک ملی ایران و همچنین کلیه بانکهایی که به موجب قوانین خاص به وجود آمده‌اند به استثنای بانک مرکزی ایران مشمول لایحه قانونی اداره امور بانکها مصوب ۵۸/۷/۳ شورای انقلاب جمهوری اسلامی می‌باشند.

ماده ۲- بانکهای استان دارای مجمع عمومی متشکل از مسئولین دولتی و مردمی خواهد بود. مجمع مذکور مستقل از مجمع عمومی بانکها تشکیل و اتخاذ تصمیم می‌نماید. وظایف مجمع عمومی بانکهای استان در اساسنامه هر بانک ذکر خواهد شد.

ماده ۳- شورایعالی بانکها می‌تواند کلاً و بعضاً وظایف و اختیارات خود را به هیأت مدیره بانکهای استان تفویض نماید.

ماده ۴- شورایعالی بانکها دارای دبیرخانه‌ای خواهد بود که جزو سازمان بانک مرکزی ایران می‌باشد. رئیس و اعضای دبیرخانه را رئیس شورایعالی بانکها تعیین خواهد نمود.

پیوست شماره (۳)

توضیحاتی در مورد ادغام بانکها
که توسط شورایعالی بانکها اعلام گردید

در ادغام بانکها اصول و ضوابط زیر مورد نظر بوده است:

۱- بانکهای استان با یک شبکه گسترده و منظم به منظور حصول به هدفهای زیر تشکیل می‌گردند:

الف- جلب پس‌اندازهای مردم و هدایت آنها به سمت سرمایه گذاریهای مولد در رشته‌های صنایع کوچک و متوسط، حرف و مشاغل، کشاورزی و بازرگانی در سراسر کشور.

ب- کمک به سیاست عدم تمرکز و جلب حمایت و همکاری شوراها و مردم استان در توسعه اقتصادی.

ج- جلوگیری از مراجعه مکرر سرمایه گذاران و بازرگانان و کسبه به تهران.

د- کمک به سرمایه گذاران محلی و توسعه اطلاعات در سرمایه گذاریهای مولد.

نظر به اینکه بانک صادرات ایران شعب کافی در اقصی نقاط کشور دارد به منظور تحقق هدفهای فوق انتخاب گردید. بانکهای استان توسط نهادهای مردمی و دولتی در هر استان اداره خواهد شد و از هر لحاظ مستقل بوده و دارای مجمع عمومی متشکل از مسئولین دولتی و نهادهای مردمی به شرح زیر خواهد بود.

- استاندار
- یکی از اعضاء شورایعالی بانکها به انتخاب شورایعالی
- دو نفر اعضاء شورای استان
- یک نفر مطلع در امور اقتصادی به تشخیص شورای استان
- مسئولین کشاورزی، صنایع و معادن، بازرگانی، دفتر برنامه و بودجه، امور اقتصادی و دارائی استان.

هیأت‌های مدیره و مدیران عامل بانکهای استان توسط مجامع عمومی مربوط انتخاب خواهند شد.

در هر استان بانک مذکور به نام همان استان نامیده خواهد شد. بانکهای گسترش خزر، آذربایجان و خوزستان به ترتیب در بانکهای استان مربوط ادغام خواهند شد. اساسنامه بانکهای استان، طبق مصوبات لایحه قانونی اداره امور بانکها مصوب ۱۳۵۸/۷/۳ تهیه و ابلاغ خواهد شد. تا فراهم شدن مقدمات تأسیس بانک هر استان، شعب بانک صادرات در آن استان طبق مقررات فعلی به‌کار خود ادامه خواهند داد و بر اساس تصمیم شورای عالی بانکها مبنی بر دریافت وجوه آب و برق و تلفن توسط بانک صادرات عملاً پرداخت وجوه فوق در استانها از طریق بانکهای استان انجام خواهد پذیرفت.

۲- به منظور حصول یکنواختی در ضوابط اعطای وام و اجرای سیاست واحد و پیشبرد فعالیتهای تخصصی در زمینه مسکن، کشاورزی و صنعت و معدن، بانکهای تخصصی خصوصی ملی شده در بانکهای مشابه دولتی در رشته مربوط به ترتیب ذیل ادغام شده‌اند:

بانک صنعت و معدن از ترکیب بانکهای اعتبارات صنعتی، توسعه صنعتی و معدنی ایران، توسعه و سرمایه گذاری ایران، شرکت سرمایه گذاری بانکهای ایران، صندوق ضمانت صنعتی و صندوق معادن با واگذاری فعالیتهای کوچک این بانک در شهرستانها به بانکهای استان.

بانک مسکن از ترکیب بانکهای رهنی ایران، ساختمان، فرهنگیان، شرکت سرمایه گذاری ساختمانی بانکهای ایران و شرکتهای پس‌انداز و وام مسکن کورش بزرگ، اکباتان، پاسارگاد و در شهرستانها شرکت پس‌انداز و وام مسکن مشهد، تبریز، شیراز، اصفهان، اهواز، گیلان، همدان، کرمانشاه، مازندران، گرگان، رضائیه (ارومیه)، سمنان و آبادان.

بانک کشاورزی از ترکیب بانک تعاون کشاورزی ایران و کلیه مؤسسات اعتباری وابسته به وزارت کشاورزی و عمران روستایی، بانک توسعه کشاورزی با واگذاری فعالیتهای کوچک این بانک در شهرستانها به بانکهای استان.

۳- در مورد بانکهای تجارتی خصوصی ملی شده باید نکاتی چند به اطلاع عموم

رسانیده شود:

الف- اکثر این بانکها بدون ضرورت واقعی تأسیس شده و فقط در جهت رفع نیاز سرمایه‌داران و گروههای خاص عمل می‌کرده‌اند. و طبیعی است که برای جلب پس‌انداز مردم اقدامات گوناگونی به عمل می‌آورده‌اند.

ب- چون متأسفانه اکثر فعالیتهای صنعتی و تجارتی در تهران متمرکز بوده است، قسمت اعظم شعب این بانکها در تهران تأسیس گردیده و شعب شهرستانها نه به لحاظ سرمایه گذاری بلکه به منظور جلب پس‌اندازهای مردم در استانها و انتقال آن به تهران ایجاد گردیده‌اند و در عمل فاجعه اقتصادی ایران یعنی تهران را به وجود آورده است.

ج- تراکم شعب این بانکها در تهران بدون در نظر گرفتن نیازهای واقعی از نقطه نظر توزیع مطلوب جغرافیایی شعب خود یک مشکل اساسی به وجود آورده و سبب گردیده که در هر کوی و برزن چندین شعبه تأسیس گردد و در این میان تنها بانک صادرات گستردگی متناسب شعب در سطح کشور داشته است.

بدون تردید با شرایط اقتصادی موجود و با توجه به سیاست دولت جمهوری اسلامی مبنی بر توزیع فعالیتها در سطح استانها و شهرستانها، نیازی به تعداد موجود شعب بانکها در تهران نبوده و لزوماً در آینده باید قسمت اعظم این شعب در تهران جمع‌آوری و به شهرستانها انتقال یابند.

به استثنای بانک صادرات که در بخش بانکهای استان به آن اشاره شده است، از ترکیب بانکهای تجاری ملی شده دو بانک تجارت و ملت به شرح زیر تشکیل می‌گردند:

۱- بانک تجارت از ترکیب بانکهای:

ایران و انگلیس، اعتبارات ایران، ایران و خاورمیانه، ایران و هلند، بازرگانی ایران، ایرانشهر، صنایع ایران، شهریار، ایرانیان، کار، بین‌المللی ایران و ژاپن.

۲- بانک ملت از ترکیب بانکهای:

تهران، داریوش، پارس، اعتبارات تعاونی و توزیع، ایران و عرب، بین‌المللی ایران، عمران، بیمه ایران، تجارت خارجی ایران.

تردید نیست که تشکیل این دو بانک جدید به هیچ وجه منافی حفظ حقوق ملت ایران از نقطه نظر فعالیتهای غیرقابل قبول و زیان بخش بانکهای خصوصی ملی شده نخواهد بود.

هیأت مدیره بانکهای فوق پس از معرفی به فوریت به تجدید سازمان پرداخته و در یک شبکه قابل قبول و لازم با توجه به نیازهای بانکی و اقتصادی کشور به فعالیت خواهند پرداخت. ضمناً با کارکنان بانکهای تجاری ملی شده که به دو بانک تبدیل شده‌اند، تا زمانی که تشکیلات جدید آنها تهیه و به تصویب نرسیده است طبق مقرارت فعلی بانکهای مربوط رفتار خواهد شد. ممکن است این سؤال مطرح گردد که چگونه مثلاً در بانک «ملت» یا بانک «تجارت» ده نوع حقوق و مزایا برای مشاغل مشابه پرداخت گردد. با مطالعاتی که انجام شده تا تهیه و اجرای آیین‌نامه استخدامی مشترک بانکهای ملی شده که می‌بایست منطقاً جوابگوی رفع نارساییها و تبعیضات گذشته باشد، راه‌حل دیگری وجود ندارد. لکن به منظور حفظ حقوق کارکنان کم درآمد بانکها و گروههای پایین و همچنین رفع تنگناهای موجود که منظور نظر آئین‌نامه استخدامی مشترک بانکها نیز می‌باشد تصمیم گرفته شد.

«مبالغ مربوط به ترفیعات و اضافه حقوق سالانه کلیه کارکنان بانکهای خصوصی ملی شده که جمع دریافتی آنان بابت حقوق و حق شغل ماهانه تا /۶۰۰۰۰ ریال می‌باشد و به موجب بخشنامه شماره ۵۹۵/ ه مورخ ۱۳۵۸/۴/۳۰ شورایعالی بانکها پرداخت مبالغ مزبور موکول به تهیه آئین‌نامه استخدامی مشترک بانکهای ملی شده گردیده بود، طبق آیین‌نامه‌های مورد عمل فعلی بانکها به کارکنان واجد شرایط پرداخت گردد.

۴- در مورد بانک فرهنگیان لازم است توضیحات زیر به اطلاع عموم رسانیده شود:

هدف اصلی از تأسیس بانک فرهنگیان ایران اعطای وام مسکن به فرهنگیان بوده است. این بانک با سرمایه گذاری فرهنگیان و دولت در شرایطی شروع به کار نمود که تصور می‌رفت با توسعه عملیات بانکی بتواند در مقابل سایر بانکها منابعی را جهت نیل به هدف وام دهی به فرهنگیان تأمین نماید. لکن در عمل مشاهده گردید که نه تنها بانک مذکور نتوانست منابع جدیدی ناشی از عملیات بانکی تحصیل نماید، بلکه منابع موجود خود را نیز صرف توسعه بی‌رویه شعب و مخارج اداری زاید نمود و عملاً به محلی برای استخدام تبدیل گردید و لذا با توصیه شورایعالی بانکها به عده‌ای از متقاضیان وام بانک فرهنگیان، از طریق بانک ملی ایران وام پرداخت شد. با توجه به مراتب مذکور شعب بانک فرهنگیان در سراسر کشور در بانک مسکن ادغام خواهد شد و در یک نظام جدید و اصولی به فرهنگیان وام مسکن داده خواهد شد.

۵- ترکیب بانکها به صورت فوق هیچگونه ارتباطی با ارزیابی سهام بانکها در تاریخ ملی شدن بانکها (۱۳۵۸/۳/۱۷) نخواهد داشت و همانطور که قبلاً اعلام شده است ارزیابی سهام توسط گروههای حسابرسی هنوز ادامه.دارد.

۶- به عموم مردم توصیه می‌شود که معاملات خود را با همان بانکی انجام دهند که مشتری آن بوده‌اند زیرا ترکیب (جدید) هیچگونه تأثیری از لحاظ مشتریان آنها نخواهد داشت.

پیوست شماره (۴)

مصوبه مورخ ۱۳۵۸/۹/۲۸ شورای پول و اعتبار

مربوط به حذف بهره از سیستم بانکی

شورای پول و اعتبار بر اساس سیاست حذف بهره از سیستم بانکی، دستورالعمل پرداخت حداقل سود تضمین شده به صاحبان سپرده‌های بانکی و اخذ کارمزد از وامها و تسهیلات اعطایی و میزان مشارکت بانکها در سود تضمین شده ناشی از مصرف وامها و تسهیلات اعطایی بانکها راکه از اول سال ۱۳۵۸ به مورد اجرا گذاشته خواهد شد به شرح زیر تصویب نمود.

۱- حداقل سود تضمین شده برای سپرده‌ها:

به سپرده‌های غیردیداری (سپرده ثابت و پس‌انداز) سودی به عنوان حدقال سود تضمین شده با نرخ ۸/۵ درصد در سال برای سپرده ثابت و برای سپرده‌های پس‌انداز حداقل سود تضمین شده معادل ۷ درصد در سال تعلق می‌گیرد. از اول سال ۱۳۵۸ به این سپرده‌ها علاوه بر حداقل سود مزبور در پایان هر سال نیز در صورتی که بانک سود اضافی داشته باشد به نسبت میزان سپرده، سود اضافی به صاحبان سپرده‌ها پرداخت خواهد گردید. به سپرده‌های نقدی ضمانت‌نامه‌ها و پیش پرداخت اعتبارات اسنادی سودی تعلق نمی‌گیرد.

۲- کارمزد اعطای وامها و سایر تسهیلات اعتباری:

از اول سال ۱۳۵۸ احتساب و دریافت بهره از انواع اعتبارات و وامها و سایر تسهیلات اعتباری حذف و برای جبران هزینه‌های بانکها کارمزد و سهم سود تضمین شده به شرح زیر منظور و دریافت خواهد شد.

الف - وامهای مسکن انفرادی، اعم از احداث، خرید و تکمیل و تعمیر:

به وامهای اعطایی به منظورهای فوق ۴ درصد در سال کارمزد تعلق خواهد گرفت که

نسبت به مانده وامها به صورت ساده احتساب خواهد شد.

در مورد وامهای اعطایی برای مجتمع‌های مسکونی چند واحدی که به عنوان سرمایه گذاری (نه استفاده شخصی وام گیرنده) پرداخت شده است، موضوع وام متفاوت بوده و به عنوان یک طرح سرمایه گذاری تلقی و حداقل سودی باید تضمین گردد که بانکها در چارچوب سیاست‌های وزارت مسکن و شهرسازی تعیین و دریافت خواهند کرد.

ب- وامهای کشاورزی:

به وامهای اعطایی به این بخش ۴ درصد در سال کارمزد تعلق می‌گیرد که نسبت به مانده وامها به صورت ساده احتساب خواهد شد. البته با توجه به سیاست کشاورزی دولت در مورد بعضی از طرحها قسمتی از هزینه کارمزد توسط دولت پرداخت خواهد شد. ضمناً برای برخی از طرحهای کشاورزی بانکها در چارچوب سیاست وزارت کشاورزی و عمران روستائی حداقل سود قابل تضمین را محاسبه و به عنوان حق مشارکت در سرمایه گذاری دریافت خواهند کرد.

پ- وامهای تولیدی، صنعتی و معدنی:

به مانده وامهای تولیدی، صنعتی و معدنی ۴ درصد در سال کارمزد تعلق می‌گیرد که به صورت ساده احتساب خواهد شد. برای برخی از طرحهای صنعتی و معدنی بانکها در چارچوب سیاست‌های وزارت صنایع و معادن حداقل سود قابل تضمین را محاسبه و به عنوان حق مشارکت در سرمایه گذاری دریافت خواهند کرد.

ت- وامها و تسهیلات اعتباری بازرگانی و سایر خدمات ضروری:

نرخ کارمزد کلیه وامها و تسهیلات اعطایی برای امور مربوط به بازرگانی و سایر خدمات ضروری ۴ درصد در سال است که به صورت ساده احتساب خواهد شد.

در بخش خدمات چون سود ناشی از عملیات بازرگانی بسیار بالاست و از طرفی تنوع رشته‌ها در این مورد زیاد می‌باشد، لذا تصمیم بر این گرفته شد که حداقل سود تضمین شده ۶ الی ۸ درصد به تشخیص بانکها باشد.

بدیهی است از کلیه بازرگانان و اشخاصی که در سایر خدمات فعالیت می‌کنند، انتظار می‌رود در صورتی که سود بیشتری علاوه بر سود برآورد شده اولیه تحصیل کنند، سهم بانک را پرداخت نمایند. لازم به یادآوری است که در بخشهای تولیدی نیز که شرح آنها در فوق آمده است، چنین انتظاری می‌رود. با این فرض وام و مشارکت بانکها به طورکلی در رشته‌هایی خواهد بود که مشتریان حداقل سود تضمین شده را بپذیرند.

۳- تسهیلات صادراتی

نرخ کارمزد تسهیلات مزبور ۴ درصد در سال به روش ساده و حداقل نرخ سود تضمین شده به میزان ۴ درصد از سود حاصل از صدور کالا می‌باشد.

شرایط کلی

۱- مانده کلیه مطالبات بانکها ناشی از وامها و سایر تسهیلات اعتباری اعطایی در پایان سال ۱۳۵۷ از اول سال ۱۳۵۸ مشمول این مقررات می‌باشد.

۲- تمام و یا قسمتی از اقساط معوق انواع وامها و تسهیلات اعتباری که سررسید آنها در سال جاری منقضی شده است مشمول این مقررات خواهد بود.

۳- جرایم تأخیر تأدیه:

الف: جریمه تأخیر تأدیه اقساط وامهای مسکن، صنعتی و معدنی و تسهیلات صادراتی که از تاریخ ۱۳۵۸/۱۰/۱ سررسید آنها فرا می‌رسد از تاریخ سررسید تا واریز قطعی با احتساب کارمزد جمعاً ۱۰٪ در سال و برای بازرگانی و سایر خدمات ضروری جمعاً ۱۲٪ در سال می‌باشد.

ب: جریمه تأخیر تأدیه اقساط وامهای کشاورزی که از تاریخ ۱۳۵۸/۱۰/۱ سررسید آنها فرا می‌رسد از تاریخ سررسید تا واریز قطعی علاوه بر ۴ درصد در سال کارمزد به تشخیص هیأت مدیره بانک مربوط تا ۶ درصد در سال می‌باشد.

کلیه مقررات قبلی در خصوص دریافت و پرداخت بهره و کارمزد از تاریخ ابلاغ به بانکها کان لم یکن می‌باشند.

پیوست شماره (۵)

قسمت اول

قانون عملیات بانکی بدون ربا

قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره)

فصل اول (اهداف و وظایف نظام بانکی در جمهوری اسلامی ایران)

ماده ۱- اهداف نظام بانکی عبارتند از:

۱- استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدل (با ضوابط اسلامی) به منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در جهت سلامت و رشد اقتصاد کشور.

۲- فعالیت در جهت تحقق اهداف و سیاستها و برنامه‌های اقتصادی دولت جمهوری اسلامی با ابزارهای پولی و اعتباری.

۳- ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش تعاون عمومی و قرض‌الحسنه از طریق جذب و جلب وجوه آزاد و اندوخته‌ها و پس‌اندازها و سپرده‌ها و بسیج و تجهیز آنها در جهت تأمین شرایط و امکانات کار و سرمایه گذاری به منظور اجرای بندهای (۲) و (۹) اصل چهل و سوم قانونی اساسی.

۳- حفظ ارزش پول و ایجاد تعادل در موازنه پرداختها و تسهیل مبادلات بازرگانی.

۵- تسهیل در امور پرداختها و دریافتها و مبادلات و معاملات و سایر خدماتی که به موجب قانون بر عهده بانک گذاشته می‌شود.

ماده ۲- وظایف نظام بانکی عبارتند از:

۱- انتشار اسکناس و سکه‌های فلزی رایج کشور طبق قانون و مقررات.

۲- تنظیم، کنترل و هدایت گردش پول و اعتبار طبق قانون و مقررات.

۳- انجام کیه علیات بانکی ارزی و ریالی و تعهد یا تضمین پرداختهای ارزی دولت طبق قانون و مقررات.

۴- نظارت بر معاملات طلا و ارز و ورود و صدور پول رایج ایران و ارز و تنظیم مقررات مربوط به آنها طبق قانون.

۵- انجام عملیات مربوط به اوراق و اسناد بهادار طبق قانون و مقررات.

۶- اعمال سیاستهای پولی و اعتباری طبق قانون و مقررات.

۷- عملیات بانکی مربوط به آن قسمت از برنامه‌های اقتصادی مصوب که از طریق سیستم پولی و اعتباری باید انجام گیرد.

۸- افتتاح انواع حسابهای قرض‌الحسنه (جاری و پس‌انداز) و سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار و صدور اسناد مربوط به آنها بر طبق قوانین و مقررات.

۹- اعطای وام و اعتبار بدون ربا (بهره) طبق قانون و مقررات.

۱۰- اعطای وام و اعتبار و ارایه و سایر خدمات بانکی به تعاونیهای قانونی جهت تحقق بند (۲) اصل ۴۳ قانونی اساسی.

۱۱- نگاهداری وجوه ریالی مؤسسات پولی و مالی بین‌المللی و یا مؤسسات مشابه و یا وابسته به این مؤسسات طبق قانون و مقررات.

۱۳- انعقاد موافقت‌نامه پرداخت در اجرای قراردادهای پولی و بازرگانی و ترانزیتی بین دولت و سایر کشورها طبق قانون و مقررات.

۱۴- قبول و نگاهداری امانات طلا و نقره و اشیاء گرانبها و اوراق بهادار و اسناد رسمی از اشخاص حقیقی و حقوقی و اجاره صندوق امانات.

۱۵- صدور تأیید و قبول ضمانت‌نامه ارزی و ریالی جهت مشتریان.

۱۶- انجام خدمات وکالت و وصایت بر طبق قانون و مقررات.

فصل دوم - تجهیز منابع پولی

ماده ۳- بانکها می‌توانند، تحت هر یک از عناوین ذیل به قبول سپرده مبادرت نمایند.

الف- سپرده‌های قرض‌الحسنه.

۱- جاری.

۲- پس‌انداز.

ب- سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار.

تبصره - سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار که بانک در به‌کار گرفتن آنها وکیل

می‌باشد، در امور مشارکت، مضاربه، اجاره به شرط تملیک، معاملات اقساطی، مزارعه، مساقات، سرمایه گذاری مستقیم، معاملات سلف و جعاله مورد استفاده قرار می‌گیرد.

ماده ۴- بانکها مکلف به بازپرداخت اصل سپرده‌های قرض‌الحسنه (پس‌انداز و جاری) می‌باشند و نیز می‌توانند بازپرداخت اصل سرمایه گذاری مدت‌دار را تعهد و بیمه نمایند.

ماده ۵- منافع حاصل از عملیات مذکور در تبصره ماده (۳) این قانون، بر اساس قرارداد منعقده، متناسب با مدت و مبالغ سپرده‌های سرمایه گذاری و رعایت سهم منابع بانک به نسبت مدت و مبلغ در کل وجوه به‌کار گرفته شده در این عملیات، تقسیم خواهد شد.

ماده ۶- بانکها می‌توانند، به منظور جذب و تجهیز سپرده‌ها، با اتخاذ روشهای تشویقی از امتیازات ذیل به سپرده گذاران اعطا نمایند.

الف- اعطای جوائز غیرثابت نقدی یا جنسی برای سپرده‌های قرض‌الحسنه.

ب- تخفیف و یا معافیت سپرده گذاران از پرداخت کارمزد و یا حق‌الوکاله.

پ- دادن حق تقدم به سپرده گذاران برای استفاده از تسهیلات اعطایی بانکی در موارد مذکور در فصل سوم.

فصل سوم - تسهیلات اعطایی بانکی

ماده ۷- بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش فعالیت بخشهای مختلف تولیدی و بازرگانی و خدماتی قسمتی از سرمایه و یا منابع مورد نیاز این بخشها را به صورت مشارکت تامین نمایند.

ماده ۸- بانکها می‌توانند، در امور و یا طرحهای تولیدی و عمرانی مستقیماً به سرمایه گذاری مبادرت نمایند. برنامه اینگونه سرمایه گذازیها باید در ضمن لایحه بودجه سالانه کل کشور به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد و نتیجه ارزیابی طرح حاکی از عدم زیان‌دهی باشد.

تبصره - بانکها به هیچ وجه حق ندارند در تولید اشیاء تجملی و مصرفی غیرضروری سرمایه گذاری نمایند.

ماده ۹- بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور

بازرگانی، در چارچوب سیاستهای بازرگانی دولت، منابع مالی لازم را بر اساس قرارداد مضاربه در اختیار مشتریان با اولویت دادن به تعاونیهای قانونی قرار دهند.

تبصره - بانکها در امر واردات مجاز به مضاربه با بخش خصوصی نمی‌باشند.

ماده ۱۰- بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم در گسترش امر مسکن با هماهنگی وزارت مسکن و شهرسازی، واحدهای مسکونی ارزان قیمت به منظور فروش اقساطی و یا اجاره به شرط تملیک احداث نمایند.

تبصره - تملک زمین جهت احداث واحدهای مسکونی ارزان قیمت موضوع ماده ۱۰ توسط بانکها با رعایت قانون اراضی شهری بلامانع است.

ماده ۱۱- بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور صنعت و معدن، کشاورزی و خدمات اموال منقول را بنا به درخواست مشتری و تعهد او مبنی بر خرید و مصرف و یا استفاده مستقیم مالی و یا اموال مورد درخواست خریداری نموده و با اخذ تأمین به صورت اقساطی به مشتری بفروشند.

ماده ۱۲- بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور خدماتی، کشاورزی، صنعتی و معدنی، اموال منقول و غیرمنقول را بنا به درخواست مشتری و تعهد او مبنی بر انجام اجاره به شرط تملیک و استفاده خود، خریداری و به صورت اجاره به شرط تملیک به مشتری واگذار نمایند.

ماده ۱۳- بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی به هر یک از عملیات ذیل مبادرت نمایند.

الف- مواد اولیه و لوازم یدکی مورد نیاز واحدهای تولیدی را بنا به درخواست این واحدها و تعهد آنها مبنی بر خرید و مصرف مواد اولیه و لوازم یدکی مورد درخواست، خریداری و به صورت نسیه به واحدهای مذکور بفروشند.

ب- آن قسم از تولیدات این واحدها راکه سهل‌البیع باشد بنا به درخواست آنها پیش خرید نمایند.

ماده ۱۴- بانکها موظفند جهت تحقق اهداف بندهای ۲ و ۹ اصل ۴۳ قانون اساسی بخشی از منابع خود را از طریق قرض‌الحسنه به متقاضیان اختصاص دهند. آیین‌نامه اجرائی این ماده توسط بانک مرکزی تهیه و به تصویب هیأت دولت می‌رسد.

ماده ۱۵- کلیه قراردادهائی که در اجرای مواد «۹»، «۱۱»، «۱۲»، «۱۳»، «۱۴» این قانون

مبادله می‌گردد، به موجب قراردادی که بین طرفین منعقد می‌شود، در حکم اسناد لازم‌الاجراء و تابع مفاد آئین‌نامه اجرائی اسناد رسمی است.

ماده ۱۶- بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی مبادرت به جعاله نمایند.

ماده ۱۷- بانکها می‌توانند، اراضی مزروعی و یا باغات راکه در اختیار و تصرف خود دارند به مزارعه و یا مساقات بدهند.

فصل چهارم - بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و سیاست پولی

ماده ۱۸- بانک مرکزی ایران که از این پس بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نامیده می‌شود در مورد شرکتهای دولتی که سهام آن صد درصد متعلق به دولت نیست، فقط می‌تواند طبق عملیات مجاز در این قانون عمل نماید.

ماده ۱۹- سیاست اعتباری و تسهیلات اعطایی کوتاه‌مدت (یکساله) به پیشنهاد مجمع عمومی بانک مرکزی و تصویب هیأت دولت تعیین شده و سیاست اعتباری و تسهیلات اعطایی پنج ساله و درازمدت در ضمن لوایح برنامه‌های عمرانی پنج ساله و درازمدت کشور جهت تصویب به مجلس شورای اسلامی تقدیم می‌شود.

ماده ۲۰- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در حسن اجرای نظام پولی و اعتباری کشور می‌تواند با استفاده از ابزار ذیل، طبق آیین‌نامه‌ای که به تصویب هیأت وزیران می‌رسد بر اساس ماده ۱۹، در امور پولی و بانکی دخالت و نظارت کند.

۱- تعیین حداقل و یا حداکثر نسبت سهم سود بانکها در عملیات مشارکت و مضاربه، این نسبتها ممکن است در هر یک از رشته‌های مختلف متفاوت باشد.

۲- تعیین رشته‌های مختلف سرمایه گذاری و مشارکت در حدود سیاستهای اقتصادی مصوب و تعیین حداقل نرخ سود احتمالی برای انتخاب طرحهای سرمایه گذاری و مشارکت. حداقل نرخ سود احتمالی ممکن است در هر یک از رشته‌های مختلف متفاوت باشد.

۳- تعیین حداقل و حداکثر نسبت سود بانکها در معاملات اقساطی و اجاره به شرط تملیک در تناسب با قیمت تمام شده مورد معامله. این نسبتها ممکن است در موارد مختلف متفاوت باشد.

۴- تعیین انواع و میزان حداقل و حداکثر کارمزد خدمات بانکی (مشروط بر اینکه بیش از هزینه کار انجام شده نباشد) و حق‌الوکاله به کارگیری سپرده‌های سرمایه گذاری که توسط بانکها دریافت می‌شود.

۵- تعیین نوع، میزان، حداقل و حداکثر امتیازات موضوع ماده «۶» و تعیین ضوابط تبلیغات برای بانکها در این موارد.

۶- تعیین حداقل و حداکثر میزان مشارکت، مضاربه، سرمایه گذاری، اجاره به شرط تملیک، معاملات اقساطی، نسیه، سلف، مزارعه، مساقات، جعاله و قرض‌الحسنه برای بانکها و یا هر یک از آنها در هر یک از موارد و رشته‌های مختلف و نیز تعیین حداکثر تسهیلات اعطایی به هر مشتری.

فصل پنجم - متفرقه

ماده ۲۱- بانک مرکزی با هر یک از بانکها و نیز بانکها با یکدیگر مجاز به انجام عملیات بانکی ربوی نمی‌باشند.

ماده ۲۲- بانکها می‌توانند، با اجازه بانک مرکزی ایران با مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و شرکتهای دولتی به عملیات مجاز بانکی مبادرت نمایند.

ماده ۲۳- وجوه دریافتی تحت عنوان کارمزد و حق‌الوکاله جزو درآمدهای بانکها بوده و قابل تقسیم بین سپرده گذاران نمی‌باشد.

ماده ۲۴- معافیت از سود بازرگانی و یا معافیت‌های مالیاتی اعطایی طبق قانون به کارخانجات و مؤسسات تولیدی به بانکهایی که از لحاظ واردات و یا مالکیت جانشین کارخانجات و یا مؤسسات تولیدی می‌شوند نیز تعلق می‌گیرد.

ماده ۲۵- واحدهایی که بانکها در آنها مشارکت و یا سرمایه گذاری نموده باشند تابع قانون تجارت خواهند بود، مگر اینکه مشمول قانون دیگری باشند.

ماده ۲۶- پس از تصویب این قانون کلیه قوانین و مقررات مغایر لغو و اختیارات و وظایف مذکور در قانون پولی و بانکی کشور و لایحه قانونی اداره امور بانکها و متمم آن که در این قانون به مراجع ذیصلاح دیگری سپرده شده است از مراجع قبلی سلب می‌گردد.

ماده ۲۷- وزارت امور اقتصادی و دارایی موظف است آیین‌نامه اجرائی این قانون را

با پیشنهاد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تهیه و پس از تصویب هیأت دولت که تهیه و تصویب آن نباید بیش از ۴ ماه طول بکشد، به مرحله اجرا بگذارد.

قانون فوق مشتمل بر بیست و هفت ماده و چهار تبصره در جلسه روز سه‌شنبه هشتم شهریور ماه یک هزار و سیصد و شصت و دو مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۶۲/۶/۱۰ به تأیید شورای نگهبان رسیده است.

رئیس مجلس شورای اسلامی - اکبر هاشمی

قسمت دوم

آیین‌نامه‌های قانون عملیات بانکی بدون ربا

مصوب هیات وزیران

آیین‌نامه فصل دوم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره)
(تصویب نامه شماره ۸۱۹۶۲ هیات وزیران)

هیأت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۶۲/۹/۲۷ بر اساس پیشنهاد وزارت امور اقتصادی و دارایی، آیین‌نامه فصل دوم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) مصوب ۱۳۶۲/۶/۸ مجلس شورای اسلامی را تحت عنوان آیین‌نامه تجهیز منابع پولی به شرح زیر تصویب نمودند.

تجهیز منابع پولی

سپرده‌های قرض‌الحسنه

ماده ۱- بانکها تحت هر یک از عناوین ذیل به قبول سپرده قرض‌الحسنه مبادرت می‌نمایند:

الف- جاری.

ب- پس‌انداز.

ماده ۲- استرداد اصل سپرده‌های قرض‌الحسنه توسط بانکها تعهد و تضمین می‌گردد و بانکها مکلفند عندالمطالبه اصل سپرده‌های قرض‌الحسنه را مسترد نمایند.

ماده ۳- بانکها می‌توانند به منظور تجهیز سپرده‌های قرض‌الحسنه، بدون تعهد و قرارداد با سپرده گذار، هر یک و یا تمام امتیازات ذیل را به سپرده گذاران اعطاء نمایند.

۱- اعطای جوائز غیرثابت نقدی یا جنسی.

۲- تخفیف و یا معافیت از پرداخت کارمزد خدمات بانکی.

۳- دادن حق تقدم برای استفاده از تسهیلات اعطایی بانکی، نوع، میزان، حداقل و حداکثر امتیازات مذکور به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد رسید.

ماده ۴- سپرده‌های قرض‌الحسنه جزو منابع بانک محسوب می‌شود.

ماده ۵- از تاریخ اجرای قانون، قبول هرگونه وجه به حسابهای پس‌انداز موجود مجاز نمی‌باشد. بانکها با موافقت صاحبان حسابهای پس‌انداز موجود به تدریج تا پایان سال ۱۳۶۳ نسبت به تبدیل این حسابها به یکی از انواع سپرده‌های موضوع ماده ۳ قانون اقدام خواهند نمود. با انقضای مدت مذکور، سپرده‌های پس‌انداز موجود که تبدیل به عناوین جدید نشده باشند، حساب پس‌انداز قرض‌الحسنه تلقی خواهند شد.

سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار

ماده ۶- بانکها سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار را به صورت سپرده‌های سرمایه گذاری کوتاه مدت و بلندمدت قبول می‌نمایند.

ماده ۷- مدت و سایر شرایط سپرده‌های سرمایه گذاری کوتاه‌مدت و بلندمدت و همچنین امتیازات این قبیل سپرده‌ها طبق ماده ۶ قانون به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد رسید.

ماده ۸- بانکها استرداد اصل سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار را تعهد و یا به هزینه خود بیمه می‌نمایند.

ماده ۹- بانکها سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار راکه در به‌کارگرفتن آنها وکیل می‌باشند، به عنوان منابع سپرده گذار، در امور مشارکت، مضاربه، اجاره به شرط تملیک، معاملات اقساطی، مزارعه، مساقات، سرمایه گذاری مستقیم، معاملات سلف و جعاله مورد استفاده قرار می‌دهند.

تبصره - قبول سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار برای مصرف در یک طرح خاص، طبق مقررات مربوط، مجاز است، شمول حکم ماده ۸ در مورد این قبیل سپرده‌ها منوط به درج آن در قرارداد مربوطه می‌باشد.

ماده ۱۰- به هیچ یک از سپرده‌های دریافتی تحت عنوان سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار رقم تعیین شده از قبل به عنوان سود پرداخت نخواهد شد. منافع حاصله از عملیات موضوع ماده ۹ بر اساس قرارداد منعقده، متضمن وکالت، بین بانک و سپرده گذار متناسب با مدت و مبالغ سپرده‌های سرمایه گذاری پس از وضع سپرده‌های قانونی مربوط و رعایت سهم منابع بانک به نسبت مدت و مبلغ در کل وجوه به‌کار گرفته شده در این عملیات تقسیم خواهد شد.

تبصره ۱- حق‌الوکاله به کارگیری سپرده‌های سرمایه گذاری از سهم منافع سپرده گذاران کسر خواهد شد. میزان حداقل و حداکثر حق‌الوکاله به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد رسید.

تبصره ۲- در قراردادهای منعقده بین بانک و سپرده گذار قید مصالحه منافع مصرف مشاع سپرده و نحوه محاسبه و پرداخت منافع الزامی است.

ماده ۱۱- بانکها در تأمین منابع لازم جهت تسهیلات اعطایی عملیات موضوع ماده ۹ اولویت به منابع سپرده گذار خواهند داد. در صورتی که مجموع تسهیلات اعطایی موضوع امور ماده ۹کمتر و یا مساوی مجموع سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار پس از وضع سپرده‌های قانونی مربوط، باشد تمام منافع موضوع این ماده بین سپرده گذاران تقسیم خواهد شد. در صورتی که مجموع تسهیلات اعطائی بانکها برای این امور بیشتر از مجموع این قبیل سپرده‌ها باشد مابه التفاوت، سهم منابع بانک محسوب خواهد شد.

ماده ۱۲- تمدید سررسید سپرده‌های ثابت موجود نزد بانکها از تاریخ سررسید مربوط، تحت همین عنوان مجاز نمی‌باشد. در هر حال، در صورتی که سپرده‌های ثابت، که سررسید آنها از پایان اسفند سال ۱۳۶۳ تجاوز نماید و حداکثر تا تاریخ موصوف با موافقت ذینفع به یکی از عناوین جدید موضوع ماده سه قانون تبدیل نگردد در انقضای مدت مذکور به حساب بستانکاران متفرقه منظور خواهد شد. بانکها مکلفند پس از سررسید، آن دسته از سپرده‌هایی که تبدیل به عناوین جدید نشده‌اند و همچنین پس از پایان اسفند سال ۱۳۶۳ در مورد کلیه حسابهای سپرده ثابت موجود در آن تاریخ که به

حساب بستانکاران متفرقه منظور شده‌اند، مراتب را حداکثر ظرف مدت یک ماه، جهت تعیین تکلیف، کتباً به سپرده گذاران اطلاع دهد.

نخست‌وزیر - میرحسین موسوی

آئین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره)

(تصویب‌نامه شماره ۸۸۶۲۰ هیات وزیران)

هیأت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۶۲/۱۰/۱۲ بر اساس پیشنهاد وزارت امور اقتصادی و دارایی آیین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) مصوب ۱۳۶۲/۶/۸ مجلس شورای اسلامی را تحت عنوان آیین‌نامه تسهیلات اعطائی بانکی به شرح زیر تصویب نمودند.

تسهیلات اعطائی بانکی

مواد عمومی

ماده ۱- اعطای تسهیلات توسط بانکها، باید به ترتیبی صورت گیرد که بر اساس پیش‌بینی‌های مربوط اصل منابع تأمین شده برای این تسهیلات و همچنین سود مورد انتظار در صورت تحقق، در مدت معین قابل برگشت باشد.

ماده ۲- ضوابط تعیین سود و یا نرخ بازده مورد انتظار ناشی از تسهیلات اعطایی بانکها و حداقل سود و یا بازده مورد انتظار به تصویب شورای پول و اعتبار و تأیید نخست‌وزیر خواهد رسید.

ماده ۳- ضوابط تعیین مدت و نحوه برگشت اصل و همچنین سود حاصل از تسهیلات اعطایی بانکها به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد بود.

ماده ۴- بانکها برحسن اجرای قراردادهای منعقده موضوع این آیین‌نامه اعم از نحوه مصرف و بازگشت تسهیلات اعطایی نظارت لازم وکافی به عمل خواهند آورد. عملیات بانکی ناشی از اعطای تسهیلات حسب مورد، به تشخیص بانک اعطا کننده تسهیلات در همان بانک متمرکز خواهد شد.

ماده ۵- اعطای تسهیلات، عنداللزوم منوط به دریافت مبلغی به عنوان «پیش دریافت» خواهد بود. تشخیص موارد لزوم و حداقل میزان «پیش دریافت» با شورای پول

و اعتبار می‌باشد.

ماده ۶- اعطای تسهیلات عنداللزوم به تشخیص بانک، منوط به اخذ تأمین کافی برای حفظ منافع بانک و حسن اجرای قراردادهای مربوط می‌باشد.

تبصره - در مواردی که تسهیلات اعطایی بانکها در رابطه با اموالی باشد که به تشخیص بانک، مصرف انحصاری و یا محدود داشته و یا در اثر نصب و بهره‌برداری استفاده مجدد آن مقرون به صرفه نباشد، بانکها با اخذ تأمین اضافی لازم مبادرت به اعطای تسهیلات خواهند نمود.

ماده ۷- بانکها ترتیبی اتخاذ خواهند نمود تا عنداللزوم اموال موضوع تسهیلات اعطایی و یا وثایق آنها در طول مدت اجرای قراردادهای مربوط، همه ساله حداقل به میزان مانده مطالبات ناشی از اعطای اینگونه تسهیلات، به نفع بانک بیمه شود.

ماده ۸- اعطای هر یک از انواع تسهیلات توسط دو یا چند بانک مشترکاً به شخص و یا اشخاص حقیقی و یا حقوقی بلامانع است، در هر حال اداره امور اینگونه تسهیلات اعطایی به انتخاب بانکهای شرکت کننده برعهده یک بانک خواهد بود.

ماده ۹- کلیه معالات بانکها در رابطه با تسهیلات اعطایی بانکی تابع این آیین‌نامه و دستورالعمل‌های مربوط می‌باشد و از شمول ضوابط و مقررات ناظر بر معاملات تدارکاتی بانکها خارج است.

تبصره ۱- معاملات راجع به اموالی که در رابطه با تسهیلات اعطایی به تملک بانکها درآمده و یا توسط بانکها احداث گردیده نیز تابع حکم این ماده خواهد بود.

تبصره ۲- مدت معامله و قیمت واگذاری اموال تملک شده، حسب مورد، توسط بانک تعیین خواهد شد.

ماده ۱۰- از تاریخ اجرای قانون، اعطای تسهیلات جدید بانکها بر اساس قانون عملیات بانکی بدون ربا و قانون پولی و بانکی کشور، در حدی که مغایر با قانون عملیات بانکی بدون ربا نباشد، صورت خواهد گرفت، بانکها مکلفند با موافقت مشتریان خود، در حداقل زمان ممکن، تسهیلات اعطائی گذشته را با موازین اسلامی تطبیق دهند. در صورتی که تطبیق معاملات و قراردادهای گذشته بانکها با عملیات جدید بانکی امکان‌پذیر نباشد، معاملات و قراردادهای مذکور تا انقضای سررسید به قوت خود باقی خواهد بود.

ماده ۱۱- بانکها مکلفند، در قراردادهای تنظیمی خود در ارتباط با عملیات مضاربه، معاملات اقساطی، اجاره به شرط تملیک، نسیه، سلف و قرض‌الحسنه قید نمایند که قراردادهای مذکور بر اساس توافق حاصله، در حکم اسناد لازم‌الاجراء و تابع آیین‌نامه اجرایی اسناد رسمی است.

تبصره - معاملاتی که طبق قوانین و مقررات موضوعه باید در دفاتر اسناد رسمی انجام شوند کماکان طبق تشریفات مربوط انجام خواهد شد.

ماده ۱۲- در مواردی که موضوع تسهیلات اعطایی، واگذاری اموال می‌باشد، اعلام قیمت فروش نقدی اینگونه اموال طبق ضوابط مقرر از طرف شورای پول و اعتبار توسط بانکها به مشتری الزامی است.

ماده ۱۳- بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امر مسکن، واحدهای مسکونی ارزان قیمت احداث نمایند.

ماده ۱۴- بانک مرکزی همه ساله برنامه احداث واحدهای مسکونی ارزان قیمت توسط بانکها را با توجه به سیاستهای پولی موضوع ماده ۲۰ قانون و هماهنگ با سیاست وزارت مسکن و شهرسازی تهیه و برای اجرا به بانکها ابلاغ خواهند نمود.

۱- قرض‌الحسنه

ماده ۱۵- قرض‌الحسنه عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین (قرض دهنده) مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر (قرض گیرنده) تملیک می‌کند که قرض گیرنده مثل و یا در صورت عدم امکان قیمت آن را به قرض دهنده رد نماید.

ماده ۱۶- بانکها، به منظور تحقق اهداف مقرر در بندهای ۲ و ۹ اصل ۴۳ قانون اساسی و همچنین رفع نیازهای اشخاص با تخصیص بخشی از منابع خود طبق ضوابطی که به تصویب شورای پول و اعتبار و تایید نخست‌وزیر خواهد رسید در موارد ذیل مبادرت به پرداخت قرض‌الحسنه می‌نمایند.

الف- تأمین وسایل و ابزار و سایر امکانات لازم برای ایجاد کار جهت کسانی که فاقد اینگونه امکانات می‌باشند در شکل تعاونی.

ب- کمک به امر افزایش تولید با تأکید بر تولیدات کشاورزی، دامی، صنعتی.

ج- رفع احتیاجات ضروری.

ماده ۱۷- هزینه‌های پرداخت قرض‌الحسنه در هر مورد بر اساس دستورالعمل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران محاسبه و از قرض گیرنده دریافت خواهد شد.

۲- مشارکت مدنی

ماده ۱۸- مشارکت مدنی عبارت است از درآمیختن سهم‌الشرکه نقدی و یا غیرنقدی اشخاص حقیقی و یا حقوقی متعدد به نحو مشاع به منظور انتفاع، طبق قرارداد.

ماده ۱۹- مشارکت مدنی توسط بانکها به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای فعالیت‌های تولیدی، بازرگانی و خدماتی صورت خواهد گرفت، موضوع مشارکت باید مشخص باشد.

ماده ۲۰- شرکت مدنی در صورتی تشکیل و تحقق خواهد یافت که شرکا طبق قراداد سهم‌الشرکه نقدی خود را به حساب مخصوصی که در بانک برای شرکت افتتاح می‌گردد، واریز نمایند و در صورتی که تمام یا قسمتی از سهم‌الشرکه غیرنقدی باشد، طبق مقررات مشارکت مدنی، این سهم‌الشرکه به مدیر یا مدیران شرکت مدنی تحویل گردد.

تبصره - پرداخت سهم‌الشرکه شرکاء در مشارکت مدنی می‌تواند، طبق قرارداد به دفعات صورت گیرد.

ماده ۲۱- مشارکت مدنی پس از اتمام موضوع شرکت تصفیه و مرتفع می‌شود.

ماده ۲۲- بانکها مکلفند در قرارداد مشارکت مدنی تصریح نمایند که مدیر و یا مدیران شرکتهای مدنی که طبق این مقررات تشکیل می‌شوند، بیش از مال‌الشرکه واریز شده به حساب و یا تحویل شده به مدیر یا مدیران شرکت مجاز به انجام معامله و قبول تعهدات مالی نمی‌باشند.

۳- مشارکت حقوقی

ماده ۲۳- منظور از مشارکت حقوقی عبارت است از تامین قسمتی از سرمایه شرکتهای سهامی جدید و یا خرید قسمتی از سهام شرکتهای سهامی موجود.

ماده ۲۴- بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش فعالیت بخشهای مختلف تولیدی، بازرگانی و خدماتی، قسمتی از سرمایه مورد نیاز شرکتهای

سهامی راکه برای امور مذکور تشکیل شده و یا می‌شوند، تأمین نمایند.

ماده ۲۵- بانکها موظفند قبل از مشارکت وضعیت شرکتهای سهامی راکه سهام آنها موضوع خرید است و یا طرح ارائه شده برای مشارکت را از لحاظ فنی، مالی و اقتصادی (در حد نیاز بانک) بررسی و ارزیابی نمایند. مشارکت هر بانک از محل منابع بانک و سپرده‌های سرمایه گذاری در صورتی مجاز است که نتیجه بررسی و ارزیابی حاکی از پیش‌بینی عدم زیان‌دهی مشارکت باشد.

تبصره - حداقل نسبت سرمایه شرکتهایی که بانکها در آنها مشارکت می‌نمایند، به کل منابع مالی این قبیل شرکتها، در بدو مشارکت، عنداللزوم توسط بانک مرکزی تعیین خواهد شد.

ماده ۲۶- بانکها می‌توانند سهام خود در شرکتهای سهامی را به فروش برسانند.

ماده ۲۷- بانک مرکزی می‌تواند عنداللزوم نسبت مشارکت یک و یا چند بانک، از محل منابع بانک و سپرده‌های سرمایه گذاری در یک شرکت سهامی جدید و همچنین نسبت سهام خریداری توسط یک و یا چند بانک از محل مذکور، در یک شرکت سهامی موجود را تعیین نماید.

۴- سرمایه گذاری مستقیم

ماده ۲۸- سرمایه گذاری مستقیم عبارت است از تأمین سرمایه لازم جهت اجرای طرحهای تولیدی و طرحهای عمرانی انتفاعی توسط بانکها.

تبصره - بانکها به هیچ وجه حق ندارند در تولید اشیاء تجملی و مصرفی غیرضروری سرمایه‌ذاری نمایند.

ماده ۲۹- نسبت سرمایه به کل منابع مالی لازم برای اجرای طرح، تا مرحله بهره‌برداری، نباید از چهل درصد کمتر باشد.

تبصره - صد درصد سرمایه گذاری ثابت برای اجرای اینگونه طرحها باید به صورت منابع مالی بلندمدت (اعم از سرمایه و یا سایر منابع) تأمین شود.

ماده ۳۰- اجرای طرحهای موضوع ماده ۲۸ این آیین‌نامه با تشکیل شرکت‌های سهامی، مجاز می‌باشد. شرکتهای سهامی که طبق این مقررات به صورت مستقل از بانکها تشکیل می‌گردند، تابع اساسنامه مقررات و آیین‌نامه‌های ناظر به خود می‌باشند.

ماده ۳۱- بانکها موظفند قبل از اقدام به سرمایه گذاری مستقیم، طرح موضوع سرمایه گذاری را از لحاظ اقتصادی، فنی و مالی (در حد نیاز بانک) بررسی و ارزیابی نمایند. سرمایه گذاری مستقیم از محل منابع بانک و سپرده‌های سرمایه گذاری در این قبیل طرحها در صورتی مجاز است که نتیجه بررسی و ارزیابی طرح از لحاظ مالی قابل توجیه باشد. میزان حداقل سودآوری (نرخ بازده) طرح طبق بند ۲ ماده ۲۰ قانون، توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد.

ماده ۳۲- بانکها موظفند برنامه اختصاص وجوه برای سرمایه گذاریهای مستقیم خود را با رعایت دستورالعمل‌های مربوط، به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران گزارش دهند تا همراه لایحه بودجه کل کشور تقدیم مجلس شورای اسلامی گردد.

ماده ۳۳- بانکها می‌توانند تمام یا قسمتی از سهام خود را در شرکتهایی که از طریق سرمایه گذاری مستقیم تشکیل شده‌اند، پس از رسیدن به مرحله بهره‌برداری، با هماهنگی شورایعالی بانکها، برای فروش به عموم عرضه نمایند.

ماده ۳۴- بانکها موظفند همه ساله حسابها و عملیات مالی شرکتهای مشمول ضوابط سرمایه گذاری مستقیم را توسط مؤسسات حسابرسی مورد تایید وزارت اموراقتصادی و دارائی، حسابرسی نمایند.

تبصره - بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران می‌تواند عملیات سرمایه گذاری مستقیم بانکها را عنداللزوم مورد بازرسی قرار دهند.

ماده ۳۵- بانکها مکلفند سرمایه گذاری‌های مستقیم موجود خود را حداکثر تا پایان سال ۱۳۶۵ با ضوابط این آئین‌نامه تطبیق دهند.

۵- مضاربه

ماده ۳۶- مضاربه قراردادی است که به موجب آن یکی از طرفین (مالک) عهده‌دار تأمین سرمایه (نقدی) می‌گردد با قید اینکه طرف دیگر (عامل) با آن تجارت کرده و در سود حاصله شریک باشند.

ماده ۳۷- بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور بازرگانی به عنوان مالک، سرمایه نقدی (منابع) لازم را در اختیار عامل اعم از شخص حقیقی یا حقوقی قرار دهند.

بانکها در اعطای این تسهیلات به تعاونیهای قانونی اولویت خواهند داد.

ماده ۳۸- بانکها در امر واردات مجاز به مضاربه با بخش خصوصی نمی‌باشند.

ماده ۳۹- انواع هزینه‌های قابل قبول در مضاربه توسط بانک مرکزی تعیین و اعلام خواهد شد.

٦- معاملات سلف

ماده ۴۰- منظور از معامله سلف پیش خرید نقدی محصولات تولیدی به قیمت معین می‌باشد. (با توجه به ضوابط شرعی).

ماده ۴۱- بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی، اعم از اینکه مالکیت این واحدها متعلق به شخص حقیقی و یا حقوقی باشد منحصراً بنا به درخواست اینگونه واحدها مبادرت به پیش خرید محصولات تولیدی آنها بنمایند.

ماده ۴۲- بانکها از فروش محصولات تولیدی پیش خرید شده قبل از سررسید تحویل ممنوع می‌باشند مگر اینکه مبیع قبل از سررسید به بانک تحویل شده باشد.

ماده ۴۳- پیش خرید محصولات واحدهای تولیدی، طبق قرارداد، توسط بانکها در صورتی مجاز است که اینگونه محصولات:

الف- توسط واحد درخواست کننده تولید شود.

ب- سریع‌الفساد نباشد. (مگر اینکه امکان اقدامات احتیاطی لازم جهت جلوگیری از فساد در فاصله تحویل و فروش وجود داشته باشد).

ج- سهل‌البیع باشد.

تبصره - منظور از عبارت «سهل‌البیع» موضوع بند ج آن است که هنگام پیش خرید بانک اطمینان حاصل نماید که محصولات تولیدی مورد معامله در سررسید تحویل به سهولت قابل فروش است.

ماده ۴۴- قیمت پیش خرید محصولات تولیدی توسط بانکها با توجه به عوامل مؤثر در تعیین قیمت از جمله پیش‌بینی قیمت فروش آنها در سررسید تحویل و همچنین سود بانک تعیین خواهد شد. در هر حال، قیمت پیش خرید نباید از قیمت نقدی اینگونه محصولات در زمان انجام معامله بیشتر باشد.

ماده ۴۵- بانکها مکلفند در معاملات پیش خرید محصولات تولیدی موارد زیر را رعایت نمایند و در قرارداد مربوط ملحوظ دارند.

الف- تعیین مشخصات اصلی این قبیل محصولات به نحوی که مشخص کننده قیمت باشد.

ب- پرداخت تمام قیمت پیش خرید محصولات پیش خرید شده به فروشنده در زمان انجام معامله.

ج- تعیین تاریخ تحویل.

د- تعیین مقدار، تعداد، وزن و سایر مشخصات متعارف محصولات مورد معامله.

هـ- تعیین محل تحویل محصولات پیش خرید شده.

ماده ۴۶- بانکها در صورتی مجاز به پیش خرید محصولات تولیدی می‌باشند که زمان تحویل کل محصولات به بانک (از تاریخ انجام معامله) حداکثر معادل یک دوره تولید باشد مشروط بر اینکه به هر حال از یک سال تجاوز ننماید.

۷- فروش اقساطی (نسیه) جهت تامین سرمایه درگردش واحدهای تولیدی

ماده ۴۷- منظور از فروش اقساطی عبارت است واگذاری عین به بهای معلوم به غیر به ترتیبی که تمام یا قسمتی از بهای مزبور به اقساط مساوی یا غیرمساوی در سررسید یا سررسیدهای معین دریافت گردد.

ماده ۴۸- بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی مواد اولیه و لوازم یدکی و ابزارکار مصرفی و سایر نیازهای اولیه مورد احتیاج این واحدها را منحصراً بنا به درخواست کتبی و تعهد متقاضیان، مبنی بر خرید و مصرف عوامل مذکور خریداری و به صورت اقساطی به متقاضی به فروش برسانند. در برآورد میزان نیاز واحدهای تولیدی حجم مواد اولیه متناسب با تولید برای نیاز یک دوره تولید باید در نظر گرفته شود.

ماده ۴۹- قیمت فروش اقساطی کالاهای موضوع ماده ۴۸ با توجه به قیمت تمام شده و سود بانک تعیین خواهد شد.

ماده ۵۰- مدت وصول قیمت فروش کالاهای موضوع ماده ۴۸ نباید از یک دوره تولید و حداکثر از یک سال تجاوز نماید. این مدت در موارد استثنائی حداکثر تا یک

سال دیگر با موافقت بانک مرکزی قابل افزایش خواهد بود.

تبصره ـ در صورتی که فروش اقساطی به منظور تأمین سرمایه در گردش طرحهای تولیدی جدید صورت گیرد مدت وصول برای بیش از یک سال حسب مورد توسط بانک ذیربط تعیین و مشخص خواهد شد.

۸ـ فروش اقساطی و سیال تولید، ماشین آلات، وسایل حمل ونقل،کالای مصرفی بادوام ساخت داخل و تأسیسات

ماده ۵۱ـ اموال موضوع این فصل، کالاهایی می‌باشد که طول عمر مفید آنها طبق جدولی که توسط بانک مرکزی تهیه خواهد شد، بیش از یک سال باشد.

ماده ۵۲ـ بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور صنعت، معدن، کشاورزی و خدمات اموال موضوع ماده ۵۱ را منحصراً بنا به درخواست کتبی متقاضیان و تعهد آنها، مبنی بر خرید، مصرف و یا استفاده مستقیم اینگونه اموال، خریداری و به صورت اقساطی به متقاضی به فروش برسانند.

ماده ۵۳ـ قیمت فروش اقساطی اموال موضوع ماده ۵۱ با توجه به قیمت تمام شده و سود بانک تعیین خواهد شد.

ماده ۵۴ـ مدت وصول قیمت فروش اقساطی اموال موضوع ماده ۵۱ نباید از طول عمر مفید این قبیل اموال به شرح جدول مربوط تجاوز نماید. مبدأ محاسبه طول عمر مفید تاریخ شروع بهره‌برداری به تشخیص بانک خواهد بود.

۹ـ فروش اقساطی ـ مسکن

ماده ۵۵ـ بانکها می‌توانند واحدهای مسکونی احداث شده موضوع ماده ۱۳ را به صورت اقساطی به فروش برسانند.

ماده ۵۶ـ بانکها قیمت واگذاری واحدهای مسکونی را با توجه به قیمت تمام شده، هزینه‌های مربوط و همچنین سود مناسب برای بانک تعیین خواهند نمود.

تبصره ۱ـ ضوابط اعطای تسهیلات به متقاضیان واحدهای مسکونی ارزان قیمت احداثی توسط بانکها با پیشنهاد وزارت مسکن و شهرسازی و تصویب شورای اقتصادی تعیین می‌گردد.

تبصره ۲ـ در موارد استثنایی با تشخیص نخست وزیر تسهیلات لازم برای سازمانهای

دولتی از منابع بانکها فراهم خواهد شد.

۱۰ـ اجاره به شرط تملیک

ماده ۵۷ـ اجاره به شرط تملیک عقد اجاره‌ای است که در آن شرط شود مستأجر در پایان مدت اجاره و در صورت عمل به شرایط مندرج در قرارداد، عین مستأجره را مالک گردد.

ماده ۵۸ـ بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور خدماتی، کشاورزی، صنعتی و معدنی، ساختمان و مسکن، بازرگانی و کسب و کار، کالاهای مصرفی بادوام ساخت داخل، به عنوان موجر، مبادرت به معاملات اجاره به شرط تملیک بنمایند.

ماده ۵۹ـ بانکها می‌توانند منحصراً بنا به درخواست کتبی و تعهد متقاضی، مبنی بر انجام اجاره به شرط تملیک و استفاده خود، اموال منقول و غیرمنقول برای ایجاد تسهیلات موضوع ماده ۵۸ را خریداری و به صورت اجاره به شرط تملیک در اختیار متقاضی قرار دهند.

ماده ۶۰ـ بانکها می‌توانند واحدهای مسکونی احداث شده، موضوع ماده ۱۳ را به صورت اجاره به شرط تملیک واگذار نمایند.

تبصره ۱ـ بانکها مکلفند در قراردادهای منعقده مباشرت مستأجر را در استیفاء منافع از عین مستأجره موضوع این ماده را قید نمایند. مگر در موارد قهری و اضطراری به تشخیص بانک.

تبصره ۲ـ ضوابط اعطاء تسهیلات به متقاضیان واحدهای مسکونی ارزان قیمت احداثی توسط بانکها به وسیله شورای اقتصاد تعیین می‌گردد.

ماده ۶۱ـ مدت اجاره به شرط تملیک نباید از طول عمر مفید اموال موضوع ماده ۵۹ و ۶۰ تجاوز نماید مبدأ محاسبه طول عمر مفید و تاریخ شروع بهره‌برداری، به تشخیص بانک، خواهد بود.

تبصره ۱ـ معاملات اجاره به شرط تملیک اموالی که طول عمر مفید آنها کمتر از دو سال باشد برای بانکها ممنوع است.

تبصره ۲ـ مدّت اجاره بشرط تملیک برای خرید تاکسی تا ۵ سال و برای خرید اتوبوس، مینی‌بوس، کامیون و بارکش تا ۷ سال به تشخیص بانک قابل افزایش است.

ماده ۶۲ـ میزان مال‌الاجاره در مورد اموال خریداری و یا واحدهای مسکونی احداث شده موضوع ماده ۱۳ با در نظر گرفتن قیمت تمام شده، مدت اجاره به شرط تملیک و سود مناسب برای بانک تعیین می‌گردد.

در احتساب سود، پیش دریافت موضوع ماده ۶۳ ملحوظ خواهد شد.

ماده ۶۳ـ بانکها مکلفند حداقل بیست درصد قیمت تمام شده را بابت قسمتی از مال‌الاجاره برای طول مدت اجاره «پیش دریافت» نمایند.

ماده ۶۴ـ در قرارداد اجاره به شرط تملیک باید شرط شود که در پایان مدت اجاره و پس از پرداخت آخرین قسط مال‌الاجاره در صورتی که کلیه تعهدات مستأجر طبق قرارداد انجام شده باشد، عین مستأجره در ملکیت مستأجر درآید.

تبصره ـ در صورتی که مستأجر قبل از پایان مدت اجاره مبادرت به پرداخت و تسویه کامل باقیمانده مال‌الاجاره بنماید بانکها مجاز می‌باشند که علاوه بر تخفیف لازم در مبلغ مال‌الاجاره باقیمانده، عین مستأجره را طبق قرارداد به مستأجر انتقال دهند.

ماده ۶۵ـ بانکها مکلفند موارد فسخ و نحوه تسویه حساب را صراحتاً در قرارداد اجاره به شرط تملیک ذکر نمایند.

۱۱ـ جعاله

ماده ۶۶ـ از نظر این آیین‌نامه جعاله عبارت است از التزام شخص «جاعل» یا «کارفرما» به ادای مبلغ یا اجرت معلوم (جُعل) در مقابل انجام عملی معین، طبق قرارداد. طرفی که عمل را انجام می‌دهد، «عامل» یا «پیمانکار» نامیده می‌شود.

ماده ۶۷ـ بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی با تنظیم قرارداد به عنوان «عامل» یا عندالاقتضاء به عنوان «جاعل» مبادرت به جعاله نمایند.

ماده ۶۸ـ در مواردی که بانک عامل جعاله می‌باشد باید در قرارداد جعاله در اختیار بانک برای واگذاری انجام قسمتی از عمل معین به غیر تحت عنوان جعاله ثانوی و یا هر عنوان دیگر قید شود. در این صورت بانک مکلف است بر عملیات اجرایی و نحوه مصرف و واریز وجوه نظارت نماید.

تبصره ـ در مواردی که بانک جاعل جعاله باشد عامل می‌تواند با موافقت بانک انجام قسمتی از کار را به دیگری واگذار نماید.

ماده ۶۹ـ تدارک مقدماتی و تهیه مواد و مصالح و سایر لوازم مورد نیاز برای انجام

عمل می‌تواند، طبق قرارداد بر عهده جاعل و یا عامل باشد.

ماده ۷۰ـ دریافت یا پرداخت قسمتی از مبلغ قرارداد جعاله، به عنوان «پیش دریافت» و یا «پیش پرداخت» با رعایت ضوابط حداقل و یا حداکثر مقرر از طرف شورای پول و اعتبار مجاز می‌باشد.

۱۲ـ مزارعه

ماده ۷۱ـ مزارعه قراردادی است که به موجب آن یکی از طرفین (مزارع) زمین مشخص را برای مدت معینی به طرف دیگر (عامل) می‌دهد تا در زمین مذکور زراعت کرده و حاصل بین مزارع و عامل تقسیم گردد.

ماده ۷۲ـ بانکها می‌توانند، به منظور افزایش بهره‌وری و تولید محصولات کشاورزی به عنوان مزارع، اراضی مزروعی را که ملک آنها بوده و یا ملکی باشد که به هر عنوان مجاز در تصرف و بهره‌برداری از آن باشند، طبق قرارداد، به مزارعه واگذار نمایند.

تبصره ـ بانکها می‌توانند علاوه بر زمین عوامل لازم دیگر نظیر آب، بذر، کود، سم، وسایل و ابزار تولید و وسایل حمل و نقل را طبق قرارداد تأمین نمایند.

ماده ۷۳ـ بانکها می‌توانند در موارد ضروری با توجه به نسبت سهم طرفین از محصول، مبلغی به صورت نقدی طی دوره تولید به عامل پرداخت نمایند.

۱۳ـ مساقات

ماده ۷۴ـ مساقات معامله‌ای است که بین صاحب درخت و امثال آن با عامل در مقابل حصه مشاع معین از ثمره واقع می‌شود. ثمره اعم است از میوه و برگ و گل و غیر آن.

ماده ۷۵ـ بانکها می‌توانند، به منظور افزایش بهره‌وری و تولید محصولات کشاورزی باغات و درختان مثمری را که مالک عین و یا منفعت آنها بوده و یا به هر عنوان، مجاز در تصرف و بهره‌برداری از آنها باشند، به مساقات بدهند.

تبصره ـ بانکها می‌توانند عوامل لازم دیگر نظیر آب و کود، سم و وسیله حمل ونقل را طبق قرارداد تأمین نمایند.

ماده ۷۶ـ بانکها می‌توانند در موارد ضروری با توجه به نسبت سهم طرفین از ثمره، مبلغی به صورت نقدی، طی دوره تولید به عامل پرداخت نمایند.

نخست وزیر ـ میرحسین موسوی

آئین‌نامه فصل چهارم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره)

(تصویب‌نامه شماره ۸۸۵۲۶ هیات وزیران)

هیأت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۶۲/۱۲/۱۷ بر اساس پیشنهاد وزارت امور اقتصاد و دارائی، آیین‌نامه فصل چهارم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) مصوب ۱۳۶۲/۶/۸ مجلس شورای اسلامی را به شرح زیر تصویب نمودند:

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و سیاست پولی

ماده ۱- بانک مرکزی بر اساس سیاست کلی اقتصادی و اولویت‌های تعیین شده و همچنین با درنظر گرفتن وضع پولی کشور خطوط کلی سیاست اعتباری و سیاست اعطای تسهیلات بانکی برای دوره هر برنامه، اعم از پنج ساله و یا درازمدت را با توجه به آثار اقتصادی آن، تنظیم می‌نماید تا پس از تأیید شورای پول و اعتبار ضمن لوایح برنامه‌های عمرانی مربوط جهت تصویب مجلس شورای اسلامی تقدیم گردد.

ماده ۲- بانک مرکزی، حداکثر تا پایان آبان ماه هر سال بر اساس سیاست‌ها و اولویت‌های موضوع ماده یک این آیین‌نامه، سیاست کلی اعتباری و همچنین سیاست اعطای تسهیلات بانکی کوتاه مدت (یک ساله) برای سال بعد را با تأیید شورای پول و اعتبار تنظیم و برای پیشنهاد جهت تصویب هیأت وزیران به مجمع عمومی بانک مرکزی ارسال خواهد داشت.

ماده ۳- در حسن اجرای سیاست پولی و اعتباری و حفظ ارزش پول، بانک مرکزی می‌تواند علاوه بر به‌کارگرفتن ابزار سیاست پولی موضوع قانون پولی و بانکی، در حدی که مغایر مفاد قانون عملیات بانکی بدون ربا نباشد، با تصویب شورای پول و اعتبار، با استفاده از ابزار ذیل، در امور پولی و بانکی دخالت و نظارت کند.

۱- تعیین رشته‌های مختلف سرمایه گذاری و مشارکت با توجه به سیاستهای اقتصادی مصوب هیئت وزیران.

۲- تعیین حداقل نرخ سود (بازده) احتمالی برای انتخاب طرحهای سرمایه گذاری و یا مشارکت و همچنین تعیین حداقل و یا عنداللزوم حداکثر نرخ سود مورد انتظار و یا نرخ بازده احتمالی برای سایر انواع تسهیلات اعطائی بانکی.

۳- تعیین حداقل و یا حداکثر نسبت سهم سود بانکها در عملیات مضاربه و مشارکت.

۴- حداقل و یا حداکثرهای مقرر در بندهای ۲ و ۳ ممکن است در رشته‌های مختلف متفاوت باشد.

۵- تعیین حداقل و یا حداکثر میزان تسهیلات اعطایی بانکها از محل سپرده‌های سرمایه گذاری و یا منابع بانک برای هر یک از رشته‌های فعالیت و عنداللزوم برای هریک از امور موضوع ماده ۹ آیین‌نامه تجهیز منابع پولی (موضوع تصویب‌نامه شماره ۸۱۹۶۲ مورخ ۶۲/۱۰/۱۲) برای کلیه بانکها و با هر یک از آنها. تعیین حدود مذکور، حداقل سالی یک مرتبه به نحوی صورت خواهد گرفت که اجرای سیاست‌های موضوع مواد ۱ و ۲ این آئین‌نامه تسهیل گردد.

۶- تعیین حداکثر هر یک از انواع و یا مجموع تسهیلات اعطایی به هر شخص اعم از حقیقی و یا حقوقی توسط یک و یا چند بانک.

۷- تعیین حداقل و یا حداکثر میزان انواع حق‌الوکاله بکارگیری سپرده‌های سرمایه‌داری. حق الوکاله مذکور می‌تواند شامل هزینه‌های اداری بانکها برای تجهیز و اداره سپرده‌های موصوف نیز بشود. در هر صورت، مبلغ دیگری تحت هیچ عنوان توسط بانکها از صاحبان سپرده‌های سرمایه گذاری اخذ نخواهد شد.

۸- ضوابط تعیین میزان حداقل و یا حداکثر کارمزد انواع خدمات بانکی با توجه به میزان کار انجام شده برای اینگونه خدمات. در هر صورت میزان حداکثر کارمزد مزبور از هزینه کار انجام شده برای این قبیل خدمات تجاوز نخواهد کرد.

۹- تعیین نوع، میزان، حداقل و یا حداکثر امتیازات موضوع ماده ۶ قانون و تعیین ضوابط تبلیغات بانکی در این مورد.

ماده ۴- بانک مرکزی در رابطه با اعطای تسهیلات بانکی با شرکت‌های دولتی (که سهام آنها صد درصد متعلق به دولت نیست) منحصراً می‌تواند بر اساس مقررات قانون عملیات بانکی بدون ربا و این آئین‌نامه مبادرت به عملیات بانکی بنماید.

نخست‌وزیر - میرحسین موسوی

آئین‌نامه فصل پنجم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره)

(تصویب‌نامه شماره ۸۸۵۲۸ هیات وزیران)

هیأت وزیران در جلسه ۱۳۶۲/۱۲/۱۷ بر اساس پیشنهاد وزارت اموراقتصادی و دارائی آئین‌نامه فصل پنجم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) مصوب ۱۳۶۲/۶/۸ مجلس شورای اسلامی را به شرح زیر تصویب نمودند:

متفرقه

ماده ۱- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران می‌تواند منابع لازم برای بانکها را تأمین و یا مازاد منابع خود آنها را به شکل سپرده نزد خود قبول نماید. شرایط تأمین و یا قبول منابع و همچنین مدت و میزان سود و یا کارمزد آن توسط شورای پول و اعتبار به تصویب خواهد رسید. در هر صورت، سود و یا کارمزد موصوف مشمول حکم قسمت اخیر ماده (۴) این آئین‌نامه می‌باشد.

تبصره - قبول منابع توسط بانک مرکزی از محل سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار با رعایت ضوابط مقرر در ماده (۳) این آئین‌نامه و تبصره آن مجاز خواهد بود.

ماده ۲- بانکها می‌توانند بخشی از منابع مورد نیاز بانکهای دیگر را به ترتیب اولویت از محل منابع سپرده گذار و یا از محل منابع خود تأمین نمایند.

ماده ۳- در مواردی که تأمین منابع توسط یک بانک برای بانکهای دیگر از محل منابع سپرده گذار صورت گیرد، بانک گیرنده منابع به وکالت توکیلی از طرف بانک تأمین کننده منابع، وجوه حاصله را طبق ضوابط مربوط به سپرده‌های سرمایه گذاری به شرح آئین‌نامه تجهیز منابع پولی (موضوع تصویب‌نامه شماره ۸۱۹۶۲ مورخ ۱۳۶۲/۱۰/۱۲) منحصراً به مصارف امور موضوع ماده ۹ خواهد رساند.

تبصره - حق‌الوکاله به کارگیری سپرده‌ها بر اساس توافق بین بانکهای طرف معامله تعیین خواهد شد. در هر حال، حق‌الوکاله‌ای که از صاحبان سپرده‌های سرمایه گذاری اخذ خواهد شد، مجموعاً از حد تعیین شده، به موجب بند ۴ ماده ۲۰ قانون تجاوز نخواهد کرد.

ماده ۴- در مواردی که تأمین منابع توسط یک بانک برای بانکهای دیگر به صورت وام و یا اعتبار و نظایر آن از محل منابع خود بانک صورت گیرد، وجوه دریافتی توسط

بانک گیرنده، جزو منابع بانک اخیر محسوب می‌گردد. سود و یا کارمزد این قبیل تسهیلات بین بانکها از یک طرف به حساب درآمد بانک تأمین کننده منابع و از طرف دیگر به حساب هزینه بانک دریافت کننده منظور می‌شود.

ماده ۵- مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و شرکتهای دولتی مکلفند وجوهی راکه در اختیار دارند منحصراً نزد بانک مرکزی نگاهداری نمایند و کلیه عملیات بانکی خود را منحصراً نزد بانک مرکزی نگاهداری نمایند و کلیه عملیات بانکی خود را منحصراً توسط بانک مرکزی انجام دهند مگر در مواردی که بانک مذکور به استناد ماده ۲۲ قانون با اجرای تمام یا قسمتی از عملیات موصوف توسط بانکهای دیگر موافقت نماید. در این صورت بانکها می‌توانند با رعایت مقررات با این قبیل مؤسسات و شرکتهای دولتی مبادرت به عملیات مجاز بانکی نمایند.

ماده ۶- دستورالعملها و ضوابط اجرایی این آیین‌نامه توسط بانک مرکزی تهیه و پس از تصویب شورای پول و اعتبار به موقع اجرا گذاشته خواهد شد.

تبصره - بانک مرکزی مکلف است این دستورالعمل‌های صادره را بلافاصله به اطلاع شورای اقتصاد برساند.

ماده ۷- بانکها مکلفند دستورها و بخشنامه‌های بانک مرکزی راکه به موجب قوانین و آئین‌نامه‌های متکی به آن صادر می‌گردد به موقع اجرا بگذارند.

ماده ۸- واحدهایی که بانکها در آنها به هر میزان مشارکت و یا سرمایه گذاری نموده و یا بنماید، با توجه به ماده ۲۵ قانون عملیات بانکی بدون ربا به سبب مشارکت و یا سرمایه گذاری بانکها، شرکت دولتی محسوب نمی‌گردند.

نخست‌وزیر - میرحسین موسوی

قسمت سوم

دستورالعملهای اجرایی

قانون عملیات بانکی بدون ربا

مصوب شورای پول و اعتبار

دستورالعمل اجرایی قبول سپرده

در اجرای مفاد مندرج در آیین‌نامه اجرائی فصل دوم (تجهیز منابع پولی) قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲/۹/۲۷ هیأت وزیران، دستورالعمل اجرائی قبول سپرده در پانصد و چهاردهمین جلسه ۱۳۶۲/۱۰/۱۸ شورای پول و اعتبار شامل ۲۴ ماده و ۶ تبصره به شرح ذیل مورد تصویب قرار گرفت:

بخش اول - سپرده‌های قرض‌الحسنه

ماده ۱- قبول سپرده‌های قرض‌الحسنه توسط بانکها به صورت ذیل مجاز خواهد بود.

الف- جاری.

ب- پس‌انداز.

ماده ۲- سپرده‌های قرض‌الحسنه اعم از جاری یا پس‌انداز بر ذمه بانک می‌باشد و بانکها مکلفند عندالمطالبه اصل سپرده‌های قرض‌الحسنه را مسترد نمایند.

ماده ۳- به سپرده‌های قرض‌الحسنه هیچگونه سودی تعلق نخواهد گرفت.

ماده ۴- بانکها می‌توانند بدون تعهد یا قرار قبلی با سپرده گذار، عنداللزوم هر یک یا تمام امتیازات و جوایز زیر را، طبق ضوابطی که به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد رسید، به دارندگان سپرده‌های قرض‌الحسنه اعطا نمایند.

الف- اعطای جوایز غیرثابت نقدی و یا جنسی.

ب- تخفیف یا معافیت از پرداخت کارمزد خدمات بانکی.

ج- دادن حق تقدم برای استفاده از تسهیلات اعطایی بانکی.

ماده ۵- سپرده‌های قرض‌الحسنه جزو منابع بانک محسوب می‌شود.

ماده ۶- از تاریخ اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانکها مجاز به قبول هیچگونه وجهی به حسابهای پس‌انداز موجود نمی‌باشند. به علاوه، بانکها مکلفند که با موافقت صاحبان حسابهای پس‌انداز موجود به تدریج تا پایان سال ۱۳۶۳ نسبت به تبدیل حسابهای پس‌انداز موجود به یکی از انواع سپرده‌های مندرج در این دستورالعمل اقدام نمایند، پس از انقضای مدت مذکور، آن دسته از سپرده‌های پس‌انداز موجود که تبدیل به عناوین سپرده‌های جدید نشده باشند، سپرده پس‌انداز قرض‌الحسنه تلقی خواهند شد.

بخش دوم - سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار

ماده ۷- قبول سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار به صور ذیل مجاز خواهد بود:

الف- سپرده‌های سرمایه گذاری کوتاه مدت.

ب- سپرده‌های سرمایه گذاری بلندمدت.

ماده ۸- مدت سپرده‌های سرمایه گذاری کوتاه مدت برای بار اول حداقل سه ماه و در مراحل تمدید تابعی از ضرایب یک ماه خواهد بود.

مدت سپرده‌های سرمایه گذاری بلندمدت، حداقل یک سال، و برای بیش از یک سال، تابعی از ضرایب سه ماه خواهد بود.

ماده ۹- حداقل مبلغ سپرده‌های سرمایه گذاری کوتاه مدت دو هزار ریال و حداقل سپرده‌های سرمایه گذاری بلندمدت پنجاه هزار ریال تعیین می‌گردد.*

ماده ۱۰- بانکها استرداد اصل سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار را طبق قرارداد منعقده تعهد و یا به هزینه خود بیمه می‌نمایند.

ماده ۱۱- بانکها در به کارگرفتن سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار وکیل سپرده گذار می‌باشند.

ماده ۱۲- سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار توسط بانکها در امور مشارکت، مضاربه، اجاره به شرط تملیک، معاملات اقساطی، مزارعه، مساقات، سرمایه گذاری

---

*- در حال حاضر، ارقام مذکور در تبصره ۹، به ترتیب به پنجاه هزار ویکصد هزار ریال افزایش یافته است.

مستقیم، معاملات سلف و جعاله طبق دستورالعمل اجرایی هر یک از امور مزبور و با رعایت سیاست پولی و اعتباری به کار گرفته خواهد شد.

تبصره - بانکها پس از کسب موافقت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران می‌توانند بنا به تقاضای سپرده گذاران، سپرده‌های سرمایه گذاری را برای مصرف در یک طرح خاص قبول نمایند. شمول حکم ماده ۱۰ این دستورالعمل در مورد این گونه سپرده‌ها منوط به درج حکم مزبور در قرارداد مربوطه می‌باشد.

ماده ۱۳- بانکها موظفند در تأمین منابع لازم جهت تسهیلات اعطایی موضوع امور ماده ۱۲ این دستورالعمل اولویت به منابع سپرده گذار بدهند. در صورتی که مجموع تسهیلات اعطائی موضوع امور ماده مزبور کمتر و یا مساوی مجموع سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار، پس از وضع سپرده‌های قانونی مربوط، باشد تمام منافع موضوع این ماده بین سپرده گذاران تقسیم خواهد شد. در صورتی که مجموع تسهیلات اعطائی بانکها برای این امور بیش از مجموع این قبیل سپرده‌ها باشد منافع حاصله به شرح مقرر در ماده ۱۴ بین سپرده گذار و بانک تقسیم خواهد شد.

ماده ۱۴- منافع (سود) حاصل از عملیات موضوع ماده ۱۲ متناسب با مدت و مبلغ سپرده‌های سرمایه گذاری و رعایت سهم منابع بانک نسبت به مدت و مبلغ در کل وجوه به کار گرفته شده در این عملیات بین سپرده گذاران و بانک تقسیم خواهد شد.

تبصره ۱- در تعیین مبالغ سپرده‌های سرمایه گذاری جهت احتساب منافع متعلق به سپرده گذاران، مبلغ سپرده قانونی مربوطه، که نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تودیع شده است از جمع کل مبالغ اینگونه سپرده‌ها کسر خواهد شد.

تبصره ۲- بانکها نمی‌توانند به هیچیک از سپرده‌های سرمایه گذاری مدت‌دار رقم تعیین شده‌ای از قبل به عنوان سود اعلام و یا پرداخت نمایند.

ماده ۱۵- سهم منافع (سود) سپرده گذاران بر اساس مدت و مبلغ سپرده هر یک بین آنان تقسیم و پس از کسر حق‌الوکاله بانک پرداخت خواهد شد.

ماده ۱۶- حداقل و حداکثر حق‌الوکاله بانک بابت به کارگیری سپرده‌های سرمایه گذاری توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد. حق‌الوکاله مزبور می‌تواند شامل هزینه‌های به کارگیری سپرده‌های موصوف باشد در هر صورت مبلغ دیگری تحت هیچ عنوان از سپرده گذاران اخذ نخواهد شد.

تبصره ـ بانکها می‌توانند در میزان حق‌الوکاله بکارگیری سپرده‌های سرمایه گذاری بلندمدت برای سپرده گذاران تخفیف قایل شوند. میزان تخفیف متناسب با مدت و مبلغ سپرده‌ها خواهد بود.

ماده ۱۷- بانکها می‌توانند به منظور جلب سپرده‌های سرمایه گذاری به تشخیص خود، امتیازات ذیل را با توجه به مدت و مبلغ سپرده سرمایه گذاری، برای سپرده گذاران قائل شوند:

۱- اعطای حق تقدم در دریافت تسهیلات بانکی.

۲- تخفیف و یا معافیت از پرداخت کارمزد خدمات بانکی.

ماده ۱۸- قبول و استرداد سپرده و پرداخت سود به سپرده گذار تابع قراردادی است که بین بانک و سپرده گذار منعقد می‌گردد.

تبصره ۱- قرارداد موضوع این ماده، در مورد سپرده‌های سرمایه گذاری کوتاه مدت در دفترچه و یا کارت افتتاح حساب سپرده‌های مربوط و در مورد سپرده‌های سرمایه گذاری بلندمدت ظهر ورقه سپرده‌های دیربط درج و به امضاء بانک و سپرده گذار می‌رسد.

تبصره ۲- بانکها موظفند هنگام قبول سپرده گذاری، طبق قرارداد مربوط، نظر سپرده گذار را در مورد تمدید و یا استرداد سپرده در سررسید اخذ نمایند. آن دسته از سپرده‌ها که بانک از طرف سپرده گذاران مربوط مجاز به تمدید آنها نمی‌گردد، بلافاصله پس از سررسید سپرده به حساب بستانکاران متفرقه منظور خواهد شد.

ماده ۱۹- ذکر موارد ذیل توسط بانکها در قرارداد موضوع ماده ۱۸ الزامی است:

۱- موضوع وکالت برای به کارگیری سپرده‌ها در امور موضوع ماده ۱۲.

۲- حق توکیل به غیر.

۳- حداقل مبلغ سپرده.

۵- تعهد استرداد سپرده.

۶- حداقل مدت.

۷- نحوه تمدید.

۸- نحوه محاسبه، تقسیم و پرداخت شود.

۹- موضوع اخذ حق‌الوکاله.

۱۰- مصالحه منافع بین بانک و سپرده گذار و بین سپرده گذاران.

۱۱- ذکر امتیازات موضوع مواد ۱۶ و ۱۷ حسب مورد.

۱۲- هر مورد لازم دیگر.

ماده ۲۰- بانکها موظفند به منظور تعیین سهم منافع سپرده گذاران در پایان شهریور و اسفند هر سال منافع حاصل از عملیات خود را تعیین نمایند.

ماده ۲۱- منافع سپرده‌های سرمایه گذاری کوتاه‌مدت در پایان هر سال پس از تعیین سود ناشی از عملیات مربوط به امور موضوع ماده ۱۲، برای همان سال، پرداخت خواهد شد. منافع سپرده‌های سرمایه گذاری بلندمدت در صورتی که سررسید آنها مصادف با پایان شهریور و یا اسفند باشد به طور قطعی و در غیر این صورت به طور علی‌الحساب پرداخت خواهد شد. تکلیف پرداختهای علی‌الحساب مزبور، پس از تعیین منافع سپرده گذار به شرح ماده ۲۰ تعیین خواهد گردید.

ماده ۲۲- ملاک محاسبه سهم منافع سپرده‌های سرمایه گذاری کوتاه مدت حداقل مانده سپرده‌های مذکور در هر ماه می‌باشد، مشروط بر اینکه حداقل این قبیل سپرده‌ها به شرح ماده ۸ برای بار اول سه ماه نزد بانک باقی مانده باشد. در صورتی که این قبیل سپرده‌ها در طول ماه توسط بانک پذیرفته شود، مبنای محاسبه مدت، برای تعیین سهم منافع سپرده گذار، ابتدای ماه بعد خواهد بود.

ماده ۲۳- ملاک محاسبه و پرداخت سهم منافع سپرده‌های سرمایه گذاری بلندمدت تابع ضوابط ذیل است:

۱- در صورتی که این قبیل سپرده‌ها قبل از پایان سه ماه از تاریخ تودیع مسترد شود، سودی به آن تعلق نخواهد گرفت.

۲- در صورتی که سپرده‌های مذکور پس از سه ماه از تاریخ تودیع ولی قبل از یک سال مسترد گردد سپرده کوتاه مدت تلقی و سود آن طبق ضوابط سود متعلق به سپرده‌های سرمایه گذاری کوتاه مدت محاسبه و پرداخت خواهد شد. در این صورت تخفیف حق‌الوکاله موضوع ماده ۱۶ نیز به سپرده گذار تعلق نخواهد گرفت.

۳- در صورتی که سپرده‌های سرمایه گذاری بلندمدت در سررسید مسترد و یا تمدید گردد، سود آن بر اساس مفاد قسمت اخیر ماده ۲۱ محاسبه و پرداخت خواهد شد.

ماده ۲۴- تمدید سررسید سپرده‌های ثابت موجود نزد بانکها از تاریخ سررسید

مربوط، تحت همین عنوان مجاز نمی‌باشد. در هر حال در صورتی که سپرده‌های ثابت که سررسید آنها از پایان اسفند سال ۱۳۶۳ تجاوز نماید و حداکثر تا تاریخ موصوف با موافقت ذینفع به یکی از عناوین جدید موضوع ماده ۱ و ۷ این دستورالعمل تبدیل نگردد در انقضای مدت مذکور، به حساب بستانکاران متفرقه منظور خواهد شد. بانکها مکلفند پس از سررسید، آن دسته از سپرده‌هایی که تبدیل به عناوین جدید نشده‌اند و همچنین پس از پایان اسفند سال ۱۳۶۳ در مورد کلیه حسابهای سپرده ثابت موجود در آن تاریخ که به حساب بستانکاران متفرقه منظور شده‌اند، مراتب را حداکثر ظرف مدت یک ماه جهت تعیین تکلیف کتباً به سپرده گذاران اطلاع دهند.

دستورالعمل اجرایی مشارکت مدنی

ماده ۱- مشارکت مدنی عبارت است از درآمیختن سهم‌الشرکه نقدی و یا غیرنقدی متعلق به اشخاص حقیقی یا حقوقی متعدد، به نحو مشاع، به منظور انتفاع، طبق قرارداد.

ماده ۲- مشارکت مدنی توسط بانکها به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای فعالیتهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی صورت خواهد گرفت.

تبصره - موضوع مشارکت باید مشخص باشد.

ماده ۳- شرکت مدنی در صورتی تشکیل و تحقق خواهد یافت که شرکاء طبق قرارداد سهم‌الشرکه نقدی خود را به حساب مخصوص که در بانک برای شرکت افتتاح می‌گردد واریز نمایند و در صورتی که تمام یا قسمتی از سهم‌الشرکه غیرنقدی باشد طبق مقررات مشارکت مدنی، این سهم‌الشرکه، به مدیر یا مدیران شرکت تحویل گردد.

تبصره - پرداخت سهم‌الشرکه شرکاء در مشارکت مدنی می‌تواند طبق قرارداد همزمان توسط شرکاء نسبت به سهم‌الشرکه خود به دفعات صورت گیرد.

ماده ۴- مشارکت مدنی پس از اتمام موضوع شرکت تصفیه و مرتفع می‌شود.

ماده ۵- بانکها موظفند قبل از مبادرت به انعقاد قرارداد مشارکت مدنی عملیات موضوع مشارکت را بررسی و اطمینان حاصل نمایند که اصل مال‌الشرکه و سود مورد انتظار ناشی از مشارکت مدنی در طول مدت قرارداد قابل برگشت و مشارکت قابل تصفیه باشد.

ماده ۶- بانکها مکلفند در قرارداد مشارکت مدنی تصریح نمایند که مدیر یا مدیران

شرکتهای مدنی که طبق این مقررات تشکیل می‌شوند، بیش از مال‌الشرکه واریز شده به حساب و یا تحویل شده به مدیر یا مدیران شرکت مجاز به انجام معامله و قبول تعهدات مالی نمی‌باشند.

ماده ۷ـ بانکها مکلفند در قرارداد مشارکت مدنی نحوه تصفیه مشارکت را قید نمایند.

ماده ۸ـ حداقل سود (بازده) مورد انتظار در مورد معامله و یا معاملات موضوع شرکتهای مدنی که طبق این مقررات تشکیل می‌شود، توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد.

ماده ۹ـ حداقل و یا حداکثر نسبت سهم سود بانکها در عملیات مشارکت مدنی توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد.

ماده ۱۰ـ بانکها در صورتی مجاز به مشارکت مدنی می‌باشند که موضوع این قبیل مشارکتها حداقل ظرف یک سال خاتمه پذیرفته و ظرف همین مدت قابل تصفیه باشد.

تبصره ۱ـ در مواردی که مشارکت مدنی برای امور تولیدی صنعتی، معدنی، کشاورزی، احداث مسکن و ساختمان و همچنین برای امور طرحهای جدید خدماتی صورت می‌پذیرد حداکثر مدت ۳ سال تعیین می‌گردد. در موارد استثنایی بانک مرکزی می‌تواند مدت مذکور را افزایش دهد.

بموجب بخشنامه مب / ۱۲۴۹ مورخ ۸۳/۸/۱۷ بانک مرکزی، محدودیت مدت ۳ سال و الزام به اخذ مجوز از بانک مرکزی، از بین رفته است.

تبصره ۲ـ فروش اقساطی سهم‌الشرکه بانکها در شرکتهای مدنی موضوع تبصره یک در زمان خاتمه قرارداد مجاز می‌باشد.

ماده ۱۱ـ اداره امور شرکت مدنی، طبق قرارداد، بر عهده بانک (بانکها) و یا شرکاء دیگر خواهد بود.

ماده ۱۲ـ حداکثر مشارکت بانک، در هر شرکت مدنی هشتاد درصد کل سرمایه هر شرکت مدنی تعیین می‌گردد.

ماده ۱۳ـ بانکها موظفند بر حسن اجرای قراردادهای منعقده موضوع مشارکت مدنی تا خاتمه موضوع شرکت و تصفیه حساب نظارت لازم و کافی به عمل آورند.

تبصره ـ عملیات بانکی ناشی از معاملات موضوع مشارکت مدنی در بانک طرف قرارداد متمرکز خواهد شد. در صورتی که طرف قرارداد بیش از یک بانک باشد، عملیات بانکی موصوف نزد یکی از بانکهای شریک به انتخاب بانکهای ذیربط متمرکز می‌گردد.

ماده ۱۴ـ بانکها می‌توانند جهت حصول اطمینان از حسن اجرای قرارداد مشارکت مدنی خود از طرف مقابل در قرارداد تأمین کافی اخذ نمایند.

ماده ۱۵ـ بانکها ترتیبی اتخاذ خواهند نمود تا عنداللزوم، به تشخیص بانک اموال مشارکت مدنی در طول مدت مشارکت بیمه شود. این دستورالعمل مشتمل بر ۱۵ ماده و پنج تبصره در پانصد و بیست و پنجمین جلسه شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۹ به تصویب رسید.

دستورالعمل اجرایی مشارکت حقوقی

ماده ۱- منظور از مشارکت حقوقی عبارت است از تأمین قسمتی از سرمایه شرکتهای سهامی جدید و یا خرید قسمتی از سهام شرکتهای سهامی موجود.

ماده ۲- بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش فعالیت بخشهای مختلف تولیدی، بازرگانی و خدماتی قسمتی از سرمایه مورد نیاز شرکتهای سهامی راکه برای امور مذکور تشکیل شده و یا می‌شوند تأمین نمایند.

تبصره - مشارکت در بخش خدمات برای بانکها در صورتی مجاز است که ضرورت آن در هر مورد توسط بانک مرکزی ایران تأیید شده باشد.

ماده ۳- بانکها وظفند قبل از مشارکت، وضعیت شرکتهای سهامی راکه سهام آنها موضوع خرید است و یا طرح ارائه شده برای مشارکت را از لحاظ فنی، مالی و اقتصادی (در حد نیاز بانک) بررسی و ارزیابی نمایند. مشارکت هر بانک از محل منابع بانک و سپرده‌های سرمایه گذاری در صورتی مجاز است که نتیجه بررسی و ارزیابی مشارکت حاکی از پیش‌بینی سودآور بودن طرح باشد.

تبصره - حداقل نرخ سود (بازده) مورد انتظار توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد. منظور از سود (بازده) مورد انتظار عبارت از سود (بازده) پس از کسر مالیات بر درآمد شرکت می‌باشد.

ماده ۴- مشارکت یک یا چند بانک با اشخاص حقیقی یا حقوقی در یک شرکت سهامی بلامانع است.

ماده ۵- میزان مشارکت یک یا چند بانک در هر شرکت سهامی جدید نباید از ۴۹ درصد کل سرمایه شرکت و میزان خرید سهام شرکتهای سهامی موجود توسط یک یا چند بانک از ۲۰ درصد کل سرمایه شرکت تجاوز نماید.

تبصره ۱- خرید سهام شرکتهای موجود برای امر تکمیل، توسعه و یا تبدیل مطالبات بانک به سرمایه تا ۴۹ درصد سرمایه جدید مجاز می‌باشد. در هر صورت مجموع مشارکت بانک در یک شرکت موجود نباید از ۴۹ درصد کل سرمایه شرکت تجاوز

نماید.

تبصره ۲- مشارکت بانکها در سرمایه شرکتهای سهامی جدید بیش از میزان تعیین شده در این ماده موکول به موافقت قبلی بانک مرکزی می‌باشد.

تبصره ۳- مشارکت بانکها در سرمایه شرکتهای تحت پوشش سازمان صنایع ملی ایران به منظور تبدیل مطالبات بانکها به سرمایه این شرکتها تابع ضوابط قانونی مربوط می‌باشد.

ماده ۶- بانکها به مشارکت در شرکتهای سهامی که نسبت سرمایه آنها (با احتساب سهم مشارکت بانکها) در بدو مشارکت، به کل منابع مالی شرکت کمتر از ۳۰ درصد در مورد شرکتهای تولیدی، و کمتر از ۲۰ درصد در مورد شرکتهای بازرگانی و خدماتی می‌شود مجاز نمی‌باشد.

تبصره - صد درصد سرمایه گذاری ثابت برای شرکت‌های موضوع مشارکت باید به صورت منابع مالی بلندمدت (اعم از سرمایه و یا سایر منابع) تأمین شود.

ماده ۷- تخصیص منابع توسط بانکها برای مشارکت حقوقی در رشته‌های مختلف با رعایت اولویت‌های تعیین شده توسط دولت خواهد بود.

ماده ۸- بانکها مکلفند بر نحوه مصرف منابع موضوع مشارکت در طرحهای جدید و توسطه و تکمیل نظارت لازم و کافی به عمل آورند.

ماده ۹- بانکها می‌توانند سهام خود در شرکتهای سهامی موضوع این دستورالعمل را به فروش برسانند.

ماده ۱۰- بانکها مکلفند، مشارکتهای موجود خود را حداکثر تا پایان سال ۱۳۶۵ با ضوابط این دستورالعمل تطبیق دهند.

این دستورالعمل مشتمل بر ده ماده و شش تبصره در پانصد و بیست و پنجمین جلسه شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۹ به تصویب رسید.

دستورالعمل اجرایی سرمایه گذاری مستقیم

ماده ۱- سرمایه گذاری مستقیم عبارت است از تأمین سرمایه لازم جهت اجرای طرحهای تولیدی و طرحهای عمرانی انتفاعی توسط بانکها بدون مشارکت اشخاص حقیقی و یا حقوقی غیربانکی.

تبصره - بانکها به هیچ‌وجه حق ندارند در تولید اشیاء تجملی و مصرفی غیرضروری سرمایه گذاری نمایند.

ماده ۲- نسبت سرمایه به کل منابع مالی لازم برای اجرای طرحهای موضوع ماده ۱، تا مرحله بهره‌برداری نباید از ۴۰ درصد کمتر باشد.

تبصره - صد درصد سرمایه گذاری ثابت برای اجرای اینگونه طرحها باید به صورت منابع مالی بلندمدت (اعم از سرمایه و یا سایر منابع) تأمین شود.

ماده ۳- اجرای طرحهای موضوع ماده یک این آیین‌نامه با تشکیل شرکتهای سهامی مجاز می‌باشد.

تبصره - شرکتهای سهامی که طبق این مقررات به صورت مستقل از بانکها تشکیل می‌گردند، تابع اساسنامه مقررات و آیین‌نامه‌های ناظر به خود می‌باشند.

ماده ۴- بانکها موظفند قبل از اقدام به سرمایه گذاری مستقیم، طرح موضوع سرمایه گذاری را از لحاظ فنی، مالی و اقتصادی (در حد نیاز بانک) بررسی و ارزیابی نمایند. سرمایه گذاری مستقیم از محل منابع بانک و سپرده گذاری در این قبیل طرحها در صورتی مجاز است که نتیجه بررسی و ارزیابی طرح از لحاظ مالی قابل توجیه باشد.

تبصره - حداقل نرخ سود (نرخ بازده) مورد انتظار برای طرحهای موضوع سرمایه گذاریهای مستقیم بانکها توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد.

ماده ۵- بانکها موظفند برنامه اختصاص وجوه برای سرمایه گذاریهای مستقیم خود را حداقل شش ماه قبل از پایان هر سال برای سال بعد، به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران گزارش دهند تا همراه لایحه بودجه کل کشور تقدیم مجلس شورای اسلامی گردد.

ماده ۶- بانکها می‌توانند تمام یا قسمتی از سهام خود را در شرکتهایی که از طریق سرمایه گذاری مستقیم تشکیل شده‌اند، پس از رسیدن به مرحله بهره‌برداری، با

هماهنگی شورایعالی بانکها برای فروش به عموم عرضه دارند.

تبصره - در صورتی که در اثر فروش نسبت سهام بانکها در این قبیل شرکتها به ۴۹ درصد و یا کمتر تقلیل یابد، سرمایه گذاریهای مربوط تابع ضوابط مشارکت حقوقی خواهد بود.

ماده ۷- بانکها موظفند ترتیبی اتخاذ نمایند تا حسابها و عملیات مالی شرکتهای موضوع این دستورالعمل همه ساله توسط مؤسسات حسابرسی مورد تأیید بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، حسابرسی گردد.

تبصره - بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران می‌تواند عنداللزوم عملیات شرکتهای موضوع سرمایه گذاری مستقیم بانکها را مورد بررسی قرار دهد.

ماده ۸- بانکها مکلفند سرمایه گذاریهای مستقیم موجود خود را حداکثر تا پایان سال ۱۳۶۵ با ضوابط این آیین‌نامه تطبیق دهند.

ماده ۹- بانکها ترتیبی اتخاذ خواهند نمود تا داراییهای شرکتهای موضوع این دستورالعمل همه ساله بیمه شود. این دستورالعمل مشتمل بر ۹ ماده، شش تبصره در پانصد و بیست و پنجمین جلسه مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۹ شورای پول و اعتبار به تصویب رسید.

دستورالعمل اجرایی مضاربه

ماده ۱- مضاربه قراردادی است که به موجب آن یکی از طرفین (مالک) عهده‌دار تأمین سرمایه (نقدی) می‌گردد با قید اینکه طرف دیگر (عامل) با آن تجارت کرده و در سود حاصله هر دو طرف شریک باشند.

ماده ۲- بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور بازرگانی به عنوان مالک، سرمایه نقدی (منابع) لازم را در اختیار عامل اعم از شخص حقیقی یا حقوقی قرار دهند.

تبصره ۱- بانکها مکلفند در اعطای تسهیلات مضاربه به تعاونیهای قانونی اولویت دهند.

تبصره ۲- سرمایه نقدی مضاربه ممکن است توسط یک یا چند بانک تأمین شود.

ماده ۳- بانکها در امور واردات مجاز به مضاربه با بخش خصوصی نمی‌باشند.

ماده ۴- بانکها می‌توانند سرمایه نقدی (منابع) مضاربه را یکجا یا حسب نیاز به تدریج در اختیار عامل قرار دهند.

ماده ۵- بانکها موظفند قبل از انعقاد قرارداد مضاربه، عملیات موضوع مضاربه را در حد نیاز بررسی و اطمینان حاصل نمایند که اصل سرمایه و سود مورد انتظار در طول مدت مضاربه قابل برگشت است.

ماده ۶-کار لازم برای اجرای عملیات مضاربه باید طبق قرارداد مربوط تماماً توسط عامل انجام شود.

ماده ۷- هزینه‌های قابل قبول مضاربه عبارتند از:

-الف- قیمت خرید کالا.

-ب- بیمه و حق ثبت سفارش.

-پ- حمل و نقل.

-ت- انبارداری.

-ث- حقوق گمرکی و سود بازرگانی.

-ج- هزینه بانکی.

-ح- هزینه‌های بسته‌بندی.

ماده ۸- سایر هزینه‌های متعلقه به معامله یا معاملات موضوع مضاربه با مصالحه طرفین به عهده عامل خواهد بود.

ماده ۹- مدت قرارداد مضاربه حداکثر یک سال می‌باشد. در موارد استثنایی مدت مذکور با اجازه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران قابل افزایش خواهد بود.

ماده ۱۰- بانکها مکلفند بر مصرف سرمایه نقدی (منابع) و برگشت آن و همچنین بر عملیات اجرایی مضاربه نظارت لازم و کافی به عمل آورند.

تبصره - حساب عملیات بانکی ناشی از اجرای معاملات مضاربه نزد بانک تأمین کننده سرمایه متمرکز خواهد شد. در صورتی که سرمایه نقدی توسط چند بانک تأمین شده باشد حساب عملیات بانکی مذکور نزد یک بانک به انتخاب بانکهای تأمین کننده سرمایه متمرکز خواهد شد.

ماده ۱۱- بانکها می‌توانند برای حصول اطمینان از انجام عمل مضاربه و حسن اجرای قرارداد، از عامل طبق قرارداد مربوطه، تأمین کافی اخذ نمایند.

ماده ۱۲- بانکها موظفند برای جبران خسارت وارده بر اصل سرمایه ضمن عقد صلح موضوع ماده ۸ این دستورالعمل، از عامل تعهد کافی اخذ نمایند.

ماده ۱۳- حداقل یا حداکثر نسبت سهم سود بین بانک و عامل توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد.

ماده ۱۴- حداقل نرخ سود مورد انتظار (پیش‌بینی شده) در مورد معاملات موضوع مضاربه نسبت به سرمایه بابت سهم بانک توسط شورای پول و اعتبار تعیین می‌گردد.

ماده ۱۵- بانکها ترتیبی اتخاذ خواهند نمود تا عنداللزوم اموال موضوع معاملات مضاربه و یا وثایق آن در طول مدت اجرای قرارداد مضاربه حداقل به میزان مانده سرمایه بانک به نفع بانک بیمه شود.

ماده ۱۶- بانکها مکلفند در قرارداد مضاربه قید نمایند که قرارداد مذکور بر اساس توافق طرفین، در حکم اسناد لازم‌الاجراء و تابع آیین‌نامه اجرایی اسناد رسمی می‌باشد.

تبصره - معاملاتی که طبق قوانین و مقررات موضوعه در مورد وثایق دریافتی باید در دفاتر اسناد رسمی انجام شوند، کماکان طبق تشریفات مربوط انجام خواهد شد.

این دستورالعمل مشتمل بر ۱۶ ماده و چهار تبصره در پانصد و بیست و پنجمین جلسه شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۹ به تصویب رسید.

دستورالعمل اجرایی فروش اقساطی مسکن

ماده ۱- منظور از فروش اقساطی مسکن عبارت است از واگذاری عین به بهای معلوم به غیر، به ترتیبی که تمام یا قسمتی از بهای مزبور به اقساط مساوی و یا غیرمساوی در رسید یا سررسیدهای معین دریافت گردد.

ماده ۲- بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امر مسکن، واحدهای مسکونی ارزان قیمت راکه مستقیماً یا از طریق اعطای هر یک از انواع تسهیلات بانکی توسط آنها احداث شده باشد، منحصر بنا به درخواست کتبی و تعهد متقاضیان مبنی بر خرید اینگونه واحدها، به صورت اقساطی به آنان به فروش برسانند.

ماده ۳- شرایط اعطای تسهیلات به متقاضیان واحدهای مسکونی موضوع ماده دو از قبیل میزان پیش پرداخت و زمان دریافت آن، مدت بازپرداخت بدهی و امثالهم توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد.

تبصره - ضوابط اعطای تسهلات به متقاضیان واحدهای مسکونی موضوع این ماده از قبیل سطح زیربنای واحد مسکونی، نوع مجوزهای لازم، توزیع جغرافیایی، حداکثر میزان تسهیلات و امثالهم با پیشنهاد وزارت مسکن و شهرسازی و تصویب شورای اقتصاد تعیین خواهد شد.

بانکها مکلفند این ضوابط راکه توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران ابلاغ خواهد شد رعایت نمایند.

ماده ۴- بانکها موظفند قبل از اقدام به احداث طرحهای ساختمانی، طرحهای مذکور را از لحاظ فنی، مالی و اقتصادی (در حد نیاز بانک) بررسی و ارزیابی نمایند. اجرای طرحهای مزبور از محل منابع بانک و سپرده‌های سرمایه گذاری در این قبیل طرحها در صورتی مجاز است که نتیجه بررسی و ارزیابی طرح از لحاظ مای قابل توجیه باشد.

تبصره - حداقل و یا حداکثر نرخ سود (نرخ بازده) مورد انتظار برای طرحهای ساختمانی برای بانکها توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد.

ماده ۵- بانکها قیمت واگذاری واحدهای مسکونی ارزان قیمت را با توجه به قیمت تمام شده، هزینه‌های مربوط و همچنین سود مناسب برای بانک تعیین خواهند نمود.

تبصره ۱- در احتساب سود مبلغ پیش دریافت، موضوع ماده ۷، از قیمت تمام شده کسر خواهد شد.

تبصره ۲- حداقل و یا حداکثر نرخ سود به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد رسید.

ماده ۶- اعلام قیمت فروش نقدی واحدهای مسکونی موضوع این دستورالعمل، توسط بانک، به خریدار، الزامی است.

ماده ۷- بانکها مکلفند قبل از انعقاد قرارداد مبلغی از متقاضیان واحدهای مسکونی به عنوان «پیش دریافت» نقداً دریافت نمایند. میزان پیش دریافت توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد.

ماده ۸- وصول قیمت فروش اقساطی واحدهای مسکونی توسط بانکها به اقساط مساوی، در سررسیدهای معین، صورت خواهدگرفت.

تبصره - حداکثر مدت وصول اقساط توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد.

ماده ۹- بانکها مکلفند، به منظور اخذ تأمین کافی جهت ایفای تعهدات خریدار شش

دانگ واحد مسکونی را تا وصول کلیه مطالبات بانک در این مورد به وثیقه بگیرند.

ماده ۱۰- بانکها مکلفند ترتیبی اتخاذ نمایند تا واحدهای مسکونی فروخته شده همه ساله حداقل به میزان مانده مطالبات به نفع بانک بیمه شود.

ماده ۱۱- در صورتی که خریدار قبل از سررسیدهای مقرر مبادرت به واریز تمام یا قسمتی از بدهی خود بنماید، بانکها مکلفند، تخفیف لازم را از محل سود متعلقه متناسب با مدت باقیمانده تا سررسید قسط یا اقساط واریز شده، به خریدار اعطاء نمایند

ماده ۱۲- بانکها مکلفند در قرارداد فروش اقساط مسکن، موضوع این

تبصره - معاملاتی که طبق قوانین و مقررات موضوعه باید در دفاتر اسناد رسمی انجام شوند کماکان طبق تشریفات مربوط انجام خواهند شد.

این دستورالعمل مشتمل بر ۱۲ ماده و ۶ تبصره در پانصد و بیست و پنجمین جلسه شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۹ به تصویب رسید.

تبصره - بانکها موظفند ضمن اخذ تعهد موضوع این ماده، تعهد لازم را برای مصرف اموال و کالاهای مورد تقاضا توسط متقاضی در طول مدت قرارداد دریافت نمایند.

ماده ۴- بانکها مکلفند قبل از انعقاد قرارداد فروش اقساطی اموال و کالاهای موضوع این دستورالعمل، عملیات فروش اقساطی موضوع قرارداد را در حد نیاز بررسی و اطمینان حاصل نمایند که اصل منابع و سود متعلقه در طول مدت قرارداد قابل برگشت می‌باشد.

تبصره - در بررسی‌های موضوع این ماده اطمینان حاصل خواهد شد که میزان مواد اولیه مورد تقاضا متناسب با حجم یک دوره تولید واحد تولیدی متقاضی باشد.

ماده ۵- قیمت فروش اقساطی کالاهای موضوع ماده ۲ با توجه به قیمت تمام شده و سود بانک تعیین خواهد شد. حداکثر و یا حداقل میزان سود بانک توسط شورای پول و اعتبار به تصویب خواهد رسید. قیمت تمام شده مبنای محاسبه سود خواهد بود.

ماده ۶- مدت وصول قیمت فروش اقساطی اموال و کالاهای موضوع این دستورالعمل نباید از یک دوره تولید و حداکثر از یک سال تجاوز نماید.

تبصره ۱- این مدت در موارد استثنایی حداکثر تا یک سال دیگر با موافقت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران قابل افزایش خواهد بود.

تبصره ۲- مدت معاملات اقساطی حیوانات زنده موضوع تبصره ماده ۲، برای واحدهای تولیدی، کشاورزی موجود، حداکثر دو سال تعیین و در مورد واحدهای تولیدی کشاورزی جدید تابع تبصره ۳ این ماده خواهد بود.

تبصره ۳- در صورتی که فروش اقساطی به منظور تأمین سرمایه در گردش طرحهای تولیدی جدید صورت گیرد مدت وصول برای بیش از یک سال حسب مورد توسط بانک تعیین و مشخص خواهد شد.

ماده ۷- اعلام قیمت فروش نقدی اموال و کالاهای موضوع این دستورالعمل توسط بانک، به خریدار، الزامی است.

ماده ۸- وصول قیمت فروش اقساطی اموال و کالاهای موضوع این دستورالعمل دفعه واحده، به دفعات، به اقساط مساوی یا غیرمساوی در سررسید یا سررسیدهای معین مجاز می باشد.

ماده ۹- بانکها می توانند به منظور حصول اطمینان از حسن اجرای قرارداد منعقده در

طول مدت قرارداد عنداللزوم نظارت لازم و کافی را به عمل آورند.

ماده ۱۱ـ بانکها ترتیبی اتخاذ خواهند نمود تا عنداللزوم وثایق دریافتی از بابت معاملات اقساطی (اعم از اینکه این وثایق اموال موضوع معامله اقساطی و یا غیر آن باشد) همه ساله در طول مدت اجرای قرارداد حداقل به میزان مانده مطالبات خود بیمه شود.

ماده ۱۲ـ بانکها مکلفند در قرارداد فروش اقساطی موضوع این دستورالعمل قید نمایند که قرارداد مذکور بر اساس توافق طرفین در حکم اسناد لازم‌الاجراء و تابع آیین‌نامه اجرایی اسناد رسمی می‌باشد.

تبصره ـ معاملاتی که طبق قوانین و مقررات موضوعه در مورد وثایق دریافتی باید در دفاتر اسناد رسمی انجام شود کماکان طبق تشریفات مربوط انجام خواهد شد.

این دستورالعمل مشتمل بر ۱۲ ماده و ۶ تبصره در پانصد و بیست و پنجمین جلسه مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۹ شورای پول و اعتبار به تصویب رسید.

دستورالعمل اجرایی فروش اقساطی وسایل تولید، ماشین آلات، وسایل حمل و نقل، کالای مصرفی بادوام ساخت داخل و تأسیسات

ماده ۱ـ منظور از فروش اقساطی عبارت است از واگذاری عین به بهای معلوم به غیر به ترتیبی که تمام یا قسمتی از بهای مزبور به اقساط مساوی یا غیرمساوی در سررسید یا سررسیدهای معین دریافت گردد.

ماده ۲ـ اموال موضوع این دستورالعمل شامل وسایل تولید، ماشین‌آلات، وسایل حمل و نقل... می‌باشد که عمر مفید آنها بیش از یک سال باشد.

طول عمر مفید این قبیل اموال طبق جدول تسهیلات تعیین گردیده است.

ماده ۳ـ بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور صنعت و معدن، کشاورزی و خدمات، اموال موضوع ماده دو این دستورالعمل را منحصراً بنا به درخواست کتبی متقاضیان و تعهد آنها مبنی بر خرید، مصرف و یا استفاده مستقیم اینگونه اموال، خریداری و به صورت اقساطی به آنان به فروش برسانند.

ماده ۴ـ درخواست کتبی و تعهد متقاضی باید حاوی نکات ذیل باشد:

الف ـ تعیین دقیق نوع و مشخصات اموال موضوع این دستورالعمل.

ب ـ قبول مسئولیت انتخاب، تحویل حمل و نصب اموال مذکور توسط متقاضی.

ماده ۵- بانکها مکلفند قبل از مبادرت به انعقاد قرارداد فروش اقساطی موضوع این دستورالعمل عملیات موضوع قرارداد را بررسی و اطمینان حاصل نمایند که اصل منابع و سود متعلقه در طول مدت قرارداد قابل برگشت باشد.

تبصره - در صورتی که اعطای تسهیلات از طریق فروش اقساطی برای طرحهای تولیدی، کشاورزی، صنعتی، معدنی و خدماتی صورت گیرد، بانکها مکلفند طرح مربوط را از لحاظ فنی، مالی و اقتصادی (در حد نیاز بانک) بررسی و ارزیابی نمایند. اجرای طرحهای مزبور از محل منابع بانک و سپرده‌های سرمایه گذاری در صورتی مجاز است که نتیجه بررسی و ارزیابی طرح از لحاظ مالی قابل توجیه باشد.

ماده ۶- قیمت فروش اقساطی اموال موضوع این دستورالعمل با توجه به قیمت تمام شده اموال مزبور و سود بانک تعیین خواهد شد. حداکثر و یا حداقل میزان سود به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد رسید. قیمت تمام شده پس از وضع پیش دریافت موضوع ماده ۸ مبنای محاسبه سود قرار خواهد گرفت.

ماده ۷- اعلام قیمت فروش نقدی اموال موضوع این دستورالعمل توسط بانک به خریدار، الزامی است.

ماده ۸- بانکها مکلفند با توجه به صلاحیت تخصصی و فنی متقاضی، نوع وسایل تولید، ماشین آلات و تأسیسات و رشته فعالیت (با دادن اولویت به امور تولیدی) مبلغی به عنوان «پیش دریافت» از خریدار دریافت نمایند، میزان پیش دریافت به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد رسید.

ماده ۹- وصول قیمت فروش اقساطی اموال موضوع معاملات این دستورالعمل توسط بانکها دفعه واحده و یا به دفعات به اقساط مساوی و یا غیرمساوی در سررسید یا سررسیدهای معین بلامانع است.

ماده ۱۰- مدت وصول قیمت فروش اقساطی اموال موضوع این دستورالعمل نباید از طول عمر مفید این قبیل اموال به شرح جدول مذکور در ماده ۲ تجاوز نماید.

تبصره - مبدأ محاسبه طول عمر مفید، تاریخ شروع بهره‌برداری به تشخیص بانک خواهد بود.

ماده ۱۱- درصورتی که خریدار قبل از سررسید و یا سررسیدهای مقرر مبادرت به واریز تمام یا قسمتی از بدهی خود بنماید، بانکها مکلفند تخفیف لازم را از محل سود

متعلقه، متناسب با مدت باقیمانده تا سررسید قسط یا اقساط واریز شده، به خریدار اعطاء نمایند.

ماده ۱۲- بانکها ترتیبی اتخاذ خواهند نمود تا عنداللزوم اموال موضوع این دستورالعمل و وثایق متعلقه، همه‌ساله و در طول مدت اجرای قراردادهای ذیربط حداقل به میزان مانده مطالبات خود به نفع بانک بیمه شود.

ماده ۱۳- بانکها مکلفند به منظور حصول اطمینان از حسن اجرای قرارداد و وصول مطالبات خود، اموال موضوع معاملات این دستورالعمل را به وثیقه خود درآورند.

تبصره - در مواردی که اموال موضوع معاملات این دستورالعمل مصرف انحصاری و یا محدود داشته باشد و یا در اثر نصب و بهره‌برداری استفاده مجدد از آن مقرون به صرفه نباشد، بانک علاوه بر وثیقه گرفتن اموال موضوع معاملات، مبادرت به اخذ وثیقه اضافی نیز خواهد نمود.

ماده ۱۴- بانکها برحسن اجرای قراردادهای منعقده موضوع معاملات این دستورالعمل در طول مدت قرارداد مربوط، نظارت لازم و کافی را به عمل خواهند آورد.

ماده ۱۵- بانکها مکلفند در قرارداد فروش اقساطی موضوع این دستورالعمل قید نمایند که قرارداد مذکور، بر اساس توافق طرفین، در حکم اسناد لازم‌الاجرا و تابع آیین‌نامه اجرایی اسناد رسمی می‌باشد.

تبصره - معاملاتی که طبق قوانین و مقررات موضوعه باید در دفاتر اسناد رسمی انجام شود کماکان طبق تشریفات مربوط انجام خواهد شد.

این دستورالعمل مشتمل بر ۱۵ ماده ۴ تبصره در پانصد و بیست و پنجمین جلسه شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۹ به تصویب رسید.

دستورالعمل اجرایی اجاره به شرط تملیک

ماده ۱- اجاره به شرط تملیک عقد اجاره‌ای است که در آن شرط شود مستأجر در پایان مدت اجاره در صورت عمل به شرایط مندرج در قرارداد عین مستأجره را مالک گردد.

ماده ۲- بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور خدماتی،

کشاورزی، صنعتی و معدنی، ساختمان و مسکن، بازرگانی و کسب و کار، کالاهای مصرفی بادوام ساخت داخل بعنوان موجر، مبادرت به معاملات اجاره به‌شرط تملیک بنمایند.

ماده ۳ـ بانکها می‌توانند منحصراً بنا به درخواست کتبی و تعهد متقاضی مبنی بر انجام اجاره به شرط تملیک و استفاده خود، اموال منقول و غیرمنقول موضوع ماده ۲ را خریداری و به صورت اجاره به شرط تملیک در اختیار متقاضی قرار دهند.

ماده ۴ـ بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امر مسکن، واحدهای مسکونی ارزان قیمت را که مستقیماً و یا از طریق اعطای هریک از انواع تسهیلات بانکی توسط آنها احداث شده باشد، منحصراً بنابه درخواست کتبی و تعهد متقاضیان مبنی بر اجاره به شرط تملیک اینگونه واحدها، به صورت اجاره به شرط تملیک واگذار نمایند.

تبصره ۱ـ بانکها مکلفند مباشرت مستأجر در استیفای منافع از عین مستأجره موضوع این ماده را مگر در موارد قهری و اضطراری، به تشخیص بانک، در قراردادهای منعقده قید نمایند.

تبصره ۲ـ شرایط اعطای تسهیلات به متقاضیان واحدهای مسکونی موضوع این ماده از قبیل پیش پرداخت و زمان دریافت آن، طول مدت اجاره و امثالهم توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد.

تبصره ۳ـ ضوابط اعطای تسهیلات به متقاضیان واحدهای مسکونی موضوع این ماده از قبیل سطح زیربنای واحد مسکونی، نوع مجوزهای لازم، توزیع جغرافیایی، حداکثر میزان تسهیلات و امثالهم با پیشنهاد وزارت مسکن و شهرسازی و تصویب شورای اقتصاد تعیین خواهد شد. بانکها مکلفند این ضوابط را که توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران ابلاغ خواهد شد رعایت نمایند.

تبصره ۴ـ حداقل و یا حداکثر نرخ سود (نرخ بازده) مورد انتظار برای طرحهای ساختمانی توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد.

ماده ۵ـ درخواست کتبی و تعهد متقاضی (مستأجر) باید حاوی نکات زیر باشد:

الف ـ تعیین دقیق نوع و مشخصات اموال موضوع این دستورالعمل.

ب ـ قبول مسئولیت انتخاب تحویل، حمل و نصب اموال مذکور توسط متقاضی (مستأجر).

ماده ۶- بانکها مکلفند در قرارداد اجاره به شرط تملیک ضمن سایر شرایط موارد ذیل را دقیقاً ملحوظ دارند:

الف- مکلف نمودن مستأجر به حفظ و نگهداری و کاربرد صحیح اموال مورد اجاره.

ب- شرط عدم واگذاری عین یا منافع عین مستأجره به اشخاص دیگر از طریق اجاره و یا تحت هر عنوان دیگر.

ج- پرداخت هرگونه هزینه تعمیرات حتی در مواردی که این تعمیرات اساسی و کلی باشد و همچنین هزینه‌های تکمیل و نظایر آن در طول مدت اجاره بدون حق مطالبه از موجر بر عهده مستأجر خواهد بود.

د- مستأجر حق تغییر محل، تغییر شکل و یا هر نوع تغییری دیگر در عین مستأجره را بدون موافقت قبلی بانک ندارد.

هـ- پرداخت کلیه مالیاتها و عوارض متعلقه به عین مستأجره، بدون حق مطالبه ازموجر، بر عهده مستأجر خواهد بود.

و- حق بازرسی و بازدید از عین مستأجره برای موجر در طول مدت اجاره به منظور اعمال نظارت لازم و کافی.

ماده ۷- خرید اموالی که به تشخیص بانک مصرف انحصاری و یا محدود داشته و یا بر اثر نصب و بهره‌برداری استفاده مجدد آن مقرون به صرفه نباشد به منظور اجاره به شرط تملیک ممنوع است، مگر آنکه بانک تأمین اضافی لازم در این خصوص از مستأجر اخذ نموده باشد.

ماده ۸- مدت اجاره به شرط تملیک نباید از طول عمر مفید اموال موضوع ماده ۳ تجاوز نماید. مبدأ محاسبه طول عمر مفید، تاریخ شروع بهره‌برداری به تشخیص بانک خواهد بود.

تبصره ۱- معاملات اجاره به شرط تملیک اموالی که طول عمر مفید آنها کمتر از دو سال باشد برای بانکها ممنوع است.

تبصره ۲- طول عمر مفید انواع اموال مورد اجاره به شرط تملیک به شرح جدول طول عمر مفید موضوع ماده ۲ دستورالعمل معاملات فروش اقساطی وسایل، ماشین آلات و تأسیسات می‌باشد.

ماده ۹- میزان مال الاجاره در مورد اموال خریداری و یا واحدهای مسکونی موضوع ماده ۴ که به اجاره به شرط تملیک واگذار می‌شوند با در نظر گرفتن قیمت تمام شده و سود بانک تعیین می‌گردد.

تبصره ۱- در احتساب سود، مبلغ پیش دریافت موضوع ماده ۱۱ از قیمت تمام شده کسر خواهد شد.

تبصره ۲- حداقل و یا حداکثر نرخ سود به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد رسید.

ماده ۱۰- دریافت مال‌الاجاره توسط بانکها به اقساط مساوی و یا غیرمساوی در سررسیدهای معین مجاز می‌باشد.

ماده ۱۱- بانکها مکلفند قبل از انعقاد قرارداد حداقل ۲۰ درصد قیمت تمام شده اموالی راکه به صورت اجاره به شرط تملیک واگذار می‌کنند بابت قسمتی از مال‌الاجاره برای طول مدت اجاره «پیش‌دریافت» نمایند.

ماده ۱۲- بانکها مکلفند، در قرارداد اجاره به شرط تملیک شرط نمایند که در پایان مدت اجاره و پس از پرداخت آخرین قسط مال الاجاره، در صورتی که کلیه تعهدات مستأجر طبق قرارداد انجام شده باشد، عین مستأجره در ملکیت مستأجر درآید.

تبصره - در صورتی که مستأجر قبل از پایان مدت اجاره مبادرت به پرداخت و تسویه کامل باقیمانده مال الاجاره بنمایند، بانکها مجاز می‌باشند که علاوه بر اعطای تخفیف لازم در مبلغ مال‌الاجاره باقیمانده به مستأجر، عین مستاجره را طبق قرارداد به مستاجر انتقال دهند. در هر صورت شرایط انتقال عین مستاجره قبل از پایان مدت اجاره باید در قرارداد ذکر شده باشد.

ماده ۱۳- بانکها می‌توانند به منظور انجام تشریفات مربوط به پرداخت مالیاتها و عوارض تحصیل مجوز وپروانه‌های لازم و امور مشابه برای استفاده از اموال مورد اجاره به شرط تملیک به مستاجر وکالت و یا نمایندگی لازم بدهند. در هر حال کلیه وجوه پرداختی و هزینه‌های مربوط در این مورد بدون حق مطالبه از مؤجر، برعهده مستاجر می‌باشد.

ماده ۱۴- بانکها مکلفند ترتیبی اتخاذ نمایند که اموال موضوع این دستورالعمل همه‌ساله تا پایان مدت اجاره به شرط تملیک به نفع بانک بیمه شود.

ماده ۱۵- بانکها عنداللزوم می‌توانند به منظور حسن اجرای قرارداد اجاره به شرط تملیک از مستاجر تأمین کافی اخذ نمایند.

ماده ۱۶- بانکها مکلفند موارد فسخ و نحوه تصفیه حساب را صراحتاً در قرارداد اجاره به شرط تملیک ذکر نمایند.

ماده ۱۷- بانکها مکلفند در قرارداد اجاره به شرط تملیک قید نمایند که قرارداد مذکور بر اساس توافق طرفین، در حکم اسناد لازم‌الاجراء و تابع آیین‌نامه اجرایی اسناد رسمی می‌باشد.

تبصره - معاملاتی که طبق قوانین و مقررات موضوعه باید در دفاتر اسناد رسمی انجام شود کماکان طبق تشریفات مربوطه انجام خواهد شد.

این دستورالعمل مشتمل بر ۱۷ ماده و ۱۰ تبصره در پانصد و بیست و پنجمین جلسه مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۹ شورای پول و اعتبار به تصویب رسید.

دستورالعمل اجرایی معاملات سلف

ماده ۱- منظور از معامله سلف پیش خرید نقدی محصولات تولیدی به قیمت معین می‌باشد.

ماده ۲- بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت تأمین قسمتی از سرمایه درگردش واحدهای تولیدی، اعم از اینکه مالکیت این واحدها متعلق به شخص حقیقی یا حقوقی باشد، منحصراً بنا به درخواست اینگونه واحدها مبادرت به پیش خرید محصولات تولیدی آنها بنمایند.

ماده ۳- بانکها از فروش محصولات تولیدی پیش خرید شده قبل از سررسید تحویل ممنوع می‌باشند مگر اینکه کالای مورد معامله قبل از سررسید به بانک تحویل شده باشد.

تبصره - فروش این قبیل محصولات پس از سررسید تحویل، حتی قبل از تحویل مجاز می‌باشد.

ماده ۴- بانکها مکلفند قبل از انعقاد قرارداد معاملات سلف با بررسیهای لازم، از تحویل محصول یا محصولات مورد معامله در سررسید مربوط اطمینان حاصل نمایند.

ماده ۵- پیش خرید محصولات واحدهای تولیدی توسط بانکها در صورتی مجاز

است که این قبیل محصولات:

الف- توسط واحد درخواست کننده تولید شود.

ب- سریع‌الفساد نباشد (مگر اینکه امکان اقدامات احتیاطی لازم جهت جلوگیری از فساد در فاصله تحویل و فروش وجود داشته باشد).

ج- سهل‌البیع باشد.

تبصره - منظور از عبارت «سهل‌البیع» بند ج آن است که هنگام پیش خرید، بانک اطمینان حاصل نماید که محصولات تولیدی مورد معامله در زمان تحویل به سهولت قابل فروش است.

ماده ۶- قیمت پیش خرید محصولات تولیدی توسط بانکها با توجه به عوامل مؤثر در تعیین قیمت از جمله پیش‌بینی قیمت فروش آنها در سررسید تحویل و همچنین سود بانک تعیین خواهد شد.

در هر حال، قیمت پیش خرید نباید از قیمت نقدی اینگونه محصولات در زمان انجام معامله بیشتر باشد.

تبصره - حداکثر و یا حداقل میزان سود بانکها برای تعیین قیمت فروش توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد. قیمت تمام شده مبنای محاسبه سود قرار خواهد گرفت.

ماده ۷- بانکها مکلفند در معاملات پیش خرید محصولات تولیدی موارد زیر را [illegible]

[illegible]

الف- تعیین مشخصات اصلی این قبیل محصولات به نحوی که مشخص کننده قیمت باشد.

ب- پرداخت تمام قیمت پیش خرید محصولات مورد معامله به فروشنده در زمان انجام معامله.

ج- تعیین تاریخ تحویل محصولات پیش خرید شده.

د- تعیین مقدار، تعداد، وزن و سایر مشخصات متعارف محصولات مورد معامله.

هـ- تعیین محل تحویل محصولات پیش خرید شده.

[illegible]

باشد، مشروط بر اینکه به هر حال از یک سال تجاوز ننماید.

ماده ۹- بانکها مکلفند محصولات تولیدی پیش خرید شده را پس از تحویل در اسرع وقت به فروش برسانند.

تبصره - فروش اقساطی این قبیل محصولات مجاز می‌باشد.

ماده ۱۰- بانکها عنداللزوم کالای پیش خرید شده را از زمان تحویل تا زمان فروش بیمه کامل خواهند نمود.

ماده ۱۱- بانکها مکلفند به منظور حسن اجرای تعهدات فروشنده از وی تأمین کافی اخذ نمایند.

ماده ۱۲- بانکها مکلفند در قرارداد معامله سلف قید نمایند که قرارداد مذکور، بر اساس توافق طرفین، در حکم اسناد لازم‌الاجرا و تابع آیین‌نامه اجرایی اسناد رسمی می‌باشد.

تبصره - معاملاتی که طبق قوانین و مقررات موضوعه در مورد وثایق دریافتی باید در دفاتر اسناد رسمی انجام شوند، کما کان طبق تشریفات مربوطه انجام خواهد شد.

این دستورالعمل مشتمل بر دوازده ماده و پنج تبصره در پانصد و بیست و پنجمین جلسه شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۹ به تصویب رسید.

دستورالعمل اجرایی قرض‌الحسنه اعطایی بانکها

ماده ۱- قرض‌الحسنه عقدی است که به موجب آن بانکها (به عنوان قرض دهنده) مبلغ معینی را طبق ضوابط مقرر در این دستورالعمل به اشخاص اعم از حقیقی یا حقوقی (به عنوان قرض گیرنده)، به قرض واگذار نمایند.

ماده ۲- اعطای قرض‌الحسنه در موارد زیر مجاز می‌باشد:

الف: به شرکتهای تعاونی به منظور ایجادکار. این مورد ناظر به آن دسته از شرکتهای تعاونی تولیدی و خدماتی (غیربازرگانی و معدنی) است که قسمتی یا تمام فعالیت آنها به منظور فراهم آوردن تسهیلات جهت تأمین وسایل و ابزار و یا سایر امکانات ضروری جهت ایجادکار برای اعضاء در شرایطی که این اعضاء خود امکانات لازم را ندارند باشد.

ب- کارگاهها و واحدهای تولیدی متعلق به اشخاص حقیقی یا حقوقی به منظور

کمک به امر افزایش تولید در موارد ذیل:

(۱) جلوگیری از توقف کارگاهها و واحدهای تولیدی موجود.

(۲) راه‌اندازی کارگاهها و واحدهای تولیدی راکد.

(۳) توسعه کارگاهها و واحدهای تولیدی کوچک در شهرهای کوچک و روستاها.

(۴) ایجاد کارگاهها و واحدهای تولیدی کوچک در شهرهای کوچک و روستاها.

(۵) در مواردی که تأمین نیاز کارگاه یا واحد تولیدی از طریق سایر تسهیلات امکان‌پذیر نباشد.

(۶) ایجاد تسهیلات برای اشخاصی که در بخش کشاورزی به فعالیت اشتغال دارند و به علت بروز عوامل نامساعد طبیعی، نظیر سیل، زلزله، یخبندان، گرما، آفات نباتی و سایر موارد اضطراری مشابه دچار ضرر و زیان شده باشند.

ج- رفع احتیاجات اشخاص حقیقی در موارد زیر:

(۱) هزینه‌های ازدواج.

(۲) تهیه جهیزیه.

(۳) درمان بیماری.

(۴) تعمیرات مسکن.

(۵) کمک هزینه تحصیلی.

(۶) کمک برای ایجاد مسکن در روستاها.

تبصره ۱- شرکتهای تعاونی که حداقل با ۷ نفر عضو فاقد وسایل و ابزار و یا امکانات کاری برای انجام امور تولیدی و یا خدماتی مشخص تشکیل شده باشند می‌توانند از تسهیلات قرض‌الحسنه بانکها موضوع بند الف، استفاده نمایند.

تبصره ۲- واحدهای تولیدی متعلق به اشخاص حقیقی شامل اشخاصی نیز می‌گردد که مستقیماً در امر کشاورزی و دامپروری فعالیت داشته و یا به امر کشاورزی و دامپروری مبادرت خواهد کرد.

تبصره ۳- بانکها در اعطای تسهیلات موضوع بند ب فوق به واحدهای تولیدی کشاورزی و صنعتی اولویت خواهند داد.

تبصره ۴- واحدهایی که در امور صنعتی به شرح لیست ضمیمه به فعالیت اشتغال داشته باشند مشمول استفاده از تسهیلات قرض‌الحسنه نخواهند بود.

تبصره ۵- اعطای قرض‌الحسنه به کارکنان شاغل بانکها طبق ضوابط این دستورالعمل ممنوع است. اعطای قرض‌الحسنه برای رفع احتیاجات ضروری کارکنان بانکها طبق ضوابط و مقررات مربوط به خود بلامانع است.

ماده ۳- بانکها موظفند در اعطای قرض‌الحسنه نکات زیر را رعایت نمایند:

۱- حصول اطمینان از نیاز متقاضی.

۲- حصول اطمینان از ایجاد کار.

۳- حصول اطمینان از افزایش تولید.

۴- حصول اطمینان از مصرف مبلغ قرض‌الحسنه توسط متقاضی.

ماده ۴- میزان قرض‌الحسنه اعطایی توسط بانکها به هر شخص حقیقی یا حقوقی به ترتیب ذیل تعیین می‌گردد:

الف- در موارد مندرج در بندهای الف و ب ماده ۲ حداکثر مبلغ ۵،۰۰۰،۰۰۰ ریال.

ب- در موارد مندرج در بند ج ماده ۲ حداکثر مبلغ ۵۰۰،۰۰۰ ریال.*

ماده ۵- حداکثر جمع کل قرض‌الحسنه اعطایی توسط بانکها ده درصد جمع کل تسهیلات اعطایی در هر سال خواهد بود مشروط بر اینکه کل سپرده‌های پس‌انداز قرض‌الحسنه تجاوز ننماید.

تبصره ۱- بانک مرکزی می‌تواند سهم قرض‌الحسنه اعطایی هر یک از بانکهای تخصصی و بازرگانی را با در نظر گرفتن اولویت برای روستاها و شهرهای کوچک تعیین نماید.

تبصره ۲- میزان قرض‌الحسنه اعطایی بانکها در مورد موضوع بند ج مادهٔ ۲ نباید از ۲۵ درصد کل تسهیلات قرض‌الحسنه تجاوز نماید.

ماده ۶- مدت بازپرداخت قرض‌الحسنه اعطایی توسط بانکها به ترتیب زیر تعیین می‌گردد:

الف- در موارد مندرج در بندهای الف و ب ماده ۲ حداکثر پنج سال.

ب- در موارد مندرج در بند ج ماده ۲ حداکثر ۳ سال.

ماده ۷- بانکها مکلفند به منظور حصول اطمینان از وصول مطالبات خود ناشی از

* - به دو میلیون ریال افزایش یافته است.

اعطای قرض‌الحسنه تأمین کافی اخذ نمایند.

ماده ۸- کارمزد دریافتی بانکها بابت قرض‌الحسنه اعطایی در موارد بندهای الف و ب ماده ۲ حداکثر ۱/۵٪ در سال و در مورد بند ج ماده ۲ و ۱٪ در سال تعیین می‌گردد.* مشروط بر اینکه از هزینه‌های تجهیز منابع اعطای قرض‌الحسنه و نیز هزینه‌های اعطاء آن تجاوز ننماید.

ماده ۹- بانکها مکلفند در قرارداد قرض‌الحسنه قید نمایند که قرارداد مذکور بر اساس توافق طرفین در حکم اسناد لازم‌الاجراء و تابع آیین‌نامه اجرایی اسناد رسمی می‌باشد.

ماده ۱۰- معاملاتی که طبق قوانین و مقررات موضوعه در مورد وثایق دریافتی باید در دفاتر اسناد رسمی انجام شوند کما کان طبق تشریفات مربوط انجام خواهد شد.

این دستورالعمل در ۱۰ ماده ۷ تبصره در پانصد و بیست و پنجمین جلسه مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۹ شورای پول و اعتبار به تصویب رسیده است.

دستورالعمل اجرایی جعاله

ماده ۱- منظور از جعاله در این دستورالعمل عبارت است از التزام شخص (جاعل) یا (کارفرما) به ادای مبلغ یا اجرت معلوم (جُعل) در مقابل انجام عملی معین. "طبق قرارداد" طرفی که عمل را انجام می‌دهد "عامل" یا "پیمانکار" نامیده می‌شود.

ماده ۲- بانکها می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی با تنظیم قرارداد به عنوان "عامل" یا عندالاقتضاء به عنوان "جاعل" مبادرت به جعاله نمایند.

ماده ۳- بانکها موظفند، قبل از اقدام به انعقاد قرارداد، عملیات موضوع جعاله رادر حد نیاز بررسی و از اجرای قرارداد و برگشت جُعل اطمینان حاصل نمایند.

تبصره - در صورتی که اعطای تسهیلات از طریق جعاله برای اجرای طرحهای تولیدی و یا خدماتی صورت گیرد، بانکها مکلفند طرح مورد قرارداد را از لحاظ فنی، مالی و اقتصادی (در حد نیاز بانک) بررسی و ارزیابی نمایند.

ماده ۴- در مواردی که بانک عامل جعاله می‌باشد باید در قرارداد جعاله، اختیار

* - در حال حاضر، حداکثر به ۴ درصد افزایش یافته است.

بانک برای واگذاری انجام قسمتی از عمل معین به غیر تحت عنوان جعاله ثانوی و یا هر عنوان دیگری قید شود. در صورت انعقاد قرارداد جعاله ثانوی، بانک مکلف است برحسن اجرای قرارداد نظارت نماید.

تبصره - در مواردی که بانک جاعل جعاله باشد عامل می‌تواند با موافقت بانک انجام قسمتی از کار را به دیگری واگذار نماید.

ماده ۵- تدارک مقدمات و تهیه مواد و مصالح و سایر لوازم مورد نیاز برای انجام عمل می‌تواند طبق قرارداد برعهده جاعل و یا عامل باشد.

ماده ۶- دریافت یا پرداخت قسمتی از مبلغ قرارداد جعاله به عنوان "پیش‌دریافت" و یا "پیش‌پرداخت" توسط بانکها مجاز می‌باشد. حداقل و یا حداکثر "پیش‌دریافت" و "پیش‌پرداخت" توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد.

ماده ۷- مدت انجام و تصفیه مطالبات ناشی از جعاله حداکثر دو سال تعیین می‌گردد.

تبصره - مدت انجام جعاله در مورد طرحهای تولیدی و خدماتی از شمول حکم این ماده مستثنی و به تشخیص هیأت مدیره هر بانک تعیین خواهد شد.

ماده ۸- جُعل دریافتی توسط بانکها باید علاوه بر پوشش هزینه‌های انجام شده مربوطه حاوی سود معین برای بانک باشد. حداکثر و یا حداقل میزان سود توسط شورای پول و اعتبار تعیین خواهد شد.

ماده ۹- دریافت و یا پرداخت جعل، طبق قرارداد، توسط بانکها دفعه واحده و یا به دفعات به اقساط مساوی و یا غیرمساوی در سررسید و یا سررسیدهای معین بلامانع است.

ماده ۱۰- بانکها می‌توانند در مواردی که عامل هستند، جهت حصول اطمینان از انجام تعهدات جاعل ناشی از قرارداد جعاله، تأمین کافی اخذ نمایند.

ماده ۱۱- بانکها ترتیبی اتخاذ خواهند نمود تا عنداللزوم اموال موضوع عملیات ناشی از قرارداد جعاله بیمه شود.

این دستورالعمل بر یازده ماده و سه تبصره در پانصد و بیست و پنجمین جلسه مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۹ شورای پول و اعتبار به تصویب رسید.

دستورالعمل اجرایی مزارعه

ماده ۱- مزارعه قراردادی است که به موجب آن یکی از طرفین (مزارع) زمین مشخصی را برای مدت معینی به طرف دیگر (عامل) می‌دهد تا در زمین مذکور زراعت کرده و حاصل بین مزارع و عامل تقسیم گردد.

ماده ۲- بانکها می‌توانند به منظور افزایش بهره‌وری و تولید محصولات کشاورزی، به عنوان مزارع، اراضی مزروعی راکه ملک آنها بوده و یا ملکی باشد که به هر عنوان، مجاز در تصرف و بهره‌برداری از آن باشند، طبق قرارداد، به مزارعه واگذار نمایند.

تبصره - بانکها می‌توانند علاوه بر زمین عوامل لازم دیگر نظیر آب، بذر، کود، سم، وسایل و ابزار تولید و وسایل حمل و نقل را طبق قرارداد تأمین نمایند.

ماده ۳- بانکها می‌توانند در موارد ضروری، با توجه به نسبت سهم طرفین از محصول، مبلغی به صورت نقدی طی دوره تولید به عامل پرداخت نمایند.

ماده ۴- بانکها موظفند قبل از اقدام به انعقاد قرارداد، ضمن پیش‌بینی‌های لازم، از انجام مزارعه توسط عامل و دریافت محصول اطمینان حاصل نمایند.

ماده ۵- بانکها مکلفند در قرارداد مزارعه علاوه بر موارد دیگر، مشخصات زمین، حدود وظایف، مسؤولیتها، تعهدات هر یک از طرفین و نسبت سهم مشاع هر یک از طرفین از محصول یا محصولات تولیدی، نوع زرع، مدت مزارعه و تأمین عوامل موضوع تبصره ماده ۲ را ذکر نمایند.

ماده ۶- حداکثر مدت مزارعه یک سال تعیین می‌گردد.

تبصره - در صورتی که دوره زراعی زراعت موضوع قرارداد بیش از یک سال باشد مدت مزارعه در حد یک دوره زراعی خواهد بود.

ماده ۷- بانکها ملزم می‌باشند که در قرارداد مزارعه شرط نمایند که عامل نتواند مورد مزارعه را با عقد مزارعه جدید به دیگری واگذار نماید.

ماده ۸- بانکها می‌توانند عنداللزوم به منظور حسن اجرای تعهدات عامل، طبق قرارداد تأمین کافی اخذ نمایند.

ماده ۹- بانکها موظفند برحسن اجرای قرارداد مزارعه، نظارت لازم و کافی به عمل آورند.

ماده ۱۰- بانکها می‌توانند عنداللزوم، سهم خود از محصول موضوع مزارعه را پس از برداشت محصول تا زمان فروش بیمه نمایند.

ماده ۱۱- تحصیل زمینهای مزروعی از طریق خرید، صلح، اجاره و نظایر آن توسط بانکها ممنوع است مگر با اجازه شورای پول و اعتبار.

این دستورالعمل مشتمل بر ۱۱ ماده و دو تبصره در پانصد و بیست و پنجمین جلسه شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۹ به تصویب رسید.

دستورالعمل اجرایی مساقات

ماده ۱- مساقات معامله‌ای است که بین صاحب درخت و امثال آن با عامل در مقابل حصه مشاع معین از ثمره واقع می‌شود، ثمره اعم است از میوه و برگ و گل و غیر آن.

ماده ۲- بانکها می‌توانند به منظور افزایش بهره‌وری و تولید محصولات کشاورزی، باغات و درختان مثمری راکه مالک عین و یا منفعت آنها بوده و یا به هر عنوان، مجاز در تصرف و بهره‌برداری از آنها باشند به مساقات بدهند.

تبصره - بانکها می‌توانند عوامل لازم دیگر، نظیر آب، کود، سم و وسیله حمل و نقل را طبق قرارداد تأمین نمایند.

ماده ۳- بانکها می‌توانند در موارد ضروری، با توجه به نسبت سهم طرفین از ثمره، مبلغی به صورت نقدی طی دوره تولید به عامل پرداخت نمایند.

ماده ۴- بانکها موظفند قبل از اقدام به انعقاد قرارداد ضمن پیش‌بینی‌های لازم، از انجام مساقات توسط عامل و دریافت ثمره اطمینان حاصل نمایند.

ماده ۵- بانکها موظفند در قرارداد مساقات علاوه بر موارد دیگر مشخصات درختان مثمر، حدود وظایف، مسؤولیتها، تعهدات هر یک از طرفین، نسبت سهم مشاع هر یک از طرفین از ثمره، مدت قرارداد و عوامل موضوع تبصره ماده ۲ را ذکر نمایند.

ماده ۶- حداکثر مدت مساقات یک سال تعین می‌گردد.

تبصره - در صورتی که مدت یک سال کافی برای برداشت ثمره نباشد مدت قرارداد به نحوی تعیین خواهد شد که ثمره حاصل گردد.

ماده ۷- بانکها ملزم می‌باشند که در قرارداد مساقات شرط نمایند که عامل نتواند مورد مساقات را با عقد مساقات جدید به دیگری واگذار نماید.

ماده ۸- بانکها می‌توانند به منظور حسن اجرای تعهدات عامل، طبق قرارداد، تأمین کافی اخذ نمایند.

ماده ۹- بانکها موظفند برحسن اجرای قرارداد، نظارت لازم وکافی به عمل آورند.

ماده ۱۰- بانکها می‌توانند عنداللزوم، سهم خود از ثمره موضوع مساقات را، پس از برداشت محصول تا زمان فروش بیمه نمایند.

ماده ۱۱- تحصیل باغات و درختان مثمر از طریق خرید، صلح، اجاره و نظایر آن توسط بانکها ممنوع است مگر با اجاره شورای پول و اعتبار.

ماده ۱۲- تبدیل اراضی ملکی بانکها به باغات مشجر مثمر در صورتی مجاز است که نتیجه بررسی فنی و مالی طرح حاکی از سودآور بودن آن باشد.

این دستورالعمل مشتمل بر ۱۲ ماده و دو تبصره در پانصد و بیست و پنجمین جلسه شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۶۳/۱/۱۹ به تصویب رسید.

آیین‌نامه موقت تنزیل اسناد و اوراق تجاری (خرید دین) و مقررات اجرایی آن

ماده ۱- از لحاظ این آیین‌نامه اسناد و اوراق تجاری به آن دسته از اسناد و اوراق بهادار اطلاق می‌شود که مفاد آن حاکی از بدهی ناشی از معاملات تجاری باشد.

ماده ۲- بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت واحدهای تولیدی و بازرگانی و خدماتی اسناد و اوراق تجاری متعلق به این قبیل واحدها را طبق ضوابط این آیین‌نامه تنزیل نمایند.

ماده ۳- بانکها موظفند قبل از تنزیل اسناد و اوراق تجاری، از حقیقی بودن دین اطمینان حاصل نمایند.

ماده ۴- بانکها مکلفند، قبل از تنزیل اسناد و اوراق تجاری از معتبر بودن متعهد دین اطمینان حاصل نمایند.

ماده ۵- تنزیل اسناد و اوراق تجاری توسط بانکها در صورتی مجاز است که سررسید این قبیل اسناد و اوراق از یک سال تجاوز ننماید.

ماده ۶- بانکها می‌توانند اوراق و اسناد تجاری را به قیمتی کمتر از مبلغ اسمی آنها تنزیل نمایند. در هر حال این تفاوت قیمت نمی‌تواند بیش از دوازده درصد باشد.

تبصره - مبلغ اسمی رقمی است که در متن اسناد و اوراق تجاری ذکر گردیده و حاکی از میزان دین می‌باشد.

ماده ۷- میزان تعهدات هر شخص حقیقی و یا حقوقی ناشی از تنزیل اسناد و اوراق تجاری برابر با پنج درصد مجموع سرمایه و اندوخته‌های هر بانک تعیین می‌گردد. مشروط بر اینکه از یک میلیارد ریال تجاوز ننماید.

ماده ۸- حداکثر مجموع مبلغ تنزیل اسناد و اوراق تجاری توسط هر بانک معادل پنج درصد سپرده‌های غیردولتی آن بانک در پایان سال قبل تعیین می‌گردد.

ماده ۹- این آیین‌نامه به استناد بند ۳ ماده ۳۴ قانون پولی و بانکی در نه ماده و یک تبصره در چهارصد و هفتاد و یکمین جلسه شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۶۱/۸/۲۶ به تصویب رسید.

بانک مرکزی ایران:

مجوز تسهیلات اعطایی بانکها در قالب خرید دین

عطف به نامه شاره ۲۳۴۴/هـ مورخ ۱۳۶۱/۱۰/۵ آیین‌نامه موقت تنزیل اسناد و اوراق تجاری (خرید دین) مصوب جلسه چهارصد و هفتاد و یکمین مورخ ۱۳۶۱/۸/۲۶ شورای پول و اعتبار، در جلسه رسمی شورای نگهبان مطرح و مورد بحث و بررسی قرار گرفت و با اکثریت آراء مغایر با موازین شرعی و قانون اساسی شناخته نشد.

بدیهی است این نظر کل قانون مورد استناد را شامل نمی‌شود.

دبیر شورای نگهبان

لطف‌الله صافی

پیوست شماره (٦)

«بسمه تعالی»

وزارت اموراقتصادی و دارایی

قانون اصلاح ماده ۱۵ قانون عملیات بانکی بدون ربا و الحاق دو تبصره به آن که در جلسه روز پنجشنبه بیست و هشتم اسفندماه یک هزار و سیصد و شصت و پنج با حضور شورای محترم نگهبان به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده و طی نامه شماره ۱/۳۱۳ مورخ ۱۳۶۶/۱/۲۹ ریاست جمهوری به نخست‌وزیری واصل گردیده است جهت اجراء به پیوست ابلاغ می‌گردد.

نخست‌وزیر - میرحسین موسوی

قانون اصلاح ماده ۱۵ قانون عملیات بانکی بدون ربا و الحاق دو تبصره به آن

ماده واحده - ماده ۱۵ قانون عملیات بانکی بدون ربا به شرح ذیل اصلاح و دو تبصره به آن اضافه می‌شود:

ماده ۱۵ اصلاحیه - کلیه قراردادهایی که در اجرای این قانون مبادله می‌گردد به موجب قراردادی که بین طرفین منعقد می‌شود در حکم اسناد رسمی بوده و در صورتی که در مفاد آن طرفین اختلافی نداشته باشند لازم الاجراء بوده و تابع مفاد آیین‌نامه اجرایی اسناد رسمی می‌باشد.

آن دسته از معاملات مربوط به اموال غیرمنقول و اموال منقول که طبق قوانین و مقررات موضوعه باید در دفاتر اسناد رسمی انجام شوند کما کان طبق تشریفات مربوطه انجام خواهد شد.

تبصره ۱- چنانچه در هر یک از موارد اعطای تسهیلات بانکی، بیش از یک قرارداد بین بانک با مشتریان خود در دفتر اسناد رسمی تنظیم گردد حقوق متعلق اعم از هر نوع عوارض حق‌الثبت و نظایر آن نسبت به سند اول محاسبه و دریافت خواهد شد و در مورد

قرارداد بعدی نعلق حقوق مزبور منوط به افزایش رقم مندرج در قرارداد های بعدی نسبت به رقم مذکور در قرارداد ماقبل آن است. در این صورت حقوق متعلق اعم از هر نوع عوارض، حق‌الثبت و نظایر آن به استثنای حق‌التحریر باید به نسبت مابه‌التفاوت دو رقم فوق‌الذکر محاسبه و دریافت گردد. ملاک تشخیص ارتباط قراردادها اعلام بانک ذیربط می‌باشد.

تبصره ۲- در مواردی که وسایل نقلیه موتوری (ساخت کارخانجات داخلی یا وارداتی) مع‌الواسطه بانکها از طریق اعطای تسهیلات بانکی به اشخاص منتقل می‌گردد بانک انتقال دهنده از لحاظ مقررات مالیات نقل و انتقال در حکم انتقال دهنده دست اول تلقی خواهد شد.

قانون فوق مشتمل بر ماده واحده و دو تبصره در جلسه روز پنجشنبه بیست و هشتم اسفند ماه یک هزار و سیصدو شصت و پنج با حضور شورای محترم نگهبان به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید.

رییس مجلس شورای اسلامی - اکبر هاشمی

پیوست شماره ۷

وزارت امور اقتصادی و دارایی

قانون الحاق دو تبصره به ماده (۱۵) اصلاحی قانون عملیات بانکی بدون ربا که در جلسه علنی روز چهارشنبه مورخ بیست و نهم بهمن ماه یک هزار و سیصد و هفتاد و شش مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۷۶/۱۲/۶ به تایید شورای نگهبان رسیده و طی نامه شماره ۱۸۴۱ - ق مورخ ۱۳۷۶/۱۲/۱۰ واصل گردیده است، به پیوست جهت اجراء ابلاغ می‌گردد.

سیدمحمد خاتمی

رییس جمهور

قانون الحاق دو تبصره به ماده (۱۵) اصلاحی قانون عملیات بانکی بدون ربا

ماده واحده - تبصره‌های زیر به عنوان تبصره‌های (۱) و (۲) به ماده (۱۵) اصلاحی قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۵ اضافه می‌شود و تبصره‌های (۱) و (۲) فعلی به ترتیب به تبصره‌های (۳) و (۴) تغییر می‌یابد:

تبصره ۱-کلیه وجوه و تسهیلات اعطایی که بانکها در اجرای این قانون به اشخاص حقیقی و حقوقی پرداخت نموده یا می‌نمایند و برابر قرارداد تنظیمی مقرر شده باشد که اشخاص مذکور در سررسید معینی وجوه و تسهیلات دریافتی به انضمام سود و خسارت و هزینه‌های ثبتی و اجرایی، دادرسی و حق‌الوکاله را بپردازند، در صورت عدم پرداخت و اعلام بانک بستانکار قابل مطالبه و وصول است و کلیه مراجع قضایی و دوایر اجرای ثبت و دفاتر اسناد رسمی مکلفند بر اساس مفاد اسناد و قراردادهای تنظیمی نسبت به صدور حکم و اجراییه و وصول مطالبات بانک، طبق مقررات این قانون اقدام نمایند.

تبصره ۲- اشخاصی که در قالب استفاده از خدمات بانکی از وجوه و منابع مالی بانکها به نحو غیرمجاز بهره‌مند می‌شوند مکلفند علاوه بر استرداد وجوه مذکور، خسارت مربوط را به ترتیبی که در قراردادهای تنظیمی مقرر شده باشد پرداخت نمایند.

قانون فوق مشتمل بر ماده واحده در جلسه علنی روز چهارشنبه مورخ بیست و نهم بهمن ماه یک هزار و سیصد و هفتاد و شش مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۷۶/۱۲/۶ به تایید شورای نگهبان رسیده است.

علی‌اکبر ناطق نوری

رییس مجلس شورای اسلامی

مروری بر سابقه‌ی نظرات اعلام شده در ارتباط با خسارت تأخیر تأدیه

شورای نگهبان قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

عطف به مذاکرات مورخ ۱۳۶۱/۱/۱۶ در خصوص اخذ جریمه ناشی از تاخیر تادیه مطالبات بانکها از مشتریان خود، خواهشمند است با توجه به متن زیر که بصورت یک بند از قراردادها گنجانیده می‌شود نظر خود را اعلام فرمایند:

«در صورت عدم تسویه کامل بدهی ناشی از این قرارداد از تاریخ سررسید تا تاریخ تسویه کامل بدهی، جریمه‌ای باین بدهی تعلق خواهد گرفت. از اینرو، وام و یا اعتبار گیرنده، با امضای این قرارداد، ملزم و متعهد میشود تا زمان تسویه کامل بدهی ناشی از این قرارداد، علاوه بر بدهی تادیه نشده مبلغ برای هر سال نسبت به بدهی مذکور بعنوان جریمه خسارت ناشی از تاخیر تادیه به بانک پرداخت نماید. بهمین منظور، وام و یا اعتبار گیرنده، ضمن امضاء این قرارداد بطور غیر قابل برگشت به بانک اختیار داد که از تاریخ سررسید تا تاریخ تسویه کامل بدهی، معادل مبلغ جریمه متعلقه از حسابهای وام و یا اعتبار گیرنده برداشت و یا بهمان میزان از سایر دارائیهای آن تملک نماید.

اخذ جریمه تاخیر تادیه موضوع این ماده مانع تعقیب عملیات اجرائی برای وصول مطالبات بانک نخواهد شد.

محسن نوربخش

ریاست محترم بانک مرکزی ایران

عطف به نامه شماره ۳۳۶/ هـ مورخ ۶۱/۲/۶

موضوع سؤال در جلسه فقهاء شورای نگهبان مطرح و مورد بحث و بررسی قرار گرفت. نظر اکثریت آقایان فقهاء بشرح زیر اعلام می‌شود:

عبارت «جریمه‌ای باین بدهی تعلق خواهد گرفت» تبدیل شود به «مبلغی به دمه امضاءکننده این قرارداد تعلق خواهد گرفت».

و عبارت «بعنوان جریمهٔ خسارت ناشی از تأخیر تأدیه» تبدیل شود به «برحسب قرارداد»، و عبارت «معادل مبلغ جریمه‌متعلقه» تبدیل شود به «معادل مبلغ مورد قرارداد» و عبارت «اخد جریمه تأخیر تأدیه موضوع این ماده» تبدیل شود به «اخذ مبلغ مقرر موضوع این ماده».

قائم مقام دبیر شورای نگهبان

محسن هادوی

شورای نگهبان قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

همانطورکه استحضار دارند، نظر آن شورای محترم‌در خصوص اخذ جریمه ناشی از تاخیر تادیه مطالبات بانکها از مشتریان خود طی نامه شماره ۳۳۶ / هـ مورخ ۱۳۶۱/۲/۶ استفسار گردید. پاسخ نامه مذکور طی نامه شماره ۴۵۶۲ مورخ ۶۱/۴/۸ که حاوی نظرات اصلاحی شورا بود به بانک مرکزی ایران ابلاغ شد (فتوکپی پیوست) لکن نظر باینکه اجرای نظرات اصلاحی آن شورا، بانکها را عملاً مواجه با مشکلاتی مینمود مراتب با حضور حضرت آیت‌ا... حاج آقا غلامرضا رضوانی عضو فقهای شورای نگهبان قانون اساسی در چهارصد و هفتاد و نهمین جلسه شورای پول و اعتبار مطرح گردید و قرار شد تغییرات لازم در این‌مورد بعمل آید

اکنون عین مفاد ماده‌ای که در قراردادهای سیستم بانکی با مشتریان خود تحت عنوان «خسارت تاخیر تادیه» گنجانده میشود جهت اظهار نظر تقدیم می‌گردد. خواهشمند است نظر آن شورا را در مورد متن ذیل اعلام و مراتب را ابلاغ فرمایند.

در صورت عدم تسویه کامل بدهی ناشی از قرارداد تا سررسید مقرر، بعلت تاخیر در تادیه بدهی ناشی از این قرارداد از تاریخ سررسید تا تاریخ تسویه کامل اصل بدهی، مبلغی به ذمه امضاء کننده این قرارداد تعلق خواهد گرفت. از اینرو وام یا اعتبارگیرنده، با امضای این قرارداد، ملزم و متعهد میشود تا زمان تسویه کامل بدهی ناشی از این قرارداد، علاوه بر بدهی تادیه نشده مبلغی معادل ۱۲٪ مانده بدهی برای هر سال نسبت به بدهی مذکور برحسب قرارداد به بانک پرداخت نماید. بهمین منظور وام و یا اعتبار گیرنده، ضمن امضاء این قرارداد، بطور غیر قابل برگشت به بانک اختیار داد که از تاریخ سررسید تا تاریخ تسویه کامل اصل بدهی، معادل مبلغ مورد قرارداد از حسابهای وام و یا اعتبار

گیرنده برداشت و یا بهمان میزان از سایر دارائیهای آن تملک نماید.

اخذ مبلغ مقرر موضوع این ماده مانع تعقیب عملیات اجرائی برای وصول مطالبات بانک نخواهد شد.

محسن نوربخش

رئیس کل بانک مرکزی ایران

عطف به نامه شماره ۴۰۹۵/ هـ مورخ ۶۱/۱۱/۲۸، موضوع در جلسه فقهای شورای نگهبان مطرح گردید و بشرح ذیل اظهارنظر شد:

«عمل به ترتیبی که در چهارصد و هفتاد و نهمین جلسه شورای پول و اعتبار تصمیم گرفته شده و ضمیمه نامه فوق‌الذکر ارسال داشته‌اند با اصلاح عبارت «تسویه کامل بدهی» به عبارت «تسویه کامل اصل بدهی» اشکال ندارد و مغایر با موازین شرعی نمی‌باشد».

دبیر شورای نگهبان

روزنامه رسمی شماره ۱۲۸۳۴ ـ ۱۳۶۷/۱۲/۲۵

شماره ۳۸۴۵ ۱۳۶۴/۴/۱۲

شورایعالی محترم قضائی

نظر به اینکه در موضوع حکم خسارت تأخیر تادیه، مراجعات متعدد به شورای نگهبان میشود واز قرار بعض شکایات بانکها مطالبه خسارت تاخیر تادیه می‌نمایند موضوع در جلسه رسمی فقهاء شورای نگهبان مطرح شدو بشرح زیر اعلام‌نظر گردید:

«مطالبه مازاد بر بدهی بدهکار بعنوان خسارت تأخیر تأدیه چنانچه حضرت امام مدّظله نیز صریحاً به این عبارت (آنچه به حساب دیرکرد تأدیه بدهی گرفته می‌شود ربا و حرام است) اعلام نموده‌اند جایز نیست و احکام صادره بر این مبنی شرعی نمی‌باشد. بنابراین مواد ۷۱۹ تا ۷۲۳ قانون آیین دادرسی حقوقی و سایر موادی که بطور متفرق احتمالا در قوانین در این رابطه موجود باشد خلاف شرع انور است و قابل اجراء نیست»

دبیر شورای نگهبان ـ لطف‌الله صافی

روزنامه رسمی شماره ۱۲۸۳۴ ـ ۱۳۶۷/۱۲/۲۵

شماره ۳۳۷۸ ۱۳۶۷/۱۰/۱۴

شورایعالی محترم قضائی

عطف به نامه شماره ۱/۲۶۹۴۱ مورخ ۱۳۶۲/۵/۳۱ آن شورای محترم و پیرونامه‌های شماره ۹۴۹۹ مورخ ۱۳۶۲/۸/۲۵ و شماره ۳۸۴۵ مورخ ۱۳۶۴/۴/۱۲:

با اینکه نیازی به اظهارنظر مجدد نیست و تمام مواد و تبصره‌های موجود در قوانین و آیین‌نامه‌ها و مقرراتی که اجازه اخذ مبلغی را بعنوان خسارت تأخیر و تأدیه می‌دهد (که حقیقت آن اخذ مازاد بر بدهی بدهکار است) باطل است معذلک به لحاظ اینکه بعض مقامات ثبتی هنوز هم تردید دارندفلذا نظر شورای نگهبان بشرح ذیل اعلام می‌شود:

«آن قسمت از ماده ۳۴ قانون ثبت و تبصره ۴ و ۵ آن و ماده ۳۶ و ۳۷ آیین‌نامه اجرایی ثبت که اخذ مازاد بر بدهی بدهکار را بعنوان خسارت تأخیر تأدیه مجاز شمرده است خلاف موازین شرع و باطل اعلام می‌شود.»

لازم تذکر است که تأخیر اداء دین حال پس از مطالبه طلبکار برای شخص متمکن شرعاً جرم و قابل تعزیر است.

دبیر شورای نگهبان ـ محمد محمدی گیلانی

مصوبه‌ی مجمع تشخیص مصلحت نظام

موضوع «قانون نحوه‌ی وصول مطالبات بانکها» در جلسه مورخ ۱۳۶۸/۱۰/۵

مجمع مورد بررسی قرار گرفت و مواد ذیل به تصویب رسید:

قانون نحوه‌ی وصول مطالبات بانکها

ماده ۱: کلیه‌ی وجوه و تسهیلات مالی که بانکها تا تاریخ اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۳/۶/۸ مجلس شورای اسلامی به اشخاص حقیقی و حقوقی تحت هر عنوان پرداخت نموده‌اند اعم ازآنکه قراردادی در این خصوص تنظیم شده یا نشده باشد و مقرر بوده است که بدهکار در سررسید معینه تسهیلات مالی و وجوه دریافتی را اعم از اصل وسود و سایر متفرعات مسترد دارد بر اساس مقررات و شرایط زمان اعطای این وجوه و تسهیلات، قابل مطالبه و وصول است. کلیه‌ی محاکم دادگستری و مراجع

قضایی و دوایر اجرای ثبت مکلفند طبق مقررات و شرایط زمان اعطاء وجوه و تسهیلات رسیدگی و نسبت به صدور حکم و وصول مطالبات بانکها اعم از اصل و هزینه‌ها و خسارات ومتفرعات متعلقه (خسارت تأخیر تأدیه، جریمه عدم انجام تعهد و غیره) اقدام نمایند.

ماده ۲: در خصوص دعاوی که قبلاً راجع به مطالبات بانکها نزد مراجع قضایی مطرح ومنجر به صدور حکم شده است و هزینه‌ها و متفرعات و جریمه تأخیر تأدیه و جزاء تخلف از شرط متعلقه که وصول آن به نفع بانک مورد لحوق حکم واقع نشده است، بانکها می‌توانند تقاضای تصحیح حکم را از مرجع صادر کننده حکم بنمایند و مرجع صادر کننده‌ی حکم مکلف است وفق مقررات این قانون رسیدگی و احکام صادره را تصحیح نماید. مقررات این قانون در مورد دعاوی که در حال حاضر در محاکم مطرح رسیدگی است نیز اعمال می‌گردد.

تبصره ـ دوایر اجرای ثبت اسناد و املاک مکلفند بر اساس مفاد اسناد و قراردادهای تنظیمی بین بانکها و مشتریان که منجر به صدور اجرائیه شده اعم از آنکه عملیات اجرایی خاتمه پیداکرده و یا در جریان اجراء باشد، نسبت به وصول خسارات تأخیر تأدیه و سایر متفرعات و هزینه‌های مربوط طبق مقررات این قانون عمل نمایند.

پیوست شماره ۸

«بسمه تعالی»

بانک

ذیلاً، قسمتی از مصوبه پانصد و شصت و نهمین جلسه مورخ ۱۳۶۴/۹/۲۴ شورای پول و اعتبار جهت اطلاع و اقدام لازم ابلاغ می‌گردد:

گزارش شماره نب/۳۶۹ مورخ ۱۳۶۴/۹/۱۳ اداره نظارت بر امور بانکها در خصوص پیشنهاد اصلاح ماده ۷ آیین‌نامه موقت تنزیل اسناد و اوراق تجاری (خرید دین) با حضور حضرت آیت‌ا... حاج غلامرضا رضوانی مطرح و پس از تأیید آیت‌ا... رضوانی مبنی بر عدم مغایرت با موازین شرعی به شرح زیر مورد تصویب قرار گرفت.

ماده ۷:

حداکثر میزان تعهدات هر شخص حقیقی ناشی از تنزیل اسناد و اوراق تجاری پنج میلیون ریال و برای هر شخص حقوقی پنجاه میلیون ریال تعیین شود:

۱- بانکها به هر یک از مشتریان خود خط اعتباری مشخصی را طبق ضوابط مربوط و پس از اخذ تأمین کافی و بر اساس مشخصات ذیل اعطاء می‌نمایند:

۱-۱ استفاده کنندگان از تسهیلات اعتباری خرید دین، اصناف، کسبه و سایر اشخاصی که نیاز اعتباری آنها به سهولت از طریق سایر تسهیلات بانکی قابل تأمین نباشد.

۱-۲ اعتبار مزبور قابل برداشت با صدور چک یا صدور حواله نبوده بلکه صرفاً از طریق خرید اسناد تجاری قابل استفاده خواهد بود.

۱-۳ مشتری، سفته‌ها یا بروات لازم را برای خرید کالاهای مورد نیاز خود از طریق فروشندگان این قبیل کالاها مورد استفاده قرار خواهد داد. فروشندگان، این قبیل سفته‌ها یا بروات را در صورت نیاز، نزد شعبه بانک خریدار تنزیل خواهند نمود.

۱-۴ تنزیل کنندگان (فروشندگان اسناد تجاری) سفته‌ها یا بروات مورد بحث باید فعالیت تجاری داشته باشند.

۵-۱ بانک با تنزیل (خرید)، سفته‌ها یا بروات، حساب اعتباری مشتری را بدهکار می‌نماید.

۶-۱ سفته‌هایی که با ترتیبات فوق تنزیل می‌گردد، اعتبار خریدار مخسوب شده و فقط توسط متعهد اصلی قابل پرداخت بوده و بانک حق مراجعه به فروشنده (تنزیل کننده) را ندارد.

۷-۱ در حدی که سفته‌ها و یا بروات واریز می‌گردد حساب اعتباری مذکور در بند ۵ تسویه و اعتبار مربوط می‌تواند تا حد واریز شده مورد استفاده مجدد قرار گیرد.

خواهشمند است دستور فرمایند، مراتب فوق را دقیقاً رعایت نموده و نتیجه عملکرد آن بانک را در این خصوص در پایان خرداد ماه سال آینده به این اداره گزارش نمایند تا مورد رسیدگی قرار گیرد.ت/

اداره نظارت بر امور بانکها

مرتضی شهبندی محمدباقر دیانت

پیوست شماره ۹

«بسمه تعالی»

آئین‌نامه موقت تنزیل اسناد و اوراق تجاری (خرید دین) و مقررات اجرایی آن

ماده ۱ـ از لحاظ این آیین‌نامه اسناد و اوراق تجاری به آن دسته از اسناد و اوراق بهادار اطلاق می‌گردد که مفاد آن حاکی از بدهی ناشی از معاملات تجاری باشد.

ماده ۲ـ بانکها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت واحدهای تولیدی و بازرگانی و خدماتی اسناد و اوراق تجاری متعلق به این قبیل واحدها را طبق ضوابط این آیین‌نامه تنزیل نمایند.

ماده ۳ـ بانکها موظف‌اند قبل از تنزیل اسناد و اوراق تجاری، از حقیقی بودن دین اطمینان حاصل نمایند.

ماده ۴ـ بانکها مکلفند، قبل از تنزیل اسناد و اوراق تجاری، از معتبر بودن متعهد دین اطمینان حاصل نمایند.

ماده ۵ـ تنزیل اسناد و اوراق تجاری توسط بانکها در صورتی مجاز است که سررسید این قبیل اسناد و اوراق از یک سال تجاوز ننماید.

ماده ۶ـ بانکها می‌توانند اوراق و اسناد تجاری را به قیمتی کمتر از مبلغ اسمی آنها با رعایت نرخ بخش بازرگانی و کسب و کار مصوب شورای پول و اعتبار تنزیل نمایند.

تبصره ـ مبلغ اسمی، رقمی است که در متن اسناد و اوراق تجاری ذکر گردیده و حاکی از میزان دین می‌باشد.

ماده ۷ـ میزان تعهدات هر شخص حقیقی و یا حقوقی ناشی از تنزیل اسناد و اوراق تجاری برابر با پنج درصد مجموع سرمایه و اندوخته‌های هر بانک تعیین می‌گردد، مشروط بر اینکه از یک میلیارد ریال تجاوز ننماید.

ماده ۸ـ حداکثر مجموع مبلغ تنزیل اسناد و اوراق تجاری توسط هر بانک معادل پنج

درصد سپرده‌های غیردولتی آن بانک در پایان سال قبل تعیین می‌گردد.

ماده ۹ـ این آیین‌نامه به استناد بند ۳ ماده ۳۴ قانون پولی و بانکی در نه ماده و یک تبصره در چهارصد وهفتاد ویکمین جسله شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۶۱/۸/۲۶ به تصویب رسید. ت /

پیوست شماره ۱۰

آیین‌نامه صدور ضمانت‌نامه‌ها و ظهرنویسی

طبق ماده ۷۳ قانون پولی و بانکی کشور "شورای پول و اعتبار" شرایط و حداکثر تعهدات ناشی از ظهرنویسی و ضمانت‌نامه‌های صادره از طرف بانک و همچنین حداقل میزان وثایق این قبیل تعهدات را تعیین می‌نماید.

به همین مناسبت شورای مزبور پس از یک سلسله تغییرات، آیین‌نامه زیر را تهیه و به بانکها ابلاغ نموده است (با آخرین تغییرات در تاریخ ۶۱/۱۲/۸ مصوبه شورای پول و اعتبار).

ماده ۱- صدور ضمانت‌نامه و ظهرنویسی از طرف بانکها موکول به اخذ وثیقه از مضمون عنه طبق شرایط مندرج در این آیین‌نامه می‌باشد.

ماده ۲- انواع وثایق قابل قبول برای صدور ضمانت‌نامه و ظهرنویسی به شرح ذیل می‌باشد:

الف- وجه نقد یا طلا یا اسناد خزانه یا اوراق قرضه دولتی یا سپرده‌های سرمایه گذاری نزد بانک صادرکننده ضمانت‌نامه یا اوراق قرض‌الحسنه.

ب- تضمین بانکهای معتبر خارجی.

پ- سفته با دو امضاء قابل قبول بانک، اموال غیرمنقول، برگ وثیقه انبارهای عمومی مربوط به کالا، سهام شرکتهایی که در بورس پذیرفته شده باشد، کشتی و هواپیما.

تبصره - در مورد شرکتهای تحت مدیریت دولتی بانک می‌تواند سفته شرکت در وجه بانک را قبول نماید.

ماده ۳- حداقل میزان وثایق به شرح ذیل خواهد بود:

الف- حداقل معادل ده درصد مبلغ ضمانت‌نامه و یا ظهرنویسی به صورت وجه نقد و بابت بقیه آن از یک و یا ترکیبی از انواع وثایق به شرح ذیل خواهد بود.

۱- معادل بقیه مبلغ ضمانت‌نامه یا ظهرنویسی از یک یا ترکیبی از انواع وثایق مذکور در بند الف و ب ماده ۲.

۲ـ سفته طبق بند پ ماده ۲ و تبصره ذیل آن حداقل معادل ۱۲۰ درصد بقیه مبلغ ضمانت‌نامه یا ظهرنویسی.

۳ـ اموال غیرمنقول یا برگ وثیقه انبارهای عمومی یا سهام شرکتهایی که در بورس پذیرفته شده باشند یا کشتی یا هواپیما حداقل معادل ۱۵۰ درصد بقیه مبلغ ضمانت‌نامه یا ظهرنویسی.

تبصره ۱ـ ضمانت‌نامه‌های مربوط به شرکت در مناقصه و مزایده از پرداخت وثیقه نقدی مذکور در ماده ۳ معاف می‌باشند و درصدهای مذکور در ردیفهای (۲) و (۳) نسبت به کل مبلغ ضمانت‌نامه محاسبه خواهد شد.

تبصره ۲ـ بانکها می‌توانند از اخذ وثیقه نقدی مذکور در ماده ۳ بابت ضمانت‌نامه‌های صادره منحصراً برای امور کشاورزی، احداث، تکمیل و یا تعمیر واحدهای مسکونی خودداری کنند مشروط بر اینکه وثیقه منحصراً غیرمنقول بوده و حداقل ۱۶۰ درصد مبلغ ضمانت‌نامه ارزش داشته باشد.

تبصره ۳ـ ضمانت‌نامه‌های مربوط به کارخانه‌های تولیدی بابت خرید مواد اولیه از خارج یا هزینه‌های ارزی اجرای طرحهای تأسیس یا توسعه کارخانه‌هایی که مورد تأیید و توصیه وزارتخانه‌های مربوط باشد و وامهای خارجی برای منظورهای فوق در صورت موافقت بانک مرکزی ایران مشمول تبصره (۱) این ماده می‌باشد.

ماده ۴ـ تعهدات هریک از مشتریان بانک بابت ظهرنویسی و ضمانت‌نامه‌های صادره نباید از ۲۵ درصد مجموع سرمایه و اندوخته‌های بانک تجاوز نماید مشروط بر اینکه جمع تعهدات هر مشتری اعم از ضمانت‌نامه و ظهرنویسی و وام و اعتبار از ۳۰ درصد مجموع سرمایه و اندوخته‌های بانک تجاوز نکند. بانک مرکزی ایران می‌تواند در موارد استثنایی نصاب ۳۰ درصد اخیرالذکر را به ۴۰ درصد افزایش دهد.

تبصره ـ ضمانت‌نامه و ظهرنویسی‌هایی که در مقابل وجه نقد یا اسناد خزانه یا اوراق قرضه دولتی یا سپرده ثابت یا اوراق قرض‌الحسنه و یا تضمین بانکهای معتبر خارجی صادر می‌شود و همچنین آن قسمت از ظهرنویسی‌ها و ضمانت‌نامه‌های صادره در مقابل وثایق مذکور در فوق مشمول محدودیت مذکور در این ماده نخواهد بود.

ماده ۵ـ مجموع تعهدات ناشی از ظهرنویسی و صدور ضمانت‌نامه‌های هر بانک نباید از مجموع سرمایه و اندوخته‌ها و سی درصد کل سپرده‌های پایان ماه پیش بانک که

قسمتی از آنها طبق بند ۳ ماده ۱۴ قانون پولی و بانکی کشور نزد بانک مرکزی نگهداری می‌شود تجاوز نماید.

تبصره ـ ضمانت‌نامه‌های مربوط به شرکت در مناقصه و مزایده و ظهرنویسی و ضمانت‌نامه‌هایی که در مقابل وجه نقد یا اسناد خزانه یا اوراق قرضه دولتی یا سپرده ثابت یا اوراق قرض‌الحسنه و یا تضمین بانکهای معبر خارجی صادر می‌شود و همچنین آن قسمت از ظهرنویسی‌ها و ضمانت‌نامه‌های صادره در مقابل وثایق مذکور در فوق مشمول محدودیت مذکور در این ماده نخواهد بود.

ماده ۶ـ صدور ضمانت‌نامه ریالی در برابر تضمین بانکهای خارجی و همچنین صدور ضمانت‌نامه ارزی منوط به موافقت قبلی بانک مرکزی می‌باشد.

ماده ۷ـ در ضمانت‌نامه‌ها باید موضوع ضمانت‌نامه، نام مضمون‌له و مضمون‌عنه و مدت اعتبار ضمانت‌نامه و مبلغ آن به‌طور صریح قید شود.

ماده ۸ـ بانکها باید برای حساب ضمانت‌نامه‌ها و ظهرنویسی‌ها، وثایق نقدی و وثایق غیرنقدی ضمانت‌نامه‌ها و ظهرنویس‌ها حساب جداگانه نگهداری نمایند.

به غیر از وجه نقد و سپرده ثابت نزد خود بانک، بقیه وثایق باید در حساب انتظامی نگهداری شود.

ماده ۹ـ بانکها باید صورت ریز کلیه ضمانت‌نامه‌های صادره و تعهدات ناشی از ظهرنویسی‌ها را در پایان ماههای شهریور و اسفندماه هر سال منتهی ظرف ۲۵ روز مطابق نمونه‌ای که از طرف بانک مرکزی برای آنها فرستاده شده است تهیه و به بانک مرکزی اداره نظارت بر بانکها ارسال نمایند.

در پایان سایر ماهها صورت ارسالی فقط حاوی جمع تعهدات ناشی از ضمانت‌نامه‌های صادره و ظهرنویسی‌ها تا پایان ماه قبل و ریز ضمانت‌نامه‌های صادره و تعهدات ناشی از ظهرنویس‌ها و همچنین ضمانت‌نامه‌ها و ظهرنویسی‌های تصفیه شده طی ماه قبل خواهد بود.

ماده ۱۰ـ هرگونه ظهرنویسی و یا صدور ضمانت‌نامه توسط بانکها از این تاریخ منوط به رعایت کامل مقررات این آیین‌نامه است.

ضمانت‌نامه‌ها و ظهرنویسی‌های موجود که بر اساس مقررات قبل صادر شده‌اند، در صورت ضرورت تمدید، به تشخیص بانک می‌توانند کماکان، با شرایط قبلی تمدید شوند.

توضیح: با توجه به بخشنامه شماره مب / ۱۹۶۱ مورخ ۸۲/۱۱/۲۹ بانک مرکزی در خصوص اعطای تسهیلات و ایجاد تعهدات بر مبنای سرمایه پایه بانکها ماده ۴ و ۵ موضوع این آئین‌نامه نسخ می‌گردد.

پیوست شماره ۱۱

فعالیتها و زیربخشهای اقتصادی

۱- فعالیتهای اقتصادی

شناخت فعالیتهای مختلف اقتصادی و تطبیق هر یک از آن فعالیتها در راستای مبادرت بانکها به اعطای تسهلات اعطایی در ریز بخشهای ذیربط، از ارکان اصلی تشخیص اولویتهای اعتباری برای اجرای صحیح سیاستهای پولی و لازمه‌ی کاربرد صحیح قانون عملیات بانکی بدون ربا به شمار می‌رود.

اولویتهای مذکور در برنامه‌های اقتصادی بلندمدت، میان مدت و کوتاه مدت اقتصادی کشور توسط سیاستگزاران تصویب و آنچه مربوط به سیستم بانکی است، همه‌ساله در قالب سیاستهای پولی از طریق شورای پول و اعتبار وبانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران جهت اجرا به بانکها ابلاغ می‌گردد و بانکها مکلفند صرفاً در چارچوب حد مجازهای تعیین شده در هر بخش اقتصادی به پرداخت تسهیلات بانکی اقدام نمایند. رعایت حد مجازهای مزبور مستلزم شناخت دقیق و مطابقت درست هر فعالیت اقتصادی در بخش مربوط خواهد بود.

لذا در اجرای صحیح سیاستهای پولی و با تأکید به رعایت حد مجازهای مقرر در هر بخش اقتصادی و اعمال نظارتهای لازم توسط بانکها به تشریح اجمالی بخشهای مختلف اقتصادی می‌پردازیم.

تعریف:

مجموعه‌ای از فعالیتهای اقتصادی متشابه و متجانس را یک بخش اقتصادی می‌نامند.

بخشهای اقتصادی عبارتند از:

۱-کشاورزی ۲- معدن ۳- صنعت ۴- مسکن و ساختمان ۵- بازرگانی

* ماخذ اصلی: دستورالعمل اجرایی معاملات و تسهیلات اعتباری، بانک ملی ایران، آذرماه ۱۳۷۲

بخش کشاورزی

بخش کشاورزی عبارت است از به کارگیری عوامل طبیعی و محیط زیست به عنوان مواد اولیه و استفاده از نیروی انسانی و یا وسایل تولید و ماشین آلات و تولید محصولات کشاورزی.

این بخش فعالیتهای ذیل را دربر دارد:

الف-کشت و زرع:

شامل تولید کلیه محصولات زراعی.

ب- جنگلداری و بریدن الوار.

ج- پرورش ماهی و ماهیگیری.

د- باغداری.

هـ- دامپروری و دامداری:

شامل پرورش دام و تولید انواع محصولات دامی.

و- پرورش طیور.

ز- پرورش زنبورعسل و کرم ابریشم.

ح- آبیاری:

شامل به کار انداختن سیستم آبیاری.

ط- خدمات کشاورزی:

شامل کلیه فعالیتهای خدماتی که عملاً از فعالیت کشاورزی تفکیک‌ناپذیرند نظیر خرمن کوبی و سمپاشی.

ی- سایر فعالیتهای کشاورزی

بخش معدن

استخراج کلیه معادن زیرزمینی و روی زمینی و هرگونه عملیاتی که مواد معدنی را قابل عرضه به بازار نماید مانند الک کردن، شستن، پاک کردن، درجه بندی کردن، ذوب کردن و گلوله کردن.

فعالیتهای فوق تحت عنوان "استخراج مواد معدنی و سنگ" طبقه‌بندی می‌گردد.

معادن زیرزمینی مانند انواع سنگهای معدنی فلزی، ساختمانی، نفت خام و گاز طبیعی

و معادن روی زمینی مانند شن و ماسه می‌باشد.

معادن در ایران به دو دسته تقسیم می‌شوند:

الف- معادن متشکل که دارای پروانه و یا اجازه بهره‌برداری بوده و به طور امانی برای استخراج و بهره‌برداری واگذار می‌شوند.

ب- معادن غیرمتشکل که احتیاجی به اجازه استخراج یا پروانه بهره‌برداری ندارند مانند خاک رس. ضمناً گرچه نفت هم جزء معادن غیرمتشکل محسوب می‌گردد، لکن به لحاظ اهمیتی که نفت در اقتصاد کشور دارد استخراج آن در انحصار دولت می‌باشد و به دو بخش ذیل تقسیم می‌گردد:

- نفت خام شامل عملیات مربوط به اکتشاف، حفاری تا مرحله تکمیل و تجهیز چاهها، استخراج نفت و کلیه عملیات مربوط به حوزه‌های نفتی.

- فرآورده‌های نفتی شامل کلیه فعالیتهای مربوط به تصفیه نفت برای تولید فرآورده‌های نفتی.

بخش صنعت

هر نوع فعالیت اقتصادی که با استفاده از نیُروی انسانی، وسایل تولید و ماشین آلات، مواد اولیه خام یا نیم ساخته را با تغییر شکل فیزیکی یا شیمیایی به محصول ساخته شده مصرفی یا واسطه‌ای تبدیل نماید، فعالیت صنعتی نامیده می‌شود. فعالیتهای بخش صنعت به شرح ذیل طبقه‌بندی می‌گردد:

الف- صنایع تولید محصولات معدنی غیرفلزی (غیر از محصولات نفت و ذغال سنگ):

شامل صنایع تولید شیشه، سیمان، آهنک، گچ، آجر، ساخت ظروف چینی و گلی و سایر محصولات معدنی غیرفلزی.

ب- صنایع تولید مواد غذایی:

شامل صنایع تولید مواد غذایی کشتارگاههای صنعتی دام و طیور و تهیه و نگهداری گوشت، تهیه لبنیات، کنسروسازی، صنایع بسته‌بندی میوه و مواد غذایی، تولیدانواع روغنهای نباتی و حیوانی، تولید انواع نان، تولید قند و شکر، کاکائو، شکلات، شیرینی و سایر محصولات خوراکی، صنایع آشامیدنی تولید مشروبات غیرالکلی، تولید توتون و تنباکو.

ج- صنایع تولید منسوجات:

شامل صنایع تولید منسوجات، ریسندگی و بافندگی، کشبافی، تولید قالی و قالیچه و سایر انواع کف‌پوش، ساخت چرم و محصولات چرمی و تولید انواع پوشاک و کفش (به استثنای کفشهای لاستیکی که در صنایع شیمیائی طبقه‌بندی می‌شود).

د- صنایع محصولات چوبی:

شامل صنایع تولیدات چوبی و چوب پنبه در کارگاهها و کارخانجات، ساخت اثاثیه چوبی و مبل (غیر از انواع فلزی آن) و سایر محصولات چوبی.

هـ- صنایع تولید کاغذ و محصولات کاغذی:

شامل صنایع تولید خمیر کاغذ، کاغذ و مقوا، کاغذ دیواری، دستمال کاغذی و ظروف و جعبه‌های کاغذی و مقوایی.

و- صنایع چاپ و انتشارات:

شامل صنایع چاپ کتب و نشریات، صحافی، گراورسازی، ساخت دفتر و دفترچه و سایر تولیدات کاغذی.

ز- صنایع تولید مواد شیمیایی:

شامل صنایع پتروشیمی تولید مواد شیمیایی صنعتی، تولید کودها و سموم، ضدآفات، تولید انواع رنگ، دارو، صابون و مواد پاک‌کننده، ترکیبات آرایشی، فرآورده‌های نفتی و ذغال سنگ، تولید انواع لاستیک و پلاستیک.

ح- صنایع فلزات اساسی:

شامل صنایع تولید آهن و فولاد و انواع فلزات غیرآهنی.

ط- صنایع ماشین‌آلات غیربرقی:

شامل صنایع تولید موتور و توربین، ماشین‌آلات و وسایل کشاورزی، ماشین‌آلات فلزی، ماشین‌آلات اداری و ماشینهای محاسب و سایر ماشین‌آلات و وسایل غیربرقی.

ی- صنایع حمل و نقل:

شامل صنایع تولید کشتی و قایق و تعمیر آنها، ساخت تجهیزات راه‌آهن و واگن‌سازی، تولید وسایط نقلیه موتوری، تولید موتوسیکلت و دوچرخه پایی، هواپیماسازی و تولید سایر وسایل حمل و نقل.

ک- صنایع ماشین‌آلات و دستگاههای کامل و وسایل و لوازم برقی:

شامل صنایع ساخت ماشین آلات و دستگاههای کامل صنعتی برقی، تولید کامپیوتر، رادیو تلویزیون و دستگاههای کامل ارتباطی، تولید وسایل و ظروف خانگی، تولید وسایل حرفه‌ای عملی و اندازه گیری و کنترل، کالاهای سمعی و بصری و عکاسی و سایر صنایع تولید دستگاهها و لوازم برقی.

ل- صنعت تولید محصولات و وسایل فلزی:

شامل صنایع تولید کارد و چنگال و ابزار دستی، مبل و اثاثیه فلزی و تولید محصولات فلزی ساختمانی مثل قفل و لولا و سایر تولیدات فلزی غیربرقی.

م- صنعت تولید برق و گاز.

ن- سایر صنایع:

شامل صنایع ساخت جواهرات و اشیاء وابسته، صنعت اسباب موسیقی، تولید کالاهای ورزشی و صنعت ساعت سازی و اسباب بازی.

لازم به یادآوی است که اعطای تسهیلات جهت ساخت جواهرات و اشیاء زینتی و ابزارآلات موسیقی و کالاهای لوکس و تجملاتی و غیرضروری مجاز نمی‌باشد.

بخش مسکن و ساختمان

بخش مسکن و ساختمان عبارت است از تولید و ساخت هر نوع ابنیه و تأسیسات شهری و روستایی اعم از ایجاد یا توسعه، مانند راهسازی، ساختمان سازی، ساختن اسکله، تأسیسات برق، نیروگاه و....

کلیه فعالیتهای ساختمانی تحت عنوان زیر در این بخش قرار دارند:

الف- ساخت مجتمعهای مسکونی و مسکن انفرادی.

ب- ساخت راه و جاده و بزرگراه و ساختمانهای مربوط به آنها.

ج- ساخت فرودگاه.

د- بندر و اسکله‌سازی.

هـ- سد سازی.

و- تأسیسات و شبکه انتقال آب.

ز- تأسیسات و شبکه انتقال برق.

ح- تأسیسات و شبکه انتقال ارتباطات (تلفن - تلکس - فاکس و...)

ط- تأسیسات و شبکه انتقال گاز.
ی- تأسیسات و شبکه فاضلاب.
ک- ساخت راههای زیرزمینی (مترو) و قطار برقی و تأسیسات مربوط.
د- سایر فعالیتهای ساختمانی.

بخش بازرگانی

بخش بازرگانی عبارت است از خرید، توزیع و فروش کالا مانند بنکداری، خرده‌فروشی، تهیه و پخش کالا و...

فعالیتهای ذیل تحت این سرفصل طبقه‌بندی می‌شوند:

الف- فعالیت شرکتهای تعاونی مصرف.
ب- فعالیتهای مربوط به تهیه و پخش کالا.
ج- فعالیتهای فروشگاههای زنجیره‌ای.
د- فعالیتهای عمده فروشی کالا (بنکداری):
شامل فروش مجدد کالاهای نو به خرده‌فروشها، مصرف کنندگان صنعتی و تجارتی و یا سایر عمده فروشان.
هـ- فعالیت خرده‌فروشی:
شامل فروش مجدد کالاهای نو و مستعمل به مصرف کنندگان.
و- سایر فعالیتهای بازرگانی

بخش خدمات و متفرقه

بخش خدمات و متفرقه عبارت است از هر نوع فعالیت اقتصادی که عمدتاً با استفاده از نیروی انسانی و وسایل کار و بدون به کارگیری مواد اولیه قابل ملاحظه انجام گیرد مانند هتلداری، حمل و نقل، انبارداری، خدمات بهداشتی و درمانی، خدمات فرهنگی و...

فعالیتهای ذیل تحت این سرفصل طبقه‌بندی می‌شوند:

الف- خدمات آموزشی و فرهنگی.
ب- خدمات پزشکی و بهداشتی.
ج- خدمات فنی و کارشناسی:

شامل خدمات محاسبات فنی، طراحی، معماری، حسابداری، حسابرسی، ارزیابی اموال منقول و غیرمنقول.

د- خدمات مالی و بیمه:

شامل خدمات ارایه شده از سوی مؤسسات پولی (بانکها) و مالی و بیمه.

هـ- خدمات حقوقی.

و- خدمات تفریحی.

ز- خدمات انبارداری.

ح- سردخانه.

ط- مسافرخانه.

ی- خدمات تبلیغاتی.

ک- هتل‌داری.

ل- رستورانها و غذاخوریها.

م- حمل و نقل:

شامل خدمات حمل و نقل دریایی، هوایی و زمینی اعم از برون شهری و درون شهری.

ن- خدمات حق‌العمل کاری و پیمانکاری.

س- گرمابه‌داری.

ع- لباسشویی.

ف- خدمات مستغلات:

شامل اجاره دادن و بهره‌برداری از ساختمانهای مسکونی و غیرمسکونی و فعالیت دلالان واحدهایی که کارشان اجاره دادن، خرید و فروش و یا ارزیابی مستغلات است.

ص- خدمات بازرگانی:

شامل کرایه دادن وسایط حمل و نقل و ماشین‌آلات و وسایل کار به استثنای ماشین‌آلات و وسایل کشاورزی.

ظ- سایر فعالیتهای خدماتی نظیر توزیع گاز با استفاده از وسایل حمل و نقل.

۲- زیربخشهای اقتصادی

شرح	بخش اقتصادی
آ-۱ اتومبیل‌سازی و تولید قطعات آن	صنعت
اطاق سازی اتومبیل	"
آهن و فولاد (تولید)	"
آسانسور (تولید)	"
آبکاری	"
آبسردکن - آبگرمکن (تولید)	"
اسکلت فلزی (تولید)	"
آرد (تولید)	"
الیاف مصنوعی (تولید)	"
اتصالات لوله کشی چدنی و فلزی (تولید)	"
آهنگری (ساخت وسائل و ابزار)	"
الکتروموتور (تولید)	"
ابزارآلات (تولید)	"
اسفنج (تولید)	"
آجرپزی	"
آهک (تولید)	"
آب نبات سازی	"
آینه سازی	"
آلبوم سازی	"
آبلیمو (تولید صنعتی)	"
آب مقطر	"
الکل (تولید صنعتی)	"
انتشارات و چاپ	"
احداث هتل	"
استخراج ذغال سنگ	"

شرح	بخش اقتصادی
استخراج فلزات	"
استخراج سنگهای معدنی	"
استخراج نفت	"
استخراج گاز	"
استخراج خاکهای صنعتی	"
استخراج شن و ماسه	"
استخراج نمک	"
اسلکه‌سازی	مسکن و ساختمان
آ- آهن فروشی	بازرگانی
آجیل و خشکبار فروشی	"
ابزار و یراق فروشی	"
اسباب بازی فروشی	"
اتحادیه‌های تعاونی توزیع و مصرف	"
آرایشگاه	خدمات
آسایشگاه	"
آژانس	"
آموزشگاه فنی حرفه‌ای	"
آزمایشگاه و رادیولوژی	"
انبارداری	"
انتشارات (توزیع و فروش مطبوعات)	"
آموزشگاههای فنی رانندگی	"
اتو سرویس	"
آبمیوه فروشی	"
اغذیه فروشی	"
ب- باطری (تولید)	صنعت
بلوک و تیرچه بلوک (تولید	"
بتون آماده (تولید)	"

شرح	بخش اقتصادی
بشکه و قوطی از انواع فلزات (تولید)	"
بیسکویت و کیک (تولید)	"
بستنی سازی (صنعتی)	"
بلورسازی (صنعتی)	"
بلبرینگ (تولید)	"
برق (تولید)	"
ب- باغداری	کشاورزی
بنکداری	بازرگانی
باطری فروشی	"
بستنی فروشی	"
بیمارستان و درمانگاه	خدمات
بارفروشی	"
باطریسازی (تعمیرات)	"
بارکش شهری	"
پ- پنبه پاک کنی	صنعتی
پلاستیک سازی	"
پیراهن دوزی (تولید)	"
پاکت سازی	"
پشم شیشه (تولید)	"
پوشال (تولید)	"
پرده کرکره (تولید)	"
پالایش فرآورده‌های نفتی	"
پالایش فرآورده‌های گازی	"
پودرهای پاک کننده (تولید)	"
پتو بافی	"
پمپ (تولید)	"
پرورش زنبور عسل	کشاورزی

شرح	بخش اقتصادی
پرورش دام و طیور	"
پرورش کرم ابریشم	"
پرورش ماهی	"
پوشاک (فروش)	بازرگانی
پوشال (فروش)	"
پلاستیک و نایلون فروشی	"
پارچه فروشی (بزازی)	"
پیراهن فروشی	"
پوست فروشی	"
پشم فروشی	"
پمپ بنزین (فروش مواد نفتی و سوختی)	"
پ- پیمانکاری	خدمات
پرده‌دوزی	"
پزشکان (خدمات پزشکی)	"
پل‌سازی	مسکن و ساختمان
ت- تراشکاری	صنعتی
تراکتورسازی	"
تلویزیون (تولید)	"
تجهیزات راه‌آهن (تولید)	"
تریکوبافی	"
توپ (تولید)	"
تانکرسازی	"
تور صیادی (تولید)	"
تهیه وتوزیع گاز	"
تصفیه آب	"
تابلوسازی	"
ت- تأمین ابزار و ادوات کشاورزی	کشاورزی

شرح	بخش اقتصادی
تعاونیهای توزیع و مصرف	بازرگانی
تابلو فروشی	"
تزئینات ساختمان	خدمات
تعویض روغن	"
تشک دوزی اتومبیل	"
تعمیرگاهها	"
تعاونیهای حمل و نقل (مسافربری و باربری)	"
تخلیه چاه	"
تئاتر	"
تالار پذیرائی	"
ج- جعبه‌سازی	صنعت
جوراب (تولید)	"
جاروبرقی (تولید)	"
چ- چینی سازی	صنعتی
چاپ و انتشارات	"
چرم سازی	"
چوب پنبه (تولید)	"
چراغ (تولید)	"
چمدان (تولید)	"
چاپ تریکو و پارچه	"
چوب‌بری (احداث و تهیه ماشین‌آلات و مواد اولیه	"
چای خشک‌کنی (احداث و تهیه ماشین‌آلات و مواد اولیه	"
چادر و خیمه (تولید)	"
چوب، الوار و تخته (فروش)	بازرگانی
چرخ خیاطی(فروش)	"
چرم، لوازم چرمی (فروش)	"
چادر برزنتی و پلاستیکی (فروش)	"

شرح	بخش اقتصادی
چلوکبابی	خدمات
ح- حوله (تولید)	صنعتی
حلوا (تولید)	"
حفر چاه و قنات	کشاورزی
حفاری	خدمات
حمل و نقل	"
خ- خوراک دام و طیور (تولید)	صنعت
خشکبار، سبزی پاک‌کنی و صنایع مشابه (بسته‌بندی صنعتی)	"
خواربارفروشی	بازرگانی
خرازی	بازرگانی
خیاطی (کارمزدی)	خدمات
خشک‌شوئی	"
خدمات تفریحی	"
خدمات پزشکی	"
د- دندانسازی (لابراتوار)	صنعت
دوچرخه (تولید)	"
درب و پنجره فلزی (ساخت)	"
درب و پنجره چوبی (ساخت)	"
دباغی پوست	"
دستکش (تولید)	"
دستمال کاغذی و کاغذهای بهداشتی (تولید)	"
درب کرکره (تولید)	"
دفترسازی	"
داروسازی	"
دستگاههای مخابراتی (تولید)	"
داروخانه	بازرگانی
دوچرخه و موتورسیکلت (فروش)	"

شرح	بخش اقتصادی
درمانگاه	خدمات
دامپزشکی	"
داندانپزشکی	"
ذ- ذوب و نورد انواع فلزات	صنعت
ذغال فروشی	بازرگانی
ر- روغن نباتی (تولید)	صنعتی
روغنهای صنعتی	"
رنگ سازی	"
ریخته گری و ذوب فلزات	"
رادیاتور (تولید)	"
رب (تولید صنعتی)	"
راه‌سازی	مسکن و ساختمان
رادیو (فروش)	بازرگانی
رادیاتور (فروش)	"
رنگ (فروش)	"
رستوران	خدمات
ز- زیگزال دوزی	صنعت
زیلو (تولید)	"
ژ	
س- سیمان (تولید)	صنعت
سیلندرهای فلزی (تولید)	"
ساعت (تولید)	"
سیم و کابل مسی (تولید)	"
سنگ‌بری	"
سرامیک‌سازی	"
ساخت لوازم مسی	"
سموم دفع آفات و حشرات (تولید)	"

شرح	بخش اقتصادی
سماور (تولید)	"
سرکه (تولید صنعتی)	"
سبزی پاک کنی، خشکبار (بسته‌بندی صنعتی)	"
سدسازی	مسکن و ساختمان
ساختمان سازی	"
ساخت فرودگاه	"
ساعت‌فروشی	بازرگانی
سوپرمارکت	"
سبزی و تره‌بار فروشی	"
سردخانه	خدمات
سینما	"
سلف سرویس	"
سمپاشی	"
سیم‌کشی ساختمان	"
ش- شیرآلات آب و گاز (تولید)	صنعت
شیرخشک و پودرهای غذایی (تولید)	"
شیشه (تولید)	"
شن و ماسه (تولید)	"
شکلات (تولید)	"
شیرینی (تولید)	"
شالی کوبی (احداث و تهیه ماشین آلات)	"
شیشه‌بری (خرید و فروش شیشه)	بازرگانی
شوفاژکار	"
ص- صابون سازی	صنعت
صنایع دستی (تولید)	"
صنایع هواپیمایی	"
صنایع غذایی	"

شرح	بخش اقتصادی
صنایع بسته‌بندی	"
صنایع کاغذسازی	"
صنایع چوب	"
صید ماهی و میگو	کشاورزی
صابون فروشی	بازرگانی
صحافی	خدمات
ض-	
ط-	
ظ- ظروف آلومینیومی (تولید)	صنعت
ظروف یک بار مصرف (تولید)	"
ظروف شیشه‌ای (تولید)	"
ظروف پلاستیکی (تولید)	"
ظروف سفالی و گلی (تولید)	"
ظروف چوبی (تولید)	"
ظروف کرایه	خدمات
ع- عطاری	بازرگانی
عینک فروشی	"
عکاسی	خدمات
غ-	
ف- فرش ماشینی (تولید)	صنعت
فریم عینک (تولید)	"
فورمیکا (تولیدی)	"
فیلم (تولید فیلم خام عکاسی و سینمائی)	"
فروش فیلم	بازرگانی
فرش فروشی	"
فتوکپی و اوزالید	خدمات
ق- قوطی سازی	صنعت

شرح	بخش اقتصادی
قطعات پیش ساخته ساختمانی (تولید)	"
قند و شکر	"
قالی باقی	"
قفل و یراق‌آلات (فروش)	بازرگانی
قنادی	"
ک- کامیون و تریلر (تولید)	صنعت
کشتی‌سازی	"
کاشی (تولید)	"
کابینت‌سازی	"
کشبافی	"
کانال‌سازی (هوا)	"
کمپوت و کنسرو (تولید)	"
کفپوش (تولید)	"
کودشیمیائی (تولید)	"
کاغذهای طبی و صنعتی (تولید)	"
کفش (تولید)	"
کاغذ و مقوا (تولید)	"
کیف و کمربند (تولید)	"
کبریت (تولید)	"
کفش ماشینی و لاستیکی (تولید)	"
کشت و زرع	کشاورزی
کتاب‌فروشی	بازرگانی
کاشی فروشی	"
کفش فروشی	"
کیف فروشی	"
کاموا فروشی	"
گ- گازهای صنعتی و طبی (تولید)	صنعتی

شرح	بخش اقتصادی
گریس (تولید)	"
گلوکز و نشاسته (تولید)	"
گلدوزی	"
گونی بافی	"
گراورسازی	"
گازهای صنعتی و طبی (فروش)	بازرگانی
گرمابه‌داری	خدمات
ل- لوله پلیکا و اتصالات (تولید)	صنعت
لنت (تولید)	"
لوازم پزشکی (تولید)	"
لباس (تولید)	"
لبنیات (تولید)	"
لابراتوار چاپ عکس	"
لوازم بهداشتی و ساختمانی (تولید)	"
لوازم الکترونیکی (تولید)	"
لوازم صوتی و تصویری (تولید)	"
لوله و پروفیل سازی	"
لوله و اتصالات چدنی (تولید)	"
لوازم خانگی الکتریکی، گازسوز و نفت سوز (تولید)	"
لاستیک (تولید)	"
ل- لوازم خانگی و آشپزخانه (فروش)	بازرگانی
لبنیات (فروش)	"
لوازم یدکی (فروش)	"
لوازم التحریر (فروش)	"
لوازم الکتریکی (فروش)	"
لوازم اداری (فروش)	"
لوازم بهداشتی و ساختمانی (فروش)	"

	شرح	بخش اقتصادی
	لوازم ورزشی (فروش)	"
	لاستیک (فروش)	"
	لباسشوئی و اطوکشی	خدمات
	لوله کشی	"
م-	مس (تولید)	صنعت
	مواد نفتی (تولید)	"
	ماشین‌سازی	"
	ماشین آلات ریسندگی و بافندگی (تولید)	"
	ماشین آلات کشاورزی (تولید)	"
	موتور توربین (تولید)	"
	موتورسیکلت (تولید)	"
	مصنوعات فلزی (تولید)	"
	ماشین آلات اداری و محاسبه‌ای (تولید)	"
	مایعات پاک کننده (تولید)	"
	مواد اسیدی (تولید)	"
	مواد پلاستیکی (تولید)	"
	مواد شیمیائی و اسانس صنعتی (تولید)	"
	میز و صندلی (تولید)	"
	مربا (تولید صنعتی)	"
	ماکارونی (تولید)	"
	مصنوعات چرمی (تولید)	"
	مصنوعات چوبی (تولید)	"
	موکت (تولید)	"
م-	مصنوعات شیشه‌ای (تولید)	صنعت
	مداد (تولید)	"
	مرکب‌سازی	"
	موزائیک سازی	"

شرح	بخش اقتصادی
موکت(فروش)	بازرگانی
مواد پروتئینی (فروش)	"
مصالح ساختمانی (فروش)	"
مسافرخانه و مهمانسرا	خدمات
مهدکودک	"
ن- نورد فلزات	صنعت
نئوپان و روکش چوب (تولید)	"
نخ (تولید انواع مختلف)	"
نوارچسب و چسب مایع (تولید)	"
نمک (تولید)	"
نان (تولید)	"
نوشابه غیرالکلی (تولید)	"
نفت سفید (فروش)	بازرگانی
و- وسائل نقلیه موتوری (تولید)	صنعت
وسائل آموزشی (تولید)	"
وسائل مخابراتی	"
وسائل کشاورزی	"
وسائل پزشکی	"
وسائل آموزشی (فروش)	بازرگانی
وسائل کشاورزی (فروش)	"
وسائل ماهیگیری (فروش)	"
وسائل پزشکی (فروش)	"
وسائل خواب (فروش)	"
هـ- هتل‌داری	خدمات
ی- یخچال (تولید)	صنعت
یخسازی	"
یراق‌آلات (تولید)	"

جدول عمر مفید

ماشین آلات، تأسیسات، وسایل کار

شرح	عمر مفید (به سال)
گروه ۱- وسایل مشترک بین صنایع و فعالیتهای مختلف	
الف- مراکز و موتورهای مولد نیروی برق که در صنایع عمومی به کار برده می‌شود شامل:	
۱- توربین‌های بخار یا گاز و مولد بخار آن	۱۵
۲- موتورهای مولد و ژنراتورها که سرعت محور آن ۳۷۵ دور یا کمتر در دقیقه باشد	۱۲
۳- موتورهای مولد و ژنراتوژها که سرعت محور آن بین ۳۷۶ دور تا ۷۵۰ دور در دقیقه باشد	۷
۴- موتورهای مولد و ژنراتورها که سرعت محور آن بیش از ۷۵۰ دور در دقیقه باشد	۵
۵- مولد بخار به تنهایی (دیگ بخار و متعلقات آن)	۱۰
۶- ترانسفورماتور و کلید و تابلوی برقی وبهای کابل و هزینه‌های مستقیم کابل‌کشی و پایه‌ها	۱۵
ب- برجهای خنک کننده و تصفیه آب و مخازن سوخت و پمپهای مربوط به دستگاهها درصورتی که توأم با مولدهای برق خریداری شود	۱۲
ج- وسایل حمل و نقل زمینی و هوایی و آسانسورهای داخلی کارخانجات شامل:	
۱- آسانسور	۱۰
۲- سیم نقاله و متعلقات آن و سایر وسایل موتوری و پل متحرک	۸
۳- وسایلی که با باطری و هوای فشرده و یا موتور کار می‌کند	۷
د- کمپرسور متحرک (ماشینهای تهیه هوای فشرده) و ماشینهای پنوماتیک	۶
هـ- کمپرسور ساکن و سنگین به ظرفیت ۱۵ متر مکعب به بالا	۸
و- ماشینهای مربوط به نظافت کارخانه و جاروبهای جذب گرد	۳
ز- ماشین آلات تهویه و حرارت مطبوع	۸
ح- اثاثه و ماشین آلات دفتری و لوازم اداری	۱۵

شرح	عمر مفید (به سال)
گروه ۲- صنایع فلزی	
۱- انواع ماشینهای پرس و ابزارسازی	۸
۲- ماشینهای تراش فلزات مانند: (ماشین تراش فرز، صفحه تراش، سوراخ‌گیری و غیره)	۸
۳- ماشین آلات جوشکاری:	
الف- جوش برق	۸
ب- جوش کاربیت و هیدروژن	۲
ج- جوش نقطه و غیره	۴
۴- کوره‌های ذوب فلزات (ریخته گری) اعم از نفتی، برقی، ذغال سنگ وگازی	۳
۵- کوره‌های مرتفع مخصوص ذوب تصفیه انواع فلزات	۱۵
۶- ماشین آلات قوطی و بشکه‌سازی و چاپ فلزات و در بطری سازی	۸
۷- ماشین چاقوسازی، گداز فلزات، چین دادن به اوراق فلزی، تیغ صورت، سوهان و مته‌سازی و آب دادن فلزات عملیات حرارتی	۱۰
۸- ماشین آلات تهیه مصنوعات فلزی از قبیل لوله و پروفیل	۱۰
۹- ماشین آلات تهیه مصنوعات فلزی غیرآهن از قبیل: ریل، پرده، یراقهای درب و پنجره، لوله‌های غیرآهنی، چراغ و سماور و لوسترسازی - چراغ خوراک‌پزی و بخاریهای دستی.	۱۰
۱۰- ماشین آلات آبکاری از قبیل: آب کرم، آب نیکل، لعاب زنی و ماشین آلات گالوانیزه کردن فلزات	۱۰
۱۱- ماشین آلات تهیه میخ و میخ پرچ، پیچ و مهره، سوزن و سنجاق، چفت و لولا و یراق درب، فنر از هر قبیل و سیم خاردار	۱۲
۱۲- ماشین آلات نوردکاری و (آهنگر موتوری)	۱۰
۱۳- ماشین آلات دوچرخه و موتورسیکلت سازی	۱۰
۱۴- ماشین آلات تهیه الکترود جوشکاری	۱۰

شرح	عمر مفید (به سال)
۱۵- ماشین آلات تهیه میز و مبل، صندلی فلزی و صندلی اتوبوس	۸
۱۶- ماشین آلات کارخانجات تهیه یخچال، کولر، اجاق گاز، بخاری، آب گرمکن و امثال آن	۱۰
۱۷- مایشن آلات تهیه ترانسفورماتور و تابلوهای کنترل	۱۰
۱۸- ماشین آلات قالب سازی	۱۰
۱۹- قالبهای فلزکاری (فلزی)	۳
۲۰- قالبهای فلزکاری از نوع غیرفلز	۲
۲۱- سایر ماشین آلات مخصوص صنایع فلزی که در موارد فوق ذکر نشده	۱۰
گروه ۳- وسایل حمل و نقل	
۱- اتوبوس و اتوکار	۵
۲- اتومبیل سواری شخصی کوچک و بزرگ	۳
۳- اتومبیل سواری تاکسی	۳
۴- کامیون و بارکش	۵
۵- موتورسیکلت	۲
۶- شناورهای بدون موتور	۶
۷- یدک‌کشها و کشتی‌های کوچک موتوردار تا پانصد تن غیرفلزی	۴
۸- کشتیهای موتوردار به ظرفیت از پانصد تن به بالا	۶
۹- کشتیهای سردخانه‌دار	۶
۱۰- کشتیهای نفت‌کش	۶
۱۱- قایقهای موتوری	۳
۱۲- کرجی، قایقهای کوچک و امثال آن	۳
گروه ۴- ماشین آلات ساختمانی	
۱- ماشین آلات مربوط به راهسازی و ساختن فرودگاه	۳

شرح	عمر مفید (به سال)
۲- ماشین آلات مربوط به بندرسازی	۳
۳- ماشین آلات مربوط به سدسازی	۳
۴- ماشین آلات مربوط به ابنیه	۳
۵- ماشین آلات مربوط به شهرسازی	۳
تبصره ۱	
ماشین آلات ردیف ۱ تا ۵ عبارتند از:	
گریدر، انواع تراکتور، اسکریپر، لودر، حفار تونل، انواع پمپ، انواع غلطک، انواع سنگ شکن، ماشینهای فیلر، ماشین‌های تهیه آسفالت، سیلوهای مربوط به ماشینهای پخش دیبراتور، ماشینهای پایه کوبی، ماشینهای بتن ریزی زیرآب، لوازم غواصی، اسکله‌های موقت، میکسر، جراثقال، الواتور، سنگ‌بر، دامپر، بلوک‌زنی، ماشینهای حفر کانال، ماشینهای لوله گذار، ماشینهای جذب کننده لوله‌ها و جوش‌زنی و سایر ماشین آلات مشابه.	
تبصره ۲	
ابزارکار از قبیل: بیل و کلنگ، چکشهای برقی، فورگن، پیک، لوله‌های برزنتی و نظایر آن، در سال خرید در حساب هزینه بهره‌برداری پذیرفته می‌شود.	
گروه ۵- ماشین آلات معدنی	
۱- دستگاههای تغلیظ و بالا بردن عیار سنگها از طریق شستشو و یا طریق دیگر	۳
۲- ریل، واگن، لوله‌های آهن، لوکوموتیو - ماشینهای کندن ذغال سنگ و سایر مواد معدنی نرم	۳
۳- وسایل حفاری و استخراج مواد شامل سونداژ، بیلهای میکانیکی، سنگ‌شکن، مخازن فلزی و نظایر آن و کمپرسورها، تراکتور، بارکن	۳

شرح	عمر مفید (به سال)
۴- وسایل جلوگیری از ریزش سقف معادن از قبیل: تیرهای بتونی، تیرهای آهن، سیستم جکهای هیدرولیک که در معادن ذغال سنگ به کار می‌رود	۲
گروه ٦- ساختمان و ضمایم آن که منصوب در بنا است	
۱- ابنیه کارگاهها و کارخانجات شامل سالونهای نصب ماشین آلات، انبارهای دفتر درمحل کارگاه یاکارخانه، منازل مسکونی کارمندان و کارگران در محل کارگاه یاکارخانه، منازل مسکونی کارمندان و کارگران در محل کارگاه و همچنین تأسیسات و ساختمانهای مسکونی کارمندان و کارگران در کارگاه معدن و کارخانجات	۱۲
۲- سایر ساختمانهای غیرکارگاهی و کارخانجات	۱۲
گروه ۷- صنایع نساجی از پشم، پنبه، کتان، کنف و ابریشم	
۱- ماشین آلات مقدماتی ریسندگی و بافندگی	۸
۲- ماشین آلات ریسندگی	۸
۳- ماشین آلات بافندگی به طور کلی	۸
۴- ماشین آلات رنگرزی و چاپ و تکمیل	۷
۵- ماشین آلات سفیدگری منسوجات	۷
۶- ماشین آلات بسته‌بندی	۱۲
۷- ماشین آلات تهیه ابریشم (پیله کشی)	۷
۸- ماشین آلات موتوری، جوراب باقی	۷
۹- ماشین آلات برودری دوزی و کشبافی	۷
۱۰- ماشین آلات تهیه طناب و نخ قند قیطان باقی و توربافی	۸
۱۱- ماشین آلات تصفیه و تجزیه مو و کرک و پشم و شستشوی	۸
۱۲- ماشین آلات تهیه پارچه‌های نمدی از هر نوع الیاف.	۸
تبصره ماشین آلات مذکور اعم از اینکه مواد مصرفی آنها طبیعی یا مصنوعی باشد از نظر استهلاک بی تفاوت است.	

شرح	عمر مفید (به سال)
گروه ۸- صنایع پلاستیکی	
۱- ماشین آلات پلاستیک‌سازی و فرشهای مشمعی و دستگاههای بسته‌بندی مربوط	۱۰
۲- انواع غلطک برای ساخت پلاستیک	۴
۳- ماشین آلات تهیه کفش و سایر محصولات پلاستیکی	۱۰
۴- ماشین آلات صفحه گرامافون	۱۰
۵- ماشین آلات تهیه مواد اولیه پلاستیک به مصنوعات واسطه	۱۰
گروه ۹- صنایع بهداشتی	
۱- ماشین آلات صابون سازی و وسایل بسته‌بندی مربوط	۸
۲- ماشین آلات پودرهای رختشویی	۸
۳- ماشین آلات تهیه عطر و ادوکلن و سایر محصولات آرایشی	۷
۴- ماشین آلات تهیه گلیسیرین	۷
۵- ماشین آلات خمیر دندان	۷
۶- ماشین آلات داروسازی	۱۰
۷- ماشین آلات تهیه پنبه هیدروفیل و باندهای طبی	۱۰
گروه ۱۰- صنایع روغن کشی و تصفیه آن	
ماشین آلات روغن‌کشی شامل دستگاههای:	
الف- سیلوهای پاک‌کننده، لینترگیری خردکننده، جدا کننده آسیاها پرسها و صافیها	۱۰
گروه ۱۱- صنایع چاپ	
ماشینهای چاپ شامل دستگاههای: برش، چاپ افست و چاپ معمولی، چاپ پلاستیک، شیشه و صحافی	۸

شرح	عمر مفید (به سال)
ب- سانتری فوژ، بی‌رنگ کننده، تولید هیدروژن و صافیهای بی‌بو کننده، بسته‌بندی، اندازه گیری و مخازن	۸
گروه ۱۲- صنایع قند	
۱- ماشین آلات تهیه قند و شکر از چغندر	۱۲
۲- ماشین آلات تهیه قند و شکر از نیشکر	۱۰
۳- ماشین آلاتی که منحصراً شکر تصفیه می‌نمایند	۸
گروه ۱۳- صنایع ساختمان	
۱- ماشین آلات سازنده کاشی و سرامیک و مقره چینی	۱۰
۲- ماشین آلات آجرسازی	۱۰
۳- ماشین آلات سازنده سفال	۱۰
۴- ماشین آلات آجر نسوز	۱۰
۵- ماشین آلات سنگ‌بری و صیقل‌زنی و سنگ کوبی	۱۰
۶- ماشین آلات سیمان‌سازی (کارخانه سیمان)	۱۰
۷- ماشین آلات تهیه لوله و ورق و سایر لوازم ساختمانی از سیمان و پنبه نسوز	۱۰
۸- ماشین آلات موزائیک سازی	۱۰
۹-کارخانه گچ و آهک‌سایی	۱۰
گروه ۱۴- صنایع نوشابه سازی	
دستگاههای تهیه نوشابه‌های غیرالکلی از هر نوع	۱۰
گروه ۱۵- صنایع خوراکی	
۱- ماشین آلات تهیه لبنیات پاستوریزه	۸

شرح	عمر مفید (به سال)
۲- ماشین آلات تهیه بستنی	۶
۳- ماشین آلات تهیه آدامس و شکلات و آب نبات و تافی و نظایر آن	۸
۴- ماشین آلات نان و بیسکویت و انواع شیرینی و قندریزی	۸
۵- ماشین آلات کنسروسازی، کالباس سازی، کمپوت و آب میوه	۸
۶- ماشین آلات تهیه خشکبار	۸
۷- ماشین آلات تهیه ماکارونی	۸
۸- ماشین آلات آردسازی شامل وسایل برقی شستشو، بوجاری توزین و حمل کیسه	۱۰
۹- ماشین آلات برنج‌کوبی	۱۰
۱۰- ماشین آلات نشاسته‌سازی و گلوکزسازی	۸
۱۱- ماشین آلات چای سازی و بسته‌بندی	۸
۱۲- ماشین آلات تهیه خمیر مایه نان	۸
۱۳- ماشین آلات تهیه سرکه	۸
۱۴- ماشین آلات پرورش و تکثیر ماهی	۸
گروه ۱۶- صنایع شیمیایی	
۱- ماشین آلات تهیه مواد اسیدی از هر قبیل	۶
۲- ماشین آلات تهیه سود کستیک، کربنات دوسود، بی‌کربنات دوسود و مشابه آن	۶
۳- ماشین آلات تهیه کود شیمیایی شامل:	
الف- اسیدو آمونیاک سازی	۶
ب- سوپر فسفات و سایر قسمتهای کودسازی	۶
۴- ماشین آلات تهیه گاز از هر قبیل و مخازن و کپسولهای آن به شرح زیر:	
الف- ماشین آلات و مخازن ثابت نگهداری گاز	۸

شرح	عمر مفید (به سال)
ب-کسپولهای مخصوص حمل و نقل گاز	۵
۵- مدت استهلاک ماشین آلات تهیه روغن معدنی مانند: گریس و روغن موتور، تصفیه‌خانه‌ها و تلمبه‌خانه‌های مربوط و مخازن آن از ۷ سال به ۱۵ سال ترقی داده می‌شود. مانده مستهلک نشده این اموال در سال ۱۳۴۸ در بقیه مدت ۱۵ سال از تاریخ بهره‌برداری قابل استهلاک خواهد بود.	
تبصره	
شرکتهای نفتی موضوع ماده ۱۷۳ قانون مالیاتهای مستقیم از مقررات این ماده واحده مستثنی هستند.	
۶- ماشین آلات تهیه الیاف و نخهای مصنوعی از هر قبیل	۱۰
۷- ماشین آلات رنگسازی، تهیه روغن جلا، روغن‌های صنعتی و نظایر آن	۸
۸- سایر ماشین آلات مربوط به مواد شیمیایی که فوقاً ذکر نشده و همچنین تهیه الیاف مصنوعی	۸
۹- ماشین آلات واکسن‌سازی	۱۰
۱۰-کارخانجات پتروشیمی و تهیه مواد اولیه پلاستیک که در جای دیگر گفته نشده	۱۰
۱۱- ماشین آلات مرکب سازی	۱۰
۱۲- ماشین آلات شمع‌سازی، بتونه‌سازی و ورنی سازی	۱۰
گروه ۱۷- صنایع کاغذی	
۱- ماشین آلات تهیه کاغذ و مقوا	۱۰
۲- ماشین آلات تهیه کارتن و جعبه مقوایی	۱۰
۳- ماشین آلات تهیه دستمال کاغذی و کاغذهای دیواری و تزئینی	۱۰
۴- ماشین آلات تهیه لیوان کاغذی و مقوایی کاغذهای پارافینی	۱۰
۵- ماشین آلات تهیه پاکت و کاغذبری	۱۰

شرح	عمر مفید (به سال)
۶- ماشین آلات تهیه کاغذ سمباده و سایر کاغذهای صنعتی	۱۰
گروه ۱۸- صنایع برقی و الکترونیک	
۱- ماشین آلات تهیه لوله برگمن	۸
۲- ماشین آلات تهیه کلیدپریز و سرپیچ و لوازم مشابه	۸
۳- ماشین آلات سیم و روکش سازی سیم و کابل سازی	۸
۴- ماشین آلات ساخت لامپ نئون	۸
۵- ماشین آلات تهیه لامپهای الکتریک والکترونیک وحباب تصویر تلویزیون	۸
۶- ماشین آلات تهیه رادیو و تلویزیو، ضبط صوت، گرامافون، تلفن و دستگاههای مونتاژ	۱۰
۷- ماشین آلات ساخت کنتور برق	۸
۸- ماشین آلات ساخت ترانسفورماتور و بادبزن برقی و ماشین آلات ساخت سایر لوازم برقی	۸
گروه ۱۹- صنایع لاستیکی	
۱- ماشین آلات تهیه انواع لاستیک و تیوب برای وسایط نقلیه	۱۰
۲- ماشین آلات روکش سازی لاستیک	۱۰
۳- ماشین آلات تهیه فوم و رابر (تشکهای لاستیکی)	۱۰
۴- ماشین آلات و وسایل ورزشی و سایر اجناس ساخته شده از لاستیک	۱۰
۵- ماشین آلات فرشهای لاستیکی	۱۰
۶- ماشین آلات تهیه کفش و پاشنه لاستیکی	۱۰
۷- قالبهای ساخت صنایع لاستیکی	۳
گروه ۲۰- ماشین آلات سرد	
۱- ماشین آلات یخ سازی	۱۰

شرح	عمر مفید (به سال)
۲- سالنهای سردکننده برای نگهداری مواد غذایی و ملبوس و غیره	۱۰
گروه ۲۱- صنایع دباغی و چرمی	
۱- ماشین آلات تهیه چرم	۸
۲- ماشین آلات آماده کردن	۸
۳- ماشین آلات سالامبور	۸
۴- ماشین آلات تهیه کفش و سایر مصنوعات چرمی	۱۰
گروه ۲۲- صنایع شیشه	
۱-کوره ذوب مواد و بوته	۸
۲- ماشین آلات تهیه شیشه جام و مشجرْ و نشکن	۸
۳- ماشین آلات تهیه ظروف از شیشه و بلور	۸
۴- تراش شیشه و آینه‌سازی	۸
۵- ماشین آلات تهیه مصنوعات شیشه دیگر از قبیل: حباب چراغ، آمپولها، پشم شیشه و غیره	۸
گروه ۲۳- صنایع چوبی	
۱- ماشین آلات نجاری مانند:ا ره، رنده فرز و امثال آن	۱۰
۲- ماشین آلات تهیه تخته سه لایی و فیبر و اشباع چوب	۱۰
۳- ماشین آلات تهیه نئوپان (تریشه چوب فشرده) و روکش‌سازی چوب	۱۰
۴- ماشین آلات تهیه قالب کفش و مدل سازی	۱۰
۵- ماشین آلات تهیه پارکت چوبی	۱۰
۶- ماشین آلات مبل و صندلی سازی چوبی	۱۰
۷- ماشین آلات فرمیکاسازی	۱۰

شرح	عمر مفید (به سال)
گروه ۲۴- تاسیسات تصفیه و توزیع آب شهر	
۱ـ دستگاههای تصفیه و مخازن آب	۱۵
۲ـ شبکه‌های لوله کشی و سایر وسایل انتقال آب	۲۰
۳ـ چاه و موتور پمپ و متعلقات آن	۸
گروه ۲۵- صنایع سینمایی	
۱- دستگاههای فیلم‌برداری	۵
۲- دستگاههای چاپ و ظهور فیلم و دوبلاژ	۵
۳- دستگاههای آپارت و دستگاههای نشان دهنده	۵
۴- بهای امتیاز فیلمهای وارد شده اعم از حق نمایش و بهای کپی به شرح زیر در حساب هزینه ثبت می‌شود:	
الف- چنانچه مدت قرارداد نمایش فیلم یک سال باشد	۱
ب- چنانچه مدت قرارداد زاید بر یک سال باشد	۲
ج- چنانچه در قرارداد ذکر نشده باشد، مدت استهلاک حداکثر چهار سال خواهد بود	
تبصره	
مبدأ احتساب استهلاک بهای فیلم از روزی که نمایش داده خواهد شد به نحو مذکور در بالا در هزینه پذیرفته می‌شود (اولین نمایش فیلم، مبدأ سال استهلاک محسوب خواهد شد).	
گروه ۲۶- کشاورزی و دامداری	
۱- انواع تراکتور، خیش، بذرپاشی، کودکش، دیسک خرمن کوب، ماله، وجین کن، کمباین، ماشین آلات کندن و جداکردن محصولات کشاورزی و نظایر آن	۵
۲- ماشین آلات و لوازم دفع آفات	۵

شرح	عمر مفید (به سال)
۳- ماشین آلات دوشیدن شیر و سایر ماشین آلات دامداری و کشتار	۵
۴- ماشین آلات جوجه کشی	۵
۵- ماشین آلات برای ساختن آرد ماهی	۸
گروه ۲۷- تقطیر ذغال سنگ	
ماشین آلات و کوره و دستگاه تقطیر ذغال‌سنگ و کک‌سازی	۱۰
گروه ۲۸- هواپیما	
هواپیماهای مسافربری، حمل کالا، سمپاش، نقشه‌برداری و امثال آن	۳
گروه ۲۹- صنایع متفرقه	
۱- ماشین آلات کبریت‌سازی و فندک‌سازی	۸
۲- ماشین آلات تهیه خوراک دام و طیور	۸
۳- ماشین آلات تهیه مداد و قلم خودنویس	۱۰
۴- ماشین آلات تهیه انواع مشمع قیراندود	۱۰
۵- ماشین آلات زیپ‌سازی	۱۰
۶- ماشین آلات قالی‌شوئی و لباسشوئی	۸
۷- ماشین آلات حروف سازی، تهیه کلیشه و گراور	۶
۸- ماشین آلات لباس دوزی و کرست‌سازی	۸
۹- ماشین آلات برس سازی (مسواک و ماهوت پاک‌کن و نظایر آن)	۸
۱۰- ماشین آلات چینی‌سازی	۸
۱۱- ماشین آلات اتوسرویس و رنگ کردن اتومبیلها	۶
۱۲- ماشین آلات تهیه توری چراغ	۷
۱۳- ماشین آلات پنبه پاک‌کنی شامل دستگاههای پاک‌کننده و عدل‌بندی و خشک‌کنی	۱۰

شرح	عمر مفید (به سال)
۱۴- ماشین آلات باطری سازی خشک و تر	۸
۱۵- قپان و سایر دستگاههای توزین کننده	۲۰
۱۶- ماشین آلات کارخانجات چترسازی و کلاه‌سازی	۱۰
۱۷- ادوات و ابزار رشته‌های مختلف که در فصول این جدول پیش‌بینی نشده	۴
گروه ۳۰- وسایل مشاغل پزشکی و تجهیزات بیمارستانی	
۱- امتیازات دندانپزشکی	۷
۲- کلیه وسایل پزشکی از قبیل: دستگاه رادیولژی، رادیوتراپی، جراحی، بیهوشی وغیره	۷
۳- وسایل آزمایشگاهی	۷
۴- تجهیزات بیمارستانی	۷
گروه ۳۱- اموال و اثاثیه متفرقه	
۱- اموال و اثاثیه هتلها، متلها، مسافرخانه‌ها و رستورانها	۴
۲- اموال و اثاثیه مؤسسات تعلیم و تربیت	۵
گروه ۳۲- صنایع و نیروگاههای اتمی	
۱- ماشین آلات تولید تجهیزات اتمی	۵
۲- ماشین آلات تولید آب سنگین	۲۰
۳- ماشین آلات و تجهیزات نیروگاههای هسته‌ای	۲۰
۴- تجهیزات و وسائل نگهداری زباله‌های هسته‌ای	۱۰

پیوست شماره ۱۲

نمودار «شماتیک» ابزارهای مورد استفاده در قالب عقود اسلامی

نام گروه: قرض‌الحسنه (در ارتباط با عقد قرض)

تعریف: عقدی است که به موجب آن بانکها (به عنوان قرض‌دهنده) مبلغ معینی را طبق ضوابط مقرر در دستورالعمل ذیربط به اشخاص اعم از حقیقی یا حقوقی (به عنوان قرض گیرنده) به قرض واگذار می‌نمایند.

ساختار حقوقی: مبتنی بر رابطه داین - مدیون

ماهیت حقوقی: از عقود لازمه

کاربرد: الف - تامین وسایل و ابزار و سایر امکانات لازم برای ایجاد کار جهت کسانی که فاقد اینگونه امکانات می‌باشند در شکل تعاونی.

ب - کمک به افزایش تولید با تاکید بر تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی

ج - رفع احتیاجات ضروری.

محدوده زمانی: در مورد بند الف و ب مدت پنج سال و در خصوص بند ج سه سال.

مبلغ: در موارد الف و ب حداکثر ۵ میلیون ریال و در مورد ج حداکثر ۲ میلیون ریال.

کارمزد: در کلیه موارد حداکثر چهار درصد.

نام گروه:مشارکات (در ارتباط با عقد شرکت)

زیرگروه: مضاربه

تعریف: مضاربه قراردادی است که به موجب آن یکی از طرفین (مالک) عهده‌دار تامین سرمایه (نقدی) می‌گردد با قید اینکه طرف دیگر (عامل) با آن تجارت کرده و در سود حاصله شریک باشند.

ماهیت حقوقی: عقدی است جائز (در قراردادهای منعقده عامل حق فسخ را از خود اسقاط می‌نماید)

کاربرد: منحصراً جهت گسترش امور بازرگانی

انواع: بازرگانی داخلی، صادرات، واردات

محدوده زمانی: کوتاه مدت حداکثر یک سال (در موارد استثنایی با اجازه بانک مرکزی قابل افزایش)

میزان: تامین هزینه‌های اصلی مورد نیاز برای داد و ستد کالای موضوع مضاربه:

قیمت خرید کالا، هزینه‌های بسته‌بندی، حمل و نقل، بیمه و حق ثبت سفارش، انبارداری، هزینه‌های بانکی، حقوقی و عوارض گمرکی و سود بازرگانی. (هزینه‌های متفرقه کلاً برعهده عامل است)

حداقل نرخ سود مورد انتظار: فعلاً بین ۲۲ تا ۲۵ درصد است.

حداقل و حداکثر نسبت سهم سود بین بانک و عامل با توجه به سود مورد انتظار تعیین می‌گردد.

نام گروه: مشارکات (در ارتباط با عقد شرکت)

زیرگروه: مشارکت مدنی

تعریف: مشارکت مدنی عبارتست از درآمیختن سهم‌الشرکه نقدی و یا غیرنقدی اشخاص حقیقی یا حقوقی متعدد به نحو مشاع به منظور انتفاع

ماهیت حقوقی: جائز مگر اینکه ضمن عقد لازمی اختیار فسخ از طرفین سلب شود.

کاربرد: تأمین منابع مالی مورد نیاز در امور تولیدی، خدماتی و بازرگانی.

نام گروه: مشارکت (در ارتباط با عقد شرکت)

زیرگروه: مشارکت حقوقی

تعریف: مشارکت حقوقی عبارتست از تامین قسمتی از سرمایه شرکتهای سهامی جدید و یا خرید قسمتی از سهام شرکتهای سهامی موجود.

ماهیت حقوقی: ماهیتاً جائز مگر آنکه ضمن عقد لازمی اختیار فسخ از طرفین سلب شود.

(موارد فسخ منحصراً در موارد مصرحه در ماده ۱۹۹ قانون تجارت - فصل انحلال شرکتهای تجاری).

کاربرد: ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش فعالیت بخشهای تولیدی، خدماتی و بازرگانی از طریق تامین قسمتی از سرمایه مورد نیاز شرکتهای سهامی در ایجاد، توسعه و یا تکمیل آنها.

محدوده زمانی: مدت مندرج در اساسنامه شرکت.

حداقل نسبت سرمایه به کل منابع مالی شرکتها در شرکتهای تولیدی ۳۰ درصد و در شرکتهای بازرگانی و خدماتی ۲۰ درصد.

حداکثر مشارکت بانک در هر شرکت سهامی جدید حداکثر تا ۴۹ درصد کل سرمایه شرکت، برای امر تکمیل توسعه و یا تبدیل مطالبات بانک به سرمایه تا ۴۹ درصد سرمایه جدید، و میزان مشارکت در شرکتهای سهامی موجود حداکثر تا ۲۰ درصد کل سرمایه شرکت.

نام گروه: مشارکات (در ارتباط با عقد شرکت)

زیرگروه: سرمایه گذاری مستقیم

تعریف: سرمایه گذاری مستقیم عبارتست از تامین سرمایه لازم جهت اجرای طرحهای تولیدی و طرحهای عمرانی انتفاعی* توسط بانکها بدون مشارکت اشخاص حقیقی و یا حقوقی غیربانکی.

ماهیت حقوقی: همان ماهیت به شرح مذکور در مشارکت حقوقی.

کاربرد: تاسیس و راه‌اندازی واحدهای جدید تولیدی و عمرانی در مواردی که اینگونه سرمایه گذاریها از طریق مشارکت حقوقی امکان‌پذیر نبوده ولی امکان سرمایه گذاری مستقیم بانکها در تامین اهداف برشمرده با توجه به اولویت‌های برنامه توسعه اقتصادی کشور وجود دارد.

محدوده زمانی: مدت مندرج در اساسنامه شرکت (شرکتهای سهامی که جهت تحقق سرمایه گذاری مستقیم چند بانک، مستقل از بانکها تشکیل می‌گردند، تابع اساسنامه، مقررات و آئین‌نامه‌های ناظر به خود می‌باشند. بانکها موظفند ترتیبی اتخاذ نمایند تا حسابها و عملیات مالی این شرکتها همه ساله توسط موسسات حسابرسی مورد تائید بانک مرکزی حسابرسی شوند).

حداقل نسبت سرمایه به کل منابع مالی لازم برای اجرای طرح تا مرحله بهره‌برداری ۴۰ درصد، مجوز قانونی: لایحه بودجه سالانه کل کشور.

* طرح عمرانی انتفاعی، طرحی است که در مدت معقول پس از شروع بهره‌برداری علاوه بر تامین هزینه‌های جاری و استهلاک سرمایه، سود متناسبی به تبعیت از سیاست دولت را عاید نماید.
(بند ۱۰ ماده ۱ قانون برنامه و بودجه).

نام گروه: مبادلات (در ارتباط با عقد بیع - بیع نسیه)

زیرگروه: فروش اقساطی

تعریف: واگذاری عین به بهای معلوم به غیر، به ترتیبی که تمام یا قسمتی از بهای مزبور به اقساط مساوی یا غیرمساوی در سررسید یا سررسیدهای معین دریافت گردد.

ماهیت حقوقی: از عقود لازمه

انواع: الف - مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزارکار ب - وسایل تولید، ماشین آلات و تاسیسات ج - مسکن

کاربرد: ایجاد تسهیلات لازم جهت تامین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی، گسترش امور صنعت و معدن، کشاورزی و خدمات و گسترش امر مسکن (فروش اقساطی در امور بازرگانی قابل استفاده نیست).

محدوده زمانی: الف- مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزارکار یک دوره تولید و حداکثر یک سال (در موارد استثنائی حداکثر تا یکسال دیگر با موافقت بانک مرکزی قابل تمدید است). ب- وسایل تولید، ماشین آلات و تاسیسات عمر مفید این قبیل اموال به شرح جدول ذیربط. ج- مسکن، طبق ضوابط مصوب شورای پول و اعتبار

حداقل و حداکثر نرخ سود: طبق تعرفه‌های بانک مرکزی که همه ساله اعلام می‌گردد.

نام گروه: مبادلات (در ارتباط با عقد بیع و عقد اجاره)

زیرگروه: اجاره به شرط تملیک

تعریف: اجاره به شرط تملیک عقدی است که در آن شرط می‌شود مستاجر در پایان مدت اجاره، در صورت عمل به شرایط مندرج در قرارداد، عین مستاجره را مالک گردد.

ماهیت حقوقی: ترکیبی از عقد اجاره و عقد بیع

کاربرد - ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور خدماتی، کشاورزی، صنعتی و معدنی

محدوده زمانی - طول عمر مفید اموال (منقول و غیرمنقول) موضوع اجاره به شرط تملیک بر اساس جدول ذیربط، (معاملات اجاره به شرط تملیک اموالی که عمر مفید آنها کمتر از ۲ سال باشد برای بانکها ممنوع است).

ضوابط اعطای تسهیلات به متقاضیان واحدهای مسکونی از قبیل: سطح زیربنای واحدهای مسکونی، نوع مجوزهای لازم، توزیع جغرافیائی، حداکثر میزان تسهیلات، با پیشنهاد وزارت مسکن و شهرسازی و تصویب شورای اقتصاد تعیین و از طریق بانک مرکزی به بانکها ابلاغ خواهد شد.

حداقل و حداکثر نرخ سود: طبق تعرفه‌های بانک مرکزی که همه ساله اعلام می‌گردد.

نام گروه: مبادلات (در ارتباط با عقد بیع - بیع سلف)

زیرگروه: معاملات سلف

تعریف: منظور از معامله سلف، پیش خرید محصولات تولیدی به قیت معین می‌باشد.

ماهیت حقوقی: از عقود لازمه

کاربرد: ایجاد تسهیلات لازم جهت تامین قسمتی از سرمایه در گردش واحدهای تولیدی اعم از اینکه مالکیت این واحدها متعلق به شخص حقیقی باشد یا حقوقی.

محدوده زمانی: حداکثر معادل یک دوره تولید از زمان انجام معامله تا تاریخ تحویل محصولات به بانک، مشروط بر اینکه به هر حال متجاوز از یک سال نباشد.

ضابطه اصلی اعطای تسهیلات به متقاضیان معاملات سلف، تامین قسمتی از سرمایه در گردش واحدهای تولیدی در جریان تولید کالاست. بنابراین، خرید کالاهای موجود متقاضی که بنابر دلایلی در شرایط روز قابل عرضه در بازارهای داخلی یا خارجی نمی‌باشد، مشمول معامله سلف نخواهد بود.

حداقل سود مورد انتظار: طبق تعرفه‌های بانک مرکزی که همه ساله به بانکها اعلام می‌شود تعین می‌گردد.

نام گروه: تعهدات (در ارتباط با عقود عهدی)

زیرگروه: جعاله

تعریف: منظور از جعاله عبارتست از التزام شخص (جاعل) یا (کارفرما) به ادای مبلغ یا اجرت معلوم (جُعل) در مقابل انجام عملی معین.

ماهیت حقوقی: از عقود جایز

کاربرد: ایجاد تسهیلات لازم برای گسترش امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی از طریق بانکها به عنوان «عامل» و عندالاقتضاء به عنوان «جاعل»

محدوده زمانی: حداکثر دو سال (مدت انجام جعاله در مورد طرحهای تولیدی و خدماتی از شمول این حکم خارج و به تشخیص هیات مدیره هر بانک تعیین خواهد شد).

حداقل و حداکثر نرخ سود: طبق تعرفه‌های بانک مرکزی همه‌ساله به بانکها اعلام می‌شود.

نام گروه: مبادلات (در ارتباط با عقد بیع و عقد ضمان)

زیرگروه: خرید دین

تعریف: خرید دین عبارت است از خریداری اسناد و اوراق تجاری که مفاد آن حاکی از بدهی ناشی از معاملات تجاری باشد.

کاربرد: ایجاد تسهیلات لازم جهت واحدهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی از طریق تنزیل اسناد و اوراق تجاری متعلق به این واحدها.

مستند قانونی: آئین‌نامه موقت تنزیل اسناد و اوراق تجاری (خرید دین) و مقررات اجرائی آن، مصوب جلسه ۱۳۶۱/۸/۲۶ شورای پول و اعتبار که متعاقباً در جلسه مورخ ۱۳۶۱/۱۰/۵ شورای نگهبان به تائید رسیده است.

پیوست شماره ۱۳

میزان ترهین وثایق مورد رهن

بسمه تعالی

بانک

همانگونه که در بخشنامه شماره ۷۱۶۴ مورخ ۱۳۷۶/۹/۲۴ اشاره گردیده بخشنامه شماره ۴۴۴۶ مورخ ۱۳۷۶/۶/۲۲ مبتنی بر صدور سند انتظامی بر مبنای مبلغ ارزیابی وثایق غیرمنقول دریافتی اصلاح گردید.

بنابراین جهت رفع هرگونه ابهام اعلام می‌گردد صدور سند انتظامی در مورد وثایق غیرمنقولی که بانک به رهن می‌گیرد معادل مبلغی است که وثایق مزبور به رهن گرفته شده است و بدین وسیله قسمت انتهایی بخشنامه شماره ۷۱۶۴ مشعر بر اینکه «از اینرو سند مزبور کافی است که ارزش رهینه دریافتی را... قرار گیرد.» حذف گردد.

اداره نظارت بر بانکها و موسسات اعتباری

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

بسمه تعالی

بانک

اداره معاملات و تسهیلات مالی

همانطور که استحضار دارند موضوع نحوه صدور سند انتظامی برای انعکاس ارزش وثایق غیرمنقول دریافتی بانکها از مشتریان، توام با توضیحاتی در بخشنامه شماره نب/۴۴۴۶ مورخ ۱۳۷۶/۶/۲۲ به آن بانک اعلام و چگونگی از این قرار مشخص گردیده بود که ارزش وثیقه دریافتی معادل مبلغ ارزیابی در سند انتظامی منعکس گردد.

ملاحظات بعدی این اداره و دریافت نظرات بانکها و خصوصاً توجه دقیقتر به مراحل بعد از دریافت وثایق غیرمنقول مزبور، لزوم اصلاحی را به وجود آورد که ذیلاً به اطلاع می‌رساند:

صدور سند انتظامی برای ثبت وثایق غیرمنقول دریافتی از مشتریان می‌باید منعکس کننده مبلغی باشد که وثیقه مزبور به رهن گرفته شده است.

از اینرو سند مزبور کافی است که ارزش رهینه دریافتی را منعکس و ملاک ثبت در حسابهای زیرخط: «حسابهای انتظامی» قرار گیرد.

خواهشمند است مراتب اصلاحی فوق را به کلیه واحدهای خود ابلاغ و مفاد بخشنامه یاد شده را نادیده انگارند.

اداره نظارت بر بانکها و موسسات اعتباری

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

مؤسسه عالی بانکداری ایران منتشر کرده است

نام کتاب	مؤلف / گردآورنده	مترجم
۱ـ بانکداری‌داخلی‌ـ۱ (تجهیزمنابع پولی)	محمد بهمند / محمود بهمنی	
۲ ـ BANKING ENGLISH	حبیب‌الله شیرازی	
۳ـ عملیات بانکی بین‌المللی ـ ۱	حسن گلریز / محمد عجم‌حسنی	
۴ـ پول‌وبانک (ازنظریه تا سیاست‌گذاری)	علی ماجدی / حسن گلریز	
۵ـ بانکداری داخلی ـ ۲	علی اصغر هدایتی / علی‌اصغر سفری / حسن کلهر	
۶ ـ ISLMIC BANKING CONTRACTS	حبیب‌الله شیرازی	
۷ـ فرهنگ توصیفی لغات و اصطلاحات علوم اقتصادی	حسن گلریز	
۸ـ نگرش مثبت و نحوهٔ بهبود آن	الوود. ن. چاپمن	غلامعلی سرمد
۹ـ مقررات و رویه‌های متحدالشکل اعتبارات اسنادی	اتاق بازرگانی بین‌المللی	بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
۱۰ـ روشهای مؤثر در ادارهٔ جلسات	ماریون هینز	مهدی ایران‌نژاد پاریزی
۱۱ـ صد سئوال و صد جواب درباره بانکداری اسلامی	احمد عبدالعزیز النجار (و همکاران)	عباس خان محمد
۱۲ـ اقتصاد شراکتی	مارتین. ل. ویتزمن	علی یاسری
۱۳ـ مجموعه قوانین و مقررات بانکی	مرتضی والی‌نژاد	
۱۴ـ اندیشه‌های بزرگ در مدیریت	نورث کوت پارینسون / رستم.جی.وساپر	مهدی ایران‌نژاد پاریزی
۱۵ـ حقوق بانکی	محمودرضا خاوری	
۱۶ـ سازمانهای پولی و مالی بین‌المللی	حسن گلریز	
۱۷ـ ریاضیات پایه	پ.پ. گوپتا / ج.س. مالک	اسدالله منجمی / رمضان نوروزی / محسن تقوی‌طلب
۱۸ـ نظام اقتصادی و اجتماعی اسلام	انور اقبال قریشی	
۱۹ـ مطالعات نظری در بانکداری و مالیه اسلامی	محسن.س.خان / عباس میرآخور	محمد ضیائی بیگدلی
۲۰ـ اصول علم اقتصاد	دومینیک سالواتوره / یوجین.ا.دیولیو	
۲۱ـ عملیات بانکی بین‌الملل ـ ۲	محمدحسن مهاجرتهرانی / مسعود مزینی	

نام کتاب	مؤلف / گردآورنده	مترجم
۲۲ـ سازمان و مدیریت (از تئوری تا عمل)	مهدی ایران‌نژاد پاریزی / پرویز ساسان‌گهر	
۲۳ـ مجموعهٔ سخنرانیها و مقالات دومین سمینار بانکداری‌اسلامی		
۲۴ـ DOS برای کاربرد همگانی ریزکامپیوتر (جلد اول)	شرکت I.B.M	محمد سعید آیتی
۲۵ ـ مجموعه سخنرانیها و مقالات سومین سمینار بانکداری‌اسلامی		
۲۶ـ رفتار سازمانی (۱)	فرد لوتانز	غلامعلی سرمد
۲۷ـ اقتصاد کلان (مقدمه‌ای بر سیاستهای پولی‌ومالی)	عبدالناصر همتی	
۲۸ـ مقالاتی در اقتصاد اسلامی (روش اسلام در حل مسائل اقتصاد اسلامی)	باقرالحسنی / عباس میرآخور	
۲۹ـ مجموعه سخنرانیها و مقالات چهارمین‌سمینارباانکداری‌اسلامی		
۳۰ـ ریاضیات برای اقتصاددانان	ادوارد. تی. داولینگ	محسن تقوی طلب /حسین مهدیزاده اشرفی
۳۱ـ پول و بانکداری (مسائل و نظریات)	یوجین. ا. دیولیو	حسین حشمتی مولائی
۳۲ـ رفتار سازمانی (۲)	فرد لوتانز	غلامعلی سرمد
۳۳ـ برنامه‌ریزی خطی	زهرا افشاری	
۳۴ـ مجموعه سخنرانیها و مقالات پنجمین‌سمینارباانکداری‌اسلامی		
۳۵ـ مجموعه سخنرانیها و مقالات ششمین سمینارباانکداری‌اسلامی		
۳۶ـ مجموعه سخنرانیها و مقالات هفتمین سمینار بانکداری‌اسلامی		
۳۷ـ ضمانت‌نامه بانکی	محمود کاشانی	
۳۸ـ مقدمه‌ای بر سازمانهای پولی و مالی بین‌المللی	علی یاسری	
۳۹ـ بودجه و بودجه‌ریزی دولتی	اکبر کرباسیان	
۴۰ـ مجموعه سخنرانیها و مقالات هشتمین‌سمینارباانکداری‌اسلامی		
۴۱ـ مجموعه سخنرانیها و مقالات نهمین سمینار بانکداری‌اسلامی		

نام کتاب	مؤلف / گردآورنده	مترجم
۴۲ـ مجموعه سخنرانیها و مقالات دهمین سمینار بانکداری‌اسلامی		
۴۳ـ پژوهش عملیاتی	فریدون اهرابی	
۴۴ـ مطالعات موردی در اعتبارات اسنادی	فریدون شیرازی	
۴۵ـ مدیریت ریسک	مهدی رشیدی	
۴۶ـ بانکداری و تأمین مالی بین‌المللی	حمید برهانی	
۴۷ـ مجموعه مقالات یازدهمین همایش بانکداری اسلامی		
۴۸ـ مجموعه مقالات دوازدهمین همایش بانکداری سلامی		
۴۹ـ احتمالات و تحلیل آماری	فریدون اهرابی / محسن تقوی طلب	
۵۰ ـ مجموعه مقالات سیزدهمین همایش بانکداری اسلامی		
۵۱- آشنایی با ابزارها و نهادهای پولی و مالی	یوسف فرجی	
۵۲- خودآموز ویندوز تصویری	پرویز هوشمندان	
۵۳- بانکداری بین‌المللی-۱ (با تاکید بر مدیریت ریسک)	مهدی رشیدی	
۵۴- بانکداری بین‌المللی-۲ (ویرایش جدید)	محمدحسن مهاجرتهرانی / مسعود مزینی	
۵۵ ـ مجموعه مقالات چهاردهمین همایش بانکداری اسلامی		
۵۶ ـ مجموعه مقالات پانزدهمین همایش بانکداری اسلامی	تدوین: دکتر سید محمد طبیبیان	
ـ گزارش عملکرد نظام بانکی کشور (در سال ۱۳۸۲)	تدوین: پرویز ساسان گهر	
۵۷ ـ مبانی‌حسابداری‌در بانکهای‌ایران	ابراهیم منصور خاکی ـ زهرا اسلامی	

Q33Ny

Pont -> WINDING

مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران

تهران ، خیابان پاسداران ، ایستگاه ضرابخانه ، شماره ۱۹۵
تلفاکس : ۸۹-۲۲۸۴۹

قیمت : ۵۰۰۰۰ ریال